

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

పరమకారుణికరాన పిళ్ళైలోకాచార్య రరుళిచ్చెయ్‌త

ముముక్షుప్పడి మూలమ్.

లోకాచార్యాయ గురవే కృష్ణపాదస్య సూనవే ।
సంసారభోగిసన్దష్టజీవజీవాతవే నమః ॥

మూలమ్.-(౧) ముముక్షువుక్కఱియవేణ్డుమ్ రహస్యమ్మూన్ఱు.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీ బాలసరస్వతీకృత తాత్పర్యదీపికా.

శ్రీశ్రీనివాసమునివర్య శఠారిసూరో
రవ్యాజసిద్ధకరుణా పరిలబ్ధబోధమ్ ।
శ్రీశైలవంశతిలకం శ్రితపారిజాతం
శ్రీవీరరాఘవగురుం ప్రణమామి నిత్యమ్ ॥

సర్వలోకోజ్జీవనాయ రహస్యత్రయం వ్యాచిఖ్యాసుః పరమకారుణికో లోకాచార్యః ప్రథమం ముముక్షోర్వ్యాఖ్యేయత్రయస్యావశ్యాపేక్షిత జ్ఞానత్వం దర్శయతి (ముముక్షువుక్కెన్ఱాది) ముముక్షుః-అవిచ్ఛిన్నభగవదనుభవప్రతిబన్ధకసంసారనివృత్తీచ్ఛావాన్. తేన త్రైవర్గికాద్యవ్యుదాసః.

ఏతస్య అవశ్యాపేక్షితం రహస్యత్రయజ్ఞానమ్. ఉపాయాధికారపూర్తిప్రయోజకప్రాప్యత్వహేతుభూతపరశేషత్వైకరసస్వస్వరూపవివేకజనకత్వాదష్టాక్షరస్య; యద్వక్ష్యతి, “[illegible] త్వరిక్త్యయుమ్” ఇతి; అధికారిపూర్త్యనన్తరం ఫలాపేక్షస్య [illegible] పరమపురుషార్థోపాయానుష్ఠానప్రకారక జ్ఞానానుష్ఠానాయ ప్రకాశకతయా ద్వయమపేక్షితమ్. తస్య తస్యానుష్ఠేయస్య శరణవరణస్య సాధనాన్తరత్యాగరూపాఙ్గవిశేషజ్ఞానాయ చరమశ్లోకోఽప్యపేక్షితః; చరమశ్లోకస్య ఫలప్రతిపాదకతయా ఫలాకాఙ్క్షాయాం వా ఉపయోగః. “స్వజ్ఞానం ప్రాపకజ్ఞానం ప్రాప్యజ్ఞానం ముముక్షుభిః । జ్ఞానత్రయముపాదేయమేతదన్యన్న కిఞ్చన” ఇతి హ్యుక్తమ్.

కేచిత్తు, ఉపాయస్యైవ శరణ్యాభిమతి శ్చరమశ్లోకేన జ్ఞాప్యతే; భక్తిస్థలేహి, (౧)“దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాన్తి తే” ఇత్యుక్తమ్; ప్రపత్తౌ తు-(౨)“అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి” ఇతి ప్రాప్తివిరోధి సర్వపాపవిమోచనే స్వయంకర్తృత్వవచనాదస్యాశ్శరణ్యాభిమతిర్వ్యజ్యతే ఇత్యాహుః. యద్యపి మూలమన్త్రావయవపదత్రయేణ ద్వయగతేన [illegible] ద్వ ఖణ్డోత్తరఖణ్డాభ్యాం చరమశ్లోకగతమాధ్యమపురుషార్థ [illegible] మాణయుష్మత్పదపూర్వార్ధోత్తరార్ధాభ్యాం యథాక్రమం [illegible] పాయపురుషార్థా జ్ఞాతుం శక్యన్తే; తథాపి [illegible] విశిష్టస్వరూపవైశద్యం సద్వయాదేః, పురుషకారోపేత [illegible] విగ్రహాది [illegible] పాయ విశ్వాసాదివిశిష్ట స్వరూప ప్రాప్యవిశ

(౧) [illegible] (౨) గీ-౧౮-౬౬.

(౨) అతిల్ ప్రథమరహస్యమ్ తిరుమన్త్రమ్.

ప్రాపకాది విశదప్రతీతిర్న మూలమన్త్రాదేః, సాధనాన్తర త్యాగరూపాఙ్గ స్వీకారగతోపాయ భావనివృత్తి ప్రారబ్ధనివృత్తి ప్రయోజకత్వ శరణ్యాభిమతత్వాది జ్ఞానం సమూలమన్త్ర మన్త్రరత్నాభ్యామితి, తత్తద్విశేష జ్ఞానాయత్రయమప్యపేక్షితమితిబోధ్యమ్. (౧)

రహస్యత్వఞ్చ - ద్వయోర్మన్త్రత్వాత్, త్రయాణామపిరహస్యార్థత్వాత్; తథాపి, మూలమన్త్రస్య ప్రథమం వ్యాఖ్యానేనియామకం కి మిత్యాకాఙ్క్షాయాం, వ్యాఖ్యేయక్రమ ఏవ నియామకః, ముఖ్యక్రమాధి కరణన్యాయాదిత్యాహ-(అతిలితి). తస్య ప్రథమత్వఞ్చ అధికారపూర్తిప్రయోజక స్వరూపవివేకజనకత్వాదేవ; †(నన్వేవమపి, అధికారిణ ఉపాయస్వరూప జిజ్ఞాసాయా ఏవానన్తరభావిత్వౌచిత్యాత్, మూలమన్త్రానన్తర్యం చరమశ్లోకస్యైవయుక్తమ్; నద్వయస్యేతివాచ్యమ్, ఏతదభిప్రాయేణైవ గ్రన్థాన్తరేషు, ఏతైరేవ మూలమన్త్రానన్తరం చరమశ్లోక వ్యాఖ్యానాత్; ఏతేన మూలమన్త్రస్య స్వరూపవివేకద్వారా విశిష్టాత్మ సత్తాహేతుతయాధారకత్వాత్, చరమశ్లోకస్యచోపాయ స్వీకారప్రవృత్త్యుపయోగి జ్ఞానవిశేషోపచయ హేతుత్వేన విశిష్టవేషవర్ధకతయా పోషకత్వాత్, ద్వయస్య సకృదుచ్చారణేన పరమపురుషార్థ సాధనతయా సదానుసన్ధేయతయాచభోగ సాధనత్వవేషేణ స్వతశ్చభోగ్యత్వాత్, మూలమన్త్రానన్తరమేవ చరమశ్లోకస్య వ్యాఖ్యేయతాన్యాదిత్యపాస్తమ్, ఇష్టాపత్తేః,)

తర్హి, అస్మిన్ గ్రన్థే కుతస్తద్విపరీత క్రమ ఇతిచేత్, మూలమన్త్రస్థ మధ్యమ తృతీయపద సంక్షిప్తోపాయోపేయ వివరణాత్మక ద్వయోక్త స్వీకారాఙ్గ తదుపాయత్వ నివృత్త్యాది ప్రతిపాదకతయా

† కుణ్డలిత మత్రత్యగ్రన్థరీత్యా ముద్రితమ్.

చరమశ్లోకస్య మూలమన్త్రవివరణ ద్వయవివరణరూపత్వాత్, మూలమన్త్రానన్తరం మన్త్రత్వసాధర్మ్యాత్ ద్వయోపస్థితత్వాత్తద్వ్యాఖ్యానం, తతశ్చరమశ్లోకస్యేత్యప్యాహుః.

నచ, తథాప్యష్టాక్షరస్య కథం మన్త్రత్వమ్, *తచ్చోదకేషు మన్త్రాఖ్యేత్యుక్తేః; ఏతస్యచ స్వరూపమాత్రప్రకాశకత్వేన అనుష్ఠేయార్థ ప్రకాశకత్వాభావా దితి వాచ్యమ్; *ప్రజాపతేర్హృదయాద్యత్ర చ సామేత్యాద్యవ్యాప్త్యాపత్త్యా మన్త్రప్రసిద్ధివిషయస్యైవ మన్త్రత్వే తాదృశసూత్ర తాత్పర్యాత్, (౧) "ఓం నమో నారాయణాయేతి మన్త్రోపాసకః" (౨) "మన్త్రాణాం పరమో మన్త్రః" ఇత్యాది శ్రౌతస్మార్త ప్రసిద్ధేశ్చ అత్రాపి సత్త్వాత్.

మన్త్రమ్ - అనుసన్ధాతారం శబ్దశక్త్యా అర్థబోధనద్వారా చ త్రాయత ఇతి స్వానుసన్ధాతృ రక్షకత్వేన మన్త్రత్వ సమ్భవాచ్చ. మన్త్రవ్యపదేశే త్రైఙోడప్రత్యయస్త్రైచోలోపశ్చ; (౩) "ఉణాదయో బహుళమ్" ఇతిసూత్రాత్; అథవా, మన్యతే త్రాయతే చేతి వ్యుత్పాదనీయమ్, (౪) "మనన త్రాణసంయోగాన్మన్త్ర ఇత్యుచ్యతే బుధైః" ఇతి నిర్వచనాత్; మన్త్రయతేర్వా డప్రత్యయే గోప్యత్వపరః; "అథవా గోపనీయత్వాద్ధాతోర్మన్త్రయతేః పరమ్ । డప్రత్యయాన్తః పుల్లిఙ్గస్తథాయం లోకవేదయోః" ఇతి పాద్మసంహితోక్తేః; కరణస్యాస్య కర్తృత్వం వైవక్షికమ్. నచైవమర్థబోధనద్వారా రక్షకే విధాయకే చరమశ్లోకే అతిప్రసఙ్గః, ఏతాదృశమన్త్రత్వస్యాత్రాభ్యుపగమాత్; యోగరూఢత్వాభ్యుపగమాద్వా; యోగాఙ్గీకారశ్చ తాదృశార్థబోధస్యాపి ప్రకృతే ఉద్దేశ్యత్వాత్, నిరుక్తివశాచ్చేతి బోధ్యమ్. (౨)

---

(౧) నారాయణోపనిషత్, (౨) నారసింహపు-౧౮-౨౫ (౩) సిద్ధాన్తకౌముదీ. (౪) ఈశ్వరసంహితా

(౩) తిరుమన్త్రత్తినుడై యశీరై న్నక్కు పొప్పిరున్పడి ప్రేమత్తోడే పేణి యనుసన్ధిక్క వేణుమ్.

అథై తన్మన్త్రవైభవం విస్తరేణ ప్రతిపిపాదయిషుః ప్రథమమనుసన్ధానక్రమ కథనముఖేన అపర్యాప్తతయా ఉపదేశ్యత్వలక్షణ వైభవమాహ-(తిరుమన్త్రత్తినుడైయవిత్యాది). (శీరైన్నక్కుపొప్పిరున్పడి)-సకల వేదాదిసఙ్గ్రహత్వజ్ఞాతవ్యసకలార్థ ప్రతిపాదకత్వ సర్వమన్త్రోత్తమత్వాది మాహాత్మ్యానుగుణ్యేన, (పేణి) ఆదృత్య. ఆదరశ్చ-అనధికారిభ్యో గోపనమ్.

అత్రచ (౧) "మన్త్రంయత్నేనగోపయేత్" (౨) "గోపయన్నాచరేద్ధర్మం నాపృష్టఃకిఞ్చిదుచ్చరేత్ ।పృష్టోపినవదేదర్థం గుహ్యం సిద్ధాన్తమేవచ" (౩) "ఇదన్తేనాతపస్కాయ" (౪) "యోగోపయత్యయోగ్యానాం యోగ్యానాంసమ్ప్రయచ్ఛతి" (౫) "నావేదనిష్ఠస్యజనస్యరాజన్ ప్రదేయమేతత్పరమంత్వయాభవేత్ । ఏతావదర్థానేనతమేనదేయమే తత్పరంబ్రహ్మవిశుద్ధమాహుః" (౬) "నశ్రేయసాయోక్ష్యతితాదృశేకృతం ధర్మప్రవక్తారమపాత్రదానాత్ । పృథ్వీమిమాంయద్యపిరత్నపూర్ణాం దద్యాన్నదేయన్త్విదమవ్రతాయ" (౭) "ఆపద్యపిచఘోరాయాం నత్వేనాంరిపవేవదేత్ । ఊషరేనివపేద్బీజం షణ్ఢేకన్యాంప్రయోజయేత్ । స్రజేద్వావానరేమాలాం నాపాత్రేశాస్త్రముత్సృజేత్ ।" (౮) "ననాస్తికాయాఽనృజవేనాభక్తాయకదాచన । నైవహింసాభిరుచయే నలుబ్ధాయవిశేషతః । దాతవ్యోమన్త్రరాజోయం మన్త్రోయంహీనతాదృశః" ఇత్యాదీని ప్రమాణాన్యనుసన్ధేయాని. (౩)

---

(౧) శేషసం-౧౧-౨౦ (౨) (౩) గీ.౧౮ (౪)
(౫) (౬) (౭) (౮)

(౪) మన్త్రత్తిలుమ్ మన్త్రత్తుక్కుళ్ళే తానవస్తువిలుమ్ మన్త్ర ప్రదనాన వాచార్యన్బక్కలిలుమ్ ప్రేమమ్ కనక్కవుణ్డానాల్ కార్యకరమావతు

(౫) సంసారికళ్ తఙ్గళైయు మీశ్వరనైయుమ్ మఱన్దు

న కేవలం మన్త్రమాత్రే ప్రేమ్ణామన్త్రోనుసన్ధేయః; కిన్తు, తద్దేవతాయాం తత్ప్రదేగురౌ చ త్రిషు భక్తిః కార్యేత్యాహ (మన్త్రత్తిలుమిత్యాది). విలక్షణే ఏతన్మన్త్రే, విలక్షణే ఏతన్మన్త్రప్రతిపాద్యే, విలక్షణే ఏతన్మన్త్రప్రదే ఆచార్యే చ, ఇతరమన్త్రతద్దేవతాతద్గురుభ్యో విలక్షణం ప్రేమ విద్యతే చేత్, కార్యకరం భవతీత్యర్థః, (౧)"మన్త్రే తద్దేవతాయాఞ్చ" (౨)"యస్య దేవే పరా భక్తిః" (౩)"గురుం ప్రకాశయేద్ధీమాన్" ఇత్యాదీన్యనుసన్ధేయాని, ఏవం విలక్షణప్రేమయుక్త పురుషానుసన్ధేయత్వరూపం వైభవం ప్రతిపాదితమ్. (౪)

అథ సకలచేతనోజ్జీవనాయ భగవతైవ ప్రవర్తితత్వలక్షణం వైభవమాహ-(సంసారికళిత్యాది). అథవా, నను మన్త్రేస్వసతి ఉక్త వచనాని ప్రేమయుక్తానుసన్ధేయత్వే ప్రమాణం భవేయుః, తత్త్వష్టాక్షరస్య న సమ్భవతి; ఋష్యాద్యభావాదిత్యాశఙ్క్య, అష్టాక్షరత్వాదేవ గాయత్రీ ఛన్దస్త్వం సిద్ధమితి కృత్వా ఋషిదేవతా వినియోగానక్తుముపక్రమతే-(సంసారికళిత్యాది). (తఙ్గళై) స్వతస్సిద్ధభగవచ్ఛేషత్వవిశిష్టాన్ స్వాన్. అతీయాతే ఇత్యనుక్త్వా "మఱన్దు" ఇత్యుక్తిః, సమ్బన్ధస్య స్వతస్సిద్ధత్వసూచనాయ. "ఇళన్దు" ఇత్యనేన కైఙ్కర్యస్య పరమపురుషార్థత్వం తత్ప్రాప్తియోగ్యతా చ ఏషాం సూచ్యతే. తథా చ, ప్రాప్తశేషివిషయకైఙ్కర్యరూప మహాపురుషార్థయోగ్యా అపి

---

(౧) (౨) శ్వే-౬-౨౩ (౩) శేషసంహితా

ఈశ్వరకైఙ్కర్యత్తైయుమిఴన్దు ఇఴన్దోమెన్ఱిలై విఴన్దుమిన్ఱి క్కే-
సంసారమాకిఱ పెరుఙ్గడలిలేవిఴున్దు నోవుపడ, సర్వేశ్వరన్ తన్

సంసారిణః, అనాదిమాయాతిరోహిత జ్ఞానతయా స్వాభావికస్వపర సమ్బన్ధ జ్ఞానశూన్యాః, తదభావాదేవ కైఙ్కర్యరూప పురుషార్థజ్ఞాన శూన్యాస్తాదృశ పురుషార్థాన్నాలభన్తే ఇత్యుక్తంభవతి.

అసత్యపి పురుషార్థలాభే అలాభనిమిత్త క్లేశోయదాస్యాత్, తదా కథఞ్చిదుజ్జీవనోపాయ జిజ్ఞాసాస్యాదపి, సోపినస్వరూపాదిత్రయ జ్ఞానా భావాదిత్యాహ-(ఇఴన్దోమితి). న కేవలం పురుషార్థహానిమాత్రమ్, కిన్తు సంసారసాగర నిమగ్నతాపీత్యాహ-(సంసారమిత్యాది). అతిశయితశక్తి విశిష్టైరపి దుస్తరత్వం మహత్త్వమ్; జ్ఞాతవ్య సకలార్థప్రతిపాదక మూలమన్త్రప్రకాశనే‡స్వజ్ఞానసమ్బన్ధా జ్ఞానకృతజీవదుఃఖదర్శనజన్య నిర్హేతుక భగవత్కృపైవ హేతురిత్యభిప్రాయేణాహ-(సర్వేశ్వరనిత్యాది). "సర్వేశ్వరన్" ఇత్యనేన-సమ్బన్ధః ; తస్యచ పూర్వం సంసార్యజ్ఞాతత్వాభిధానాత్, స్వమాత్రజ్ఞాతత్వమ్. (నోవుపడతన్కృపైయాలే ఇతి) సిద్ధసాధ్యన్యాయేన, (౧)"ఏవంసంసృతిచక్రస్థే"ఇతిప్రమాణోక్తజీవదుఃఖదర్శనజన్యత్వమ్, హేత్వన్తరానభిధానాన్నిర్హేతుకత్వఞ్చ సిధ్యతీతిబోధ్యమ్.

మూలమన్త్రప్రకాశనమాత్రేణ ఏతేషాంకథం సంసారనిస్తరణం భవేదిత్యత్రాహ (అవర్కళ్తన్నై యితి) స్వశేషత్వ విశిష్టస్వరూపమ్, మూలమన్త్రస్య పరశేషతైకరస స్వరూపప్రకాశకత్వాత్ ; మూలమన్త్రజన్యసమ్బన్ధ జ్ఞానాత్మక స్వస్వరూపజ్ఞానఞ్చ ముక్తిప్రయోజకమ్, (౨) "క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వర జ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా

‡ స్వజ్ఞాతసమ్బన్ధసహకృత

(౧) అహిర్బుధ్న్యసం-౧౪-౨౮ (౨) యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి

పరమకృపైయాలే ఇవర్కళ్ తన్నైచ్ఛయఱిన్దు కరైమరమ్ శేరుమ్పడి తానే శిష్యనుమాయ్ ఆచార్యనుమాయ్ నిన్ఱు తిరుమన్త్రత్తై వెళియిట్టరుళినాన్.

మతా" ఇతి. పరమావిశుద్ధిః-ముక్తిః; పరమవిశేషణాత్. పఞ్చమీ ప్రయోజకతాయామ్; తేనసమ్బన్ధజ్ఞానస్య సాక్షాన్ముక్తిహేతుత్వాభావేపినక్షతిః. తద్ద్యోతయితుమేవ మూలేప్రయోజకత్వపర్యవసిత పూర్వకాలీనత్వబోధక త్వాప్రత్యయోక్తిః,*ఈశ్వరజ్ఞానాదితి వచనప్రత్యభిజ్ఞాపనార్థైవచ, తజ్జ్ఞస్వరూపత్తై యఱిన్దిత్యనుక్త్వా "తన్నైచ్ఛయఱిన్దు" ఇత్యుక్తిః.

అథవా, (తన్నైచ్ఛయఱిన్దు) స్వముపాయత్వేనాధ్యవస్య; (౧) "సంసారసాగరం ఘోరమనన్తక్లేశభాజనమ్। త్వామేవశరణంప్రాప్య నిస్తరన్తిమనీషిణః" ఇతి వచనమిహప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. మనీషా-సమ్బన్ధజ్ఞానమ్,తద్యుక్తాఅధికారిణః. మూలమన్త్రప్రకాశనఞ్చ తత్ర అధికారప్రయోజకతయా ఉపయోగి; శ్లోకే ఆప్ధాతోర్గత్యర్థతయా జ్ఞానార్థ ఇతిసూచయితుమఱిన్దిత్యుక్తిః. జ్ఞానస్యవిశిష్టవేషస్తుప్రమాణాన్తరాయాతోనసనివార్యతే. అరుళిచ్చెయ్ తా నిత్యనుక్త్వా, "వెళియిట్టరుళినాన్" ఇత్యుక్త్యా అనాదిత్వమతిగుహ్యత్వఞ్చ సూచ్యతే.

అత్ర నారాయణః ప్రాచీకశదిత్యుక్త్యా సోస్యమన్త్రస్య ద్రష్టా ఋషిరితిసూచితమ్. "తన్నైచ్ఛయఱిన్దు" ఇత్యుక్త్యా స్వప్రకాశకత్వం మన్త్రస్యసూచ్యతఇతి,నారాయణ ఏవదేవతేత్యపిసూచితమ్; సమ్బన్ధజ్ఞానేచ వినియోగస్సూచితః.

నస్వేతన్మన్త్రప్రకాశనార్థమస్తు నారాయణరూపేణాచార్యతయాఽవస్థానమ్. తథాప్యుపదేశ్యాన్తరసమ్భవాత్ కిమితిస్వయమే

---

(౧) జితన్తే

(౬) శిష్యనాయ్నిన్ఱు తు శిష్యనిరుక్కుమిరుప్పు నాట్టారఱియా మైయాలే అత్తైయఱివిక్కైక్కాక.

(౭) సకలశాస్త్రఙ్గళాలుమ్ పిఱక్కుమ్ జ్ఞానమ్ స్వయమార్జితమ్పోలే ; తిరుమన్త్రత్తాల్ పిఱక్కుమ్ జ్ఞానమ్ పైతృకధనమ్పోలే.

(౮) భగవన్మన్త్రఙ్గళ్ తాననేకఙ్గళ్.

(౯) అవైతాన్ వ్యాపకఙ్గళెన్ఱుమ్, అవ్యాపకఙ్గళెన్ఱుమిరణ్డువర్గమ్.

వశిష్యతయాతిష్ఠదిత్యత ఆహ (శిష్యనాయ్నిన్ఱితి). (శిష్యనిరుక్కుమిరుప్పు) (౧) " ఆస్తికోధర్మశీలశ్చ " ఇత్యాద్యుక్తలక్షణ లక్షితత్వేనావస్థితిః. (౬)

అథజ్ఞాతవ్య సకలార్థప్రతిపాదక శ్రుతిస్మృత్యాది శాస్త్రప్రవర్తనేనైవ చేతనోజ్జీవనసిద్ధౌ కిమర్థం మూలమన్త్రః ప్రవర్తిత ఇత్యాశఙ్కాంపరిహరన్, శాస్త్రతశ్చిరకాల సమ్పాదనీయజ్ఞానస్య అనాయాసేనసాధనత్వరూపం మన్త్రస్య వైభవాన్తరమప్యాహ (సకలేతి). "పోలే" ఇత్యనన్తరమత్యాయాస సాధ్యమితి శేషః పూరణీయః. తదుక్తమ్, (౨) "శాస్త్రజ్ఞానం బహుక్లేశం బుద్ధేశ్చలనకారణమ్। ఉపదేశాద్ధరింబుద్ధ్వా విరమేత్సర్వకర్మసు" ఇతి. సర్వకర్మాణి స్వరూపానుగుణాని గ్రాహ్యాణి.

(తిరుమన్త్రత్తాలితి) " ఆచార్యోపదేశముఖేన " ఇతి శేషః, " పోలే " ఇత్యనన్తరమనాయాస సాధ్యమితి శేషః. (౭)

నిరుక్తవైభవం భగవన్మన్త్రాన్తర సాధారణమిత్యాశఙ్క్య మన్త్రవర్గవిభాగాది ముఖేన సర్వేతరమన్త్రాపేక్షయా మూలమన్త్రస్యవైభవం ప్రతిపాదయతి (భగవదితి). (౩) "అనన్తావైభవగన్మ

---

(౧) పాఞ్చరాత్రే (౨) భగవచ్ఛాస్త్రే (3)

(౧౦) అవ్యాపకఙ్గళిల్ వ్యాపకఙ్గళ్ మూన్ఱుమ్ శ్రేష్ఠఙ్గళ్.
(౧౧) ఇవై మూన్ఱిలుమ్ వైత్తుక్కొణ్డు పెరియతిరుమన్త్రమే ప్రధానమ్.

న్త్రాః" ఇతి శ్రుతేః, భగవద్గుణానాం తత్పరీవాహరూపావతారాణాఞ్చానన్తత్వేన తదనుబన్ధినాం మన్త్రాణామప్యానన్త్యస్యార్థసిద్ధత్వాచ్చేతిభావః. (౮)

(వ్యాపకమన్త్రత్వమ్) వ్యాప్తివిశిష్టస్వరూపప్రతిపాదకమన్త్రత్వమ్. (౯)

(అవ్యాపకఙ్గళిలితి) "అష్టాక్షరశ్చ యో మన్త్రో ద్వాదశాక్షర ఏవ చ। షడక్షరశ్చ యో మన్త్రో విష్ణోరమిత తేజసః। ఏతే మన్త్రాః ప్రధానాస్స్యుః" ఇతి వచనాత్, విష్ణుగాయత్ర్యాం తన్మన్త్రత్రయ ప్రధానభూతనామత్రయ పాఠాచ్చేతి భావః. (౧౦)

(ఇవై మూన్ఱిలుమిత్యాది) విష్ణుగాయత్ర్యాం ప్రథమోపాత్తత్వాత్, (౧) "మన్త్రాణాం పరమో మన్త్రో గుహ్యానాం గుహ్యముత్తమమ్। పవిత్రఞ్చ పవిత్రాణాం మూలమన్త్రస్సనాతనః" (౨) "మన్త్రాణాం పరమో మన్త్రో దైవతానాఞ్చ దైవతమ్। గుహ్యానాం పరమం గుహ్యమోఙ్కారాద్యక్షరాష్టకమ్" ఇతి వచనాత్, వ్యాప్యవ్యాపకాది సర్వతత్త్వ కణ్ఠోక్తిమత్త్వాత్, (౩) "పురా జన్మాన్తరే తాత ద్వాదశాక్షరసంజ్ఞితః। మన్త్రోభ్యస్తో మహాప్రాజ్ఞ †తత్ప్రభావానుగో భవాన్। ప్రభూయతాం కాలదణ్డోఽయం కామాదీనాఞ్చ సత్తమ। పాపానాఞ్చ వరోగాణాం †విషస్య చ భయస్య చ। నమో నారాయణాయేతి ప్రణవేన సమన్వితః। హృది తిష్ఠతు తే నిత్యం వాచి నిత్యం భవత్వితి" ఇతి జన్మాన్తరేష్వపి చిరకాలాభ్యస్త ద్వాదశాక్షరఫలత్వేన మూలమన్త్రే

(౧) నారదీయే-అష్టాక్షర-౧-౧౧ (౨) నారసింహపు-౧౮-౨౧ (౩) పాద్మోత్తరే
† వివిధస్య. ‡ తత్ప్రసాదానుగో.

(౧౨) మన్త్రాన్తరైర్న్యూనమ్ అశిష్టపరిగ్రహము మవ్యాప్తియుమున్ను.

(౧౩) ఇత్తై వేదజ్ఞుమ్ ఋషికళుమ్ ఆళ్వార్కళుమ్

తదర్థాధిగమవచనాత్, (౧) "సర్వత్రాష్టాక్షరో మన్త్రో మూర్తిమన్త్రోభవాభవేత్" ఇతి-పరవ్యూహాదిసర్వభగవన్మూర్తిసాధారణత్వవచనాత్, సకలశిష్టవిశిష్ట పరిగ్రహవత్త్వాచ్చ త్రిషు మన్త్రేషు మూలమన్త్రోఽధిక ఇతి భావః. (౧౧)

ఉక్తమర్థం వ్యతిరేకముఖేన దర్శయతి (మన్త్రాన్తరై యితి). (అశిష్టపరిగ్రహః) శిష్టపరిగ్రహాభావః, విశిష్టశిష్ట పరిగ్రహాభావః. మూలమన్త్రస్యయాదృశ శిష్టపరిగ్రహోఽస్తి, తాదృశశిష్టపరిగ్రహాభావ ఇతియావత్. (అవ్యాప్తిః) వ్యాప్య†(వ్యాపకా)ఽర్థ్యాహారాదిసాపేక్షత్వమ్. (౧౨)

విశిష్టశిష్ట పరిగ్రహస్తయోర్నాస్తీత్యేతద్జ్ఞాపయితుం మూలమన్త్రే శిష్టపరిగ్రహాధిక్యమాహ (ఇత్తై యితి). (౨) "ఓమిత్యేకాక్షరమ్, నమ ఇతి ద్వే అక్షరే, నారాయణాయేతి పఞ్చాక్షరాణి, ఇత్యష్టాక్షరం ఛన్దసా గాయత్రీ చేతి" "ఏతద్వై నారాయణస్యాష్టాక్షరంపదమ్," "ఓం నమో నారాయణాయేతి మన్త్రోపాసకః, వైకుణ్ఠభువనలోకం గమిష్యతి" ఇత్యాదీని వేదవాక్యాని, వేదజ్ఞుమిత్యత్రాఽభిప్రేతాని.(౩) "భూత్వోర్ధ్వబాహురద్యాత్ర సత్యపూర్వం బ్రవీమి వః । హే పుత్రశిష్యాశ్శ్రృణుత నమన్త్రోష్టాక్షరాత్పరః" (౪) "ఆసీనా వా శయనా వా తిష్ఠన్తో యత్రకుత్ర వా । నమో నారాయణాయేతి మన్త్రైకశరణా వయమ్" (౪) "బహవో హి మహాత్మానో మునయస్సనకాదయః। అష్టా

(౧) పాఞ్చరాత్రే (౨) నారాయణోపనిషత్ (౩) నారసింహపు-౧౭
(౪) నారదీ-అష్టాక్షరబ్ర-౧ † కుణ్డలితం క్వాచిత్కమ్.

ఆచార్యర్కళుమ్ విరుమ్బినార్కళ్.

క్షరంసమాశ్రిత్య తే జగ్మురై ష్ణవంపదమ్ ॥ వ్యక్తంహిభగవానేష సాక్షాన్నారాయణస్స్వయమ్ । అష్టాక్షరస్వరూపేణ ముఖేషుపరివర్తతే,” “యథాసర్వేషుదేవేషు నాస్తినారాయణాత్పరః । తథాసర్వేషుమన్త్రేషు నాస్తిచాష్టాక్షరాత్పరః” “కిన్తత్రబహుభిర్మన్త్రైః కిన్తత్రబహుభిర్వ్రతైః । నమోనారాయణాయేతిమన్త్రస్సర్వార్థసాధకః” ఇత్యాదీని, ఋషికళుమిత్యత్రాఽభిప్రేతాని. “అన్బర్కళుమ్” ఇత్యత్ర (౧) ”నిన్తిరువెట్టెழுత్తుమ్కఱ్ఱు” (౨) “ఎట్టెழுత్తుమోతువార్కళ్” (౩)“వారమాకవోతువార్కళ్” ఇత్యాది శ్రీసూక్తయోవివక్షితాః. ఆచార్యాశ్చ ఉపదేశపారమ్పర్యేణ మూలమన్త్రమేవ ప్రపత్తిమన్త్రఇత్యాహ (ఆచార్యర్కళుమితి).

అథవా, (మఱ్ఱైయిత్యాది) (ఇరణ్డుమ్) మన్త్రద్వయఘటకయోర్వాసుదేవవిష్ణుశబ్దయోః. అశిష్టపరిగ్రహః-అశిష్టకర్తృకః పరిగ్రహాతిశయః. గుణవిగ్రహాద్యప్రతిపాదకత్వాత్, స్వాభిమతసర్వాధిష్ఠానభూతస్వప్రకాశబ్రహ్మప్రతిపాదకతయా అద్వైతిభిరతిశయేన తావాదృతావితిభావః. ఏతేన ద్వాదశాక్షరస్య భగవచ్ఛబ్దఘటితత్వాత్, అశిష్టపరిగ్రహాసమ్భవేపి నానుపపత్తిః.

యద్యపి అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం (౪)“వసత్యస్మిన్నసౌ విశ్వంతత్రాపిచవసత్యయమ్ । వాసుశబ్దార్థఉద్దిష్టః” ఇతి కర్తృసాధనతయా అధికరణసాధనతయాచ ఉణన్తం వాసుశబ్దం వ్యుత్పాద్య “వాగన్తాపరికీర్త్యతే । తస్తుచత్సకలార్థేషు సన్తనోతీతివాస్మృతః” ఇతి తదవయవస్య వాశబ్దస్య వావేష్ట్యాం విచి, సుశబ్దస్య-“ప్రసూయతేఖిలాన్భావాన్ ప్రసౌతిప్రేరయత్యపి । మహేష్వభిష్టుతస్సద్భిరితి

(౧) తి-మొ-వా-౧౦-౨ (౨) తి చ.వి-౪౭(౩) తి-చ-వి-౭౮(౪) అహిర్బుధ్న్య-౫౦

స్వర్థోఽయముచ్యతే" ఇతి, "షూఙ్-ప్రాణిగర్భవిమోచనే" "షు-ప్రసవైశ్వర్యయోః" "షుఞ్-అభిషవే" ఇత్యేతేభ్యః కర్తరిసమ్ప్రదానేచ డుప్రత్యయే నిష్పత్తిం ప్రదర్శ్య,

"ద్యోతతే స్వయమేవాయం స్పృష్ట్వా దైత్యైః క్రీడతి స్వయమ్ । స్తూయతే చ సదా దేవైరితి దేవార్థ ఈరితః" ఇతి దేవశబ్ద సముదాయార్థముక్త్వా, "దాతా చ సర్వకామానాం శోధితశ్చాన్తకోసతామ్ । రక్షితా సర్వభూతానామితి దేకార ఉచ్యతే" ఇతి, "సర్వైర్వన్ద్యస్సమ్భజనీయశ్చ ప్రాణశ్చ సకలాత్మనామ్ । వకారార్థోఽయముద్దిష్టః" ఇతి చ, దాఞ్, దైప్, దాప్ దేఙ్భ్యః-దాన శోధన లవన రక్షణక్రియేభ్యో డే ప్రత్యయే, వనివహిభ్యాం డప్రత్యయే చ తదవయవయోర్దేవశబ్దయోర్నిష్పత్తిముక్త్వా, "ఇతి సూక్ష్మాగతిస్త్వియమ్" ఇతి సూక్ష్మార్థప్రదర్శనం నిగమయ్య,

"వకారేణాత్ర చాధారో వాసుదేవో నిరూప్యతే । అకారేణాదిదేవస్తు సఙ్కర్షణ ఉదీర్యతే" ఇత్యత్ర తద్బీజభూతవకారస్య మోక్షాధారతాం హ్యాదిదేవశబ్దైకదేశభూతాఽఽకారస్య వ్యూహాదిసఙ్కర్షణస్మారకతాం ప్రదర్శ్య, "యో వాసుదేవో భగవాన్ మోక్షాధారస్సనాతనః । సఙ్కర్షణస్స ఏవేతి వాకారార్థో నిరూప్యతే" ఇతి తయోరభేదే వాశబ్దతాత్పర్యముక్త్వా, "భువనంకర్షణాద్వా యోసూయత సనాతనః । ససోమ ఉదితస్సేన ప్రద్యుమ్నః పురుషోత్తమః । ఉద్ధామ ఉదయశ్చాత్ర సఙ్కర్షణ ఉదీర్యతే । సఙ్కర్షణదశాయాం హి సముత్పన్న ఉదయో హరేః ।" ఇతి సకారస్య సర్గధర్మనేతృప్రద్యుమ్నపరతామ్, ఉకారస్య చ ఉదయశబ్దోదితజ్ఞానప్రాకట్యవత్సఙ్కర్షణపరతాముక్త్వా, "వాసుదేవాత్మకో యోఽసౌ సఙ్కర్షణ ఉదీరితః । ప్రద్యు

మ్నాపినపవేతి సుకారార్థోయముచ్యతే” ఇతి సుకారబోధ్యేన సఙ్కర్షణ ప్రద్యుమ్నాభేదేన వాసుదేవ ప్రద్యుమ్నాభేదస్య అర్థసిద్ధత్వముక్త్వా,

“దత్తో యేనావకాశేప్సు శయానేనమహాత్మనా । క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోర్వ్యస్తం స్వనాభికమలోదరే । దత్తావకాశోదస్యార్థ స్సోనిరుద్ధఉదీర్యతే । ఏకారేణజగద్యోనిః ప్రద్యుమ్నః పరిపఠ్యతే । సఙ్కర్షణాత్మకోయస్స ప్రద్యుమ్నఃపరికీర్త్యతే । అనిరుద్ధస్సఇత్యేవ దేకారార్థోనిరూప్యతే” ఇతి దత్తావకాశశబ్దైకదేశభూతదకార జగద్యోనిభావాధిష్ఠితైకారాభ్యామనిరుద్ధప్రద్యుమ్నౌ సముదాయేనచ తదభేదః ప్రదర్శితఇత్యుక్త్వా, “ఏవంవర్ణత్రయేణోక్తం వ్యాహృతాద్యాత్మ్యముత్తమమ్ । ఉపసంహారరూపేణ పునశ్చైతితదుచ్యతే ॥ లేశతో వాసుదేవాఖ్యః పరార్థస్తే ప్రదర్శితః” ఇతి పరార్థప్రదర్శనోపసంహారఃకృతః.

తథా, “వ్యాప్తికాన్తిప్రవేశేచ్ఛాస్తత్తద్ధాతునిబన్ధనాః । పరత్వేభ్యధికావిష్ణోర్దేవస్యపరమాత్మనః” ఇత్యారభ్య త్రివిధ పరిచ్ఛేదరాహిత్యరూపాయావ్యాప్తేః జ్ఞానబలాదిగుణోత్కృష్టరూపాయాః కాన్తేస్సర్వాన్తఃప్రవిష్టత్వ సర్వాధారత్వయో స్సర్వకాలీన సకల సత్పురుషేచ్ఛా విషయత్వస్యచ, విష్ఌవశవిశఇషిభ్యఃకథఞ్చిద్వ్యుత్పాదితేన విష్ణుశబ్దేన, విగతీత్యుక్తధాత్వన్తరాచ్చ కథఞ్చిద్వ్యుత్పాదితేన విశబ్దేన సర్వప్రజనయితృత్వ సర్వసమవాయిత్వయోస్నుశబ్దేన సర్వపురుషార్థ ప్రసవితృత్వస్యచాభిధానం ప్రదర్శ్య,

“పరస్తు వక్షరలభ్యః” ఇత్యాదినా, “అమృతాయితేసర్వాక్షో జ్యోతిస్త్రయ ‡సమన్వితః । దదామ్యభయమిత్యేవపరోర్థః పరికీర్తితః ”

‡ (పా) నిబన్ధనః

ఇతి సర్వభోగ్యతాపాదకత్వే సర్వజ్యోతిఃప్రకాశకత్వాఽభయప్రదత్వాన్యక్షరలభ్యానీతివిస్తరేణ విష్ణుశబ్దార్థః ప్రదర్శితః.

తథాపి పాఞ్చరాత్ర ప్రామాణ్యానభ్యుపగమాత్, వైష్ణవపురాణాదిగతస్య వాసుదేవశబ్దనిర్వచనస్య సర్వాధిష్ఠానవిషయతయాపి కథఞ్చిద్యోజయితుం శక్యత్వాత్; నారాయణశబ్దస్య పురాణేష్వేవ (౧)"నారస్త్విత్యతిసర్వపుంసాంసమూహః పరికీర్తితః" ఇత్యాదినా, నానాజీవాభిలషిత పురుషార్థప్రదత్వాదినిమిత్తతాయాః ప్రతిపాదితత్వాత్, వాసుదేవాదిశబ్దేషు తేషామాదరాతిశయ ఇత్యాశయః.

అన్యేతు, సంజ్ఞాయామేవణత్వవిధానేన, "నతునారాయణాదీనామ్" ఇతివచనేనచనిస్సాధారణ్యంనారాయణపదమ్; "ఉణాదయోబహుళమ్" ఇత్యత్ర సంజ్ఞాగ్రహణానువృత్తావపి, క్వచిదుణాది ప్రత్యయవిధౌ పునస్సంజ్ఞాగ్రహణదర్శనేన ఔణాదికానాం ప్రత్యయానాం క్వచిదసంజ్ఞాయామప్యనుమానాత్ వాసుదేవాదిశబ్దాః యోగేనాప్యత్రసమ్భావ్యన్త ఇతిసాధారణాః. ఇత్థఞ్చ నారాయణపదా ద్వాసుదేవపదాదీని ప్రచురంశైవాదిభిః పరిగృహ్యన్త ఇత్యాశయ ఇత్యాహుః;

పక్షద్వయేపిన కేవలమష్టాక్షరస్యాతిశయితాఽశిష్టపరిగ్రహాభావః; కిన్తు, అతిశయితశిష్టపరిగ్రహోపీత్యాహ (ఇత్తైయితీత్యవతరణీయమ్). కింబహునా, భగవానివాఽయమపిమన్త్రోఽచిన్తనీయమహిమా. ఉక్తంహిపాద్మసంహితాయామ్; "అచిన్తనీయమహిమా దేవస్యైవమధుద్విషః" ఇతి. యదిపునః, "సిద్ధయోబహుధాజన్తుర్గన్తన్త్రిశ్చోదితసఙ్ఖ్యయా" ఇత్యతోఽచిన్తనీయఇత్యత్రజప్తురిత్యపేక్షతే; తథాపి, యజ్జపాదసావచిన్త్యమహిమా; సోఽచిన్త్యమహిమేత్యనుక్తసిద్ధమ్. సాసాదృశ్యాదేవచభగవతా తత్తాదాత్మ్యారోపో

(౧) పాద్మోత్తరే-౨-౨౭

(౧౪) వాచ్యప్రభావమ్పోలన్ఱు వాచకప్రభావమ్.

(౧౫) అవన్ దూరస్థనానాలుమ్ ఇతు కిట్టినిన్ఱతన్ఱుమ్.

(౧౬) ద్రౌపదిక్కు ఆపత్తిలే పుడవై శురన్దతు తిరునామమిఱే.

న్యత్రోక్తః. "వ్యక్తం హి భగవానేష సాక్షాన్నారాయణస్స్వయమ్। అష్టాక్షరస్వరూపేణ ముఖేషు పరివర్తతే" ఇతి†(మనసి నిధాయ) "ముఖేషు పరివర్తతే" ఇత్యేతదత్రాభిప్రేతమ్. (౧౩)

తతోఽప్యస్యోపకారకత్వాతిశయమాహ (వాచ్యప్రభావమిత్యాది) (౧౪)

(అవనిత్యాది) భగవాన్హి స్వాత్యన్తాభిమతేష్వపి భక్త్యుత్పాదనాయాఽసన్నిహితో గోపీష్వివ కదాచిద్భవతి; తదాపి తన్నామాన్యుచ్చార్యమాణాని తాత్కాలికవ్యసననివర్తనేన ఉపకుర్వన్తీత్యర్థః.

ఉక్తమేవార్థం క్వచిత్ప్రయోజనాన్తరపరవిషయే ఉదాహరన్తి (ద్రౌపదిక్కిత్యాది).* వాసుదేవస్య సఖీతి ప్రసిద్ధాయా ద్రౌపద్యాస్సఖ్యా సర్వజ్ఞేన భగవతా స్వయమేవాగత్య కర్తవ్యస్య వస్త్రాపకర్షణాపన్నివారణస్య అకృతత్వేఽపి నామ్నైవాన్యవిషయ ఇవ చకారేత్యర్థః. ఏతేన నామ్న ఏవ వస్త్రవృద్ధిహేతుత్వే, "తస్య ప్రసాదాద్ద్రౌపద్యాః కృష్ణ్యమాణే ఽమ్బరే తథా। తద్రూపం పరమం వస్త్రం ప్రాదురాసీదనేకశః" ఇతి భారతవచనవిరోధ ఇతి పరాస్తమ్. అత ఏవ భగవానపి, "గోవిన్దేతి యదాక్రన్ద త్కృష్ణా మాం దూరవాసినమ్। ఋణం ప్రవృద్ధమివ మే హృదయాన్నాపసర్పతి" ఇత్యాహ.

నచ, అవధృతసామర్థ్యానామనేకేషాం కారణానాం సమవాయే కేనచిత్కార్యముత్పన్నమ్, కేనచిన్నేతి నియన్తుం శక్యతే; కోఽపి స్తు చ, (౧)"ఆర్తా విషణ్ణాః" ఇతి, (౨) "తాపదార్తిః" ఇతి చ, నామసంకీర్తనా

(౧) భార- (౨) వి-పు-౧-౯-౩౩ † కణ్ఠలితం క్వాచిత్కమ్.

(౧౭)శొల్లుమ్క్రమమొఴియచ్చొన్నాలుమ్తన్స్వరూపమ్కెడనిల్లాతు

గత్యోరుభయోరేవ ఆపన్నిస్తారకతా; ఏతేన, "త్రాహిమాంశరణాగతామ్" ఇత్యత్రశ్శరణాగతి ప్రతీతావపి నానుపపత్తిః.

అతఏవ భారతేపి, "ఆకృష్యమాణేవసనే విలలాపసుదుఃఖితా। గోవిన్దేతిసమాభాష్య కృష్ణేతిచపునఃపునః॥ శఙ్ఖచక్రగదాపాణే ద్వారకానిలయాచ్యుత। గోవిన్దపుణ్డరీకాక్ష రక్షమాంశరణాగతామ్" "ఆకృష్యమాణేవసనే ద్రౌపద్యాస్తద్విశాంపతే। మనసాచిన్తయామాస దేవంనారాయణంప్రభుమ్" ఇతిపృథక్సాధనతా పృథక్పృథగుక్త్యావ్యఞ్జితా.

కిఞ్చ, సాధనాన్తరసంసృష్టాయత్ప్రపత్తిర్న సాధనమ్। అతో ద్రౌపద్యభీష్టస్య కేవలం నామసాధనమ్। నాస్తిసాధనతాబుద్ధిః ప్రపన్నానాంమహాత్మనామ్। మన్త్రఉచ్చార్యమాణేఽపి నప్రపత్తేరతః క్షతిః। †"గోవిన్దేతియదాక్రన్దత్"ఇత్యుక్త్యాప్యవసీయతే।"గోవిన్దేతిసమాభాష్యే"తి చద్వైపాయనోదితమ్।యదన్యత్ర ఫలం వస్త్రం ప్రపత్తేరిత్యుదీరితమ్। ఉద్దేశ్యతామాత్రపరం తన్నానే సవిరుధ్యతే। ఇతి.

నను, (౧) "రజస్వలైకవస్త్రాహమ్" ఇత్యుక్త్యా తదానీమశుచిత్వప్రతీతేశ్చాఙ్గకస్య నామోచ్చారణస్య నతాదాత్త్వికఫలసాధనతాసమ్భవః; (౨)"దేవతానాన్తు నామాని శుచిరేవసదాస్మరేత్" ఇతి వచనాత్. ప్రపత్తిస్తుప్రకారనియత్యనపేక్షత్వేన అన్యత్ర వ్యవస్థాపితేతినైవతత్ర ఫలసాధనమితివక్తవ్యమిత్యత ఆహ - (శొల్లుమిత్యాది). (౩) "సాఙ్కేత్యం పారిహాస్యంవా" ఇత్యాది వచనైశ్శ్రద్ధారాహిత్యేపి వైకుణ్ఠనామగ్రహణస్య ఫలసాధనతాప్రతీతేః, భగ

(౧) భార (౨) (౩) భాగ-౬-౨-౧౪

† వసిష్ఠవచనాదస్యా అప్తిసాధనతామతిః.

(౧౮) ఇతుతాన్ "కులన్దరుమ్" ఎన్గిఅపడియే ఎల్లావపేక్షితఙ్గళైయుమ్ కొడుక్కుమ్.

(౧౯) ఐశ్వర్యకైవల్య భగవల్లాభఙ్గళై యాశైప్పట్టవర్కళుక్కు అవఱ్ఱైక్కొడుక్కుమ్.

వన్నామోచ్చారణస్యాపి ఫలసాధనతాయాం ప్రకారనియమోనాపేక్షిత ఇతిభావః. సాఙ్కేత్యమ్-పారిభాషికార్థ విశేషబోధేచ్ఛయా ఉచ్చారణమ్. పారిహాస్య హేళనయోః రవజ్ఞాపూర్వకత్వ తద్రాహిత్యాభ్యాంభేదః. స్తోభః-నిరర్థకోచ్చారణమ్. (౧౭)

నను, (౧) "శరీరారోగ్యమర్థాంశ్చ భోగాంశ్చైవానుషఙ్గికాన్ । దదాతిధ్యాయినాం నిత్యమపవర్గప్రదోహరిః," (౨) "నసమ్పదాంసమాహారే విపదాంవినివర్తనే । సమర్థోదృశ్యతేకశ్చిత్తం వినాపురుషోత్తమమ్ ।" (౩) "నహిపాలనసామర్థ్యమృతేసర్వేశ్వరం హరిమ్।" (౪) "ఫలమతఉపపత్తేః" ఇత్యాదిభిర్భగవతఏవ సర్వపురుషార్థసాధనత్వం నేతరేషామితివ్యవస్థాపనాత్, కథమేతస్యభగవత్తుల్యా విభవత్వసమ్భవః ; పతిహితస్మిన్నుపకారకత్వాతిశయ సమ్భావనాపీత్యాశఙ్క్య, పురుషార్థదానానుకూలకృతిమత్త్వరూపస్య దాతృత్వస్యాభావేపి సకలపురుషార్థసాధనత్వప్రయోజకత్వే అస్యాపిసమ్భవత ఇత్యాహ-(ఇతుతానిత్యాది). (౧౮)

తదేవవివృణోతి (ఐశ్వర్యేత్యాదినా). (౫)"ఐహిలౌకికమైశ్వర్యం స్వర్గాద్యంపారలౌకికమ్। కైవల్యంభగవన్తఞ్చ మన్త్రోఽయంసాధయిష్యతి" (౬)"ధర్మార్థకామమోక్షాణామేకాన్తఫలదాంశుభామ్। చతురన్తాంభువంభోక్తుం ప్రాప్స్యంవామరరాజతామ్ । అష్టాక్షరో

---

(౧) (౨) (౩) వి-పు-౧-౨౨-౨౧.
(౪) బ్రహ్మసూ- (౫) వృద్ధహారీత-౩-౪౭ (౬) సార-అష్టా-

క్షోపాయస్యాస్య త్రివర్గస్యతుకింపునః । ఆయుష్యంధనపుత్రాంశ్చ బహూన్విద్యాంమహద్యశః । ధర్మార్థకామమోక్షాంశ్చ లభతేజపకృన్నరః" "జన్మాన్యస్మిన్నతీతేవాయదేనస్సఞ్చితంమహత్ । తన్మన్త్రజపమాత్రేణ ప్రలయంయాతినిస్తుషమ్। మ్రియమాణశ్శుచిర్భూత్వా మన్త్రమేనముదీరయన్ । ప్రాప్నోతివైష్ణవంస్థానం దుష్ప్రాపమవినశ్వరమ్" "సర్వవేదాన్తసారార్థస్సంసారార్ణవతారకః।గతిరష్టాక్షరోన్నృణామపునర్భవకాఙ్క్షిణామ్॥ కిన్తస్యబహుభిర్మన్త్రైః కిన్తస్యబహుభిర్వ్రతైః।యస్యైషాచసమాపన్నా విద్యాసర్వార్థసాధినీ" "చతుర్ముఖశ్చతుర్వక్త్రైః ఫలాన్యస్యాః ప్రదర్శయన్। నాన్తంజగామవిస్తీర్ణం సహస్రేపోయముదీరితః" "యత్రాష్టాక్షరసంసిద్ధో మహాభాగోమహీయతే। నతత్రసఞ్చరిష్యన్తి వ్యాధిదుర్భిక్షతస్కరాః" ఇత్యాదిభిస్సర్వానిష్టనివారణక్షమత్వ సకలేష్టసాధనత్వయోః ప్రతిపాదితత్వాత్ ; "నసమ్పదామ్" ఇత్యాదిర్మన్త్రాన్తరనిషేధపరమితిభావః.

నను, జపహోమాదిముఖేన ఇతరపురుషార్థనిరూపితసాధనతాసమ్భవేఽపి నమన్త్రస్య మోక్షసాధనతాసంభవః. తస్యజ్ఞానైకసాధ్యత్వశ్రుతేః. నచమోక్షోపయోగిజ్ఞానజనకత్వమేవ అస్యమోక్షప్రయోజకత్వరూప మోక్షోపాయత్వమితివాచ్యమ్. ఉపాయోపకారకతారూపస్య అగ్రేవక్ష్యమాణత్వేనపౌనరుక్త్యాపత్తేరితిచేత్ ; యత్రైవ మోక్షోజ్ఞానైకసాధ్య ఇతిశ్రూయతే; ఏవం "మన్త్రోపాసకో వైకుణ్ఠభువనలోకం గమిష్యతి" ఇతిచ. ఉపబృంహణఞ్చ "భగవన్తశ్చమన్త్రోఽయం సాధయిష్యతి" ఇత్యుదాహృతమ్. తత్ర, ధ్యానేప్రణవస్య కరణత్వవత్ మన్త్రస్యాపికరణతాసమ్భవాత్.

యదిచ "మన్త్రోపాసకః"ఇతి తృతీయాసమాస ఇతి వ్యాఖ్యాయ, ఉపాసనకరణత్వమేవాస్య స్మృత్యుక్త మోక్షసాధనత్వమిత్యు

ఛ్యతే; తతస్తాదృశమేవకరణత్వ మన్త్రాభిధేయతామ్. ఉపాయోపకారకత్వన్తు అన్యాదృశమేవవక్ష్యత ఇతి నపౌనరుక్త్యమ్.

యది పునర్విజ్ఞానైకసాధ్యతాశ్రుతిః విజ్ఞానాతిరిక్తస్య అవ్యవహితసాధనతామేవనిషేధతి, విజ్ఞానంవినామోక్షోన భవతీతివదతీతి యావత్. తతఃకర్మయోగాదీనాం స్వాతన్త్ర్యేణమోక్షసాధనత్వేపి నకిఞ్చిద్బాధకమ్, తైరపిభక్తింజనయిత్వైవమోక్షజననాత్. యద్యన్తరాభక్తిర్జాయతే, కిన్తర్హిస్వాతన్త్ర్యమ్, నవ్యాపారోద్దేశేనప్రవృత్తిః; కిన్తర్హిఫలోద్దేశేనేత్యేతత్స్వాతన్త్ర్యమ్; కరణస్యాభావ్యాత్తు వ్యాపారోజాయతే; నతతస్స్వాతన్త్ర్యహానిః;

ఏవఞ్చసతి, (౧)"సాఙ్ఖ్యఞ్చయోగశ్చ" (౧)"ఉపాయాస్తేచ చత్వారః" (౧) "శృణూపాయఞ్చతుర్థంమే" (౧) "వ్యాచక్ష్వాప్య చతుర్థన్తముపాయంపద్మసమ్భవే"(౧)"ఉత్తారహేతవోమీషాముపాయావిహితామయా । కర్మసాఙ్ఖ్యస్తథాయోగ ఇతి శాస్త్రవ్యపాశ్రయాః । పూర్వేత్రయఉపాయాస్తే భవేయురమనోహరాః । ఉపాయోయఞ్చతుర్థస్తే ప్రోక్తశ్శీఘ్రఫలప్రదః । ముముక్షుణాయతస్సాఙ్ఖ్యనయోగేననచభక్తితః । వర్షేషుద్వాదశస్వేవమనుతిష్ఠత్సమాహితః । క్రియాకలాపమఖిలంయాతిసాయుజ్యసమ్పదమ్। ఏతాసితన్త్రినామాని మయోక్తానిమహామతే। మన్త్రితోయేనబోద్ధ్యాస్తే ముక్త్యుపాయాః పృథక్పృథక్ । ఉపాయాశ్చోదితాఃపూర్వే నమేస్యుస్తారకాస్త్రయః । ప్రత్యాహృతేన్ద్రియగ్రామైర్ధారణధ్యానశాలిభిః। యోగైస్సమాహితైశ్శశ్వత్కాలేనయదవాప్యతే।అచ్ఛిద్రపఞ్చకాలజ్ఞాః పఞ్చయజ్ఞవిచక్షణాః । పూర్ణైర్వర్షశతైర్ధీరాః ప్రాప్నువన్తియదఙ్గనా। సర్వోపాయవిహీనానాంమదాలమ్బితచేతసామ్।నిర్మితంసర్వజాతీనాం

(౧) లక్ష్మీతన్త్రే

రోగిణామౌషధంయథా । కేవలంజపమాత్రేణ మామేవాప్నోత్య
సంశయః । స్మార్తంశ్రౌతశ్చయోగశ్చజ్ఞానశ్చేతిచతుర్విధమ్। వైది
కాఃక్రమశస్తేన ప్రాప్నుయుర్మానవాశ్శుభమ్ । భగవన్మాతమా
ఖ్యాత మాత్మనాంపతతామథః। త్వత్ప్రాపకంమహత్కర్మ కారుణ్యా
వివశాత్మనా । ఏభిఃకర్మభిరీజానస్తాన్మన్త్రాన్ సతతంజపన్ । త్వామవా
ప్నోత్యేవపురుషః పురుషంపురుషోత్తమమ్" ఇత్యాదీని కర్మాదిసాధ
నతాబోధకానివచనాన్యాఞ్జస్యేన ఉపపద్యన్తే.

పరస్పరసాహచర్యేణైవకర్మాదీనాం మోక్షసాధనత్వేపి తేషాం
తత్తదధికార్యభిమతప్రాధాన్యభేదేన త్రిత్వవ్యపదేశఇతి సున్దరజా
మాతృమునిభిరప్యుక్తమ్.

నచైతావతా (౧) "విద్యాతఃపురుషార్థోతశ్శబ్దాదితి బాదరా
యణః" ఇత్యతేదధికరణవిరోధః. తస్య కర్మశేషభూతం కర్తృయా
థాత్మ్యవిషయం వేదనం (౨) "బ్రహ్మవిత్" ఇత్యాదినాభిధీయత
ఇత్యేతన్మాత్రనిరాకరణేతాత్పర్యాత్. (3) "నకర్మణానప్రజయాధ
నేన" (౪) "నాయమాత్మాప్రవచనేనలభ్యః" (౫) "నాహంవేదైర్న
తపసా" ఇత్యాదీనాఞ్చనిషేధానాం కేవలకర్మవిషయత్వేనాప్యుప
పత్తేః. (౬) "భక్త్యాపరమయావాపి ప్రపత్త్యావామహామునే । ప్రా
ప్యోహంనాన్యథాప్రాప్యోమమకైఙ్కర్యలిప్సుభిః" ఇతి నిషేధోస్తీతి
చేత్, (౭) "క్లేశానాఞ్చక్షయకరం యోగాదన్యన్నవిద్యతే" (౮)
"భక్త్యైకలభ్యః" ఇతి భక్త్యతిరిక్తోపాయ సామాన్యనిషేధోప్యస్త్యే

(౧) బ్రహ్మసూత్రే (౨) తై-ఆన (౩) తై-నారా
(౪) ముణ్డ-3-౨ (౫) గీ- (౬) పాఞ్చరాత్రే
(౭) (౮) గీతార్థసఙ్గ్రహా

కర్మజ్ఞానభక్తికళిలే యుక్తినవర్కళుక్కు విరోధియైప్పోకిక అవర్ప్రత్తలెక్కట్టిక్కొడుక్కుమ్.

వ; విహితోపాయవ్యతిరిక్తవిషయోऽసావితిచేత్; ఏషోపితథేతిప శ్యతుభవాన్.

(౧) "నాన్యఃపన్థాః" ఇతిశ్రౌతోనిషేధోస్తీతిచేత్, వేద్యా న్యపరోऽన్యశబ్ద ఇతి నిషేధపరతాయాముక్తః, ప్రకృతగుణవిశిష్ట విషయజ్ఞానాతిరిక్తస్య అన్యశబ్దేనపరామర్శే ప్రపత్తేరపినిషేధప్రస ఙ్గాత్. విద్యామూలతత్త్వజ్ఞానంవినా మోక్షమార్గోనవిద్యత ఇత్యస్య ఉభయత్రసామ్యాత్. కర్త్రాదీనామఙ్గతాక్లృప్తేః, సాధనతావచనం సద్వారకంయోజ్యత ఇతిచేత్, తత్ప్రపత్తావపితథాస్తు; (౨) "భక్త్యా పరమయావాపి ప్రపత్త్యావామహామునే" ఇతి, (౩) "సమ్యగ్జ్ఞానేనవా ముక్తిరజ్ఞాయాంమరణేనవా" ఇత్యనేనతుల్యమ్; "ధ్యానయోగవివ ర్జితాః" ఇతి - (౪) "సర్వోపాయవిహీనానామ్" ఇత్యనేనతుల్యమ్. "న్యాసేనైవ" ఇతి, †"జపమాత్రేణ" ఇత్యనేనతుల్యమితి నకశ్చిద్వి శేషఇతి విభావ్యతే; తదా జపహోమాదిముఖేన సాక్షాదేవ సాధనత్వమస్తు; తదేవాస్మిన్నపివాక్యేభిధీయత ఇతి. హేతుతాऽభి హితాపూర్వంపశ్చాద్ధేతూపకారితా। కర్త్రాదీనాంప్రపత్తేశ్చ నైలక్ష ణ్యాత్పృథక్కృతిః ॥

అథవా, అస్త్వైశ్వర్యాదిసాధనతా; తథాపిన మోక్షసా ధనతాసమ్భవః; తస్యజ్ఞానైకసాధ్యత్వాదిత్యత స్తదుపాయోపకారక త్వమేవాऽస్య. తత్సాధనత్వమిత్యాహ (కర్మజ్ఞానేత్యాది). కర్మజ్ఞానా

---

(౧) పురుషసూక్తే (౨) పాఞ్చరాత్రే (౩)
(౪) † మన్త్రమాత్రేణ

ప్రపత్తియిలే ఇఱ్ఱినవర్కళుక్కు స్వరూపజ్ఞానత్తైప్పిఱప్పిత్తు కాలక్షేపత్తుక్కుమ్ భోగత్తుక్కుమ్ హేతువాయిరుక్కుమ్.

(౨౦) "మఱ్ఱెల్లామ్ పేశిలుమ్" ఎన్గిఱపడియే అఱియవేణ్డుమర్థమెల్లామ్ ఇతుక్కుళ్ళేయుణ్డు.

(౨౧) అతావతు-అక్షరమ్.

నుగృహీతభక్తౌ ప్రవృత్తానామఙ్గప్రధాన విరోధివివృత్తిపూర్వకం తదుపచయ హేతురిత్యర్థః. (ప్రపత్తియిలేయితి) ప్రపత్తౌ ప్రవృత్తానాన్తు ప్రపత్త్యనుగుణం స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానం జనయిత్వా పశ్చాదపి కాలక్షేపభోగయోర్హేతుర్భవతీత్యర్థః. (౧౯)

స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానజనకతామేవ కైముతికన్యాయేన ఉపపాదయితుమాహ (మఱ్ఱెల్లామిత్యాది) (౨౦)

తేచజ్ఞాతవ్యాః ప్రాప్యస్వరూపాదయః పఞ్చేత్యాహ (అతావతిత్యాది). శరీరాత్మభావాది సమ్బన్ధానామప్యవశ్యజ్ఞాతవ్యతయా తదనుక్త్యా న్యూనతా, భగవచ్ఛరీరత్వాదివిశిష్టస్వస్వరూపజ్ఞానే తజ్జ్ఞానస్యార్థసిద్ధత్వాత్, పఞ్చైవహ్యర్థాః సకలవేద తదుపబృంహణైః తత్వదర్శి ప్రతిపాద్యా ఇతి, "ప్రాప్యస్య బ్రహ్మణోరూపమ్" ఇత్యాదినోక్తమ్.

(౧) "షడఙ్గానిచ వేదాశ్చ మన్త్రాశ్చాన్యే పరశ్శతాః । అన్యచ్చ వాఙ్మయం సర్వం మన్త్రేస్మిన్ సమాహితమ్" ఇతి సర్వస్యాపి వాఙ్మయస్య అత్ర ప్రతిష్ఠితత్వవచనమ్, అర్థద్వారక ప్రతిష్ఠాపరమిత్యేతస్యార్థపఞ్చక ప్రతిపాదకతాసిద్ధేతిభావః.

---

(౧)

విష్ణుత్వాచ్చైతస్యాఽర్థపఞ్చకప్రతిపాదకతా అభియుక్తైః, (౧) "ఆద్యాప్రాప్యంపరమమనఘం ప్రాప్తృరూపఞ్చ మాద్యావిష్టోపాయ స్త్వయననమసోరీప్సితార్థంచతుర్థ్యామ్। తద్వ్యావృత్తంమమకృతిగిరి వ్యఞ్జయన్త్వంమనుస్త్వం తత్ప్రాహ్యశ్చద్వయమపివిదన్ సమ్మతస్సర్వవేదీ" ఇతి, ఆద్యా-అకారాద్యా; ఆదిపదేన నారాయణపదస్య "నరాజ్జాతానిభూతాని" ఇతి యోజనాపక్షే నరపదస్యచసఙ్గ్రహః. పరమమ్-సర్వకారణత్వ సర్వరక్షకత్వ సర్వశేషిత్వ సర్వనియన్తృత్వ సర్వాధారత్వ సర్వవ్యాపకత్వ నిఖిలకల్యాణగుణాకరత్వ నిరవద్యత్వ దివ్యమఙ్గళవిగ్రహయోగ నిరతిశయమహిమ మహిషీవైశిష్ట్యాదిభిస్సమాభ్యధికశూన్యమ్. అనఘమ్ - నిఖిలహేయప్రత్యనీకమ్. నరశబ్దతోఽపి - క్షయోపలక్షితహేయ సామాన్యాభావఃప్రతీయతే. మాద్యా-మకారాద్యా; ఆదినా-నరపదసఙ్గ్రహః. ఇష్టోపాయమ్-సిద్ధసాధన తద్వరణే; జాత్యైకవచనమ్, అయననమసోః-క్రమేణసిద్ధమేవ వా సాధనంనమస్యపి; (౨) "పఞ్చానకారఉద్దిష్టో మః ప్రధానఉదీర్యతే। విసర్గః పరమేశస్తు" ఇత్యుక్తేః.

అర్థపఞ్చకజ్ఞానప్రయోజనఞ్చ, ప్రాప్యప్రాప్తృస్వరూపాజ్ఞానప్రయుక్తః ప్రాప్తుర్మమభగవదనుభవకైఙ్కర్యాభావః పారిశేష్యాన్మదపరాధప్రయుక్తః, సచమదపరాధస్తచ్ఛరణాగత్యేకనివర్త్య ఇతి జ్ఞానపూర్వకం తచ్ఛరణవరణేప్రవృత్తిః. తదుక్తమ్;-(౧) "ప్రాప్యం బ్రహ్మసమస్తశేషిపరమం ప్రాప్తాహమస్యోచితః ప్రాప్తిర్న్యాయధనక్రమాదిహ మమప్రాప్తాస్వతస్సూరివత్। హాన్తైనామతివృత్తవానసహముహ్యత్యా విమత్యాశ్రయస్సేతుస్సమ్ప్రతి† శేషివస్తునిభరన్యాసస్తు

(౧) రహస్యత్రయసారే (౨) పాఞ్చరాత్రే † శేషిసమ్పది

(౨౨) పూర్వాచార్యర్కళ్ ఇతిలర్థమఱివతఱ్కుమున్బు తఙ్గళై ప్పిణినార్కళాకనినైత్తిరార్కళ్. ఇతిలర్థజ్ఞానమ్ పిఱన్ద పిన్బు "పిఱవనినిన్ మఱక్కిలేన్" ఎన్గిఱపడియే ఇత్తైయొత్తి యునేఁగొన్డాల్ కాలక్షేపమ్ పణ్ణియరుళియార్కళ్.

(౨౩) వాచక మన్త్రఙ్గళిల్ వాచ్యత్తిలేయూన్ఱుకైక్కడి ఈశ్వరన్ ఉపాయోపేయమాయిరుక్కై.

మేశిష్యతే" ఇతి, ప్రాప్తిర్హాయధనేత్యనేన ప్రాప్తేస్స్వరూపానుబన్ధిత్వకథనాత్, ప్రతిబన్ధకాతిరిక్తకారణాభావే న ప్రాప్త్యభావప్రయోజక ఇతి దర్శితమ్. శేషస్య ప్రాప్తివిషయో భగవతీతి శేషః. మ ఇత్యనేన స్వస్య ఉపాయాన్తరాసక్తతా సూచ్యతే. "తురేవార్థః; సమ్ప్రతితు" ఇత్యన్వయో అవధారణమపి సిద్ధమితి.

అర్థప్రసఙ్గాత్ ఆచార్యా ఆద్రియన్త ఇతి యత్ పూర్వముక్తం తదపి సమ్బన్ధస్వరూపమాత్రవిషయమ్; తేషాం సిద్ధసాధననిష్ఠత్వాత్, కిన్తు సార్థవిషయమిత్యాహ (పూర్వాచార్యర్కళితి)

యద్వా, ఉక్తార్థమన్త్రస్య ప్రపన్నోపకారకతా మస్మదాచార్యేష్వవదాహృత్యదర్శయతి. ప్రాగేతదర్థజ్ఞానాదసత్త్వమేవాత్మనామాచార్యా అనుసన్దధతే; (౧)"అసన్నేవ" ఇత్యాదిశ్రుతేః. జాతే చ జ్ఞానే, నైతదర్థానుసన్ధానం వినా కాలం క్షిపన్తీత్యర్థః. (౨౨)

శబ్దేనైవ సర్వఫలసాధనసమ్భవే కిమర్థమర్థపర్యన్తధావనం తేషామిత్యత ఆహ (వాచకమితి). ఉత్తమాధికారిణో హ్యాచార్యాః.

(౧) తై-ఆన-

(౨౮) ఇతు తన్నిఅష్టశ్లోకిఅవర్థమ్ స్వరూపముమ్ స్వరూపాను రూపమాన ప్రాప్యముమ్, స్వరూపముమ్ ఉపాయముమ్ ఫలముమెన్నప్రమామ్.

---

(౧) "మాధవాఙ్ఘ్రిద్వయోపాయో మాధవాఙ్ఘ్రిప్రయోజనః । స ఉత్తమోధికారీస్యాత్ కృతకృత్యోఽద్యజన్మని" ఇతిలక్షణాత్. అతస్తేషాం శబ్దే సాధనతాబుద్ధిస్త్యాజ్యేతి, నతైస్సాకృతా. సచాత్రఉపాయశబ్దః ఫలప్రదాతృపరః. (౨) "అన్యోపాయో విష్ణుఫలోమధ్యమః" ఇత్యుక్తేః, నహివిష్ణుంఫలమన్యో దదాతీతిసమ్భావ్యతే. సమ్భవతితు కరణతారూపోపాయతా భక్త్యాదీనామ్; ఉపేయగ్రహణం తదేకోపాయత్వస్య స్వరూపతాయాం దృష్టాన్తప్రదర్శనార్థం.

"యథానన్యపుమర్థత్వం యథాచానన్యదేవతా । అనన్యోపాయతాతద్వత్ స్వరూపం-కథమన్యథా । ఏకాన్తీతువినిశ్చిత్య దేవతావిషయాన్తరైః । భక్త్యుపాయంసమంకృష్ణప్రాప్త్యైకృష్ణైకసాధనః । ఇతిలక్షణమేకాన్తిగోచరంసమ్భవిష్యతి"ఇతి, వైభవంసమ్ప్రదర్శ్యేత్థం మూలమన్త్రస్యదేశికః । వాక్యార్థమభిధత్తేయం ద్వేధాస్వీయకృపావశాత్ ॥ (౨౩)

ఇతుతన్నిలిత్యాదిశ్లోకిఅవర్థమ్-శాబ్దార్థః. తేనసప్రణవస్య సకలప్రతిపాదకతావిరోధః (స్వరూపముమిత్యాది). వాక్యార్థత్రయాత్మకేమన్త్రే శేషత్వపరతన్త్రతే వ్యాఖ్యామభిహితే. ప్రాప్యప్రార్థనాపరమన్తిమమ్. ఇయఞ్చవాక్యయోజనాభట్టార్యకైః ప్రదర్శితా;- (3) "అకారార్థాయైవస్వమహమథమహ్యం న, నివహానరాణాం నిత్యానామయనమితి నారాయణపదమ్ । యమాహాస్మైకా

---

(౧) (౨) (3) అష్టశ్లోకీ

లం సకలమపిసర్వత్ర సకలాస్వవస్థా స్వావిస్యుర్న్మ సహజకైఙ్కర్య విధయః '' ఇతి. అకారార్థాయైవస్య మహామితి-ప్రణవార్థవివరణమ్.

యద్యపి ప్రణవజన్యశ్శాబ్దబోధః జీవసామాన్యవిశేష్యకః; తథాపి, (౧) " దాసభూతాస్స్వతస్సర్వే హ్యాత్మానఃపరమాత్మనః। అతోఽహమపి తేదాసః " ఇతివత్ సర్వజీవవిశేష్యకబోధోత్తర మార్థికస్య స్వవిశేష్యకస్య బోధస్యజననాత్, తదాకారప్రదర్శన పరమిదమిత్యవిరోధఇత్యేకే. విశిష్యస్వస్య శేషత్వజ్ఞానం స్వీయపురుషార్థవిశేషాపేక్షో తదుపాయపరిగ్రహాదావప్యుపయుజ్యతే ఇతి ప్రధానమితి తస్యశాబ్దత్వౌచిత్యాత్. పూర్వపక్షేపి, అచేతనాత్మీయార్థ మవశ్యానుసరణీయేన గుణానాం ప్రధానానువర్తిత్వ న్యాయేనైవ చేతనానామప్యాత్మీయానాం శేషత్వజ్ఞానసమ్భవాచ్చ, తృతీయాక్షర విశేష్యతయా అహంపదమధ్యాహ్రియత ఇత్యదోష ఇత్యన్యే; ఆత్మసమర్పణే ప్రణవవినియోగదర్శనాత్, అనధ్యాహారేణోపపత్తౌ అధ్యాహారకల్పనాయా అన్యాయ్యత్వాచ్చ, ఛాన్దసప్రక్రియయా అస్మచ్ఛబ్దస్య పూర్వోత్తరభాగయోర్లోపే పరిశిష్టోమకారస్స్వాత్మానమభిధత్తే ఇత్యాశ్రయణీయమిత్యపరే. అస్మిన్పక్షే జ్ఞానస్వరూపత్వజ్ఞానగుణకత్వాదేశ్శబ్దతోఽలాభేప్యర్థస్వభావాల్లాభ ఇతిబోధ్యమ్. ఏతేషుపక్షేష్వన్యతమం పక్షమాశ్రిత్యైవ "ఎమ్బెరుమానుక్కే ఉరియేనాననాన్" ఇత్యాద్యాచార్యైర్వ్యజ్యతే.

మహ్యామిత్యనేన మకారోత్తరషష్ఠీ తాదర్థ్యలక్షణసమ్బన్ధ విశేషబోధికేతి దర్శయతి. నివహోనరాణామిత్యత్ర అయనంయస్యేత్యపేక్ష్యతే. తేన బహువ్రీహిలాభః. నిత్యానామయనమితి తత్పురు

(౧)

షలాభ ఇత్యేకే. నరాణామిత్యస్య వివరణం నిత్యానామితి. బహుబ్రీ
హిరేవాత్ర ప్రదర్శిత ఇత్యపరే. అస్మా ఇత్యాదినా చతుర్థ్యభిప్రేతా
వివరణమ్.

యద్యపి చతుర్థ్యాస్తాదర్థ్యమాత్రాశక్యమ్; తథాపి నారాయ
ణాయేత్యస్య క్రియాపదసాపేక్షత్వాత్, భవతిపదస్యచాస్తేరధ్యా
హారే ప్రణవేనపౌనరుక్త్యాత్, ఔచిత్యేనచస్యామిత్యధ్యాహారే నిత్య
సిద్ధస్యతాదర్థ్యస్యానాశాసనీయతయా ప్రణవపరిజ్ఞాతతాదర్థ్యహేతు
కేకైఙ్కర్యే చతుర్థ్యాలక్షణాశ్రీయతే. (౧) "వఴువిలావడిమై శెయ్య
వేణ్డునామ్" (౨) "నిత్యకిఙ్కరోభవాని" ఇతి పూర్వైరప్యధ్యాహా
రః ప్రదర్శితః.

నచ, ఆవిస్యురిత్యేవపదమధ్యాహార్యమ్. చతుర్థ్యర్థస్యకర్తృ
త్వేనాన్వయాసమ్భవాత్, పదాన్తరాధ్యాహారేచగౌరవాత్. సుబ్వి
భక్త్యాలక్షణానేతితు పరిభాషామాత్రం వ్యత్యయానుశాసనానాం వి
భక్తేర్విభక్త్యన్తరార్థే అననుశిష్టస్థలే లక్షణానేత్యేవంపరతయా
నిరూఢలక్షణాపరతయావా ఉపపత్తేరితి నచతుర్థ్యాలక్షణానుపపత్తిః.
చతుర్థీలక్షితస్యచకైఙ్కర్యస్య ప్రతిబన్ధకనివృత్తిమన్తరేణానుపపత్తే
స్తత్ప్రార్థనాప్యర్థాదత్రవివక్షితా. "ప్రణవనమస్సుకళాలే స్వరూప
ముమ్" ఇత్యాచార్యసూక్త్యనురోధేన ఇత్థం యోజనాకృతా.

అథవా, ప్రణవేనస్వరూపోక్తిః పరాభ్యాం ప్రాప్యమీరితమ్।
తత్రాద్యేనార్థ్యతేఽనిష్టధ్వంసఇష్టం ద్వితీయతః॥ తథాహి, నమస్య
పి స్యామితిపదమధ్యాహార్యమ్; తేనమమకారనివృత్తిముఖేన సర్వా
నిష్టనివృత్తిః ప్రార్థ్యతే. తదుక్తమ్ - (3) "ప్రణవోదితతచ్ఛేష
భావోఽహం నిజకర్మభిః। అహఙ్కారమమత్వాభ్యామభిభూతోఽస్మ్యతః

(౧) తి-వాయ్-3-3-౧ (౨) గద్యత్రయే (3)

పరమ్॥ తచ్ఛేషత్వానుసన్ధాన పూర్వతచ్ఛేషవృత్తికః। భూయాస మిత్యముంభావం వ్యనక్తినమఇత్యదః" ఇతి; ఆచార్యైశ్చాప్యభిధాస్యతే; "ఎనక్కు-ఉరియేనన్త్రిక్కే-యుమ్ప్రియవేణుమ్" ఇతి.

ప్రతిబన్ధకనివృత్తౌ ప్రార్థితాయాం ప్రతిబన్ధకాభావరూపకారణానపేక్షస్య స్వతస్సిద్ధస్యాపి కైఙ్కర్యస్య పునఃప్రార్థనా, (౧) "ఇచ్ఛాతఏవ" ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా సత్యామపిప్రతిబన్ధకనివృత్తౌ ప్రాప్యసిద్ధిరీశ్వరాధీనేతిజ్ఞాపనాయ.

యద్యపి భావాన్తరమభావఇతిస్వీకారాత్, అనిష్టనివృత్తిరేవేష్టప్రాప్తిః. అవిద్యానివృత్తిరేవమోక్షఇతిచ భాష్యకారైరప్యనుగృహీతమ్. తథాపి సర్పాదికృతభయనివృత్తేస్తదగ్రిమకాలోత్పన్న ప్రతికూలజ్ఞానాన్తరాత్మకతయా అనుకూలజ్ఞానస్యాపిచ పూర్వోత్పన్నానుకూల జ్ఞానాన్తరనివృత్తిస్వరూపతయా ప్రతియోగినిరూప్యవేషేణ ఇష్టస్యాపిస్వరూపతోఽనిష్టత్వాత్, స్వరూపతఇష్టస్యాపి ప్రతియోగినిరూప్యవేషేణ అనిష్టత్వాత్,ఉభాభ్యామపిరూపాభ్యామిష్టత్వోక్తిముఖేన పూర్వావస్థాయాంఅనిష్టప్రాచుర్యమ్, ఉత్తరావస్థాయాశ్చ ఇష్టైకరూపతాం జ్ఞాపయితుం పృథక్ప్రార్థనా.

అథవా, కృత్స్నాయాఅపి ప్రతిబన్ధకనివృత్తేః ప్రాథమికపరిపూర్ణబ్రహ్మసాక్షాత్కారాన్తపదార్థస్వరూపత్వేపి కైఙ్కర్యజనిత భగవన్ముఖోల్లాస తజ్జనితచేతనానన్ద తద్దర్శనజనితనిరతిశయ భగవదానన్దాదీనామతిరిక్తత్వాత్, తత్ప్రార్థనాయాః పార్థక్యమేవసమ్భవతి. సర్వప్రతిబన్ధకనివృత్తిస్తప్రాప్త్యోర్భేదే ఆచార్యాణాంకతిపయభగవన్నిగ్రహాదినివృత్తి నిగ్రహఫల జ్ఞానసఙ్కోచనివృత్త్యాత్మకజ్ఞానవికాసరూపేష్టప్రాప్త్యోర్భేదేన ప్రార్థనయోః పార్థక్యోపపాదనమిష్ట

(౧) ర-స్త

ప్రాప్త్యంశే అధికారాన్తర్భావలిప్సయేతినవిరోధః. ప్రార్థనాకారప ప్రగేవక్ష్యతి.

అత్రపక్షే ఉపాయస్య ఆర్థికతావక్తవ్యేతి శారీరకచతుర ధ్యాయ్యామివ పదత్రయేపి క్రమేణ తత్త్వోపాయపురుషార్థాః ప్రతి పాద్యన్త ఇతియోజనాన్తరమప్యాహ (స్వరూపమమితి).

శారీరకేహి ప్రథమాధ్యాయే జీవస్యజగత్కారణత్వనిరాకర ణపూర్వకమీశ్వరస్యైవతథాత్వం స్థాపితమితి,తన్ముఖేన జీవస్యతచ్ఛా ర్యత్వ తదన్తర్యామికత్వయోః, ద్వితీయే, నాత్మాశ్రుతేరిత్యత్రనిత్య తాయాః, జ్ఞోతఏవేత్యత్ర జ్ఞాతృత్వస్య, ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామిత్య త్ర అణుత్వస్యచ, కర్తాశాస్త్రార్థవత్వాత్, పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేః, ఇతి పరాయత్తకర్తృత్వస్యచ ప్రతిపాదనాత్, పూర్వద్వికేనస్వరూపం ప్రతిపాద్యతఇతిశక్యతేవక్తుమ్.

ఉపాయపదమత్ర అధికారికృత్యపరమ్. నమశ్శబ్దస్యఉపాయ పరతాచ,నామయతి-వశీకరోతి భగవన్తమితివ్యుత్పత్త్యా. దర్శితాచే యం వ్యుత్పత్తిరహిర్బుధ్న్యసంహితాయామ్; - "నామయత్యపివా దేవంప్రహ్వీభావయతిధ్రువమ్।ప్రహ్వీభవతిసోచేహి పరోన్నైచ్యంవి లోకయన్ । అతోవానమఉద్దిష్టం యన్తన్నామయతిస్వయమ్" ఇతి.

అథవా, ఉపాయశబ్దః-సిద్ధోపాయపరః, సిద్ధోపాయపరతాపి నమసః అహిర్బుధ్న్యేనదర్శితా ; "పన్థానకారఉద్దిష్టోమః ప్రధానఉదీ రితః।విసర్గఃపరమేశస్తు తత్రార్థోయంనిరూప్యతే। అనాదిఃపరమేశోయ శ్శక్తిమానచ్యుతఃప్రభుః।(స్వ)తత్ప్రాప్తయేప్రధానోయం పన్థానమస నామవాన్" ఇతి, సర్వత్ర వాచ్యవాచకయోరభేదోపచారాత్సామా నాధికరణ్యమ్.తత్ర-ఏవంపదార్థేసతి, అర్థోవాక్యార్థః, ప్రధానఃకర్మా

దితః. తత్ర హేతుమాహ (అనాదిరిత్యాది) అన్యేషాం హ్యుపాయానా ముత్పత్తౌ చేతనాపేక్షా, ఫలే సాధనీయే స్వశక్త్యుద్బోధకసహకార్యన్తరాపేక్షా ; ఆశుతరవినాశితయా ఫలప్రదచేతనాన్తరాపేక్షా చ విద్యతే. అయన్తు, నతానతత్పురుషకృతిసాధ్య ఇత్యాహ (అనాదిరితి). పరమేశ ఇత్యస్య వివరణం శక్తిమానితి. అథవా, నోపాయాన్తరవత్ ప్రతిబన్ధకనివర్తకాపేక్షేత్యాహ (పరమేశ ఇతి). నివర్తకాన్తరరహిత ఇత్యర్థః. శక్తిమానిత్యనేన శక్త్యుద్బోధకాకాఙ్క్షా నిరస్తా. అచ్యుత ఇత్యనేన ఫలప్రదాన్తరాకాఙ్క్షా నాస్తీతి సూచితమ్. ప్రభుశబ్దేన స్వాతన్త్ర్యోక్త్యా ఇతరేషాం పారతన్త్ర్యవ్యఞ్జనాత్, పరతన్త్రస్వరూపానురూప ఇత్యపి సూచితమ్. అథవా ప్రధానః స్వీయాద్వరణాత్. కథన్తర్హి, శాస్త్రేషు తత్ర తత్ర ప్రపదన సాధనతయా వాచోయుక్తిరత ఆహ - నమననామవాన్; యాని నమనస్య నామాని, తాని తమేవ లక్షణయా ప్రతిపాదయన్తీత్యర్థః. (౧) "న్యాస ఇత్యాహుర్మనీషిణో బ్రహ్మాణమ్" "న్యాస ఇతి బ్రహ్మ" ఇతి శ్రుతిరనేనోపబృంహితా.

అథవా, మకారోత్తరషష్ఠ్యాః (౨)"యాః కాశ్చ సకృతయః" ఇత్యేతదనురోధేన కృతిసాధ్యరక్షణత్వరూపసమ్బన్ధార్థకత్వేన తదభావోనయా బోధ్యత ఇత్యర్థా దధ్యవసాయరూప మధికారికృత్యం, సిద్ధోపాయశ్చ నమశ్శబ్దేన ద్యోతితావిత్యాశయః. కేచిత్తు, కృత్స్నోఽపి మన్త్రః ఉపాయపరః, పురుషార్థపరో వా. తథాహి, ప్రణవస్తావత్, "ఓఙ్కారో భగవాన్విష్ణుః" "తస్య వాచకః ప్రణవః" (౩) "ఓమితి బ్రహ్మ" (౪)"ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధస్స్మృతః" ఇత్యాదిభిర్బ్రహ్మవాచకత్వేన ప్రసిద్ధః-సచరక్షకత్వాది ప్రవృత్తినిమిత్తకతయా వ్యాకరణే "అవతేష్టిలోపశ్చ" ఇతి వ్యుత్పాదితః.

---

(౧) తై-నా- (౨) యజు- (౩) తై-శిక్షా- (౪) గీ-

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాఞ్చ ;-"ఓతమస్మిన్నితం సర్వమిత్యర్థస్స్థాలదుచ్యతే । ఓకారేణమకారేణ సంసర్గస్తారకాశ్రయః । ద్వానణ్ణాగమకావేతావోతస్యచమితస్యచ । యత్కిఞ్చిద్భగవతోస్యత్రన్నితం, సర్వమిష్యతే । శక్తిమాన్భగవద్వాచ్యస్తచ్ఛక్తేః ప్రవిజృమ్భణమ్ । సఙ్కల్పనీయస్సఙ్కల్ప ఇతియత్తైపురోదితమ్ । తత్ర సఙ్కల్పనీయోర్థో భూతిశ్శుద్ధేతరాత్మికా । అవ్యాహతాతుతత్ప్రీతా సఙ్కల్పస్తత్సుదర్శనమ్ । కల్పావ్యకల్పాత్మకం సర్వంతదేతన్మితమిష్యతే । మితంతదోతంసూత్రేణ మణివద్భగవత్యజే । అవతిస్తుప్రవేశార్థో గతిర్వ్యాప్తిః ప్రవేశనమ్ । మితంప్రవిష్టందేవేశే పుష్కరేపరమాణువత్ । ఓతోమితేచదేవేశః ప్రవిష్టస్సూత్రవన్మణౌ । స్థూలోయంప్రణవస్యార్థః " ఇత్యాదినా పరిచ్ఛిన్నసకలపదార్థాధారాధేయభావాదినిమిత్తకతోక్తా.

పాద్మసంహితాయాఞ్చ ;-ఓకారవర్ణవ్యత్యాసస్స్యాదాకారస్యపద్మజ । మకారవర్ణవ్యత్యాసఃపకారస్యాప్యుదీరితః । అన్తర్బహిశ్చ యత్సర్వం వ్యాప్నోతితదుదీర్యతే । యస్మిన్నోతమిదంసర్వంతదేవమభిధీయతే । అథవావతియత్సర్వం త్రాయతేపరమంపదమ్ । అభిధేయమితిప్రోక్తా నిరుక్తిఃప్రణవస్యసా" ఇతి ధాతుత్రయాత్ప్రణవస్య ప్రవృత్తిర్దర్శితా ; సచనిరపేక్షఏవ పరమశేషినస్తస్య విశేషోపస్థాపనశక్తోపి, † "అవ్యక్తార్థతయోఙ్కారః కేవలంనైవసాధకః" ఇతి శాణ్డిల్యాద్యుక్తప్రక్రియయా ఔపచారికాన్యవిషయ ప్రయోగదర్శనజనితాన్యపరత్వశఙ్కానిరాసాయ నిస్సాధారణ్యానారాయణపదమపేక్షతే. గుణవిశేషోపస్థాపనార్థతయాచ సప్రణవాసర్థక్యమ్, నారాయణపద సామానాధికరణ్యాచ్చ సమశ్శబ్దయోగాచ్చ లుప్తచతుర్థ్యన్తతా తారస్యావధార్యతే.

---

† అవత్యర్థతయా

నమశ్శబ్దశ్చ-(౧) "ఉపాధిరహితేనాయం యేన భావేన చేతనః। నమతి జ్యాయసే తస్మై తద్వా నమనముచ్యతే। భగవాన్ స పరో నిత్యమహం ప్రత్యవరస్సదా। ఇతి భావో నమః ప్రోక్తో నమసః కారణం హి సః। నామయత్యపి వా దేవం ప్రహ్వీభావయతి ధ్రువమ్। ప్రహ్వీభవతి నీచో హి పరో నైచ్యం విలోకయన్। అతో వా నమ ఉద్దిష్టం యత్తన్నామయతి స్వయమ్। వాచా నమ ఇతి ప్రోచ్యం మనసా వపుషా చ యత్। తన్నమః పూర్ణముద్దిష్టమతోఽన్యన్న్యూనముచ్యతే। ఇయం కరణపూర్తిస్స్యాదఙ్గపూర్తిమిమాం శృణు" ఇత్యాదినా న్యాసపరత్వేన వ్యాఖ్యాతః. అతో రక్షకత్వాదివిశిష్టాయ నారాయణాయ నమ ఇత్యేకవాక్యతయా కృతోఽన్వయం మన్త్రఉపాయపరః.

(౨) "బద్ధాఞ్జలిపుటా హృష్టా నమ ఇత్యేవ వాదినః" ఇత్యాదిదర్శనాత్ శేషవృత్తిర్వా నమస్యేతే. అహిర్బుధ్న్యేఽపి, నమసశ్శేషవృత్త్యర్థతా జగే. "ప్రతిభావతః ప్రవృత్తిర్వా ప్రహ్వీభావాత్మికా స్వతః। ఉత్కృష్టం పరముద్దిశ్య తన్నమః పరిగీయతే। లోకే చేతనవర్గస్తు ద్విప్రకారః పరికీర్త్యతే। జ్యాయాంశ్చైవ తథాఽజ్యాయాన్ నైవాభ్యాం విద్యతే పరః। కాలతో గుణతశ్చైవ ప్రకర్షో యత్ర తిష్ఠతి। శబ్దస్తన్న్యాఖ్యయాఽస్య ప్రవృత్త్యా జ్యాయానిత్యభిలప్యతే। అతశ్చేతనవర్గోఽస్యాసన్నితః ప్రత్యవరో బుధైః। అజ్యాయాంశ్చైవ యోగ్యశ్చ శేషశేషిత్వయేష్యతే। అజ్యాయానితి శేషస్స్వ జ్యాయానేకో మతః పరః। స్వత్వస్వత్వభావేన తేషాం తేన సమన్వయః। స్వత్వవ్యః పరమశ్శేషీ శేషాస్స్వారతిరితాః। స్వత్వస్వత్వభావోఽయం సప్రయోజనపూర్వకః। నీచో హ్యయం స్వభావోఽయం స్వత్వస్వత్వాత్మకః" ఇతి.

(౧) అహిర్బుధ్న్యసం- (౨) భార-శాన్తి-

ఏవఞ్చకృత్స్నోఽపిమన్త్రః ఏకవాక్యతయా పురుషార్థమభిధత్తే ఇతివదన్తి. తదేతద్యోజనాద్వయమప్యాచార్యైర్నాదృతమ్. యత ఆత్మాభిమానానుగుణత్వాత్పురుషార్థవ్యవస్థాయాః ఉపాయవ్యవస్థాయాశ్చ స్వరూపపురుషార్థోభయానుగుణత్వాత్, స్వరూపవివేకోఽపేక్షితః. నచతస్యశాబ్దత్వేసమ్భవతి, ఆర్థత్వాశ్రయణంన్యాయ్యమ్.

శ్రుతిశ్చప్రణవంత్ర్యక్షరత్వేనదర్శయతి. సంహితాయామేకాక్షరతా ముపపాదయామాస. సావకాశాచఅహిర్బుధ్న్యోక్త్యర్థ పరతా; మన్త్రాన్తరేషు రక్షకత్వాదికఞ్చప్రణవావయవాకారేణైవలభ్యతే ఇతిసమ్భావితాధికార్థత్వాన్నిర్బన్ధః. స్థూలశ్చాయం ప్రణవసమాసోఽరిత్యహిర్బుధ్న్యేనకణ్ఠోక్తమ్.

యచ్చాహిర్బుధ్న్యసంహితాయాంవిరామే, ప్రణవస్య బ్రహ్మవిష్ణుశివ వ్యక్తావ్యక్తపురుష జాగ్రదాదిపదత్రయాధిష్ఠాతృ విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞసంజ్ఞితాఽనిరుద్ధాదిత్రితయబోధకాక్షరత్రితయోత్తరార్ధమాత్రా బోధిత కాలాద్యధిష్ఠాతృ వాసుదేవశక్తిఘటితశక్తి చతుష్టయాన్యథానుపపత్తిలభ్య నిఖిలకార్యోపయోగ్య పృథక్సిద్ధ విశేషణ సముదాయరూప పూర్ణ భగవచ్ఛక్త్యభిమానిలక్ష్మీస్వరూప విశిష్ట భగవత్స్వరూప బోధకత్వం సూక్ష్మయోజనాయాముక్తమ్. యదపిచ "యోఽర్థః పరాహ్వయస్తస్య" ఇత్యాదినా స్ఫుటాస్ఫుటనిరుక్తశక్తిక సృష్టిసంహారకాలీన భగవత్స్వరూప ప్రతిపాదక సృష్టికృద్వ్యోమేశరూపాక్షర ద్వయాత్మకస్య ప్రణవస్య సన్నివేశాత్ జగద్విలోపనారూపత్వముక్తమ్; తదుభయమపి, శ్రుతావష్టాక్షరాఙ్గ ప్రణవే అతిరిక్తార్థమాత్రానుక్తేశ్శబ్దతశ్చ భగవత్స్వరూపాలాభ ప్రసఙ్గాత్, సృష్ట్యాదికర్తృకతాయాశ్చాకారేణైవబోధోపపత్తేరుపేక్షి

తమ్ । వస్తుతో మహాభాష్యాదిచ్ఛాయానుసారితాదృశయోజనాయా అష్టాక్షరాసఙ్గ్రహణవిషయత్వమితిబోధ్యమ్.

అన్యేతు; శ్రుత్యన్తతాత్పర్యవిషయత్వావిరోధేనైవ కృత్స్నస్య మన్త్రస్య స్వరూపోపాయపురుషార్థాన్యతమపరతామిచ్ఛన్తి. తథాహి-అహమ్మమపి సమనానార్థస్తారేత్యత్ర్యః ప్రథమః ప్రణవః। బోధయన్ స్వకత్వాదినారాయణవిశేషణమ్। పౌనరుక్త్యంనిరాకార్యం భగవద్వాసుదేవవత్ ।యద్వానారాయణపదేనాఽకారార్థవిశేషణాత్ । నమఃపదం శేషవృత్తిన్యాసాన్యతరబోధకమ్ । కర్తుమర్హః కరోమీతి క్రియాంసమితి వా స్ఫుటః। అధ్యాహార్యా స్వరూపాదిత్రయాన్యతమధీస్తతః॥ తదేవమాయనారాయణాయైవాహం నమస్కర్తుమర్హః, నమస్కరోమి, నమస్క్రియాసమితి వా స్వరూపోపాయ పురుషార్థాన్యతమబోధో మన్త్రవాక్యార్థ ఇతి వదన్తి.

అత్రాపి యోజనాత్రయే చరమయోజనాద్వయోపేక్షయా ముక్తోక్తహేతుః. ఆద్యయోజనాయాస్సార్వార్థశేషత్వమాత్రలాభేపి అనన్యశరణత్వాద్యలాభాదవ్యవహితాన్వయేసమ్భవతి వ్యవహితాన్వయస్య చాన్యాయ్యత్వాదుపేక్షితా.

అకారవాచ్యాయ నారాయణాయైవస్వాహమ్; నమహ్యం; న మే దేహాదికం, నాహం స్వతన్త్రోస్మీతి వాక్యద్వయతయా కృత్స్నస్య మన్త్రస్య స్వరూపపర ఇతి యోజనాపి అసమ్బద్ధపద వ్యవహితాన్వయసమ్భవాదేవోపేక్షితా.

నన్వేవం మూలమన్త్రజనితా, ద్వయేవివృద్ధ్యా, ద్వయైకనిష్ఠా భూయామ ఇతిపూర్వోక్తి విరోధః; కృత్స్నస్య మన్త్రస్య స్వరూపజ్ఞానజనకత్వేన ద్వయేవ తదుపపత్తేరితి వాచ్యమ్; తస్యాః, "యదత్ర యోత్ర సఙ్క్షేపాద్వ్యాసనాస్యార్థశేషతా।అనన్యోపాయతాస్వస్య తథానన్యప్రయ

ర్థతా" ఇత్యుక్తరీత్యా వాక్యత్రయపక్షఏవ ఆకారత్రయ విశిష్టస్వరూపలాభేనోపపత్తేః. ప్రాప్యాదీనాం సర్వేషామాత్మసమ్బన్ధిత్వాత్ స్వరూపప్రతిపాదనే మన్త్రస్య తాత్పర్యమితి రమ్యజామాతృ దేవైరభిధానాత్.

నచైవమ్, "ఇహసఙ్గ్రహతః శ్రీమాన్ గోప్తా శేషీ సమాధిక దరిద్రః । శరణంసర్వశరీరీప్రాప్యస్సేవ్యశ్చసాధుభిర్భావ్యః" ఇతి భగవదాకారవిశేషాణామపి మన్త్రతో లాభాత్ తత్పరత్వ ప్రసిద్ధ్యభావో నిర్నిబన్ధన ఇతివాచ్యమ్; శబ్దప్రాధాన్యస్యైవ నిబన్ధనత్వాత్.

తారేస్వరూపతాదర్థ్యం స్థితితాదర్థ్యమన్తరా । అన్తేప్రవృత్తితాదర్థ్యమితిమన్త్రార్థసఙ్గ్రహః" ఇతి సున్దరజామాతృమున్యుక్త జీవసామాన్య జీవస్వాభావికాకార పరత్వయోజనాయాం ప్రార్థనాపదస్యాధ్యాహారాభావేన స్వరూపయాథాత్మ్యపరత్వంసుగమమ్.

తదుక్తంతైరేవ;—తస్మాదనన్యశేషోఽయమనన్యశరణస్తథా । అనన్యభోగశ్చాత్మేతిపదత్రయసమీరితః। అతశ్శేషీశరణ్యశ్చప్రాప్యశ్చ భగవానితి। జ్ఞానాదపాస్తమజ్ఞానమహఙ్కారార్థకామజమ్ । ఏవమ్ప్రకారసమ్పన్నం మన్త్రేణానేనకృత్స్నశః।ఆత్మస్వరూపయాథాత్మ్యం సామాన్యేనోపవర్ణితమ్" ఇత్యభియుక్తోక్త్యా, వృద్ధిః-మన్త్రాదితస్వరూపయాథాత్మ్య జ్ఞానకార్యభూతోఽధ్యవసాయరూపోజ్ఞానవికాసః ; ద్వయైకనిష్ఠతా-పశ్చాదపితదుక్తోపాయోపేయాన్వయః. తథా చ, జ్ఞాతస్వరూపవిజ్ఞానస్స్వీకృతోత్తమసాధనః।ప్రాప్యోపాయాన్తరత్యాగీభూయాదితితదాశయః॥

అస్యైతు, "మూలమన్త్రేణస్వాత్మానం దేవాయవినివేద్య" ఇతి నిత్యానురోధాత్, వాక్యద్వయపక్షేకృతోఽపిమన్త్రః ఆత్మ

సమర్పణపరః. తథాహి ;—చతుర్థీసమ్ప్రదానత్వబోధికాభిమతాత్మ్న
నః । సమ్ప్రదానత్వమస్యత్రదీయమానార్థశేషితా । నాత్రయదర్పిత
ద్వ్యక్తం నిత్యస్వత్వాత్పరాత్మనః । తథాపిసంరక్ష్యతయాస్వస్యతస్మై
సమర్పణాత్ । అముఖ్యంసమ్ప్రదానత్వం చతుర్థ్యాతస్యబోధ్యతే। సిద్ధే
ధావేసనన్ద్యోత్యమాత్మనోయత్సమర్పణమ్ । విష్ణ్వాదిషుచతుర్థీతత్స
మ్ప్రదానప్రబోధినీ । ఇత్యహిర్బుధ్న్యకథితారీతిరిష్టాత్రశేసమా ।
ప్రణవేవినియుక్తశ్చ శుద్ధైస్వాత్మసమర్పణే । అతశ్చతుర్థ్యాబోద్ధ
వ్యాకథఞ్చిత్సమ్ప్రదానతా । శఠారియోగిముదాహృత్యరక్ష్యత్వేనసమ
ర్పణమ్ । రమ్యజామాతృదేశైశ్చప్రణవార్థఇతీరితః । అకారఃపూర్వ
పక్షేయోనారాయణవిశేషణమ్ । స్వరూపపరతాపక్షే ప్రథమాన్తత్వ
నిశ్చయాత్ । మకారఃప్రథమాన్తోస్యాం యోజనాయామపీష్యతే । మ
యాసమర్పితఇతిచోపస్కారేణయోజనా । సమశ్నబ్దేనరక్ష్యత్వం
నిషేధ్యంస్వనిరూపితమ్ । స్వరక్ష్యత్వనిషేధస్యయద్వాకారేణసిద్ధితః।
స్వస్యానపేక్షకర్తృత్వం నిషేద్ధవ్యంసమర్పణే । అథవాగోబలీవర్దన
యేనేతరరక్ష్యతా । నిషిద్ధామధ్యమేవర్ణేనమసాతుస్వరక్ష్యతా। సమ్భ
వత్యనుషఙ్గేహినాధ్యాహారోరరీకృతః ॥

శ్రీస్తైకుణ్ఠగద్యేచ, భగవతాభాష్యకృతా, "శ్రీమతామూల
మన్త్రేణ మామైకాన్తికాత్యన్తిక పరిచర్యాకరణాయపరిగృహ్ణీష్వేతి
యాచమానః ప్రణమ్యాత్మానం భగవతేనివేదయేత్" ఇతి మూలమ
న్త్రస్య ఆత్మనివేదనేపివినియోగాత్ ప్రమాణసమ్ప్రదాయానురుద్ధే
యం యోజనేతి, ఉక్తహేతోరేవ ఇయమపినాదృతా.

అహిర్బుధ్న్యవచనమ్ సమశ్నబ్దస్యాలయోజనాప్రతిపన్న సమర్ప
ణోద్దేశ్యత్వపరమ్. విష్ణ్వాదిపదోత్తరచతుర్థీతిపదంనోక్తయోజనాను

కూలమ్. ప్రణవశ్చేతరా అహిర్బుధ్న్యపాద్మాదిసంహితోక్తరీత్యా చతుర్థ్యన్తో భగవత్పర ఏవ. నాతః ప్రథమాన్తమకారార్థాఽనన్వయాద్దోషః. నిత్యోక్తిరపి ఏతద్యోజనాభిప్రాయైవ. గద్యోక్తావపి మూలమన్త్రైకరణకత్వస్య అవ్యవహితే యాచనే అవ్యవహితోచ్చారణానైయర్థ్యప్రసఙ్గాత్, తద్విశిష్టేనాఽప్రధానేపి నివేదనే అన్వయో గమ్యత ఇతి న తతోఽప్యుక్తయోజనాసిద్ధిః. ఆయ నారాయణాయైవాహం స్యామ్ న మమ స్యామితి కృతోఽస్వపి మన్త్రః పురుషార్థప్రార్థనాపర ఇతి యోజనాప్యత ఏవోపేక్షితా.

ఆద్యంపదద్వయముక్త దిశా నివేదనాపరపర్యాయనిక్షేపపరమ్. చరమన్తుపదం పురుషార్థప్రార్థనాపరమ్. అథవా, ఆద్యం భరసమర్పణపరమ్. ఉత్తరపదద్వయ మనిష్టనివృత్తీష్టప్రాప్తి ప్రార్థనాపరమ్. అథవా, ఆద్యంపురుషార్థ ప్రార్థనాపరమ్. చరమపదద్వయం ప్రహ్వీభావభరన్యాసపరమితి యోజనాద్వయన్తు గద్యానుగుణమపి అపేక్షితస్వరూపవివేకాసిద్ధి ప్రసఙ్గాదుపేక్షితమ్.

యదితు, నిత్యగద్యయోర్నివేదయతిః- "కింకరోఽస్మీతి చాత్మానం దేవాయైవ నివేదయేత్" ఇత్యాదివత్ విజ్ఞాపనామాత్రపరః; తదా తతో మన్త్రస్య స్వరూపపరత్వమేవ సిద్ధ్యతీతి బోధ్యమ్.

అన్యేతు, ప్రణవస్తావదాత్మసమర్పణపరః, (౧)"ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీత" ఇతి శ్రుతేః. వసురణ్యాది మన్త్రావయవస్త్రప్రణవ ఇతి తుసభ్రమితవ్యమ్. "హవిర్గృహీత్వాత్మరూపం వసురణ్యేతి మన్త్రతః। జుహుయాత్ప్రణవేనాగ్నౌ వచ్యుతాఖ్యే సనాతనే" ఇతి గ్రహణసమర్పణయోర్విభజ్య వినియోగాత్. (౨)"ప్రణవో ధనుశ్శరో హ్యాత్మా బ్రహ్మ తల్లక్ష్యముచ్యతే। అప్రమత్తేన వేద్ధవ్యం శరవత్తన్మయో భవేత్" ఇతి

(౧) తై-నా-   (౨) ధ్యానబిన్దూపనిషత్.

వేదత్వేన నిరూపితే సమర్పణే ధనుష్ట్వేన నిరూపితస్య ప్రణవస్య కరణత్వబోధనాచ్చ. (తన్మయః) తేనసంసర్గవిశేషం ప్రాప్తః; సతు తేనైకీభూత ఇత్యర్థః. శరవదితి దృష్టాన్తవిరోధాపత్తేః.

యద్యప్యేతాని వచనాని స్వాతన్త్ర్యేణ ప్రణవస్యైవ సమర్పణపరతాం బోధయన్తి. తథాపి తుల్యన్యాయతయా మన్త్రాన్తరస్యాపి తథాత్వమ్; చతుర్థీ చ సమ్ప్రదానత్వబోధికా; తథాచ భగవతే మాం సమర్పయామీతి వా, అహం సమర్పిత ఇతి వా ప్రణవార్థః. భగవచ్ఛరీరతయా తదేకపారతన్త్ర్యస్యాత్మనః స్వకీయత్వాసమ్భవః; పూర్వకృతసమర్పణానుశయనిమిత్తం శేషేణ బోధ్యతే. చతుర్థీ తాదర్థ్యే.

అయమర్థో యామునాచార్యైరనుసంహితః; (౧)"తదహం తవ పాదపద్మయోరహమద్యైవ మయా సమర్పితః" "నియతస్వమితి ప్రబుద్ధధీరథవా కిన్ను సమర్పయామి తే" ఇతి చ. అతస్స్వరూపోపాయపరో మన్త్ర ఇతి వదన్తి. తదపి భ్రాన్తినిరూపస్య స్వరూపసమర్పణస్య నియమతోఽననుష్ఠేయత్వాత్, తద్విధాయకశాస్త్రస్య చ ఔత్తరకాలికస్వశేషత్వబోధనివర్తకతయా అప్రతిబుద్ధాధికారివిషయే సావకాశత్వాత్; యామునాచార్యసూక్తేశ్చ ఆత్మనో నియతశేషత్వనిష్కర్షణాయ అప్రతిబుద్ధాధికారికృత సమర్పణానుకరణపూర్వకం తన్నిరాకరణే ప్రవృత్తత్వాత్, మన్త్రస్య నియతానుసన్ధేయ స్వరూపయాథాత్మ్యపరత్వమేవోచితమిత్యనాదృతమ్.

యదపి, ఆద్యం పదం స్వరూపపరమ్; ఉత్తరపదద్వయం తు వాక్యద్వయతయా అనిష్టనివృత్తీష్టప్రాప్తిప్రార్థనాముఖేన తద్గర్భాధ్యవసాయపరమ్. ఏకవాక్యతయా వా నారాయణోద్దేశ్యకన్యాసపరమితి

---

(౧) స్తో-రత్న-

యోజనాద్వయమ్, తదపి వ్యుత్పత్త్యుపాయస్య ఉపేయపూర్వకత్వాధ్యవసాయే లక్షణాపత్తేశ్చోపేక్షితమ్.

ఇత్థం వాక్యైకవాక్యతాపక్షే కథితాః పఞ్చయోజనాః । ద్విత్వేతథైవవాక్యస్య త్రిత్వేప్యేతావితిసఙ్గ్రహః । తిస్రోऽత్రయోజనామూలేసారత్వాత్సమ్ప్రదర్శితాః.

ననుకింతత్ఫలం యత్తృతీయపదగమ్యమిత్యుచ్యతే ; న తావత్సైజ్కర్యమ్. (౧) "తాదృగేవభవతి" (౨) "పరమంసామ్యముపైతి" (౩) "మమసాధర్మ్యమాగతాః" ఇత్యాదిషు సామ్యప్రతీతేః. (౪) "పారతన్త్ర్యంపరేపుంసి ప్రాప్యనిర్గతబన్ధనః । స్వాతన్త్ర్యమతులం ప్రాప్యతేనైవసహమోదతే । పరేణపరధర్మీచ భవత్యేషసమేత్యవై । విశుద్ధధర్మాశుద్ధేనబుద్ధేనచసబుద్ధిమాన్ । విముక్తధర్మాముక్తేన సమేత్యభరతర్షభ । వియోగధర్మిణాచైవ వియోగాత్మాభవత్యపి । విమోక్షిణావిమోక్షీచ సమేత్యేహతథాభవేత్ । వికర్మణాశుచిశ్చైవభవత్యమితదీప్తిమాన్ । విమలాత్మాచభవతిసమేత్యవిమలేనవై । కేవలాత్మాచభవతి కేవలేనసమేత్యవై । స్వతన్త్రేణస్వతన్త్రశ్చ స్వతన్త్రత్వముపాశ్నుతే" ఇత్యాదిషు స్వాతన్త్ర్యస్యకణ్ఠోక్తత్వాచ్చ.

(పరత్వమ్) ప్రకృతేః పరస్తాద్వర్తమానత్వమ్. (విశుద్ధిః)కర్మకృత శరీరసమ్బన్ధవిరహః. (బుద్ధిమత్తా) జ్ఞానవికాసః; తేన అవిద్యావిరహోదర్శితః తతస్త్రిభిరఙ్గైరస్మితాయారాగద్వేషయోరభినివేశస్యచాభావః ప్రతిపాద్యతే. వికర్మణేతి-కర్మసమ్బన్ధవిరహః. ఆశయఫలయోరభావః. అతోऽనపౌనరుక్త్యమ్. అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మసు నిత్యశుచిసుఖాత్మఖ్యాతిరవిద్యా. దృగ్దర్శనశక్త్యోరేకాత్మతా-అస్మితా.

(౧) (౨) ముణ్డక-౩-౧-౩ (౩) గీ-౧౪-౨ (౪) భార-మోక్ష.

దర్శనశక్తిః - మనః. ఏకాత్మతా - అనాదిసంసర్గః. దర్శనశక్తిః - శరీరమ్. ఏకాత్మతా-తత్తాదాత్మ్యభ్రమః కార్యకరణత్వాప ఇతి కేచిత్. అనుభూతసుఖదుఃఖస్య తత్సజాతీయసుఖదుఃఖయోస్తృష్ణా ప్రాతికూల్యే - రాగద్వేషౌ. స్వరసవాహీ విదుషోఽపి తథారూఢోఽభినివేశః; రూఢమూలో రాగద్వేషపరిపాక ఇత్యర్థః. అవిద్యాదయః క్లేశా ఇతి యోగతన్త్రే ప్రసిద్ధాః. ఆశయో వాసనా; ఫలం భోగః. "క్లేశకర్మవిపాకాశయైరపరామృష్టః పురుషవిశేష ఈశ్వరః" ఇతి హి యోగసూత్రమ్. సమేతే ధ్వంసః; ప్రతియోగినిత్యత్వాన్నాభావ ఇతి వివేకః. న చాత్ర స్వాతన్త్ర్యమకర్మవశ్యతా; వికర్మణేత్యనేన పౌనరుక్త్యాత్.

కైఙ్కర్యస్య చ న పురుషార్థతయా దృష్టమ్. తదపి నమశ్శబ్దేన కేవలం పరార్థతయా ప్రతిపాద్యత ఇతి భవతామభిమతమ్. తచ్చ న పురుషార్థః. స్వగతసుఖదుఃఖాభావాన్యత్వాత్; తదసాధనత్వాచ్చ. సాధనత్వేనాసాధ్యమేవ పరమపురుషార్థః. తదపి చేత్స్వగతం, న నమశ్శబ్దేనోపపద్యతే. పరగతత్వే చోక్తాఽనుపపత్తిః. ముక్తావపి పారతన్త్ర్యస్వీకారే స్వతన్త్రేశ్వరేచ్ఛయా పునరావృత్తిరపి కదాచిత్స్యాత్. అశరీరస్య చ కైఙ్కర్యాసమ్భవః. సశరీరత్వే చ, సశరీరజీవస్య ప్రియాఽప్రియసమ్బన్ధనియమాత్తత్ప్రసఙ్గః.

నాపి, (౧) "సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా" (౨) "నిరస్తాతిశయాహ్లాదసుఖభావైకలక్షణా । భేషజం భగవత్ప్రాప్తిరేకాన్తాత్యన్తికీ మతా" ఇత్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధో భగవదనుభవః. తస్య చతుర్థీప్రతిపాద్యత్వాసమ్భవాత్. (3) "బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి" (౪) "బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మాప్యేతి" (౫) "యత్ర త్వస్య

(౧) తై-ఆ-౧- (౨) వి-పు-౬-౫-౫౯- (3) ముణ్డ-3-౨-
(౪) యజు- (౫) బృహ-౪-౪-౧౪-

(౨౫) ఫలమిరుక్కుమ్బడి ప్రమేయశేఖరత్తిలుమ్ అర్చిరాదిగతి యిలుమ్ శొన్నోమ్.

సర్వమాత్మైవాభూత్" (౧) "తద్భావభావమాపన్న స్తదాసౌపర మాత్మనా। భవత్యభేదీ భేదశ్చ తస్యాజ్ఞానబన్ధనః" ఇత్యాద్యైక్య బోధక వచనవిరోధశ్చ పక్షద్వయేప్యవిశిష్టః.

అతః కిమత్రచతుర్థ్యా ప్రతిపాద్యం ఫలమిత్యపేక్షాయామాహ (ఫలమిరుక్కుమ్బడియితి). సఙ్క్షేపవిస్తరాభ్యాం ఫలస్వరూపం స్థూల శరీరవిమోకాది కైఙ్కర్యఫలపర్యన్తం ప్రదర్శితమిత్యర్థః. అయం భావః;—పరమసామ్యశ్రుతిరానన్దవిషయేతి, (౨) "భోగమాత్రసా మ్యలిఙ్గాచ్చ" ఇతిసూత్రకృతైవోక్తమ్. ముక్తస్యజగద్వ్యాపారాభా వేపి భోక్తృత్వస్యచ సప్రకారబ్రహ్మవిశిష్టత్వాత్ ఆనన్దసామ్యోప పత్తిః. ఇదమేవసాయుజ్యశబ్దేనోచ్యతే. సయుజోభావఇతి వ్యుత్పత్తేః. (3) "సామరస్యంహిసాయుజ్యంవదన్తిబ్రహ్మవాదినః" ఇతి శాకటా యనోక్తేశ్చ.

నత్వైక్యం సామ్యశ్రుతివిరోధాత్. (౪) "బ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవభ వతి" ఇత్యేవశబ్దస్య ఇవార్థః. (౫) "విష్ణురేవభూత్వా" ఇత్యాదివత్. "ఇవవదేవమేవచ" ఇతికోశాత్. భవతిర్వా, (౬) "పరాత్పరంపురు షముపైతిదివ్యమ్" (౭) "బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమ్" ఇత్యాదినైకార్థ్యా యప్రాప్త్యర్థకః. "భూ-ప్రాప్తౌ" ఇతిహిపఠ్యతే. వ్యత్యయేన పరస్మై పదమ్. (౮) "బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మాప్యేతి" ఇతి శ్రుతేరపి స్వాయమప్యా విర్భూతస్వరూపస్సన్ పరంబ్రహ్మాప్నోతీత్యర్థః. (౯) "పరమాత్మనా॥

---

(౧) వి-పు-౬-౭-౯౫- (౨) బ్రహ్మసూ- (3) శాకటాయన-
(౪) ముణ్డ-3-౨- (౫) యజు (౬) ముణ్డ-3-౨-౮
(౭) తై-ఆ-౧- (౮) యజు- (౯) వి-పు-౬-౭-౯౫

భవత్యభేదీ" ఇతి-దేవాదిభేదవిరహపరమితి, (౧) "దేవాదిభేదేపధ్వస్తే" ఇతి తత్రత్యవచనాదేవావగమ్యతే. (౨) "యత్రత్వస్య" ఇత్యాదికస్తు, (౩) "అన్యశ్చ రాజన్ సపర స్తథాన్యః పఞ్చవింశకః। తత్స్థత్వాదనుపశ్యన్తి హ్యేకఏవేతిసాధవః" ఇత్యుపబృంహితమ్. "అన్యశ్చరాజన్ సపర స్తథాన్యః పఞ్చవింశకః। తేనైతన్నాభిజానన్తిపఞ్చవింశకమచ్యుతమ్" ఇత్యైక్యజ్ఞానస్యభ్రమత్వమ్, (౪) "జన్మమృత్యుభయాద్భీతాస్సాంఖ్యయోగాశ్చకాశ్యప। షడ్వింశమనుపశ్యన్తిశుచయస్తత్పరాయణాః" ఇతి భేదజ్ఞానస్యమోక్షహేతుతాచకణ్ఠోక్తా. (౫) "పృథగాత్మానంప్రేరితారఞ్చమత్వా" (౬) "జుష్టంయదాపశ్యత్యన్యమీశమ్" ఇత్యాది శ్రుతయశ్చ, (౭) "యదాతుమన్యతేన్యోహమన్యఏషఇతిద్విజ। తదాసకేవలీభూతష్షడ్వింశమనుపశ్యతి" ఇతివచనోపబృంహితాః పరశ్శతంద్రష్టవ్యాః.

స్వరాట్-అకర్మవశ్యఇతి భాష్యఏవవ్యాఖ్యాతమ్. స్వాతన్త్ర్యమపి-అకర్మవశ్యత్వమేవ. "స్వాతన్త్ర్యముపాశ్నుతే" ఇత్యత్ర స్వాతన్త్ర్యంసజాతీయ పారతన్త్ర్యాభావః. (౮) "ఆత్మదాస్యం హరేః స్స్వామ్యం స్వభావఞ్చసదాస్మర" (౯) "నాన్యథాలక్షణంతేషాం బన్ధేమోక్షేతథైవచ" (౧౦) "సాయుజ్యంప్రతిపన్నా యే తీవ్రభక్తాస్తపస్వినః। కిఙ్కరామమతేనిత్యం భవన్తినిరుపద్రవాః" (౧౧) "తేన తేనసహాగచ్ఛన్తి" (౧౨) "అనుసఞ్చరన్" ఇత్యాదిభిర్ముక్తావపి కిఙ్కరత్వావగమాత్ ; ముక్తశరీరస్య అకర్మకృతత్వాత్-నప్రియాప్రియ

(౧) వి-పు-౨-౧౪-౩౩ (౨) బృహ-౪-౪-౧౪ (౩) భగవచ్ఛాస్త్రే
(౪) (౫) శ్వే-౧-౬ (౬)
(౭) (౮) హారీతస్మృ (౯)
(౧౦) విష్ణుతత్త్వే (౧౧) పరమసం (౧౨) తై-భృ-

(౨౫) ఇతుతాన్ ఎట్టు త్తిరువక్షరమాయ్ మూన్ఱుపదమాయిరుక్కుమ్.

యోగప్రసఙ్గః. ఆత్మాభిమానానుగుణత్వాచ్చ పురుషార్థవ్యవస్థాయాః కైఙ్కర్యస్య పురుషార్థత్వసమ్భవః. భగవతో௨చేతనవచ్చేతనస్యాపి స్వార్థమేవోపాత్తత్వాత్, మదుపాదానప్రయోజనం మత్కైఙ్కర్యాధీన భగవన్ముఖోల్లాససిద్ధ్యేదితి ఇచ్ఛాసమ్భవాత్ పరార్థకైఙ్కర్యస్య పురుషార్థత్వోపపత్తిః.

స్వస్యాప్యస్త్యేవ చానన్దస్తన్ముఖోల్లాసకారణమ్। సాధనత్వేన తూద్దేశ్యోనాసౌఫలతయాస్వతః । కదాప్రహర్షయిష్యామీత్యుక్తో హర్షఃఫలంస్వతః । సాక్షాత్కారాదికంపూర్వం సాధనత్వేనకీర్తితమ్। నచాత్యర్థప్రియంలబ్ధ్వా స్వామ్యావర్తయితుంక్షమః । నశక్యాపున రావృత్తిః పారతన్త్ర్యేపిసత్యతః । మాముపేత్యపునర్జన్మ దుఃఖాలయమశాశ్వతమ్ । నాప్నువన్తిమహాత్మానస్సంసిద్ధింపరమాంగతాః । ఇతి స్వేచ్ఛాకృతాప్యస్యనావృత్తిరితిదర్శితమ్। శబ్దాదనావృత్తిరితిసూత్ర కారోప్యసూత్రయత్ । శ్రుతిస్తద్విషయీభూతాభాష్యకారైరుదాహృతా ॥

అథవా, శాస్త్రేషు నైకరూపంఫలంప్రతీయతే;-క్వచిత్పాపవినిర్మోకస్య,క్వచిజ్జరామరణాద్యభావస్య, క్వచిద్దుఃఖనివృత్తేః, క్వచిద్దేశవిశేషప్రాప్తేః, క్వచిత్ప్రకృతిసమ్బన్ధనివృత్తేః, క్వచిత్స్వస్వరూపావిర్భావస్య, క్వచిద్భగవత్ప్రాప్తేః, క్వచిత్కైఙ్కర్యస్యఫలత్వేన ప్రతిపాదనాదిత్యత్రాహ (ఫలమితి). ఏకదేశోక్తిస్సర్వత్రకృత్స్నోపలక్షణార్థేతిభావః.

అథ ప్రతిపదమర్థమభిధాస్యన్ ప్రథమతో௨క్షరసఙ్ఖ్యాంపదసఙ్ఖ్యాఞ్చదర్శయతి (ఇతుతానితి). (౧)"ఓమిత్యేకాక్షరమ్, నమఇతి

ద్వేఅక్షరే, నారాయణాయేతిపఞ్చాక్షరాణి, ఏతద్వై నారాయణస్యాష్టాక్షరం పదమ్, ఇత్యష్టాక్షరం ఛన్దసా గాయత్రీచ” ఇత్యాదిశ్రుతేరితి భావః.

అత్రాచార్యైః (౧)“ఓమిత్యేకాక్షరమ్, నారాయణాయేతిపఞ్చాక్షరాణి,” ఇతి శ్రుతివిరోధాన్నారాయణాదకారమాదాయ ప్రణవంవినా అష్టాక్షరత్వప్రతిపాదనమనాదరణీయమిత్యుక్తమ్. తదత్రైవర్ణికవిషయమ్.

అన్యత్రతు, (౨) “ఏతేమన్త్రాః ప్రధానాస్తు వైదికాః ప్రణవైర్యుతాః । ప్రణవేనవిహీనాస్తు తాన్త్రికా ఏవకీర్తితాః । నస్వరః ప్రణవోఽఙ్గాని నాప్యన్యవిధయస్తథా । స్త్రీణాన్తు శూద్రజాతీనాం మన్త్రమాత్రోక్తిరిష్యతే ।” ఇత్యాదిభిః ప్రణవవర్జనవిధానాత్. “తత్రోత్తరాయణస్యాదిర్బిన్దుమాన్విష్ణురన్తతః । బీజమష్టాక్షరస్యాస్యాత్తేనాష్టాక్షరతాభవేత్ ।” ఇతి ప్రణవస్థానే అకారనివేశేన అష్టాక్షరత్వంబోధ్యమ్; తత్రప్రణవావయవాఽకారార్థశ్చతుర్థ్యర్థగర్భోఽనుసన్ధేయః; అవధారణన్త్వర్థసిద్ధమ్, జ్ఞాతృత్వాదికంనమసి మకారేఽనుసన్ధేయమితి ప్రణవవిహీనస్యాపి అపేక్షితార్థజ్ఞాపకత్వోపపత్తిః. ఫలసాధనతాచ, (౩) “నమోనారాయణాయేతిమన్త్రస్సర్వార్థసాధకః” ఇతివచనసిద్ధా.

ప్రణవచతుర్థీవిరహేతు ప్రతిలోమాదీనామప్యధికారః. (౪) “నమోనారాయణేత్యుక్త్వాశ్వపాకఃపుసరాగమత్” ఇత్యాదివచనాత్. తదాచసఙ్కీర్తనమాత్రత్వమేవ; బీజశక్తివిధురత్వాత్. “షష్ఠపఞ్చదశాద్వర్ణాత్కేవలవ్యఞ్జనీకృతాత్ । ఉత్తరోమన్త్రశేషస్తు శక్తిరిత్యస్యకథ్యతే” ఇత్యాయశబ్దస్య శక్తిత్వకథనాత్. స్వరవ్యవస్థా

(౧) నారాయణోపనిషత్ (౨) భగవచ్ఛాస్త్రే- (౩) నార-అష్టాక్షర- (౪) కైశికపు

తు, “ద్వావుదాత్తౌ ప్రథమత స్తృతీయస్స్వరిత స్తతః। ప్రచయానిహాత షష్ఠ ఉదాత్తస్వరితౌ తతః” ఇత్యాహుః.

వస్తుతస్తు, (౧) “త్రివిధం కర్మ సమ్ప్రోక్తం పఞ్చరాత్రాగమా మృతే। వైదికం తాన్త్రికఞ్చైవ తథా వైదికతాన్త్రికమ్। వైదికం బ్రాహ్మణానాం స్యాద్రాజ్ఞాం వైదికతాన్త్రికమ్। తాన్త్రికం వైశ్య శూద్రాణాం సర్వేషాం తాన్త్రికన్తు వా” ఇతి తాన్త్రికస్య సర్వాధి కారత్వోక్తేః, నిబద్ధస్వరవిశేషత్వే చ మన్త్రస్యాపేక్షితార్థప్రతిపత్త్య సిద్ధేః, “విభాషా ఛన్దసి” ఇతి ఛన్దస్యైకశ్రుత్యస్య వికల్పేన విధానా చ్చ, ఏకశ్రుత్యేపి వైదికత్వోపపత్తేశ్చ నైషా వ్యవస్థా అత్యన్తాదరణీయా.

తథాహి;—“నమో యద్యాద్యుదాత్తం స్యాదేకమేవ పదం భవేత్। పదద్వయం వా న స్యాత్తు త్రిపదా పరయోజనా॥ ఏకపద్యే హి నిపాతత్వాత్ సమ్భవత్యాద్యుదాత్తత్వమ్; పదద్వయత్వేపి షష్ఠ్యాస్సు ప్త్వేనాద్యుదాత్తత్వాత్; పరయోజనాయాన్తు, నకారమకారవిసర్గా ణాం త్రయాణాం పృథక్పదత్వే పరయోర్వా† నమసశ్చ సమాసే ద్వితీయ స్యాప్యుదాత్తతా స్యాత్. “తథా నారాయణపదం యద్యన్తోదా త్తమిష్యతే। స్వరాననుగుణం త్యాజ్యం బహువ్రీహ్యర్థవర్ణనమ్” ఇతి.

నన్వత్ర యది వాచకత్వరూపం పదత్వం తదా ప్రణవస్య పదత్ర యాత్మకత్వాత్, నమసశ్చ తథాత్వాత్, నారాయణాయేత్యస్య చ ష ట్పదతయా అష్టాక్షరస్య ద్వాదశపదత్వం స్యాత్. యది చ సుప్తిఙన్త త్వమ్, తదా ప్రణవస్య పదత్రయాత్మకత్వాత్, నమసశ్చ పదద్వయరూ పతయా, ఉత్తరేణ షట్పదత్వాపత్తిః. అతః కథం త్రిపదత్వమిత్యాశ ఙ్కాయామాహ (మూలస్థపదమితి) పదశబ్దః-పద్యతే-గమ్యతేఽనే నేతి వ్యుత్పత్త్యా అవాన్తరవాక్యపర ఇతి న త్రిపదత్వాసాఙ్గత్యమితి భావః.

(౧)

† నకారస్య

(౨౭) మూన్ఱుపదముమ్ మూన్ఱర్థత్తై చ్చొల్లుకిఱతు.

(౨౮) అతావతు - శేషత్వముమ్ పారతన్త్ర్యముమ్ కైఙ్కర్యముమ్.

(౨౯) ఇతిల్ ముదల్పదమ్ ప్రణవమ్.

నను, స్వరూపోపాయపురుషార్థపరో మన్త్ర ఇతి యోజనాయామర్థత్రయపరతాసమ్భవేపి స్వరూపస్యైవపదద్వయ ప్రతిపాద్యత్వమితిపక్షే కథం వాక్యత్రయత్వసమ్భవఇత్యత ఆహ (అతావతిత్యాది). పదద్వయస్యస్వరూపపరత్వేపి శేషత్వపారతన్త్ర్యరూపార్థభేదాద్వాక్యద్వయత్వావిరోధఇతిభావః. (కైఙ్కర్యమ్) కైఙ్కర్య ప్రార్థనా.

కేచిత్తు, కృత్స్నస్యమన్త్రస్య స్వరూపపరత్వపక్షే కథం వాక్యత్రయత్వమిత ఆహ (అతావతిత్యాది). కైఙ్కర్యమ్-కిఙ్కరత్వమ్; అనన్యభోగత్వమ్. తథాచ, త్రివిధస్వరూపప్రతిపాదకతయా వాక్యత్రయత్వావిరోధ ఇతిభావ ఇత్యాహుః.

సర్వమిదం మన్త్రస్య ప్రణవఘటితత్వేస్యాత్, తదేవనసమ్భవతి. ధ్యానే ఆత్మసమర్పణేచ తస్యకరణతయావిధానేన స్వాతన్త్ర్యప్రతీతేరిత్యాశఙ్క్యప్రమాణబలాద్దధి ప్రపత్త్యాదివత్ స్వాతన్త్ర్యఙ్గత్వయోరుభయోరప్యవిరోధ ఇత్యాహ (ఇతిలితి). (౧) "ఓమిత్యగ్రేవ్యాహరేత్" (౧) "ఓంనమోనారాయణాయేతిమన్త్రోపాసకః" (౨) "ప్రణవాద్యంనమోమధ్యం నారాయణపదాన్తిమమ్" ఇత్యాద్యత్రానుసన్ధేయమ్.

ననుప్రణవస్యైకాక్షరత్వే అనన్యార్హ శేషత్వరూపార్థాసిద్ధిః;

---

(౧) నారాయణోపనిషత్. (౨)

(౩౦) మూన్ఱుత్తాక్కియిలే తయిర్ నిత్తుక్కడైన్దు వెణ్ణెయ్ తిరట్టి
నాష్పితే మూన్ఱువేదత్తిలుమ్ మూన్ఱక్షరత్తైయుమ్
ఎడుత్తతు.

త్ర్యక్షరత్వే "ఓమిత్యేకాక్షరమ్" ఇతి శ్రుతివిరోధః; అష్టాక్షరత్వాసిద్ధిశ్చేత్యత ఆహ (ఇతీతి). సంహితయా ఏకాక్షరత్వమ్, అసంహితయా త్ర్యక్షరత్వఞ్చేతి నవిరోధ ఇతి భావః. (౧) "ఆద్యన్తు త్ర్యక్షరం బ్రహ్మ త్రయీ యత్ర ప్రతిష్ఠితా । స గుహ్యోఽన్యస్త్రివృద్వేదో యస్తం వేద స వేదవిత్" ఇత్యాదికమిహ భావ్యమ్. మకారే అక్షరశబ్దః స్మృత్యనురోధేన గౌణః ప్రయుక్తః.

కేచిత్తు, (౨) "ఓఙ్కారో భగవాన్విష్ణుః" ఇత్యాదిభిర్బ్రహ్మవాచకతయా ప్రసిద్ధస్య ప్రణవస్య అహిర్బుధ్న్యసంహితాది వచనవిరుద్ధం శేషత్వపరత్వమసమ్భవీత్యత ఆహ (ఇతీత్యాది). మన్త్రాఙ్గప్రణవస్త్ర్యక్షర ఇత్యర్థః. తథా చ పరమాత్మప్రధానత్వద్వ్యక్షరత్వాదివచనమష్టాక్షరానఙ్గప్రణవవిషయమ్. న చ యోజనాన్తరం యోజనాన్తరవిరోధీతి పాద్మసంహితాదావష్టాక్షరాఙ్గప్రణవస్యైవ బ్రహ్మపరత్వోక్త్యా న పిచన క్షతిరితి భావ ఇత్యాహుః.

(౩) "ఓమిత్యేకాక్షరమ్" ఇతి శ్రుత్యా అష్టాక్షరత్వలిఙ్గసహకృతయా అష్టాక్షరాఙ్గప్రణవస్య ఏకాక్షరత్వే నిశ్చితే త్ర్యక్షరత్వవచనమన్యవిషయం స్యాదిత్యతో వివక్షితార్థాసిద్ధిరిత్యతః, అఙ్గే త్ర్యక్షరత్వం శ్రుతిసిద్ధమ్, విరోధోఽపి శ్రుత్యైవాపోదిత ఇత్యభిప్రేత్యాహ (ఇతీత్యాది). అష్టాక్షరం ప్రకృత్యైవ (౪) "ప్రత్యగానన్దం బ్రహ్మపురుషం ప్రణవస్వరూపమ్" ఇత్యర్ధనరథవదగ్రతశ్చ బ్రుతశ్చ ఉభయప్రధానకత్వాం ప్రణవస్య ప్రతిపాద్య, (౫) "అకార ఉకార మకార ఇతి, తానేకధా సమ

---

(౧) (౨) (౩) నారాయణోప (౪) (౫)

(౩౧) ఆకైయాల్ ఇతు సకలవేదసారమ్.

(౩౨) ఇతిల్ అకారమ్ సకలశబ్దత్తుక్కుమ్ కారణమాయ్ నారాయణపదత్తుక్కు సఙ్గ్రహమాయిరుక్కైయాలే, సర్వజగత్తుక్కుమ్ కారణమాయ్ సర్వరక్షకనాన ఎమ్పెరుమానై చ్చొల్లుకిఱతు.

భర్తత్తదేతదోమితి" ఇతి త్ర్యక్షరత్వం సంహితయా ఏకాక్షరత్వఞ్చోపపాదితమితిభావఇత్యాహుః.

అక్షరత్రయస్యాప్యుత్పత్తిక్రమకథనముఖేన వైభవం ప్రకాశయన్నాచార్యోక్తక్రమేణ ప్రణవస్యత్రయీసారత్వముపపాదయతి (మూన్ఱుతాక్కైయిలేయితి). (౧)"భూరితిఋగ్వేదాదజాయత, భువఇతి యజుర్వేదాత్,సువరితిసామవేదాత్, తానిశుక్రాణ్యభ్యతపత్, తేభ్యోభితప్తేభ్యస్త్రయోవర్ణాఅజాయన్త । అకారఉకారమకారఇతి, తానేకధాసమభరత్తదేతదోమితి" ఇతిశ్రుత్యా, (౨) "అకారఞ్చాప్యుకారఞ్చమకారఞ్చప్రజాపతిః । వేదత్రయాన్నిరదుహద్భూర్భువస్స్వరితీతిచ" ఇతి స్మృత్యాచ వేదత్రయసారత్వమక్షరత్రయస్యోక్తమితిభావః. శ్రుతౌ, శుక్రాణి-హిరణ్యాని.

శ్రుతిస్మృత్యనురోధేన †(పరమ్పరయా,అనయా) ప్రణవస్యత్ర్యక్షరతాముపపాద్య, ఆద్యాక్షరార్థందర్శయతి(ఇతిలిత్యాది). సకలజగత్కారణత్వ విశిష్టప్రతిపాదకత్వే సర్వశబ్దమూలత్వంహేతుః. భగవత్స్వరూపవాచకతాతు అకారస్య, (౩)"అకారోవిష్ణువాచకః"(౪) "అనిషేధేపుమాన్విష్ణౌ" (౫) "అష్టాక్షరశరీరాఖ్య ప్రణవాద్యక్షరేణతు । అకారేణాఖిలాధారః పరమాత్మాభిధీయతే" (౬) "అఇతిభగవ

---

(౧) అథర్వ-గోపథబ్రా-ప్ర-౬-(౨) మను-౨-౭౬ (౩) శేషసంహితా (౪) నిఘణ్టు (౫) (౬) కైయట † కుణ్డలితంక్వాచిత్కమ్

తో నారాయణస్య ప్రథమాభిధానమ్" ఇత్యాదిభిః ప్రసిద్ధైవేతి నతత్ర హేతుకథనముపయుజ్యతే.

హేతుశ్చ (౧)"అకారో వై సర్వావాక్" ఇతి సామానాధికరణ్యేన, (౨)"వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ" (౩)"ఓఙ్కారప్రభవా వేదాః"(౪) "తస్య ప్రకృతిలీనస్య" ఇత్యాదిభిస్సకలలౌకికశబ్దమూలవైదికశబ్దమూలభూతప్రణవప్రకృతిత్వోక్త్యా, (౫) "అకారస్సస్వరానన్యాక్షరాంశ్చైవ ససర్జహ" ఇతి వారాహవచనేనచసిద్ధ్యతి. తస్యచ ఉక్తసాధ్యసాధకత్వమన్యత్ర వ్యతిరేకసహచారగ్రహాత్. నచాప్రయోజకత్వమ్; (౬)"సమస్తశబ్దమూలత్వాదకారస్య స్వభావతః । సమస్తవాచ్యమూలత్వాద్బ్రహ్మణో పి స్వభావతః। వాచ్యవాచకసమ్బన్ధస్తయోరర్థాత్ప్రతీయతే" ఇతి వామనపురాణోపబృంహితయా, (౭) "సర్వభూతస్థమేకం నారాయణం కారణరూప మకారంపరబ్రహ్మోమ్"ఇతి శ్రుత్యానుమతత్వాత్.

శ్రుతౌ అకారమితి ప్రథమార్థశ్చాన్దసమ్; ఓమితిస్తప్తమ్యన్తం ఘటకత్వమ్ ; తదర్థః అకారాన్వయీ; వదతీతి శేషః. అన్తర్యామితయా నారాయణపదేనాభిహితం పరంబ్రహ్మైవ అకారః కారణతయా వదతీతి శ్రుతేస్సముదితార్థః. స్మృతౌ, అర్థాత్-అనుమానాత్. (౪)"యద్వేదాదౌ"ఇతిశ్రుతిస్తు-(౮) "బ్రహ్మణః ప్రణవంకుర్యాత్" ఇత్యాది వచనసిద్ధనియత వేదాద్యన్తపాఠ ప్రణవప్రకృత్యకార వాచ్యముద్దిశ్య తస్య నిరతిశయమైశ్వర్యం విదధాతీతి శ్రుతిముపాదాయ,(౯)"యో సావకారవాచ్యోవై విష్ణుర్నారాయణోహరిః । సఏవపురుషోనిత్యః

(౧) ఐతరేయ-అర- (౨) వి-పు-౧-౫-౬౩ (౩) ధ్యానబిన్దూపనిషత్
(౪) తై-నా- (౫) (౬) వామనపురాణే-
(౭) నారాయణోప- (౮) (౯)

పరమాత్మా మహేశ్వరః । తస్యాంశభూతమైశ్వర్యం యస్మిన్కస్మింశ్చ వర్తతే। తస్మిన్నీశ్వరశబ్దోహి ప్రోచ్యతే మునిభి'స్తథా। నిరుపాధీశ్వరత్వన్తు వాసుదేవే ప్రతిష్ఠితమ్ । ఆత్మేశ్వర ఇతి ప్రోక్తో వేదవాద్యైస్సనాతనైః । తస్మాన్మహేశ్వరత్వన్తు వాసుదేవే ప్రతిష్ఠితమ్" ఇతి పాద్మపురాణోపబృంహణాదవగమ్యతే. విధేయమహేశ్వరత్వసామర్థ్యాదేవ (౧) "అకారో బ్రహ్మవిష్ణ్వీశ" ఇత్యాది కోశావగతాఽకారాభిధేయభావస్యాపి బ్రహ్మాదేః పునరాధేయ ఇవై కాగ్న్యనుగమస్యనోద్దేశ్యతా; ఇహత్యస్యత్వకారస్య అర్థశ్శో నారాయణపదసమానాధికరణస్య నాన్యపరత్వశఙ్కాలేశోఽపీతి, (౨) "అష్టాక్షరశరీరాఙ్గప్రణవాద్యక్షరేణతు" ఇత్యేతత్ ప్రత్యభిజ్ఞాపయితా ఇతి లిత్యనేనసూచితా. అన్యపదేషు మన్త్రేషు కథఞ్చిదకారస్య అన్యపరతా; ప్రణవస్యైవ వా ఏకాక్షరత్వం వా భవతు, సర్వరక్షకత్వవిశిష్టాఽభిధాయకత్వే నారాయణశబ్దసఙ్గ్రహత్వం హేతుః.

అకారస్య రక్షకత్వాఽప్రతిపాదకత్వే శరీరతయా రక్ష్యత్వ ప్రతిపాదకస్య నారాయణపదస్య తద్వివరణత్వానుపపత్తేః. నచాన్యోన్యాశ్రయః; (3) "ఆద్యన్తు త్ర్యక్షరం బ్రహ్మ త్రయీ యత్ర ప్రతిష్ఠితా। సగుహ్యోఽన్యస్త్రివృద్వేదః" ఇత్యాదిభిః ప్రణవస్య సర్వార్థప్రతిపాదకత్వానగమేన తద్గతాఽకారస్య నారాయణశబ్దసఙ్గ్రహత్వసిద్ధేః. అకారస్యోక్తరీత్యా త్రివిధకారణత్వబోధకత్వేన, నారాయణపదస్యచ తదాక్షిప్త జ్ఞానశక్త్యాదిగుణయోగ శరీరశరీరిభావాది సంవలితకారణత్వప్రతిపాదకతయా చ వివరణవివరణీభావే నిశ్చితే శరీరత్వోక్త్యర్థసిద్ధస్య కరణసాధనాఽయనపదబోధ్యస్య రక్షకత్వస్యాపి అకారే సఙ్గ్రహేణ సమ్ప్రతిపన్నదృష్టాన్తేన ప్రతిపాద్యత్వస్వీ[illegible]

(౧) (౨) (3)

అవయవవ్యుత్పత్తివశేన స్వతఃప్రాప్తాయా రక్షకత్వబోధకతాయా అత్యాజ్యత్వాత్.

వ్యుత్పత్తిస్తు :- కుమారవేదాన్తాచార్యైః, తత్త్వదీపకృతా చ, "అవ-రక్షణే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః, (౧) "అన్యేభ్యోఽపిదృశ్యతే" ఇతి క్విప్రత్యయే, "లోపోవ్యోర్వలి" ఇతి ధాతోర్వకారలోపే, "వేరపృక్తస్య" ఇతి ప్రత్యయవకారే చ లుప్తే సతి, అఇతివ్యవతిష్ఠత ఇతిప్రదర్శితా. దృశిగ్రహణం విధ్యన్తరోపసఙ్గ్రహణార్థమ్. క్విబ్వచిప్రచ్ఛ్యాదివార్త్తికాని ఉదాహరణమాత్రార్థాని. అతోఽనజ్వరత్వరేత్యూఠితి తేషామాశయః. అతఏవక్విప్వృత్తినోక్తమ్: తత్రహి, ఊః జనానవతీతి జనోరిత్యర్వాచీనైరుదాహృతమ్. అన్యేభ్యోఽపిదృశ్యతఇతివిచిత్యేవ యద్యపిసువచమ్. తథాపి, తాచ్ఛీల్యాదిరూపార్థ విశేషలాభాయ తాచ్ఛీలికః క్విబుక్తః. క్విప్రత్యయశబ్దో వా ఆచారక్విబన్తాత్తస్మాత్కర్తరిక్విపివ్యుత్పన్నః విచమాచష్టే; దృశ్యతఇతి విజ్విషయసూత్రస్య పృథక్కృతత్వానువాదః. "అనుబన్ధలోపంకృత్వా" ఇతి తత్త్వదీపోక్తిర్వస్తుకథనమాత్రపరా. "అవతేర్డః-అః" ఇతి భాష్యోక్తన్యాయేన "అన్యేష్వపిదృశ్యతే" ఇతి అవతేర్డప్రత్యయఇత్యపిసువచమ్. అదాదిభ్యోఽనేకేభ్యో ధాతుభ్యోవ్యుత్పత్తి సమ్భవాదవతేరస్యానేకార్థత్వాదభిమతవ్యుత్పత్తిసిద్ధాఽర్థవిశేషలాభాయ నారాయణశబ్ద సఙ్గ్రహత్వరూప హేతుకథనమ్. అదాదేః పరిఖాదివత్ కర్మణి డప్రత్యయే కర్మసాధనాఽయశబ్దోదిత ప్రాప్యత్వలాభసమ్భవేఽపి చతుర్థ్యన్తాఽకారలభ్యశేషిత్వవశేనైవతత్సిద్ధిసమ్భవాత్తద్బోధకత్వానుక్తిః. ఆచార్యోక్తం ప్రళయకర్తృత్వమపి ఉపాదానకారణత్వబలాదేవసిద్ధ్యతీతి. అదాదిభ్యోడప్రత్యయాన్తేభ్యో వ్యుత్పత్తౌ చరాచరగ్రహణకర్తృత్వ

(౧) పాణినిసూత్రమ్.

సిద్ధావపి నపృథక్ తత్త్వదర్శనంకృతమ్. వ్యనక్తీత్యాదౌ ఉత్పాదకత్వ బోధకత్వదర్శనాత్, అనక్తేర్ణప్రత్యయే వ్యుత్పత్త్యా సత్కార్యకారణత్వ లాభసమ్భవాత్, నారాయణశబ్ద సన్నిహితత్వమివ సకలశబ్దమూలత్వమపి వ్యుత్పత్త్యుపష్టమ్భా†కృతమ్. అనుశిష్టశ్చాకారో హేతావితి.

కేచిత్తు, నారాయణశబ్దసన్నిహితత్వముభయార్థత్వే హేతుః. కార్యకారణభావోపయోగిశరీర శరీరిభావవ్యాప్త్యా, *నరాజ్జాతానీతి వ్యుత్పత్త్యాచ తత్రాపి కారణత్వ బోధనాదిత్యాహుః.

వస్తుతోఽడ్ప్రత్యయస్వీకారే అజాదీనామేకాచాం సర్వేషాం ధాతూనాం ప్రకృతిత్వసమ్భవేన వ్యవస్థితార్థకతా స్యాత్. ఇత్యగేరశబ్దస్యడ్ప్రత్యయాన్తతయా వ్యుత్పాదయన్తోఽపి అకారస్యవిజన్తతామాహుః. అయత్యర్థస్యగతేరవతినైవాఽభిధాన సమ్భవాదన్యేషామవత్యర్థానామయతినాఽలాభాత్, అవతేరేవవ్యుత్పాదనయా అవతేరపి రక్షణేప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాత్తదర్థతయైవాచార్యైర్యోజితమ్. జ్ఞానాదీనామవతినోపస్థితిరపి ఆక్షేపాధీనోపస్థితే ర్నవిశిష్యత ఇతి; అన్యేప్యుచితా ‡వ్యాప్త్యవగమప్రవేశాదయోఽర్థాగ్రాహ్యాః.

వ్యాప్తిర్బృహిఃప్రవేశోన్తర్హింసా ప్రళయహేతుతా। ఆదానం వాకాన్తిరిచ్ఛా జగత్సృష్ట్యాదిగోచరా ॥ బహుధాభవనంవృద్ధిర్జ్ఞానం సర్వజ్ఞతాతథా। ఇత్యాద్యా ఉదితా అర్థాస్సన్నిహిత్యా ఇహసూరిభిః॥

ఇదన్తుబోధ్యమ్ ;-సమస్తశబ్దమూలత్వ మకారస్యకారణత్వమాత్రమ్. నతూపాదానత్వమ్; శబ్దస్యభూతగుణత్వేన తదసమ్భవాత్. అకారంప్రతిసన్ధాయ ప్రణవఃప్రతిసంహితః । తతోవేదాభగవతాతతశ్శబ్దాశ్చలౌకికాః । ప్రకృతిత్వలయావ్యక్తిర్జ్ఞాతవ్యోపచా

---

†(పా) క్రమేణ ‡ వ్యాప్త్యుపగమ.

రతః । ప్రణవాద్యాస్తథా వేదాః ప్రణవే పర్యవస్థితాః । ఓఙ్కారప్రభవా వేదాస్త్రయీ యత్ర ప్రతిష్ఠితా । ఇతి ప్రణవమూలత్వం వేదస్యాప్యవగమ్యతే॥ తన్మూలత్వమకారస్య వక్తి పాదోపబృంహితా । తస్య ప్రకృతిలీనస్యేత్యేషా ప్రాత్యక్షికీ శ్రుతిః । తచ్ఛ్రుత్యా ప్రణవస్యాపి సర్వవాఙ్మయహేతుతా । అకారస్యాప్యతస్తుల్యముభయోరిత్యపాకృతమ్ । యతో వేదాస్సముత్పన్నాస్తాః పునః ప్రతిసన్దధా । బహ్వృచబ్రాహ్మణేనాఽతో నవిరోధః ప్రసజ్యతే। యద్యపి ప్రణవాదిత్వం స్యాదుకారమకారయోః। తథాప్యకారః ప్రకృతిః ప్రాథమ్యాదుపబృంహణాత్ ॥

భగవతి తు కారణత్వం నిమిత్తోపాదానసహకారిత్వభేదభిన్నం త్రివిధమపి; *ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞేత్యధికరణే ఉపాదానత్వస్యాపి సమర్థితత్వాత్. సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టతయోపాదానమ్, సఙ్కల్పవిశిష్టతయా నిమిత్తమ్, కాలాదివిశిష్టతయా సహకారి చ పరం బ్రహ్మ. నిమిత్తోపాదానభేదసాధ్యకాన్యనుమానాని శ్రుతిబాధితాని; స్వాశ్రయశరీరకత్వలక్షణపరమ్పరాసమ్బన్ధేన పరిణామసత్త్వాదుపాదానత్వోపపత్తిః. అప్రయోగాన్న సమ్బన్ధాన్తరేణ తస్యోపాదానపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వమ్. నిర్వికారశ్రుతయస్స్వాత్మసమ్బన్ధేన వికారవిరహం ప్రతిపాదయన్త్యో నవిరుధ్యన్త ఇతి. నిత్యేషు సత్తానిర్వాహకత్వమేవ కారణత్వమ్; (౧) "ఇచ్ఛాత ఏవ తవ విశ్వపదార్థసత్తా" ఇత్యభియుక్తోక్తేరితి కుమారవరదాచార్యాః. నిత్యవిభూతేరపి పరిణామిత్వాత్ నిత్యముక్తానామపి పరిణామిధర్మభూతజ్ఞానవత్త్వాత్, కార్యత్వోపపత్తిరిత్యన్యే.

ఏవఞ్చ, అకారేణాఽత్ర ప్రథమతో బ్రహ్మలక్షణత్వేన శ్రుతం జగజ్జన్మాదికారణత్వముక్తమ్; ఉపాదానత్వోక్త్యైవ లయస్థానత్వసిద్ధేః; రక్షకత్వస్య అవయవవ్యుత్పత్త్యా ప్రతిపాదనాచ్చ.

(౧) వై - స్త - ౩౪

(33) రక్షిక్కైయావతు-విరోధియై పోక్కైయుమ్, అపేక్షితత్తై కొడుక్కైయుమ్.

(34) ఇవై యిరణ్డుమ్ చేతనర్ నిన్ఱనిన్ఱవళవుక్కీడాయిరుక్కుమ్.

(35) సంసారికళుక్కు విరోధి-శత్రుపీడాదికళ్, అపేక్షితమ్-అన్నపానాదికళ్; ముముక్షుక్కళుక్కు విరోధి-సంసారసమ్బన్ధమ్; అపేక్షితమ్-పరమపదప్రాప్తి; ముక్తర్కుక్కుమ్ నిత్యర్కుక్కుమ్ విరోధి-కైఙ్కర్యహాని; అపేక్షితమ్-కైఙ్కర్యవృద్ధి.

ఇయాంస్తు విశేషః, యచ్ఛ్రుతౌ స్థితిహేతుత్వోక్త్యనన్తరం లయహేతుత్వముక్తమ్; ఇహ తు లాఘవానురోధాత్, *తజ్జలానితి శ్రుత్యనురోధాచ్చ ఉపాదానత్వానన్తరమేవ లయహేతుత్వోక్తిరితి తత్త్వదీపకృతః.

రక్షణం ద్వివిధమ్ — బాహ్యమాభ్యన్తరఞ్చ; ఆభ్యన్తరమన్తర్యామితయా సత్తానువర్తనరూపం చేతనాఽచేతనసాధారణమ్. బాహ్యన్తు రక్షణం చేతనమాత్రవిషయమ్. తచ్చ-ఇష్టప్రాపణమనిష్టనివర్తనఞ్చ. ఇష్టత్వానిష్టత్వే చ సుఖదుఃఖయోః స్వతః; అన్యత్ర తత్సాధనత్వాత్. అతశ్చేతనవిషయే ఈశ్వరస్య రక్షకత్వమ్- విరోధినివర్తకత్వే సత్యపేక్షితప్రదత్వమిత్యభిప్రేత్యాహ (రక్షిక్కైయావతిత్యాది).

విషయవిశేషానిర్దేశేన సర్వవిషయత్వసిద్ధేః. తత్రతత్ర విరోధ్యపేక్షితాని వివిచ్య దర్శయితుం వ్యవస్థితత్వమాహ (ఇవైయిత్యాది). (చేతనర్ నిన్ఱ నిన్ఱవళవు) తత్తదధికారః. (సంసారికళుక్కిత్యాది) సంసారిణో మోక్షేచ్ఛాశూన్యాః బద్ధాః. శత్రుపీడాదికళిత్యత్ర ఆదిశబ్దేన - ఆధివ్యాధ్యాదయస్సఙ్గృహ్యన్తే. అన్నపానాదికళి

(౩౬). ఈశ్వరనై యొళ్ళినవర్ కళ్ రక్షకరల్ల రెన్నుమిడమ్ ప్రపన్న పరిత్రాణత్తిలే శొన్నోమ్.

త్యాదిశబ్దేన - ఐహిక పారలౌకిక విషయభోగ పరిగ్రహః. పరమపద శబ్దశ్చాఽత్ర విరజోత్తర దేశమాత్రపరః. (౧)"విరజాపరమవ్యోమ్నో ర న్తరా కేవలస్య స్థితిః" ఇతివచనాత్. ఆచార్యవ్యాఖ్యానేచ "భగ వదనుభవాదికళుక్కు" ఇత్యాదిశబ్దః - ఆత్మానుభవసఙ్గ్రహార్థ ఇ త్యాహుః.

సంసారిశబ్దః - భగవదనుభవ కామనాశూన్యమాత్రపరస్సన్ కైవల్యేచ్ఛూంశ్చసఙ్గృహ్ణాతి. విరోధ్యపేక్షిత యోరాదిశబ్దౌ ఆత్మాను భవప్రతిబన్ధక సంసారసమ్బన్ధాఽఽత్మానుభవవిచ్ఛేదక ప్రకృతిసమ్బ న్ధ నివృత్త్యాత్మానుభవాఽనువృత్తిపరౌ. ముముక్షుశబ్దస్య కైవల్య కామసఙ్గ్రాహకత్వే ముక్తశబ్దస్య కేవలసఙ్గ్రాహకతయా వక్తవ్యత యాచ కైఙ్కర్యవిచ్ఛేదవృద్ధిరూపవిరోధ్యపేక్షితప్రదర్శనస్య అసాఙ్గ త్యప్రసఙ్గాదిత్యాహుః.

అత్రనిత్యముక్తవిషయే కేవలసహజకరుణాఽధీనారక్షా. సం సారివిషయే తత్తత్కర్మానుగుణా. ముముక్షువిషయే అనాదికాలప్ర వృత్తాఽనన్తాపరాధతిరోహిత కరుణోద్బోధకభక్తి పురుషకార పుర స్కార పూర్వకాశ్రయణాదిసాపేక్షేతి నశాస్త్రానుభవవిరోధః.

సంసారివిషయే సమ్బన్ధాశ్రయణ కర్మజనితప్రీత్యాదిభిః మాతా పితృ బ్రహ్మరుద్రాదీనాం రక్షకత్వస్య ప్రమాణసిద్ధత్వాత్ నసర్వ ప్రకారంరక్షణం భగవత్కర్తృకమిత్యతఆహ (ఈశ్వరనై యిత్యాది). భగవదితరైః క్రియమాణాం సర్వవిధంరక్షణమపి భగవత్సఙ్కల్పాధీ నమేవ; తదభావేతు తేషాం నరక్షణేచ్ఛా, నాపితచ్ఛక్తిరితి ప్రపన్నపరి త్రాణాఖ్యేప్రబన్ధే ఉపపాదితమిత్యర్థః.

(౧)

(౩౭) రక్షకత్వమ్మ్యాతు పిరాట్టిసన్నిధి వేణ్డుకైయాలే ఇత్తిలే శ్రీ సమ్బన్ధమనుసన్ధేయమ్.

---

(౧) "అస్యామమచ" ఇత్యాది ప్రమాణసిద్ధ మిథునశేషత్వ సిద్ధ్యర్థమాహ (రక్షకత్వమ్మ్యాతిత్యాది). (౨) "లక్ష్మ్యా సహహృషీకేశో దేవ్యా కారుణ్యరూపయా। రక్షకస్సర్వసిద్ధాన్తే వేదాన్తేపిచగీయతే" ఇతి పత్నీసహితస్యైవ తస్య రక్షణవ్రతదీక్షితత్వాత్, రక్షకత్వప్రతిపాదకే అర్థే శ్రీసమ్బన్ధోప్యర్థసిద్ధ ఇత్యర్థః.

లోకేసిద్ధాన్తశబ్దశ్చతుర్విధసిద్ధాన్తపరః. (౩) "నహిపాలన సామర్థ్యమృతే సర్వేశ్వరం హరిమ్" (౪) "నసమ్పదాం సమాహారే విపదాం వినివర్తనే। సమర్థో దృశ్యతే కశ్చిత్ తం వినా పురుషోత్తమమ్" ఇత్యాదిభిర్భగవత ఏవ రక్షకత్వప్రతీతేః కథం లక్ష్మ్యా సహ రక్షకత్వమిత్యపేక్షాయాం సహశబ్దవివక్షితం లక్ష్మీరక్షకత్వస్యాఽప్రాధాన్యం దర్శయతి (కారుణ్యరూపయేతి). కారుణ్యం రూప్యతే - ప్రకాశ్యతే అనయేతి కారుణ్యరూపా. తథాచ స్వాతన్త్ర్యతిరోహిత భగవత్కారుణ్యోద్బోధకత్వమేవాఽస్యా రక్షకత్వమితి భావః.

రక్షతిర్నామానిష్టనివర్తకత్వేష్టప్రాపణత్వరూపేణ అధృష్యత్వ ఘటనాఽభిగమ్యత్వ జననాదీనామపి సఙ్గ్రహాన్న లక్ష్మ్యా రక్షణకర్తృత్వవిరోధః. నవా రక్షతేస్సకృదుచ్చరితస్యాఽనేకార్థత్వప్రసఙ్గః; తదుక్తమ్; "కర్మానుకూల్యాచరణాత్ సాహిత్యం కర్మసు స్త్రియాః। ఇత్యుక్తం సీతితత్వజ్ఞైస్తచ్ఛ్రియోఽస్త్యేవ నః కృతే॥ ముముక్షుత్వేచ్ఛవిశ్వాస పూర్తిశ్చాప్యజనయ్యసా। ఘటాత్ప్రభోరధృష్యత్వం జనయన్త్యభిగమ్యతామ్। విశేషణతయా న్యాసదశాయామపితిష్ఠతి॥ పాపనాశం

---

(౧) పాఞ్చరాత్రే. (౨) లక్ష్మీతన్త్రే-౨౮-౧౪. (౩) వి-పు-౧-౨౨-౨౧
(౪)

ప్రాప్యరుచిం ప్రాపకాధ్యవసాయితామ్ । న్యాసమిమాం ప్రసాదఇచ్ఛ
సాత్త్వాదౌప్యుపకరోతి నః॥" ఇతి. పత్న్యాః కర్మానుకూల్యాచరణాచ్ఛ ఆ
జ్యావేక్షణాద్యఙ్గకర్మకర్తృత్వం, ద్రవ్యస్వామిత్వస్య వ్యాసక్తత్వేన ద్ర
వ్యత్యాగరూప యాగనిర్వర్తృత్వేప్యయికానుమతిశ్చ.

సచ "లిఙ్గవిశేషనిర్దేశాత్" ఇత్యధికరణే పత్న్యాస్సాఙ్గప్రధానక
ర్తృత్వం సిద్ధాన్తితమ్. నవాతదుత్తరాధికరణే దమ్పత్యోర్వ్యాసక్తం
కర్తృత్వమిత్యుక్తమ్; పరన్తుపూర్వాధికరణే కర్త్రస్థాయాస్సఙ్ఖ్యా
యాః కర్తృత్వపూర్వావస్థాని యోజ్యత్వనియామకత్వవత్ లిఙ్గస్య
నియోజ్యతాధీనోత్తరావస్థకర్తృగతతయా సుపాభిహితస్య నియో
జ్యత్వనియన్తృతయా స్త్రియా అనియోజ్యత్వమాశఙ్క్య విషయశ
క్తేరేవ నియోజ్యత్వసమ్పాదకతయా తిఙభిహితసఙ్ఖ్యాయావిషయా
న్వయినియోజ్యత్వనియామకత్వసమ్భవేపి సుపాలిఙ్గబోధనాత్ప్ర
గేవవిషయబోధపూర్వేస్తదభిధేయలిఙ్గస్య ననియోజ్యత్వనియామక
త్వమిత్యుక్తమ్.

ఉత్తరాధికరణేచ, తిఙుక్తైకకర్తృకతావిరోధాత్సహప్ర
యోగాభావాద్వేదాగ్నిరహితత్వేన పృథగధికారస్యాప్యసమ్భవా
దనధికారమాశఙ్క్య, అనేకపదార్థరూపశాస్త్రార్థైకదేశే కర్త్రన్తర
సమావేశేపి యజ్యర్థమాత్రాపేక్షయాశ్రితమేకత్వం నవిరుధ్యత
ఇతి యజ్యర్థానుగుణానుమత్యాదా పత్న్యాః కర్తృత్వసమ్భవాత్
స్వత్వతిసిద్ధసహత్వాచ్చ అధికార ఇతిసిద్ధాన్తితమ్.

తథాచ శబరస్వామినోక్తమ్, "ప్రతికారకం క్రియాభేదాదధ్వ
ర్యోర్వ్యాదన్యప్రవేశవత్ పత్న్యనుప్రవేశేపి నాస్త్యేకవచనవిరోధః"
ఇతి, "పత్నీవ్యాపారస్త్వన్యఏవ" ఇతిచ. ఉక్తఞ్చభావనాభేదేన "అను
మతిరూపఇత్యర్థః" ఇతి. "ద్వాదశశతేపకేసమత్సఙ్ఖ్యాశతే" ఇత్యా

దిభాష్యమ్, యదిత్యధ్యాహృత్య, యదిద్వాదశశతేవిభాగః, తర్హి స్యాదేకత్వహానిరిత్యేవం యోజనీయమితినయవివేకఏవోక్తమ్.

నహ్యనుమన్తృత్వేపత్న్యాః కిఞ్చనప్రమాణమస్తీత్యసత్; "పత్నీహ్యైవానుమతంనిర్వపతి" ఇత్యాది లిఙ్గదర్శన సహాకర్తృతాఽన్యథానుపపత్తేరేవప్రమాణత్వాత్. ఆక్షేపోపస్థితపత్న్యనుమతౌ స్వర్గకామనియోజ్యకత్వాన్వయే తత్పూర్వకయజత్యర్థేచ ఏకకర్తృకత్వస్వర్గకామనియోజ్యకత్వాన్వయేబాధకాభావాత్. ఫలవాక్యేస్త్రీవ్యాపారోపాదానాఽనుపాదానవికల్పకృతదోషానిరవకాశాః. అనుమత్యంశేపిస్వర్గకామనియోజ్యకత్వాన్వయేచ యజ్ఞపత్నీత్యాది తాత్పర్యగ్రాహకమ్. ఏవఞ్చపత్న్యాంయజమానాశబ్దః ప్రయుజ్యమానోయోగార్థాఽనుమతిలాక్షణిక ధాతుఘటితోబోధ్యః.

వ్యాసక్తకర్తృకతావాదేపి స్త్రీత్వస్యకర్తృత్వపర్యాప్త్యధికరణపూర్వభావాదముఖ్యతైవ; సహత్వేపూర్వస్య ప్రవృత్త్యున్ముఖత్వపూర్వకమపరస్య ఉన్ముఖత్వమ్; సాహిత్యేతుల్యతయోన్ముఖత్వం పశ్చాత్సన్నివేశిచాల్పవ్యాపారాదపీతి, నయవివేకగ్రన్థః ప్రాధాన్యమాత్రోపలక్షణార్థ ఇతి నలక్ష్మీసహాత్వానుపపత్తిరితి.

వార్త్తికకారానుయాయిభిస్తు, యద్యపి యజ్యర్థేసహత్వసిద్ధయే పత్న్యాఅపి కర్తృత్వమాశ్రితమ్. తథాపి, "పుత్రేణసహాగతః" ఇత్యాదావివ క్రియావ్యక్తిభేదాద్ధాత్వర్థతావచ్ఛేదకరూపేణ తుల్యక్రియాన్వయిత్వమాత్రస్యైవ వక్తవ్యతయాసరతుకత్వే సాహిత్యానుపపత్తిరితి నతద్రీత్యభ్యుపగమేపి ప్రకృతానుపపత్తిః.

యదిచ, అత్రరతుకత్వం నాధికారివిశేషవిషయమ్; కిన్తుసర్వవిషయమిత్యాస్థీయతే; తదానుమన్తృత్వమేవాస్యాః సాహిత్యమ్. న హివల్లభానుమతింవినాభగవాన్కిమపికర్తుమీష్టే యథోక్తమహి

(౩౮) అత్ర భగవత్సేనాపతిమిశ్రక్ వాక్యమ్ "అవన్ మార్పై విట్టుప్పిరియిల్ ఇవ్వక్షరమ్విట్టుప్పిరివతు.

ర్బుధ్న్యసంహితాయామ్;—"ఏకాత్విచ్ఛాత్మికా తస్య తథాన్యాతు క్రియాత్మికా। ప్రథమాపరమాలక్ష్మీర్జగత్ప్రియకుటుమ్బినీ। తత్త్వవిద్భిరిదంప్రోక్తం ద్వితీయేహసుదర్శనమ్।తస్మాల్లక్ష్మ్యావినా దేవస్సఙ్కల్పేనప్రభుర్హరిః। అనేనాపివినాకర్తుం కిఞ్చిన్నార్హతి కేశవః" ఇతి.

పరన్తు వ్యాఖ్యానే కారుణ్యరూపయేత్యస్య నాతిప్రయోజనమితి పూర్వోక్తవ్యాఖ్యాఆదృతా; । యదిచాత్ర తావద్రక్షకత్వమేవ ప్రతిపిపాదయిషితంస్యాత్, తతః కారుణ్యరూపయేతి లక్ష్మీవిశేషణమనర్థకంస్యాత్; కారుణ్యరూపత్వం కారుణ్యప్రాచుర్యఞ్చేత్, రక్షకత్వాతిశయ ప్రతిపాదనాత్సహత్వాఽనుపపాదకతా. భగవత్కరుణారూపయేతి కారుణ్యరూపయేత్యస్యార్థః, "శ్రేయసీంశ్రీనివాసస్యకరుణామివరూపిణీమ్" ఇత్యాచార్యసూక్త్యావగమ్యతే. ఏవఞ్చ, ఉపక్రమావగత కరుణాత్వరూపణానుగుణ్యేన రక్షకత్వం రక్షణసాధనతారూపమితి నిశ్చీయత ఇతి నాత్రరక్షణకర్తృత్వే సాహిత్యమిత్యాహుః. ఏతత్సర్వమభిప్రేత్య "రక్షిక్కుమ్బోతు పిరాట్టిసన్నిధి వేణ్డుకైయాలే" ఇత్యుక్తమ్.

"శ్రీసమ్బన్ధముమ్" ఇత్యత్ర శ్రీరిత్యుక్త్యా ఘటకత్వోపయోగ్యుభయ సమ్బన్ధస్సూచ్యతే; "శ్రీయతేచాఖిలైర్నిత్యం శ్రయతేచ పరంపదమ్" ఇతిహినిరుచ్యతే.

అకారే శ్రీసమ్బన్ధో నియమతోఽభాసత ఇత్యత్ర ఆప్తసంవాదమాహ (అత్రేతి). (అవన్ మార్పై ఇత్యాది). తద్వక్షస్స్థలనివత ద్వాచకశబ్దేపి నియమతః ప్రకాశత ఇత్యర్థః. అయంభావః; అకారేణ

కారణత్వరక్షకత్వే ప్రతీయేతే. తత్ప్రతిపాదకేషుచ, (౧) "సర్వేని మేషాజజ్ఞిరేవిద్యుతః పురుషాదధి" (౨) "ఆదిత్యవర్ణంతమసఃపరస్తాత్" ఇతిచ దివ్యమఙ్గళవిగ్రహయోగశ్రవణాత్, తదపృథక్సిద్ధేయం తత్ప్రతీతౌ నియమతః ప్రతీయత ఇతి. స్వరూపే అపృథక్సిద్ధిర్హి సర్వసాధారణీనాతిశయకరీతి తత్పరిత్యాగః. తద్విషయస్థనిలాలయతాహ్యస్యా అతిశయస్సర్వ్యతే, (౩) "కాచాన్యాత్వామృతే దేవిసర్వయజ్ఞమయంవపుః । అధ్యాస్తే దేవదేవస్య యోగిచిన్త్యంగదాభృతః" ఇతి. ఏవం రక్షణాన్యథానుపపత్త్యా కారణాఽసాధారణవిగ్రహనిరూపకత్వేనచ. అత్రలక్ష్మీప్రతీతిరుక్తా.

నన్వేవమకారేణ తస్యాఅనుక్తేర్నాస్యా భగవచ్ఛేషత్వంసిద్ధ్యేత్. తథాచనారపదసఙ్గ్రహత్వఞ్చ తస్యానోపపద్యతే. నచాస్యా భగవచ్ఛేషత్వమేవనాస్తి; (౪) "ఈశ్వరీంసర్వభూతానామ్" ఇతి శ్రుత్యా ఈశ్వరత్వప్రతీతేరితివాచ్యమ్. చిదచిచ్ఛేషిణ్యా అప్యస్యా భగవచ్ఛేషత్వావశ్యమ్భావాత్.

ఉక్తఞ్చాస్యాభగవచ్ఛాస్త్రే, "లక్ష్మ్యాస్సమస్తశ్చిదచిత్ప్రపఞ్చోవ్యాప్యస్తదీశస్యతుసాపిసర్వమ్। తథాపి సాధారణమీశితృత్వం శ్రీశ్రీశయోర్ద్వ్యాచసద్దైకశేషీ ॥" "మమతస్యాశ్చసేనేశవై లక్షణ్యమిదంశృణు । మచ్ఛేషభూతాస త్వేషామీశ్వరీవల్లభామమ । తస్యాశ్చ జగతశ్చాహమీశ్వరో వేదవిశ్రుతః । అస్యామమచశేషంహివిభూతిరుభయాత్మికా । ఇతిశ్రుతిశిరస్సిద్ధంమచ్ఛాస్త్రేష్వపినారద। యథాస్వంస్వామినోరక్ష్యంరక్షన్తిస్వయమేవహి। ఏవంసర్వస్యజననీంలక్ష్మీం లక్ష్మీధరస్స్వయమ్ । చతుర్ధావ్యూహ్యచాత్మానం స్వభూతాంపరి

(౧) తై-నా-   (౨) పురుషసూక్తమ్.   (౩) వి-పు-౧-౯-౧౨౬
(౪) శ్రీసూక్తమ్.

రక్షతి॥" ఇత్యాదిభిర్వచనై ర్భగవచ్ఛేషత్వనియామ్యత్వ స్వత్వరక్ష్యత్వాదికమ్. "లక్ష్మ్యస్సమస్తః" ఇతి వచనేవ్యాప్యపదం శేషపరమ్. శ్రియోవిభుత్వేఽణుత్వేవా ప్రపఞ్చమాత్రవ్యాపకత్వాసమ్భవేన యథాశ్రుతాఽసఙ్గతేః ; తథాప్యవాన్తరశేషత్వ సద్భావేపి "ఈశితృత్వం-జగచ్ఛేషిత్వమావయోరతిశయాధాయకంభూయాత్" ఇత్యేకేచ్ఛాసిద్ధమేకం తదిత్యాహ (ద్వాచసద్వైకశేషీఇతి). (౧)"పతింవిశ్వస్య" ఇతి సర్వశేషిత్వమభిధాయ, "ఆత్మేశ్వరమ్"ఇతి శేష్యన్తరశూన్యత్వబోధాయకథనాత్, (౨) "బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః" ఇత్యాదౌచ స్వామ్యాదితి వ్యాఖ్యాతత్వాత్, "ద్వాచసద్వైక శేషీ"ఇత్యేతదనురోధేన ఈశితృపదం శేషి పరంవ్యాఖ్యాతమ్. నచసర్వభూతేశ్వరత్వాది వచనసామ్యేన పతిపత్నీభావేన శేష శేషిభావాది - అన్యోన్యేచ్ఛాధీనమితి నిశ్చీయత ఇతివాచ్యమ్. (౩) "ఏషసర్వేశ్వరః" ఇత్యాది వాక్యానాం విధాయకత్వాత్; ద్వయోరపిస్వతన్త్రత్వనిశ్చయే (౪) "ఈశ్వరీంసర్వభూతానామ్" ఇత్యాదీనాం స్తుతిపరత్వేన తత్రసర్వపదస్య భగవద్వ్యతిరిక్తపరతయా సఙ్కోచసమ్భవాత్ ; నారశబ్దార్థత్వేన భాష్యకారాదిభిశ్శ్రియోవ్యాఖ్యానఞ్చ భగవతస్స్వామ్ప్రతి నియామకత్వంగమయతి. ఉక్తంహిభగవచ్ఛాస్త్రే "జ్ఞానాదయోగుణా రూపం లక్ష్మీర్నిత్యానపాయినీ। భూమినీళాదయో దేవ్య శ్శేషాద్యా నిత్యసూరయః" ఇత్యారభ్య "తత్సర్వంనారముచ్యతే" ఇత్యుక్తేన లక్ష్మ్యా అపి భూమినీళాదివత్ నారశబ్దవాచ్యత్వమ్.

నచ, భగవద్వ్యతిరిక్తనియామకత్వస్య నరనియామ్యత్వాదావనుపపత్తిరితి నన్వైరూప్యేణ నరసమ్బన్ధవ్యుత్పత్తిమాత్రాశ్రయ

(౧) తై-నా-౧౧ (౨) గీ- (౩) బృహ-౬-౪-౨౨
(౪) శ్రీసూక్తమ్.

ణా ముపపత్తిమత్. కిఞ్చ శ్రీవిషయేషు భగవద్విషయేషుచేశ్వరత్వ వాక్యేషు క్వసర్వశబ్దసఙ్కోచః కల్పనీయ ఇతిసన్దిగ్ధధారణాయాం భూయస్సు భగవద్విషయేషువాక్యేషు సఙ్కోచకల్పనాపేక్షయా అల్పతరేషు శ్రీవిషయేష్వేవవాక్యేషు సఙ్కోచకల్పనాన్యాయ్యేతివినిగమకంస్ఫుటమేవ.

"ఏషసర్వేశ్వరః" ఇత్యాదికఞ్చ, "తస్యాశ్చజగతశ్చాహమీశ్వరో వేదవిశ్రుతః" ఇత్యుపబృంహితమితి తత్రత్యసర్వశబ్దస్య శ్రీసఙ్కోచకత్వమావశ్యకమ్.

యత్రచలక్ష్మ్యా ఈశ్వరత్వం శ్రూయతే, తత్రసర్వత్రాపి భగవత్పత్నీత్వం హేతుశ్శ్రూయతే; యథా (౧) "అస్యేశానాజగతో విష్ణుపత్నీ"ఇతి, (౨)"విష్ణుపత్న్యఘోరాస్యేశానాసహసః" (౨)"రాడసిబృహతీ శ్రీరసీన్ద్రపత్నీ ధర్మపత్నీ" (౧) ,"ఈశ్వరీంసర్వభూతానాం త్వామిహోపహ్వయే శ్రియమ్"(౪) "ఈశానా దేవీభువనస్యాధిపత్నీ" ఇత్యాదిషు.

శ్రీశబ్దోహి-(౫) "శ్రయన్తీ వైష్ణవంభావంసా శ్రీరితినిగద్యతే। శ్రయతేచపరంభావమ్"ఇత్యాదిభిర్భగవదాశ్రయణనిమిత్తకః. "శ్రద్ధా దేవీ" ఇతిచపూర్వమభిధానాత్, "ఈశానాదేవీ" ఇత్యత్ర దేవీశబ్దః పుంయోగవిహితఙీషన్తః."నిరుపాధీశ్వరత్వన్తువాసుదేవే ప్రతిష్ఠితమ్" ఇతిచోచ్యతే; నతు శ్రీవిషయేశ్వరవచనేషు సర్వశబ్దేన భగవత్సఙ్గ్రహశ్శక్యః; శ్రుతవిష్ణుపత్నీత్వవిరోధాత్. (౬)"నతస్యేశేకశ్చన" (౭) "నతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యతే" ఇత్యాది నిషేధాచ్చ.

నచసర్వభూతేశ్వరత్వసాధకధర్మిగ్రాహకమానాన్తర ప్రవృత్తి

---

(౧) శ్రీసూక్తమ్ (౨) భూసూక్తమ్ (౩) (౪)
(౫) (౬) తై-నా-౧-౨ (౭) శ్వే-౬-౮

కతయా తస్యాऽసఙ్కోచకత్వమ్; కారణత్వాదినా ధర్మిగ్రహణసమ్భవాత్. (౧) "తమీశ్వరాణాంపరమంమహేశ్వరమ్" (౨) "పతింవిశ్వస్యాత్మేశ్వరమ్" ఇత్యాదినా మీశ్వరాన్తరనిషేధవిశిష్టసర్వేశ్వరత్వబోధకానాఞ్చసత్త్వాత్. అతోऽపతిపత్నీవిషయ సర్వభూతేశ్వరత్వవచనయోస్సామ్యమ్. నచ, (౩) "ఇచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహః" ఇత్యాదివత్ పత్న్యా ఐశ్వర్యమైచ్ఛికమితి కిఞ్చనప్రమాణం పశ్యామః;

బహ్వృచసంహితాయాఞ్చ, అష్టమేఽష్టకే, లక్ష్మీసూక్తే, "అహంరుద్రేభిః" ఇత్యాదినా సర్వేషాందేవానాం స్వానుచరత్వంస్వపోష్యత్వఞ్చోక్త్వా, "అహందదామిద్రవిణంహవిష్మతేసుప్రావ్యేయజమానాయసున్వతే" ఇతి సుప్రావ్యశబ్దితరక్షణకామాయ అహమేవద్రవిణం దదామీత్యభిధాయ, "అహంరాష్ట్రీసఙ్గమనీవసూనామ్" ఇతిదీప్తియోగధనప్రాపకత్వ రోగాదినివర్తకత్వ భగవత్ప్రధానమహిషీత్వైశ్వర్యకామనైక దేవప్రతిష్ఠాపితత్వాన్యుపన్యస్య, "మయాయోऽన్నమత్తి"ఇతి ఈశితవిష్ణుపత్నీసమృద్ధిశ్రవణకాయికవ్యాపారధ్యానైస్తద్విపర్యయైరన్నప్రాప్తివినాశావితిమయోక్తమేతచ్ఛ్రద్ధేయమిత్యుక్త్వా, "అహమేవస్వయమిదంవదామి" ఇత్యాదినావక్ష్యమాణార్థే విశ్వాసముపజనయ్య, "యంకామయేతముగ్రంకృణోమి" ఇత్యాదినా స్వసఙ్కల్పాదేవరుద్రాదీనాం రుద్రాదిత్వప్రాప్తి స్తత్తత్కాఙ్క్షితవాఞ్ఛావిశేషప్రాప్తిశ్చేత్యభిధాయ "అహంజనాయసమదంకృణోమి" ఇత్యాదినాసమదశబ్దితాऽऽనన్దహేతుత్వ సర్వవ్యాప్తిత్వచతుర్ముఖ జనకత్వాన్యభిధాయ, "మమయోనిరప్స్వన్తస్సముద్రే"ఇతి, "అమ్భస్యపారేయమన్తస్సముద్రే" ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధో

(౧) శ్వే-౬-౭ (౨) తై-నా-౧౧ (౩) వి-పు-౬-౭-౭౪

భగవాన్ మమకారణమిత్యుక్త్వా, తతో వ్యతిష్ఠత ఇతి తదధీనసత్తాకత్వం స్వయమేవ ప్రత్యపీపదత్.

నచ, సముద్రేన్తరిత్యాధారప్రధానమ్; యేనాఽర్థాన్తరశఙ్కా; తతో వ్యతిష్ఠత ఇతి చాగ్రే నిర్దేశో సముచ్చయస్స్యాత్ వ్యాప్తిస్స్వరూపతో గుణతో వా; అహం సువే పితరమస్య మూర్ధన్ - ఇదం శబ్దేన వ్యవహితో పి రుద్రః పరామృశ్యతే. మూర్ధన్ - ప్రధానభూతే పరమపురుషే, సువే - ఉత్పాదయామీత్యర్థ ఇత్యేకే. అన్యే, జనస్య మూర్ధన్ - ఉపరివర్తమానం పితరం ద్యులోకం సువ ఇత్యర్థ ఇత్యన్యే. ఉత్తరత్ర ప్యారభమాణా భువనాని విశ్వేతి, వాత ఇవేత్యనుసారాత్ స్పృశామీత్యర్థ ఇత్యేకే. ప్రకృతిర భగవదిచ్ఛాద్యభిమానితయా ప్రేరణానుమత్యాదిభిరుత్పాదయామీత్యర్థ ఇత్యన్యే. పరో దివా పర ఏనా పృథివ్యేతి విశ్వకర్మసూక్తోక్తం నారాయణం ప్రత్యభిజ్ఞాప్య, అహం సుమహినా - మహిమ్నా ఏతావతీ సంబభూవేత్యర్థ ఇత్యేకే. ఏనేతి దీర్ఘశ్ఛాన్దసః. ద్యుపృథివ్యాదివర్తిభిరలభ్యః. ఏతావన్మహిమా మమ ఏన - విష్ణునా సంబభూవేత్యర్థ ఇత్యన్యే. ఏనాశబ్దస్య విశ్వకర్మసూక్తగతైనాశబ్దతుల్యార్థకత్వే ఏవం బభూవేత్యుక్తే శ్లేషు సాపేక్షత్వాత్ ఉక్త ఇతి చ ప్రకృతత్వాదనుక్తార్థలాభః. లక్ష్మీరక్షరదేహత్వాదక్షరేత్యుపక్రమ్య, "సర్గస్థితియతి జ్యోతిర్నిత్యా సర్వప్రదోక్షరః" ఇతి ప్రాదుర్భావామృతతత్త్వజ్ఞానాస్త్రగ్గతప్రకృష్టసాక్షాత్కారాన్తస్సా భగవదధీనా ఇతి విస్పష్టం శ్రుత్యన్తరే ప్రదర్శితమ్.

ఏవమ్, "అకారేణోచ్యతే విష్ణు స్సర్వలోకేశ్వరో హరిః । ఉద్ధృతా విష్ణునా లక్ష్మీ రుకారేణోచ్యతే సదా ।" ఇతి స్మృత్యన్తరేపి భగవదధీనత్వం వ్యక్తమ్. ఉత్కృష్టవిశిష్టతయా భగవత్సఙ్కల్పేనోద్ధృతేతి తదర్థః. ఉపరివక్షసి ధృతత్వం విగ్రహద్వారకమిత్యుక్తావపి, అకార

వాచ్యస్యైవ మహేశ్వరత్వమితి పాద్మోపబృంహిత శ్రుత్యభిధానాద నైశ్వర్యం వ్యక్తమ్. “శ్రీభూనీళాపతిర్యోఽసావీశ్వరస్సముదాహృతః । తస్మాత్సర్వేశ్వరత్వన్తు వాసుదేవే ప్రతిష్ఠితమ్” ఇతి శ్రీభూమినీళాపతిత్వమీశ్వరలక్షణం పురాణోక్తమ్.

“ఈశో నారాయణో జ్ఞేయ ఈశితా తస్య చాప్యహమ్ । స్వాతన్త్ర్యరూపా సా విష్ణోః ప్రస్ఫురత్తా జగన్మయీ । స్వాతన్త్ర్యేణ స్వరూపేణ విష్ణుపత్నీయమద్భుతా” ఇత్యాది సంహితావచనైశ్చ ముఖ్యేశ్వరలక్షణం శ్రీరిత్యుచ్యతే. “ఈశ్వరా సర్వభూతానాం ప్రియేణేశేన సర్వదా । ఈశ్వరీత్యేవ మే నామ తేన దేవేన రూపితమ్” ఇత్యాదిభిశ్చ స్వగతమైశ్వర్యం తదధీనమితి స్వయమేవోక్తమ్.

(౧) “సత్యం సత్యం పునస్సత్యం శపథైశ్చాపి కోటిభిః ॥ విష్ణుమాహాత్మ్యలేశస్య విభక్తస్య చ కోటిధా । పునశ్చానన్తధా తస్య పునశ్చాపి సహస్రధా । నైకాంశసమమాహాత్మ్యాః శ్రీశేషబ్రహ్మశఙ్కరాః” ఇతి పౌరాణికం వచః, (౨) “ఆనీదవాతం స్వధయా తదేకమ్” (౩) “శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వమశ్నుతే” ఇతి భగవతోఽపి తదధీనప్రాణనత్వాదికం ప్రతీయత ఇతి శఙ్కా తు, ఆచార్యైరేవ చతుశ్శ్లోకీ భాష్యే పరిహృతా.

స్వస్మిన్నిధీయత ఇతి స్వధా సతా ప్రకీర్తితా । యద్వా ధారణసామర్థ్యం స్వీయం భాష్యానుసారతః । అథాపి స్వధయేత్యుక్తా లక్ష్మీః పౌరాణికోక్తితః । సహయోగే తృతీయేయం ద్రష్టవ్యా భారతే యథా । ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయస్యాః ప్రాణదః ప్రాణ ఏవ సః । ఇతి హేతౌ తృతీయా వా తేనేయమితి దర్శనాత్ । దేవత్వం ద్యోతమానత్వం తచ్చాభరణభూతయా । శ్రియా శ్రియశ్శ్రియో యుక్తం ప్రభయేవ వివస్వతః । అ

(౧)
(౨) ఋగ్వేద-౭-౪-౧౦ (౩) యజు-కాఠ-౩-౩-౩

థవాకమలాధీనం దేవత్వం దేవనాన్వయః । వల్లభాప్రీతిముద్దిశ్యహారే ర్వ్యాహరణాన్వయాత్ ॥

నచాత్ర సహయోగే తృతీయేయమితి పక్షే అసతి బాధకే సహభావస్య తత్ప్రియాసమ్బన్ధనియతత్వాత్, లక్ష్మ్యాః కారణత్వప్రతీతిః. అననసమ్బన్ధమాత్రప్రతీతేః. "అస్యామమచ శేషంహి" ఇత్యాద్యపపాతి ప్రమాణబలాత్పునః ప్రాప్యత్వమితి విశేషః.

మోక్షధర్మగతః, "ఏకాకీవిద్యయా సార్ధమ్" ఇత్యత్ర విద్యాశబ్దః, "తతోభూయో జగత్సృష్టిం కరిష్యామీహ విద్యయా" ఇతి వాక్యశేషౌచిత్యాత్ ప్రకృత్యాదివిషయ ఇత్యాచార్యైరభ్యుపగతమ్. తేన "విద్యాసహాయవాన్ దేవో విష్వక్సేనో హరిః ప్రభుః" ఇత్యేతదపి తుల్యమ్. శ్రీప్రకృత్యోర్విద్యాశబ్దప్రయోగస్సత్త్వాదిగుణోన్మేషముఖేన విద్యాహేతుత్వాత్, విద్యాప్రవర్తకత్వాచ్చేతి భాషితః; "ద్వితీయం మిషతస్తస్య చిన్తాబుద్ధ్యాత్మికా బభౌ" ఇతి ప్రకృత్య "ఉమేతి సంజ్ఞయా సా తు తదాదిత్యేవ్యవస్థితా" ఇతి వరాహవచనాచ్చ భగవద్బుద్ధ్యభిమానిత్వావగమాత్, తత్ప్రియుక్తః శ్రియాం విద్యాశబ్దాభిప్రయోగ ఇతి మహాచార్యాః.

"ఏకో విద్యాసహాయస్త్వం యోగీ యోగముపాగతః । జలశయ్యాముపాసీనో యోగనిద్రాముపాగతః ।" ఇతి హరివంశవచనగత విద్యాశబ్దస్య "నిగీర్య విశ్వం జగదాదికాలే శేతే మహాత్మా జలధేర్జలౌఘే । దేవ్యా శ్రియా చామరలోలహస్తయా నిషేవ్యమాణః పురుషోత్తమస్తదా । యస్మిన్ తే జలధౌ నాగే దేవ్యా లక్ష్మ్యాస్సుఖావహే । పరమేష్ఠీ హృషీకేశశ్శయనాయోపచక్రమే । పద్మాచాస్యస్వయం లక్ష్మీర్దేహమాశ్రిత్య తిష్ఠతి । తతస్స్వపితి శాన్తాత్మా సర్వలోకపితామహః । తత

శ్చిన్తయతే భూయస్సృష్టిం లోకస్య లోకకృత్।" ఇత్యాద్యైకార్థ్యాత్ లక్ష్మీపరత్వమేవ.

ఉదాహృతవచనేషుచ నిగరణసృష్ట్యాద్యన్వయిన్యా ఏవచ అస్యాస్సావ్యాపానుకూలతాప్రతీతేర్న విశిష్య ప్రతిపాదనానుపపత్తిః. "ఏకాకీవిద్యయాసార్ధమ్" ఇత్యత్రవిద్యాశబ్దస్య లక్ష్మీవిషయత్వేపి "కృత్వామర్త్యాని భూతాని" ఇతి పృథగుక్తేనోపాదానతావచ్ఛేదక సాధారణ్యప్రతీతిః. విచరణమాత్రే సాహిత్యప్రతీతేః. "తతో భూయో జగత్సృష్టింకరిష్యామి" ఇతితదభిమానికయాబుద్ధ్యేత్యర్థః. ప్రేరణాది నాలక్ష్మ్యా ఏవ హేతుత్వం బోధ్యమ్.

"ఉపపదవిభక్తేః కారకవిభక్తిర్బలీయసీ" ఇతి తృతీయాపక్షే ఆచార్యైరుక్తః. అగ్రే "స్వధా[1] అధస్తాత్ప్రయతిః పురస్తాత్" ఇత్యాది ప్రాకృతభోగవిభూత్యోః కీర్తనాదత్రత్యస్వధాశబ్దః ప్రకృతివిషయ ఇతి, మోక్షధర్మగతో విద్యాశబ్దః ప్రకృతివిషయ ఇత్యప్యాహుః. "శ్రద్ధయా దేవః" ఇతి తృతీయాయాః కారకవిభక్తిత్వేసమ్భవతి, నసహయోగనిమిత్తత్వం న్యాయ్యమ్; అథాపి సహయోగే తృతీయా స్యాత్; దేవత్వపదబోధ్యం నావశ్యంవిహారణరూపమేవ. మోదాదీనామపి తథాత్వసమ్భవాత్. నచావశ్యం విహారణం జగద్వ్యాపారరూపమేవ. నచేదం కారణవాక్యమ్; "శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వమశ్నుతే" ఇత్యేతదస్యాస్తత్త్వరహస్యమితి సహస్రనామభాష్యోక్తిః, "తదాయత్తర్థిత్వాప్తి" ఇత్యనేనవ్యాఖ్యాతా.

తాపనీయే, నృసింహశక్తింప్రస్తుత్య, "మాయా వా ఏషా నారసింహీ సర్వమిదంసృజతి, సర్వమిదంరక్షతి, సర్వమిదంసంహరతి, తస్మాన్మాయామేతాంశక్తింవిద్యాత్," ఇత్యాదినా మాయాశబ్దితాయాః

1 అవస్థాత్.

ర్యస్య సృష్ట్యాదిహేతుత్వోక్తేః, "విష్ణోస్సామర్థ్యరూపత్వాత్" ఇతి సంహితావచనావగతశక్త్యభిమానిత్వనిబన్ధనా. నారసింహీతినరసింహశక్త్యత్వాదినా కథితాయా మాయాయాః పతితుల్యజగద్ధేతుత్వాది ప్రతిపాదనాసమ్భవాత్ ; తదేతద్మృషిణోక్తం నిదర్శనమ్.

"సఈపాహియదృజీషితరుద్రః" ఇతి తన్మన్త్రోదాహరణాత్. తత్ర సమ్పదోభిధానేపి ప్రకృతసజ్జైతదభిమానిన్యాస్తస్యా అపిరక్ష్యత్వప్రతీతేరనర్గనీయత్వాత్ ; రక్ష్యత్వస్యైవతద్ధితార్థత్వప్రతీతేః. (౧) "మాయామయసంజ్ఞానమ్" (౨) "మాయాన్తుప్రకృతింవిద్యాత్" ఇతి వేదనిఘణ్ట్వాదివచనేన మాయాశబ్దస్య ప్రకృతిభగవద్బుద్ధ్యభిమాని శ్రీపరత్వం వా ప్రియతే. "శ్రియంలక్ష్మీమ్" ఇతిమన్త్రోదాహరణాత్. తత్ర "ఔపలామమ్బికామ్" ఇత్యాదయోలక్ష్మ్యాస్తన్నిరుక్తివిశేషైస్తత్తద్విభూతియోగేన వా నిర్వాహ్యా ఇతి చతుశ్శ్లోకీభాష్యేఽుక్తమ్. విద్యాశబ్దో విద్యాభిమానిత్వాభిప్రాయః. తాపనీయోక్త మాయాశబ్దితలక్ష్మ్యా ఏవ వారాహీబుద్ధ్యభిమానిత్వకథనాత్.

"బ్రహ్మయోనిస్వరూపామ్" ఇతి బ్రహ్మభూతయోనిస్వరూపామిత్యర్థః; (౩) "మమయోనిర్మహద్బ్రహ్మ" ఇత్యుక్తేః, "తస్మిన్గర్భందధామ్యహమ్" ఇత్యుక్తేః. న "మమయోనిరప్సు" ఇత్యనేన తౌల్యమ్. శ్రియః ప్రకృత్యభిమానిత్వం పునః చతుశ్శ్లోకీభాష్యే, "జగదుత్పాదికా శక్తిస్త్వ ప్రకృతిరిష్యతే । సైవ నామసహస్రేషు లక్ష్మీశ్రీరితికీర్త్యతే । మూలప్రకృతిరీశానా" "ప్రకృతేః పురుషాచ్చాన్యస్త్రీయోనైవవిద్యతే । ప్రకృతిశ్చ పరాచేతివదన్తి పరమర్షయః ।" ఇత్యాదివచనబలాదుపపాదితమ్; ఆయుః పదస్య జ్ఞానావిచ్ఛేదపరత్వాత్, తద్ద్వారకమస్యా మోక్షసాధనత్వమితి స్ఫుటమ్. "బ్రహ్మయోనిస్వరూపామ్" ఇతి లక్ష్మీ

(౧) వేదనిఘణ్టు　(౨) శ్వే-౪-౧౦　(౩) గీ-౧౪-౩

స్వరూపస్య భగవత్కారణకత్వోక్త్యా నారసింహత్వముపపాద్యత ఇత్యన్యే. బీజోక్తిప్రకరణేచాగ్రే "ఆకాశాదేవ" ఇత్యాదౌ ఏవకారశ్శ్రూయతే. శక్తిబీజవిధిస్తుత్యర్థశ్చ అన్యత్రసిద్ధస్యకారణత్వస్యేహాభిధానమితినైతత్కారణవాక్యమ్.

అత ఏవశక్తిమదభిప్రాయేణశక్తికారణత్వవర్ణనేపి నపునరుక్తిదోషః; ఉపబృంహితాచ తాపనీయశ్రుతిర్భాగవతేతృతీయస్కన్ధే: "సఏవవిశ్వంసృజతి సఏవావతిహన్తిచ । అథాపిహ్యనహఙ్కారాన్నాజ్యతేగుణకర్మభిః । ఏషభూతానిభూతాత్మా భూతేశోభూతభావనః । స్వశక్త్యామాయయాయుక్తస్సృజత్యవతిహన్తిచ "తమేవమృత్యుమమృతంతాతదేవం సర్వాత్మనాహ్యేహిజగత్పరాయణమ్" ఇత్యేవకారాయాంత భగవదేకకారణకత్వవిరుద్ధం మాయాశబ్దితవస్త్వన్తరకారణకత్వమితి శఙ్కావారణాయప్రవృత్తత్వాత్. "సర్వాణిహావా" ఇతి ప్రథమముపబృంహితమ్. అథాపీతివిశేషణతయాపిమాయాసహిష్ణుతాంవారయితుం భూతానీతిశ్రుతిశబ్దపర్యాప్తః; భూతాత్మేత్యనేన ఆకాశశబ్దో భగవత్పరఇతిజ్ఞాపయతి. స్వశక్త్యామాయయేతి కర్తృనిర్దేశఔపచారికఇతి ధ్వనయతి. మృత్యుశబ్దః - అనుష్టుభప్రత్యభిజ్ఞాపకః.

నచాత్రాపిమాయాలక్ష్మ్యేవ; "గుణవ్యతికరాద్రాజన్ మాయయాయాఽపరమాత్మనః" ఇతి పూర్వవిరోధాత్; షష్ఠేచ, "యువాఞ్చవిశ్వస్యవిభూజగతఃకారణంపరమ్"ఇత్యుక్త్వా "ఇయంహిప్రకృతిస్సూక్ష్మామాయాశక్తిర్దురత్యయా ।" ఇతి ప్రకృతిత్వం హేతురుక్తః. పాద్మసంహితాయాఞ్చ, "ఏవంసృష్ట్వాజగత్సర్వం విశ్వరూపధరోహరిః। ఆస్తేఽనన్తాసనేదేవశ్శ్రీభూమిభ్యాంసహాస్థితః" ఇతి సృష్ట్యనన్వయః

ప్రతీయతే. అభ్రిణీసూక్తన్తు వ్యాఖ్యాతమేవ. బ్రహ్మాథర్వాః స్వస్మిన్న థర్వశిరసి రుద్ర ఇవ వా అభేదేన వ్యభిలలాపేతి మహాచార్యాః.

బృహదారణ్యకే;—"ఇన్ధో హ వై నామైష యోఽయం దక్షిణేఽక్షిణ్ పురుషస్తం వా ఏతమిన్ధం సన్తమిన్ద్రమిత్యాచక్షతే, పరోక్షేణప రోక్షప్రియా ఇవ హి దేవాః ప్రత్యక్షద్విషః. అథైతద్వామేఽక్షిణి పురుషరూపమేషాఽస్య పత్నీ విరాట్ తయోరేష సంస్తావో య ఏషోఽన్తర్హృదయ ఆకాశ ఇతి, హృదయాకాశం దమ్పతిభోగభూమిత్వేనాభిధాయ, అథైతయోరేతదన్నమిత్యాదినా కమలకర్ణికాకారమాంసపిణ్డనాడీనిచయసమ్పన్నజాల సుషుమ్నా నాడీనాం దమ్పతి భోగ్యప్రాసాదపరిఖా సపరమన్న్యాయగత తత్ప్రాప్తిమార్గరూపత్వాన్యుక్త్వా, తస్మాదేష ప్రవివిక్తాహారతర ఇవ భవత్యస్మాచ్ఛరీరాదాత్మన ఇతి దక్షిణాక్షిస్థస్య పరమపురుషస్యైవ జీవవిలక్షణతయా భోగ్యత్వమభిధాయ, తస్య ప్రాచీదిగిత్యాదినా విశ్వతశ్చక్షుష్ట్వాదికమభిధాయ, స ఏష నేతి నేతీతి సకలేతరవిలక్షణస్వరూపతా ఇదస్యైవోక్తా.

సర్వభగవద్రూపాణాం శ్రీరూపగాఢోపగూఢతయా హృదయాకాశే అవస్థానప్రతిపాదనం న విరుద్ధమ్. ప్రధానతయా ధ్యేయత్వఞ్చ కారణతానియతమ్. న ధ్యేయతామాత్రమ్; (౧) "యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాతప ఇత్యుపాసతే" (౨) "తపశ్శ్రద్ధే యే హ్యుపవసన్త్యరణ్యే" ఇత్యాదిషు శ్రద్ధాశబ్దబోధ్యస్య ప్రతీయమానేఽపి సత్యతపశ్శబ్దబోధితబ్రహ్మతుల్యత్వేక్తేశేన శ్రద్ధాపూర్వకత్వప్రతిపాదనపరతయా పూర్వైర్వ్యాఖ్యాతమ్.

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాఞ్చ, "షాడ్గుణ్యం తత్పరం బ్రహ్మ స్వశక్తిపరిబృంహితమ్। బహు స్యామితి సఙ్కల్పం భజతే తత్సుదర్శనమ్" ఇత్యత్ర శక్తిశబ్దః క్రియాభూతిసూక్ష్మావస్థా సహకృతబుద్ధిభగవత్స్వ

(౧) ఛాన్దో-౫-౧౦-౧.   (౨) ముణ్డ-౧-౨-౧౧

తత్స్త్రీరూపశక్త్యభిమానిలక్ష్మీవిషయః. అస్యాశ్చ సఙ్కల్పాశ్రయ తయాఽత్రాప్రాధాన్యమ్; కిన్త్వభిమాన్యభిమన్యమానాఽభేదేన తత్పరిణామితయా తన్నిమిత్తతయా చ. తదేతత్తృతీయేధ్యాయే, "తస్య శక్తిశ్చ కా నామ" ఇతి ప్రశ్నోత్తరే, "శక్తయస్సర్వభావానామచిన్త్యా అపృథక్స్థితాః। స్వరూపేణ న దృశ్యన్తే దృశ్యన్తే కార్యతస్తు తాః। సూక్ష్మావస్థా హి సా తేషాం సర్వభావానుగామినీ। ఇదన్తయా విధాతుం సా నిషేద్ధుం చ న శక్యతే। సర్వైరననుయోజ్యా హి శక్తయో భావగోచరాః।" ఇతి సామర్థ్యసూక్ష్మావస్థారూపశక్త్యభిధానపురస్సరమ్, "ఏవం భగవతస్తస్య పరస్య బ్రహ్మణో మునే।" ఇత్యారభ్య, "స్వాతన్త్ర్యరూపా సా విష్ణోః ప్రస్ఫురన్తీ జగన్మయీ। ఉదితానుదితాకారా నిమేషోన్మేషరూపిణీ" ఇత్యుక్త్వా,

"జగత్తయా లక్ష్యమాణా సా లక్ష్మీరితి గద్యతే। విష్ణోస్సామర్థ్యరూపత్వాద్విష్ణుశక్తిః ప్రగీయతే। యతో జగద్భవిష్యన్తీ క్వచిదున్మేషమృచ్ఛతి। లక్ష్మీమయస్సమున్మేషస్సద్విధా వ్యవతిష్ఠతే। క్రియాఖ్యో యోఽయమున్మేషస్స భూతిపరివర్తకః। లక్ష్మీమయః ప్రాణరూపో విష్ణోస్సఙ్కల్ప ఉచ్యతే। స్వాతన్త్ర్యమూల ఇచ్ఛాత్మా ప్రేక్షారూపః క్రియాఫలః। భూతిం లక్ష్మీమయీం విష్ణోః"

"అలక్ష్యాకార్యతశ్శక్తిర్దేవాద్విజహతీభిదామ్। ఇన్ధనాభావతో జ్వాలా వహ్నిభావం యథాగతా। బ్రహ్మభావం వ్రజత్యేవం సా శక్తిర్వైష్ణవీ పరా। నారాయణః పరం బ్రహ్మ శక్తిర్నారాయణీ చ సా। వ్యాపకావతిసంశ్లేషాదేకతత్త్వమివ స్థితౌ। తస్యాస్తు నిత్యరూపాయాశ్శక్తిర్యా స్వత్వరూపిణీ। దేవీ విద్యేవ వ్యోమ్ని క్వచిదున్మీలతే తు సా। యేయం భూతిమయీ స్ఫూర్తిర్విష్ణుశక్తేః పురోదితా। భావ్యభావకభేదేన సా ద్విధా భావమృచ్ఛతి। భావకస్తత్ర సఙ్కల్పస్సుదర్శనమయో హరేః।

నవా, "భజేతేతౌ యదారూపం మనోనయననన్దనమ్" ఇత్యాదివత్ "నియచ్ఛతో జగత్సర్వం లక్ష్మీనారాయణౌ యదా" ఇత్యుక్తమ్; జగన్నిర్మాణశక్తికేత్యుక్తేః, శక్తిగతం వానియన్తృత్వమస్యాముచ్యతే. సదసచ్ఛబ్దోదితసూక్ష్మావస్థాయా వా ఉత్తరావస్థాప్రాప్త్యనుగుణమభిమానిత్వమేవ నియమనమ్; అతఏవ, "తదీయైకకలాభూతిర్జగద్భువనసంజ్ఞితా" ఇత్యుక్తమ్.

అనుమన్తృత్వమాదాయైవ పరక్షో నిరసనమ్, "దేవౌ తౌ యావద్యావదిచ్ఛతః" ఇతి నిర్వాహ్యమ్; "దైత్యదానవమర్ద్దినీ" ఇత్యాదినామ్నామనుమత్యా చతుశ్శ్లోకీభాష్యే నిర్వాహాత్. ఏవఞ్చ "ప్రకాశాన్తోదపాకైర్యద్విశ్వస్యోపచికీర్షతః" ఇత్యాది, తజ్జాతీయసుదర్శనస్య తత్తదస్త్రమయత్వాదివల్లక్ష్మ్యా దేవదైత్యాదిభానః.

"నచ శక్త్యా వినా కశ్చిచ్ఛక్తిమానస్తి కారణమ్। నచ శక్తిమతా శక్తిర్వినా కాప్యవతిష్ఠతే" ఇతి సిద్ధవన్నిర్దేశాల్లక్ష్మ్యాత్మకశక్త్యవచ్ఛిన్న భగవతః కారణత్వాద్వేదాన్తానాం బ్రహ్మైకకారణత్వ ప్రతిపాదకానాం తన్త్రాణాఞ్చ చేతనశక్తికారణతావాదినామవిరోధ ఇత్యర్థే తత్ర స్తారవమిత్యాదేస్తాత్పర్యమవసీయతే.

"షాడ్గుణ్యం తత్పరం బ్రహ్మ" "యత్తత్షాడ్గుణ్యమిత్యుక్తమ్" "షాడ్గుణ్యం వైష్ణవం యశః" "పూర్ణస్తిమితషాడ్గుణ్యమ్" "షాడ్గుణ్యం పరమం మహః" ఇత్యసకృత్ షాడ్గుణ్యశబ్దేన బ్రహ్మవ్యవహృత్య, శక్తిశబ్దేన శ్రియో వ్యవహారదర్శనాత్, "షడ్భిర్గుణైరన్వితత్వాత్ జ్ఞానాదిభిరనన్యగైః" ఇతి పాద్మసంహితోక్తేశ్చ భగవదీయాత్ షాడ్గుణ్యాదస్తి శ్రీషాడ్గుణ్యస్యాపి శేష ఇత్యవధారణాత్; "షాడ్గుణ్యతనవ్రామురాః" ఇతి ముక్తేషు షాడ్గుణ్యతనుత్వోక్తివత్, తతోఽతిశయితషాడ్గుణ్యాభిప్రాయాః పూర్ణషాడ్గుణ్యవిగ్రహత్వవాదాః.

పఞ్చగుణప్రకృతి భగవద్బుద్ధ్యభిమానిత్వప్రయుక్తా ఇత్యస్యాః శక్త్యభిమానిత్వప్రయుక్త ఏవ పఞ్చకృత్యకరత్వవాదోऽపి; "తిరోధానకరీశక్తిస్సానిగ్రహాసమాహ్వయా" ఇత్యాదివ్యపదేశాత్.

లక్ష్మ్యేకపరలక్ష్మీతన్త్రపక్షపాతినో లక్ష్మీకారణతాసిద్ధా, అహిర్బుధ్న్యసంహితయా సుదర్శనస్యైశ్వరతాసిద్ధ్యేత్. తథాహి;— ద్వితీయేऽధ్యాయే, "సుదర్శనస్వరూపం తత్ప్రోచ్యమానం మయా శృణు । శ్రుతే యత్రాఖిలాధారే" ఇత్యఖిలాధారత్వోక్త్యా. తత్రైవ, "కారణం జగతో యత్తదాధారో జగతశ్చ యః" ఇత్యారభ్య, "సుదర్శనమయఞ్చ తత్ । ఇతి సాంసిద్ధికం రూపం తస్య సర్వాతిశాయి చ" ఇతి సార్వాత్మ్యనైసర్గికాతిశయయోగావుక్తౌ. తృతీయే, "వ్యాప్తిం సుదర్శనస్యేమాం ప్రోచ్యమానాం మయా శృణు । యద్జ్ఞాత్వా పురుషో లోకే కృతకృత్యత్వమశ్నుతే" ఇత్యారభ్య "వైశ్వరూప్యస్య సఙ్క్షేపః క్రియాశక్తేః ప్రదర్శితః" ఇత్యన్తేన సుదర్శనస్య వ్యాప్తిర్విస్తరత ఉక్తా. చతుర్థే, "కిన్తత్కారణమిత్యుక్తం సృష్ట్యాదౌ యత్ప్రవర్తతే । సుదర్శనేనయద్వ్యష్టరూపతః కార్యతోగతః" తత్రైవ కార్యత్వతత్త్వానాం సర్వేషాం సుదర్శనప్రేరితానాం కారణేऽయం విస్తరేణ ప్రదర్శ్య, "ప్రతిసఞ్చారికాం శక్తిం క్రియాం సౌదర్శనీం పరామ్" ఇత్యుక్తమ్.

పఞ్చమే, †"సమిధ్యతే యథా వహ్నిః స్నేహో వాऽపి సమీరణాత్ । తథా సుదర్శనేనైవ విభూతిః ప్రేర్యతే కలా" షష్ఠే, "యస్య యద్యాదృశం రూపం యత్క్రియం యత్స్వభావకమ్ । సుదర్శనప్రభావస్తం తన్నియమభావితమ్," తత్రైవ, "లేశతస్సృష్టిరుక్తేయం భూతేశ్వేతరామునే । సుదర్శనేనయావిష్టో దేవభావేన భావ్యతే" త్రయస్త్రింశే;— "న చేద్బ్రహ్మాస్య నాస్త్యేవ పరివార్యత్వసమ్భవః । అతశ్చక్రమయం

† సమీర్యతే.

సర్వం జగత్స్థావరజఙ్గమమ్” ద్విచత్వారింశే సుదర్శనం ప్రస్తుత్య, “మహాలయే తత్ర సమర్చ్య దేవం దినే దినే ప్రాప్తసమస్తకామః। తతో చిరేణైవ విముక్తసఙ్గః పరం పదం ప్రాప చ తత్ప్రసాదాత్” త్రిచత్వారింశే, “అహం సుదర్శనో నామ్నా ఖ్యాతోద్య ప్రభృతీశ్వరః। దురాలోకం మహాలోకే యత్తద్వ్యాహం సుదర్శనమ్” చతుశ్చత్వారింశే, “ఆద్యం విశ్వమయం రూపమదృష్టం దేవదానవైః। అమీమాంస్యమమర్యాదమచక్షుర్గోచరం స్వతః। యథా దేవో హృషీకేశస్తథాహమపి నారద। ఇత్యుక్తవన్తం తం దేవం సుదర్శనవపుర్ధరమ్, స్వక్రియం రూపమూర్జితమ్। దర్శయామాస గురవే యోగరూఢాయ నారద” షట్త్రింశే, “శృణు తత్త్వం మహాప్రాజ్ఞ రహస్యమిదముత్తమమ్। త్వదృతే శక్నుయాద్ద్రష్టుమిమమర్థం న కశ్చన। యథా నారాయణో దేవః పురుషః పుష్కరేక్షణః। అనాదిరపరిచ్ఛేద్యస్తథాయమపి నారద। ద్వే శక్తీ యస్య విద్యేతే విష్ణోస్సర్వార్థసాధనే। ప్రధానభూతే యాభ్యాం తు వహత్యేష జగద్ధురమ్” ఇతి లక్ష్మీసుదర్శనే ప్రస్తుత్య, “తస్మాల్లక్ష్మ్యా వినా దేవస్సఙ్కల్పేన ప్రభుర్హరిః। అనేనాపి వినా కర్తుం కిఞ్చిన్నార్హతి కేశవః। అనేన సర్వం సృజతి దేవోనేనైవ పాతి చ। అనేన సంహృతిం దేవో విశ్వస్యాస్తే కరోతి చ। అనేన దానవాన్దైత్యాన్నిహన్తి మధుసూదనః। క్రియతే నేన తత్కర్మ సర్వం సర్వగతేన వై। తస్మాత్సర్వాత్మనా చైవం స్వం బుద్ధ్వా పరిరక్షతి। యథా స్వం స్వామినో రక్ష్యం రక్షన్తి స్వయమేవ హి। ఏవం సర్వస్య జననీం లక్ష్మీం లక్ష్మీధరస్స్వయమ్। చతుర్ధా వ్యూహ్య చాత్మానం స్వభూతాం పరిరక్షతి” ఇతి లక్ష్మీతౌల్యముక్తమ్.

తత్రైవ, “భగవన్ సర్వవిజయ సహస్రారాపరాజిత। శరణం త్వాం ప్రపన్నోస్మి శ్రీకరస్తు సుదర్శనమ్। అనేనైవ ప్రపన్నస్య భగవన్తం సుదర్శనమ్। తస్యానుబన్ధాః పాప్మానస్సర్వే నశ్యన్తి తత్క్షణాత్। కృతా

స్యనేనసర్వాణితపాంసితపతాంవర। సర్వేతీర్థాస్సర్వయజ్ఞాస్సర్వదానాని చకుణాత్। కృతాన్యనేనమోక్షశ్చతస్యహస్తేనసంశయః" ఇతి మోక్ష ప్రదత్వముక్తమ్. ఏకోనషష్టితమేధ్యాయే, "సమస్తజగదుత్పత్తిస్థితి సంహారహేతవే। సుదర్శనాభిధానాయైనమశక్త్యైక్రియాత్మనే"

శ్రుతావప్యుక్తం "మనసైవశేసర్వమిదమ్" ఇత్యారభ్య "సుధితాందధాతు"ఇత్యన్తేన మన్త్రచతుష్టయేన; సఙ్కల్పాభిమాని త్వేవదభేదోపచారాదినిబన్ధనం సర్వమిదంవైభవవాద ఇతిచేత్; భగవ త్సఙ్కల్పశక్తిప్రకృత్యభిమానిన్యామనుగ్రహకార్యవ్యాపారేషు స్వభ్రూ కిఙ్కరంభగవన్తం కాన్తంప్రేరయన్త్యాం నిగ్రహకార్యవ్యాపారేషు అనవసరేపతిభావపాలనాయానుమన్యమానాం స్వప్రీత్యుద్దేశ్యైక భగ వదీయ సకలవ్యాపారాయాంలక్ష్మ్యాం ప్రణయనిబన్ధనవిగ్రహైకీకార ప్రధానపత్నీత్వాదిభిస్తాదాత్మ్యవ్యపదేశార్హాయాం కింవావైభవందు ర్వచమ్.

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయామపి, క్రియాశక్తేః కారణత్వస్య †భావనాయాఏవాసకృదిచ్ఛాశక్తేఃకారణత్వముపవర్ణ్యతే.ఆచార్యై రపి "తత్పరేషుశాస్త్రేషుసత్సు" ఇతి పక్షపాతితాఽభ్యుపగతా. ప్రథమాధ్యాయే "ఏషాహిశ్రియసాంమూలమ్" ఇత్యారభ్యఉచ్య మానంవైభవం "స్థితానారాయణాత్మనా" ఇత్యనేన భగవదభేదోప చారనిబన్ధన మితిదర్శితమ్.

శ్రుతినామభిసన్ధిశ్చ ;--"సైవదేవీఏషైవజగతాంప్రాణ ఏషై వసృజతే" ఇత్యాది భూతాత్మస్వరూపనిరూపకతోక్త్వా ‡ స్వస్యా స్సర్వభూతాత్మకతోక్తిరన్యతోపచారికీతిదర్శితమ్; షాడ్గుణ్యోక్తిః షడ్గుణప్రకృతి భగవద్బుద్ధ్యభిమానిత్వాత్. అన్యథా సహకార్యేన

† భావనయేవ   ‡ తస్యా

షేషాద్యనిర్వాహాత్. "జగత్ప్రకృతిభావో మేయస్యాశక్తిః" ఇతి, "మే"ఇతి పరమాత్మార్థకషష్ఠ్యన్తం శక్త్యన్వయి; "మే"ఇతి పరమాత్మనిర్దేశః; ప్రకృత్యభిమానిత్వభగవత్ప్రేరకత్వాదిభిర్యాయథోపపత్తిలక్ష్మ్యేవనిర్వాహ్యమ్.

"తావాహాంతత్వమేకన్తు ద్విధాభూతావివస్థితౌ" ఇతి వ్యపదిశ్యమానమైక్యమ్, "మత్సాన్నిధ్యవశాదేవ" ఇత్యాదేర్నిమిత్తమ్. "ఏకధాచద్విధాచ" ఇత్యాదేః, "నచశక్త్యావినా"ఇత్యాదినాతులోక్యర్థః. లక్ష్మీప్రీతిసాధనప్రశ్నేలక్ష్మ్యాః స్వపృష్టభగవదుక్తేరుత్తరత్వేన కథనాత్, సర్వమపీదంప్రకరణ మథర్వశిరఃప్రభృతివదిత్యవగన్తవ్యమ్; "అన్తస్థితోహంసర్వేషామ్" ఇతిమధ్యేపుల్లిఙ్గనిర్దేశాద్భావోవ్యక్తః.

అన్యథా "ప్రాప్నోతిపరమంబ్రహ్మ లక్ష్మీనారాయణాత్మకమ్," "లక్ష్మీనారాయణాఖ్యం యదుపేయంబ్రహ్మశాశ్వతమ్" "లక్ష్మీనారాయణాఖ్యం యద్బ్రహ్మనిర్దేశ్యముచ్యతే" "ఓఙ్కారఃప్రణవస్తారస్తస్మిన్ బ్రహ్మణితిష్ఠతి" ఇత్యాది ప్రయోగాచ్చలక్ష్మ్యాబృహత్త్వమపి స్యాత్; "దేశాత్కాలాత్తథాకూపాత్పరిచ్ఛేదోనమేస్మృతః। నిత్యనిర్దోషనిస్సీమకల్యాణగుణశాలినీ"ఇతిస్వరూపతోగుణతశ్చబృహత్త్వోక్తేశ్చ. ఇష్టాపత్తౌతు, "బ్రహ్మణిశ్రీనివాసే" ఇత్యత్రబ్రహ్మేతిలక్ష్యమ్; శ్రీపతిత్వాదికంలక్షణమ్" ఇతితత్వటీకావిరోధః. యథాస్థితబ్రహ్మాత్మకత్వానుసన్ధానే బ్రహ్మదృష్ట్యనుసన్ధానే, "లక్ష్మీకౌస్తుభలక్ష్మోనమ ఇదంతస్మైపరబ్రహ్మణే" ఇత్యాదివిరోధః, "బ్రహ్మశబ్దేనపురుషోత్తమోభిధీయతే" ఇతి భాష్యవిరోధశ్చ.

బ్రహ్మణఃపృథక్ తత్రతత్రశక్తేర్నిర్దేశాత్ "వేదేభూరిప్రయోగాచ్చగుణయోగాచ్చశార్ఙ్గిణి । తస్మిన్నేవబ్రహ్మశబ్దోముఖ్యవృత్త్యో

మహామునే" ఇత్యాది వచనబలాచ్చ నబ్రహ్మత్వమితి చేత్. "ఈశో నా రాయణో జ్ఞేయః" ఇత్యాదినాఽపృథఙ్నిర్దేశాత్ పూర్వోదాహృతవచన బలాచ్చ నేశ్వరత్వమితి తుల్యమ్. పారార్థ్యాత్, గుణతస్సాతిశయా యాం న బ్రహ్మత్వసమ్భవః, పురుషకారత్వతదుపయుక్తకరుణాపి.మా వాత్సల్యాదీనామపి, గుణానాం ప్రధానానువర్తిత్వన్యాయేన భగవచ్ఛే షత్వాత్. "యథా ప్రభాగుణోత్కర్షః" ఇతిన్యాయాదైచ్ఛికస్యాపి శే షత్వస్య పరేచ్ఛామాత్రప్రయుక్తత్వాభావేన ఉత్కర్షరూపత్వానపా యాచ్చేతి వదతామ్, "భో బ్రహ్మన్ కిం త్వయా దృష్టం లక్ష్మీబ్రహ్మసనా తనమ్ । సత్యం జ్ఞానమితి శ్రుత్యా సా లక్ష్మీః ప్రతిపాద్యతే" ఇత్యాదివచనా స్యాభేదోపచారనిబన్ధనాసీతి, ఇష్టమేవ.

శ్రియోఽపి బ్రహ్మత్వాభ్యుపగమే "యమన్తస్సముద్రే" ఇతి ప్రక్రమ్య, తదేవ బ్రహ్మేతి నిర్దేశో విరుధ్యేత; "నారాయణ పరం బ్రహ్మ" ఇతి చ, "బ్రహ్మశబ్దః పరే విష్ణౌ నాన్యత్ర క్వచిదిష్యతే" "అనన్తో భగవా న్విష్ణురానన్ద", "ప్రోచ్యతే విష్ణురేవైకః" ఇత్యాదివచనశతవిరోధశ్చ. సృష్ట్యాదిఘటితేషు శ్రుతివాక్యేషు కథం లక్ష్మ్యాః ప్రతిపాద్యత్వమిత్యా శఙ్క్య, "బ్రహ్మస్వరూపిణీమ్" ఇత్యాశయ ఆవిష్కృతః.

బృహన్నారదీయవచనాని, "తస్య శక్తిః పరా" ఇత్యాదీని ప్రకృ తివిషయాణీతి స్ఫుటమ్; "భావాభావస్వరూపా సా విద్యావిద్యేతి గీయతే" ఇత్యుక్తేః. మమేత్యాదిపద్యానాం పరస్పరం తేన నోపన్యస్య "ప్రకృతిశ్చ పరా చేతి పదద్వయపరమస్త్రయః" ఇతి సిద్ధాన్తకథనాత్, వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపే ణావ్యాప్తికథనాచ్చ, "తస్మాద్ధరిస్సదా ధ్యేయశ్శఙ్ఖచక్రగదాధరః । ఆది సర్గే మహాకర్త్రా శ్రియా సార్ధం జగత్పతిః" ఇతి శ్రియా సార్ధం ధ్యేయత్వ వచనం సాకారత్వాపాదకమ్. "శ్రీభూమినీళాసహితం చిన్తయేచ్చ సదా హృది" ఇత్యాదివచనవత్.

పాద్మే, "జగత్స్థితిలయాంతస్యా ఉన్మీలననిమీలనే । సర్వస్యాద్యా మహాలక్ష్మీస్త్రిగుణా పరమేశ్వరే । లక్ష్యాలక్ష్యస్వరూపా సా" ఇతి ప్రకృత్యభిప్రాయమ్. "శూన్యం తదఖిలం స్వేన పూరయామాస తేజసా" ఇతి, స్వకీయేన-పరమాత్మనేత్యర్థః. లక్ష్మీతన్త్రే తు, ఏతదేవ బ్రహ్మాభేదేన అన్యథా వ్యాఖ్యాయత ఇత్యవిరోధః.

జయాఖ్యసంహితాయాఞ్చ, "అనాదివాసనాయుక్తః" ఇత్యారభ్య అనుగ్రహాశక్త్యాత్మకతా లక్ష్మ్యాస్తదుత్పాదకతయోచ్యతే; పరస్మాద్బ్రహ్మణ ఉదేతీత్యుక్తేః. సాత్వతే చ. మత్కాన్తైరనువిద్ధా ప్రకృతేః ప్రకృతిరిత్యుక్త్వా ప్రకృత్యభిమానినీత్యుచ్యతే బ్రాహ్మపురాణగతాని నామాన్యప్యేవం నిర్వాహ్యాని.

"యథా సర్వగతో విష్ణుః" ఇత్యేతత్ "త్వయా చ విష్ణునా చామ్బ" ఇత్యేతేన సహ, "సౌమ్యాసౌమ్యైర్జగద్రూపైస్త్వయైతద్దేవి పూరితమ్" ఇత్యనేన వివృతమ్. క్వచిదస్యాః ప్రకృత్యాత్మికాయాః కార్యముఖేన వ్యాప్తిరుచ్యతే; క్వచిచ్చాస్యాశ్శక్తిచక్రనాయికాయాస్తత్తచ్ఛక్తిముఖేన, క్వచిచ్చ, "వ్యాపినీ విష్ణురూపేణ" ఇత్యుచ్యతే. శ్రియా భూమినీళాదిస్వరూపవ్యాప్త్యా విశేషకథనపరే భగవచ్ఛాస్త్రవచనే, స్వరూపశబ్దో భగవద్ధర్మభూతజ్ఞానపర ఇత్యాహుః.

వస్తుతోఽపక్షపాతిప్రమాణస్య అన్యథానయనే మానాభావాత్, సతి విశేషే సామాన్యవచనస్య సఙ్కోచనీయత్వాచ్చ, చతుశ్శ్లోకీభాష్యే ద్వితీయతృతీయచతుర్థపక్షేష్వన్యతమం పక్షమాశ్రిత్య విభుత్వవచనాని యథాశ్రుతాని నేతవ్యాని. "అర్థో విష్ణురియం వాణీ" ఇత్యాది విశేషాభిమాననిబన్ధనమితి విభజ్య నిర్దేశాత్స్పష్టమ్, "సర్వలోకానాంజననీమ్" ఇతి మాతృత్వపరమ్. "పరాశరస్తు భగవానాహైనాం బ్రహ్మరూపిణీమ్"

ఇతి, విభ్వీమిత్యర్థః. బ్రహ్మస్వరూపనిరూపికామితి వా. విష్ణోశ్శ్రీరితి నిర్దేశాత్,

లక్ష్మ్యా మోక్షప్రదత్వవచనాని కర్మాద్యుపాయత్వబోధక వచనైస్తుల్యానీతి, తేషామనన్యథాసిద్ధప్రమాణబోధితాజ్ఞత్వపర్యవసానే అత్రాపి తాదృశ పురుషకారత్వపర్యవసానంస్యాత్. తాదృశత్వంపురుషకారస్యవక్ష్యామః. సాత్వత ఏవ స్వస్య దేవ్యాశ్చవిభజ్య ఐశ్వర్యమోక్షయోః పృథక్కథనాత్; శేషం ద్వయాధికారే వక్ష్యామః.

సైషా విభ్వ్యపి జీవః; ఏషోఽణురిత్యత్రబద్ధాధికారాత్, ముక్తేషుస్వరూపపరిణామాపత్తేర్న విభుత్వమాశ్రితమ్; నిత్యేష్వన్యేషు (౧) "త్రసరేణుప్రమాణాస్తే" ఇత్యుక్తేః, విభుత్వబోధకాపక్షపాతి ప్రమాణాభావాచ్చనాణుత్వత్యాగః; జీవలక్షణేఽణుశబ్దః పరిచ్ఛిన్నపరః ఏవఞ్చసర్వజ్ఞాస్త్రీష్వస్యా భూమప్రాయపాఠ ఉపపద్యత ఇత్యేకే.

అన్యేతు, విభూతిద్వయ శేషిత్వమీశ్వరలక్షణమ్; కారణత్వాదికన్తులక్షణం పతిమాత్రగోచరమిత్యస్యా ఈశ్వరకోటిప్రవేశ ఏవ. అథాప్యస్యాస్సర్వం స్వతన్త్రపతినిత్యేచ్ఛాసిద్ధమిత్యాహుః. జగద్వ్యాపారస్త్వస్యా ఆచార్యైః క్వచిదపి నోక్తః. (౨) "సర్వఞ్చ కుర్వన్ హరిః" "తదిఙ్గితపరాధీనో విధత్తేఽఖిలమ్" (౩) "హరేస్సమస్తవిధచిద్విధానవ్యసనమ్-ఆలోక్తైస్సాస్థయుక్తైవ" (౪) "స్థిరచరరచనాతారతమ్యమురారేః-యద్భ్రూభఙ్గాః ప్రమాణమ్" (౫) "దేవి తే విహృతయే సఙ్కల్పమానః ప్రియః" (౬) "శ్రీరఙ్గేశ్వర దేవి-పూర్వః పుమాన్ గుణమాయయాత్మనివహాన్ విష్టాన్య - తవపరీహాసాత్మనే కేళయే కల్పతే"

(౧) బృహ-సం-౬-౨౩ (౨) శ్రీస్తవ-౧ (౩) శ్రీగుణరత్న-౧.
(౪) శ్రీగుణరత్న-౪ (౫) శ్రీగుణ-౧౯ (౬) శ్రీగుణర-౨౦

(౧) "ఇన్దిరయావిహర్తుంవిన్యస్య" (౨) "స్వాంశరీరైకదేశంపిస్త్రణా
నః" (3)"క్రీడసిశ్రీసమక్షమ్" "హరే-యదఙ్గీకారతస్సృష్ట్యాదివ్యాస
ఙ్గంసార్థమ్"ఇత్యాదిషు ప్రయోజకత్వమాత్రోక్తేః.

వేదాన్తాచార్యాణామపిమతేవిభుత్వమనన్యాధీనాతిశయత్వం స్వేచ్ఛానసహకృత భగవదిచ్ఛాధీనభగవచ్ఛేషత్వం మోక్షప్రదత్వం జగజ్జననసామర్థ్యఇచ్ఛే త్యేతావన్మాత్రమభిహితమ్. నతుజగద్వ్యాపారోపి. అపక్షపాతిప్రమాణేషు క్వచిదపితదనుక్తేః. యదాహుః (౪) "త్వత్సమిష్టిత్త్యై విహారతిహరా సమ్ముఖీనాంశ్రితీనాంభావారూఢా" ఇతిసృష్ట్యాదిషుసమానలీలతయాప్రేరకత్వేన సహకారిత్వాభిప్రాయ ఇతిచ; జగజ్జనకత్వేత్యత్ర జనకత్వశబ్దః ప్రేరకత్వేన సహకారిత్వాభిప్రాయ ఇత్యనేనవివృతః.

శక్తిత్వవాదాస్తు పత్నీత్వవిశేషణత్వాభిప్రాయాఇతి, విహారోపయుక్తత్వపరాఇతిచ చతుశ్శ్లోకీ భాష్యేస్పష్టమ్. "అత్రాపిచపత్నీత్వాది విశేషేణ"ఇత్యుక్తమ్."తస్యాశక్తిద్వయన్తాదృక్"ఇతిభూమ్యామహీషాప్రయుజ్యతే. ప్రథమపక్షస్యైవ సృష్ట్యాదివ్యాపారవిషయత్వే ద్వితీయపక్షే సృష్ట్యాదివ్యాపారవిషయే ష్వీత్యుక్తిర్వైయర్థ్యసామ్యాన్నిర్వాహహేతుషు శేషిత్వాదైక్యస్య ఏకత్వవాదహేతుత్వం ప్రథమమపిజగజ్జనకత్వ ముల్లఙ్ఘ్యోక్తమ్.

అకారే ప్రథమోక్తకారణత్వాదిలక్షణేన,రక్షకత్వ శేషిత్వయోస్సన్నియోగ శిష్టన్యాయఉక్తః. శారీరకచతురధ్యాయ్యర్థే శ్రియస్సన్నిధిః "శ్రీ(?)వాక్యే" కారణత్వపరస్య ప్రథమాధ్యాయస్య శేషిత్వతాత్పర్యముక్తమ్. "సహధర్మచారిణీంకాఙ్క్షే" ఇత్యాది మోక్షప్రదానవిషయమ్,

(౧) ర-స్త-౧-౫౦ (౨) (3) ర-స్త-౨-౪౪
(౪)

తత్సహపఠితత్వాత్; "వల్లభాప్రీతిముద్దిశ్య" ఇతి పూర్వమపివాక్యా సర్వపక్షసాధారణమితి "త్వత్సన్నిధాన్నిత్య" ఇతిస్వోక్త్యాజ్ఞాయతే.

నచతత్పక్ష్యమేవపక్షే నిరాకృతమ్; యత్సఙ్కల్పాదితి, స్వరూపనిరూపకత్వ పురుషకారత్వాది పరమిత్యుక్తావపి స్వరూపనిరూపకం †ఘటకత్వమితివత్, నిరూప్యనిరూపక సాధారణ ధర్మావచ్ఛిన్ననిరూపకత్వోక్తేరసాఙ్గత్యాత్ నిరూప్యతావచ్ఛేదక ధర్మాఽసాధారణ్యమావశ్యకమ్; జగద్ధేతుభూతం యోగిసమాధిలక్ష్యం తేజోభవత్యాస్సైవ పర్యాప్తమిత్యర్థే పాదలాక్షారసాఙ్కపదవైయర్థ్యమ్. నారాయణస్త్వయా సహజగత్సృష్ట్యాదికర్తృత్వేపచ వక్తవ్యంస్యాత్. "త్వత్సన్నిధాన్నిత్య" ఇత్యత్ర త్వయాసహేత్యధ్యాహారే నపవదోషః. "కర్మార్హఫలదేవత్వే" ఇతిచ చతుశ్శ్లోకీభాష్య ఉక్తమ్.

దణ్డధరత్వాభావశ్చ అసకృదాచార్యైరుక్తః. ప్రసాదశబ్దేన కరుణాగుణోలక్ష్యత ఇత్యుక్తమ్. అవతారేషు శోకవత్త్వాప ఉపపాదయితుంశక్యః. "ప్రియోఽపినప్రియో మేస్యాత్" ఇతి ప్రియోనస్యాదితియోజయితుంశక్యమ్. అప్రీతిపరత్వేపి లక్ష్మీతన్త్రగతోసావస్నచ్ఛబ్దః బ్రహ్మపర్యన్తః; "త్యక్తాలక్ష్మ్యా" ఇత్యాదావత్యాగోపేక్షామాత్రమితి చతుశ్శ్లోక్యధికారాద్దాస్థితమ్. ఏవం సత్యపిస్వరూపయోగ్యతామాత్రేణ అస్యా ఈశ్వరత్వసమ్భవే సృష్ట్యాదావపితథావక్తుం శక్యమ్. నిక్షేపరక్షాయామ్, "నిరుపాధికశేషిత్వతదభివ్యక్తభేదకైః। జీవతత్వతద్దాసత్రివిధాత్మాధికత్వధీః" ఇతి జీవస్వైలక్షణ్యస్ఫుటే జగత్కారణత్వేహేతౌసత్యపి నిరుపాధికశేషిత్వాదేర్హేతుత్వవర్ణనం చానుచితంస్యాత్. తదభివ్యక్తభేదకమ్ – ఆత్మసమర్పణోద్దేశ్యత్వాది సర్వావస్థాస్వపి సపత్నీకఇత్యతాత్పత్నీశబ్దోదిత పారార్థ్యానుగుణానుమతి ప్రేరణాదిసాపేక్షత్వమేవాభిమతమ్.

---

† ఘటకత్వమ్; తత్.

చతుశ్శ్లోకీవ్యాఖ్యానే తచ్చ దేవనం స్వవల్లభాసహితస్యైవేత్యుక్త్వా, "ఆహుశ్చ, యస్యావీక్ష్యముఖమ్' ఇత్యాద్యుదాహృతమ్. ఆహుశ్చేతివాక్యఞ్చ, ఉక్తఞ్చ శ్రీవిష్ణువైభవకారై రిత్యాదివదుక్తిసిద్ధస్యార్థస్య ఆప్తవాక్యసంవాదోఽప్యస్తీతి జ్ఞాపనపరమితి నార్థాన్తరపరత్వకల్పనా ప్రామాణికీ. "అత్ర హేతుత్వముదయాపేక్షయా రక్షణాపేక్షయా చ యోజ్యమ్" ఇతి. అత్ర ఉదయరక్షణశబ్దావనిష్టనివృత్తీష్టప్రాప్తిపరావితి ప్రకరణపర్యాలోచనాశాలినాం స్ఫుటమ్. అత్ర ప్రళయాదికం వివక్షితమితి కేచిదితి చోక్తమ్.

శ్రియఃకాన్త ఇత్యాదీనాం శ్రియాసహిత ఇత్యస్మిన్నర్థే వ్యుత్పత్తిర్దుర్లభా; "పశ్యన్తీషు శ్రుతిషు" ఇతి శ్లోకే పూర్వోత్తరసమభివ్యాహారాత్, "యువయోః" ఇతి రసజనకత్వార్థే షష్ఠీ; "సర్గస్థిత్యవసానకేళిరసికౌ" ఇతి హ్యుక్తమ్; "శృఙ్గారలీలోపమవిశ్వకృత్యమ్" ఇత్యప్యేవం నిర్వాహ్యమ్. (౧)"ఒణ్ణోడియాళ్" ఇత్యధికారసఙ్గ్రహగాథాయామ్, "ఆకి" ఇత్యధికపదోక్తేరేకశబ్దానురోధాచ్చ, తదనుమతివిషయభూతసఙ్కల్పేనేత్యర్థః. ఉభయోస్సఙ్కల్పాశ్రయత్వమహిర్బుధ్న్యసంహితావచనస్వారస్యవిరుద్ధమ్; శ్రుత్యాదిష్వనుక్తఞ్చ; తుల్యవత్సఙ్కల్పాశ్రయత్వే అద్వితీయత్వశ్రుతివిరోధశ్చ.

"న సమాశ్రితసపత్నీకే సద్వితీయోక్తిసాహసమ్। సవ్యాప్రియేత సా తద్వద్యదిపత్నీత్వహేతునా। ఏకో యష్టేతి యష్టృత్వే తాన్త్రికైరేకతాన్వయః। ఉక్తో నాత్ర తథా బ్రహ్మ శ్రీకాన్త ఇతి దర్శితమ్। అతోఽస్యా అనుమన్తృత్వం క్వచిత్ప్రేరకతా క్వచిత్। నిగ్రహేత్వనుమన్తృత్వం ప్రేరకత్వం పరత్ర చ"॥ "తదన్తర్భావాత్త్వామ్" ఇత్యత్ర స్వరూపనిరూపకత్వేన సర్వత్ర శ్రియ ఉపస్థితిరుక్తా; ఇదమిత్థన్త్వవిభవ ఇత్యుక్తేః.

---

(౧) అధికారసఙ్గ్రహే

సా చ ప్రత్యుతన్తైరాకాఙ్క్ష్యసమ్పాదకతయా న కార్యాన్వయోపయోగినీ; న వాంశాబ్దీ; అపక్షపాతిప్రమాణబలాత్తు అకారే ఉపస్థితాయాశ్శేషిత్వాన్వయస్స్వీక్రియతే. సర్వశేషిత్వేప్యస్యా నతాన్ప్రతి జగతశ్శరీరత్వం క్వచిదుక్తమ్.

అన్తః ప్రవిశ్య నియమనం భగవతో నేశ్వరశబ్దబలాదవగతమ్. అత్రాదృశ్యేశ్వరశబ్దస్య ప్రాక్ప్రయోగదర్శనాత్; కిన్త్వన్తర్యామిబ్రాహ్మణాదితి. తత్ర చ నాస్తి లక్ష్మీసన్నిధిః; అన్తః ప్రవిష్టాపీయం సర్వేషాం పతిరేవ నియచ్ఛతీతి స్వయమనుమతిమాత్రం కరోతి; అన్యైర్లక్షణైశ్శరీరత్వం శ్రియ ఆస్తాం వా, మా వా భూత్; చేతనవిషయే పత్యభిప్రాయానుగుణమాజ్ఞాపయితృత్వమ్; అచేతనవిషయే చ వినియోగాదిరూపమస్యా నియన్తృత్వం పత్నీత్వానుగుణమ్.

సామర్థ్యమైకరస్యఞ్చ సర్వత్రాస్యామతద్వయే । ఇష్టతస్తు పరాధీనం స్వాధీనమపి వా భవేత్ । మోక్షప్రదానసఙ్కల్పో బహుమానానుసారతః । సపత్నీకస్య దేవస్య ప్రపత్తవ్యా చ తావుభౌ । అథవా పతిపారార్థ్యాత్కేవలం సానుమన్యతామ్। చేతనేన తథాప్యేషా ప్రపత్తవ్యేతి దేశికాః । ప్రాగేవ ప్రేరయన్తీయా భర్తారం సంశ్రితా సతీ। సా నాశ్రితాపి కార్యం నః కరోతి కరుణామయీ । ప్రమాణం భిన్నకాలీనప్రపత్తిద్వయగోచరమ్। కీర్తిశ్శ్రీర్వాక్చ నారీణాం మమ తేజోంశసమ్భవాః । ఇత్యాదిగీతావచనాత్సర్వతశ్శ్రీరితి సూక్తితః । ప్రభాదిదృష్టాన్తవశాద్భిన్నలక్షణతోక్తితః। తస్యాశ్చ జగతశ్చేతి నిర్దేశాత్తుల్యవత్తయా । యువత్వాదావితి శ్లోకే భేదస్యైచ్ఛికతోక్తితః । అభేదకథనద్వారా తుల్యత్వోక్తిపరత్వతః । వదామో భవతోప్యత్ర చ శ్రియశ్శ్రీరితి కీర్తనాత్ । గుణసాధారణ్యసూక్తేష్షాడ్గుణ్యైకనిరూపణాత్ ।

(౩౯) భర్తావినుడైయ పడుక్కైయుమ్ ప్రజైయినుడైయ తో ట్రిలైయుమ్ విడాతేయిరుక్కుమ్ మాతావైప్పోలే ప్రథమచరమపదఙ్గళై విడాతేయిరుక్కుమిరుప్పు.

మాశేస్త్వథేవముక్తస్య బ్రహ్మరూపోక్తితౌల్యతః । జగన్నిదానతో సూక్తే స్నీయాభిర్బహుసూక్తిభిః। వ్యాఖ్యానాదన్యశబ్దస్య ద్వస్తావస్యార్థపరత్వతః । భూమ్యాదిప్రాయపాఠాచ్చ ద్వేశక్తీఇతితుల్యవత్। నిర్దేశాన్నారరూపత్వాదీశాధీనాపిచేన్దిరా । శేషిప్రాప్యత్వకరుణాప్రాచుర్యైరతిరిచ్యతే । జీవేశ్వరాభ్యామతులాద్వైశ్వర్యాదికారణమ్ । లోకేశేశవిభూతీనాం కారణంతన్నిరీక్షణమ్ । జీవలక్షణసఙ్గ్రాహ్యే స్వేశాధీనత్వబుద్ధయే। నైలక్షణ్యాధియైజీవాదీశకోశానివేశితా। యత్కిఞ్చిల్లక్షణంకృత్వా ప్రవేశ్యాయత్రకుత్రచిత్ । వస్తుస్వరూపమేతావదిత్యాచార్యాఃప్రచక్షతే ॥

అతఏవ్వ్చికస్యానైచ్ఛికస్యవా శేషిత్వస్యప్రణవేప్రకాశనార్థం మకారేతస్యాః ప్రతిపాదనమావశ్యకమితి,కథ మకారే ఆక్షేప్యత్వము క్తమతఆహ (భర్తావినుడైయ విత్యాది). పతివార్థ్య ప్రజారక్షణ స్వభావత్వాత్,ప్రథమచరమపదేన జహాతీత్యర్థః; ప్రథమపదాన్వయః తద్వాచ్యశేషతయాను కారేఉపస్థితిః. చరమపదాన్వయః-తదర్థరక్షకతయా అకారేఉపస్థితిః. మకారేణాస్యాఅభిధానం జీవత్వపక్షేసుఘటమ్. విభుత్వేవిజ్ఞాతృత్వాదిభిర్బ్రహ్మశబ్దా †ర్థతావచ్ఛేదక రాహిత్యాచ్చ.

కేచిత్తు, పూర్వోక్తేనప్రకారేణ సఙ్కలయ్యప్రకారాన్తరే ణాప్యస్యా ఉపస్థితిమాహ (భర్తావినుడైయవితి). అకారేణభగవతో

---

† ర్థాపరిచ్ఛేదార్థ

శ్రీనన్దగోపరై యుమ్ కృష్ణనై యుమ్ విజాతయశోదైప్పిరాట్టియైప్పోలే.

(౮౦) ఒరువనడిమైకొళ్ళుమ్బోతు గృహిణిక్కుస్త్రత్తే ఆవణవోలై యెళుతువతు; ఆకిలుమ్ పణిశెయ్వతు గృహిణిక్కే. అతుపోల నామ్ పిరాట్టిక్కడిమైయాయిరుక్కుమ్బడి.

జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారాభిధానాత్, తస్యచక్రీడేయంఖల్వితిన్యాయేన వినా శ్రియం రసాऽజనకత్వాదకారోక్తకారణత్వాన్యథానుపపత్త్యా శ్రియఉపస్థితిరిత్యకారార్థాపరిత్యాగః, మకారార్థనిరూపిత రక్షకత్వాన్యథానుపపత్త్యధీనోపస్థితిరేవ మకారార్థాపరిత్యాగ ఇత్యాహుః.

కథశ్రుతిసిద్ధోకారోపస్థాప్యత్వాభిప్రాయకోయం గ్రన్థఇత్యన్యేః అపరేతు, అకారార్థోపస్థిత్యనన్తరభావిని మకారార్థోపస్థితేః పూర్వభావినీచాऽత్రలక్ష్మ్యుపస్థితిరితిమధ్యే ఉపస్థితత్వమేవ ప్రథమచరమపదాపరిత్యాగ ఇత్యాహుః.

ఉక్తమేవార్థముదాహరణ విశేషనిష్ఠత్వేనదర్శయతి (శ్రీనన్దగోపరై యుమితి). యశోదాయాభర్తృప్రజామధ్యవర్తిత్వం గోదానూక్త్యా విశదమ్.

నన్వస్తు యథాకథఞ్చిల్లక్ష్మ్యుపస్థితిః; తథాపి తస్యాశ్శేషత్వనిరూపకత్వేనాన్వయే కింమానమిత్యాశఙ్క్య, జాయాపత్యోర్న విభాగఇతి న్యాయతః పతిప్రాధాన్యమాత్రేణ ఏకశేషిత్వోక్తావప్యస్యాశ్శేషిత్వమర్థసిద్ధమిత్యాహ (ఒరువనిత్యాది)

“యస్యశ్రీర్నిత్యహృద్యానిరుపధిగృహిణీ, నన్దతి ఛన్దవృత్త్యా యస్యాపత్యంప్రజేశప్రభృతి విహరణం యస్యవిశ్వాక్షరార్థమ్॥ లీలాభోగప్రభేదాద్వ్యతిభిదురమిదంయస్య విశ్వంవిభూతిస్సత్వా సిద్ధాను

(౪౧) ఆకప్పిరిత్తు నిత్తైయిల్లై, ప్రభైయుమ్ ప్రభావాన్నైయుమ్ పుష్పత్తైయుమ్బోలే.

(౪.౨) ఆకవిచ్చేర్త్తి ఉద్దేశ్యమాయిట్టతు.

కమప్యాసిధిరవతు నస్సప్తలోకీగృహస్థః ॥” ఇతి ; అతః పృథగ్వాచకశబ్దో నాపేక్షిత ఇత్యాహ (ఆకవితి). (నిత్తై) వాచ్యతయా స్థితిః.

అథవా, (పిరిత్తు) శేషత్వానిరూపకతయా; అపృథక్స్థితిమాత్రస్య సర్వసాధారణ్యేనావక్తవ్యత్వాత్, సర్వాతిశాయి స్వరూపనిరూపకతయాపి శ్రియ ఉపస్థితిరిత్యాహ (ప్రభైయుమిత్యాది).

(౧)“స్వరూపం స్వాతన్త్ర్యం భగవత ఇదం చన్ద్రవదనే త్వదాశ్లేషోత్కర్షాద్భవతి ఖలు నిష్కర్షసమయే । త్వమాసీర్మాతశ్శ్రీః కమితురిదమిత్థం త్వవిభవస్తదన్తర్భావాత్త్వాం న పృథగభిధత్తే శ్రుతిరపి ” ఇత్యాచార్యోక్తిరత్రానుసన్ధేయా. “స్వయాదీప్త్యా రత్నమ్” “ప్రసూనం పుష్యన్తీమ్” ఇతి దృష్టాన్తద్వయమప్యాచార్యైరుక్తమ్. (౨)“ఉదధేరివ చస్థైర్యం మహత్త్వేవ విహాయసః । ప్రభేవ దివసేశస్య జ్యోత్స్నేవ హిమదీధితేః । అహన్తయా వినాహం హి నిరుపాఖ్యో న సిద్ధ్యతి । అహమర్థం వినాహన్తా నిరాధారా న సిద్ధ్యతి । అహన్తా బ్రహ్మణస్తస్య సాహమస్మి సనాతనీ ।” ఇత్యాదీని సాంహితాని వచనాని స్వరూపనిరూపకత్వపరాణి ద్రష్టవ్యాని. అత ఉభయోరేవ శేషిత్వేనానుసన్ధేయత్వమిత్యాహ (ఆకవితి).

పూర్వతరవాక్యే అకారబోధ్యత్వం శేషత్వనిరూపకత్వం వా దమ్పతివృత్త్యోక్తమ్; ఇహ తు శేషిత్వేనానుసన్ధేయత్వముక్తమిత్యపౌనరుక్త్యమ్. యద్యపి రక్షణాన్యథానుపపత్తి విగ్రహనిరూపకత్వే జగ

---

(౧) శ్రీగుణరత్నకోశ (౨) లక్ష్మీతన్త్రే-౨

(౮౩) ఇతిలే చతుర్థి యేఱిక్కిడక్కియుమ్.

(౮౪) చతుర్థి యేఱినపడి యెన్నెన్నిల్ ; నారాయణపదత్తుక్కు సఙ్గ్రహమాయిరుక్కైయాలే.

ద్వ్యపారప్రయోజకత్వ సర్వాతిశాయిస్వరూపనిరూపకత్వరూపాన్ చతురోఽప్యుపస్థితిహేతూనుపన్యస్య, ఉపస్థితాయామప్యస్యాః శేషత్వనిరూపకత్వ మనభిధానాదితిశఙ్కా పరిహరణీయా, తథాపి తృతీయహేతూక్తిదశాయామైకరస్యప్రయోజకపతిపత్నీభావస్యోపస్థితత్వాత్తత్సమనన్తరమేవ తదుపజీవ్యోఽవిభాగః కథితః. కేవలప్రకృత్యా వివక్షితార్థాసిద్ధేరాహ (ఇతిలేయిటి).

“సుపాంసులుక్” ఇత్యనేన లుప్తత్వాన్న యోగ్యానుపలబ్ధిబాధ ఇతి, కిడక్కియుమిత్యనేన సూచితమ్. ప్రథమాతిక్రమకారణాభావాత్ప్రథమాన్తత్వమేవాశ్రిత్య జీవబ్రహ్మైక్యపరతా స్వీక్రియతామిత్యాశయే నశఙ్క్యతే (చతుర్థి ఇత్యాదినా). “నారాయణపదత్తుక్కు” ఇతి హేతుసిద్ధిప్రకారః పూర్వముక్తః.

అథవా, తత్సఙ్గ్రహత్వం - తదవిరుద్ధార్థప్రతిపాదకత్వమ్. (ఇరుక్కైయాలే) ఇరుక్కవేణ్డుకైయాలే. తథా చ చతుర్థ్యన్తనారాయణపదేన భగవత్కైఙ్కర్యప్రార్థనాప్రతీతేః, తస్య నమశ్శబ్దవిహితచతుర్థ్యన్తత్వేపి నమస్కర్తృనమస్కార్యయోర్భేదస్యైవ స్వరససిద్ధత్వాచ్చ ప్రథమాన్తత్వాసమ్భవ ఇతి భావః. అథవా, “సర్వభూతస్థమేకం నారాయణం కారణరూపమకారణం పరబ్రహ్మ” ఇతి శ్రుత్యా నారాయణపదాఽకారయోర్ద్వి శేషిణాపి శేష్యభావప్రతీతేస్సమానవిభక్తియోగాభావే తదసమ్భవాదకారస్య చతుర్థ్యన్తత్వమావశ్యకమిత్యత్ర తాత్పర్యమ్.

(౭౫) ఇత్తాల్ ఈశ్వరనుక్కు శేషమెన్గిఱతు.

ఇదముపలక్షణమ్ ;-ఆత్మసమర్పణే ప్రణవస్య మన్త్రత్వేన వినియోగాదనుష్ఠేయార్థ ప్రకాశకతాయాశ్చ స్వరసతః ప్రాప్తాయా నిరవవాదత్వాత్, సమర్పణీయసమర్పణోద్దేశ్యయోశ్చ సామానాధికరణ్యనిర్దేశస్యానుచితత్వాత్, తత్ర త్యాకారస్య ఉద్దేశ్యత్వబోధకచతుర్థ్యన్తత్వావశ్యమ్భావేనాఽవైరూప్యాత్, అష్టాక్షరశరీరాఙ్గప్రణవాద్యక్షరస్యాపిచతుర్థ్యన్తత్వంనిశ్చీయతే.

పరాశరేణచ, "అకారవాచ్యస్యవిభోర్హరేశ్శేషోస్మ్యహంసదా|మమాపిచనకర్తాస్మి పరవాసవ్యయస్యవై|నిత్యంనారాయణాయైవ కైఙ్కర్యంకరవాణ్యహమ్ । ఏవమాత్మస్వరూపస్తుజ్ఞాత్వామన్త్రేణ మన్త్రవిత్" ఇతి, ప్రణవస్యపర శేషత్వైకరస స్వస్వరూపప్రతిపాదకత్వముక్తమ్. "ఈదృశః పరమాత్మాయం ప్రత్యగాత్మా తథేదృశః । తత్సమ్బన్ధానుసన్ధానమితి యోగః ప్రకీర్తితః" "తయోస్తునిత్యసమ్బన్ధ ఉకారేణప్రకీర్తితః" ఇత్యాదావపిసమ్బన్ధశబ్దః, "పఞ్చవింశాత్మకో నిత్యో మకారాఖ్యస్సమాధిమాన్ । భగవచ్ఛేషభూతోహమనన్యార్హోఽచితఃపరః|ఇత్యాత్మానందృఢంజ్ఞాత్వాస్వాత్మేశమనుచిన్తయేత్ ।" ఇతి వచనానురోధాత్ శేషత్వరూపసమ్బన్ధవిశేషపరః. నిత్యసమ్బన్ధః సమ్బన్ధనిత్యతా; తతశ్చపారిశేష్యాల్లుప్తవిభక్త్యా శేషత్వసమ్బన్ధప్రతిపాదనావశ్యమ్భావే సమ్బన్ధసామాన్యబోధకషష్ఠ్యపేక్షయాచతుర్థ్యేవ పరికల్పయితుముచితేత్యపిద్రష్టవ్యమ్.

చతుర్థ్యా అపిసమ్ప్రదానత్వాద్యనేకార్థసమ్భవాదాహ (ఇత్తాలితి). చతుర్థ్యాస్తాదర్థ్యార్థకత్వాత్పారార్థ్యస్యైవచ శేషత్వరూపత్వాదితిభావః.

(౪౬) శేషత్వమ్ దుఃఖరూపమాకవన్రో నాట్టిల్ కాణ్ణిఱతెన్నిల్;

(౪౭) అన్దనియమమిల్లై; ఉకన్దవిషయత్తుక్కు శేషమాయిరుక్కుమిరుప్పు సుఖమాకక్కాణ్గైయాలే.

(౪౮) అకారత్తిలే కల్యాణగుణఙ్గళై చ్చొల్లుకైయాలే ఇన్దశేషత్వముమ్ గుణత్తాలేవన్దదు.

(౪౯) శేషత్వమే ఆత్మావుక్కు స్వరూపమ్.

(౫౦) శేషత్వమిల్లాతపోతు స్వరూపమిల్లై.

శేషత్వస్య దుఃఖావహత్వదర్శనేన ముక్తావనువృత్త్యసమ్భవాన్నాస్య స్వాభావికత్వమితిశఙ్కతే (శేషత్వమితి).

వ్యభిచారాన్న శేషతాత్వం దుఃఖావహత్వనియతమితి పరిహరతి (అన్దవితి).

భోగ్యగుణవదన్యనిరూపితశేషతాత్వస్య తన్నియతత్వేపిపక్షే తదసిద్ధిరిత్యాహ (అకారత్తిలితి).

గుణజ్ఞానప్రయుక్తత్వాధీనాం కాదాచిత్కతాం వారయతి (శేషత్వమితి). స్వరూపమ్-యావద్ద్రవ్యభావీధర్మః; ఏవకారోభిన్నక్రమః. శేషత్వమాత్మనస్స్వరూపమేవ. నతుగుణఇత్యర్థః. "ఆత్మదాస్యంహరేస్స్వామ్యం స్వభావఞ్చసదాస్మర" "దాసభూతాస్స్వతస్సర్వేహ్యాత్మానఃపరమాత్మనః । నాన్యథాలక్షణం తేషాంబన్ధేమోక్షేతథైవచ" "జ్ఞానానన్దమయస్త్వాత్మా శేషోహిపరమాత్మనః" ఇత్యాదిభిశ్శేషత్వస్య స్వాభావికత్వావగమాదితిభావః.

స్వరూపశబ్దోక్తిర్యావద్ద్రవ్యభావిత్వనిబన్ధనేత్యేతదేవదర్శయతి (శేషత్వమితి). యావత్స్వరూపం శేషత్వమనువర్తత ఇత్యర్థః.

శేషత్వస్య స్వాభావికరూపత్వాదేవతద్విరోధ్యాకారజ్ఞానస్య

(౫౧) ఆత్మాపహారమావతు స్వతన్త్ర్యమెన్నిఅసినైపు.

(౫౨) స్వతన్త్ర్యమావ్వాతు ఇళైయాయ్విడుమ్.

(౫౩) స్థానప్రమాణత్తాలే ఉకారమ్ అవధారణార్థమ్.

ఆత్మాపహారశబ్దేన శాస్త్రేషువ్యపదేశ ఇత్యాహ (ఆత్మేతి). అథవా, నను స్వరూపపరేఽస్మిన్మన్త్రే, జ్ఞానానన్దమయస్త్వాత్మేత్యాదివత్, జ్ఞానత్వాదికముక్త్వైవ శేషత్వం వక్తవ్యమిత్యతఆహ (శేషత్వమేఇతి). స్వరూపమ్ప్రధానం స్వరూపనిరూపకమ్;ఏవకారేణజ్ఞానానన్దవ్యవచ్ఛేదః. శేషత్వాజ్ఞానే "నిశ్చితే పరశేషత్వే శేషంసమ్పరిపూర్యతే । అనిశ్చితేపునస్తస్మిన్ సర్వమన్యదసత్సమమ్ ।" ఇత్యుక్తరీత్యా సహానిరూప్యేణస్వరూపేణ అన్యేషాంస్వరూపనిరూపకాణామసత్తాయాం అసన్నేవేత్యాది శ్రుతిసిద్ధత్వాదిత్యాహ (శేషత్వమితి). "ఇతే" ఇత్యధ్యాహార్యమ్.

అత ఏవస్మృతిష్వపి శేషత్వవిరోధ్యాకారజ్ఞానస్య ఆత్మాపహారత్వవ్యపదేశ ఇత్యాహ (ఆత్మేతి).

అథవా, ఉకారస్య అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదార్థకత్వంవక్ష్యన్, అయోగవ్యవచ్ఛేదస్య చతుర్థ్యైవసిద్ధిరిత్యభిప్రేత్యాహ (శేషత్వమే) ఇతి. స్వరూపంసర్వదా శేషత్వ విశిష్టమేవేత్యర్థః. "యస్యచేతనస్య యద్ద్రవ్యం శేషత్వైకస్వరూపమ్"ఇతి శరీరలక్షణప్రత్యభిజ్ఞాపనాయ శేషత్వమితినిర్దేశః. అతఏవతజ్జ్ఞానాభావదశాయాం మాత్మనోఽసత్త్వవ్యపదేశః, స్వాతన్త్ర్యదశాయామాత్మాపహార వ్యపదేశశ్చేత్యాహ- శేషత్వమిత్యాదిభిస్త్రిభిర్వాక్యైః.

ఏవం సకలజగత్కారణస్య సర్వరక్షకస్య శ్రియఃపతేశ్శేషిత్వ మకారేణాభిధీయత ఇతిప్రదర్శ్య,ఉకారార్థందర్శయతి (స్థానేతి).

(౫౭) ఇత్తాల్ పిఱర్క్కు శేషమన్ఱిక్కే అత్తు.

ఉకారోఽవధారణార్థః. (౧) "తదుభయ్యమాం ఇదమ్" ఇత్యాదావేవకారస్థానే ప్రయుక్తత్వాదిత్యనుమానం స్థానప్రమాణశబ్దేన వివక్షితమ్. "తయోస్తునిత్యసమ్బన్ధ ఉకారేణ ప్రకీర్తితః" ఇతి వచనశ్చేహానుసన్ధేయమ్. నిత్యత్వమనన్యార్హత్వమ్.

కాలానుక్త్యాఽయోగవ్యవచ్ఛేదసిద్ధిరిత్యాహ (ఇత్తాలితి). నచ, సర్వాతిశాయివస్తుశేషత్వ ప్రతిపాదనమాత్రేణ ఇతర శేషత్వవ్యావృత్తిసిద్ధిః; బ్రహ్మాది శేషస్యాపి మాతాపిత్రాది శేషతాదర్శనాత్. నచైతావతా భాగవతశేషత్వవిరోధః, తస్య భగవచ్ఛేషత్వకాష్ఠారూపత్వాత్.

"పరస్యాతిశయాధాయి శేషమిత్యుచ్యతే బుధైః। దేహాత్మనస్తదాధానం సమంచిదచితోర్ద్వయోః॥ నిగ్రాహ్యశ్చేతనో లీలారసమీశస్య తన్వతే। ప్రకాశయన్నౌదార్యం కామినశ్శేషతాంగతాః॥ విజ్ఞాయ స్వామ్యభిప్రాయం త్యక్త్వాస్వీయంప్రయోజనమ్। కుర్వన్ స్వామిప్రియం శేషో నిత్యముక్తముముక్షవః। స్వామ్యభిప్రాయవిజ్ఞానం సార్వజ్ఞ్యాదాద్యయోర్భవేత్। చరమాణాంతు శాస్త్రేణే త్యేతావాన్ భేద ఇష్యతే। కైఙ్కర్యేణ భవేద్యస్య ప్రకృష్టః పరమాత్మనః। నతు తాదృక్పరేణేతి తచ్ఛేషస్యాభివాఞ్ఛితమ్। మమప్రియంమదర్చాతో మద్భక్తపరివస్యనమ్। మమాత్మేతి స్వామివచనాత్తత్ప్రియార్చనమ్। అత్యన్తాభిమతం తస్యేత్యేతద్విజ్ఞాయతే యతః॥ అతస్తచ్ఛేషతాకాష్ఠా జ్ఞేయా తద్భక్తశేషతా। కర్మసాధకశేషత్వమేవాత్ర ప్రసిషిధ్యతే।" ఏవమ్, "అకారో విష్ణురిత్యుక్తో మకారో జీవవాచకః। తయోస్తునిత్యసమ్బన్ధ

---

(౧) తై-నా-

(౫౫) పెరియపిరాట్టియార్కు్క శేషమెన్గిఱ తెన్ఱుమ్ శొల్లువార్
కళ్.

ఉకారేణప్రకీర్తితః । భగవచ్ఛేషభూతోహం మనన్యార్హోచితఃపరః ।"
ఇత్యాదివచనానురోధినీ యోజనోక్తా.

అథవా,(౧)"అకారేణోచ్యతేవిష్ణు స్సర్వలోకేశ్వరోహరిః।ఉ
ద్ధృతావిష్ణునాలక్ష్మీ రుకారేణోచ్యతేసదా। మకారస్తుతయోర్దాసఇతి
ప్రణవలక్షణమ్।" (౨) "అకారశ్చిత్స్వరూపస్యవిష్ణోర్వాచకఇష్యతే।
ఉకారశ్చిత్స్వరూపాయా శ్శ్రియోవాచీతథావిదుః।మకారస్తుతయో
ర్ద్వప్రశ్రీనారాయణయోస్సదా । ఆత్మనశ్శేషభూతస్య వాచకశ్శ్రుతి
చోదితః ।" ఇత్యాది శ్రుతిసంహితావచనానురోధియోజనాన్తర
మాహ (పెరియవిత్తి). "అకారోకారయోర్ద్వన్ద్వః కరశ్రుతివశాది
హ । షష్ఠీద్వివచనంలుప్తమిత్యేషోర్థోఽవగమ్యతే। బోధయత్యత్రతా
దర్థ్యం షష్ఠీసమ్బన్ధవాచినీ । యద్వా†చతుర్థీవ్యాకరణనయాద్బా హ్య
మత్రలుప్యతే । తాదర్థ్యత్వేనతాదర్థ్యం వ్యక్తమేవంభవిష్యతి"

ఏవఞ్చాత్ర ఉకారేచతుర్థ్యన్తే శేషత్వబోధకత్వం లక్ష్మీశే
షత్వబోధవ్యతిరేకప్రయోజకవ్యతిరేకప్రతియోగిత్వమ్. ఏతేనకేవల
స్యోకారస్య లక్ష్మీమాత్రవాచకత్వేపి తచ్ఛేషత్వాబోధకత్వాత్,
లుప్తచతుర్థీకస్యచ ‡అకారాచ్చతుర్థ్యన్తరాభావేన మిథునశేషత్వా
నభిధాయకత్వాదసఙ్గతిరితిపరాస్తమ్. ఉకారాభావే అకారస్యైవ
చతుర్థ్యన్తత్వావశ్యమ్భావేన భగవచ్ఛేషత్వబోధావ్యతిరేకాత్;

కేచిత్తు అకారోకారాభ్యామేకవచనద్వయం లుప్తమిత్యాహుః.

---

† చతుర్థ్యాకరణ ‡ అకారస్యచతుర్థ్యన్తత్వాభావేన.

(౧) కఠోపనిషత్ (౨) పాఞ్చరాత్రే

(౫-౩) అతిలుమ్ అన్యశేషత్వమ్ కర్తృకైర్యే ప్రధానమ్.

తద్వచనద్వయకల్పనే కల్పనాగౌరవాత్, ఏకశేషత్వ ప్రతిపాదకవచన విరోధాత్† చ, కారణాభావాచ్చోపేక్షితమ్.

అన్యేతు, ద్వయోర్ద్వయోస్త్వత్రచతుర్థ్యా ఉభయనిరూపితశేషత్వాభిధానేపి లక్ష్మీశేషత్వమభిహితమేవేతి యథాశ్రుతమేవగ్రన్థం సఙ్గమయన్తి; ఇమామేవ యోజనామభిప్రేత్య (౧) "అగ్రతః ప్రయయౌ రామః" ఇతి శ్లోకస్య ప్రణవార్థప్రతిపాదనచ్ఛాయానుకారిత్వం పూర్వాచార్యైరనుసంహితమ్.

నన్వేవమిమాం యోజనాముపేక్ష్య (౨) "ఉకారోనన్యార్హం నియమయతిసమ్బన్ధమనయోః" (౩) "ఇతరశేషత్వధీశ్ఛేద్యద్వితీయమ్" (౪) "అకారార్థాయైవస్వమహమ్" ఇత్యాచార్యైః కిమిత్యనధారణార్థకత్వయోజనైవ ప్రదర్శితేత్యత ఆహ (అతిలుమితి). (ప్రాధాన్యమ్) అనన్యలభ్యత్వేన; అవశ్యజ్ఞాతవ్యత్వేన చ.

"జాయాపత్యోర్నవిభాగః" ఇతి న్యాయేన పతిశేషాణాం పత్నీశేషత్వసిద్ధేరన్యలభ్యం లక్ష్మీశేషత్వమ్. అనధారణమపి "అబ్భక్షః" ఇత్యాదివదర్థాల్లభ్యత ఇతిచేత్, తత్రానధారణలాభే సాధారణస్య విశిష్యోక్తిర్హేతుః; యత్రత్వజ్ఞాతంజ్ఞాప్యతే, తత్రతత్సత్వన్యాయోగవ్యవచ్ఛేదే తాత్పర్యమ్. సర్వం వాక్యం సానధారణమిత్యప్యేతదర్థకమేవ. అన్యథా సర్వేషాం వాక్యానాం తత్ర తదితరనివృత్తౌ చ తాత్పర్యే వాక్యభేదః, పరిసఙ్ఖ్యాయాం చ పరార్థస్వీకారస్యదోషత్వం న స్యాత్; సిద్ధేసత్యారమ్భోనియమార్థ ఇతిచవైయాకరణాః.

† సకారాభావాచ్చ.

(౧) రా-అ-౧౧-౧ (౨) అష్టశ్లో-౧ (౩) అష్టశ్లో-౪ (౪) అష్టశ్లో-౩

(౫౭) దేవర్కళుక్కు శేషమాన పురోడాశత్తై నాయ్క్కిడుమాపోలే ఈశ్వరశేషమాన ఆత్మవస్తువై సంసారికళుక్కు శేషమాక్కై.

(౫౮) భగవచ్ఛేషత్వత్తిలుమ్ అన్యశేషత్వమ్ కళిక్కైయే ప్రధానమ్. మఱన్దుమ్ పుఱన్దొళ్ళామాన్దరైన్నైయాలే.

నచ, అన్యశేషత్వమనన్యశేషత్వవిరోధీత్యుక్తమ్; అతోఽనన్యలభ్యమవధారణమితి హృదినిధాయ అవశ్యజ్ఞాతవ్యతామన్యశేషత్వనివృత్తేరుపపాదయితుం ప్రతియోగినః క్రౌర్యం దర్శయతి (దేవర్కళుక్కితి). "శునామివపురోడాశః" ఇత్యేతదిహానుసన్ధేయమ్.

న కేవలం లక్ష్మీశేషత్వాపేక్షయా† అనన్యశేషత్వమవశ్యం జ్ఞాతవ్యమ్, కిన్తు భగవచ్ఛేషత్వాదపీత్యాహ (భగవచ్ఛేషత్వత్తిలుమితి).

అత్రాప్తసమ్మతిమాహ (మఱన్దుమితి) భగవచ్ఛేషత్వవిస్మృతావపి "అనన్యశేషాఃనయమవశ్యాః" ఇతి భక్తిసారైరుక్తత్వాదిత్యర్థః.

కిఞ్చ, "శ్రీనారాయణయోశ్శేషఇతిచేత్తారఉచ్యతే । తత్ఫలీభూతకైఙ్కర్యం తాభ్యాంస్యాదిత్యవక్ష్యత । అథస్యాత్ప్రీత్యా బుద్ధిశ్శ్రియశ్శ్రీపదముత్తరా । ఉకారవిరహేపిస్యాదత్రశ్రీశేషతామతిః" యద్యప్యేవకారోఽగ్రేనశ్రూయతే; తథాపి శేషత్వస్యానన్యార్హత్వోక్తౌ ఫలీభూతకైఙ్కర్యస్యాపి తథాత్వం సిద్ధ్యత్యేవేతి న తత్ర పృథగవధారణాపేక్షా.

నహిసర్వాశ్శ్రితాయోజనాస్సంహితా ఆచార్యైరాదృతాః; మాణ్డూక్యాహిర్బుధ్న్యసంహితాద్యుక్తయోజనానుపదేశాత్,

---

† అన్యశేషత్వ.

(౫౯) ఇత్తాల్ తనక్కుమ్ పిఱర్క్కుముఱిత్తన్నైనిఱ్ఱతు.

(౬౦) మకారమ్ ఇరుపత్తఞ్జామక్షరమాయ్ జ్ఞానవాచియుమా
యిరుక్కైయాలే ఆత్మావైచ్చొల్లుకిఱతు.

కిన్తు, యత్రాపేక్షితార్థాధిక్యమ్, సైవయోజనా ఆద్రియతఇతి లక్ష్మీవాచకత్వపక్షో నాచార్యైరుక్తఇతిభావః.

ఏవఞ్చ నమశ్శబ్దస్యోకారవివరణత్వ ముపపన్నమితిసూచయన్, ఉకారస్యాపరశేషత్వనివృత్తిపర ఇతి నిగమయతి (ఇత్తాలితి). "ఉకారోమన్త్రశేషవివరణీయః; ప్రణవఘటకత్వాత్, అకారవత్" ఇత్యనుమానేన ఇతరబాధసహకృతేన నమశ్శబ్దవివరణీయత్వ ముకారస్య సిద్ధ్యతీత్యాశయః.

ఉక్తశేషత్వాశ్రయం మకారంవ్యాచష్టే (మకారమితి). పఞ్చవింశాక్షరత్వం పఞ్చవింశతత్త్వ ప్రతిపాదకత్వే హేతుః; కాదిమాన్తసముదాయఘటకతత్తత్సఙ్ఖ్యాపూరకవర్ణస్య పృథివ్యాదిజీవాన్త పఞ్చవింశతితత్త్వాన్యతమతత్తత్సఙ్ఖ్యాపూరక తత్త్వవాచితానియమస్య "పఞ్చార్థానాన్తుపఞ్చానాం వర్ణానాంపరమేశ్వరః | సంస్థితఃకాదిమాన్తానాంతత్త్వాత్మత్వేనసర్వదా |" ఇతివచనేన యథాసఙ్ఖ్యన్యాయసహకృతేనసిద్ధేః; వచనేష్వర్థస్య ప్రతిపాద్యత్వేస్య ఉపసర్జనేపి తత్త్వేన్వయః.

అథవా, సంస్థితః-వాచ్యపర్యవసానభూమిః; తత్త్వాత్మనో భగవతో వాచ్యత్వే విశేషణానామపి వాచ్యత్వంసిద్ధ్యతీత్యస్మిన్నపిపక్షేన మానవక దేశాన్వయః; ఇహతు విశేషణేజీవేనిష్కర్షో బోధ్యః. "మకారంజీవభూతన్తు శరీరేవ్యాపకంన్యసేత్" ఇతి వాచ్యవాచకభావనిబన్ధన సామానాధికరణ్యనిర్దేశేన, (౧) "ఆత్మాతుసమకారేణ పఞ్చ

---

(౧). పాద్మోత్తరే.

వింశః ప్రకీర్తితః" ఇతి కణ్ఠోక్త్యా చ మకారస్య విశిష్య జీవవాచకతాసిద్ధిరితి మకారమితి ధర్మినిర్దేశేనైన సూచితమ్.

వచనే పఞ్చవింశశబ్దో హేతుత్వజ్ఞాపక ఇతి కేచిత్. ప్రకృత్యాదిషు చతుర్వింశత్వాద్యనుక్తేః, మకారస్య పఞ్చవింశత్వావచ్ఛిన్నశక్తిజ్ఞాపక ఇత్యన్యే. ఆత్మశబ్దేన పరమాత్మప్రతీతివారణాయ స పఞ్చవింశ ఇతి-పఞ్చవింశ ఆత్మేత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధః; న తు షడ్వింశ ఇత్యర్థ ఇత్యపరే.

జ్ఞానవాచిత్వం జ్ఞానవాచిధాతునిష్పన్నత్వం విశేష్యప్రకారసాధారణ్యేన జ్ఞానబోధకత్వమాత్రం వా; తేన కర్త్రర్థడప్రత్యయాన్తత్వే వినాసిద్ధిః. "మన-జ్ఞానే" "మను-అవబోధనే" ఇత్యాభ్యామ్, "అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే" ఇతి కర్తరి, "ఉణాదయో బహులమ్" ఇతి భావే వా డప్రత్యయే కృతే "బహులం ఛన్దసి" ఇతి ప్రత్యయలోపే, హల్ఙ్యాదినా సులోపే చ వ్యఞ్జనమాత్రం ప్రథమాన్తమ్; బాహులకాదేవ డ్విప్రత్యయకల్పనే తు న ప్రత్యయలోపార్థం యత్నాన్తరాశ్రయణమ్; సిద్ధే జీవవాచకత్వే ప్రమాణాన్తరానుసారాధీనం మకారస్యాణుపరిమాణవాచకత్వమితీహాతదనుక్తిః. ఇత్థఞ్చ ప్రకారతయా జ్ఞానవాచిత్వమేవ హేతుః. ప్రత్యగ్జ్ఞానవాచితాయా జీవవాచకత్వాధీనసిద్ధికత్వాత్; సిద్ధే తు జీవవాచిత్వే, "మాఙ్-మానే" "మస-పరిమాణే" ఇత్యాభ్యాం పూర్వవద్వ్యుత్పత్తౌ (౧)"ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామ్" (౨)"స్వశబ్దోన్మానాభ్యాఞ్చ" ఇత్యాదిసూత్రసిద్ధస్య అణుత్వరూపపరిమాణవిశేషస్య స్వరూపే చ జ్ఞానే ప్రత్యక్షాగమబలాత్, "మది-హర్షే" ఇత్యాదితో వ్యుత్పత్త్యా వా ఆనుకూల్యస్య చ సిద్ధిర్ద్రష్టవ్యా.

నచ, ఆత్మనామణుత్వమౌపాధికమ్; (౩)"స్వరూపమణుమా

---

(౧) బ్రహ్మసూ-౨-౩-౧౯ (౨) బ్రహ్మసూ-౨-౩-౨౨ (౩) అహిర్బుధ్న్య-సం-౬-౨౯

(౬౧) ఇతుతాన్ సమష్టివాచకమ్; జాత్యేకవచనమ్.
(౬౨) ఇత్రాల్ ఆత్మాజ్ఞాతావేస్తు దేహాత్తిల్ వ్యావృత్తి శొల్లిన్
ఱాయిఱ్ఱు.

త్రంస్యాద్జ్ఞానానన్దైకలక్షణమ్" ఇత్యుక్తేః, (౧)"త్ర్యసరేణుప్రమాణా
స్తేరశ్మికోటివిభూషితాః" ఇతి ముక్తావపితదుక్తేశ్చ. (౨) "నారస్త్వి
తిసర్వపుంసాంసమూహఃప్రోచ్యతేబుధైః"ఇత్యేతద్వివరణే నారశబ్దే
జీవబహుత్వప్రతీతేరాహ (ఇతితి). సమష్టివాచకత్వమ్-బహ్వర్థవాచ
కత్వమ్.

బహువచనంవారయతి (జాత్యేకవచనమితి). సమ్పన్నోవ్రీహి
రిత్యాదివదితిభావః. అథవా, సమష్టివాచకమితి-సమష్టిపదం యథా
శ్రుతమేవ;వివరణేసమూహార్థాణ్ ప్రత్యయదర్శనాత్,మకారస్యాపి
జీవసమూహలక్షణేత్యేకవచనోపపత్తిరితిభావః. పక్షాన్తరమాహ
(జాత్యేకవచనమితి). (౩) "నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేతనానామ్"
(౪) "మమసాధర్మ్యమాగతాః" (౫) "కిఞ్చరామమతేనిత్యమ్"
(౬) "దాసభూతాస్స్వతస్సర్వేహ్యాత్మానః" ఇత్యాదిభిః జీవభేదస్యప్ర
మితత్వాత్, "నాత్మాశ్రుతేః" ఇత్యాదినత్, జాత్యేకవచనమాశ్రీ
యతఇతిభావః.

నను, జీవస్యేశ్వరాదచితశ్చ వైలక్షణ్యంజ్ఞేయమ్, తత్రశేష
త్వేన ఈశ్వరవ్యావృత్తి సిద్ధావపినాచిద్వ్యావృత్తిసిద్ధిః; "పతింవిశ్వ
స్య" ఇతి తస్యసాధారణత్వాదిత్యతఆహ (ఇత్రాలితి). పఞ్చవింశోక్ష
రేణ మకారేణేత్యర్థః. ప్రకృతిప్రాకృతవైలక్షణ్యావచ్ఛిన్నేరూఢ
త్వాత్; తదనభ్యుపగమేపితద్వాచక భిన్నస్సర్వవాచ్యత్వస్య తద్భేద

(౧) అహి-సం-౬-౨౭ (౨)పాద్మోత్తరే-౨౨౬ (౩) శ్వేతా- (౪) గీ-౧౪-౨ (౫) విష్ణుతత్వే-౩ (౬)

(౬౩) దేహాత్తిల్ వ్యావృత్తి తత్త్వశేఖరత్తిలే శొన్నోమ్.

నియతతాయాస్తత్త్వాన్తరే అవధారణేనానుమానాత్తద్భేదసిద్ధిరితి భావః. వ్యాకరణవ్యుత్పత్తి సిద్ధజ్ఞాతృత్వేనాపి తత్సిద్ధిరిత్యాహ (ఆత్మా జ్ఞాతా వస్త్వితి). (దేహాత్తిల్) దేహాదితః. దేహేన్ద్రియమనఃప్రాణధీభ్య ఇతియావత్.

అత ఏవ జ్ఞానత్వానుక్తిః; ఆనన్ధిత్వం న జ్ఞాతృత్వాతిరిక్తమ్. స్థౌల్యగౌరత్వాది సామానాధికరణ్యేన జ్ఞాతృత్వాదిప్రతీతేః; తదపి దేహధర్మః. మనో జానాతీత్యాదివ్యవహారాత్, మనఃప్రభృతిధర్మో వాస్త్వితి శఙ్కా, తత్త్వశేఖరే నిరాకృతేత్యాహ (దేహాత్తిలితి) దేహాదిత ఇత్యర్థః.

ఉక్తం హి భగవద్యామునాచార్యైః (౧) "దేహేన్ద్రియమనఃప్రాణధీభ్యోఽన్యోఽనన్యసాధనః । నిత్యో వ్యాపీ ప్రతిక్షేత్రమాత్మా భిన్నః స్వతస్సుఖీ" ఇతి. ఇన్ద్రియశబ్దో మనోఽన్యపరః. ప్రాణాన్తాన్యత్వస్య రూఢ్యా, జ్ఞానాన్యత్వస్య జ్ఞాతృత్వాత్, భావే వ్యుత్పత్త్యా జ్ఞానత్వోక్తేః స్వవ్యవహారానుగుణ్యరూప స్వప్రకాశత్వరూపాఽనన్యసాధనత్వస్య, నరపదేన నిత్యత్వస్య, జ్ఞానస్య విషయవిశేషాసిద్ధే శేన సర్వవిషయజ్ఞానయోగ్యత్వరూపస్య, అణుత్వోక్త్యా సర్వాచేతనాన్తఃప్రవేశ సమర్థత్వరూపస్య వా వ్యాపిత్వస్య, నరశబ్దోత్తర బహువచనేన ప్రాయశః ప్రతిక్షేత్రం భేదస్య, హర్షవాచిధాతోః కర్తరి వ్యుత్పత్త్యా ప్రమాణాన్తరసహకృతయా స్వతస్సుఖిత్వస్య చ మన్త్రే లాభో బోధ్యః.

వరదవిష్ణుమిశ్రాస్తు, వ్యాపీతి ముక్తిదశాభిప్రాయేణ; (౨) "న చానన్త్యాయ కల్పతే" ఇతిశ్రుత్యా ముక్తస్వరూపధర్మయోరేవ వికాసాభ్యుపగమాదిత్యాహుః. తన్మతే, (౩) "తిరోధానకరీ శక్తిస్సా

---

(౧) సిద్ధిత్రయే- (౨) శ్వేతా-౫-౯ (౩) అహిర్బు-సం-

(౬౪) మణత్తైయుమ్ ఒళియైయుమ్ కొణ్డు పూవైయుమ్ రత్నత్తై యుమ్ విరుమ్బుమాపోలే శేషమెన్ఱు ఆత్మావై ఆదరిక్క-ఆతు.

నిగ్రహసమాహ్వయా । పుమాంసం జీవసంజ్ఞం సాతిరోభావయతి స్వయమ్ । ఆకారైశ్వర్యవిజ్ఞానతిరోభావనకర్మణా । ఆకారస్యతిరోభావాదణుత్వం పుంస ఇష్యతే । ఐశ్వర్యస్యతిరోభావాదకిఞ్చిత్కరతా స్మృతా। పుంసో విజ్ఞానసఙ్కోచాదజ్ఞత్వం సముదాహృతమ్। తిరోభూతః పుమాన్ శక్త్యా విష్ణుసఙ్కల్పరూపయా। అణురకిఞ్చిత్కరశ్చైవ కిఞ్చిజ్జ్ఞశ్చేతి కథ్యతే" ఇత్యహిర్బుధ్న్యసంహితావచనస్వారస్యలాభేపి, (౧) "నచపర్యాయాదప్యవిరోధో వికారాదిభ్యః" (౨) "నాణురతచ్ఛ్రుతేరితి చేన్న, ఇతరాధికారాత్, (౩) "ప్రదీపవదావేశస్తథాహిదర్శయతి" ఇత్యాది సూత్రతద్భాష్యాదివిరోధో దుష్పరిహారః. ఆనన్త్యశ్రుతిః-ధర్మానన్త్యపరేతి భాషితమ్. "త్ర్యస్రేణుప్రమాణాస్తే రశ్మికోటి విభూషితాః । ఆవిర్భావతిరోభావధర్మభేదవివర్జితాః । పరమం తే ధ్వనః పారం నైష్ఠ్యం పదమాశ్రితాః। విశన్తి నేమమధ్వానం కాలకల్లోలసఙ్కులమ్" ఇతి షష్ఠాధ్యాయగతవచనానురోధా ద్రాజకుమారవ్యాధభావాపత్తివదాకారతిరోభావాదుత్కర్షరూపమహత్త్వప్రతియోగ్యపకర్షరూపమణుత్వమితి చతుర్దశగతవచనం వ్యాఖ్యేయమ్.

ధర్మినిర్దేశాత్పూర్వం ధర్మనిర్దేశే హేతుమాహ (మణత్తైయుమిత్యాదివాక్యత్రయేణ). (౪) "స్వయాదీప్త్యారత్నం భవదపి మహార్ఘం నవిగుణమ్" (౫) "ప్రసూనం పుష్యన్తీమపి పరిమళర్ధిమ్" ఇత్యాచార్యశ్రీసూక్త్యనుసారేణ దృష్టాన్తద్వయోపాదానమ్.

---

(౧) బ్రహ్మసూ-౨-౨-౩౫ (౨) బ్రహ్మసూ-౨-౩-౨౧ (౩) బ్రహ్మసూ-౪-౪-౧౫
(౪) శ్రీగుణర-౩౧ (౫) శ్రీగుణరత్న-౨౯

(౬౫) అల్లాతపోతు "ఉయిరినాల్ కుత్తైవిలమ్" ఎన్గిఅపడియే త్యాజ్యమ్.

(౬౬) అతుత్తోన్ఱ శేషత్వత్తైచ్చొల్లిప్పిన్నై ఆత్మావైచ్చొల్లుకిఱతు.

శేషత్వజ్ఞానరహితస్యాసత్త్వం శ్రుతమ్, సర్వపాపాలయత్వం స్మృతమ్, యోఽన్యథేతి; జ్ఞానేచవిశుద్ధిః, తీర్థాదిగమనానపేక్షా చోక్తా. "ఇదంతీర్థమిదంనేతి యేనరాభేదవాదినః । తేషాంవిధీయతేతీర్థం గమనంతత్ఫలఞ్చయత్ । సర్వంబ్రహ్మేతియోవేత్తి నాతీర్థంతస్యవిద్యతే । భవద్విధాభాగవతాస్తీర్థభూతాస్స్వయంప్రభో । తీర్థీకుర్వన్తితీర్థాని స్వాన్తస్థేనగదాభృతా" ఇతి స్వతన్త్రతీర్థాదిజ్ఞానవతామేవతీర్థాదిగమనాపేక్షా; సర్వంబ్రహ్మశేషమితిజ్ఞానవతాం తీర్థసఞ్చరణం తీర్థానాంతీర్థీకరణార్థమిత్యర్థః. తత్-జ్ఞానత్వేనశ్రుతమ్; (౧) "యోఽహమస్మిస సన్యజే" ఇతియాగత్వేనచోక్తమ్. శాణ్డిల్యేనఉజ్జీవనహేతుతయాసదా స్మరణీయత్వఞ్చోక్తమ్; తజ్జ్ఞాపకస్యైవశాస్త్రత్వమన్యస్యగ్రన్థవిస్తరరూపత్వఞ్చోక్తమ్; (౨) "సర్వోపాధివినిర్ముక్తం క్షేత్రజ్ఞంబ్రహ్మణి న్యసేత్" ఇతి, దేహాదివైలక్షణ్యజ్ఞానేఽపి శేషత్వజ్ఞానమేవావశ్యకమితి (౩) "వపురాదిషు యోఽపి" (౪) "స్వభావదాస్యేనసయోఽహమస్మి" ఇత్యాచార్యోక్తిభిస్స్ఫుటీకృతమ్; తజ్జ్ఞానరహితస్యచాత్మనః "నాత్మానం శేషత్వవిభవాద్బహిర్భూతంతృణమపిసహే" ఇతి త్యాజ్యత్వముక్తమితి. సర్వత్రశేషత్వస్యప్రాధాన్యావగమాత్ తద్ద్యోతనాయప్రాఙ్నిర్దేశ ఇతిభావః.

---

(౧) యజు-ఆర-౩-౭ (౨) (౩) స్తోత్రరత్నే- (౪)

(౬౭) ఆక ప్రణవత్తాల్ "కణ్ణపురమొన్ఱుడైయానుక్కు-డియేనొరువర్క్కురియేనో" ఎన్గిఱపడియే జీవపరసమ్బన్ధమ్ శొల్లిఱ్ఱు.

(౬౮) ఇత్తాల్ "తామరైయాళ్ కేళ్వనొరువనైయే నోక్కుముణర్వు" ఎన్ఱతాయిఱ్ఱు.

ప్రణవార్థం కలిజిత్సూక్త్యాహ (ఆకవితి) ప్రణవత్తాలిత్యుక్తిః- "ప్రాణాన్ సర్వాన్ పరమాత్మని ప్రణామయతి, తస్మాదుచ్యతే ప్రణవః" ఇతి శ్రుతిం ప్రత్యభిజ్ఞాపయతి; ప్రణామయతి- శేషత్వం జ్ఞాపయతి, తత్రత్య ప్రాణశబ్దో జీవపర ఇతి జ్ఞాపయితుం జీవశబ్దప్రయోగః. ఈశ్వరశబ్దమపహాయ పరశబ్దప్రయోగః పరమాత్మశబ్ద ప్రత్యభిజ్ఞాపనార్థః. (సమ్బన్ధానుసన్ధానమితి) శాణ్డిల్యవచన ప్రత్యభిజ్ఞాపనాయ సమ్బన్ధపద ప్రయోగః. మకారస్య సామాన్యపరత్వేపి స్వానుసన్ధానసిద్ధిప్రకారం యోజనాన్తరఞ్చ ప్రాగేవావోచామ. "కణ్ణపురమొన్ఱుడైయానుక్కు" ఇత్యనేన "శరణ్యముకున్దత్వమ్ ఉత్పలావతకే ప్రసిద్ధమ్" ఇత్యాచార్య హృదయోక్త దిశా రక్షకత్వ సూచనాదకారార్థో వివృతః. "ఒరువర్క్కు" ఇత్యనేన అవధారణార్థః.

అత్ర శ్రియఃపతిత్వస్య, జీవస్య జ్ఞానత్వాదేశ్చాప్రతీతేః, కాసార సూక్తిం వాక్యార్థపరాముదాహరతి (తామరైయాళితి). ఉణర్విత్యనేన తద్గుణసారత్వాదితి న్యాయేన జ్ఞాతృత్వమపి లక్ష్యతే. తదేకపరత్వోక్త్యా శేషత్వసిద్ధిః. శాబ్దబోధస్య జీవవిశేష్యకత్వేపి, పశ్చాత్సమ్బన్ధ విశేష్యకోపి సమ్బన్ధిద్వయాఽనన్యార్హత్వప్రకారకో బోధ స్సమ్భవతీత్యభిప్రాయేణ "జీవపరసమ్బన్ధమ్ శొల్లిఱ్ఱు" ఇత్యుక్తమ్.

(౬౯) అకారత్తాలుమ్ మకారత్తాలుమ్ రక్షకత్తైయుమ్ రక్ష్యత్తై యుమ్ శొల్లిర్ఱు; చతుర్థియాలుమ్ ఉకారత్తాలుమ్ రక్షణహేతువాన ప్రాప్తియైయుమ్ ఫలత్తైయుమ్ శొల్లిర్ఱు.

(౭౦) ఇనిమేల్ ప్రణవత్తైవివరిక్కిఱతు.

అథచిదచిద్రక్షణం భగవత్కర్తృకం శేషత్వహేతుకం వినియోగఫలకమితి, రక్షణవిశేష్యకం పశ్చాద్బోధం దర్శయతి (అకారత్తాలుమితి). "రక్ష్యత్తైయుమ్" ఇతినిర్దేశేన "తదుపకరణం వైష్ణవమిదమ్" ఇత్యుక్తరీత్యా మకారః-ప్రధానజీవముఖేన తదుపకరణ భగవచ్ఛేషత్వాశ్రయాచేతనోపలక్షక ఇతిసూచితమ్. వరవరమునిభిస్తు బావ్యారక్షణే రక్షతేః ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాత్తస్యైవ ప్రాగ్విషయభేదేన భేదకథనాచ్చ, "ఆత్మవస్తువై" ఇతివ్యాఖ్యాతమ్.

అన్వితానాంపదార్థానామాకాఙ్క్షాబలతః పునః । ఉత్పద్యతేన్యథాబోధో బాధితాన్వయగోచరః ॥

చతుర్థ్యకారాభ్యాంమిళితాభ్యాంరక్షణహేతుభూతానన్యార్హశేషత్వస్యలాభే తస్యాతిశయాధాయకత్వ యథేష్టవినియోగార్హత్వరూపతయా అతిశయస్యైవ ఫలత్వమర్థసిద్ధమ్.

అయమత్రప్రణవార్థసఙ్గ్రహః :-ప్రకృతిప్రాకృతేభ్యోన్యోజ్ఞాతా ప్రత్యగణుస్సుఖీ । ప్రాప్తేః శ్రీమత ఏవాహం హేతవేసర్వశేషిణే ॥

అథమన్త్రశేషంవ్యాచిఖ్యాసుః పౌనరుక్త్యపరిహారార్థం తస్యప్రణవవివరణత్వం దర్శయతి (ఇనిమేలితి). ప్రకృతోపయుక్తార్థప్రతిపాదనేన పూర్వోక్తార్థ విశదీకరణంవివరణమ్.

(౭౧) ఉకారత్తై వివరిక్కిఱతు నమస్సు; అకారత్తై వివరిక్కిఱతు నారాయణపదమ్; మకారత్తై వివరిక్కిఱతు చతుర్థి. నారపదమెన్ఱుమ్ శొల్లువర్కళ్.

(ఉకారత్తైఇతి) తేనహ్యనన్యశేషత్వే సామాన్యేనావబోధితే । అర్థస్యార్థత్వవిరహో నమసా క్రియతే స్ఫుటః ॥

(అకారత్తైయితి) కారణత్వస్య చ "నరాజ్జాతాని" ఇతి వ్యుత్పత్త్యా, రక్షణస్య చోపాయఽపరాయనశబ్దేన, వ్యాప్తిఫలనిత్యత్వకథనేనచ, ఆశ్రితానాఞ్చ గుణానాం శ్రీసమ్బన్ధస్య చ నారశబ్దేన, శేషిత్వస్య పరసమ్బన్ధిన ఇతి వ్యుత్పత్త్యా, అన్తర్యామిత్వబలలబ్ధ శరీరత్వబలేనచ ప్రకాశనాదితి భావః. (మకారత్తైయితి) తస్య శేషత్వాశ్రయ ప్రతిపాదనార్థత్వాత్; తస్య చాఽకిఞ్చిత్కరత్వేఽనుపపత్తేః.

కైఙ్కర్యప్రకాశకవ్యక్తచతుర్థ్యా లుప్తచతుర్థీవివరణముచితమిత్యతః పక్షాన్తరమాహ (నారపదమెన్ఱుమితి). (౧) "నారస్త్వితిసర్వపుంసాం సమూహః" ఇతి పక్షే మకారార్థగతనిత్యత్వబహుత్వయోస్తేన ప్రతిపాదనాత్; (౨) "తత్సర్వం నారముచ్యతే" ఇతి పక్షాన్తరే మకారోపలక్షితార్థ ప్రతిపాదకత్వాత్.

తత్త్వదీపకృతస్తు;- "హేయోపాదేయవిజ్ఞానమూలం జ్ఞాతృత్వమాత్మనః । తత్తత్ప్రహాణోపాదాన చికీర్షాకర్తృతాశ్రయః । కర్తృత్వఞ్చ క్రియాసిద్ధౌ స్వాతన్త్ర్యమనుశాసనాత్ । కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాదిత్యాత్మనస్తచ్చ సూత్రితమ్ । శక్తస్స్వపవశాస్త్రేషు †కర్తృత్వేన నియుజ్యతే । తస్మాత్స్వతన్త్రరూపస్య కథం శేషత్వమాత్మనః। ఇత్యా

(౧) పాద్మోత్తరే-౨౨౫ (౨) పాఞ్చరాత్రే † భోక్తృత్వేన

(౭౨) అజ్ఞైవవిపరియాంత్రోక్తికిఉకు విరోధిపా యనుభవిక్ర-
వేణ్ణుకేయాంతే.

శఙ్కా-నివృత్త్యర్థమాత్మనస్స్వార్థకర్తృతామ్ । వ్యుదస్యతినమశ్శబ్ద
స్తాదర్థ్యస్థైర్యమావహన్ ॥" ఇత్యాదినామకారబోధ్యజ్ఞాతృత్వబలా
యాతకర్తృత్వస్య భోక్తృత్వగర్భతయా స్వఫలోద్దేశ్యకస్వాధీనప్ర
వృత్తిమత్త్వప్రతీతేః, కథం† చతుర్థ్యుదితం శేషత్వంసమ్భవతీత్యాశఙ్కాం;
"నాహంమమనిర్వాహకః, భోగోపినమమ" ఇతిపూర్వోత్తరపదాన్విత
నమఃపదేన పరభోక్తృత్వోపయికభోగానుకూలపరాధీనకృతిమత్త్వ
ప్రతీతేర్వారితత్వాత్ ఇతి నమఃపదస్య ‡ ఉకారవివరణత్వమ్, తృతీయపద
స్యచ, "అథోక్తాత్మపరార్థత్వయుక్తయేచరమంపదమ్ । శరీరాత్మత్వ
సమ్బన్ధంప్రాహాత్మపరమాత్మనోః" ఇతి స్వాతన్త్ర్యస్వార్థభోక్తృత్వ
నివృత్తిమూలశరీరశరీరిభావప్రతిపాదకతయా శేషత్వోపపాదకత్వేన
వివరణత్వమాహుః.

క్రమేణైవకుతోనవివ్రియతే, అతఆహ (అజ్ఞైవే) ఇతి. చతుర్థ్యు
క్తస్య పురుషార్థస్య నమశ్శబ్దోక్తవిరోధినివృత్తిపూర్వకత్వాత్, ప్ర
థమతఉకారవివరణంకృతమిత్యర్థః. ఇదఞ్చనమఃపదస్య విరోధినివృత్తి
ప్రార్థనాపరత్వపక్షాభిప్రాయేణోక్తమ్. స్వరూపపరత్వపక్షేతుశేష
త్వస్వరూపస్య తృతీయపదేనపురుషార్థోజ్ఞాప్యత ఇతిక్రమః. కృత్స్న
స్యస్వరూపపరత్వపక్షే నమఃపదస్య కాకాక్షిన్యాయేన ఉభయత్రా
న్వయార్థంమధ్యే నమఃపదంప్రయుక్తమ్. నమఃపదస్య ఉపాయపరత్వ
పక్షేచ ద్వయపూర్వోత్తరఖణ్డవత్ క్రమఇతిబోధ్యమ్.

కేచిత్తు, సర్వంవాక్యం సావధారణమితిన్యాయేన అవధారణే

† ప్రణవోదితం ‡ ప్రణవ

(౭౩) నమస్సు-న ఎన్రుమ్, మః ఎన్రు మిరణ్డుపదమ్.

(౭౪) "మః" ఎన్గిఱవిత్తాల్ తనక్కు-రియనెన్గిఱతు. "న" ఎన్రు అత్తై త్తవిర్క్కి-ఱతు. ఆక "నమః" ఎన్గిఱవిత్తాల్ తనక్కు-రియనన్రెన్గిఱతు.

ఉకారవాచ్యే ప్రణవస్య తాత్పర్యాత్, తాత్పర్యవిషయీభూతార్థానుషఙ్గ్యర్థకతయా నమశ్శబ్దస్యాకారాన్తర్యమిత్యాహుః.

అహిర్బుధ్న్యసంహితోక్త ద్వితీయయోజనాభిప్రాయేణాహ (నమస్సితి). విరోధిజ్ఞానాఽనిష్టనివృత్తిప్రార్థనాపరతన్త్రస్వరూపానుష్ఠభాగవతశేషత్వజ్ఞానాద్యపేక్షయుక్తతయా ఇయమేవ యోజనా ఆచార్యైరాదృతా.

ప్రతియోగిజ్ఞానపూర్వకత్వాన్నిషేధస్య, ప్రథమం ద్వితీయపదార్థమాహ (మః ఎన్గిఱవిత్తాలితి). అధ్యాహారాదనుషఙ్గస్య జ్యాయస్త్వస్య అనుషఙ్గాధికరణే సిద్ధత్వాన్నకారోఽత్రానుషజ్యతే.

షష్ఠ్యాశ్చ సమ్బన్ధసామాన్యవాచిన్యాశ్శేషత్వే తాత్పర్యాత్; సమ్భవతిచ, స్వాతిశయాధాయకత్వేన స్వస్యాపిస్వశేషత్వమాకారభేదేన; తాన్త్రికాహి కర్తురపి శేషతాం పరమ్పరయాచక్షత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. (తనక్కు-తి). (న ఎన్రితి) పరగతాతిశయార్థపవ స్వగతాతిశయోఽనేనాభిధీయత ఇతి నస్వశేషత్వమితి భావః.

పదార్థముక్త్వా వాక్యార్థమాహ (ఆకవితి). అథవా, మధ్యమాక్షరఏవానన్యశేషత్వస్య సిద్ధత్వాత్, స్వస్యాప్యస్యత్వేన స్వశేషత్వమప్రసక్తమితినతన్నిరాకరణపరత్వమేతస్యేతి శఙ్కాంవారయితుం వాక్యార్థందర్శయన్ ప్రమాణంప్రత్యభిజ్ఞాపయతి (ఆకవితి)

(౭౫) పిఱర్ క్కుఱియనానవన్ను తన్ వైలక్షణ్యత్తైక్కాట్టి మీట్కలామ్. తనక్కన్ఱవన్ను మోగ్యత్తై యుమ్కూడవట్టి యుమ్.

(౭౬) ఇత్తాల్ విరోధియైయిక్క ట్టక్కిఱతు.

(౭౭) విరోధితాన్మూన్ఱు. అతావతు – స్వరూపవిరోధియుమ్, ఉపాయవిరోధియుమ్, ప్రాప్యవిరోధియుమ్.

"నాహంమమ" "అహమపినమమ" ఇత్యాది సంహితానిరుక్తగత వచనబలేన తత్పరత్వమావశ్యకమ్. మకారోదిత జ్ఞాతృత్వకర్తృత్వ భోక్తృత్వబలేన, ఉకారస్య స్వాతిరిక్తశేషత్వనిషేధకత్వమితిశఙ్కా సమ్భవేనచ నమఃపదసార్థక్యమితిభావః.

కిఞ్చస్వశేషత్వస్య క్రౌర్యాతిశయంజ్ఞాపయితుం పునర్నిషేధ ఇత్యాశయేనాహ (పిఱర్ క్కుఱియ నిత్యాది). (తన్ వైలక్షణ్యత్తై) భగవద్విషయ వైలక్షణ్యమ్.

సూక్ష్మయోజనాయామపినమశ్శబ్దస్య, స్వరూపోపాయఫల పరతాం (౧)"పుంసస్స్వరూపంగతిర్గమ్యమ్-పురతఃపశ్చాత్ స్థానతోపి శక్తిస్తేననమసాశిక్షితమ్" ఇత్యాచార్యోక్త్యాం జ్ఞాపయితుం నిషేధ ప్రధానస్యకథంతత్పరత్వమిత్యాశఙ్కాం తత్తద్విరోధినివర్తకతయా తత్తత్పరత్వముపపద్యతఇతి పరిహారః విరోధినివృత్తిపరత్వంప్రతిజా నీతే (ఇత్తాలితి).

ఏకవచనం సామాన్యాభిప్రాయేణేత్యాశయేనాహ (విరోధి తానితి). ఏకవచనప్రయోగస్తు ఏకపదబోధ్యతావచ్ఛేదకైక ధర్మ్మ

(౧) అష్టశ్లోకీ-౧౫

(౭౮) స్వరూపవిరోధికழிక్కై యావతు – "యానే నీ యెన్నుడైమై యుమ్ నీయే" ఎన్ఱిరుక్కై. ఉపాయవిరోధికழிక్కై యావతు–" "కళైవాయ్ తున్బమ్ కళైయాతొழிవాయ్ కళైకణ్ మత్ఱిలేన్" ఎన్ఱిరుక్కై. ప్రాప్యవిరోధికழிక్కై యావతు – "మత్ఱైనమ్ కామఙ్గళ్ మాత్ఱు" ఎన్ఱిరుక్కై.

పత్తిసూచనాయ ; స్వరూపవిరోధిత్వమ్-యథావస్థితస్వరూపజ్ఞాన విరోధిత్వమ్. ఉపాయవిరోధిత్వమ్ - తదధీనఫలోత్పత్తిప్రతిబన్ధకత్వమ్. ప్రాప్యవిరోధిత్వమ్-యథావస్థితప్రాప్యజ్ఞాన విరోధిత్వమ్.

తత్తద్విరోధినివృత్తిప్రదర్శనేన తత్తత్ప్రతియోగినో విరోధిత్వస్య సుజ్ఞాతతయా తత్త్వదర్శిసూక్తిభిరేవ తత్తద్విరోధినివృత్తిస్వరూపం దర్శయతి (యానేయిత్యాదివాక్యత్రయేణ). సూక్తౌ శేషశేషిభావనిబన్ధనం సామానాధికరణ్యమ్ ; ఉకారోక్తాయా అపి స్వశేషత్వనివృత్తేః శిష్యం పునఃప్రతిపాదనే ప్రయోజనమ్, గుణానాం ప్రధానానువర్తిత్వన్యాయేన స్వస్వాత్మీయపదార్థనిరూపితశేషత్వనివృత్తిరితి పక్షమ్,

నిషేధసామర్థ్యబలేన స్వశేషత్వప్రసక్తిమతాం సర్వేషామనుపస్థితిరవశ్యానుసన్ధేయా ; ఆత్మీయశేషత్వనివృత్తేశ్శబ్దత్వేసమ్భవతి, ఆర్థత్వకల్పనాయా అన్యాయ్యత్వాద్వా.

కిఞ్చిదితిపదాధ్యాహారాత్, "చేతనస్య యదాముష్యం స్వాస్మికాస్మీయే చ వస్తుని । మమ ఇత్యక్షరద్వన్ద్వం తదాముష్యస్య వాచకమ్ । అనాదివాసనాధీన మిథ్యాజ్ఞాననిబన్ధనా । ఆత్మాత్మీయపదార్థస్థా యా స్వాతన్త్ర్యస్వతామతిః । మేనేత్యేవం సమీచీనబుద్ధ్యా సా త్రనివార్యతే । నాహం మమ స్వతన్త్రోఽహం నాస్మీత్యస్యార్థ ఉచ్యతే । న మే దేహాదికం వస్తు సశేషః పరమాత్మనః । ఇతిబుద్ధ్యా నివర్తన్తే తాస్తాస్స్వ

యామునమిశ్రైః । అనాదివాసనాజాతై ర్బుద్ధిదోషైస్త్వకల్పితైః । *దూషితం యద్ధ్రువం చిత్తం స్వాతన్త్ర్యస్వత్వధీమయమ్ । తత్తద్వ్యపసార్యాత్మస్వ ప్రతిబోధసముత్థయా । నమ ఇత్యనయా వాచా నస్త్రాస్వస్వాదపోహ్యతే ।" ఇతి సాంహితవచనానుసారేణ నమఉక్తిశ్చేత్ మత్స్వరూపం దేహాదికం వేతి ప్రతిపాద్యత ఇతి యోజనాపక్షశ్చ- "ఎన్నుడైమైయుమ్నీయే" ఇత్యంశోదాహరణేన సూచయతి. న చ దేహాదీనాం విద్యమానస్యస్వశేషత్వస్య నిషేధాయోగః. నిరుపాధికస్వార్థశేషత్వనిషేధాత్; కర్మౌపాధిక పరార్థశేషత్వసద్భావే బాధకాభావాత్.

వచనే స్వస్మిన్నాత్మని; పృథక్ స్వీయోపాదానాత్. మమేత్యనుకరణశబ్దానుకార్యబుద్ధిం ప్రత్యాయయతి. తతస్స్వార్థేఽప్యజ్. సంజ్ఞాపూర్వకత్వాద్వృద్ధిః; మమ ఇత్యసన్ధిరార్షః. (౧)"మమేతి ద్వ్యక్షరో మృత్యుః" ఇతి ప్రమాణాన్తరప్రసిద్ధ మమశబ్దసమానార్థకత్వం మ ఇత్యస్య ద్యోతయితుం తాత్పర్యాయ మమశబ్దార్థనిర్దేశః. యదా తదేతి కాలావచ్ఛిన్నత్వద్యోతనేన ఔపాధికత్వం మమ్యస్య ద్యోతయతి.

"నమ ఇత్యక్షరద్వన్ద్వమ్" ఇతిపాఠే మమ్యావాచకత్వం ప్రతియోగివిధయా మమ్యాబోధకత్వమ్; అమమ్యస్యేతి వాచ్ఛేదః. యదేతి ప్రతియోగిప్రసక్తిసూచనాయ; వాచకమిత్యనన్తర మనుసన్ధాతవ్యమితి శేషః. (౨) "ఆత్మత్రాణోన్ముఖశ్చేన్నమ ఇతి చ పదమ్" ఇత్యాచార్యోక్తేః.

అనాదివాసనాధీనత్వం మిథ్యాత్వేఽప్యజ్ఞానవిశేషణమ్; అనాదివాసనా-పాపవాసనా, తదధీనం మిథ్యాభూతం భ్రాన్తిసిద్ధం తు

(౧) భార-   (౨) అష్టశ్లోకీ-౮

భూతం యదజ్ఞానమ్-తత్త్వయాథాత్మ్యాధ్యవసాయ విరహరూపం తస్మిన్ బన్ధనేత్యర్థ ఇతి కేచిత్. వస్తుతః, మిథ్యాజ్ఞానం స్వతన్త్రత తద్వస్తుజ్ఞానమ్ ; ఉత్తరానుగుణ్యాత్. పదార్థః-నత్త్వమ్ ; విషయతయాస్వతాపతిః. ఆత్మాత్మీయయోరుభయోః స్వస్వాతన్త్ర్యమతిః. ఆత్మనః స్వాతన్త్ర్యఞ్చ నిరపేక్షకర్తృత్వమ్; తదేకోపాయత్వబుద్ధ్యతిరిక్తసాధనవిషయ ప్రవృత్తియోగ్యత్వఞ్చ; "స్వస్వాతన్త్ర్యావబోధస్తు తద్విరోధ ఉదీర్యతే" ఇత్యనుపదమేవ ఉపాయాన్తరరాహిత్యరూపకార్పణ్యజ్ఞాన విరోధిత్వస్య స్వస్వాతన్త్ర్యబుద్ధౌ కథనాత్. "అనైశ్వర్యాత్స్వభావజాత్" ఇత్యుపాయాన్తరవిహతేః పారతన్త్ర్యధీనత్వోక్తేశ్చ. అనైశ్వర్యాత్స్వభావజాదితి-స్వాభావికాద సామర్థ్యాదిత్యర్థః. అనాదివాసనాయోగాద్యహేతుకస్య తస్యాసిద్ధేః, తద్ధేతుకత్వస్వాభావికత్వయోశ్చ మిథోవిరోధాత్. నచ స్వరూపాయోగ్యత్వే ప్రవృత్త్యనన్వయః. తస్య ప్రవృత్తౌ భగవదత్యన్తాభిమత్యభావరూపత్వాత్.

ఏవంహి భగవతోఽనాదిసఙ్కల్పః ;- "యద్యేతేవిదితాత్మస్వపారతన్త్ర్యమామేవోపాయత్వేన వృణ్వతే; తదాసంసారాత్స్వయమేవతానుద్ధరిష్యామి; యదిపునస్స్వయత్నవాసనావశాత్, మద్విషయకస్మృతిరూపాం భక్తిముపాయబుద్ధ్యానుతిష్ఠన్తి; తేపిమామేష్యన్తి" ఇతి, (౧) "సాధనంభగవత్ప్రాప్తౌ సఏవేతిస్థిరామతిః। సాధ్యభక్తిస్స్మృతాసైవ ప్రపత్తిరితిగీయతే। ఉపాయోభక్తిరేవేతి తత్ప్రాప్తౌయాతుసామతిః। ఉపాయభక్తిరేతస్యాః పూర్వోక్తైవగరీయసీ। ఉపాయభక్తిః ప్రారబ్ధవ్యతిరిక్తాఘనాశినీ। సాధ్యభక్తిస్తుసాహన్త్రీ ప్రారబ్ధస్యాపిభూయసీ" ఇతి.

నహిఫలప్రదస్య అభిమతితారతమ్యమన్తరేణ ఫలతారతమ్య

---

(౧) భగవచ్ఛాస్త్రే

ముపపద్యతే;(౧)"ఆకిఞ్చన్యైకశరణాః కేచిద్భాగ్యాధికాః పునః। లక్ష్మీం పురుషకారేణ వృతవన్తో వరాననామ్ । మత్క్ష మాం ప్రాప్య సేనేశ" ఇతి చ తేషాం భాగ్యాధికత్వం స్వయమేవాహ; అన్యేషాన్తు భాగ్యహాని ప్రయుక్తరుచ్యభావ ఏవ తత్రాప్రవృత్తౌ మూలమ్; విళమ్బితమత్వమపి భాగ్యహానివశాదేవ వాచ్యమ్. ఇత్థఞ్చ "సరస్యాబుద్ధిదౌర్బల్యాత్" ఇతి సనజ్ఞోచనీయమ్; "యేనత్వం బత సంరబ్ధః ప్రాణినః పాలయిష్యసి" ఇతి †శ్రీవాక్యాచ్చ.

పూర్వోక్తేభ్య ఉపాయేభ్యో వక్ష్యమాణ ఉపాయోఽభిమత ఇతిగమ్యతే. "అస్మిన్నేవ ప్రవర్తమానానాం విధౌ విప్రనిషేవితే । పూర్వే త్రయ ఉపాయాస్తే భవేయురమనోహరాః ।" ఇతిచ. ఏతస్య విప్రనిషేవితత్వమితరేషామమనోహరత్వే హేతుతయోక్తమ్. "విషో విప్రత్వం గచ్ఛతే తత్వదర్శీ" ఇతి నిర్వచనమ్. మనసాపి చిన్తయితుమశక్యా ఇత్యర్థవర్ణనం ‡దూష్యమ్. స్వవాక్యోపాత్తస్య విప్రనిషేవితత్వస్య హేతుత్వసమ్భవే వాక్యాన్తరోపాత్త శీఘ్రఫలప్రదత్వస్య హేతుత్వకల్పనమనుచితమ్.

"సత్కర్మనిరతాశ్శుద్ధాస్సాఙ్ఖ్యయోగవిదస్తథా । నార్హన్తి శరణస్థస్యకలాం కోటితమీమపి" ఇతి, పూర్వత్ర "శరణాగతిరగ్ర్యైషా సంసారార్ణవతారిణీ" ఇతి, అనుపదమ్, "శిష్టైర్నిషేవ్యతే సోయమకామహతచేతనైః । ఉపాయస్సుకరశ్చాయం దుష్కరశ్చ మతో మమ" ఇతిచ ఉపసంహారే తత్కర్తృశయోక్తేః.

ప్రపత్త్యుపదేశోపక్రమదశాయామ్, (౨) "సర్వగుహ్యతమం భూయశ్శృణు మే పరమం వచః । ఇష్టోఽసి మే దృఢమితి తతో వక్ష్యామి తే

(౧) విష్వక్సేనసంహితా (౨) గీ-౧౮-౬౪ † శ్రుతి ‡ అదూష్యమ్

హితమ్"ఇతి భక్త్యాద్యపేక్షయాపి గుహ్యతమత్వోక్తేః. యథా,(౧) "మన్మనాభవ" ఇతిశ్లోకః ప్రపత్త్యుపదేశాన్తర్గతః, తథాఽగ్రేవక్ష్యమః. (౨)"అథైతత్పరమంగుహ్యం శృణుయాదవసత్తమ । సుగోప్యమపి వక్ష్యామి త్వంమేభృత్యస్సుహృత్సఖా"ఇత్యుపక్రమ్య,"తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య" ఇత్యాదినాప్రపత్త్యభిధానాత్."ఇదమేవవిజానతామ్" ఇత్యస్య అశక్తలక్షకత్వాపేక్షయా(౩)"ఇదంశరణమజ్ఞానామ్" ఇత్యత్రైవ అశక్తిలక్షణాయా అజహల్లక్షణాత్వేనోచితత్వాత్; "ఇదమేవ విజానతామ్" ఇత్యస్య, "దేవేపరిబృంహితయానావిదితయా" ఇతి భట్టపరాశరపాదైః, "అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామ్" ఇతిశౌనకేన, (౪)"సద్భిశ్శోపాయవైధుర్యం సాక్షాద్భగవతోవిదన్।తమేవశరణంయాతి యోగమార్గపరాఙ్ముఖః" ఇతిచవరదాచార్యైర్వ్యాఖ్యానాత్. ఉపాయవైధుర్యస్య ఉపాయనిర్వహణ సామర్థ్యాభావరూపత్వే స్వస్యేతిపదాధ్యాహారాపత్తేః. ఉపాయాన్తరవైధుర్యం స్వస్యేత్యేవ వక్తుం శక్యత్వేనకుసృష్ట్యాశ్రయణవైఫల్యాపత్తేః, భగవతఇత్యేకదేశాన్వయాపత్తేశ్చ. అజ్ఞానామిత్యత్రజ్ఞాధాతోరవిద్యార్థఇత్యత్ర అవిద్యాపదేనవ్యాఖ్యాతత్వాత్, అజ్ఞానేన అశక్త్యా శాస్త్రతఃపర్యుదాసేనవా ఉపాయాన్తరరాహిత్య మజ్ఞశబ్దార్థఇతితత్రాపి సంక్షేపవ్యాఖ్యానః.

సావతారరహస్యచిన్తనభక్త్యా దేహాన్తరోచ్ఛేదసమ్భవేన నాథాదీనాంవిళమ్బాక్షమత్వాత్, భక్త్యననుష్ఠానమితివక్తుం శక్యత్వాచ్చ; అశక్తేశ్చ తేష్వనభ్యుపగమాత్; ఏకాన్త్యుత్తమాధికారిలక్షణ వచనాభ్యాశ్చ తదధికారిణోపకర్షప్రతీతేః. "కర్మిణోజ్ఞానినో

(౧) గీ-౯-౩౪ (౨) భాగవ-౧౧- (౩) పాఞ్చరాత్రే
(౪) ప్రపన్నపారిజాతే

భక్తాస్స్వయత్నకృతబుద్ధయః। తస్మాత్కర్మాద్యుపాయాస్తుసాన్తరా యాస్త్వనేకశః।" ఇతిచస్మర్యతే తేషాం స్వయత్నకృతబుద్ధిత్వముక్తమ్. అతఏవ, (౧) "తన్నిష్ఠోపాయాన్యనిష్ఠాః ప్రభురతిశయితుం కోటికోట్యంశతోఽపి" (౨) "శ్రీరఙ్గేశ్వరయావదాత్మనియతత్వాత్పారతన్త్ర్యోచితా" ఇత్యభియుక్తవచనమపిసఙ్గచ్ఛతే.

ఇచ్ఛానుగుణ్యేన ప్రారబ్ధనాశకత్వస్య సర్వాధికారత్వస్యచ భక్తితోనైలక్షణ్యస్య పూర్వార్ధపాదద్వయేనోక్తత్వాత్, అస్యాపి భక్తినైలక్షణ్యప్రతిపాదన పరత్వస్యైవోచితత్వాత్; అశక్తస్వరూపోచితత్వపరత్వే యావదాత్మనియతేత్యస్యాఽసాఙ్గత్యాత్ ; (౨) "త్వయ్యేవత్వదుపాయధీః"ఇత్యాదినా పారతన్త్ర్యస్వరూపోచితత్వ ఏవ హేతుకథనాచ్చ, న్యాయసిద్ధాఞ్జనేఽ-ప్యయ మర్థస్స్ఫుటః.

ఫలనైషమ్యాభావేలఘూపాయేసతి గురూపాయవిధానమనర్థకంస్యాదితిచేన్న; తాదృశాధ్యవసాయాదేర్దుష్కరత్వేనగౌరవావిశేషాత్. తథోక్తం ప్రపత్తిప్రకరణే, "ఉపాయస్సుకరస్సోఽయందుష్కరశ్చమతోమమ" ఇతి. యథాచకశ్చనమహతా ప్రయాసేనమహీపతేరర్థమాసాదయతి,స్థలనేచ యథోచితందణ్డ్యతే; కశ్చిత్త్వన్తరఙ్గసేవాక్షమఃక్షోదీయసైవాయాసేనతావన్తంతతోఽధికంవార్థమాసాదయతి, క్షుద్రేషుస్ఖలితేషుచసహ్యతే; తత్రాన్తరఙ్గసేవా మన్దభాగ్యానాం దుర్లభేతిచేదత్రాపితథైవేతి. అతోఽన్తరఙ్గసేవాత్వేన ఉక్తాప్రపత్తిర్భగవతోఽత్యన్తాభిమతా.

రాజగుహ్యాచ్చదేవగుహ్యస్యాధిక్యంసుగమమ్; (౩) "ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థమహంసచమమప్రియః"(౩)"జ్ఞానీత్వాత్మైవమేమతమ్"

(౧) (౨) న్యాసతిలకే (౩) గీ-౭-౧౭

(౧) "యేతుధర్మ్యామృతమిదంయథోక్తంపర్యుపాసతే । శ్రద్ధధానామత్పరమాభక్తాస్తేతీవమేప్రియాః" (౨) "మామేవైష్యసిసత్యం తేప్రతిజానేప్రియోఽసిమే"ఇత్యాదీని ప్రకరణాత్ ప్రయోజనాన్తరపరేభ్యః ప్రియత్వప్రతిపాదనపరాణీతి భక్తాత్ప్రపన్నస్యప్రియతమత్వప్రతిపాదక శాస్త్రస్వారస్యంనబాధనీయమ్.

ప్రపత్తౌచ । అశక్తానామప్యధికారోఽస్తీతినాశక్తాధికారత్వప్రతిపాదకవచనవిరోధః. పారతన్త్ర్యంహ్యనేకవిధమ్; పరాధీనఫలత్వమ్, పరాధీనకర్తృత్వమ్, స్వరక్షణోపాయప్రవృత్త్యనర్హత్వరూపఞ్చ. రాజాదేః పరతన్త్రోభృత్యాదిస్స్వకృతకర్మానుగుణఫలమాత్రే పరాధీనః; సోఽపి పరతన్త్రఇతివ్యపదిశ్యతే. భక్తాదేరీశ్వరపారతన్త్ర్యన్తు-పరాధీనస్వీయకృతిసాధ్యసాధనప్రీత పరాధీనఫలత్వరూపమ్ ; తతో విలక్షణమ్; ప్రపన్నస్యచ పరాధీనస్వవ్యాపారాధీన సాధనతాకపరాధీనఫలత్వమ్; తదిదమత్యన్తపారతన్త్ర్య ముభయవిధపారతన్త్ర్యాద్విలక్షణమ్.

నచశక్తస్యాప్యధికారే అకిఞ్చనాధికారత్వవిరోధః. ఆకిఞ్చన్యస్య ఉపాయాన్తరాభావరూపత్వాత్; కస్మింశ్చిదప్యంశే భగవన్తం శరణమనుపగమ్యతత్సాధనసామర్థ్యాభావరూపాయాఅశక్తేస్సర్వైరనుసన్ధాతుంశక్యత్వాత్;ఏతాదృశాఽశక్తిజ్ఞానేఽపి కేషాఞ్చిత్ స్వయత్నవాసనయాశక్త్యంశచికీర్షా; అన్యేషాంభాగ్యవిశేషవశాత్ కిమేతేనార్ధజరతీన్యాయేనేతి తచ్ఛరణవరణేప్రవృత్తిః.

నచార్జునోఽజితేన్ద్రియఃప్రాగ్గణ్యోఽశక్తః; అతస్స్వాపేక్షిత ప్రదాత్వస్యాభిమతాన్యస్వీయోపాయప్రవృత్తికజాతీయత్వమేవ

---

(౧) గీ-౧౨-౨౦ (౨) గీ-౧౮-౬౫ ...శక్తానాం

అత్యన్తపారతన్త్ర్యమ్. ఏతద్జ్ఞానేఽపి కేషాఞ్చిద్వాసనయా ప్రతిబన్ధాద న్యత్రప్రవృత్తిః. కేషాఞ్చిచ్చోత్తేజక భగవత్ప్రసాదేన తదుపాయతా వరణే. (౧)"ఆత్మత్రాణోన్ముఖశ్చేన్నమః" ఇతిచస్వరక్షణహేతుస్వ వ్యాపారాన్వయనివర్తకత్వం నమఃపదార్థానుసన్ధానస్య ఆచార్యైరుక్తమ్. అతో నిరపేక్షకర్తృత్వరాహిత్యమాత్రంతదర్థః. నచ ప్రపన్న ఇత్యుక్తేః, తస్యపశ్చాదాత్మత్రాణోన్ముఖప్రవృత్తిః పరేణనమశ్శబ్దే ననివర్తతే; తస్యనిజరక్షణాన్వయనివృత్తిప్రతిపాదనముఖేన సాధ నాన్తరప్రవృత్తి ప్రతిబన్ధకతయా, ఉక్తార్థమన్తరేణాఽసిద్ధేః. స్వాతన్త్ర్యం నిజరక్షణమిత్యత్ర స్వాతన్త్ర్యశబ్దః స్వశేషత్వపరః. అతోఽత్ర స్వాతన్త్ర్యశబ్దో నిరపేక్షకర్తృత్వమదృష్టద్వారకసాధన ప్రవృత్త్య నర్హత్వఞ్చాభిధత్తే. ఇతి,

ఆత్మస్వత్వాదిబుద్ధినివృత్తిప్రయోజకబుద్ధిజనకత్వం నమశ్శబ్ద స్యదర్శయతి "నాహంమమేతి";-"ఇత్యస్యార్థ ఉచ్యతే" ఇతి-"పరమాత్మనః" ఇత్యనన్తరంయోజ్యమ్. అర్థఇతిసామాన్యాభిప్రాయేణైకవచనమ్. అస్యనమఃపదస్య స్వతన్త్రోఽహంనాస్మీతి షష్ఠ్యానిర్వాహ్యత్వార్థకత్వే ఫలితకథనమ్. నిర్వాహ్యత్వంస్వాధీనకృతిసాధ్యరక్షణత్వమ్, స్వకృతిసాధ్యస్వరక్షణముఖ్యోపాయకత్వఞ్చ. "సశేషఃపరమాత్మనః" ఇత్యపి ఫలితార్థకథనమ్.

కేచిత్తు, భగవచ్ఛేషత్వోక్త్యైవ స్వశేషత్వనివృత్తిసిద్ధాః శేషత్వలక్షణస్య సావధారణత్వాత్; అతఏవ, "స్వాతన్త్ర్యాన్ధోయది స్యాత్ప్రథమమ్" ఇత్యాచార్యైరుక్తమ్. ఏవఞ్చ, ఆత్మాంశేస్వాతన్త్ర్యనివృత్తిః, ఆత్మీయేస్వత్వనివృత్తిశ్చ నమశ్శబ్దేనక్రియతే. "నా

(౧) అష్టశ్లో-౪

(౭౫) "మః" ఎన్గై-స్వరూపనాశమ్; నమః ఎన్గై స్వరూపోజ్జీవనమ్.

హంమను" ఇత్యస్యవివరణం స్వతన్త్రోహమిత్యాది; అస్యోక్తవాక్యస్య స్వాతన్త్ర్యం పూర్వవన్నిర్వాచ్యమిత్యాహుః.

స్వీయామనీషికాః-ఆత్మాత్మీయపదార్థస్వాతన్త్ర్యస్వత్వమతిరూపాః; ప్రయోజనాన్తరేచ్ఛా సాధనాన్తరచికీర్షాదయో వా; కారణీభూతమిథ్యాజ్ఞాననివర్తక వైష్ణవసార్వాత్మ్యజ్ఞానమూలకత్వాత్ ప్రబలామపిస్వాతన్త్ర్యధియం నమశ్శబ్దోనివర్తయతీత్యాహ (అనాదివాసనాజాతై రిత్యాది). (వికల్పితైః)స్వనిష్ఠతత్తద్వస్తువిషయైః, తత్-చిత్తమ్, తత్తత్పదార్థసమ్బన్ధి వైష్ణవసార్వాత్మ్యజ్ఞానమూలక నమశ్శబ్దాధీనజ్ఞానేన, నన్త్రా-కర్త్రా, స్వస్మాదపోహ్యతే;-విశేషణాపనయనతాత్పర్యేణ విశిష్టాపనయఉక్తః.

(కణ్ణై వాయిత్యాది) "త్వంచక్రేన్రక్షపామావా మమనాన్యోస్తిరక్షకః" ఇత్యర్థః. అత్రరక్షకత్వముపాయత్వరూపమ్; దేవతాన్తరరూపరక్షకాన్తరస్య అప్రసక్తత్వాదితి వా; అన్యాన్తర్గతస్వరక్షకత్వాభావకథనముఖేన స్వకృత్యైరక్షణోపాయత్వాభావః ప్రతీయతఇతి వా; భగవదుపాయత్వాననుగుణప్రవృత్తి వ్యవచ్ఛేదసిద్ధిర్వోభయథా. గోదాసూక్తౌ పూర్వం కేవలభగవదతిశయప్రయోజనకైఙ్కర్యప్రార్థనాత్, "నమ్" ఇత్యధికపదోపాదానాచ్చ ప్రయోజనాన్తరాణామివ స్వప్రయోజనకైఙ్కర్యస్యాపి వ్యావర్త్యత్వంసూచ్యతే. అప్రసక్తేర్వాప్రయోజనాన్తరాణాం స్వార్థత్వబుద్ధిరన్తరఙ్గ విరోధినీత్యేవవ్యావర్త్యతే.

ఏవం సర్వవిరోధిప్రతిపాదకత్వాదేవ "మమేతిద్వ్యక్షరోమృత్యుః" ఇత్యుక్తమిత్యభిప్రేత్యాహ (మఃఎన్గైయిత్యాదినా). "ద్వ్యక్ష

రస్తుభవేన్మృత్యుస్త్ర్యక్షరంబ్రహ్మణఃపదమ్ । మమేతిద్వ్యక్షరో మృత్యుర్నమమేతిచశాశ్వతమ్"ఇత్యత్రబ్రహ్మణఃపదమ్-స్వరూపమ్, లోకో వా. శాశ్వతపదమపితదర్థమ్; ప్రాప్యప్రాపకభావనిబన్ధనం సామానాధికరణ్యమ్. పదశబ్దః ప్రాపకపరఇతికేచిత్.

అత్రేదంబోధ్యమ్. దేహాత్మభ్రమఃస్వాతన్త్ర్యాత్మభ్రమశ్చ అహఙ్కారః; దేహానుబన్ధిష్వాత్మానుబన్ధిషుచ మమకారః; (౧) "అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా" ఇతి - తదుభయసాధారణమ్ ; ఆద్యావహఙ్కారమమకారౌ-ఉకారేణనిరస్తౌ. స్వాతన్త్ర్యమ్-అనన్యశేషత్వం, నిరపేక్షకర్తృత్వం, స్వాధీనభోక్తృత్వఞ్చ. ఆద్యంప్రథమేననిరస్తమ్; ఉత్తరాణినమసా.

ఉత్తమాధికారిణమపేక్ష్య, ఉపాయాన్తరప్రవృత్తిరపిస్వాతన్త్ర్యమ్. ఆత్మానుబన్ధిషుమమకారోఽపి రక్షణవ్యాపారేశేషిత్వాభిమానః. ఫలేనస్వార్థస్వభోక్తృత్వాభిమానః. స్వశరీరగుణాదీనామనన్యార్థానామౌపాధిక స్వశేషత్వాభిమానశ్చ. అన్త్యస్తృతీయేననమసా వా. ఆద్యఃస్వస్థానగతేన ఉత్తరాన్వితేనవా; నమసాస్వస్థానగతత్వమ్; కిఞ్చిత్స్వాతన్త్ర్యంకృతిరితిపదాన్యధ్యాహృత్య, కృతిపదాధ్యాహారో నిరుక్తవశాత్. ఇతరాధ్యాహారస్సంహితావచనాత్. (౨)"అహమపినమమభగవతఏవాహమస్మి" "యాఃకాశ్చనకృతయోమమభవన్తి, తాసుమమతానాస్తిభగవతఏవతాః" ఇత్యుక్తమ్. కృతిగతంమమత్వం స్వశేషత్వంస్వాధీనత్వమ్, భగవద్గతోపాయభావవిరోధిత్వఞ్చ. భగవత్సమ్బన్ధశ్చ భగవద్గతోపాయభావానుగుణత్వమ్ ; పరాధీనత్వం పరశేషత్వఞ్చ. ఏవంసర్వవిధాహఙ్కార మమకారనివర్తకత్వాదస్య స్వరూపోజ్జీవనత్వమితి;

---

(౧) వి-పు-౬-౭-౧౧ (౨) యజు..

(౨౦) ఇతుతాన్ - స్వరూపత్తైయుమ్ ఉపాయత్తైయుమ్ ఫలత్తైయుమ్ కాట్టుమ్.

(౨౧) తొలైవిల్లిమఙ్గలమ్ తొఴుమెన్నైయాలే స్వరూపమ్ శొల్లిఱ్ఱు.

అథస్థూలయోజనాభిప్రాయేణ నమశ్శబ్దస్యస్వరూపోపాయ పురుషార్థపరతాందర్శయతి వాక్యత్రయేణ(తొలైవిల్లిమఙ్గలమిత్యాది). అహిర్బుధ్న్యసంహితాయామ్, "ప్రేక్షావతఃప్రవృత్తిర్యా" ఇత్యారభ్య "నన్తృనన్తవ్యతాత్మకః" ఇత్యన్తేన స్వాభావికశేషవృత్తిపరత్వం నమశ్శబ్దస్యదర్శితమ్. (ప్రేక్షావతః) విదితస్వరూపస్య; స్వతః, నతుఫలార్థమ్. ఉత్కృష్టమిత్యనేనాన్వయ ఇతి కేచిత్. మన్త్రగత నమశ్శబ్దస్య ఏతద్వివరణమితి నాసాధారణ్యాందోషః. చేతనవర్గద్వైవిధ్యమాహ (లోకేచేతనవర్గస్త్వితి). జ్యాయశ్శబ్దో భగవదసాధారణ ఇత్యాహ (కాలత ఇతి). స్వరూపత ఇత్యపిబోధ్యమ్. అస్యాత్ర జ్యాయశ్శబ్దప్రయోగ ఔపచారిక ఇత్యాహ (ముఖ్యయావృత్త్యేతి). శేషశేషిభావ పరావరభావ నన్తృనన్తవ్యభావా అనయోస్సమ్బన్ధా ఇత్యాహ (అనయోరిత్యాదినా). తేషామ్-అజ్యాయసామ్, తేన-జ్యాయసా; పరావరసమ్బన్ధే ఆశ్రయవ్యవస్థాయాఉక్తత్వాత్, ఇతరయోస్తామాహ (నన్తవ్య ఇత్యాది). పరమ ఇత్యుద్దేశ్యమ్. శేషా ఇత్యావర్తతే; ఉక్తాదన్య ఇత్యుద్దిశ్య శేషాః ఇతి విధేయమ్.

కేచిత్తు, నన్వేతావతా అజ్యాయోనిరూపిత శేషిత్వసిద్ధావపి నజ్యాయశ్శేషిత్వసిద్ధిరితి, సర్వశేషిత్వం భగవతో నసేత్స్యతీత్యతఆహ (అజ్యాయాంస ఇతి). ఏవఞ్చసర్వశబ్దస్య నవ్యవహితాన్వయః. శేషశేషిభావాదేవ నన్తృనన్తవ్యతాసిద్ధిరిత్యాహ (నన్తృనన్తవ్యభావే

(౮-౨) "వేఙ్గడత్తుఱైవార్క్కు నమః" ఎన్గైయాలే ఉపాయమ్ శొల్లిఱ్ఱు.

నేతి). తేషాంజ్యాయోజ్యాయసామ్, తేన- శేష శేషిభావేన; "శేషః పరార్థత్వాత్" ఇతిసూత్రాదితిభావః. స్పష్టామప్యాశ్రయవ్యవస్థాం బుద్ధి సౌకర్యాయాహ (నన్త్వవ్యఇతి) ఇత్యాహుః.

స్వతఇత్యుక్తంవివృణోతి (నన్గనన్ఱువ్వైతి) తదేవం స్వాభావిక శేషవృత్తేర్నమః పదేనాభిధానాత్, శేషభూతంస్వరూపం ప్రకాశ్యతఇతిభావః.

(వేఙ్గడత్తుఱైవార్క్కితి) అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాంహి "ఉపాధిరహితేనాయమ్" ఇత్యారభ్య, "స్థూలోయంనమసశ్చార్థః" ఇత్యన్తేన నమఃపదస్య అధికారికృత్యపరత్వముక్తమ్. ఉపాధిశబ్దః భావప్రధానః. ఉపాయతారహితేన; ఉపాధిపదస్యప్రయోజనపరత్వే ప్యేషఏవార్థః. భావేన-బుద్ధివిశేషేణ. నమఇతి-వాచా, కాయేనవా ప్రహ్వీభవతి; తథాచ, వాచికకాయికప్రహ్వీభావహేతు భావవిశేషోనమశ్శబ్దార్థ ఇత్యుక్తమ్. తమేవభావవిశేషంవివృణోతి (భగవాన్నైఇతి). పరఃప్రత్యవరఇత్యాభ్యాం శేషశేషిభావ ఉపలక్ష్యతే. "నమనః కారణంహినః" ఇతికరిణే బాహుళకాదసున్నితిదర్శితమ్. తథాచ తదేకశేషత్వాధ్యవసాయో నమశ్శబ్దార్థఇత్యుక్తమ్.

అథతదేకోపాయత్వాధ్యవసాయలాభాయ వ్యుత్పత్త్యన్తర మాహ (నామయత్యపివేతి). ప్రహ్వీభావయతి - ఏతచ్ఛేషంకరోతి; ఏతస్యోపాయంకరోతీతియావత్. (ప్రహ్వీభవతీతి) లోకదృష్ట్యాప్యే షోర్థఉపపాదితః. అస్మిన్పక్షేణ్యాన్నమతేః కర్తర్యసున్నిత్యాశయే నాహ (అతోవానమఇతి). "తస్యచవశీకరణంతచ్ఛరణాగతిరేవ" ఇతి భాష్యానుసారాత్తదేకోపాయత్వాధ్యవసాయఏవ ఇహావివక్షితః.

కేచిత్తు, ఉపాధిరహితేనాయమితి వాచికనమస్కారఉక్తః ; నమతి-నమ ఇతివదతీత్యర్థాత్. భగవాన్నఇతిమానసః ; నామయత్యపీతికాయికఇత్యాహుః.

అత్రతద్వేతి-తచ్ఛబ్దస్యనమతీత్యేతత్పరామర్శకత్వే యేనేత్యస్యాసాకాఙ్క్షతా ; నమనపదానుసారాత్, అస్మిన్నర్తేనపుంసకత్వోపపత్తిః ; నచ "భగవాన్నే" ఇతిశ్లోకేవాశబ్దశ్శూయతే. అథవశీకరణత్వేనోక్తస్య పూర్త్యపూర్తిప్రకారందర్శయతి (వాచేతి). యత్-నమనమితి శేషః. తథాచకాయేనప్రణిపత్య, నమశ్శబ్దముచ్చార్యత్వదేకశేషస్య మమత్వమేవోపాయఇత్యనుసన్ధానంక్రియతే ; తత్పూర్ణంనమనమ్. ఏకైకకరణసాధ్యంన్యూనమిత్యర్థః. (౧) "భవశరణమితీరయన్తి" (౨) "పాపీయసోపిశరణాగతిశబ్దభాజః" (౩) "యేనకేనాపిప్రకారేణద్వయవక్తాత్వమ్" (౪) "శరణవరణవాగియంరోదితా" (౫) "ప్రపత్తివాచైవనిరీక్షితుంవృణే" (౬) "అఞ్జలిఃపరమాముద్రా" (౭) "త్వదఙ్ఘ్రిముద్దిశ్య"ఇత్యాదిభిరేకైకకరణసాధ్యాయా అపి ఫలావినాభావప్రతీతేః; పూర్తిరిహ అధ్యవసాయస్యైకమేళనస్థలేస్వపరీవాహరూపవాచికకాయిక సమ్పాదకత్వరూపాతిశయపి శేషః. తదభావఏవన్యూనతా.

ఉత్తమాధికారిగతత్వరూపాం కరణాధీనాం ప్రపత్తిగతాం పూర్తిమభిధాయ, అఙ్గాదీనాంతాం వక్తుముపక్రమతే, "ఇయంకరణపూర్తిస్స్యాదఙ్గపూర్తిమిమాంశృణు" ఇతి. కరణైః - పూర్తిరితివిగ్రహః. యథా సకలకరణసాధ్యప్రపత్తిరుత్తమాధికారిగతా;

(౧) వి-పు-౩-౭-౩౩   (౨) అతిమా-స్తు-౬౧   (౩) శరణాగతిగద్యమ్-
(౪) వర-స్తు-౪౪   (౫) వరద స్తు-౯౨   (౬) భరద్వాజసం
(౭) స్తో-రత్న

ఏవంవక్ష్యమాణ సకలాఙ్గసమ్పన్నాపి; తత్రకతిపయాఙ్గాభావేన్యూనత్వమితి పూర్తిశబ్దేనసూచ్యతే. కరణస్య-న్యాసస్యపూర్తిరిత్యర్థే, అగ్రే అఙ్గానాంపూర్తిరిత్యేవవక్తవ్యతయా, అగ్రేచతదనుపన్యాసేనాసాఙ్గత్వాత్. అతఏవ ఆగ్నేయాదిసముదాయే తంతంప్రతివిహితే కస్యచిదేకస్యాభావేపి ఫలాదర్శనాత్, ఏతేషాఞ్చవాచికకాయికయోరభావేపి ఫలదర్శనాదధికారివిశేషణత్వమాత్రమవసీయతే ఇతిద్వయాధికారేవక్ష్యతే.

అఙ్గశబ్దోఽత్రాపేక్షితార్థమాత్రపరః; నతుపరోద్దేశ్యకకృతికారకత్వేన విహితత్వరూపశాస్త్రీయాఙ్గ ప్రయాజాద్యసాధారణాఙ్గత్వపరః. గోప్తృత్వశక్తినిరూపణస్యాఙ్గత్వోక్తేః, అకర్తవ్యానామపివిరోధ్యభావానాముపాఙ్గత్వకథనాచ్చ. అతోఽభరసమర్పణాధికార్యపేక్షితత్వమఙ్గత్వమ్; తదపేక్షితముపాఙ్గత్వమితిబోధ్యమ్.

తత్రప్రథమం క్రియమాణశరణాగతౌ ఉపాయబుద్ధిత్యాగ ఆవశ్యకఇత్యాహ-(౧) "శాశ్వతీమమ సంసిద్ధిరియంప్రహ్వీభవామియత్। పురుషంపరముద్దిశ్యనమేసిద్ధిరతోఽన్యథా," ఇతి. నియతాన్వయవ్యతిరేకాధీనా స్వీకారే ఉపాయత్వబుద్ధిః ప్రసజ్యమానా అనేననివార్యతే. ప్రహ్వీభవామియత్,ఇయమేవశాశ్వతీసంసిద్ధిర్నత్వేతద్ధేతుకాఅన్యా సంసిద్ధిరితి, అనుపాయత్వంలక్ష్యతే. ఫలత్యాగపరత్వేపి ఫలసఙ్గకర్తృత్వోపాయత్వత్యాగాలక్ష్యాఏవ. ఫలత్యాగోప్యత్ర నస్వర్గాది ఫలత్యాగః; అప్రసక్తత్వాత్. నాపిఫలసామాన్యత్యాగః; ప్రవృత్త్యాదివిరోధాత్; నాపిప్రధానఫలిత్వాభిమానత్యాగః; ఫలస్వామ్యత్యాగస్య ఆత్మనిక్షేపకోటిప్రవేశస్య, "తేనసంరక్ష్యమాణస్య" ఇత్యాది

(౧) అహిర్బుధ్న్యసం.

వచనసిద్ధత్వాత్; ఫలేష్విత్యస్య తతః ఫలేష్విత్యర్థః. ఫలత్యాగపరతాపక్షేపి స్వప్రాధాన్యేన ఫలేష్విత్యర్థస్య వక్తవ్యత్వాత్.

యది పునః, "తస్యైవ యో యో న్యాసాఖ్యః ప్రథమం యాత్యుపాయతామ్ । స ఏవ స్వోపర్యపర్యస్య పరాం ప్రీతిముపావహన్ । వృత్త్యాఖ్య ఫలతాం యాతీత దేవామృతముచ్యతే" ఇతి వచనానురోధేన ప్రపత్త్యాభావఘటిత ఫలేష్విత్యర్థః; తదాపి న నః కాచిత్ క్షతిః.

కేచిత్తు, ప్రపత్త్యాభావ ఇతి యదీయం సంసిద్ధిః మమ శాశ్వతీ, ఏతాదృశాధ్యవసాయో మమ యథావస్థితాత్మస్వరూప విషయ ఇత్యర్థః. మే ఇతో౽న్యథాసిద్ధిర్న;- అన్యాకారవిషయజ్ఞానం న మద్విషయమ్. అతస్స్వరూపజ్ఞానపర్యవసితమ్; ఏతన్న సాధనమితి బుద్ధిరావశ్యకీతి, ఫలేష్విత్యనేన ద్యోత్యతే; తదర్థః పూర్వవదిత్యాహుః.

శ్రైష్ఠ్యఞ్చైతస్య సిద్ధోపాయప్రవృత్తిప్రతిబన్ధకాన్తరజ్ఞ స్వగతోపాయభావనివారకత్వాత్. అథోపాయాన్తరాభావానుసన్ధానరూపం కార్పణ్యమాహ (అనాదివాసనాయోగాదిత్యాదినా). అనాదివాసనాయోగః-దుష్కర్మవాసనాయోగః. మలావకుణ్ఠితత్వమ్-రజస్తమోభిభూతమనస్కత్వమ్. దృక్క్రియే - జ్ఞానకర్మణీ. ఏతేన భక్తియోగవిరహాదర్థసిద్ధః. ఉద్బోధః-ఖ్యాపన ఇచ్ఛేత్, భగవత్కృపోత్తమ్భకతయా ఉపయోగః. జ్ఞాన ఇచ్ఛేత్, తాత్కాలికోపాయాన్తరప్రవృత్తిప్రతిబన్ధకతయా "కార్పణ్యేనాప్యుపాయానాం వినివృత్తిరిహేరితా" ఇతి ఉపాయాన్తరనివృత్త్యౌపయోగః.

ఏవం ప్రపత్త్యాభావగత వశీకరణహేతుతాసమ్పాదనౌపయికాఙ్గద్వయముక్త్వా, తత్ప్రవృత్తిహేతుభూతమఙ్గమాహ "పరత్వే సతి

దేవ్రాయం భూతానామనుకమ్పనః । అనుగ్రహైకధీర్నిత్యమిత్యేతత్తు తృతీయకమ్ । ఉపేక్షకోయథాకర్మఫలదాయీతియామతిః । విశ్వాసాత్మకమేతత్తు తృతీయంహన్తినైసదా ।" ఇతి.

సతీత్యనన్తరమ్, అపీతి శేషః. సమాభ్యధికదరిద్రతయా యథాకర్మఫలందాస్యామీతి లీలానుగుణ స్వసఙ్కల్పపరవశోపీత్యర్థః. నిత్యమనుగ్రహైకధీః-అవసరమాత్రప్రతీక్షః. భూతానామ్-స్వవిషయానుకూల్యేన లబ్ధసత్తాకానామ్. అనుకమ్పనః-దుఃఖనిరాచికీర్షుః. "శక్తేస్సూపసదత్వాచ్చ కృపాయోగాచ్చ శాశ్వతాత్ । ఈశేశితవ్యసమ్బన్ధాదనిదమ్ప్రథమాదపి । రక్షిష్యత్యనుకూలాన్న ఇతియాసుదృఢామతిః । సవిశ్వాసోభవేచ్ఛక్రసర్వదుష్కృతనాశనః"ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తేః. అత్ర "అనుకూలాన్నః" ఇత్యుక్త్యాప్రపత్తిరానుకూల్యమాత్రే పర్యవసితా; నసాధనమ్; కిన్త్వధికారిణోవ్యావర్తికా. పఞ్చమ్యన్తపదనిర్దిష్టాయాఏవ కృపాయాఇతిస్ఫుటమ్. ప్రపత్తేర్మోక్షోపాయత్వేయథాకర్మఫలదాయిత్వస్యస్వవిషయేఽనపేక్షహేతుతయా తద్భావస్య విశ్వాసవిరోధితోక్తిశ్చాఽసఙ్గతా.

యథాహ్యన్యేషాంకర్మణాం నరకస్వర్గాదిఫలమ్, ఏవంప్రపత్తేరపికాలవిశేషావచ్ఛిన్నమ్, తత్రయథాకర్మఫలదాయిత్వం స్వానుగుణమేవేతి, అతఃప్రపత్తేః ఫలసాధనత్వశక్తిరస్తివానవేతి విమర్శఏవ విరోధీవక్తవ్యస్స్యాత్. అయంవిశ్వాసోఽభీష్టోపాయప్రపత్త్యఙ్గత్వేనోపయుజ్యతే. లక్ష్మీతన్త్రేతదుక్తమ్;-"రక్షిష్యతీతివిశ్వాసాదభీష్టోపాయకల్పనమ్" ఇతి.

పురుషార్థప్రదస్యభగవతః ప్రార్థనాభావేరక్షకత్వాసమ్భవాత్, ప్రార్థనాపి, "నామయత్యపివాదేవమ్" ఇత్యుక్త్యావ్యుత్పత్త్యా సమర్థ్య

ప్రార్థాన్తతా, అతస్తద్ధేతుభూతం గోపనశక్తినిశ్చయమఙ్గత్వేన నిర్దిశతి. "ఏవమ్భూతోఽప్యశక్తస్సన్న త్రాణం భవితుం క్షమః। ఇతి బుద్ధ్యాస్య దేవస్య గోప్తృశక్తినిరూపణమ్। చతుర్థమఙ్గముద్దిష్టమముష్య వ్యాహృతిః పునః। ఉదాసీనో గుణాభావాదిత్యప్యేషా నిమిత్తజా" ఇతి.

(ఏవమ్భూతోఽపి) దయాదిగుణవానపి, (భవితుమ్) కర్తృతయా ప్రాప్తుమ్. (ఇతి బుద్ధ్యా) "గోప్తృత్వవరణప్రతిబన్ధసమ్భవాత్" ఇతి శేషః. అశక్తః - శక్తిశూన్యః. (గుణాభావాత్) విరోధినివర్తనానుగుణజ్ఞానాద్యభావాత్, (నిమిత్తజా) సామాన్యతో దృష్టాదినా. గోప్తృత్వవరణఞ్చ అవశ్యాపేక్షితమిత్యుక్తమ్. "గోప్తృత్వవరణం నామ స్వాభిప్రాయనివేదనమ్" (౧) "సర్వజ్ఞోఽపి హి విశ్వేశస్సదా కారుణికోఽపి సన్। సంసారతన్త్రవాహిత్వాద్రక్ష్యాపేక్షాం ప్రతీక్షతే" ఇతి, "కరుణావానపి వ్యక్తం శక్తస్స్వామ్యపి దేహినామ్। అప్రార్థితో న గోపాయేదితి తత్ప్రార్థనామతిః। గోపాయితా భవేత్యేవం గోప్తృత్వవరణం స్మృతమ్" ఇత్యత్రాపి భగవత ఏవాపేక్షాప్రతీక్షోక్తేర్న మనస్యానుపాయతా సూచ్యతే.

అథ వృత్త్యోపయికాఙ్గద్వయమాహ "స్వస్యస్వామినివృత్తిర్వ్యాపాతికూల్యవివర్జనమ్। తదఙ్గం షష్ఠమంప్రోక్తమాజ్ఞావ్యాఘాతవర్జనమ్। అశాస్త్రీయోపసేవా తు తద్వ్యాఘాత ఉదీర్యతే। చరాచరాణి సర్వాణి భూతాని భగవద్వపుః। అతస్తదానుకూల్యం మే కార్యమిత్యేవ నిశ్చయః। షష్ఠమఙ్గం సముద్దిష్టం తద్వ్యాఘాతో నిరాకృతిః" ఇతి నిషేధశాస్త్రాణాం ప్రపన్నాప్రపన్నసాధారణత్వాన్నిషిద్ధానుష్ఠానం సాక్షాల్లోకవినాశాదిద్వారా చ భగవదనభిమతిహేతురిత్యేతదాకారో లక్ష్మీ

(౧) లక్ష్మీతన్త్రే-౧౭

తన్త్రఉక్తః. "తథైవసర్వభూతేషు ప్రాతికూల్యంవివర్జయేత్" ఇతి. ఇహాత్యాకారాన్తరముక్తమ్. అధికారిపూర్తయేచైతాదృశవృత్తి రపేక్షితా. వృత్తిః - తత్సఙ్కల్పః. అగ్రేసఙ్కల్పశ్రవణాదిత్యప్యాహుః. ఆజ్ఞావ్యాఘాతః-అకృత్యకరణమ్. సాధారణవిధిశాస్త్రాణామప్రపన్నవిషయత్వాత్, "అవిప్లవాయధర్మాణామ్" ఇత్యాదివిశేషవిధ్యధీన భగవదాజ్ఞాపరిపాలనౌపయికమానుకూల్యసఙ్కల్పమాహ (చరాచరాణిభూతానీతి). (నిరాకృతిః) అన్తరఙ్గస్య సామాన్యధర్మాకరణే భగవాన్ కిఙ్కరిష్యతీతి తత్తిరస్కారః.

ఉపసంహరతి, "ఏవమఙ్గైరుపాఙ్గైశ్చనమనస్తేప్రకీర్తితమ్" ఇతి. అత్రవిరోధిస్వాతన్త్ర్యపబోధనివర్తకతయా సూక్ష్మయోజనాన్తరముక్తా;అసాధనస్యనమనస్య కథమఙ్గోపాఙ్గయుక్తతేతి శఙ్కాతృతీయయోజనయావ్యావర్త్యతే. "నమననామవాన్" ఇతిహ్యుక్తమ్. ప్రధానోయమిత్యస్యార్థః ప్రాగుక్తః; నమనాత్ప్రధానఇతివా. తదధీనవశీకారవిషయత్వేన ఉక్తస్స్వప్రాప్తయేపన్థాఇత్యర్థః. నత్వయంప్రధానఃపన్థాఇతి. మకారాత్సఙ్కోపకల్పనాపత్తేః, నమననామవానిత్యస్యవైయర్థ్యాపత్తేశ్చ; నతుతత్ప్రాప్తయఇతిపఠిత్వాప్రపత్తేః కర్మాద్యుపాయేభ్యః ప్రాధాన్యపరఇత్యఙ్గీకర్తుంయుక్తమ్; ప్రపత్త్యుపస్థాపకపదాభావాత్; అతఏవోక్తం తత్త్వదీపకృతా; అథవాన్యాసవాచకోయం నమశ్శబ్దః (౧) "న్యాసఇతిబ్రహ్మా, బ్రహ్మాహిపరః" ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధం సాక్షాదుపాయంపరమాత్మానమభిధత్తే. తథాశాస్త్రోక్తమ్. "పన్థానకారఉద్దిష్టః" ఇత్యారభ్య "స్వప్రాప్తయేప్రధానోయం పన్థానమననామవాన్" ఇత్యన్తేన, ఇతి. రహస్యత్రయసారేపి ; సాధ్యో

(౧) తై-నారాయ-

పాయవశీకార్యస్య ప్రాపకస్య సిద్ధోపాయస్య ప్రకారమర్థ ఇత్యుక్త్వా వ ఉపాయాన్తరేభ్యస్సమర్పణస్య ప్రాధాన్యపర ఇత్యపి వక్తుం శక్యత ఇత్యుక్తమ్.

సిద్ధోపాయప్రధానకత్వాత్ప్రపత్తేః, తస్య కర్మాదితః ప్రాధాన్యప్రతిపాదనే సమర్పణస్య ప్రాధాన్యం ప్రతిపాదితప్రాయమితి యోజనాన్తరాభిప్రాయః; అఙ్గపూర్తిమిత్యనుసారాత్, "అఙ్గైరుపాఙ్గైశ్చ" ఇత్యత్ర పూర్ణమిత్యుపస్కార్యమ్. ఉక్తప్రాయత్వాత్; "అఙ్గోన్యస్యాఖ్యానముచ్యతే" ఇతి నోక్తమ్. ఏవఞ్చ పూర్ణాధికారిషు షడప్యేతాని యుగపద్విద్యన్త ఏవ. అన్యేషు తు క్రమేణ భవన్తి. తదుక్తం ప్రపన్నపారిజాతే, "ఆర్తప్రపత్తావేతేషాం సన్నిధిస్తు విధీయతే। దృప్తప్రపత్తావేతాని భవిష్యన్త్యుత్తరోత్తరమ్" ఇతి.

తత్రాపి విశ్వాసకార్పణ్యానుసన్ధానప్రార్థనాధ్యవసాయాశ్శరణాగత్యధికారిణో నియతాః; (౧) "అహమస్మ్యపరాధానామాలయోఽకిఞ్చనోఽగతిః" (౨) "త్వమేవోపాయభూతో మే భవేతి ప్రార్థనామతిః। శరణాగతిరిత్యుక్తా సా దేవేఽస్మిన్ప్రయుజ్యతామ్" (౩) "అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకమ్। తదేకోపాయతా యాఞ్చా ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః" ఇత్యాద్యనురోధాత్; విశ్వాసస్తు నానుసన్ధేయకోటౌ ప్రవిష్ట ఇతి, అహమస్మ్యపరాధానామితి శ్లోకే తదప్రదర్శనమ్. నిరనుతాపాదికాహ్యుపాయోపేయస్వీకారా ఉపాయాధికారప్రచ్యుతికరాః; ఆనుకూల్యసఙ్కల్పస్తు భగవత్ప్రీతిరూపపురుషార్థసమ్పాదకోఽనభిమతనివారకశ్చ. ఆచార్యైరపి, ప్రార్థనాగర్భదృఢాధ్యవసాయరూపో బుద్ధివిశేష ఇతి ప్రార్థనాధ్యవసాయావుక్తౌ. "పేఱుతప్పా తెన్ఱు

(౧) అహిర్బు-సం-౩౭-౩౦ (౨) అహిర్బు-సం- (౩) విష్వక్సేనసం-

తుళసిద్ధిరుక్తాఽయమ్" ఇతి విశ్వాసోఽపశ్యాపేక్షిత ఇత్యుక్తమ్; "నిషిద్ధానుష" ఇత్యుపక్రమ్య, "ఇన్నైగెయ్యుక్కొణ్డు క్రూరఙ్గళుమాయ్ ఉపాయవిరోధికళుమాయ్, ఉపేయవిరోధికళుమాయిరుక్కుమ్" ఇతి, శ్రీవచనభూషణే, ప్రాతికూల్యవర్జనస్య ఆప్రయాణాదనువర్తనీయత్వమ్; ఉపాయాపాయాన్వయేనానుతాపప్రపదనస్యైవ అధికారాప్రచ్యుసమ్పాదకతా ద్వయాధికారే వరవరమునిభిరుక్తా; అజ్ఞానానువర్తనే, భగవదనభిమతత్వం పురుషార్థహానిశ్చేత్యాచార్యైరేవోక్తమ్; కిన్తు ప్రపత్తేరనుపాయత్వాత్ సర్వేప్యేతే ఉపాయాధికార్యపేక్షితా ఇత్యుచ్యత ఇతి విశేషః. సర్వత్రైవానుకూల్యసఙ్కల్ప ప్రాతికూల్యవర్జనప్రకరణేషు ప్రపత్తిపర్యన్తేప్యేతే ఉచ్యన్తే.

యథాలక్ష్మీతన్త్రే;— "మయ్యేవ సర్వభూతేషు హ్యానుకూల్యం సమాచరేత్ । తథైవ సర్వభూతేషు ప్రాతికూల్యం విసర్జయేత్" ఇతి, "ప్రాతికూల్యం పరిత్యక్తమానుకూల్యఞ్చ సంశ్రితమ్ । అపాయేభ్యో నివృత్తోఽస్మి పాతకేభ్యో భవోదధౌ । తథాప్యత్ర ప్రవృత్తిస్స్యాత్త్వత్కృపా తేన సా వినశ్యతు।" ఇతి చ, "అపాయాన్ సమ్పరిత్యజ్య పాతకాన్ భవసాగరే । దైవాద్వా యది వా మోహాదపాయస్య పరిప్లవే । భజమానో భవత్యేవ లక్ష్మీనారాయణౌ ప్రభూ । శశ్వచ్ఛానుకరాన్ సర్వానపాయాన్ జహాతి స్వయమ్ । అతే ప్రాకరణే తేషాం లోకసఙ్గ్రహచేతసా" ఇతి చ, "అనుకూలేతరాభ్యాన్తు వినివృత్తిరపాయతః" ఇత్యుక్త్వా, "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాం వృత్తిమాస్థితః" ఇత్యుక్త్వా "రక్షిష్యతీతి నిశ్చిత్య నిక్షిప్తస్వస్వగోచరః । బుద్ధ్యేత దేవదేవస్తం గోప్తారం పురుషోత్తమమ్।" ఇతి విశ్వాసప్రార్థనాద్యనపాయా ఉక్తాః.

"ఉపాయాపాయనిర్ముక్తా మధ్యమాం స్థితిమాస్థితా । శరణాగతిరగ్ర్యైషా సంసారార్ణవతారిణీ । ఏషా సాన్తైదికీనిష్ఠా హ్యుపాయా

పాయమధ్యమా । అస్యాంస్థితో జగన్నాథం ప్రపద్యేతజనార్దనమ్।” ఇత్యాదితశ్చ నిరనుతాపోపాయాపాయప్రవృత్త్యభావవిశిష్టా విశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాగర్భాఽధ్యవసాయవిశేషరూపా ప్రపత్తిః - సంసారతారిణీత్యవగమ్యతే. తదేతత్సర్వముత్తరత్రస్ఫుటతరముపపాదయిష్యామః.

తదేవ మహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం స్థూలయోజనాయాం సమశ్శబ్దస్య అధికారికృత్యపరత్వమవగమ్యతే; భగవతాపిపరాఙ్కుశేన శ్రీవేఙ్కటాద్రినిలయోద్దేశేనసమఇత్యుక్తిస్సుశకాప్రాప్తాచ; తామేతాంబిభ్రతాం పూర్వోత్తరాఘయోరశ్లేషవినాశావిత్యనుగృహీతమ్. అత్రసమశ్శబ్ద ఉక్తప్రవృత్తిబలాచ్ఛరణాగతిం ప్రకాశయన్నుపాయవేషం భగవన్తంప్రకాశయతీతిభావః. యద్యపిపరాఙ్కుశసూక్తౌ సమఇతిపదద్వయేనపారతన్త్ర్య ప్రకాశనముఖేన తదుచితోపాయః ప్రకాశ్యతఇతి పూర్వైర్వ్యాఖ్యాతమ్; తథాపి పూర్వోత్తరసాహచర్యాన్నాలే ఐకపద్యయోజనాయామేవాఽభిమతత్వప్రతీతేః, యోజనాయాయోజనాన్తరావిరోధిత్వాచ్చనేత్థం వ్యాఖ్యానంవిరుధ్యతే.

(౧) “యస్సదేవో మయాదృష్టః పురాపద్మాయతేక్షణః।సఏష పురుషవ్యాఘ్రస్సమ్బన్ధీతేజనార్దనః । సర్వేషామేవలోకానాం పితామాతాచమాధవః । గచ్ఛధ్వమేనంశరణం శరణ్యంపురుషర్షభాః” ఇత్యుపదిష్టైః పాణ్డవైః, “ఏవముక్తాస్త్రయః పార్థాయమౌచభరతర్షభ।

(౧) భార-రాజసూయ.

(౮౩) "అన్దిత్తొఴుమ్శొల్" ఎన్గైయాలే ఫలమ్శొల్లిఱ్ఱు.

ద్రౌపద్యాసహితాస్సర్వే నమశ్చక్రుర్జనార్దనమ్" ఇతి నమస్కృతిమిత్యుక్తేః.

దమయన్తీవృత్తాన్తేచ, "శరణమ్ప్రతిదేవానాం ప్రాప్తకాలమమన్యత" ఇత్యుపక్రమ్య "వాచాచమనసాచైవ నమస్కారంప్రయుజ్యసా।" ఇతి శరణాగత్యభిస్థానే ర్నమస్కారహేతుత్వోక్తేః, "నమశ్శబ్దః ప్రధానార్థస్స్వాహాశబ్దవదిష్యతే" ఇతికణ్వతః ప్రధానార్థకత్వవచనాత్, "నమస్కారాత్మకంయస్మై విధాయాత్మనివేదనమ్" ఇత్యుక్తేః, "సమిత్సాధనకాదీనాం యజ్ఞానాంన్యాసమాత్మనః। నమసాయోఽకరోద్దేవే సస్వధ్వరఇతీరితః ।" ఇతి నమసఆత్మన్యాసకరణత్వవచనాచ్చ, నమఃపద ముపాయపరమితిబోధ్యమ్.

వచనే, యజ్ఞానామితినిర్ధారణేషష్ఠీ; సస్వధరఇతి-*యస్సమిధేత్యారభ్య, యోనమసాసస్వధ్వరఇత్యన్తేన ఋగంశేనేరితః. ద్విపదత్వేపితత్కారణత్వముపపద్యతే; స్వాన్వయనివృత్తిప్రతిపాదకత్వాత్. స్వశేషత్వనివృత్తిపరత్వేపి స్వరూపసమర్పణే వినియోగఉపపద్యతే. స్వశేషత్వాభావబుద్ధిరేవ స్వరూపసమర్పణమ్.

ఏవముపాయపరతామభిధాయ ఫలపరత్వందర్శయతి (అన్దిత్తొఴుమితి). (౧) "బద్ధాఞ్జలిపుటాహృష్టానమఇత్యేవవాదినః" ఇతి దాస్యరసాతిశయ పర్యవసానభావినో నమశ్శబ్దస్యఫలప్రకాశకత్వమ్, "ప్రేమావతః" ఇత్యాద్యహిర్బుధ్న్యవచనానుమత మితిభావః.

---

(౧) భార-శాన్తి-మో-౩౩౮

(౮౪) "ఉన్ద్రుతుమున్నడియార్కట్కడిమై" ఎన్గిఱపడియే ఇతి లే
భాగవతశేషత్వమనుసన్ధేయమ్.

నను, "తొణ్డై పిల్లిమజ్జలమ్" ఇతి శ్రీసూక్తౌ తదీయశేషత్వ ప్రతీతేః కథమిహాత్యన్తస్య నమశ్శబ్దస్య తత్సమానార్థకతయా స్వరూపపరత్వమత ఆహ (ఉన్ద్రుతుమిత్యాది). యద్యపి శ్రీసూక్తౌ భాగవతశేషత్వస్య మన్త్రప్రతిపాద్యతామాత్రం ప్రతీయతే. తథాపి పరిశేషాదిహైవ తత్ప్రతిపాదనముచితమ్. నచ, తృతీయపదే నారాయణోద్దేశ్యక కైఙ్కర్యాపేక్షణే నారోద్దేశ్యకస్యాపి తస్యాపేక్షా ప్రతీతిః. అతిప్రసఙ్గాత్; నారత్వస్య అశుద్ధసాధారణ్యాత్, అతోనమస్యైవతత్సిద్ధిః.

"అత్యన్తపారతన్త్ర్యంహి నమశ్శబ్దేనబోధితే। స్వాతన్త్ర్యాభిమతాగత్యాం స్వాతపక్రప్రసిద్ధ్యతి। స్వశేషభూతమఖిలం స్వేచ్ఛయావినియుజ్యతే। పుత్రాదిషుహిరాజానస్తథేశస్సంశ్రితేషునః। స్వేచ్ఛయాసంశ్రితాధీనస్స్వతన్త్రోభగవానపి। తత్రవాచ్యాంకిమస్మాకం పృథక్సంశ్రితశేషతా॥

యథాస్వయమేవాహ (౧)"ఇమకాన్స్మ మునిశార్దూలకిఙ్కరాన సముపస్థితాః।" ఇతి.(౨)"దాస్యమైశ్వర్యయోగేన జ్ఞాతీనాఞ్చకరోమ్యహమ్। అర్ధభోక్తాచభోగానాం వాగ్దురుక్తానిచక్షమే" ఇతిచ. జితన్తాయామ్, "నతేరూపంనచాకారో నాయుధానినచాస్పదమ్। తథాపి పురుషాకారో భక్తానాం త్వం ప్రకాశసే" ఇతి.

అనుసంహితశ్చాయమర్థశ్శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రైః :-(౩) "అనన్యాధీనత్వం తవకిలజగుర్వైదికగిరః పరాధీనం త్వాం తు ప్రణతపరతన్త్రం

---

(౧) రా-బా-౩౧-౪ (౨) (౩) వరదరాజ స్త-౨౦

మనుమహే" ఇతి, (౧) "పరిజనపరిబర్హాః" ఇత్యారభ్య - అత్రావరద సకలమేతత్సంశ్రితార్థంచకర్థ" ఇతిచ; "భవేద్గుణకృతం దాస్యమపి భాగవతేషునః । నిర్బన్ధత్వనివృత్తిస్తు గుణాధిక్యప్రయోజనమ్ । భగవచ్ఛేషతాజ్ఞానం యచ్ఛేషత్వప్రయోజకమ్। నైవ వ్యావర్త్యతే తేనాశేషమధ్యమాతురత్తో పితత్।"

న చైకత్ర శేష శేషిభావవిరోధః. ఆకారభేదాదుపపత్తేః. క్రియాం ప్రతి శేషస్య కర్తురధికారిత్వేన శేషిత్వాభ్యుపగమాత్. శిష్యాచార్యయోరపి పరస్పరం శేషి శేషభావసత్త్వేపి వృత్తినియమో భగవదాజ్ఞావశాదేవోపపద్యతే. "జన్మాన్తరసహస్రేషు యస్యస్యాద్బుద్ధిరీదృశీ । దాసోహంవిష్ణుభక్తానామితిసర్వార్థసాధనీ" ఇతిచన్యాయసిద్ధోర్థో వచనేనాప్యుక్తః.

న చాత్రచతుర్విధానాం భక్తానాంభక్తిశబ్దేననిర్దేశః ; కిన్తు తద్దాస్యైకరసికానామ్. తదుక్తం ప్రపన్నపారిజాతే;-"భక్తిశబ్దస్యముఖ్యోర్థః ప్రపన్నే పర్యవస్యతి । అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాన్తు యథాసేనేశ ఉక్తవాన్ । సేవాతు ప్రోచ్యతేసద్భిర్భక్తిశబ్దేనభూయసీ । సేవాచాత్యన్తనీచత్వవృత్తిస్స్వామినమ్ప్రతి । తస్మాత్పరస్యదాస్యైకరసతాభక్తిరుచ్యతే" ఇతి.

అతఏవచాహుః;-"త్వయ్యాచార్యైర్వినిహితభరాస్తావకాంరఙ్గనాథత్వత్కైంకర్యప్రవణమనసస్త్వద్గుణాస్వాదమత్తాః । త్వత్సేవ్యేకస్మిన్నపివిజహతో యుక్తవత్సాధనత్వం త్వచ్ఛేషత్వస్వరసరసికానస్మాన్సరయేమేస్వదన్తామ్" ఇతి.

---

(౧) వరద- స్త-౩౩

(౮౨) ఇతు అకారత్తిలేయెన్ఱుమ్ శొల్లువర్ కళ్; ఉకారత్తిలే యెన్ఱుమ్ శొల్లువర్ కళ్.

ఏతదేవహిపరమైకాన్తిలక్షణంగీయతే, "దేవతాన్తరశబ్దాది భక్తికృష్ణాఖ్యహేతుషు । సామ్యాకృత్పరమైకాన్తీహరౌస్వామీతి బుద్ధిమాన్ । ముక్తతుల్యోహివరణాద్యస్తు కేవలభోగ్యతామ్ । భగవత్యనుసన్ధత్తే ప్రపన్నస్సోత్రకథ్యతే । ఏకాన్తిపరమైకాన్తిభావపకాధికారిణః । విజ్ఞాతవ్యోదశాభేదాత్తారతమ్యవశేనవా ।" ఏవమ్, "అనన్యమనసోవిప్రామూలమన్త్రసమాశ్రితాః । దృష్ట్వైవవైష్ణవాన్విప్రాన్ప్రణమన్తినమన్తిచ ।"ఇత్యనన్యమనస్త్వముపాయవిషయే శేషివిషయేచ, మూలమన్త్రసమాశ్రితత్వం తదుదితస్వరూపయాథాత్మ్యాధ్యవసాయనత్వమ్ ; ఏవంభాగవతవైభవప్రతిపాదకాని బహూని వచనాని ప్రపన్నపారిజాత తత్త్వదీపాదిషు ఉదాహృతానితత్రైవ ద్రష్టవ్యాని.

కేచిత్తు, అకారేణభగవచ్ఛేషత్వాభిధానాత్తస్యచ తదీయశేషత్వపర్యన్తత్వాత్, తత్రైవతత్సిద్ధిరిత్యాహుః; అన్యేతు, తదనన్యార్హశేషత్వస్యైవ తదీయపర్యన్తవినియోగార్హత్వప్రయోజకతాయా ఔచిత్యాత్, సమ్బన్ధనియామకోకారఏవ తత్సిద్ధిరిత్యాహుః. తదిదంపక్షద్వయముపన్యస్యతి (ఇతుఇత్యాదివాక్యద్వయేన).

ఆచార్యాస్తు, ఉకారస్యాపి నమశ్శబ్దేనానన్యార్హత్వాపాదనాత్, యథేష్టవినియోగార్హత్వరూపశేషత్వప్రతిపాదకప్రథమపదాపేక్షయాన్తరముపధానమపహారతన్త్ర్యప్రతిపాదకనమశ్శబ్దఏవభాగవతశేషత్వానుసన్ధానముచితమితి తత్రైవానుసన్దధుః.

ఉక్తఞ్చ వరదాచార్యైః-నను కథం శేషత్వాత్పారతన్త్ర్యమ
తిరిచ్యతే; ఇత్థం యథేష్టవినియోగార్హత్వం శేషత్వమ్ వినియుజ్యమాన
త్వం పారతన్త్ర్యమితి. తత్త్వదీపకృతస్తు;-"ఏవం సముక్తవిధవిద్విశిష్ట
విషయత్వతః । విశేషణాంశబ్రహ్మాదివిషయాస్స్యాచ్చ శేషతా ।
తదనన్యార్హతాహానిరితి నాశఙ్క్యమాత్మనః । తద్విశేషనిషేధేన
తత్త్వజ్ఞైశ్శిష్యతే యథా । విశేషణత్వసామ్యేపినిషిద్ధా దేవతాదయః।
అనువృత్తౌ తు తత్త్వజ్ఞాశ్శాస్త్రేషు విహితాస్తథా। గౌరవ్యేష్వపి పిత్రా
దిష్వశుద్ధత్వవ్యవస్థితౌ । నమస్కారాద్యనర్హత్వం యథాన్యత్రాపి
తత్తథా। అశుద్ధాస్తే సమస్తాస్తు దేవాద్యాః కర్మయోనయః। మా
యాగుణాభిభూతాశ్చేత్యుపాస్యా నైవ సమ్మతాః। అథస్యాదఙ్గతాశ్రు
త్యా దేవానాం పరమాత్మనః। నకిఞ్చిదన్యశేషత్వం భార్యాయా భర్తృ
రఙ్గవత్। ఇత్యేతదసమీచీనం భార్యాయా భర్తృశేషతా। శరీరద్వా
రతస్సిద్ధా శరీరవిషయా మతా । అత్ర సర్వశరీరీతు పరమాత్మా పరస్స్వ
యమ్। శేషీ తచ్ఛేషతాయత్తా తత్సమ్బన్ధిపరార్థతా । అత ఈశ్వర
సమ్బన్ధవిజ్ఞానం యేషు విద్యతే। తే విశుద్ధాస్తదీయత్వాదుద్దేశ్యా ఇత్యు
దీరితాః।" ఇత్యాదినా, "తస్మాదితరసంసృష్టజనశేషత్వవర్జితమ్। తదీ
యదాస్యం తత్త్వజ్ఞైర్మన్త్రతాత్పర్యమీరితమ్" ఇత్యన్తేన గ్రన్థసన్దర్భేణ
అకారస్యార్థస్య నారాయణపదవిశేషణత్వాత్, విశిష్టశేషత్వాది
ప్రతిపాదనే స్వరసతః ప్రతీయమానస్య విశేషణవిషయశేషత్వాదేః
బ్రహ్మాదిసాధారణ్యప్రతీయమానేపి "అశుద్ధాస్తే సమస్తాస్తు" ఇత్యాది
నా తేషామశుద్ధిప్రతీతేః, గౌరవ్యాణామపి పిత్రాదీనామశుద్ధిదశాయా
మివ అననువర్తనీయత్వం న్యాయప్రాప్తమ్; "నిత్యోవన్ద్యోనచానిత్యః
శరణ్యశ్చ ముముక్షుభిః। ఆప్తోపిస్తోరనాస్తశ్చ ద్విధాపదికరస్స్మృతః।"

ఇత్యాదిభిర్వాక్యైః కర్మసమ్బన్ధానామనుష్ఠేయత్వ ప్రతిపాదనాత్ తద్వద [illegible] రుపన్యస్తత్వాత్ ఇత్యసన్నిహితా [illegible] శేషత్వవిరోధితదనుష్ఠానమశక్యమేవ.

నచ భక్తిప్రపత్త్యాద్యనుష్ఠానేన అఙ్గభావేన తదనుష్ఠానం [illegible] త్వవిరోధః; సాఙ్గస్య [illegible] ప్రసక్తేః. [illegible] భాగవతశేషత్వప్రతిపాదకానేక వచనవిరోధాత్; [illegible] శేషత్వస్య [illegible] భగవదత్యన్త [illegible] భగవన్మన [illegible] శేషత్వ [illegible] "[illegible]" "[illegible]" [illegible] ఇత్యాద్యనేక [illegible] , [illegible] శేషభాగవత [illegible] శేషత్వ [illegible].

[illegible] భాగవత [illegible], "[illegible]" "[illegible]" ఇత్యాది [illegible] "[illegible]" ఇత్యాది [illegible] శేషత్వ [illegible] "[illegible]" ఇత్యాది [illegible], శేషత్వ [illegible] భాగవతశేషత్వ [illegible].

[illegible], "[illegible]" ఇత్యత్ర [illegible] శేషత్వాపి [illegible], [illegible] భాగవత [illegible] విశేషః [illegible] భాగవతశేషత్వసిద్ధిః. [illegible] సద్భావే [illegible] ప్రసిద్ధేః, విశేషవచనవిరోధాత్ప్రస

(౭౬) ఈశ్వరన్ తనక్కే యాయిరుక్కుమ్ ; అచిత్తుపిఱర్క్కే యాయిరుక్కుమ్. ఆత్మా తనక్కుమ్ పిఱర్క్కుమ్ పొతువాయిరుక్కుమెన్ఱు ముఱ్పట్టనినైవు. అజ్ఞనత్తుక్కే అచిత్తుప్పోలే "తనక్కేయాక వెనైక్కొళ్ళవేణుమ్" ఎన్గిఱతు నమస్సాలే.

విశేషణాన్వయః ; "మయి తే తేషు చాప్యహమ్" ఇత్యస్యాపి నారాయణశబ్దోపబృంహణత్వాచ్చ, సమ్బన్ధవిశేషతాత్పర్యగ్రహః. నరపతిశేష ఇత్యాదౌ నరశేషత్వే తాత్పర్యగ్రాహకప్రమాణాభావాత్, న విశేషణాన్వయః; తత్సత్త్వే త్విష్టాపత్తిరితి ప్రాహుః.

అచిద్వత్పరార్థరూపస్య స్వరూపయాథాత్మ్యస్య నమశ్శబ్దేవ ప్రతిపత్తేశ్చన్దనాదిదృష్టాన్తేన భాగవతవిషయే వినియోగ ఇహైవ సిద్ధ ఇతీత్యభిప్రయన్ ప్రణవజన్యజ్ఞానాన్నమఃపదజన్యజ్ఞానస్య వైలక్షణ్యమాహ (ఈశ్వరనిత్యాదినా వాక్యచతుష్టయేన).

(౧)"పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరమ్" ఇతి శ్రుతేః, తత్రేశ్వరశబ్దస్య శేషిపరత్వాత్, కేవలస్వార్థతా తత్స్వభావః. అచితస్తు, (౨)"భోక్తా భోగ్యమ్" ఇత్యుక్తేః కేవలపారార్థ్యమ్. చితస్తు-భోక్తృత్వనియామ్యత్వాభ్యాం స్వపరోభయార్థత్వప్రతీతిశ్శాస్త్రేషు; ప్రణవేపి మకారస్య జాతిపరత్వాత్, అచితామపి తత్రోపలక్షితత్వాత్, భగవతః కేవలస్వార్థత్వస్య, అచితాం కేవలపరార్థత్వస్య చ సిద్ధిః. జీవస్య తు జ్ఞాతృత్వబలాయాతభోక్తృత్వ శాబ్దశేషత్వాభ్యాముభయార్థత్వస్య మూల మన్త్రతాత్పర్యార్థస్య ప్రతిపాదకం నమః పదమ్.

---

(౧) తై-నా-౧౧ (౨) శ్వేతా-౧-౧౨

ఇయాంస్తు విశేషః. యత్పురుషార్థప్రధానాద్రమిడోపనిషదితి; స్వార్థతాగన్ధరహిత ఏవ పురుషార్థ ఇతి జ్ఞాపయితుం తత్ర ప్రార్థనాగర్భతా; ఇహ పునరన్తస్స్వరూపపరత్వాత్తాదృశపురుషార్థయోగ్యతా ప్రకాశనముఖేన స్వరూపనిష్కర్ష ఏవ క్రియత ఇతి న ప్రార్థనాపేక్షా. యది పునస్సర్వథా సామ్యమపేక్షితమ్; తదా స్వరూపప్రాప్త్యోభయపరతాపక్షమాశ్రిత్య ఉత్తరపదేనైకవాక్యతయా తదపి సూపపాదమేవ. పురుషార్థజ్ఞాపనపరస్యాపి తన్ముఖేన స్వరూపప్రకాశకత్వమప్యస్త్యేవేతి భాగవతశేషత్వప్రార్థనాముఖేన తదప్యత్రానుసన్ధాతుం శక్యత ఇతి భావః.

కేచిత్తు, ఉకారస్యానన్యార్హశేషత్వబోధకత్వాత్, తత్రైవ భాగవతశేషత్వమనుసన్ధేయమితి కేచిదిత్యుక్తమ్; తర్హి తత ఏవ స్వార్థతానివృత్తిసిద్ధేర్నమః పదమనర్థకమిత్యాశఙ్క్య, భోక్తృత్వోక్తిబలేన ఉకారస్య తుల్యవత్ స్వభోగోద్దేశ్యతావారకత్వాసమ్భవాత్, శేషత్వోక్త్యైవ పరగతాతిశయాధానైకముఖ్యప్రయోజనకోపాదానవిషయత్వవిరుద్ధాయాస్తస్యా వారణసమ్భవేపి, ఉకారస్య అన్యశేషత్వనివారకతయా సార్థక్యసమ్భవాత్, నానుత్కటస్వప్రయోజనోద్దేశానర్హత్వరూపాత్యన్తపారార్థ్యసిద్ధిరితి, తదర్థం నమశ్శబ్ద ఆవశ్యకః. పురత ఈక్షణే పశ్చాదీక్షణే తు స్వార్థతాగన్ధవిధురపురుషార్థప్రార్థనాపరత్వాదపీత్యాహ (ఈశ్వరనిత్యాది). యద్యపి, "తనక్కేమ్ పిఱర్క్కేమ్" ఇతి తుల్యవత్ప్రతీయతే. తథాపి ప్రణవోదితశేషత్వబలాదతుల్యత్వం స్వభోగే బోధ్యమ్. నచ, స్వభోగస్య మాత్రయాప్యనుద్దేశ్యత్వే సర్వథా స్వేన భగవతో యత్కిఞ్చిత్ప్రయోజనసిద్ధేర్నము

ముక్తౌస్యాదితివాచ్యమ్. లీలారసాదితః, కైఙ్కర్యాధీనభగవదానన్ద
స్యాతిశయితత్వాత్. (౧) "ఐకాన్తికనిత్యకిఙ్కరః ప్రహర్షయిష్యామి"
ఇతిహ్యుక్తమ్; నచైవమపి, యేనకేనచిదానన్దసిద్ధేర్న నియమతస్స్వ
మోక్షేచ్ఛాస్యాదితివాచ్యమ్. "స్వోపాదానపరమప్రయోజనంభగవత
స్సిద్ధ్యేత్" ఇత్యేవంరూపేచ్ఛాయా అవిరోధాత్. సర్వోఽపిచేతన
స్స్వార్థమేవ ప్రవర్తత ఇతి పునఃప్రకృష్టకృపాస్నేహాన్వితేషు వ్యభి
చారీతి శ్రుతప్రకాశికాయాంస్ఫుటమ్. స్వార్థవాసనాపి దృఢతరేణ
పారార్థ్యాధ్యవసాయేన నివర్తనీయా; యదిపునరిదానీంననివర్తేత,
తథాపి సాముక్తౌనివర్తతఏవ; నచైవం ప్రార్థనావైయర్థ్యమ్. అధికారి
పూర్తి†ప్రయోజకత్వాత్ప్రార్థనాయాః; (౨) "నిరస్తాఖిలదుఃఖోఽహమన
న్తానన్దభాక్స్వరాట్" ఇతి పరప్రాప్త్యుపన్యాసేనాస్థయా సాధనతయా
ఉద్దేశ్యస్యోద్దేశ్యతోక్తా. మన్త్రజన్య తాత్పర్యజ్ఞానశూన్యానాం
కేవలశాస్త్రస్యానన్దస్యాప్యుద్దేశ్యతామనుసన్దధతాం భక్తాదీనాంరీతి
ర్వాతత్రకథితా, అన్యథా స్వభోగేప్రధానోద్దేశ్యత్వస్యాప్యాపత్తేః.
తేషామపిపునస్సర్వసహిష్ణునాభగవతాముక్తిదశాయాం స్వార్థతాధీ
ర్నివర్త్యతేనవేత్యన్యదేతత్. నచ, తథాపి శ్రుతిష్వానన్దసామ్యాది
రేవ ఫలతయోక్తఇతి తస్యైవప్రయోజనతా. ఏవంభగవత్ప్రియో
జనే ప్రాధాన్యస్యాప్యసిద్ధిప్రసఙ్గాత్; అథవా, సంసారిజనవాసనాను
రోధేన ప్రాధాన్యేనానుద్దేశ్యమపి స్వానన్దంబోధయతి, (౩) "రసో
వైసః, రసంహ్యేవాయంలబ్ధ్వానన్దీభవతి" ఇతి; నపునర్భగవదానన్ద
రూపం ప్రధానమపిప్రయోజనమిత్యుచ్యతే; †తర్హి సాధనంతథోక్త

(౧) స్తో-రత్నే (౨) శ్రీభాష్యే-జిజ్ఞా (౩) తై-ఆన- † కోశ్యత్వా

[illegible]ముఖ్యమ్. యదపి ప్రాధాన్యాభావేన అప్రధానభూతత్వమవగమ్యతే. తదపి పూర్వావగతభాగ్యత్వాదేవేతి. (౧)"అహమన్నమహమన్నా దః" ఇతిభాగ్యత్వకథనపూర్వం [illegible] నాదత్వమవగమ్యతే. య ద్యపి [illegible] ; [illegible]రాతిశయ ఏవేతి, ఏతావతా [illegible] ఇతి భావ ఇత్యాహుః.

[illegible], [illegible] స్వపారతన్త్ర్య[illegible] [illegible] [illegible] ; [illegible] [illegible] [illegible] వ్యాఖ్యానాన న్తరం త [illegible] (ఈశ్వరసిత్యాది). (ముఖ్య [illegible]) [illegible] [illegible] ; [illegible] [illegible]. [illegible] ప్రాయశః ; "[illegible]" [illegible] [illegible] ; [illegible] (౨)"[illegible] ప్రసమమారా[illegible] [illegible]" ఇత్యాది[illegible] ప్రతీతేర్యాత్య స్వపారార్థ్యావగ మః. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ప్రతీయతే. [illegible] [illegible] [illegible] ఇతిభావః. పారత న్త్ర్య [illegible] "[illegible]" ఇత్యగ్రిమ[illegible] [illegible] [illegible] పారతన్త్ర్యభాగ్యత్వే; "[illegible]" ఇత్యాచార్యహృదయ [illegible]

---

† [illegible]

(౧) [illegible] (౨) [illegible]

(౮౭) అతావతు-భోగత్తైయిల్ ఈశ్వరనక్కుప్పోలె నో
క్కవేణుమెన్ను అఱియాతొళికై.

(౮౮) అఱికైక్కు హేతుకీఴ్శొల్లిత్తు, మేలుమ్శొల్లుమ్.

ఇతి చేత్తు, నను శేషలక్షణస్య సావధారణత్వాదుపక్రమగత తదనురోధేన భోక్తృత్వస్య †పరార్థత్వావగమసంభవాత్, కింనస్యే త్యత ఆహ (ఈశ్వరనిత్యాది). ఈశ్వరస్స్వేచ్ఛాధీనసకలవినియోగః. అచిత్తు పరేచ్ఛాధీన సకలవినియోగః. ఆత్మాతు శేషత్వజ్ఞానవత్త్వాద్యథేష్ట వినియోగార్హోఽపి శేషత్వబలావగతస్వనైచ్యానుగుణమేవ పరస్యవినియోజ్య ఇతి స్వనైచ్యాననుగుణవ్యాపారవినియోగప్రతిబన్ధకస్వేచ్ఛాసహకృత పరేచ్ఛాధీనవినియోగ ఇతి పూర్వం ప్రతిపత్తిః. అనేన తు స్రక్చన్దనాదితుల్యపారార్థ్యజ్ఞానాద్యథేష్టవినియోజ్యత్వం ప్రతీయత ఇతి తద్వ్యావృత్తిసిద్ధిః. "హేమరుచకవద్ధి శేషత్వపారతన్త్ర్యే" ఇత్యాచార్యహృదయవ్యాఖ్యానోదాహృతాచార్యసూక్తేరిత్యాశయ ఇత్యాహుః. అస్మిన్వ్యాఖ్యానే *అతావతిత్యాదియథాశ్రుతగ్రన్థస్సుగమః; వ్యాఖ్యానాన్తరేషు పారార్థ్యచరమావధిమాహ (అతావతీతి). స్వరూపలాభస్యాప్యనపేక్షణీయత్వోక్త్యా స్వానన్దాద్యనపేక్షా కైముత్యసిద్ధా.

భగవదీయ యథేష్టవినియోగప్రతిబన్ధే చ పూర్వోక్తశేషత్వబలాద్వక్ష్యమాణకిఙ్కరత్వబలాచ్చాయాతా నైచ్యబుద్ధిర్హేతుః, సా చ, చతుర్థ్యర్థశేషత్వ|కైఙ్కర్యాన్వయిస్వార్థత్వ నిషేధకేన నమశ్శబ్దేనతయోరపి భగవద్భోగవిరోధిత్వే త్యాజ్యత్వప్రతీతేర్నివర్త్యత ఇత్యాశయేనాహ (అఱికైక్కితి).

అథ పారతన్త్ర్యజ్ఞానప్రశంసాముఖేన నమశ్శబ్దవైభవం ప్రద

---

† గమాభావా.

(౮౯) [illegible]

(౯౦) [illegible]

(౯౧) [illegible]

[illegible]

[illegible]

(౧)

(౯౨) ఇతన్ద్విక్కే యిరుక్కప్పణ్ణుమ్ యజ్ఞాదికళుమ్ ప్రాయశ్చిత్తాదికళుమ్ నిష్ప్రయోజనజ్గళ్.

న్య నేనమోక్షశ్చ తస్యహా స్తేనసంశయః" (౧) "యజ్ఞరూపధరం దేవం యజతేస్వాత్మనైవయః। తేనసర్వేకృతా యజ్ఞాభవన్తిహమహాత్మనా" ఇత్యాదివచనోపబృంహితతయా, (౨) "తస్యైవంవిదుషః" ఇత్యనువాకస్య నైరపేక్ష్యపరత్వాదితి భావః.

మనుశ్చ :-"యమోవైవస్వతోరాజా యస్తవైషహృదిస్థితః। తేనచేదవివాదస్తే మాగజ్గాంమాకురూన్‌గమః" "దక్షిణాశాపతేరత్రనముఖ్యాహృదయస్థితిః। అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తాయో జనానాంయమయత్యపి।ఆత్మనామన్తరస్థోపి మృత్యుర్భృత్యోహ్యదస్థితః। తేనసర్వాధిరాజేన వివస్వద్భిప్పవర్తినా। అవివాదస్తుతస్యైవపదయోరాత్మనోర్పణమ్" ఇతి; (౩)"సయశ్చాయంపురుషే.యశ్చాసావాదిత్యేసఏకః" ఇతిశ్రుత్యనురోధాత్, వివస్వత్కులప్రసూత ఇతి యోజనోపేక్షితా. భగవచ్ఛేషత్వాధ్యవసాయవత్, భగవదుపాయభావాననుగుణకైజ్కర్యాతిరిక్త ప్రవృత్త్యనర్హత్వాధ్యవసాయోప్యవివాదశబ్దార్థఏవ.

యథాభరన్యాసోప్యాత్మనిక్షేపః ; దయాపాలమునిభిరపి, (౪) "తీర్త్తముయన్దాడువతుమ్" ఇత్యాదినా అయమర్థోఽనుసంహితః, "తేనచేత్" ఇత్యత్రవివాదేప్యానర్థక్యం గజ్గాదిగమనస్యసూచ్యత ఇతి ద్రమిడోపనిషద్భాష్యోక్తేరాహ (ఇతన్ద్విక్కే ఇతి). నిష్ప్రయోజనమ్- తత్కల్పమ్; విశిష్య ప్రయోజనశూన్యమితియావత్. (౫)"యోవాఏతదక్షరంగార్గ్యవిదిత్వాఽస్మిఁల్లోకేతపస్తప్యతే బహూనివర్షసహస్రా

---

(౧) (౨) తై-నా- (౩) తై-భృ-

(౪) జ్ఞానసాగమ్ (౫) బృహదార

(౯౩) ఇత్యుక్తత్వాత్ ఎల్లాపాపములనుపాపము, ఎల్లాఫలములను
న్లాను.

తే, అస్త్వవదేవాస్యతేద్యతే”, ఇతిబృహదారణ్యక శ్రుతివిహితప్రపత్తే
రిత్యాహుః.

ఆకాశశబ్దితాద్వాక్యశ్రుతస్య సకార్యస్యనారాయణస్తుతిమః ప్రభృ
తీనాం ఏతత్ప్రసన్నసకారణత్వాద్యుక్త్వా, “ఏకోదశ ... రమ్”
ఇత్యుక్తేస్తుత్యస్య తేషాం అస్యసపారత స్త్రిస్త్య జ్ఞానాభావఇత్యగ్ర
హాభావే. (౧) “ప్రదానాం ... తో ... ప్రియస్య గ్రాహివిధయుతే
నాప్యకుర్యస్వేనాస్యస్య ... స్తుతేవసః”; ఏకోదేవాభిప్రేతస్యప్ర
సన్నపాలనే, యానుఖ ... ర్యస్వస్వనావసనే, “దూరస్య
ధా” ఇత్యాదివత్ ..., (౨) “తస్మాత్సర్వవిధాన్ ... స్వసాస్యప్ర
... | ధనస స్వప్రపన్న యశోద ... సుధ్యతే” ఇతి.

... యానుధర్మస్యవిహితత్వాత్, (౩) “యస్త్రీసదాన్తసు” ఇతి
యోగ్యతేని, ... ప్రయుక్తత్వాత్, తస్య
... సాధనాత్స్యాత్ (ఇతి ... యుతే).

(౪) “అపితేన్వ ... భజతేమామనన్యభాక్ | సాధు
రేవసమన్తవ్యస్సమ్యగ్వ్యవసితోహిసః” (౫) “గుణానాగ్ ... రాత్
... | ... ఇదేవా ప్రత్యయాశ్రితాం
యుతి | ... ప్రపన్నాశ్వరమాగ్గ్వనః” (౬) “అశేషా
... సహ” (౭) “... ” ఇత్యాద్యుక్తేశ్చ (ఇత్య
న్యాన్యతే యుతే).

(౧) (౨) ప్రపన్న ... (౩) బృహదా-౬-౧-౨-౨
(౪) గీ- (౫) సాత్వతే-౧౬-౨ (౬) వి-పు-౧-౯-౭౩ (౭) వి-పు-౩-౭-౩౩

(౯౪) నారాయణనెన్నతు-నారఙ్గళుక్కు-యనమెన్నపడి.

(౧) "కింలోకేతదిహపరత్రచాస్తిపుంసాంయద్విష్ణుప్రపదనాధియాంనదాస్యసాధ్యమ్" (౨) "తావదార్తిః" ఇత్యాద్యభిప్రేత్యాహ (ఎల్లామితి). అవిద్యానివృత్తిప్రభృతికైఙ్కర్యపర్యన్త సకలఫలాని భవన్తీతి. పూర్వైర్వ్యాఖ్యాతమ్. ఉత్తమాధికారి విషయత్వస్య స్వరసత్వాదత్ర పారతన్త్ర్యత్వేనైకీకృతానాం పారతన్త్ర్యాణాంప్రతిపత్త్యప్రతిపత్తి విశేషాయత్తత్వం తత్తద్ధేతుత్వేనానుసన్ధేయాఇతిన కాచిదనుపపత్తిః. యదితు, సమర్పణశబ్దాధీనభాగిన్యాయాగాదితుల్యమాత్మసమర్పణం కేనచిత్కృతమ్; తదాత్మస్యానుశయపరోనమశ్శబ్ద ఇతితత్త్వదీపాదౌ యోజనాన్తరముక్తమ్. నమశ్శబ్దార్థాధ్యవసాయస్యైవ భరన్యాసరూపత్వాద్ధ్యైవ సర్వవైభవప్రదర్శనమితిబోధ్యమ్.

అథనారాయణశబ్దార్థంవదన్ ప్రథమతోవిగ్రహమాహ(నారాయణనితి). పదార్థప్రధానసమాసజ్యాయస్త్వాత్ ప్రథమతస్తత్పురుషప్రదర్శనమ్. అసతిప్రమాణాన్తరే ద్వివచనబహువచనాన్తానాం వృత్తిర్నేష్యతే. ఇహత్వస్తిప్రమాణాన్తరమ్ ;—(౩) "నారాణామయనత్వాచ్చనారాయణఇతిస్మృతః" (౪) "నారశబ్దేనజీవానాంసమూహః ప్రోచ్యతేబుధైః। తేషామయనభూతత్వాన్నారాయణఇహోచ్యతే" ఇతి. "తేషామ్" ఇతిబద్ధాదిసమూహత్రితయపరామర్శసమ్భవాన్నప్రధానే జీవపరామర్శఃకల్ప్యః; పూర్వార్ధప్రాతిపదికార్థమాత్రకథనమవివక్షితైకవచనమ్.

యద్యపి, (౫) "నారస్త్వితిసర్వపుంసాంసమూహఃపరికీర్తితః। గతిరాలమ్బనంతస్య తేననారాయణస్స్మృతః" (౬) "నారోనరాణాం

(౧) (౨) వి-పు-౧-౯- (౩)
(౪) (౫) పాద్మోత్తరే-౨౨౬ (౬)

(౯౫) నారజ్ఞశ్రావన-నిత్యవస్తుక్ర-శిసుడై యతిరళ్.

సఙ్ఘాత స్తస్యాహామయనంగతిః। తేనాస్మినునిభిర్నిత్యం నారాయణా ఇతీరితః" ఇత్యాదిషు పూర్వపదస్యైకవచనాన్తత్వమపిప్రతీయతే. నచ జీవమాత్రపరత్వేతథా ; "చేతనాచేతనంసర్వం విష్ణోర్యదతిరిచ్యతే। నారంతదయనఞ్చేదం యస్యనారాయణస్తునః" (౨) "తత్సర్వంనారముచ్యతే"ఇతి నిఖిలవస్తుపరపక్షేప్యేకవచనాన్తత్వేనవ్యుత్పాదనాత్; "నారాణామయనంవాసః" ఇత్యాదయశ్చ, "నరసమ్బన్ధినోనారాః" "నరాజ్జాతాని"ఇత్యాదివ్యుత్పత్త్యభిప్రాయత్వేనాప్యుపపన్నాః. తథాపి, సమూహావాన్తరభేదవివక్షాధీనా, జాతివ్యక్తివివక్షాధీనాచ-ఏకవచనాన్తత్వేన బహువచనాన్తత్వేనచ వ్యుత్పాదనేతి; అధికార్థలాభాదత్రబహువచనాన్తాదరః.

అత్రచవిగ్రహే, అయనశబ్దాంక్లీబానిర్దిశ్య, పుల్లిఙ్గతయాసమాసనిర్దేశః, పరవల్లిఙ్గవచనమ్ "తేననారాయణస్స్మృతః" ఇత్యాది వచనవిరోధాదిహానప్రవర్తతఇతి జ్ఞాపయితుమ్.

తత్వదీపకృతస్తు; "సమాసస్యోత్తరపదప్రధానత్వాన్నపుంసకమ్। పదంతత్పురుషత్వేస్యాదితినాత్రవిచార్యతామ్ ॥ కరణాధికరణయోశ్చేతిసూత్రానుశాసనాత్ । సంజ్ఞారూపపదస్యాస్యసంజ్ఞిలిఙ్గప్రసిద్ధితః' ఇతి కరణాధికరణయోశ్చేతి సూత్రవిహితసంజ్ఞావిషయల్యుడన్తస్యాస్య, *ఇధ్మప్రవ్రశ్చనపలాశశాతనాదివత్ భావేల్యుడన్తస్యైవక్లీబత్వనియమాత్ పుల్లిఙ్గతోపపత్తిరిత్యాహుః.

నారశబ్దార్థమాహ(నారజ్ఞశ్రావనవితి). నిత్యవస్తుశబ్దేనప్రకృతిః,

(౧)

తదుత్తరషష్ఠ్యాఅమ్, "తిరళ్" ఇత్యనేన సమూహార్థాః వ్యాఖ్యాతాః, సమూహాన్తరభేదవివక్షా, "అవివక్షా వచనేనక్వచిద్బహువచనేనచనిర్దేశః"ఇతిజ్ఞాపయితుం బహు నోద్దిశ్య ఏకవచనాన్తేనవివృతమ్.

నను, (౧)"నారస్త్వితిసర్వపుంసాంసమూహఃపరి "నారశబ్దేనజీవానాంసమూహఃప్రోచ్యతేబుధైః" ఇతిక్వ పరత్వోక్తేస్తేషామేవక్షయిష్ణులక్షితవికారరాహిత్యేన త్వసమ్భవాచ్చ, నారశబ్దస్యజీవసమూహమాత్రపరత్వ అయనశబ్దోదితప్రాప్యత్వప్రాపకత్వయోరపి తత్రైవా వాచ్చేత్యాశఙ్కానిరాకరణాయవస్తుపదప్రయోగః."చేత ర్వాంవిష్ణోర్వ్యదతిరిచ్యతే। నారంతదయనఞ్చేదం యస్యాన సః" "జ్ఞానాదయోగుణారూపం లక్ష్మీర్నిత్యానపాయినీ। యోదేవ్యశ్చైషాద్యానిత్యసూరయః। తద్ధామపరమం క ప్రకృతిస్తథా। మహదాదిధరాన్తాని సప్తచావరణాన్యపి ణ్డాంతదన్తస్థాలోకాశ్చసచరాచరాః। ఏవమణ్డాన్యనన్తాని ముచ్యతే" ఇత్యాదివచనైర్నారశబ్దస్య చేతనాచేతన త్వమేవ.

నిత్యత్వన్తుస్వరూపతః ప్రవాహతోవా సర్వప్ర (3) "తదేతదక్షయంనిత్యం జగన్మునివరాఖిలమ్। ఆవిర్భా జన్మనాశవికల్పవత్"ఇత్యుక్తేః."నారస్త్వితిసర్వపుంసాం ఇత్యాదితు ఉపలక్షణార్థమ్;ప్రాప్యత్వప్రాపకత్వాన్వయాం జనావిశేషపరంవేతిభావః.

(౧) పాద్మోత్తరే (౨) (3) వి-పు-

కేవలస్య, "సర్వసన్నిధాననాదాః" ఇతిస్మృత్యుక్త్యా [illegible] స్వర సజ్ఞ్ [illegible] యమస్తు [illegible] సమానా [illegible] సమాన [illegible] సమత్కియంత [illegible] సరత [illegible] ప్రత్యక్ష [illegible] (౧) "[illegible]" (౨) "సరస్వ [illegible]" (౩) "[illegible] సమానస్య" ఇత్యాదిస్మృ [illegible] భగవత్ప్ర [illegible] నానాయమ [illegible], (౪) "[illegible] నానావి [illegible] | [illegible]" ఇతి [illegible] [illegible] సమానాత్ [illegible] నాను [illegible] సమానత్వ [illegible]. [illegible] "[illegible]" "[illegible]" "సర [illegible]" [illegible] | [illegible] | [illegible]

[illegible] సమాన [illegible] | [illegible] సమానా [illegible] సమానానవచ [illegible]

"[illegible]" ఇత్యాది, [illegible], "[illegible]" ఇత్యు [illegible] (౧) "[illegible]" ఇతి [illegible] "[illegible]" ఇతి [illegible]

---

(౧) [illegible] (౨) (౩) వి-పు-౧-౪-౮.

(౪) (౫) గీ.౧౦-౧౦ † [illegible] ‡ [illegible]

ప్రత్యయే యోగ్యతయాకర్మలాభః. "నరిష్యతిచ" ఇతి-"రిష-హింసాయామ్" ఇత్యతోడప్రత్యయః. రిష్యతీతిపరస్మైపదంఛాన్దసమ్. "నాస్యజరయైతజ్జీర్యతినవధేనాస్యహన్యతే। ఏతత్సత్యంబ్రహ్మపురమ్" ఇతిశ్రుత్యర్థఉచ్యతే; సర్వత్రగతోపీతి శేషః."నరస్సపురుషోత్తమః"ఇతి రూఢిరుక్తా. "నరస్తస్మాత్" ఇతియోగః. గౌణస్యాపినారాయణాది పదస్యరూఢత్వదర్శనాత్, నరశబ్దస్యగౌణేషునామసుపాఠమాత్రేణ నరూఢిహానిః.

యద్యపి, "నరస్సపురుషోత్తమః" ఇత్యస్య ఉత్తరశ్లోకావగత యోగావరుద్ధత్వాన్నరూఢికల్పకత్వమ్; తథాపి, "ఆపోనారాయణోద్భూతాస్తాయదస్యాయనంపునః" ఇతివ్యాసస్మృతౌ "ఆపోవై నరసూనవః" ఇతి నరపదస్థానే నారాయణపదప్రయోగాత్, తత్సమానార్థతయారూఢిరవగమ్యతే ; "నరాజ్జాతాని" ఇతిపఞ్చమ్యా అవి శేషాన్నిమిత్తోపాదనతాప్రతీతిః. ఉపాదనతాప్రయుక్త వికారరాహిత్యం నరశబ్దేనబోధ్యతే. జీవానామపిసద్వారక కార్యత్వసమ్భవాన్నాసఙ్గ్రహః.

"ఈశితవ్యతయానారా ధార్యపోష్యతయాతథా" ఇత్యర్ధం చేతనవిషయమ్; ఉత్తరార్ధమచేతనవిషయమ్. అన్యథా ఈశితవ్యత్వమీశ్వరత్వ ప్రతిసమ్బన్ధిశేషత్వరూపమ్. "ప్రవేశభరణైః" ఇతికర్మణిల్యుట్. భావప్రధానేచతేపదే; ఉత్తరకాలానువర్తనాదప్రధానేభరణపోషణే. ద్వితీయంచేతనమాత్రవిషయమ్. అచేతనేపివరాక్యాముఖ్యసమ్పాదనరూపం గోబలీవర్దన్యాయేననియామ్యత్వాద్విశేషః. ధర్మిసత్తాధీనత్వాద్ధర్మసత్తాయాః, భగవదపృథక్సిద్ధ విశేషణీభూతకృత్స్న జగత్సత్తాయాభగవదధీనత్వస్వరూపం ధారణంప్రాగుక్తమ్.

(౯౭) అస్యై యౌవన-జ్ఞానానన్దామలత్వాదికఖుమ్,

భరణం పునస్సఙ్కల్పాధీనసత్తాకత్వరూపమ్. తచ్చానిత్యేషు సృజ్యత్వాద్విశిష్యతే. సత్తానువర్తనరూపం పునస్తతో విశిష్యతే. "ద్యౌస్స చన్ద్రార్కనక్షత్ర" ఇతి గురుపదార్థానామపతనం పీర్యశబ్దిత సఙ్కల్పాధీనమితి, తద్వాత్ర భరణశబ్దార్థః.

నరాజ్ఞాతాసీత్యర్థాభిప్రాయేణ సృజ్యత్వోక్తిః. బహువ్రీహిణా ప్రవేశనియమనయోః, తత్పురుషే అధికరణవ్యుత్పత్త్యా ధార్యత్వస్య కరణవ్యుత్పత్త్యా పోష్యత్వస్య లాభాదేతేషామేవ షష్ఠ్యర్థతయానుసన్ధానమ్; "అచిన్మిశ్రాద్విశుద్ధాచ్చ చేతనాత్పురుషోత్తమః । వ్యాపనాద్భరణాత్స్వామ్యాదన్యః పఞ్చదశోదితః" ఇత్యేషోర్థః పురుషోత్తమపదేన స్మార్యతే. ఐక్యవ్యపదేశనిబన్ధనం శరీరాత్మభావ ఇతి నియామ్యత్వధార్యత్వ శేషత్వాదిలక్షణకథనేన వ్యజ్యతే.

నరాజ్ఞాతాసీతి ప్రథమాధ్యాయార్థః, నిఖిలహేయప్రత్యనీకత్వోక్త్యా ద్వితీయాధ్యాయార్థః, అయనపదవ్యుత్పత్తిద్వయే ఉపాయోపేయత్వరూప తృతీయచతుర్థాధ్యాయార్థౌ సఙ్గృహీతావితి, శారీరకార్థసఙ్గ్రాహకం నారాయణపదమ్. నరశబ్దేన శోధకవాక్యార్థః, నారపదేన కారణవాక్యార్థః, అయనపదేన ఉపాయఫలపరవాక్యార్థాదర్శితాః. అత ఏవ తద్వ్యుత్పత్తిసఙ్గ్రాహాయ అత్ర వస్తుపదప్రయోగ ఇత్యాహుః.

తానేవపదార్థాన్ దర్శయతి (అస్యై యౌవనవిత్యాది). అత్ర కాలాన్తాస్స్వరూపతో నిత్యాః; ప్రాయేణ ఉత్తరే ప్రవాహతః. స్వరూపతో నిత్యత్వమ్-ఉత్పత్తివినాశశూన్యత్వమ్; ప్రవాహతో నిత్యత్వన్తు స్వాశ్రయ పూర్వకాలత్వవ్యాపకాభావ ప్రతియోగితానవచ్ఛేదక

ధర్మవత్త్వమ్. యద్యపిభగవచ్ఛాస్త్రే జ్ఞానాదిగుణా ఏవ ప్రథమత ఉక్తాః. తథాపి సకలేతరవ్యావృత్త బ్రహ్మస్వరూపేలక్షితే పశ్చాత్త ద్గతతయా గుణా జ్ఞాతవ్యా ఇతి స్వరూపనిరూపకాన్ ధర్మాన్ ప్రథమతో దర్శయతి (జ్ఞానానన్దేతి). ద్వన్ద్వాన్తే శ్రూయమాణః త్వశబ్దః ప్రత్యేకమభిసమ్బధ్యతే. ఆదిపదేన సత్యత్వానన్తత్వయోస్సఙ్గ్రహః. "నిరవద్యం నిరఞ్జనమస్థూలమ్" ఇత్యాదీని అమలత్వే ప్రమాణాని. (౧) "ఉణర్ ముఱునలమ్" (౨) "శుడర్ ఞానవిన్బమ్" (౩) "అమలన్" ఇత్యాది ప్రమాణసూచనాయ ఆదౌ సత్యపదానిర్దేశః. అనన్తాత్పూర్వమానన్దనిర్దేశశ్చ;

ఆదిశబ్దేన శ్రియస్సఙ్గ్రహో బోధ్యః. తస్యా అపి హి దేవతాన్తర వ్యావర్తకత్వేన స్వరూపనిరూపకత్వమ్. (౪) "అహన్తయా వినాహం హి నిరుపాఖ్యో న సిద్ధ్యతి। అహమర్థం వినాహన్తా నిరాధారా న సిద్ధ్యతి। అహన్తయా సమాయుక్తో హ్యహమర్థః ప్రసిద్ధ్యతి। అహమర్థసముత్థా చ సాహన్తా పరికీర్తితా। అన్యోన్యస్యావినాభావాదన్యోన్యేన సమన్వయాత్। తాదాత్మ్యం విద్ధి సమ్బన్ధం మమ నాథస్య చోభయోః" ఇతి, ప్రతీతౌ, భగవతి లక్ష్మ్యధీనత్వస్య సత్తాయాం లక్ష్మ్యాం భగవదధీనత్వస్య చ ప్రతీతేః.

అత ఏవ శారీరకసారే, "ఆనన్దాదయః ప్రధానస్య" ఇత్యత్ర ఆది శబ్దేన శ్రియః పతిత్వం పరామృశ్యతే. అతస్స్వరూపనిరూపకత్వాత్, యత్ర యత్ర భగవానభిధీయతే; తత్ర తత్ర శ్రీరపి. తథా చ, (౫) "సకల ఫలప్రదో హి విష్ణుః" (౬) "ఫలమత ఉపపత్తేః" ఇత్యాదిష్వపి సా తద్వ

---

(౧) తి-వాయ్-౧-౧-౨ (౨) తి-వాయ్-౧౦-౧౮-౧౦ (౩) అమలనా-౧
(౪) లక్ష్మీతన్త్రే-౨ (౫) (౬) బ్రహ్మ-సూ-

జ్ఞానశక్త్యాదికథనమ్,

శేషణార్థమపేక్షితే, తద్విశేషణానాం స్వకల్పనసాధకత్వమప్యుక్తం శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రైః "ఫలప్రదత్వస్య విశేషణత్వానుగుణమాచార్యాణాం వివక్షితమితి, "స్వస్తి శ్రీః" ఇత్యస్యోక్తేః. "యది శ్రియః కారణతా బ్రహ్మణస్స్యాద్బ్రహ్మాభిధేయః | శ్రియా తాపి స్యాత్ సిద్ధాన్తస్థితిమాదృశే వద సమ"

ఇత్యనువిశేషణత్వప్రసక్తానాం, నాత్ర సక్తానాం విరుద్ధానాం అకారప్రతిపాద్యః ; సకలజ్ఞానాదియుక్తత్వాత్ ; జ్ఞానశక్త్యాభావప్రధానః. తేనస్వరూపానుబన్ధిధర్మాణామపి సత్త్వాత్ ; అత్ర ప్రథమనిర్దిష్టనిరూపితస్వరూపమ్ విశేషణానాం (జ్ఞానశక్త్యాదికథనమితి). (౧) "తవానన్తగుణస్యాపి షడేవ ప్రథమే గుణాః" ఇత్యభియుక్తోక్తేః. (౧) "ప్రకృష్టం విజ్ఞానం బలమతులమైశ్వర్యమఖిలం విమర్యాదం వీర్యం వరద పరమా శక్తిరపి చ | పరం తేజశ్చేతి ప్రవరగుణషట్కం ప్రథమజం" ఇతి హి శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రాః.

జ్ఞానాదీనాం స్వరూపమహిర్బుధ్న్యసంహితాయాముక్తమ్. "షాడ్గుణ్యమిత్యుక్తం దేవదేవజగత్పతే | ఈషద్గుణహీనస్తత్సామాన్యం పరిగీయతే" ఇతి నారదపృష్టేన అహిర్బుధ్న్యేన, "అప్రాకృతగుణస్పర్శాన్నిర్గుణః పరిగీయతే | శృణు నారద షాడ్గుణ్యం గుణమయానఘ | అజడం స్వాత్మసంబోధి నిత్యం సర్వావగాహనమ్ | జ్ఞానం నామ గుణం ప్రాహుః ప్రథమం గుణచిన్తకాః | స్వరూపం బ్రహ్మణస్తచ్చ గుణశ్చ పరిగీయతే | జగత్ప్రకృతిభావో యస్సా శక్తిః పరికీర్తితా | కర్తృత్వం నామ యత్తస్య స్వాతన్త్ర్యపరిబృంహితమ్ | ఐశ్వర్యం నామ తత్ప్రోక్తం గుణతత్త్వార్థచిన్తకైః | శ్రమః ప్రసూయమానస్య సతతం కుర్వతో

(౧) వరద-స్త,

వాత్సల్యసౌశీల్యాదికళుమ్, తిరుమేనియుమ్

జగత్ । బలంనామగుణస్తస్యకథితోగుణచిన్తకైః । తస్యోపాదానభావేపి వికారవిరహోహియః । వీర్యంనామగుణస్సోయమచ్యుతత్వాపరాహ్వయః । సహకార్యనపేక్షో యస్తత్తేజస్సముదాహృతమ్ । ఏతే శక్త్యాదయఃపఞ్చగుణాజ్ఞానస్యకీర్తితాః । జ్ఞానమేవపరంరూపంబ్రహ్మణఃపరమాత్మనః । షాడ్గుణ్యంతత్పరంబ్రహ్మస్వశక్తిపరిబృంహితమ్ । బహుస్యామితిసఙ్కల్పంభజతేతత్సుదర్శనమ్" ఇతివచనే ప్రాధాన్యాప్రాధాన్యవిభాగానాదరేణ, "జ్ఞానాదయోగుణారూపమ్" ఇత్యత్రైవ వాత్సల్యాదయస్సఙ్గృహీతాః.

అథ తదవస్థావిశేషరూపాన్ (౧)"గుణానాంనిస్సీమ్నాంగణనవిగుణానాంప్రసవభూః" ఇత్యుక్తాన్ వాత్సల్యాదీన్ దర్శయతి. (౨)"వశీవదాన్యః" ఇతిశ్లోకేష్వాచార్యైస్తే ప్రాయశోదర్శితాః. తేషాంస్వరూపం తత్త్వత్రయవ్యాఖ్యానే, అత్రైవద్వయాధికారేచవ్యక్తమ్.

రూపశబ్దేనస్వరూపస్యాభిధానే తస్యనారశబ్దవాచ్యత్వాసమ్భవాత్, స్వరూపరూపేతి పృథఙ్నిర్దేశాచ్చ విగ్రహపరోరూపశబ్దఇత్యభిప్రేత్య యథావచనమేకవచనంనిర్దిశతి (తిరుమేనియుమితి). "దేవం షాడ్గుణ్యవిగ్రహమ్" ఇత్యాదౌవిగ్రహస్య పఞ్చశక్తిమయత్వేన షాడ్గుణ్యప్రకాశకత్వాత్, షాడ్గుణ్యవిగ్రహవత్త్వోక్తిరితి, గుణాన్తరంతత్ప్రకాశకవిగ్రహోపాదానమ్, (౩) "సదైకరూపరూపాయ" (౪) "నిత్యసిద్ధేతదాకారేతత్పరత్వేచపౌష్కర । యస్యాస్తిసత్తాహృదయే తస్యాసౌసన్నిధింవ్రజేత్" (౫) "సమస్తాశ్శక్తయశ్చైతానృపయత్ర

(౧) వరద-స్త- (౨) స్తో-రత్నే (౩) వి-పు-౧-౧
(౪) పౌష్కరసం (౫) వి-పు-౬-౭-౭౦

[illegible] (౧) "[illegible]" (౨) "[illegible]" ఇత్యాది [illegible]

[illegible] (౩) "[illegible]" (౪) "[illegible]" (౫) "[illegible]" (౫) "[illegible]" (౬) "[illegible]" (౫) "[illegible]"

(౧)
(౨) [illegible]
(౩) [illegible]
(౪) [illegible]
(౫) [illegible]
(౬) + [illegible]

(౧)"నభూతసఙ్ఘసంస్థానో దేహోఽస్యపరమాత్మనః"(౨)"నతస్యప్రాకృ
తామూర్తిర్మాంసమేదోఽస్థిసమ్భవా" (3)పరిత్రాణాయసాధూనామ్-
సమ్భవామ్యాత్మమాయయా।"ఇత్యాదివచనసిద్ధానాం పఞ్చప్రకారా
ణామప్యప్రాకృతరూపాణాం రూపపదేనపరిగ్రహఉచితః. అతఏవహి
కృష్ణపాదైర్దివ్యమఙ్గళవిగ్రహశ్చేత్యుక్తమ్. (౪) "ప్రకృతింస్వామధి
ష్ఠాయ" ఇత్యేకరూపస్య సకలరూపనిదానత్వద్యోతనాయ ఏకవచన
నిర్దేశః. "మూలరూపంచతుర్భుజమ్" ఇతిసమ్ప్రదాయః.

తదనుగుణానిచ ప్రమాణాన్యుదాహృతాని; లక్ష్మీతన్త్రే ;-
"అనన్తవిహగేశానవిష్వక్సేనాదయోమరాః । మదాజ్ఞాకారిణోయ
త్రమోదన్తేనకలేశ్వరాః । తత్రదివ్యవపుశ్శ్రీమాన్ దేవదేవోజనార్ద
నః ।. అనన్తభోగపర్యఙ్కేనిషణ్ణస్సుఖోజ్జ్వలే । విజ్ఞానైశ్వర్యవీర్యైస్తై
శ్శక్తితేజోబలాన్వితైః।ఆయుధైర్భూషణైర్దివ్యైరద్భుతైస్సమలఙ్కృ
తః। పఞ్చాత్మనాసుపర్ణేనపక్షిరాజేనసేవితః । సారూప్యమేయుషాసా
క్షాచ్ఛ్రీవత్సకృతలక్ష్మణా । సేనాన్యాసేవితస్సమ్యగ్విష్వక్సేనేనదీప్య
తా । క్షేమాయసర్వలోకానామాధ్యానాయమనీషిణామ్ । ముక్త
యేఖిలబద్ధానాం రూపదానాయయోగినామ్ । ఆస్తేనారాయణశ్శ్రీ
మాన్వాసుదేవస్సనాతనః । అకుమారోయువాదేవ శ్రీవత్సకృతల
క్షణః । చతుర్భుజోవిశాలాక్షః కిరీటీకౌస్తుభంవహన్ । హారనూపుర
కేయూర కాఞ్చీపీతామ్బరోజ్జ్వలః। వనమాలాందధద్దివ్యాంపఞ్చశక్తి
మయీంపరామ్ । సర్వావయవసమ్పూర్ణ స్సర్వావయవసున్దరః। రాజ
రాజోఖిలస్యాస్య విశ్వస్యపరమేశ్వరః ।" ఇతిముక్తప్రాప్యస్య చతు
ర్భుజత్వముక్తమ్. "చతుర్భుజశ్శ్యామళాఙ్గః పరమవ్యోమ్నినిష్ఠితః"

(౧) భారతే- (౨) వాయుపు-3౪- (3) గీ-౪-౮ (౪) గీ-౪-౬

ఇతి, [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

పఞ్చకముక్త్వా, అణ్డాద్బహిరనిరుద్ధప్రద్యుమ్న సఙ్కర్షణవ్యూహవిభ
వాది వాసుదేవ నారాయణలోకానభిధాయ, "తేభ్యోబహిస్థితోలో
కోయత్రాస్తేభగవానజః । అనాదిర్వాసుదేవాఖ్య శ్శోభితేమణిమ
ణ్డపే । శేషభోగాసనేదివ్యే శ్రీభూమిభ్యాంసహాస్థితః।" ఇత్యారభ్య
"ముక్తైశ్చపఞ్చకాలజ్ఞైస్సిద్ధైఃకిఙ్కరతాంగతైః" ఇతిముక్తప్రాప్యతా
అనాదివాసుదేవభేదస్యోక్తా.

నచ, చక్రాద్యైరాయుధైరపి ప్రణమద్భిరిత్యేతావతా శఙ్ఖచక్ర
ధరత్వం నాస్తీతిమన్తవ్యమ్. రూపభేదేనావిరోధాత్; అతశ్శాన్తోదిత
నిత్యోదితసంజ్ఞయో స్స్వభోగనిత్యముక్తానన్దనార్థవిగ్రహయోర్ద్వి
భుజత్వ చతుర్భుజత్వేబోధ్యే. నచ శాన్తోదితో వ్యూహవాసుదేవ
ఇతితత్త్వత్రయవ్యాఖ్యానోక్తివిరోధః. పరస్మిన్నేవశాన్తోదిత నిత్యోది
తవిభవభేదోపిభావ్య ఇత్యభియుక్తైర్న్యాయసిద్ధాఞ్జనే అభిధానేన
పరస్మిన్నపిశాన్తోదితత్వసద్భావేపిబాధకాభావాత్.

త్రివ్యూహచతుర్వ్యూహవాదో వ్యూహస్య పరాదనుసన్ధేయ
గుణభేదాభావాత్, సర్వత్ర సర్వగుణసత్త్వేపి త్రియుగయుగళావిర్భా
వేణ సఙ్కర్షణాదివ్యూహత్రయమితి (౧)"గుణైష్షడ్భిస్త్వేతైః" (౨)
"షాడ్గుణ్యాద్వాసుదేవః" ఇతిశ్లోకయోః శ్రీవత్సచిహ్నమిశ్రతదాత్మజా
భ్యామనుసంహితమ్; అయఞ్చార్థోఽహిర్బుధ్న్యసంహితాయాంపఞ్చ
మాధ్యాయే "యత్తత్షాడ్గుణ్యమ్"ఇత్యారభ్య "వ్యూహశ్శక్తిమయా
హాకః" ఇత్యన్తేనస్పష్టముక్తః.

"జ్ఞానాధిక్యేభవేత్ షణ్ణాం సఙ్కర్షణసమాహ్వయః । బలేధి
కేతుప్రద్యుమ్నస్త్వైశ్వర్యేనిరుద్ధకః।" ఇత్యత్రబలశబ్దస్సర్గోపయుక్త

(౧) వరద-స్త- (౨) ర-స్త-

కాన్తిసౌకుమార్యాదికళుమ్, దివ్యభూషణఙ్గళుమ్,

వికారవిరహాత్మకవీర్యపరః. స్వరూపస్వభావవికారరూపప్రతియోగిభేదవివక్షయాహి బలాద్వీర్యస్య పృథగ్వ్యపదేశః. ఐశ్వర్యశబ్దశ్చ “స్సైనమీశ్వరా” ఇత్యాదౌ సామర్థ్యాభిధాయిత్వదర్శనాచ్ఛక్తిపర ఇతిబోధ్యమ్.

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయామ్, “విభవాః పద్మనాభాద్యాస్త్రింశచ్చనవచైవహి।” ఇత్యారభ్య “త్రింశచ్చనవచైవైతే పద్మనాభాదయోమతాః।” ఇతినవత్రింశద్వ్యూహోక్త్యవిరోధోపపాదనం తత్త్వత్రయవ్యాఖ్యానే ఆచార్యైరేవకృతమ్. ఏవమ్, (౧)“సవాఏష పురుషః” “పఞ్చధా” “పఞ్చాత్మా” ఇతిశ్రుతిసిద్ధానికాదాచిత్కాని నిత్యానిచభగవద్రూపాణి రూపశబ్దేనోక్తాని.

అథతద్గుణానాహ (కాన్తిసౌకుమార్యాదికళుమితి). వచనే రూపశబ్దఏవ గుణవిశేషణతయా వివక్షితా ఇత్యాశయః. (౨)“దురితకనకజగిరిపరిమిళదుదధిప్రచలితలహరివదహమహమికయా। సుఖయతి జనమిమమపహరతితమః ఫణిశయమరకతమణికిరణగణః” ఇతిసాభరణవిగ్రహకాన్తిః, (౩)“రఙ్గభర్తురపిలోచనచర్చాం సాహసావలిషు లేఖయమానమ్। పుష్పహాసఇతినామదధానం సౌకుమార్యమతివాఙ్మనసం నః” ఇతిసౌకుమార్యఞ్చ ఆచార్యైరనుసంహితే. ఆదిశబ్దేనలావణ్యయౌవనాదీనాంసఙ్గ్రహః.

అథ, (౪) “రఙ్గేన్దుకాన్తిమధికాముపబృంహయన్తి” ఇతికాన్తివర్ధకత్వేనోక్తాని పరిష్కారణాన్యాహ (దివ్యభూషణఙ్గళుమితి); (౫) “స్ఫురత్కిరీట” ఇతిశ్లోకోఽత్రానుసన్ధేయః.

---

(౧) యజు-   (౨) ర-స్త-౭౬-   (౩) ర-స్త-౭౬-
(౪) ర-స్త-౭౫-   (౫) స్తో-ర-

దివ్యాయుధఙ్గళుమ్, పెరియపిరాట్టియార్ తుడక్క-మాన నాయ్చ్చిమార్ కళుమ్,

---

అథ, "రథాఙ్గశఙ్ఖాసి" ఇత్యుక్త్యా (౧) "దివ్యాస్త్రపుష్పితః" ఇత్యుక్త్యా ఆభరణకోటావపి నివేశయితుంశక్యాః శఙ్ఖచక్రేత్యాదీనాహ (దివ్యాయుధఙ్గళుమితి). "చక్రాద్యాయుధభూషితః" ఇతి హ్యుక్తమ్.

అథ నిరతిశయభోగ్యనిరుక్త దివ్యమఙ్గళవిగ్రహభోక్త్రీరాహ (పెరియవితి) (౨) "దేవిత్వామనునీళయానహ" ఇతిశ్లోకోనుసన్ధేయః. యద్యపి, "లక్ష్మీర్నిత్యానపాయినీ। భూమినీళాదయో దేవ్యః" ఇతివచనేపృథక్ శ్రీరనుసంహితా. తథాపి స్వరూపనిరూపకత్వసూచనార్థం వచనే పృథగనుసన్ధానేపి, ఇహ ఆదిశబ్దేన ప్రాక్తదనుసన్ధానాత్సహపాఠః. దేవిత్వావిశేషేపి అవాన్తరనైషమ్యద్యోతనాయ, "శ్రీవల్లభ, ఏవమ్భూతభూమినీళానాయక" ఇత్యాదౌ, "తస్యైవసదృశాదేవీ శీలరూపగుణాదిభిః। హిరణ్మయాభ్యాంపద్మాభ్యాముద్బాహుభ్యాం విరాజితా। ఇతరాభ్యాంవహన్తీసాభర్తుఃపాదయుగామ్బుజమ్। ఏవం నీళాచధరణీపార్శ్వయోస్సముపస్థితా"ఇతివచనానుసారేణ పృథగనుసన్ధానమ్. తచ్చేహ పెరియవిత్యనేనసిద్ధమ్.

నచాస్యా అత్యన్తభగవత్తౌల్యస్య లక్ష్మీతన్త్రాదిష్వధిగమాన్నారశబ్దార్థ నివేశనాసమ్భవః. వచనేనైవతత్ర నివేశనాత్, అన్యత్రాపిఅనేకశోవిభూతికోటావేవపరిగణనాత్; యథాభాగవతేష్టమే; "శ్రీవత్సకౌస్తుభంమాలాంగదాంకౌమోదకీంతథా। సుదర్శనంపాఞ్చజన్యంసుపర్ణంపతగేశ్వరమ్। శేషఞ్చమత్కలాంసూక్ష్మాం శ్రియం

---

(౧) ర-స్త-　　(౨) శ్రీగుణరత్న

దేవీందయాశ్రయామ్," ఇతి, బలిస్తోత్రేచ, "శ్రియశ్చవక్షస్యరవిన్దహస్తాం కణ్ఠేచసామానిసమస్తవేదాన్।" ఇత్యాది, దశమస్కన్ధేచ॰ అసకృద్బిభ్రత్ముద్రాభ్యాంసహపాఠః. ద్వాదశేచ,"నమస్కృత్యగురూన్వక్ష్యే విభూతీర్వైష్ణవీరితి । త్రివృద్వేదస్సుపర్ణాఖ్యో యజ్ఞంవహతి పూరుషమ్ । అనపాయినీభగవతశ్శ్రీస్సాక్షాదాత్మనోహరేః । విష్వక్సేనస్తన్త్రమూర్తిర్విదితఃపార్షదాధిపః।" ఇతి.

చాతురాత్మ్యంపునర్విగ్రహచతుష్టయం విభూతిరేవ, మోక్షధర్మేచహయశిరఉపాఖ్యానే; - "హన్త తేకథయిష్యామి పురాణం వేదనిర్మితమ్।జగౌయద్భగవాన్వ్యాసోయజ్ఞేపారీక్షితస్యవై।" ఇత్యారభ్య, "నారాయణపరఃకాలోజ్యోతిషామయనశ్చయత్ । నారాయణపరాకీర్తిశ్శ్రీశ్చలక్ష్మీశ్చదేవతాః । తత్త్వమేకోమహాయోగీహరిర్నారాయణఃప్రభుః।" ఇతి, కీర్త్యాదితుల్యభగవదధీనత్వముక్తమ్;-హరివంశేద్విసప్తతితమే;-"నేత్రేతేభానుశశినౌనాసికాచసమీరణః । వచస్సరస్వతీదేవీజిహ్వామేఘాఃప్రకీర్తితాః । లక్ష్మీర్వక్షస్తువిజ్ఞేయావామోబాహుశ్శశఙ్కరః । స్కన్దశ్చదక్షిణోబాహుః" ఇత్యారభ్య "యాన్యేవజన్తుజాతానిలోకేదృష్టానిమాధవ । తానిగాత్రేషుపశ్యామః పురుషోత్తమతేహరే" ఇత్యుక్తమ్. గీతాయాఞ్చ (౧) "హన్త తేకథయిష్యామిప్రాధాన్యేనవిభూతయః।" ఇత్యుపక్రమ్య "కీర్తిశ్శ్రీర్వాక్చనారీణామ్" ఇత్యుక్తమ్; అభ్యర్హితత్వాత్ భాష్యేకీర్త్యాదిభ్యఃప్రాక్ శ్రీర్నిర్దిష్టేతి తాత్పర్యచన్ద్రికాయామ్;

నచ, "రామశ్శస్త్రభృతామ్" ఇత్యాదివద్ధర్మోవిభూతిత్వేన వ్యాఖ్యాతః; "యోసౌశ్రియశ్శ్రీఃపరమస్తేననారాయణస్సఙ్గతః"

(౧) గీ.

ఇతిహారీతస్మృతౌ, పాద్మేచతన్త్రే - "సత్త్వంరజస్తమశ్చేతిన్యాసనీయంగుణత్రయమ్। మత్స్యాదిదశమూర్తీనాం న్యాసనన్తదనన్తరమ్। దేవీనాఞ్చశ్రియాదీనాం వినతానన్దనస్య చ। చక్రాదీనామాయుధానాం వస్తుయద్యన్నివేదితమ్। భోక్తవ్యమేవసర్వేషాం విప్రాదీనామనే[illegible]మ్।" ఇతివిభూతిసహపాఠోదృశ్యతే; "దేవీనాఞ్చశ్రియాదీనాం [illegible]శన్యాసవర్జితమ్।" ఇతినిషేధశ్చ అసార్వాత్మ్యంస్ఫుటయతి.

లోకాలోకాచలంప్రస్తుత్య "విస్తారశ్చనపవాస్యమూర్ధ్న [illegible] త్రచస్వాయమ్। మూర్తిభేదైరపర్యన్తైః పరమఃపురుషస్థితః। కుముదాదిగణశ్చాత్ర చక్రాదీన్యాయుధానిచ। దేవ్యోమహీచలక్ష్మీశ్చ విష్వక్సేనఃపతత్రిరాట్। స్థానానిమూర్తిభేదానాం విష్ణోఃపరిజనస్యచ। సన్తిరమ్యాణిభూయాంసితత్రతత్రచతుర్ముఖ" ఇతిపరి[illegible]లక్ష్మ్యాః కణ్ఠోక్తిః. (౧) "పరిజనపరిబర్హా" ఇత్యాచార్యశ్లోకే పారిశేష్యాత్ పరిజనపదార్థకోటావేవలక్ష్మ్యన్తర్భావఇతి, ఏతద్వచనానురోధావసగమ్యతే; శ్రియాదిపరివారాణామితిచకణ్ఠోక్తమ్. "శ్రీభగేన్దా[illegible]స్మృతౌ ఇష్టీ" "శ్రీమహాల్యాచక్రతా ఇష్టి" ఇత్యాదిచతత్రద్రష్టవ్యమ్.

తాపనీయేచలక్ష్మ్యానృసింహసామానాధికరణ్యం పూర్వోక్తగపదార్థవద్విభూతిత్వమవగమయతి. సర్వత్రావతారోక్త్యా విగ్రహాణాం విభూతిత్వమితినతౌల్యమ్. నచబ్రహ్మేశకీర్తిసరస్వత్యాదిసహపాఠాత్, "శ్రీస్తలనాతపశ్చరన్మార్గశ్యఘనుత్తయే" ఇత్యాదితశ్చకర్మవశ్యతాశఙ్కనీయా; సహపాఠమాత్రస్యవివక్షితధర్మాతిరిక్తధర్మప్రాప్త్యప్రయోజకత్వాత్. (౨) "నిత్యైవైషాజగన్మాతా విష్ణోశ్శ్రీరనపాయినీ" ఇత్యాద్యనుసారాత్, ఆవతారికతపశ్చరణాద్యభినయపరత్వాత్; క్వచి

---

(౧) వర-స్త-

(౨) వి-పు-౧-౮-౧౭

నిత్యసూరికథనమ్,

ద్భగవతోఽపి లక్ష్మీప్రాప్తయే తపశ్చరణోక్తేః, భూనీళయోశ్శేషత్వాంశే తౌల్యస్యావ్యాప్త్యం శేభేదస్యచ భగవతోక్తత్వాన్న తాభ్యామత్యన్త తౌల్యమ్. విష్వక్సేనాదీనామేతదాజ్ఞాకారిత్వోక్తేస్తత్తౌల్యమనాశఙ్క నీయమేవ.

అతస్స్వవ్యతిరిక్తసకలచేతనాచేతనశేషిణి భగవచ్ఛేషభూతా ప్రకృత్యాద్యభిమానినీ భగవత్సర్వావస్థాస్వపి యథార్హం పత్నీత్వానుగుణ్యేన ప్రేరణానుమత్యాదిశీలా అనితరసాధారణవాత్సల్యవాల్లభ్యాధీనపురుషకారభావా భగవత్స్వరూపనిరూపకతయా స్వనిరూప్యేశితవ్యతత్త్వవిలక్షణా జగన్మాతా, క్వచిద్భగవన్తమపేక్ష్య విభూతికోటౌ, క్వచిచ్చేతనానపేక్ష్య ఈశ్వరకోటౌ, భగవత్పారతన్త్ర్యమపేక్ష్య సూరిమధ్యే, భోగవిశేషోపయికత్వఽఽజ్ఞాపయితృత్వాదినా పత్నీమధ్యే, తత్రాపి పూర్వోక్తాతిశయాత్ (౧) "శ్రీసహాయో జనార్దనః। ఉభాభ్యాం భూమినీళాభ్యాం సేవితః పరమేశ్వరః" ఇతి సర్వవ్యావృత్తస్వరూపనిరూపకత్వాదినా ధర్మితాదాత్మ్యమారోప్య భగవతాఽర్వ్యకర్తృత్వేనాపి చేయం వ్యపదిశ్యత ఇతి న కిఞ్చిదనుపపన్నమ్.

"అథాన్యేఽమరాః" ఇతి భగవత్పరాఙ్కుశోక్త్యా జగన్మాత్రాజ్ఞయా మిథునోద్దేశ్యం కైఙ్కర్యం కుర్వాణాన్ శేషాదీన్ "శేషాద్యా నిత్యసూరయః" ఇతి వచనం ప్రత్యభిజ్ఞాపయన్నాహ (నిత్యసూరికథనమితి) వచనే ఆదిశబ్దేన గరుడవిష్వక్సేనాదిసఙ్గ్రహః. భగవద్వదేవైషాముత్పత్త్యాదీతి, న నిత్యత్వహానిః; (౨) " సదా పశ్యన్తి సూరయః "

(౧) జైపే-   (౨) సామ-ఉత్తర-

ఛత్రచామరాదికళుమ్, తిరువాశల్ కాక్కుమ్ ముతలిక
ళుమ్, గణాధిపరుమ్, ముక్తరుమ్,

---

(౧) "సదా పశ్యన్తి తం దేవాః పురుషం పుష్కరేక్షణమ్" ఇతి చ తదుపబృంహితమ్ ;

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం పరమపదశబ్దః ప్రాప్యస్వరూపపర ఇత్యేతేన వ్యాఖ్యాతమ్. యదిచ న్యాయసిద్ధాఞ్జనోక్తదిశా తత్ర సదాపశ్యదనేకసూరిస్థానవిధానమ్. ఏవమపి ఫలత ఉపబృంహణతా బోధ్యా. "దౌవారికస్య చణ్డస్య వరదాననిబన్ధనమ్ । విష్వక్సేనత్వమిత్యుక్తం విష్ణులోకాన్తరేషు తత్ । అథవాహృతదాస్యత్వనిత్యదాస్యాద్యధిక్రియే । ఉపపన్నే చ చణ్డత్వమప్యన్యస్య తతః కృతమ్ ॥

కైఙ్కర్యోపకరణాన్యాహ (ఛత్రేతి). దౌవారికాశ్చణ్డాదయః. యద్యపి విరోధిప్రసక్తిస్తత్ర నాస్తి ; తథాపి, స్నేహోదస్థానరక్షావ్యసనినాం నగరాద్యలఙ్కారరూపదౌవారికత్వముపపద్యతే; గణాధిపాః కుముదాదయః. "కుముదః కుముదాక్షశ్చ పుణ్డరీకశ్చ వామనః । శఙ్కుకర్ణస్సర్పనేత్ర స్సుముఖస్సుప్రతిష్ఠితః" ఇత్యాదినోక్తాః. అవాన్తరవిశేషద్యోతనాయ నిత్యానామప్యేషాం పృథగుపదేశః. అథ ప్రతినియతాధికారశూన్యత్వేప్యానన్ద సోదరాన్ముక్తానాహ (ముక్తరుమితి). "నిత్యైర్ముక్తైర్నిరాబాధైర్నిర్మలానన్దలక్షణైః" ఇతి హ్యహిర్బుధ్న్యసంహితావచనమ్. ఏతేన నిత్యసూరిగ్రహణస్య ముక్తోపలక్షణార్థత్వం ప్రకటితమ్. భగవద్యామునమునిభిరపి(౨) "విరాజమానోజ్జ్వలపీతవాససమ్" ఇత్యారభ్య "విలమ్బితాళకమ్" ఇత్యన్తేన సగుణవిగ్రహమభిధాయ, *స్ఫురత్కిరీటాఙ్గదేతి - దివ్యభూషణాదివ్యాయుధాని,

---

(౧) (౨) స్తోత్రరత్నే-

పరమాకాశే వముమ్,

"చక్షుషామస్యాభవనమ్" ఇత్యాదిభిశ్శ్రుతిభిర్విశిష్టః నిత్యానపాయిన్యా లక్ష్మ్యా మహిషీరత్నేన ఉపలక్షయిత్వా, "అనన్యభాగిని" ఇత్యుపక్రమ్య "యద్యోచితమ్" ఇత్యన్తేన స్వశక్తిబృందేర్యాపరిణాశేషాదినిత్యసూరిభిర్య్యోక్తానుపలక్షయిత్వా, పునరపి నిగ్రహానుగ్రహగుణానుమాన్య స్వరూపగుణాంశ్చాభిధాయ, విశిష్టభగవదనుభవజనితప్రీతికారిత కేవలపరార్థశక్తిబృందేర్యమేవ పురుషార్థః, సనాథసిఫలత్యన్తేన స్వప్రార్థనాపూర్వకముపపాదితమితి, సమానాం రాయణాయేత్యస్యార్థో వివృతః. శిష్టం "యదప్రాయు" "సకీపదాన్యః" ఇతి శ్లోకద్వయోవ్యనుసంహితమ్.

అథాన్ త్ర సర్వోపనిషద్గతాం పరమాద్భావనాం (పరమాకాశేవముఖతి). నమూనానేన తస్య పశ్చ్యపపద్యతే పాద్యపద్యభావేత్ర యమయత్వాత్ ; ప్రమాణానిత్వత్ర (౧) "పరమేవ్యోమన్, సోశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా" ఇతి, (౨) "తదక్షరే పరమే వ్యోమన్" (౩) "యోఽస్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమన్" (౪) "తే యాస్తమస్యగజనః పరాకే" ఇత్యాదికాశ్శ్రుతీః, (౫) "స్వనిత్యాభావనం సర్వం గుణసత్వాద్విలక్షణమ్" ఇత్యాద్యనిదార్శనానిసి; అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాఞ్చ "స్థానానామప్యయస్థానాత్రిశ భావం ప్రజత్యతి సదేవః పరమవ్యోమ నిర్గుణం పురుషోత్తమ। నిస్సీమసుఖసన్తానవన పద్యమనాకులమ్" ఇత్యాదిభిర్ "గచ్ఛేత్పరమాస్త్యాయతేశత స్తేప్రజీభ్రతమ్। స్థానవస్థాయ తేనాపివ స్తంశకోవస్యపిస్వరః।" ఇత్యన్తేన పి స్థగితత్వ్యత్స్వపాదిః పాద్మసంహితాయామప్ప్రజ-"మహాతస్తమసః పారే బహిస్స్రాఖకోజనాః" ఇత్యాదినా. లక్ష్మీతన్త్రేచ:-"యత్ర

(౧) తై-ఆన-౧　(౨) తై-నారా-　(౩)
(౪) యజు-౨-౪　(౫)

ప్రకృతియుమ్, బద్ధాత్మాక్కళుమ్, కాలముమ్, మహదాదివికారఙ్గళుమ్, అణ్డఙ్గళుమ్, అణ్డత్తుక్కుట్పట్ట దేవాది పదార్థఙ్గళుమ్.

(౯౭) అయనమెన్నత్తు-ఇవఱ్ఱుక్కాశ్రయమెన్నపడి; అజ్ఞస్త్రికే- ఇవై తన్నై ష యాశ్రయమాకవుడైయ నెన్నప్రమాణమ్.

(౯౮) ఇవైయిరణ్డాలుమ్ ఫలిత్తతు పరత్వసౌలభ్యఙ్గళ్.

త్పురాణమాకాశమ్" ఇత్యత్ర ఆకాశశబ్ద ప్రత్యభిజ్ఞాపనాయైవ వ్యోమ శబ్దమనుక్త్వా ఆకాశశబ్ద ఉక్తః; "వ్యోమన్" ఇతికుద్వృక్తియోజనాన్యావర్తనాయ ఆకాశశబ్దప్రత్యభిజ్ఞాపనమ్; యద్యపి పరమవ్యోమానన్తరం వచనే కాల ఉక్తః; తథాపి సత్త్వాశ్రయత్వసాధర్మ్యాత్ శుద్ధసత్త్వానన్తరం మిశ్రసత్త్వాభిధానమ్; అస్తు వా, స్వతస్సాంశత్వం పిణ్డవదవ్యక్తస్యేతి న్యాయసిద్ధాఞ్జనోక్తేః, సమూహత్వముపపాద్యమ్. గుణత్రయాత్మకతయా వా ఔపచారికం సమూహత్వమ్; సహి గుణత్రయే ప్రకృతితయా ముఖ్యతా.

అథ పురుష ఇత్యేకవచనం జాతావితి జ్ఞాపయన్నిత్యానాం తదుపలక్షితానాఞ్చ ముక్తానాం ప్రాగుక్తత్వాత్ విశేషపరః పురుషశబ్ద ఇతి దర్శయతి. (బద్ధాత్మాక్కళుమితి); "అణ్డత్తుక్కుట్పట్ట దేవాదిపదార్థఙ్గళుమ్" ఇతి, అగ్రేభిధానాదిహ బద్ధశబ్దః-అనారబ్ధశరీరప్రకృతి సంసృష్టచేతనపరః. "అస్మాత్పరమవ్యోమ్నస్త్విత్యర్వాచికేపదే । సర్వాత్మనాం సమష్టిస్స్యాత్కోశే మధువృతామివ । దారుణ్యగ్నిర్యథా తైలం తిలే తద్వత్పుమానపి । ప్రధానేఽవస్థితో వ్యాపీ" ఇత్యుక్తమ్.

అథ తేషాం శరీరసమ్బన్ధమోక్షాదిసకలకారణం కాలమాహ (కాలముమితి). అహోరాత్రాద్యనేకవిభాగవత్త్వాత్సమూహత్వమ్.

వచనేతు విభూతిద్వయసాధారణత్వాత్ కాలో మధ్యే పఠితః. అథ కా
లాధీనోత్పత్తికానాం మహదాదీనామ్ (మహదాదీతి). ఆదిశబ్దేన అహం
కారాదిభూతానాం గ్రహణమ్. "పఞ్చభూతాన్తప్రకృతిభూతానాం భేదస్యాత్ర
వివక్షితత్వాత్। అప్రాకృతత్వేన [illegible] ధ్యేయత్వేన [illegible] మహ
దాదిభేదాన్ [illegible] ఇత్యుక్తం వచనే [illegible] సత్త్వాదయః
ప్రకీర్తితాః। అథవా మహదాదీనాం [illegible] తత్త్వభేదః। [illegible]
[illegible] శేషప్రకృతిపక్షే [illegible]। అత్ర [illegible]
విధాన్యత్వాత్ ॥

అప్రాకృతానాం [illegible] (అప్రాకృతేతి). "[illegible]
[illegible]" ఇత్యాదిభిః [illegible] వచనైః
[illegible]. [illegible] ఇత్యాదిశబ్దేన [illegible]
[illegible] గ్రహణమ్. [illegible]
[illegible] పదార్థశబ్దః.

[illegible] తత్త్వత్రయరూపేణ [illegible]
[illegible] ఇత్యర్థః.
[illegible] "[illegible]" ఇతి [illegible],
"[illegible]" ఇత్యాదిష్వపి [illegible]
తథాపి [illegible] ఇతి నానుపపత్తిః.

అయనశబ్దస్య [illegible] అత్ర యోగ్యపద ఇత్యాహ
(అయనశబ్దస్యేతి). బహువ్రీహిమాహ (అథవేతి) ఇతి.

సమాసద్వయఫలితమాహ (ఇదమిత్యాది). తత్పురుషపక్షే
నరాణాం స్థానత్వలాభాత్ పరత్వమ్. బహువ్రీహిపక్షే నరాణాం [illegible]
[illegible] ప్రతిష్ఠత్వలాభాత్ సౌలభ్యమ్.

(౯౯) అన్తర్యామిత్వముమ్, ఉపాయత్వముమ్, ఉపేయత్వము మాక్కుమామ్

అయనశబ్దస్యయోజనాన్తరమపిదర్శయన్ పక్షాన్తరమాహ (అన్తర్యామిత్వముమితి). బహువ్రీహిబలాదన్తర్యామి బ్రాహ్మణోక్తస్య సర్వచేతనాచేతనాన్తర్యామిత్వస్యలాభః. తత్పురుషే అయనశబ్దస్య కర్మకరణయోర్వ్యుత్పత్తిబలాదుపాయోపేయత్వయోర్లాభ ఇతివివేకః. ధాతుశ్చ-"ఇణ్-గతౌ" "అయ-గతౌ" ఇతివా; అన్తర్యామిత్వోక్తిర్బహిర్వ్యాప్తేరుపలక్షణమ్. తత్పురుషే ఆధారత్వోక్తేరాధేయాపేక్షయా వైపుల్యలాభేన బహిర్వ్యాప్తిలాభాత్. అన్తర్వ్యాప్తి బహిర్వ్యాప్తీ నారాయణపదప్రవృత్తినిమిత్తతయాశ్రూయేతే. (౧) "అన్తర్బహిశ్చతత్సర్వంవ్యాప్యనారాయణస్స్థితః" ఇతి. "వ్యాప్యస్థితో నారాయణః" ఇత్యుక్తం తత్త్వదీపే. అన్తర్వ్యాప్తిమాత్రస్యలాభేపి తస్యానియమనార్థత్వస్య, (౨) "అన్తఃప్రవిష్టః" (3) "యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్" ఇత్యాదిభిరవగతత్వాత్, అన్తర్యామిత్వలాభః. అన్తఃప్రవిశ్యనియన్తృత్వమేవచశరీరిత్వమ్. విశేషణద్వయేన నృపనభోవ్యావృత్తిః.

నను, ఆత్మనామణుత్వాదన్తః ప్రదేశాభావాత్ కథమన్తర్వ్యాప్తిః. అత్రదీపకృతః :- "వ్యాప్యవ్యాపకయోర్జీవపరయోరుభయోరేవ తేజోద్రవ్యవత్స్వచ్ఛత్వేనపరస్పరప్రతిఘాతకత్వాభావాత్, సమానదేశత్వోపపత్తేర్నియన్తృనియామ్యభావస్యనిగమకత్వాత్, శ్రుతిసిద్ధాఽన్తర్వ్యాప్తిరుపపద్యతే" ఇత్యాహుః. ఏవంచేతనవిషయే

(౧) తై-నా-౧౧ (౨) యజు-ఆర-3-ప్ర (3) బృహ-౫-౭-౨౨

అన్తర్వ్యాప్తిః ప్రతిఘాతానన్త్యతయా తదధికరణదేశవ్యవస్థానయో-శ్చేతి ఫలితమ్.

నచ, (౧)"అణోరణీయాన్" (౨)"అణీయాంసమణీయసామ్" ఇత్యాది శ్రుతిప్రతిపాదిత మూర్తద్రవ్యాన్తర్వ్యాప్తిరాప్తమితి వాచ్యమ్."అవ్యక్తానన్యత్" ఇత్యాద్యానన్త్యశ్రుతిరపి సాధ్యవచ్ఛేదకసమ్బన్ధ సత్తాయామనన్తర్వ్యాప్తౌ ప్రతిఘాతానన్త్యత్వమాత్రపరత్వశ్రుతిసిద్ధప్రతి నామపి తాత్పర్యాత్; బహిర్వ్యాప్తిః ప్రదేశాన్తరవిభాగవ్యతిరిక్తపద-యోః. నచ, అన్తర్వ్యాప్తావపి అవయవ్యతిరిక్తవిషయత్వోపపత్తేః నస్వీకృతమితి వాచ్యమ్. (౩) "య ఆత్మని తిష్ఠన్" (౪) "అన్తః ప్రవిష్టః శాస్తా" ఇత్యాదిప్రమాణానాం నిరవకాశత్వాపత్తేః. ఏవఞ్చ "అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య" ఇత్యత్ర అన్తర్బహిఃప్రదేశసత్త్వాదాస్థేయ-మితి.

కేచిత్తు, "య ఆత్మని తిష్ఠన్, ఆత్మనోऽన్తరః" ఇతి శ్రుతేరాత్మనోऽప్యన్తః ప్రదేశోऽస్వీకరణీయ ఏవ. ఆత్మాగ్రవ్యాప్త్యతిరిక్తకార్యా-నుగుణావయవత్త్వమేవ ఆత్మనోऽన్తరవయవత్త్వమ్. ఆత్మరాతిరిక్త-దేశావస్థానయోరేవ అన్యత్వవ్యపదేశః. తత్రాత్మవ్యాప్త్యాదివ్యాప్త్యాదేవ అన్తర్వ్యాప్తిః; నచ సావయవత్వే ఆత్మనోऽనిత్యత్వ-ప్రసఙ్గః. ఆవయవికాణ్వవిభాగస్యైవ అనయోర్ద్రవ్యత్వేऽపి అనిత్యత్వప్రయోజకత్వాదితి తత్త్వవ్యాఖ్యానేऽస్తి. ఏవఞ్చ, య-వ్యాప్యసమస్థానయోరపి స్వప్రదేశరాహిత్యమప్రత్యక్షీయమి-తినచ్ఛేదకత్వాత్, తథాపి,"య ఆత్మని తిష్ఠన్"(౩)"ఆత్మనోऽన్తరః" (౪) "తదన్తరస్య సర్వస్య" ఇత్యాదిప్రమాణవశాత్, ఆత్మాన్తరవయవత్వం స్వీక్రియత ఇతి వదన్తి.

(౧) కఠ-నా- (౨) ... (౩) బృహ-౫-౭-౨౨ (౪) యజు-ఆర-౩-౧౧

"గుణేషు భగవతో నాన్తర్వ్యాప్తిత్వమ్; నిర్గుణస్య వస్తునోఽభావే సత్త్వవిశిష్టస్య స్వస్మిన్వ్యాప్తావాత్మాశ్రయాత్, గుణాన్తరవిశిష్టస్య గుణాన్తరవ్యాప్తౌ, తత్రాపి గుణాన్తరాపేక్షాయామనవస్థానాత్" ఇతి కృష్ణపాదై రుక్తమ్. తస్యాయమాశయః. భగవతో ధర్మభూతజ్ఞానాన్తర్వ్యాప్తిత్వం న తస్య శరీరత్వప్రయోజకమ్. జీవధర్మభూతజ్ఞానేతచ్ఛరీరత్వాన్యవహారేణ "యస్య చేతనస్య" ఇతి జ్ఞానవిశిష్టనియామ్యత్వైక స్వరూపత్వస్యైవ లక్షణత్వస్య వక్తవ్యత్వాత్, జ్ఞానవిశిష్టస్య జ్ఞాననియామకత్వే ఆత్మాశ్రయాత్, జ్ఞానాన్తరస్య చ నియామకత్వే అనన్త జ్ఞానకల్పనాపత్తేః; అతఏవ "స్వజ్ఞానస్వేతరసమస్తద్రవ్యశరీరకత్వమ్-ఈశ్వరలక్షణమ్" ఇతి న్యాయసిద్ధాఞ్జనే ఉక్తమ్.

అత్ర చ సర్వవస్తువ్యాప్తిత్వేపి తద్గతదోషైరసంస్పృష్టత్వం నరశబ్దేన ప్రతీయతే. ఉపపాదితఞ్చ, (౧) "అపీతౌ తద్వత్ప్రసఙ్గాదసమఞ్జసమ్" "న తు దృష్టాన్తభావాత్" "భోక్త్రాపత్తేరవిభాగశ్చేత్స్యాల్లోకవత్" "న స్థానతోఽపి పరస్యోభయలిఙ్గం సర్వత్ర హి" ఇత్యాదౌ, భగవతో నిర్దోషత్వమ్; ఉపాయోపేయపరత్వపక్షే తు, నారశబ్దో జీవసమూహమాత్రవాచీ; స్వరూపవికారాభావాచ్చ అచిద్వ్యావృత్తత్వాద్విశిష్య జీవాభిధానమ్; అత్ర "నృ-గతౌ" ఇతి ధాతో రచి నరశబ్దవ్యుత్పత్త్యా అణుత్వస్యాపి, "ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామ్" ఇతి న్యాయేన సిద్ధిరితి తత్త్వదీపకృతః. మకారేణ నిత్యత్వప్రతీతేరణుత్వస్య స్ఫుటమననుగమాచ్చ తదపేక్షయా అస్య విశేషః. అర్జునరథ రాసమణ్డలవత్, ప్రణవనారాయణశబ్దయోశ్శేష శేషిప్రధానత్వాత్, రామానుజశబ్దతుల్యః ప్రణవః; లక్ష్మణపూర్వజశబ్దతుల్యశ్చ నారాయణశబ్ద ఇత్యాచార్యాః.

(౧) బ్రహ్మసూత్రమ్.

ప్రాపకపరతామస్య (౧) "నిత్యోనిత్యానామ్" ఇతి శ్రుతిర్విశదీకరోతి. నారశబ్దస్య ఆవృత్త్యా *నరాజ్జాతానీతివ్యుత్పత్త్యన్తరమభిప్రేత్యప్రాపకేపి నిత్యత్వనిర్దేశః. నృ-గతావితిగత్యర్థతయా జ్ఞానార్థకత్వాత్, నరశబ్దేనచేతనత్వలాభః. ఇదమేవచప్రాపకత్వం యదిష్టసాధనత్వమ్. నచనిత్యత్వకార్యత్వయోర్విరోధః. కార్యవైశిష్ట్యస్య నిత్యత్వేనావిరోధాత్; "నారోనరాణాంసఙ్ఘాతః" ఇతివచనేగతిశబ్దః కర్మణికరణేవ్యుత్పత్త్యా ఉపాయోపేయపరః. గతిరాలమ్బనమిత్యత్ర తుగతిశబ్దః-"నయామిపరమాంగతిమ్" ఇతివత్ప్రాప్యపరః. ఆలమ్బనశబ్దశ్చ-ఉపాయపరః.

"తేషామయనభూతత్వాత్" ఇత్యత్రతుత్రివిధావ్యుత్పత్తిర్వివక్షితేతి, "తస్మాన్నారాయణంబన్ధుంమాతరంపితరంగురుమ్ । నివాసంశరణంప్రాహుర్వేదవేదాన్తపారగాః" ఇత్యుత్తరవచనేనావగమ్యతే. అత్రశరణంనివాసమితి కరణాధికరణవ్యుత్పత్తిప్రదర్శితే. కర్మణివ్యుత్పత్త్యాసర్వవిధబన్ధుత్వలాభ ఇత్యనుపదమేవస్ఫుటమ్. ఏవంమాతాపితేతిశ్రుతావపి నివాసశ్శరణంగతిరితివ్యుత్పత్తిత్రయార్థకథనమ్. మాతాపితేతిప్రాగ్వత్.

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయామ్, "అయతేనిఖిలాన్నారాన్వ్యాప్నోతిక్రియయాతథా" ఇతి, ధారణపోషణనియమనాదిక్రియయా నారాన్వ్యాప్నోతీతి, అయ-గతావిత్యతః కర్తరివ్యుత్పత్తిః ప్రదర్శితా; నన్ద్యాదిత్వమతఏవవచనాత్కల్ప్యతే. "నారాశ్చాప్యయనంతస్యతైస్తద్భావనిరూపణాత్" ఇతిజ్ఞానార్థాత్కరణే అయనశబ్దమాశ్రిత్య ఆశితవ్యనిరూప్యత్వంభగవతఉక్తమ్. "నారాయణామయనంవాసస్తేచ

(౧) శ్వేతా-౬-౧౩

(౧౦౦) ఎమ్బిరానె న్దైయె న్దైయాలే ఈశ్వరనే ఎల్లాప్రకారములైయుమెన్నుశోల్లుమ్.

తస్యాయసంసదా” ఇత్యధికరణవ్యుత్పత్తిః ప్రదర్శితా. ఉక్తవ్యుత్పత్తిత్రయేపి నారశబ్దశ్చేతనాచేతనసాధారణః. “పరమాం చగతిం తేషాం నారాణామాత్మనాం సదా” ఇత్యుపాదేయత్వపక్షే నారశబ్దో జీవమాత్రపర ఇతిదర్శితమ్.

నచ, అప్సుశయానత్వం నారాయణపదప్రవృత్తినిమిత్తమితి,“ఆపోనారాఇతిప్రోక్తాః” “సృష్ట్వానారంతోయమన్తస్థితోహం యేన స్యాన్మేనామనారాయణేతి” “ఆపోనారాయణోద్భూతాస్తాయదస్యాయనంపునః” “ఆపోనారాఇతిప్రోక్తాస్తాఅస్యాయనమస్యచ” ఇత్యాది వచనైః ప్రతీయతఇతి తదనుక్త్యాన్యూనత్వమాశఙ్కనీయమ్. *నరాజ్జాతానీత్యనేన అప్పదస్యసర్వతత్త్వోపలక్షణపరతయావ్యాఖ్యాతత్వాత్. అస్తువా, “మహార్ణవేశయానోఽప్సు” ఇత్యాద్యనురోధాచ్చ విశిష్య అప్సుస్థస్యాపితత్పదప్రవృత్తినిమిత్తతా. తథాపితతోఽప్యధికార్థలాభాదుక్తయోజనాఏవాచార్యైరాదృతాః.

అసాధారణతయా దేవతాన్తరవ్యావర్తకత్వాచ్చ ఏతస్యప్రాగేవోక్తమ్. ప్రాప్యప్రాపకత్వోక్త్యా అసఙ్కోచాద్భగవతస్సర్వవిధబన్ధుత్వమపి సిధ్యతీత్యభిప్రేత్య కలిజిత్సూక్తిముదాహరతి (ఎమ్బిరానెన్దై) ఇత్యాది. ఉపకారకత్వజనకత్వబన్ధుత్వరాజత్వాద్యుష్ట్వాదయో నారాయణశబ్దార్థత్వేనాఽనుసంహితాఇతి; (౧) “సర్వేషామేవలోకానాం పితామాతాచమాధవయః” (౨)“త్వమేవమాతాచపితాత్వమేవ”(3)“భూతానాంయోఽవ్యయఃపితా” (౪)“సుహృదంసర్వభూతానామ్” ఇత్యాదికమహానుసన్ధేయమ్.

(౧౦౧) నాహ పీఠదోషాన్నవస్థ అపస నమకాన్ యిదుర్యమ్.
ఆరామనసుగాన్యాసాగ్రె పార్శ్వే ఉత్పృపతికిడస్థు సత్త్రైయే
పిపీప్సా నాక్యాకాం స్థాపాంరుహ్.

(౧౦.౨) ఆయూష్యావిత్రాత్ - శిన్త్రాత్ కుప్తమయాంపాస్యజాపతిరయే
ఎన్నాంపతిస్త్రాస్య సుకు శైయ్యా శేత్రావాస్త్ర పేత్వాక్యాఅతు.

ససుభగిపాస్సర్వలోకసుపాత్రేవ సర్వదానసర్వరత్నదాపత్తి
రితిసంసారోత్స్వదాంపత్తేస్త్వాం అగ్న్యాతిల స్థానాదినా తస్య ఫలవిశేష
ప్రదానాన్నాయకస్యకాల విశేషితత్ప్రిదానాపయిక త్వేపి సత్రాను
పర్తనహాంపరత్వాం సర్వదానస్యవిషయే ప్రాతికూల్యదశాయామపి
క్రియతత్రత్యాసా (నాయిత్యాది వాక్యద్వయేన). "ఉత్పృపతికిడస్థు" ఇత్య
నేన(౫)"యాపాం... వేన" ఇత్యవిదితతయా అవస్థానమ్; నివారణే
యుధిష్ఠిరస్యేతిసనసావిరి. (౬)"అనుక్రమపశ్చనస్థదురితా
నటః। కార్యవనస్యాదిత్రికార్యస్య పాపసస్యతామ్।సదానస్థపాయః
స్థానారాజాన్యసదానగతిః" ఇత్యహింస్మృత్య సంహితోక్తేః పరార్థో
పీహానుసర్తయా.

అథచతుర్థస్యమాహ (ఆయుష్యాజావిత్రాలితి). ఆయుశ్శ్రావయ
పధూతయాంచతుర్థస్త్రార్థః. ఆయుశ్శ్రావయపత్యకథనస్తు ఫలసిద్ధిహే
తుభూత ప్రదేశవిశేషాత్మగతవ్యవయపత్యయాంపన్నైభ వజ్ఞాపనార్థమ్.
అథనాపపతిత్యాసా అతిప్రత్యయఇతి భూవాదిసూత్రభాష్యేబలే
నవ్యాకరణాస్త్రేఅతిప్రత్యయోఽనుశిష్టఇతివత్, ఆయుస్యఫలప్రతిపా

(౧) ఛా.౯-౫౮ (౨) శనతానతిగట్య (౩) సహప్రవామ్యా
(౪) ౯-౨౧-౧౯ (౫) బృహ-౫-౭-౨-౨ (౬) అహి-సంహితా

(౧౦౩) నమస్సాలే తన్నోడుఅవిల్లైయెన్ఱువైత్తు కైఙ్కర్యత్తైప్రార్థిక్కక్కూడుమోవెన్నిల్; పడియాయ్క్కిడన్దున్ పవళవాయ్ కాణ్బేనెన్ఱు అప్పడియే కైఙ్కర్యప్రార్థనై పణ్ణేఱియస్రు; స్వరూపప్రయుక్తమ్.

(౧౦౪) ఆకైయాల్ వఴువిలావడిమైశెయ్యవేణ్డు నామెన్ఱు ప్రార్థనైయుక్కాట్టుకిఱతు.

దకత్వమన్తరాఫలహేతుత్వమనుపపన్నమిత్యత ఏవ వ్యాకరణాన్తరే ఆయప్రత్యయోऽనుశిష్ట ఇతి జ్ఞాయత ఇతి యథాశ్రుతగ్రన్థ ఏవ సాధుః. చతుర్థ్యా కైఙ్కర్యలక్షణప్రకార ఉక్తః; విశేషానుక్త్యా (౧)"అహం సర్వం కరిష్యామి" ఇత్యుపబృంహణాచ్చ సర్వవిధత్వసిద్ధిరిత్యాశయేనాహ (శెన్ఱాలితి). *నివాసశయ్యేతి శ్లోకోऽనుసన్ధేయః.

నమసా కైఙ్కర్యే స్వార్థత్వనిషేధాదస్వార్థస్య చ, ప్రయోజనమనుద్దిశ్యేతి న్యాయేన అప్రార్థనీయత్వాత్, కైఙ్కర్యప్రార్థనాऽసమ్భవ ఇత్యాశఙ్కతే (నమస్సాలేయితి). శేషత్వజ్ఞానవతః కేవలశేష్యతిశయాధానేచ్ఛా స్వభోక్తృత్వజ్ఞానాభావేపి సమ్భవత్యేవేతి పరిహరతి (పడియాయితి). పడియాయిత్యనేన స్వార్థతాబుద్ధిః కైఙ్కర్యే వ్యావర్త్యతే.

తథా చ మమ కైఙ్కర్యం భూయాదిత్యాకారికా ప్రార్థనా ద్వేధా; ఏకా మదానన్దనం కైఙ్కర్యం భూయాదిత్యాకారికా; అన్యా తు త్వత్ప్రహర్షసాధనం కైఙ్కర్యం మయా క్రియతేత్యాకారికా; తత్రాద్యాయాః నమసా నివర్తనేపి న ద్వితీయా నివర్తత ఇతి భావః. (పణ్ణేఱి) మమకారప్రయుక్తమ్; స్వరూపప్రయుక్తమ్-స్వరూపజ్ఞానప్రయుక్తమ్; క్రియాధ్యాహారే ప్రమాణం దర్శయన్నుపసంహరతి (ఆకైయాలితి).

(౧) రా-అయో-౩౧-౨౫.

(౧౦౭) కర్ణారన్ధ్రాభ్యాం ప్రవిశతోః కాన్తలోభ్యాం కర్ణమూర్ధ్నోః కర్ణ
యోః ప్రస్థితయోః వన్న్యమహాపాతే నాణ్యాతత్క్వముఖ్యా ఉత్కర్
షితౌ. కర్ణాత్ *సదాపశ్యన్తిసూరయాస్తే యాతే ఉత్కర్షమిష్టౌ.

(౧౦౮) ఇత్యుక్తేనావకలుమాపోయినవస్తు ఇత్యర్థనాశ్చైకక్కకూర్ష
ప్పిపాకతానసుకృ ఉత్కృష్టపరకేక్తౌ.

ఏవముక్తప్రకారేణ ప్రయుక్తావిక్షేపకర్య ప్రాగ్నేత్యభిప్రేత్యత
స్యానిత్యత్వోపపాదనాయ శ్రీభగవద్దివ్యలక్షణానాంనకదాపి వి
షయాస్తన్నాం ఇతి ద్యానుసన్ధానతో త్వాప్రీస్తి ప్రాగ్నాదికం భవతీత్యా
హ (కర్ణాదిశబ్దేన కర్ణావిహాశ్యచతుర్థ్యన). కిం తద్దర్శనాత్ప్రాప్తిః,
ఉత తద్దర్శనానన్తరమ్; ఆద్యేఽవాహ (కర్ణాదివిభి). దర్శనాభావేధారణా
భావప్రసంగాదవిస్మరణానుస్మృతిశేషాణాం సదాదిద్విషయాస్తే హేతుభూ
గ్యత్వాదనుసన్ధానసాపేక్షనశ్చ ఇతి శరాఽనర్షశ్రేష్ఠః.

తను ప్రాగ్దర్శనాత్తదభావేఽపి దర్శనానన్తరం సిద్ధోఽఇచ్ఛావిరహః
దన్య ప్రేక్ష్యస్యాదిత్యత్రాహ (కర్ణాదిభి). అనత్యన్తవిలక్షణవస్తుదర్శ
నస్య న తద్విషయానుబుభూషాప్రతిబన్ధకత్వమ్; ఏతస్య చ * సదాపశ్యన్తీతి
ప్రసక్త్యానిత్యపూర్వత్వాత్ ప్రతిక్షేపగ్రత్తద్దర్శనానన్తరమపశ్యన్నిచ్ఛాసమ్భ
వతీతి భావః. ఏతేన నిరవధికప్రమాణస్యాహ్లాదాదావధారణాసఙ్గతి
రితినిరస్తమ్. ఏతచ్ఛ్రవణం శ్రీమదవతారాదిగతమాహాత్మ్యమేవ; స
ర్వేషాం సర్వభావే ఇత్రిభ్యాసచ్చ చస్యాప్రసక్తస్యాపి షేధ్యత్వాది
తి బోధ్యమ్.

ఏవం స్వశ్రీనామఖభావాభావేన ప్రియతమం శ్లోకదర్శనాదపినా
నుభవస్య ఉత్తరకాలీనానుబుభూషావిచ్ఛేదకత్వమిత్యాహ (ఇత్యుక్తే

(౧౦౬) "అన్తునాన్ పిఱన్దిలేన్ పిఱన్దపిన్ మఱన్దిలేన్" ఎన్గానిన్ఱార్ కళిత్తే.

(౧౦౭) ఇవ్వడిమైతాన్, "ఒళ్ళివిల్ కాలమెల్లాముడనాయ్ మన్ని" ఎన్గిఱపడియే సర్వదేశసర్వకాల సర్వావస్థైకళిలుమను పత్తిక్కుమ్.

యితి). ఈదృశానుభవానోపయికా అనేకవాసరాగతా ఇతి కాసార సూక్త్యర్థః.

నను విలక్షణప్రేమశాలినాం ప్రాక్ దర్శనాత్, తదనన్తరఞ్చ అన్యానుసన్ధానాసమ్భవేపి కథం విషయవైలక్షణ్యజ్ఞానమాత్రవతాం తదసమ్భవ ఇత్యత ఆహ (అన్తితి). జ్ఞానలాభాత్పూర్వం జన్మైవ నాస్తి. తదనన్తరఞ్చ కదాపి న విస్మృతిరితి భక్తిసారసూక్తేః, జ్ఞానమాత్రస్యాపి ప్రబలప్రతిబన్ధకత్వాభావే అర్థాన్తరభోగ్యతానుసన్ధానప్రతిబన్ధకత్వం సమ్భవతీతి భావః.

(౧) "కాలం సకలమపి సర్వత్ర సకలాస్వవస్థాసు" ఇత్యాచార్యైను సంహితం ప్రార్థ్యమాన కైఙ్కర్యస్య సర్వదేశసర్వకాలసర్వావస్థోచితత్వవైశిష్ట్యం దర్శయతి (ఇవ్వడిమైయితి).

జితన్తాయామ్, "సర్వేషు దేశకాలేషు సర్వావస్థాసు చాచ్యుత। కిఙ్కరోస్మి" ఇతి స్వరూపస్య విశిష్టకైఙ్కర్యార్హత్వాభిధానాన్నార శబ్దస్య చేతనపరత్వేన ఈశ్వరపరత్వేన భోగోపకరణపరత్వేన యోజితత్వాద్భోక్తృభోగ్యభోగోపకరణానాం నిత్యత్వాద్భోగస్య నిత్యత్వప్రతీతిః. ఉక్తఞ్చ, (౨) "సాయుజ్యం ప్రతిపన్నా యే తీవ్రభక్తాస్తపస్వినః। కిఙ్కరా మమ తే నిత్యం భవన్తి నిరుపద్రవాః" ఇతి; ఏతేన సాయు

---

(౧) అష్టశ్లో-3 (౨) విష్ణుతత్త్వే-3

భోగ్యత్వసాయుజ్యమితి భోక్తృత్వసామ్యమేవ సాయుజ్యశబ్దవాచ్య మితి వ్యాఖ్యాతమ్. "ఆదిత్యస్య సాయుజ్యం గచ్ఛతి" "ఏతాసామేవ దేవతానాం సాయుజ్యమ్" ఇత్యాదిషు చ తేన ఏవ సాయుజ్యశబ్దప్రయోగో దృశ్యతే చరః. తేన సాయుజ్యశబ్దః శ్రవణాన్ముక్తిదశాయాం మోక్షమితి ప్రత్యాఖ్యాతమ్.

భోగ్యత్వలిఙ్గైకసిద్ధత్వాత్, భోగ్యస్య చాచ్ఛిద్రత్వాత్, సర్వదేశసమ్బన్ధభోగ్యస్య సిద్ధత్వాత్. సర్వాన్తర్యామిత్వాచ్చ శరీరాత్మభావస మ్బన్ధేనసమ్బన్ధస్య సర్వత్రత్వాత్; అతఏవ సర్వప్రకారకశేషత్వాత్సర్వవిధ బన్ధుత్వస్య; "యత్ర యత్ర మహీపాల వైష్ణవీ వర్తతే ప్రజా । ఆయాంతి తత్ర సాయుజ్యం మోక్షమిత్యభిధీయతే" ఇతి హారీతవచనమపి చ నియామకాదిగ్రహణం సర్వోపకారసాధనత్వపరం గ్రాహ్యమ్.

తథ, "ద్వావనేకావసాధయవిధం శాదర్గాయుర్భోగః" ఇతి శరీరసమ్బన్ధవిరహస్య సూత్రితత్వాత్, తదభావేఽపి బన్ధుత్వాభావా త్తస్య చ సార్వకాలికత్వానుపపత్తేః; స్వామిత్వశరీరత్వాదిబన్ధుత్వ యోగాత్ తాదృశసమ్బన్ధవిశిష్టతయా సమ్బన్ధస్య బన్ధుత్వరూపత్వాత్.

నాపి సామ్యాపన్నత్వశ్రవణాత్, స్వరూపసామ్యస్య నిర్గతవిధ వార్త్యానుపపత్తేః బన్ధుత్వరూపసమ్బన్ధేన సర్వదేశసమ్బన్ధి త్వాసమ్భవః. (౧) "ఇమాంల్లోకాన్ కామాన్నీ కామరూప్యనుసఞ్చరన్" ఇత్యాదిప్రమాణానురోధేన అప్రాకృతవిగ్రహస్య కర్మకృతవ శరీరస్య ధర్మాత్రయత్వేన అనేకవిగ్రహపరిగ్రహస్య (౨) "స ఏకధా భవతి" ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధత్వేన సర్వదేశసమ్బన్ధిరూపస్యాప పత్తేః.

(౧) తై-భృగు-౧౦. (౨) ఛాన్దో-౭-౨౬-౨

నచసర్వకాలసర్వావస్థయోరభేదః; విగ్రహాన్తరీయ బహిరఙ్గావస్థయోరాదాయకైఙ్కర్యస్యసర్వకాలీనత్వసమ్భవాత్, భేదోపపాదనే సర్వదేశసమ్బన్ధేన తల్లాభ ఇతివాచ్యమ్. నిత్యాగ్నిహోత్రాదితుల్యతావారణాయసర్వావస్థోక్తేః.

నచతథాపి నిత్యకర్తృకాణాంనియతానాంకైఙ్కర్యాణామభావాత్ సర్వవిధత్వాసమ్భవః; స్వకృతకైఙ్కర్యస్యాపిస్వామిప్రియత్వేనైవ స్వప్రియతయా,అన్యదీయకైఙ్కర్యాణామపి తత ఏవస్వప్రియజనకతయాస్వప్రియత్వవిశిష్టసర్వవిధకైఙ్కర్యస్యఆశాసనవిషయస్యసిద్ధేః, స్వప్రియత్వన్తు భగవత్ప్రీత్యర్థమేవేతి నపారార్థ్యవిరోధోపి.

అథవా, యదాయత్ర యాదృశంకైఙ్కర్యం మత్కర్తృకతయాస్వామినోభిమతమ్, తత్రసర్వత్రసర్వస్మిన్ తస్మిన్కాలే అన్తరఙ్గబహిరఙ్గసాధారణతాదృశసకలకైఙ్కర్యం మయాక్రియేతేత్యేవ ప్రార్థనాప్రకారః. అనిష్టకరణస్య అకైఙ్కర్యత్వాదతోనకాప్యనుపపత్తిః.

ఇదఞ్చకైఙ్కర్యంప్రపన్నస్యైవ;నభక్తస్యేతి కేచిత్. అత్రాహుః,కింశ్రుత్యాభక్తప్రపన్నయోః ఫలభేదసిద్ధిః;స్మృత్యాన్యాయేన సమ్ప్రదాయేనవా; నాద్యః, తాదృశశ్రుతేరభావాత్; (౧)"సోశ్నుతేసర్వాన్కామాన్సహ"ఇత్యత్రకైఙ్కర్యానిషేధాత్;అనుక్తస్యాపి విభూత్యనుభవస్య(౨)"సర్వంహపశ్యఃపశ్యతి"ఇత్యాదిప్రమాణాన్తరానురోధేనవా (౩) "అనుసఞ్చరన్" (౪) "ఛాయావాసత్త్వమనుగచ్ఛేత్," (౫) "గాయన్నాస్తే" (౪) "సహాగచ్ఛతి" (౬) "జక్షత్క్రీడన్ర

(౧) తై-ఆన-౧ (౨) ఛా-౭-౨౬-౨ (౩) తై-భృ-౧౦-౫
(౪) పరమసంహి (౫) తై-భృగు- (౬) ఛాన్దో-౮-౧౨-౩

ప్రమాణః" (౧) "స ఏకధా భవతి ద్విధా భవతి" ఇత్యాదిప్రమాణబలేన ముక్తైశ్వర్యస్యాప్యుపలంభసంభవాత్ ;

వచనోపసంహారగతత్వాదనుపసంహారస్థత్వాదీనాం దౌర్బల్యమ్; (౨) "తస్మిన్యదన్తః" ఇత్యుపక్రమోపసంహారావగతార్థస్య బ్రహ్మస్వరూపస్యేవ [illegible] సిద్ధత్వాత్, నత్రోపక్రమావగతస్య బాధ ఇతి చేన్న్యాయ్యమ్.

[illegible] ముక్తైశ్వర్యపరత్వం నర [illegible]; "[illegible] కామరూప్యనుసం [illegible] ఇతి ; [illegible] ముక్తైశ్వర్యమపి [illegible] ॥

సన్నిధేయః "[illegible]" ఇత్యస్యాప్యస్మిన్ముక్తైశ్వర్య [illegible] విషయ [illegible] విషయ యత్వాభావాత్, "సదా పశ్యన్తి సూరయః" ఇతి శ్రుతత్వాత్ సర్వసూరీణా మనుభవస్య ముక్తైశ్వర్యరూపావశ్యకత్వేఽపి గుణవిషయవివాదే [illegible] భగవద్ [illegible] మిదానీం [illegible] కార్యత్వాత్; "భవ జాభగవత్ [illegible] ముక్తైశ్వర్యస్య [illegible] శ్రుతిబాధః ప్రసజ్యతే । [illegible] పాపనాశస్యోక్తత్వా త్ । ప్రపన్నస్య [illegible] । భక్త్యా పరమయా [illegible] । ప్రాప్యం నాన్యథా ప్రాప్యమను ముక్తైశ్వర్యలిప్సుభిః । [illegible] ॥"

నాపి [illegible]; [illegible] ప్రీతికారితతదను

(౧) [illegible] (౨) [illegible] | [illegible]

వర్తనరూపకైఙ్కర్యసామగ్రీత్వస్యోక్తతయా, సత్యాంసామగ్ర్యాం కార్యానుత్పత్త్యనుపపత్తేః; ప్రతిబన్ధకీభూతభగవత్సఙ్కల్పసద్భావేచ ప్రమాణాభావాత్; “ఉపాసితగుణాదేర్యాప్రాప్తావప్యబహిష్క్రియా। సాతత్క్రతునయగ్రాహ్యానాకారాన్తరవర్జనమ్” కథమన్యథాకతిపయ గుణవిశిష్టవిషయకబ్రహ్మోపాసనస్య సర్వగుణవిశిష్టబ్రహ్మానుభవ హేతుత్వమ్.

నచయథాక్రతురితివాక్యే ఆకారాన్తరవర్జనప్రతిపాదక శబ్దశ్శ్రూయతే;-(౧)“తంయథాయథోపాసతేతథైవభవతి” ఇత్యత్రావధారణశ్రవణేపి,“విజ్ఞానఘనఏవ” ఇత్యేవకారేణప్రమాణాన్తరప్రతిపన్నాపహతపాప్మత్వాదీనామివకైఙ్కర్యస్యనిషేధోయుక్తః.అతోభిన్నక్రమత్వమేవఅవధారణస్యస్వీకార్యమ్. నచభగవతః పురుషార్థప్రదత్వనియమాత్, భక్తస్యకైఙ్కర్యాభిలాషవిరహాత్, నతత్ప్రదత్వమితివాచ్యమ్, తస్యాపి శేషత్వజ్ఞానభావేనకైఙ్కర్యాభిలాషసమ్భవాత్; నచ స్వరూపాననుగుణసాధనే ప్రవృత్తత్వాత్తస్యకైఙ్కర్యాభావః. స్వరూపాననుగుణస్యాపిమోక్షసాధనత్వాదేవ అనుభవసాధనత్వవత్, కైఙ్కర్యసాధనత్వస్యాపి స్వీకర్తవ్యత్వాత్.

నాపితురీయః; తదసిద్ధేః; శతారిసూక్తౌఅమరమునిశబ్దబోధ్యముక్తభాగవతతుల్యయోగక్షేమత్వాత్,అర్థపఞ్చకేనిత్యముక్తపరతయా వ్యాఖ్యానాచ్చ; కేషాఞ్చిన్ముక్తానాంకైఙ్కర్యాభావే, అత్రైవగ్రన్థే తేషాం నారశబ్దతయాసఙ్గ్రహాభావప్రసఙ్గాత్; “చేతనాచేతనం సర్వమ్” ఇతివచనవిరోధప్రసఙ్గాత్; కైఙ్కర్యప్రతిబన్ధకనివర్తకత్వంప్రపత్తేస్సద్వారకతయాఅద్వారకతయాచేతితత్త్వశేఖరోక్తేః, నిత్యానుభవపూర్వకనిత్యకైఙ్కర్యమేవమోక్షఇత్యర్థపఞ్చకోక్తేః.

---

(౧)

గద్యే చ; "నిత్యకైఙ్కర్యప్రార్థనాపర్యన్తాయ భూతభక్తిరూపాయ కాలసమగ్రాసత్తమపాయభూతసమీచీనక్రియా" ఇత్యుక్తమ్. తథా తృతీయగద్యే చ, "ఏవమాత్మస్వరూపకైఙ్కర్యప్రార్థనాపర్యన్తాయాఽపి స్వరూపమస్య సిద్ధోపాయాన్నోఽపి" ఇతి; పరాశరభట్టపాదైస్తు— "నిజదాస్యస్య సాధ్యస్య" ఇతి, "స్వదాస్యస్వరూపానుభవస్య" ఇతి చ భాష్యకారైః కైఙ్కర్యకామిత్వం శ్రీవిష్ణురాజస్తవే అనుసంహితమ్.

స్తోత్రభాష్యే - స్తోత్రవ్యాఖ్యాన ప్రసక్తే, "కైఙ్కర్యరూపా భక్తిః ప్రపత్తిః" ఇత్యుక్తమ్; ప్రాచీనసిద్ధాన్తానువర్తనే ఉపాయభూతప్రపత్తిభక్తి "భగవత్ప్రీతిర్యత్సాధ్యా" ఇత్యుక్తమ్, "తదనుసారేణ కైఙ్కర్యమేవ పురుషార్థో న సిద్ధోపాయస్య" ఇత్యుక్తమ్, "తదనుసారేణ ప్రపన్నస్య" ఇతి ప్రతిపాదితత్వాత్; తత్ర తద్వ్యాఖ్యానే; "జీవస్య నిజస్వరూపానుకూలభగవత్ప్రీతిః సాధ్యా ప్రపత్తేః భగవత్ప్రీతిసాధనత్వేన ప్రసక్తస్య భగవత్ప్రీతిసాధనత్వాభావ ఇతి శఙ్కాయాం తదుత్తరత్వేన కైఙ్కర్యప్రార్థనాపర్యన్తస్య" ఇత్యుక్తమ్.

నను, అనుభవకైఙ్కర్యయోః ప్రాధాన్యేన ప్రకృతస్య ప్రార్థనీయత్వం ప్రతీయత ఇతి వాచ్యమ్; స్వరూపానురూపప్రతిపత్తిర్హి స్వరూపావిర్భావ... ప్రార్థనీయతయా ప్రసక్తం... "ఏవమాత్మస్వరూపానురూపమ్" ఇతి సూత్రకారోక్తేః తద్విషయప్రార్థనా... స్వరూపానురూపకైఙ్కర్యమాత్రమేవ ప్రార్థ్యం; నిరతిశయపురుషార్థతయా స్వరూపానుగుణకైఙ్కర్యమేవ ప్రపత్తిసాధ్యం ఇతి సిద్ధమ్.

యత్తు, శ్రీవచనభూషణే;- "ఉపాయాన్తరనిష్ఠానాముపేయో భగవదనుభవః" ఇత్యుక్తమ్; తత్-భక్తానాం ప్రాయశో మన్త్రజన్యజ్ఞానశూన్యత్వాత్, తద్వతామపి స్వయత్నవాసనావత్, స్వానన్దవాసనయా అనుభవస్యాపి స్వాతన్త్ర్యేణోద్దేశ్యతా సమ్భావ్యత ఇత్యౌచిత్యమూలవర్ణనమాత్రమితి తదన్యవహితశిష్యైరేవకృతే వ్యాఖ్యానే ఫలావిశేషం ప్రతిపాద్య దర్శితమితి నాతీవాఽత్ర యత్నః కార్యః. అతః ఫలం సర్వేషామేకరూపమేవ; సత్యభిమతి తారతమ్యే పరమకారుణికో భగవాన్ దిశతీతి.

కేచిత్తు, ఉభయోరుభయసద్భావేఽపి ఏకస్యార్థః కైఙ్కర్యమ్, అన్యస్యాఽనుభవస్సాధనత్వేనోద్దేశ్య ఇతి, తన్మూలభగవత్సఙ్కల్పవశాత్ ఫలదశాయామప్యేకత్రైకస్యభోగ్యతా సిద్ధిరిత్యానన్దసామ్యాత్పరమసామ్యశ్రుతినిర్వాహం వికల్పఞ్చోపపాదయన్తి; అత్రభక్తానామత్యన్తపారతన్త్ర్యజ్ఞానాభావేఽపి పారార్థ్యజ్ఞానమపినియమతో నాస్తీత్యత్ర న కిఞ్చిన్నియామకం పశ్యామ ఇతి.

నన్వనుభవజనితప్రీతికారితకైఙ్కర్యమేవపురుషార్థ ఇత్యుక్తమయుక్తమ్. కైవల్యాఖ్యస్యాపి మోక్షస్యసామ్ప్రదాయికత్వాత్. ఉక్తం హి శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రైః;- (౧) "స్వాత్మానుభూతిరితి యా కిల ముక్తిరుక్తా" ఇతి, కైవల్యశబ్దశ్చముక్తిపర్యాయోఽనుశిష్ట ఇతి. న చాఽనిత్యస్య కైవల్యస్య ముక్తిరూపత్వాసమ్భవః, *"యోగినామమృతంస్థానంస్వాత్మసన్తోషకారిణామ్" ఇతి పరాశరోక్త్యా నిత్యత్వావగమాత్; (౨) "సర్వకామాంశ్చసాక్షరాన్" ఇత్యక్షరశబ్దేననిర్దేశాత్; ద్రమిడోపనిషది చ, (౩) "అళవిల్లాచ్చిఱ్ఱిన్బమ్" ఇత్యుక్తమ్. కురుకేశాదిభి

(౧) వరద-స్త (౨) గద్యత్రయే (౩) తి-వాయ్-౪-౯-౧౦

శ్చ-కైవల్యస్యాస్థిరత్వేప్యల్పత్వాదపురుషార్థత్వమిత్యుక్తమ్. (౧) "సంసృత్యక్షరవైష్ణవాధ్వసు నృణామ్" ఇతిచయామునాచార్యైరక్షరశబ్దేనకైవల్యంనిర్దిష్టమ్. (౨) "ఐశ్వర్యమక్షరగతిమ్" ఇతి భట్టపరాశరపాదాః. ముక్తానామపి కేషాఞ్చిదర్వాచీనాగతిశ్శ్రూయతఇతిచ భగవద్గుణదర్పణేకణ్ఠోక్తంముక్తత్వమ్. వ్యాసార్యైశ్చ, సంసారోన్మోచసత్వంకైవల్యస్యాభ్యుపగమ్యసంశబ్దవ్యావర్త్యత్వముక్తమ్; భట్టనాథసూక్తౌ -కైవల్యార్థినాంభగవత్ప్రాప్తిస్వరూపాయోగ్యఫలార్థితయా దుర్గత్యతిశయదర్శనాదైశ్వర్యార్థిభ్యః పూర్వమాహ్వానమితికృష్ణపాదైరుక్తమ్.

నచ,ఏతానిసర్వాణిచిరకాలస్థాయిత్వపరాణి; (౩)"అపామసోమమమృతాఅభూమ" ఇతి (౪) "అక్షయ్యంహవై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతంభవతి" ఇత్యాదివత్, అమృతంస్థానమిత్యత్రస్థానశబ్దస్య-తిష్ఠత్యస్మిన్నితివ్యుత్పత్త్యాప్రాప్యపరత్వే, అమృతశబ్దోప్యాత్మపరోనౌపచారిక ఏవవక్తుంశక్యః ; అక్షరగతిమిత్యత్రచ ఆత్మప్రాప్తిరిత్యర్థఇతి శక్యంవక్తుమితివాచ్యమ్.

(౫) "తద్యథేహకర్మచితోలోకఃక్షీయతే, ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితోలోకఃక్షీయతే"; (౬)"అథయఇమేగ్రామేఇష్టాపూర్తేదత్తమిత్యుపాసతే, అథైతమేవాధ్వానంపునర్నివర్తన్తే" (౭)"యోవాఏతదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వాయజతేతపస్తప్యతే బహూనివర్షసహస్రాణ్యన్తవదేవాస్యతద్భవతి; ప్లవాహ్యేతే అదృఢాయజ్ఞరూపాః"ఇత్యాది బహుప్రమాణబలాత్ సోమపానవద్యాగతారతమ్యాద్యన్యథానుపప

(౧) చతుశ్శ్లోకీ (౨) శ్రీగుణరత్నకో॰ (౩)
(౪) ఆపస్తంబశ్రౌత-౮- (౫) ఛా-౮-౧౬. (౬) ఛా-౫-౧౦-౩
(౭) బృహ-౫-౮-౧౦

త్త్వాచ్చ తత్ర చిరకాలస్థాయిత్వమాత్రపరత్వేపి ఇహానిత్యత్వస్య ప్రమాణాన్తరేణానవగతతయా సఙ్కోచకల్పనే మానాభావాత్; ప్రోక్తాన్యహనార్థమన్త్రార్థవాదాదిగతవిశేషణపదానామౌపచారికత్వేపి న స్తుతిపరప్రమాణగతస్థానాదినామ్నామౌపచారికత్వకల్పనాయాం అన్యాయ్యత్వాచ్చ; యది విశిష్యైవ మహర్లోకాదీనామివ లయశ్రుతిస్స్యాత్; తత్రోఽకృతకాదిశబ్దవద్గౌణత్వం కల్ప్యేత. యోగినామమృతం స్థానమితి పూర్వోత్తరలోకసమభివ్యాహారాత్, స్థానశబ్దస్వారస్యాచ్చ సస్వరూపపరత్వం యుక్తమ్; అక్షరగతిమిత్యాదౌ చ సామానాధికరణ్యే సమ్భవతి న వైయధికరణ్యం కల్పనీయమ్.

కింబహునా;-గీతాయామ్, "చతుర్విధా భజన్తే మాం" ఇత్యాదినాభిప్రేతాఽపూర్వైశ్వర్యకైవల్యభగవల్లాభకామాంశ్చతుర్విధాధికారిణః ప్రతిపాద్య, (౧) "జరామరణమోక్షాయ మామాశ్రిత్య యతన్తి యే । తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్నమధ్యాత్మం కర్మ చాఖిలమ్। అక్షరం బ్రహ్మ పరమం స్వభావోఽధ్యాత్మముచ్యతే । భూతభావోద్భవకరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః" ఇతి ప్రాప్యస్య ప్రకృతివినిర్ముక్తాత్మస్వరూపస్య బ్రహ్మసంజ్ఞితస్య, త్యాజ్యస్య భూతసూక్ష్మతద్వాసనాదిరూపస్య అధ్యాత్మశబ్దితస్య కర్మసంజ్ఞితస్య మనుష్యాదిభావహేతుభూతస్య యోషిత్పురుషసమ్బన్ధజన్యవిసర్గస్య చ పరిహరణీయస్య కైవల్యార్థిభిర్జ్ఞాతవ్యత్వమభిధాయ, యజ్ఞాదికర్మానుష్ఠానదశాయాం స్వస్యారాధ్యత్వేనానుసన్ధానం స్వస్య ప్రాప్యాకారవిశిష్టభగవత్స్మరణం చ అన్తిమకాలకర్తవ్యం సర్వాధికారిసాధారణమ్, (౧) "సాధియజ్ఞం చ యే విదుః । ప్రయాణకాలేపి చ మాం తే విదుర్యుక్తచేతసః । అధియజ్ఞోఽహమేవాత్ర దేహే దేహభృతాం వర । అన్తకాలే చ మామేవ స్మరన్ముక్త్వా కలేబరమ్ ।

---

(౧) గీ-౭-౨౯

యః ప్రయాతిసమద్భావం యాతినాస్త్యత్రసంశయః ।" ఇతివిధాయ, (౧)"యదక్షరంవేదవిదోవదన్తివిశన్తియద్యతయోవీతరాగాః। యదిచ్ఛన్తోబ్రహ్మచర్యం చరన్తితత్తేపదంసఙ్గ్రహేణప్రవక్ష్యే । సర్వద్వారాణిసంయమ్యమనోహృదినిరుధ్యచ। మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనఃప్రాణమాస్థితోయోగధారణామ్। ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మవ్యాహరన్మామనుస్మరన్ । యఃప్రయాతిత్యజన్దేహంసయాతిపరమాంగతిమ్" ఇతి కైవల్యార్థినాం స్మరణప్రకారంప్రాప్తిఞ్చోక్త్వా, (౧) "పరస్తస్మాత్తు భావోఽన్యోఽవ్యక్తోఽవ్యక్తాత్సనాతనః। యస్ససర్వేషుభూతేషునశ్యత్సున వినశ్యతి।అవ్యక్తోఽక్షరఇత్యుక్తస్తమాహుఃపరమాంగతిమ్"ఇతి,"యం ప్రాప్యననివర్తన్తేతద్ధామపరమంమమ" ఇత్యపరిచ్ఛిన్నజ్ఞాన స్వరూపముక్తస్వరూపప్రాప్త్యాత్మకత్వేకైవల్యంప్రాప్తానాంపునరావృత్తిర్నవిద్యత ఇతికణ్ఠరవేణోక్తమ్. అతఃపరమధ్యాయశేషేణ జ్ఞానినః కైవల్యార్థినశ్చాఽపునరావృత్తిమ్,ఐశ్వర్యార్థినఃపునరావృత్తిఞ్చాహ; అథ కైవల్యంప్రాప్తానామపిపునరావృత్తిర్నవిద్యతఇత్యాహ; తచ్చ-అపునరావృత్తిరూపమితిచతత్ర తత్రభాష్యమ్.

నచ, "కర్మజంబుద్ధి యుక్తాహిఫలంత్యక్త్వామనీషిణః । జన్మబన్ధవినిర్ముక్తాఃపదంగచ్ఛన్త్యనామయమ్""తద్బుద్ధయస్తదాత్మానస్తన్నిష్ఠాస్తత్పరాయణాః । గచ్ఛన్త్యపునరావృత్తింజ్ఞాన నిర్ధూతకల్మషాః" ఇతి గీతావచనతద్భాష్యవదుదాహృతగీతాతద్భాష్యయోరపి, "ముచ్యేతార్తస్తథారోగాచ్ఛ్రుత్వేమామాజితేఃకథామ్। జిజ్ఞాసుర్లభతేభక్తింభక్తోభక్తిగతింవ్రజేత్ ।" ఇత్యుక్తత్వాద్భగవద్భక్తియోగద్వారాకేవలాత్మానుభవస్యాపి భగవత్ప్రాప్తిపర్యవసానాదుపపత్తిరితివాచ్యమ్.

---

(౧) గీతా

కర్మజ్ఞానయోగయోర్భక్త్యఙ్గతయాముక్తిహేతుత్వోక్తిః కైవల్యస్యాఽతథాత్వాత్, ఆర్తశబ్దస్యరుగ్ణపరత్వాత్, అర్థార్థ్యనుక్తేరన్యేచోక్తేరస్యస్యఫలత్వేన నిర్దేశాఽసాదిత్యాచ్చ, ఉక్తవచనగతజిజ్ఞాసుశబ్దస్య "యూయంజిజ్ఞాసవః" ఇత్యాదావివభక్తియోగజ్ఞానేచ్ఛావత్పరత్వాత్.

నచ, భగవదారాధనప్రాప్తస్వపదానాం బ్రహ్మాదీనామైశ్వర్యార్థమనుష్ఠితేన భగవదారాధనేనభగవత్ప్రాప్తిప్రత్యవాయ తదుపాసనారమ్భవిరోధికర్మణాం నిశ్శేషక్షయాల్లబ్ధభగవదుపాసనేన బ్రహ్మణాసహ తేసర్వే "క్షపయిత్వాధికారాన్ స్వాన్ శశ్వత్కాలేనభూయసా। వేధసోయత్రమోదన్తేశక్రా–రాస్సపురన్దరాః" ఇత్యుక్తరీత్యాపరమపదప్రాప్తివత్ కైవల్యంప్రాప్తస్యాపిజిజ్ఞాసోః కైవల్యార్థప్రాప్త్యర్థమనుష్ఠితభగవద్భజనమహిమ్నా సఞ్జాతభగవద్భక్తియోగేన భగవత్ప్రాప్తేరపిసమ్భవాద పునరావృత్తిరితిశఙ్క్యమ్; ఏవమైశ్వర్యార్థినోఽప్యపునరావృత్తిసమ్భవేన ఐశ్వర్యగతింప్రాప్తానాంపునరావృత్తిరపరిహార్యేతిభాష్యాసఙ్గతిప్రసఙ్గాత్.

నచ, ఆత్మానుభవస్యపశ్చాదనువృత్తిమాత్రేణకైవల్యస్యానువృత్తిః. ఐశ్వర్యగతింప్రాప్తానాం పునరావృత్తౌ ప్రాప్యస్థానవినాశస్య హేయత్వాభిధానాచ్చ, అత్రాపునరావృత్తిహేతుఃప్రాప్యస్థానవినాశఏవేత్యవగమ్యతే; నచాత్రస్థానావినాశస్య హేతుత్వానుక్త్యా స్థానవినాశితాశఙ్క్యా; "మాముపేత్య" ఇత్యత్రాపితదనుక్తేః, భగవతిసదైకరూపత్వస్యైవ ఉత్పత్తివినాశానర్హకూటస్థత్వాదీనాం హేతుతయాభాష్యఉక్తత్వాచ్చ;

నచ, "చతుర్విధామమజనాభక్తాఏవహితేశ్రుతాః । తేషాం

మేకాన్తినశ్శ్రేష్ఠాస్తేచైవాఽనన్యదేవతాః । అహమేవగతిస్తేషాంని
రాశీఃకర్మకారిణామ్ । యేతుశిష్టాస్త్రయోభక్తాః ఫలకామాహితే
మతాః । సర్వేచ్యవనధర్మాణః ప్రతిబుద్ధస్తుమోక్షభాక్" ఇతిమోక్ష
ధర్మగతవచనే జిజ్ఞాసోరపిచ్యవనధర్మత్వముచ్యత ఇతివాచ్యమ్. ఏ
వంచ్యవనధర్మత్వస్య "ప్రచ్యుతో వా"ఇత్యాదావివపూర్వపదభ్రంశ
మాత్రేణోపపాదనీయతయా, నిరతిశయసుఖానుభవాద్భ్రష్టత్వేనా
ప్యుపపాదయితుంశక్యత్వాత్; చ్యవనశ్చ్యుతో ధర్మో యేషామితివ్యా
ఖ్యానేపి శేషత్వరూపధర్మహానేరేవాఽర్థత్వసమ్భవాత్; చతుర్విధా
ఇత్యస్య,"యాన్తిదేవవ్రతాదేవాన్ పితౄన్ యాన్తిపితృవ్రతాః । భూ
తానియాన్తిభూతేజ్యా యాన్తిమద్యాజినోపిమామ్"ఇతివచన తద్భా
ష్యస్వారస్యపర్యాలోచనాయాం దేవాదియాజిపరత్వమపివక్తుంశక్య
తే. "సర్వేచ్యవనధర్మాణః" ఇత్యనేన "తత్త్వేనాతశ్చ్యవన్తితే" ఇత్య
స్యప్రత్యభిజ్ఞాపనాత్; "భక్తాఏవహితే" ఇతి - "తేపిమామేవకౌన్తేయ
యజన్త్యవిధిపూర్వకమ్"ఇత్యేతత్సమీక్షయా; "తేచైవాఽనన్యదేవ
తాః"ఇతిచ; చతుర్ణామధికారిణాం భగవద్భక్తత్వేఽస్వారసమ్; ఉక్తం
హిభగవద్యామునాచార్యైః, "ఐకాన్త్యంభగవత్యేషాంసమానమధి
కారిణామ్" ఇతి;"బ్రహ్మణాంశితికణ్ఠాచ్చ" ఇత్యగ్రిమశ్లోకే అప్రతిబుద్ధా
నామన్యదేవతాసేవనమావిష్కృతమ్. చతుర్విధశబ్దమద్భక్తశబ్దాభ్యా
మార్తాదిప్రత్యభిజ్ఞానమన్యథాసిద్ధలిఙ్గాద్బాధనీయమ్;తదబాధేపివచన
విరోధఇత్యుక్తమ్. ఉక్తఞ్చతాత్పర్యచన్ద్రికాయాం "పరిమితసుఖా
నుభవవిళమ్బేన నిరతిశయసుఖాద్భ్రష్టత్వేన నిన్దోపపత్తేః" ఇతి, ఉ
పాసనదశాయామనుభూతేపరమాత్మని ఫలదశాయామనుభవవిచ్ఛే
దాద్వా ప్రాప్తభ్రంశలక్షణంచ్యవనధర్మత్వమితిచ.

నను చ కైవల్యార్థినోఽపునరావృత్తిప్రతిపాదకవచనవ్యా
ఖ్యానానన్తరం (౧) "పురుషస్సపరః" ఇతి శ్లోకం వ్యాఖ్యాయ భాషితం
భాష్యకృతా. "అథ, ఆత్మయాథాత్మ్యవిదః పరమపురుషనిష్ఠస్య చ
సాధారణీమర్చిరాదిగతిమాహ. ద్వయోరప్యర్చిరాదికా గతిశ్శ్రుతౌ శ్రు
తా; సా చాఽపునరావృత్తిలక్షణా; యథా పఞ్చాగ్నివిద్యాయామ్, "త
ద్య ఇత్థం విదుః" ఇత్యాద్యాత్మయాథాత్మ్యవిదోఽపి బ్రహ్మగమయతీతి
బ్రహ్మప్రాప్తివచనాదచిద్వియుక్తమాత్మవస్తు బ్రహ్మాత్మకతయా బ్ర
హ్మశేషతైకరసమిత్యనుసన్ధేయమ్" ఇతి,

అత్ర ఆత్మయాథాత్మ్యవిత్త్వేనాభిమతః పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠః
ప్రకృతో జిజ్ఞాసురేవ. జిజ్ఞాసుజ్ఞాతవ్యాధ్యాత్మవస్తువిసర్గప్రతిపాదనా
వసరే భాష్యకృతా పఞ్చాగ్నివిద్యాగతవాక్యోదాహరణాత్, మన్త్రే
చ, కైవల్యార్థినో మూర్ధన్యనాడ్యా నిష్క్రమణస్యాఽనావృత్తేశ్చో
క్తేర్జ్ఞాయతే; పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠశ్చ బ్రహ్మాత్మకప్రకృతివియుక్త
స్వాత్మానుసన్ధాయి బ్రహ్మోపాసక ఏవ; కేవలం విశేషణవిశేష్యభావ
వ్యత్యాసమాత్రమితి, అప్రతీకాలమ్బనాధికరణ శారీరకభాష్యశ్రుత
ప్రకాశికాసారగీతాభాష్యేష్వవగమ్యతే; శ్రుతౌ, (౨) "తత్ర ప్రయా
తా గచ్ఛన్తి" ఇతి స్మృతౌ చ తస్య బ్రహ్మప్రాప్తిశ్చ ప్రతీయతే; సమ్ప
ద్యావిర్భావ ఇత్యధికరణే చ భాష్యమ్, "పరం బ్రహ్మోపాసీనానామర్చిరా
దికా గతిరపునరావృత్తిశ్చోక్తేతి" "శ్రుతోపనిషత్కగత్యభిధానాచ్చ"
ఇతి గత్యా అక్షిపురుషస్య పరమాత్మత్వమనుమితమ్, "అర్చిరాదిస్థాన
విశేషప్రాప్తిశ్చ పరప్రాప్తిగర్భా" ఇతి వేదార్థసఙ్గ్రహశ్రుతప్రదీపికయో
రుక్తమ్; అతో జిజ్ఞాసోరపి బ్రహ్మప్రాప్త్యవిశేషాదేవాఽపునరావృత్తిః;
ఆత్మప్రాప్తిస్తు, దక్షిణాయనాదిమృతస్య చన్ద్రాదిసాయుజ్యప్రాప్తి

(౧) గీతా-౮ (౨) గీతా

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(౧) [illegible]

నచపఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠస్యయావత్సాభిలషితప్రాప్త్యేవ బ్రహ్మయోగః. జ్ఞానినోఽపిసూర్యచన్ద్రాదిసాయుజ్యస్య దక్షిణోత్తరాదిమరణనిమిత్తస్యసత్త్వేన తస్యాపితథాత్వాపత్తేః; "తత్సాధనత్వేనమయిచ" ఇతిచస్వస్యభోగ్యత్వాభావమావిష్కరోతి.

కిఞ్చపఞ్చాగ్నివిద్యాయాం పరమాత్మాత్మకస్వాత్మోపాసనంవిహితమ్; అత్రతుకైవల్యార్థినస్తత్ప్రాప్త్యుపాయతయా భగవద్భజనమేవవిహితమితిభేదస్స్ఫుటః; నచాత్రవిశేషణీభూతబ్రహ్మోపాసనపరతాభాషితా, "ఏతేశుక్లకృష్ణేగతీజ్ఞానినాం ద్వివిధానాఞ్చపుణ్యాకర్మణాంశ్రుతౌశాశ్వతేమతే" ఇతిచ భాషితమ్. అస్మిన్పాఠే "తద్య ఇత్థంవిదుః" ఇత్యంశోదాహరణంసార్థకమ్.

ఆత్మయాథాత్మ్యవిదః పరమపురుషనిష్ఠస్యచసాధారణీ మిత్యుపక్రమస్యానుగుణ్యాయచ ద్వివిధానామితిపదమ్; పుణ్యాకర్మసుద్వివిధత్వోక్తేరానర్థక్యమ్. అవశ్యవక్తవ్యజిజ్ఞాసుసాధారణ్యాఽనుక్త్యాక్షమ్యాసత్వఞ్చేతి; అథోభయోస్సాధారణీమర్చిరాదికాంగతిమాహే త్యేవవక్తవ్యే, ఆత్మయాథాత్మ్యవిదః పరమపురుషనిష్ఠస్యసాధారణీమిత్యుక్తిశ్చ, జ్ఞానివిషయఏవాఽవాన్తరభేదప్రదర్శనార్థత్వేస్వరసా-

నచ, అప్రస్తుతావాన్తరభేదప్రతిపాదనవైయర్థ్యమ్. పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠస్య అకేవలత్వప్రతిపాదనార్థత్వాత్; మహతాసంరమ్భేణపఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠస్యబ్రహ్మోపాసకతాయా అన్యత్రప్రతిపాదితత్వాత్, స్వాత్మమాత్రానుభవరూపస్యకైవల్యస్య స్వాత్మమాత్రవిషయపఞ్చాగ్నివిద్యాసాధ్యత్వప్రసక్తేర్వారణాయ అతత్సాధారణ్యోపపత్తేః, మధువిద్యానిష్ఠసాధారణ్యవారణార్థత్వాచ్ఛవిశేషకీర్తనస్య; ఉక్తంహివేదాన్తదీపే; "అతోబ్రహ్మణాసహతేసర్వే ఇతివచనంనార్చిరాదినాగతానాం గతిప్రకారవిషయమ్. అర్చిరాదినాగతానాం దేహ

వసానసమయ ఏవ సుకృతదుష్కృతయోర్హానాత్, హిరణ్యగర్భలోక ప్రాప్తికాదాచిత్కత్వస్యాగమబహిర్భావాత్, తదానీమేవ బ్రహ్మ ప్రాప్తిశ్రుతిసిద్ధత్వాచ్చ; రహస్యత్రయసారేచోక్తమ్-మధువిద్యా దిషు, సర్వోపాసనాశేషత్వేన సమాశ్రితేషు, శ్వేతద్వీపముక్త్యాది జలమత్స్యన్యాయేనాభిహితసూర్యాత్రాకరణే చోచ్యమానేత్యాదవ కారి విశేషవిషయోక్రమస్తు సర్వేషాం త్రిపాద్విభూతివ్యాప్తిర్ద్వారం ముక్తానా మప్రాకృతవిశేషాది సత్త్వస్థానీయా ఆప్యతిర్వాసనా విశిష్టా భవత్యాపవాదిత్వ బద్ధదాసత్వమక్షరాభ్యాసామనుభవాభావాభావాదిత్యుక్తమ్; "సర్వో వసుధారాణాం ప్రతిపన్నస్సుమిత్రాభాక్" ఇతి వచనస్యార్థః; అతో జి జ్ఞాసుప్రభృతివిద్యానిష్ఠయా అన్యత్. తదుక్తంన్యాయసిద్ధాఞ్జనే- ప్రతిపత్తిర్విషయకత్వభేదాద్యాత్మవిషయమిత్యుక్తమ్. రహస్య త్రయసారేపి "ప్రయాణమనన్యమ్" ఇత్యుక్తమ్.

నచ, అప్రకారాన్తరితదేశవిశేషప్రాప్త్యర్చిరాదిగతివిషయ శ తయా; ప్రమాణసిద్ధ ప్రతిపత్తిగమనీయదేశాన్తర్భావాత్; ఏ వం, ప్రకృతిమణ్డలస్య చ తదన్తర్భావః; ముక్తస్వరూప ప్రాప్త్యాదేశా న్తర్భావస్యాసిద్ధత్వాత్; ప్రకృతిమణ్డలాత్ ఊర్ధ్వమపి ముక్తస్యార్చి రాదిగతేస్సద్భావః, న తదభావాత్; ఏవఞ్చ "విరజాం పరమాం ప్రాప్య గచ్ఛన్తి కేవలం పదమ్ । ప్రాప్యానన్దమనుభవన్త్యేవ బ్రహ్మా పి విందతి । స్వాత్మానుభవమాత్రం కేవలం పదమ్ । నిశ్శ్రేయస మ్మార్గాద్యపి పర్యాయం ప్రాప్నోతి । శ్రీరామాయణే కైవల్యపదనిర్దేశోపి నిర్దిష్టః । తదిదమ్ముక్తాత్మనోస్సంపర్కముపవర్ణితమ్ " ఇత్యాది పాఞ్చరాత్రవచనముపపద్యతే.

నను, సర్వకర్మవినిర్ముక్తత్వభావయోగ్యగవదనుభవము క్తా నాం నిత్యమనుభవః. భగవత్యోగ్యత్వబుద్ధిపరిణామాత్మపర ప్రాప్తి

చ్ఛయోపాసనస్యకృతత్వేనతజ్జనితసఙ్కల్పవిశేషాత్మకకర్మసత్త్వేఽపి సంసారహేతుభూతకర్మాభావాత్; (౧)"జరామరణమోక్షాయ"(౨) "పిఱవిత్తుయరఱ"ఇత్యాదావథాప్రతీతేః,(3)"మన్నుఅతిల్"ఇత్యేతస్య స్వభావానురూపపురుషార్థప్రాప్తీచ్ఛార్థకత్వేనఆచార్యైరేవవ్యాఖ్యాతమ్; "వీడు" ఇతిప్రథమశ్రుతమోక్షశబ్దానురోధాత్పరమంపద్యనుశబ్దస్యభగవదనుభవయోగ్యస్థానవిశేషపరతయాతదతిరిక్తత్వేప్రమాణాచార్యసూక్త్యనురోధః.

ఇదఞ్చకైవల్యమన్యత్ర జ్ఞానకర్మయోగేన జ్ఞానయోగేనచసాధ్యతే. తదుక్తంభగవద్యామునాచార్యైః. "ఆత్మార్థీచేత్త్రయోఽప్యేతే తత్కైవల్యస్యసాధకాః" ఇతి; ఉక్తఞ్చభట్టపరాశరపాదైః, (౪) "ప్రత్యఞ్చంస్వంపఞ్చవింశంపరాచస్సఞ్చతాణ్వాస్తత్వరాశేర్వివిచ్యయుఞ్జానాశ్చిత్రస్ఫురాయాంస్వబుద్ధౌ స్వానాత్మ్యావారజ్జనాభాన్పునన్తి"ఇతి; తేనానార్షపఞ్చకగ్రన్థవిరోధః; ఏతాదృశేఽపిమోక్షశబ్దప్రయోగోదృశ్యతఏవేతికథంకైవల్యమేవమోక్షఇతి.

అత్రబ్రూమః; - నతావదయంమోక్షః; మోక్షశబ్దస్యసుఖానన్దవాచిత్వాత్; స్వాత్మమాత్రానుభవస్యాఽతథాత్వాత్; ఉక్తంహి "యేయంప్రేతే" ఇత్యేతద్వ్యాఖ్యానేభాష్యకారైః, స్వాభావికపరమాత్మానుభవమేవ మోక్షమాచక్షత ఇతి; సర్వకర్మవినిర్మోకశ్చమోక్షః;అత్రచభగవదనుభవ ప్రతిబన్ధకోపాధిసద్భావాత్, నమోక్షశబ్దోముఖ్యః; ఉక్తఞ్చవరదవిష్ణుమిశ్రైః;-నన్వేవంసతినిశ్శేషకర్మక్షయాభావాత్, కైవల్యంప్రాప్తోనముక్తస్స్యాదిత్యాశఙ్క్యసత్యమముక్తఏవసః, మోక్షస్యమహానన్దస్వరూపత్వాత్; తస్మాదసహా

---

(౧) గీతా-౭-౨౪ (౨) తి-వాయ్-౧-౭-౧ (౩) తి-వాయ్-౧-౨-౫
(౪) రస్త-౨-౫-౭

ఋయోగసాధ్యమైశ్వర్యం కైవల్యమితి, అనపాయిశబ్దేన నిత్యత్వము క్తమ్. ఐశ్వర్యశ్లోకోక్తిరముక్తిత్వాదార్థ్యార్థా ; †(నచాన్యస్య స్థానవిశేష ప్రాప్తిర్భగవత్ప్రాప్తిస్సహి తేష్వస్థ ఇతిశ్రుత ప్రదీపికోక్తిః; తిరోధాయ కసన్యకర్మవినా శేషస్యాత్మప్రాప్తిరితి, స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత ఇత్యు క్తప్రాప్తివిషయయా.

ఏవఞ్చ కైవల్యే భగవత్పరాఙ్కుశ భాష్యకారశ్రీవత్సాఙ్కమి శ్రతబాత్మజప్రభృతీనాం ముక్తిశబ్దప్రయోగ ఔపచారికః; స్థూల సూక్ష్మప్రకృతివిసర్గోన్మకృతః ; అతఏవవ్యాసార్యైః, "సమితి కైవల్య వ్యావృత్తిః" ఇత్యుక్తమ్; సమ్యుక్తఞ్చ - భగవదనుభవాపయికత్వ మర్థపఞ్చకే చోక్తమ్; దుఃఖనివృత్తిమాత్రేణ ముక్తిరిత్యపి వదన్తి; అతోఽస్యాఽపునరావృత్తియోగాత్ క్వచిన్మోక్షశబ్దేన వ్యపదేశః; క్వచి ద్భగవదనుభవాపేక్షయాఽల్పత్వాత్ భేదవ్యపదేశః; అహిర్బుధ్న్య సంహితాయాఞ్చ; పరమస్వాత్మోఽర్వాచీనం పురుషపదముక్తమ్. అతో బ్రహ్మానుభవయోగ్యతాసమ్పాదకస్య కైవల్యస్య నిత్యసంసా రవ్యపదేశార్హస్య న పరమపురుషార్థత్వమితి సిద్ధమ్. భగవదనుభవజనిత ప్రీతికారితకైఙ్కర్యమేవ పురుషార్థ ఇతి;

వాదిహంసామ్బువాహాస్తు, "సంసారే దుఃఖితో జన్తురాసన్నం ప రమాత్మని। తత్ప్రాప్త్యపాయం తద్భక్తిం లబ్ధ్వా తత్రైవ మజ్జతి। జన్మాన్త రసహస్రేషు తపోజ్ఞానసమాధిభిః । నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణే భ క్తిః ప్రజాయతే॥ సర్వత్ర చాన్తిమత్వేన యద్ధాత్మత్వనిబన్ధనమ్ । అ నిష్టానన్దహేతుత్వే హ్యాత్మనాం క్వచిదేవ హి। యా ప్రీతిరవివేకానాం వి షయేష్వనపాయినీ । సా యస్య చేన దేవే స్యాత్తస్య భక్త్యావధిక్రియా । యస్య ప్రీతిరసఞ్జాతా స పున స్తత్ప్రసిద్ధయే । ఆత్మావలోకనే యత్నం కు రుతే తత్ర కారణమ్ । జ్ఞానయోగః కర్మయోగ ఇతి ద్వితయమీరితమ్ ।

† కుణ్డలితం క్వాచిత్కమ్.

యః పుణ్యపరిపాకేన పూర్వమేవజితేన్ద్రియః। జ్ఞానయోగేధికురుతేస్వ
శాస్త్రేణానగమ్యసః। ప్రకృత్యాదివివేకాత్మ చిన్తా యాతునిరన్తరా।
కేచిదాదా ప్రవర్తన్తేతత్ర పుణ్యాధికానరాః। అన్యేతుకర్మయోగే
నపాపకర్మక్షయేసతి। సత్వోద్రేకాద్వశీకృత్యకరణాన్యధికుర్వతే।అథ
వాన్తర్గతజ్ఞానేకర్మయోగేధికుర్వతే। లోకసఙ్గ్రహసాకల్యపర్యాలో
చనతస్తతః। నియమోపేతయోగేన జ్ఞానయోగంవినైవతు। పశ్యన్త్యా
త్మానమిత్యేవమధికారవ్యవస్థితిః। దృష్ట్వానుకూలమాత్మానమన్యత్ర
విగతస్పృహః। భోగ్యభూతపరాత్మానముపాయమనుసన్దధత్। తేనై
వచాపరాధేనక్షయేసత్యపికర్మణామ్। తిరోహితేశానుకూల్యస్స్వ
త్మానంభోగ్యమశ్నుతే। తద్యఇత్థంవిదురితి కేవలస్యార్చిరాదికా।
గతిశ్శ్రుతానుభూతిస్తు బ్రహ్మణః ప్రాప్తిరీరితా। బ్రహ్మానన్దానుభ
వనం కేవలస్యయదీష్యతే। యోగినామపిసర్వేషాం మద్గతేనాన్తరా
త్మనా। చతుర్విధాభజన్తేమాంజనాస్సుకృతినోర్జున। అవ్యక్తోక్షరఇ
త్యుక్తస్తమాహుఃపరమాంగతిమ్। యంప్రాప్యననివర్తన్తేతద్ధామప
రమంమమ। ఇత్యాదిషుస్మర్యమాణస్సత్య ప్రాణవిదోస్తథా। శ్రు
తశ్ఛన్దోగశాఖాయాం ఫలభేదోసమఞ్జసః। తదేవం భగవత్ప్రాప్తిః
కైవల్యాదతిరిచ్యతే। అథవాసర్వథామోక్షః కైవల్యంకమలాపతేః।
ప్రత్యగాత్మస్వరూపంహితచ్ఛేషత్వైకలక్షణమ్। తథాశాస్త్రేణవి
జ్ఞాతం తథాచైవావలోకితమ్। తస్యైవచాభిలష్యేతప్రాప్యేతచతథైవ
చ। విశేషణానుకూల్యఞ్చవిశిష్టానుకూలతామ్। వినాన్నిప్రత్యుతై
తస్యాఉపచాయకమేవతత్।ఆజానసిద్ధవిజ్ఞానప్రసరేచానివారితే। అను
కూల్యతిరోధానమశేషేష్వప్రమాణకమ్। కథఞ్చాపారకరుణానిధిరా
త్మప్రదోహరిః।భక్త్యర్థంయతమానస్తువిస్మారయతిచేతనమ్।ఉభయో
రవిశేషేణ బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రుతావపి। ఆకారభేదవాచ్యత్వాత్క్లప్తిరేవ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

నమ్ । నామాదిష్వథవాచిత్తుతత్ఫలైస్తన్నివర్తనమ్ । తథాన్నప్రవ
ణానాఞ్చబ్రహ్మదృష్ట్యాస్వరూపతః।సంసృష్టస్యవియుక్తస్యస్వస్యయో
గచతుష్టయమ్ । పునరావృత్తిఫలదంతథాబ్రహ్మవిదామపి। ఆత్మాను
భవనైశ్వర్యబ్రహ్మకాయనిషేవణైః। వస్వాదిభావప్రాప్త్యాచాన్తరా
యంప్రకల్పయత్ । నాశయత్యేవమాత్మానంసంసారేపరివర్తయన్ ।
అతోన్తరాయవిరహేభక్తేరాత్మావలోకనమ్ । అధికారశ్శరీరాప్తేశ్శ్రు
సూక్తిఃకథమన్యథా । వైచిత్ర్యాత్కర్మణాంయస్య భగవద్భోగ్యతా
ధియః । నపినష్టంవిరోధ్యాత్మానుకూల్యన్తుప్రకాశతే। తస్యతత్సాధనే
జాతేప్రవృత్తిః కేనవార్యతే । అతఃకైవల్యమస్త్యేవతచ్చానిత్యముదా
హృతమ్ । సర్వేచ్యవనధర్మాణఇత్యనిత్యత్వమీరితమ్। జిజ్ఞాసుర్లభతే
భక్తిమిత్యనేనాపిసిధ్యతి।శతాశేర్వ్యతిరేకోక్త్యాచిరకాలీనతోక్తితః ।
యోగినామమృతస్థానాత్స్థానస్యాన్యస్యకీర్తనాత్ । పఞ్చాగ్నివిద్యా
నిష్ఠస్యబ్రహ్మప్రాప్తిఫలశ్రుతేః । సాధితంబ్రహ్మనిష్ఠత్వంభాష్యదీపా
దిషుస్ఫుటమ్ । జరామరణమోక్షోక్తిరతస్స్యాదౌపచారికీ। విగతే
చ్ఛాభయక్రోధోయస్సదాముక్తఏవసః । ఇత్యాదివచ్చముక్తత్వవ్య
పదేశోవకల్ప్యతే। తయాస్యనిత్యతావాదాస్సర్వఏవౌపచారికాః।నచ
భోగ్యస్యనిత్యత్వంభోగనిత్యత్వసాధకమ్ । స్థూలదేహవియోగేపిసూ
క్ష్మదేహానువృత్తితః । సమ్భవత్యేవముక్తస్యభోగస్సాక్షాచ్ఛ్రుతీరి
తః।” ఇత్యాహుః.

అస్మిన్పక్షే పఞ్చాగ్నివిదోనమధ్యేపి కేవలాత్మానుభవః. ప్రమా
ణాభావాత్; గీతాభాష్యోక్తజిజ్ఞాసోఃపఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠాదన్యత్వాత్;
నచబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మోపాసకస్యతత్క్రతున్యాయాదాత్మానుభవస్య
ఫలత్వకల్పనమ్; న్యాయబలాత్కల్పనే బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానుభవస్యై
వఫలత్వప్రసఙ్గాత్, ప్రతీతివిశేష్యత్వస్యాత్మనిసత్త్వేప్యర్థప్రాధాన్యం

బ్రహ్మణఏవేతిచేత్, తర్హి, ఉపాసనాకారభేదమాత్రమేవేతినఫలేవిశేషస్స్యాత్. ఇమఞ్చపక్షమ్, ఐశ్వర్యార్థినాంప్రాప్యస్థానవినాశాత్పునరావృత్తిరపరిహార్యా; జ్ఞానినాంకైవల్యార్థినాఞ్చ సదైకరూపోభగవాన్ ప్రకృతివియుక్తశ్చాత్మాప్రాప్యఇతి నపునరావృత్తిరితిగీతాభాష్యేప్రతీతేః, తద్విరోధస్స్యాదిత్యుపేక్ష్యపక్షాన్తరమాహుః.

పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠఏవజిజ్ఞాసుః; విలక్షణసహత్వతదసహత్వాభ్యా మధికారిభేదఇత్యాత్మయాథాత్మ్యవిజిజ్ఞాసుశబ్దౌ ప్రకృతజ్ఞానిజిజ్ఞాసువిషయావేవ. జ్ఞానినాంవివిధానాం పుణ్యకర్మణాఞ్చేతిపాఠః. “ఇష్టాపూర్తేదత్తమిత్యుపాసతే” ఇతిశ్రుత్యుక్తంపుణ్యకర్మవిశేషణమ్. ఏవఞ్చ “సర్వేచ్యవనధర్మాణః” ఇతినకైవల్యనాశనిబన్ధనమ్. జిజ్ఞాసోర్జ్ఞానినోఽతిశయప్రతిపాదకాని బహూనిగీతాభాష్యవచాంసి యథా కథఞ్చిన్నేయాని. జిజ్ఞాసుర్లభతేభక్తిమితి జిజ్ఞాసుశబ్దోఽన్యవిషయః. ఏవఞ్చ, జరామరణమోక్షాయేత్యాదికంస్వరసమ్; పఞ్చాగ్నివిదశ్చబ్రహ్మప్రాప్తేరావశ్యకత్వాదాత్మానుభవోఽవాన్తరఫలంకల్ప్యతే; అర్చిరాదిగతిశ్చాఽస్యఅవాన్తరదేహానుభవాత్పశ్చాద్వాగతిమధ్యేవా. స్మరన్తిచ, స్వాత్మానుభవస్థానం ముక్తిస్థానాదర్వాచీనమ్. (౧) “యోగినామమృతంస్థానం స్వాత్మసన్తోషకారిణామ్” ఇతి. అమృతస్థానవర్తినాఞ్చముక్తత్వవ్యపదేశోజరామరణాదివిరహాత్, పునర్జన్మహేతుభూతపుణ్యపాపవిగమాచ్చ; అతఃపరప్రాప్త్యాదిరహిత నిత్యకైవల్యకల్పనా సూత్రభాష్యశ్రుతిస్మృత్యాద్యబాధేనసిద్ధ్యతీతి.

యదిచ, వరదవిష్ణ్వాదిభిరనపాయిత్వోక్తేరస్థిరత్వంపరిత్యజ్య భగవదనుభవాభావస్యైవాఽమోక్షత్వేహేతుత్వకథనాత్సామ్ప్ర

(౧) వి-పు-౧-౬

దాయికం నిత్యత్వమవశ్యాऽసమర్థనీయమ్. తస్యాऽస్యాపి స్వాభావికభగవదనుభవప్రతిబన్ధకాऽచిత్సం సర్గోऽభ్యుపగమ్యతామ్. కార్యాను త్పత్తిరేవతత్రమానమ్; విచిత్రశక్తిత్వాత్కర్మణాం కైవల్యహేతుకర్మజనిత భగవత్సఙ్కల్పస్యతథావిధత్వాత్. అచిత్సంస్పృష్టస్యాపిశరీరానారమ్భః. నచ, బ్రహ్మప్రాప్తీచ్ఛయోపక్రాన్తస్య ఉపాసనస్య కేవలప్రాపకత్వాసమ్భవః. స్వర్గసాధనస్యయాగస్యయథావదననుష్ఠానే బ్రహ్మరక్షస్త్వప్రాప్తివదుపపత్తేరితిశ్రీవిష్ణుచిత్తైరేవసమర్థితత్వాత్.

నచేత్పక్షే భగవదనుభవయోగ్యతాగన్ధవిధురతయాదగ్ధబీజపర్యాయే కైవల్యేకస్యాపీచ్ఛాసమ్భవః. అనేనంవిధేష్వపి [illegible]పుత్రపశ్వాదిష్విచ్ఛాదర్శనాత్; స్వాత్మనశ్చప్రియాస్పదతాయాః ప్రత్యక్షసిద్ధత్వాత్; ముక్తత్వవ్యపదేశస్తు దుఃఖహేతుభూతదేహేన్ద్రియాదీనామాత్యన్తికవిలయాత్; యేనకేనచిన్మార్గేణాయం యత్రకుత్రాపి తిష్ఠతు; అర్చిరాదిగతిః ప్రకృతేః పరస్తాద్వాసశ్చాऽస్యాపయుజ్యతే. బ్రహ్మోపాసనప్రకరణేష్వేవతయోశ్శ్రవణాత్; తథాత్వేऽపి శ్శేషాః విద్యావిలయప్రసఙ్గాదిత్యాహుః.

అపరేతు, పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠ ఏవజిజ్ఞాసురితిగృహ్ణీమః; తత్రస్యాऽऽత్మానుభవాన్తరితబ్రహ్మప్రాప్తిఫలకస్యముఖ్యత్వేన; [illegible]శాత్; ఏతావన్మాత్రేణాధికారిభేదే బహుతరగీతాభాష్యగ్రన్థస్యాస్యప్రసఙ్గాత్; జ్ఞానినః ప్రాప్యస్తుతస్మాదత్యన్తవిభక్తమితి స్మృతి విరోధాత్; నచాऽవాన్తరఫలాపేక్షయావిభాగః. తస్యాః ప్రసఙ్గప్రాప్తిరూపత్వాసమ్భవాత్; ఉపకోసలమధువిద్యానిష్ఠానాం ఫలసఙ్గసుక్తేః. అస్తిపఞ్చాగ్నివిదామితరేషాఞ్చ ఫలేవిశేష ఇత్యవగమ్యతే. (౧) "సఏనాన్బ్రహ్మలోకాన్గమయతి" ఇతిశాఖాన్తరీయవచనే

(౧) ఛా-౪-౧౫-౫

కార్థ్యాయబ్రహ్మగమయతీతి-బ్రహ్మలోకగమనమాత్రేతేషాంచార్థకమితి కల్ప్యతే.

ఏతేన, "తత్రప్రయాతాగచ్ఛన్తిబ్రహ్మ" ఇత్యేతదపినిర్వ్యూఢమ్. బ్రహ్మశబ్దశ్చబహుశోగీతాయాముక్తేదృష్టప్రయోగః. భాష్యకారైశ్చాఽసకృత్ "బ్రహ్మాత్మకంప్రకృతివియుక్తంస్వాత్మానముపాసతే. యేచపరంబ్రహ్మోపాసతే; ఇతినిర్దేశాత్; గీతాభాష్యేచ, ఇతరయోస్తుస్వాభిలషితే తత్సాధనత్వేనమయిచేతినిర్దేశాత్, బ్రహ్మణినభోగ్యతాబుద్ధిః పఞ్చాగ్నివిదామితిగమ్యతే;ఏవఞ్చపరిపూర్ణంబ్రహ్మోపాసత ఇతి ఉపాసనవిషయతామాత్రం బ్రహ్మణఃప్రతీయతే. ఏవఞ్చబ్రహ్మగమయతీతిఫలదశాయామపిబ్రహ్మణ్యేకత్వానుసన్ధానపరమితి, "తద్ధామపరమంమమ" ఇత్యనేనప్రదర్శితమ్. ప్రకృతేస్తత్సంసృష్టాచ్చజీవాద్విలక్షణం ప్రకృతివియుక్తంమమపరం నియమనస్థానమితిహి గీతాభాష్యేభాషితమ్.

పఞ్చాగ్నివిదోఽపిబ్రహ్మవిత్త్వా దేవనశ్రుత్యోపనిషత్సూత్రవిరోధః. "సహస్రశ్మైర్విజిజ్ఞాస్యస్సమస్తైరేవమేవతు। ద్రష్టవ్యస్త్వథమన్తవ్యశ్శ్రోతవ్యశ్చద్విజాతిభిః। తపనమేవంవిన్దన్తియేచారణ్యకమాశ్రితాః। ఉపాసతేద్విజాస్సత్యం శ్రద్ధయాపరయాయుతాః। క్రమాత్తేసమ్భవన్త్యర్చిరహశ్శుక్లంతథోత్తరమ్। అయనందేవలోకఞ్చసవితారంసవైద్యుతమ్। తతస్తాన్ పురుషోఽభ్యేత్యమానవోబ్రహ్మలౌకికాన్। కరోతిపునరావృత్తిస్తేషామిహనవిద్యతే।" ఇతియాజ్ఞవల్క్యవచనే, సహస్రశ్మైరితితచ్ఛబ్దః - అగ్రేసత్యంతపఇతిపృథఙ్నిర్దేశాత్ జీవపరఇతికేచిత్.

పరమాత్మపరత్వేపిచ పఞ్చాగ్నివిదః పరమాత్మాత్మకస్వాత్మో పాసకత్వాదవిరోధః. “బ్రహ్మలోకాన్” ఇత్యనేన బ్రహ్మైవలోకా ఇతి సమానాధికరణసమాసః. పాశాధికరణన్యాయేన బహువచనమపి వక్షితమితి పశ్చాద్ప్రాకృతాలోకానాత్యన్తాయనస్తితి భాషితపఞ్చమే స్పృద్ధాన్తఇతిదర్శితమ్.

నచసర్వకర్మవినిర్మోకే కథంబ్రహ్మణోభోగ్యత్వానుభవఇతి వాచ్యమ్. సర్వకర్మవినిర్మోకేపిభగవత్సఙ్కల్పరూపప్రతిబన్ధవిశేష నత్త్వేనబ్రహ్మానుభవాభావాత్; తస్యాఽతథాత్వేవిరజాతరణానన్త రమేవసర్వేషాం ముక్తానాంస్వరూపావిర్భావప్రసఙ్గాత్. సహిపర బ్రహ్మోతిరుపసమ్పద్యేతి ప్రమాణానుసారాత్పర్యఙ్కారోహణానన్తర మేవేతి నేష్టాపత్తిఃకర్తుంశక్యా;

తదుక్తంన్యాయసిద్ధాఞ్జనే;-ఫలంపర్యఙ్కారోహణాదికమ్, త దాచాయమీశ్వరఇవాఽపహతపాప్మత్వాదివిశిష్టోభవతీతి; అతో బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మమాత్రానుభవేబాధకాభావః. పరంబ్రహ్మోపాసి నానామర్చిరాదిగతిరుక్తేతిచసమ్పద్యావిర్భావ ఇత్యధికరణేభాష్యమ్. యేచపరంబ్రహ్మోపాసతఇత్యాదివాక్యేసమానాధికత్వాయ ప ఞ్చాగ్నివిదోబోధయత్, ఉత్తరత్రోచ్యమానేస్వరూపావిర్భావ తేషామనన్వయంజ్ఞాపయతి.

నచబ్రహ్మణఅప్రాప్యత్వే తత్క్రతున్యాయాద్బ్రహ్మప్రా ప్తికారకత్వసాధనాసమ్భవః. బ్రహ్మాత్మకస్యఉపాస్యత్వేపి, ఫలకాలీ నానుభవ విషయత్వౌచిత్యమిత్యేతావన్మాత్రేతాత్పర్యాత్; ఏతస్య విరోధాభావత్తేరేవబ్రహ్మశబ్దస్యాన్యత్వాత్ ముక్తపరత్వమిత్యేషపక్ష నాశ్రితః.

[illegible]

బహుతరం భాష్యవాక్యమ్, తన్మూలగీతావచనస్య మోక్షధర్మసంభారాణి కతిపయ వాక్యాస్వారస్యముపాదర్తవ్యమ్.

ఉక్తం హి న్యాయసిద్ధాఞ్జనే ;- ఏకగ్రన్థశకలాస్వారస్యం బహుగ్రన్థస్వారస్యాయ సోఢవ్యమితి. శుద్ధిప్రకాశికాయాం చోక్తే జిజ్ఞాసోర్జ్ఞానినశ్చ ముముక్షుత్వమ్; ఆర్తార్థార్థినోరైశ్వర్యార్థిత్వమభిసన్ధాయ యోగిన ఇతి చతుర్విధభక్తసాధారణమ్, "చతుర్విధా భజన్తే మామ్" ఇతి హ్యుక్తమ్.

ముముక్షోర్దేవయానానుసన్ధానమైశ్వర్యార్థినః పితృయాణానుసన్ధానమితి "యోగినః ప్రతి" ఇతి సూత్రే దర్శితమితి, న జిజ్ఞాస్వాత్మయాథాత్మ్యవిదోర్భేదకల్పనం సాంప్రదాయికమ్. అతః పఞ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠస్యైవ బ్రహ్మానన్దానుభవవిధురస్వాత్మానుభవ ఇతి; క్వచిద్ జ్ఞానయోగినాం ధ్యత్వప్రతిపాదనన్తు - పఞ్చాగ్నివిద్యాయా జ్ఞానయోగసమానాకారత్వాత్; జాతే విశదతమాత్మావలోకనే తస్య ప్రకృతిద్వారా త్యాగానుష్ఠానౌపయికత్వాద్వా, సాధనస్య సాధనాన్తరాదూషకత్వాద్వేత్యాహుః.

అయమపి పక్షో న్యాయసిద్ధాఞ్జనే; — "కేచిత్తు బ్రహ్మాభావాత్ స్వాత్మా కేవలస్య భోగ్యః. బ్రహ్మణస్తు విశేషణతయా భాసమానత్వమాత్రమిత్యాహుః," ఇత్యనూదితో న దూషితః. సర్వథానాస్య పరమపురుషార్థతా. నిత్యత్వపక్షే చ త్యాజ్యత్వావిశేషాదనాస్థయా తే సురాపానాదిభిస్సహ పఠితాః ప్రదర్శితాః; నాత్రాతీవ వివాదే ప్రయోజనమస్తి. ఉక్తఞ్చ రహస్యత్రయసారే; "అత్యన్తానుపయుక్తేష్వేవ స్వాత్మయోగేష్వపి నాభిసన్ధిః కార్యః" ఇతి. అతస్సిద్ధం శ్రీమన్నారాయణచరణారవిన్దయుగళ †పరిచర్యైకపరమపురుషార్థలక్షణో మోక్ష ఇతి.

---

† పరిచర్యైవ

(౧౧౯) ఏకస్మిన్ యాగే బహూనాం యజమానత్వే మన్త్రేషు బహువచనప్రయోగః

తత్ర మన్త్రేషు బహువచనమ్.

సత్రేషు, బహూనాం యజమానానాం ... యజమానానామేకో ... ఋత్విజా । సర్వే ... యజమానా ... తే । యస్య యజమానత్వేన ... వతే । ... తస్య ప్రథమా ... । ... ప్రథమావశ్యాపనయనాత్, తత్ర ... మన్త్రేషు ; ప్రయోజనానాముపిచ, యద్యపి ... ప్రాగుపాయాస్వే ... వశ్యకమ్. ఏ ... ప్రయోజనమ్ ; ఇత్యతః ... దేవతా ... ప్రయోగ ... సర్వదా, (౧) "... " ... । ... ఆత్మ ... స్వభావః ... ఆత్మనా ... తాత్, ... మన్త్ర ... ప్రయోగా ... (ఏకస్మిన్ యాగే).

... విభజ్య ... దేహాత్మాభిమాని ... దేహాత్మభ్రమ ... ప్రతిపాదకేన ... అన్య ... సమాస ... ప్రసిద్ధమాత్రాదిషు ... నారాయణ ... సమర్థ ... చతు

---

(౧) ...

ర్త్యానివర్తనీయేతిశ్లోకార్థః. తథాచపాణిగ్రహణానన్తరమపి మాఙ్గల్యధారణమివ స్వీకారానన్తరమపి సమ్బన్ధస్థిరీకరణాయ ... భావః.

అథవా, ననుపూర్వాచార్యైః, "పితాచరక్షకశ్శేషీ భర్తాజ్ఞేయోరమాపతిః । స్వామ్యాధారోమమాత్మాచభోక్తాచాద్యమనూదితః" ఇతిశ్రియఃపతేర్నవవిధసమ్బన్ధాః మూలమన్త్రప్రతిపాద్యా ఇత్యుక్తమ్.

తత్రయద్యపి, అకారేణ యోగరూఢిభ్యాం రక్షకత్వకారణత్వయోర్లాభాత్, చేతననిరూపితపుంస్త్వసమానాధికరణజనకత్వస్య పితృత్వే పర్యవసానాద్రక్షకత్వపితృత్వేప్రతీయేతే; చతుర్థ్యర్థశేషత్వప్రతిసమ్బన్ధితయా శేషిత్వమ్, మకారోక్తజ్ఞాతృత్వస్యానన్యార్హత్వాత్, *తద్దానమజ్ఞానమితిన్యాయేనచ భగవద్దానయోగ్యత్వసిద్ధ్యా భగవతిజ్ఞేయత్వమ్, శేషిత్వసమనియతత్వాచ్ఛ స్వామిత్వమ్, అయనపదస్యాధికరణవ్యుత్పన్నస్య తత్పురుషఘటకత్వే ఆధారత్వమ్, బహువ్రీహిఘటకత్వేచ అన్తఃప్రవిశ్యనియన్తృత్వలక్షణమాత్మత్వం సిద్ధమితి వక్తుంశక్యతే; తథాపి కథంభర్తృత్వసిద్ధిః; తద్బోధకపదాభావాదిత్యాశఙ్క్య; అనన్యార్హశేషత్వబలేన తత్సిద్ధిరిత్యభిప్రాయేన, తాన్ ఇతస్యమన్త్రస్యమాఙ్గల్యసూత్రతుల్యతాందర్శయతి(ఎట్టిరై యాయిను).

కేచిత్తు, ప్రమేయసారాన్త్యగాథాయాం సమ్బన్ధప్రకాశకత్వాన్మన్త్రస్యోక్తమ్; తన్నసఙ్గచ్ఛతే; "చక్రాదిధారణంపుంసామ్" ఇతితస్యైవసమ్బన్ధజ్ఞాపకతయోంవచనేషుప్రతీతేరతఆహ (ఎట్టిరై యాయిను) ఇత్యాది). తథాచ సమ్బన్ధప్రకాశకేష్వేతదేవప్రధానమ్; చక్రాదిధారణన్తు వలయాదివిభూషణస్థానీయమితిభావ ఇత్యాహుః.

(౧౧౦) ఇత్తాల్, ఉజ్జీవన ఉత్తారకత్వ-ఫలత్వ ప్రతిపాదనమాయ్ నిన్ఱ
రక్షకను, సొల్లుకిఱదు.

(౧౧౧) అత, తిరుమన్త్రత్తాల్ ప్రతిపాదిక్కప్పడుకిఱ ఉపాయోపాయ
నాన్ ప్రణవత్తిల్ ఉపాయత్తిల్ ఉపాయాన్తరమ్; సర్వశేషి
... నారాయణన్ ఎల్లాం పడిక్కుమ్ కైయ్ఙ్కర్య
... ఆనాన్ కొణ్డు అరుళినాన్.

పక్షి వ్యాఖ్యాన ... ... శరణమ్.

పక్షి వ్యాఖ్యాన ... ... మున్తుమ్ ఉణ్డియాల్
తిరుమన్త్రప్రకరణమ్ ముఱ్ఱిఱ్ఱు.

... ...
... ... (... ...).

... ... ఇతి
... ... (... ...). ... ...
... ...

మన్త్రజన్య ... ...
జనోద్దేశ్య ... (అక్షరత). ... ...
... .

(సర్వశేషి ... ...) ... ...
నారాయణపదస్య శేషిత్వ ... ...;
... శేషత్వబలాయాత శేషిత్వపరం ...; మకారస్య చేతనాచేతన
... ... నరసమ్బన్ధిన ఇతి ... సిద్ధార్థక ...;
"... ..." ఇత్య ... ...
... ...

ఏవముపదేశైకసమధిగమ్యో మన్త్రార్థః కేవలకృపయా ప్రదర్శితః.

ఇతి శ్రీశైలకులతిలక శ్రీమద్రామానుజార్యసూనునా తచ్చరణారవింద
యుగళ మకరన్ద మధువ్రతేన శ్రీనివాసరామానుజదాసేన
శ్రీమచ్ఛఠారి గురువర నిర్వ్యాజ కృపాసమధిగత నిఖి
లార్థతత్త్వ యాథాత్మ్యేన శ్రీవీరరాఘవదాసేన
విరచితాయాం రహస్యత్రయ వ్యాఖ్యానాం
తాత్పర్యదీపికాఖ్యాయాం
మూలమన్త్రాధికారః
ప్రథమః.

శ్రీ వీరరాఘవగురవే నమః.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీమల్లోకగురవే నమః.

అథ

తాత్పర్యదీపికాయాం ద్వయాధికారో నామ

ద్వితీయః.

ద్వయాఖ్యమన్త్రో ల్పకస్సుగమః స్వాభీష్టదానాద్యసమర్థకః ।
తద్వ్యాపకత్వవరణే సుమధ్యర్థనిరూపణాత్ ॥
తస్మాత్ప్రతీయమానతేషాం శ్రీరామానుజదేశికః ।
మహతీం జ్ఞానసమ్పత్తిం నాథోపదిష్టద్వయస్యార్థాన్ వ్యధాద్వయమ్ ॥

నను, ముముక్షోర్జ్ఞాతవ్యం రహస్యత్రయమ్. తత్ర స్వరూపయాథాత్మ్యప్రకాశకో మూలమన్త్రః ప్రథమం నిరూపితః. తతస్స్వరూపానురూపపురుషార్థసాధనవిధాయకచరమశ్లోకనిరూపణం చిత్యేపి ద్వయస్య పదద్వయాత్మక మన్త్రశేషప్రతిపాదితోపాయోపేయవివరణాత్మకత్వాత్, చరమశ్లోకస్య చ తద్వివరణరూపత్వాత్, పరస్పరం వివరణవివరణీభావః. విశేషణవిశేష్యత్వపర్యవసితద్వాదశపదత్వేనుత్తరోత్తరసమాధికత్వాత్, అనుష్ఠానద్వయస్యైవ హార్దస్యాదిత్వాత్, మన్త్రత్వసామ్యాచ్చ మూలమన్త్రానన్తరం చరమశ్లోకాత్ప్రాక్ ద్వయనిరూపణం క్రియత ఇత్యయుక్తమ్.

నహి, సర్వస్య ముముక్షోః రహస్యత్రయం జ్ఞాతవ్యమ్; భక్తస్య సమస్తశాస్త్రాధికారిణస్త్వప్రసారిత తదనుగుణోపాయవిషయక జ్ఞాన

విరహేష్వపి తేః. ద్వయపూర్వఖణ్డార్థశ్చరమశ్లోకార్థశ్చ విజ్ఞేయతా శఙ్కాయామపి యోగ్యః. నచ భక్తస్యాఙ్గప్రపత్తిం ప్రతి నేతి విజ్ఞేయతా; సమస్త్రేన ముక్త్యుపాయత్వేన భగవతోఽత్యన్తపారతన్త్ర్యస్య చాభిధానాత్, ద్వయేప్యుత్తరఖణ్డ సమభివ్యాహారేణ స్వార్థప్రపత్తిప్రతీతేః, చరమశ్లోకస్యచ అఙ్గప్రపత్తిపరతయాభాషితత్వేపి స్వతన్త్రప్రపత్తావేవతత్తాత్పర్యస్య వక్ష్యమాణత్వాత్; కిఞ్చ ముముక్షోస్తత్సాధనముపాదేయమ్; నచ రహస్యత్రయజ్ఞానం తథా; శరణం వ్రజేత్యాది విధివైయర్థ్యప్రసఙ్గాత్; ఏతేనతదర్థజ్ఞానద్వారా తత్ఫలత్వముపాస్తమ్. శాబ్దజ్ఞానస్యాఽవైధత్వాత్;

నచజ్ఞానవిశేషకర్తవ్యతాజ్ఞాపనాయైవ చరమశ్లోకజ్ఞానమ్; తదనుష్ఠానకరణతయాచ ద్వయస్యజ్ఞానమ్; జ్ఞానవిశేషమాత్రేణ ఫలసిద్ధ్యసమ్భవశఙ్కాన్యుదాసౌపయికతయా పురుషార్థేచ్ఛాప్రయోజకస్వరూపజ్ఞానజనకతయాచ మూలమన్త్రజ్ఞానమప్యావశ్యకమితి శఙ్కనీయమ్; చోదనాలక్షణస్యైవధర్మతయా ధర్మత్యాగోపాయస్వీకారయోరపి ధర్మత్వేన తద్విధిధర్మత్యాగవిధ్యోర్విరోధేన చరమశ్లోకస్యాఽబోధకత్వాత్; శ్రేయస్సాధనతయా ధర్మశబ్దప్రయోగవిషయస్య భగవతోపి త్యాగాపత్తేశ్చ; ప్రపత్తేశ్చస్వప్రవృత్తినివృత్తిరూపాయాస్సుషుప్తిప్రళయసాధారణతయామన్త్రాసాధ్యత్వాత్; నహికశ్చిత్ [illegible] న్యాయేన అశక్యత్వాచ్చ,

నచసాద్వయేనప్రతిపాద్యతే; యేనతస్యకరణత్వంస్యాత్; నచ చరమశ్లోకస్యతద్విధాయకతా; అప్రామాణ్యప్రసఙ్గాత్; భగవత్ప్రవృత్తి విరోధిస్వప్రవృత్తినివృత్తి స్సేతినాశఙ్క్యతేతిచేత్; నహిచేతనే ఈశ్వరాదప్యతిశయితశక్తిః, సుషుప్త్యాదిసాధారణ్యఞ్చేదవస్థేషు, సవ

ప్రపత్తిప్రాగభావసమానాధికరణత్వమపి విశేషణమితి చేత్ ; నఁచ
వాపి స్యాత్; భగవదుపాయభావానుగుణత్వేన స్వకృత్యస్య ప్రపత్తి
వ్యాఘాతాత్. తద్విరోధిత్వేనాపి న ప్రపత్త్యుపాయం ప్రతి విశేష
విమృష్టమేవేతి తద్భావో ముముక్షోరాకించన్యసాధనత్వేన. ముము
క్షుత్వేనేతి విశేషణమితి విశేషణాప్రమేతి సిద్ధే న్యాయ్యమ్.

నను తథాపి ప్రపత్తేరనుపాయత్వేఽపి అఙ్గత్వమస్తు, ప్రయుక్తత్వాత్ ; తత్ర
ప్రపత్తేః భగవదుపాయభావవిరోధ ఇత్యతస్తేనాఙ్గత్వమేవ యుక్తమితి చే
న్న ; ప్రకరణాన్తరనిష్ఠస్య మోక్షసాధనత్వస్యాభావాదుపపత్తేః తథాపి
తత్స్వీకారః. ఆకించన్యమాత్రస్య స్వరూపానన్తర్యేణ వచనాన్తరశ్రవణాదేవ
తదఙ్గతయా ; నచ తత్ప్రతి ప్రపత్తేరపి ప్రపత్త్యన్తరాపేక్షా, తస్యాపి
ప్రపత్తేః ప్రపత్త్యుపాయత్వే భగవదుపాయభావవిరోధః ; ప్రపత్త్యన్తరా
పేక్షాయామనవస్థా, తథాపి ప్రపత్తేరుపాయాన్తరవదనుపాయత్వే కృతకరణత్వం ప్రసజ్యేత
గానుపపత్తేః. అనుపాయత్వేచ సత్యపి స్వభగవతః ప్రపత్త్యుపాయ
ద్వారాసక్తేః అఙ్గత్వం సిద్ధ్యన్నపి న విరుధ్యతే ప్రపత్తేరుపాయస్య
కరణత్వానుపపత్తేః ఫలప్రదానసమర్థ్యమపి భగవత ఏవేతి తత్త్వభక్తి
వదుపాయత్వమేవ స్యాత్ ; "ప్రపద్యే" ఇత్యత్రైవ మామేకం శరణం వ్రజ
ఇత్యభిధానమ్, నప్రపత్త్యభిధానమపి నకరణత్వమపి. నన్వేవమపి,
అనేకేషామఙ్గానాం సమ్భవాత్, ద్వయేన తేషామనుష్ఠానాభావః ;

నచ, "లక్ష్మీపతేరనుగ్రహే ద్వయమేతదిహ స్థితః । ద్వయేన
ముక్తిరన్యేన మార్గేణ సర్వదా" ఇత్యాద్యాగమస్యానఙ్గత్వేనైవ
విధానాత్ తథా, "స వేదయాంతే సాఙ్గోపాఙ్గమఖిలం శాస్త్రా
ర్థమన్యే న ప్రత్యగ్రాహ్యమపి. నమస్సా యోఽకరోత్ప్రపత్తేః" ఇత్యా
ద్యాగమాన్తరేష్వపి కరణత్వశ్రవణాత్ ; ఏవం ద్వయాదీనామపి

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమల్లోకగురవే నమః.

మూ॥ (౧) పుణ్యజ్ఞానపర్ యుక్కళైయ వాన్ పెరాళనిప్పితై
యుమ్ ;

మన్త్రాన్తరైస్సహైవత్యేవేతి సమూలమన్త్రస్యాపేక్షా; తథామన్త్ర ప్రథమతృతీయపద ప్రతిపాదితయోరుపాయోపేయయోర్ద్వయేనపి ప్రతిపాదితత్వాత్తయోరనుసన్ధానవైయర్థ్యమ్; (౧) "ద్వయమర్థానుసన్ధానేనసహసదైవంవక్తా" ఇతిచ భగవద్భాష్యకారైః ప్రతిపాదితమ్. "నారాయణపదద్వన్ద్వప్రపన్నోయావదాయుషమ్। ద్వయమావర్తయేన్నిత్యం తస్యార్థమనుచిన్తయేత్" ఇతిచ తన్మూలభూతవచనమ్; "ప్రపత్తిశ్చసకృత్కర్తవ్యా" ఇతి, (౨) "సకృదేవప్రపన్నాయ" (3) సకృదేవహిశాస్త్రార్థః కృతోయంతారయేన్నరమ్" ఇత్యాదిభిరవగమ్యత ఇతి కథం ద్వయస్యకరణత్వమిత్యాశఙ్క్య పరిహారాంరహస్యత్రయానుసన్ధానసాధ్యాన్యధికార్యపేక్షితాని జ్ఞాపయన్, ప్రసఙ్గాదన్యాన్యప్యధికార్యపేక్షితాని సఙ్గృహ్య ప్రదర్శయతి (పుణ్యజ్ఞానేత్యాది).

విష్ణూపాయోవిష్ణుఫలోఽత్రవైష్ణవః ; సతువిష్ణూపాయోన్యఫలః. అన్యోపాయోవిష్ణుఫలోవా; "విష్ణుప్రాప్తిఫలాకాఙ్క్షీ భక్త్యుపాయోహివైష్ణవః" ఇత్యేతదిహావివక్షితమ్; తేనభక్తస్యాభక్తయోరివద్వాన నచేతౌయామపినదోషః. అథవా, వైష్ణవః - విష్ణుసమ్బన్ధ్యధికారః. ఉపాయాధీనఫలభాగిత్వంసోఽస్యాస్తీతి; సకర్మధారయానినిషేధస్యానిత్యత్వాదినిః. ఫలఞ్చాత్ర ప్రపత్త్యుత్తరకాలప్రభృతి భగవన్ముఖోల్లాసః, స్థూలదేహవిమోకప్రభృతి భగవదనుభవజనిత ప్రీతికారితాఽశేషశేషవృత్తైకరతిరూపఞ్చ;

---

(౧) గద్యత్రయే (౨) రా-యు.౧౮-౩౩ (3) లక్ష్మీత-౧౭-౭౫.

అత్ర యద్యపి భగవానేవ సిద్ధోపాయః. తథాపి స్వప్రవృత్తి స్వరూపయోగ్యతానివాహ్యనాదికాలస్య భగవదధీనకార్యోత్పత్తౌ ప్రతిబన్ధకత్వమ్; తదభావస్య సత్యపి [illegible] కారణత్వమ్, సత్యామపి సామగ్ర్యాం ప్రతిబన్ధక[illegible] కార్యానుత్పత్తేరితి వ్యవహారాత్; సిద్ధాన్తే త్వేతస్య [illegible] దాహాదిహేతుత్వానభ్యుపగమాత్; స్వప్రవృత్తిస్వరూపయోగ్యతాయాశ్చ భరన్యాసాభావః; భరన్యాసస్య ప్రా[illegible] త్వాగసాం క్షామ్యత్వాత్, "అనామేన సర్వేషాం [illegible], యః ప్రసన్నో [illegible] భరన్యాసం" ఇతి బుధ్యతే; తదాన్వయమనాయత్తోపాయమాత్ర[illegible]" ఇతి భగవతస్సఙ్కల్పే ఇతి అపి [illegible] వ్యవహ్రియతే. భగవదుపాయత్వాభ్యాం [illegible] ప్రమాణా[illegible] వ్యవసాయగమాత్, ప్రపత్తిమన్తరేణ [illegible] ప్రతిబన్ధకత్వకల్పనం దూష్యమ్.

నచాత్ర [illegible] ప్రపత్తేరుపాయత్వమ్; ధ్యాన[illegible] భగవత [illegible] ; (౧) "ఉపాయో[illegible] [illegible] । [illegible] ఉపాయార్థక వాచకః" [illegible] ఉపాయత్వ[illegible]సాత్; ఉపాయత్వం [illegible]. తదుక్తం నిక్షేపరక్షాయామ్, "అత్ర [illegible] ఉపాయ[illegible] 'అప్రత[illegible] మనేకః' 'యా [illegible]' [illegible] భగవత్యేవ; తద [illegible] ప్రతిబన్ధక కల్పనమ్; అథవా, [illegible]

యస్యానధికారివిషయే ఫలసాధనత్వాదర్శనాత్, అధికారో హేతు రప్యనుపాయ ఇతి ప్రపత్తిరధికారివిశేషణమ్.

నచ ఫలతత్కామనానిమిత్తాన్యస్యాఽసిద్ధస్యతత్త్వానుపపత్తిః. "మత్పదద్వన్ద్వమేకం యే ప్రపద్య నైపరాయణమ్। ఉద్ధరిష్యామ్యహం దేవి సంసారాత్సర్వయా మేవతాన్।" "అహం త్వా" "రక్షిష్యత్యనుకూలాన్నః" ఇత్యాదిషు తత్త్వప్రతీతేః. ఉపాయతదఙ్గాన్యస్యఫలసాధనస్యైవానధికారత్వాత్; నచాస్యోపాయాఙ్గత్వమేవ, అఙ్గత్వస్యతద్గతకార్యానుకూలశక్త్యన్యోన్యబోధకత్వరూపత్వాత్; భగవతశ్చసిద్ధోపాయత్వాద్భక్తితశక్తికత్వాత్; నహి కార్యవిశేషబోధీయ నియోజ్యాన్వయితావచ్ఛేదకత్వమాత్రాధికార విశేషణత్వమభిప్రేతమ్. కిన్తు, అధికారిగతోపాయాన్వయితావచ్ఛేదకత్వరూపమ్.

నచ కారణమాత్రం విధేయమాత్రం వా కార్యోపాయః. ఫలకామనాయాః ప్రయాజాదేశ్చ స్వర్గాద్యనుపాయత్వాచ్చ; విధేశ్చసిద్ధాన్తేతు కృతిసాధ్యతామాత్రమర్థః. కల్పనాతు, నవచనవిరోధే ప్రసరతి; సిద్ధస్యైవాన్యత్రాధికారత్వదర్శనేపి విలక్షణస్యాస్యోపాయస్య విలక్షణోధికారః నహిసిద్ధ ఏవంవిధ ఉపాయః క్వచిద్దృష్టః. అతః ప్రపత్తిః కార్యా, తద్వన్తమనుపాయమపి రక్షిష్యామీత్యేవ సర్వత్ర ప్రపత్తిశాస్త్రేషు భగవత్సఙ్కల్పప్రకారో బోధ్యతే.† ప్రపత్తేః ప్రవృత్తిరపి భగవద్గతోపాయ భావనిరూపకత్వం భూయాదిత్యేవ.

అతఏవహి ప్రపత్తేస్తత్రతత్ర ఉపాయలాభః ఫలం వ్యపదిశ్యతే. "ఏవం మాం శరణం ప్రాప్య వీతశోకభయక్లమః। నిరారమ్భో నిరాశీశ్చ నిర్మమో నిరహఙ్కృతిః। మామేవ శరణం ప్రాప్య తరేత్సంసారసాగరం

† ప్రపత్తిరపి

షః” ఇతి. ప్రాప్యత్వైకాంత్యస్యాప్యస్యాపి, అనన్యత్వోక్తేర్బలాత్ ; విష్వక్సేన సంహితాయాం చ—“మత్పదామ్భోరుహద్వన్ద్వం ప్రపద్యే ప్రీతమానసః । లక్ష్మీం పురుషకారేణ వృతవాన్ స్వాపరాధవాన్ ॥ మమైవ మాం ప్రాప్యసే నేశ ప్రాప్యప్రాపకమేవ మామ్ । లబ్ధ్వా కృతార్థః ప్రాప్యస్య సేవాం మే వానన్యమానసః ।” ఇతి. ప్రాప్యమేవ మాం ప్రాపకం లబ్ధ్వేత్యన్వయః ; ఏతేన భక్తేః భగవదుపాయత్వబోధకవచనానాం భక్త్యుపాయలాభహేతుత్వబోధకవచనానాఞ్చాభావాత్, భక్తేరవ్యవహితకారణత్వాపాదనం నిరస్తమ్ ;

అత ఏవ చ, “అస్మిన్నేవ వర్తమానానాం విదుః” “సర్వ్యజేన హి శాస్త్రీయః కృతః” ఇత్యాది వచనేష్వపాయశబ్దః సుపరిచయా విద్యాదిశబ్దైర్వ్యపదేశః, క్వచిదుపాయపదప్రయోగస్తు భగవతోపాయత్వసద్భావమనపేక్ష్యేతి శాస్త్రీయప్రయోగవాద్ధ్యతే. విద్యాశబ్దబహుళో భక్త్యతిరిక్తమోక్షోపాయనిషేధః. యథా విష్ణుపురాణే; “నైరాశ్యకరణం యోగాదిష్వత్ర విద్యతే” ఇతి, యోగశబ్దశ్చాత్ర జ్ఞానయోగవిషయః; ప్రకరణాత్; తత్ర హి వాసనాస్వరూపం బుద్ధ్యైక్యేన యోగస్వరూపమనుయుక్తేన కేశిధ్వజేన “యోగస్వరూపం ఖాణ్డిక్య శ్రూయతాం గదతో మమ। యత్ర స్థితో న చ్యవతే ప్రాప్య బ్రహ్మలయం మునిః॥ మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బన్ధమోక్షయోః । బన్ధాయ విషయాసఙ్గి ముక్త్యై నిర్విషయం మనః । విషయేభ్యస్సమాహృత్య విజ్ఞానాత్మా మనో మునే । చిన్తయేన్ముక్తయే తేన బ్రహ్మభూతం పరేశ్వరమ్। ఆత్మభావం నయత్యేనం తద్బ్రహ్మధ్యాయినం మునే। వికార్యమాత్మనశ్శక్త్యా లోహమాకర్షకో యథా । ఆత్మప్రయత్నసాపేక్షా విశిష్టా యా మనోగతిః । తస్యా

బ్రహ్మణిసంయోగో యోగ ఇత్యభిధీయతే। ఏవమత్యన్తవైశిష్ట్యయుక్త ధర్మోపలక్షణః । యస్యయోగస్సవై యోగీ ముముక్షురభిధీయతే । యోగయుక్ప్రథమం యోగీయుఞ్జానోహ్యభిధీయతే । వినిష్పన్నసమాధిస్తు పరబ్రహ్మోపలబ్ధిమాన్ । యస్యాన్తరాయదోషేణ దూష్యతే చాస్యమానసమ్ । జన్మాన్తరైరభ్యసతోముక్తిః పూర్వస్యజాయతే । వినిష్పన్నసమాధిస్తు ముక్తింతత్రైవజన్మని । ప్రాప్నోతి యోగనిర్దగ్ధ పూర్వకర్మచయోచిరాత్।" ఇత్యుక్తేః, తత్రైవ, "బ్రహ్మచర్యమహింసాచ" ఇత్యాదినా అష్టాఙ్గయోగప్రపఞ్చనాచ్చ,

శ్రీవిష్ణుధర్మేచ, "తదాచక్ష్వమహాభాగ ప్రసాదసుముఖోయది । సఙ్గయోయేనభవతి మూలోద్వర్తేనకర్మణామ్" ఇతిశతానీకేన పృష్టో భగవాన్ శౌనకఃప్రాహ ;-"నకర్మణాంక్షయోభూపజన్మకోట్యాయుతైరపి।ఋతేయోగాత్కర్మకక్షం యోగాగ్నిఃక్షపయేత్పరమ్"ఇతి; సచపునః పరమనిశ్శ్రేయసార్థిభిర్దేవాదిభిరనుయుక్తస్య కపిలస్యవాక్యముదాజహార. "ఇత్యుక్తఋషిభిస్సర్వైర్దేవైర్దేవర్షిభిస్తదా । నాస్తి యోగాత్పరం శ్రేయః కిఞ్చిదిత్యుక్తవాన్పురా" ఇతి. తమేవయోగం ధ్యేయాధికారిసహితంప్రపఞ్చయన్, స్త్రీశూద్రాదీనాంజన్మాన్తరప్రక్రాన్తయోగప్రతిసన్ధానమాత్రేణ యోగనిష్ఠాముదాహృత్య నిగమయతిస్మ;-"తస్మాద్యోగఃపరం శ్రేయోవిముక్తిఫలదోహిసః । విముక్తౌసుఖమత్యన్తం సమ్మోహస్త్వితరత్సుఖమ్ ॥ ఏతత్తేసర్వమాఖ్యాతంమయామనుజకుఞ్జర । శ్రేయఃపరతరం యోగాత్కిఞ్చిదన్యన్నవిద్యతే" ఇతి.

"రుక్మాభంస్వప్నధీగమ్యమ్" ఇతిమానవవచనఞ్చ విశదతమప్రత్యక్షతాపన్నానుధ్యానైకలభ్య ఇత్యర్థ ఇతిభాష్యకారైర్వ్యాఖ్యా

తమ్, నను సర్వోపి భక్త్యాదిరుపాయో నిషేధస్య వైతుల్యాం పురుషకృ
తిసాధ్యమూపాయాని షేధతీతి ప్రపత్త్యేవ కాంతోదితా; క్రియాంగత్వే
పాయతాపి లఘుగాహి భగవత్స్వరూపాయత్తేటి న తన్నిషేధ ఇత్యుపపత్త్యా
తద్గతాతిరిక్తవిషయతయా [illegible] చ విభవః. అథాపి, ఉపాయాన్తే
ష్వితరేషు నస్యుపాయస్య నపాప్యాదకత్వమప్రపత్తేరనోపాయతా;

అథవా, ఉపాయాన్తరాణాం [illegible] సాధారణామ్; భక్తి
విప్రపత్త్యోః ప్రపత్తిరేవ [illegible] సహాయాన్తరసహన్తే. పరత్వ
సమానాధి [illegible] స్య సమానాధికరణస్య తస్యాపి
గుణత్వాత్; తథాచ ప్ర[illegible] ద్వంద్వాధివిషయ
మిత్యనుసన్ధేయమ్. [illegible] సాధ్యసన్ధేయ
గనానుపాయాః. [illegible] విశేషణాన్తరః.
ప్రపత్తిసాధ్యవ్యాపారస్య వ్యాఖ్యానమ్.

స్వరూపే, "ఉపాయాన్తర" ఇతినహ్యన్యాకార ప్రత్యనీకవిరోధః.
అనాద్య[illegible] అహంకారస[illegible]
స్యాసిద్ధత్వాత్; "అహం మమేతి [illegible] భూతానాం [illegible] । పా
పయోర్మార్గ[illegible] సుమ" ఇతివచనే, అత్యన్తతి
తృతీయా[illegible] ప్రసంగాత్;

ఏవమ్ "ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్యే" ఇత్యాది ప్రాయో
జకత్వవిబన్ధ[illegible] స్వయాసిద్ధ[illegible] సమ్బద్ధః. ఏవమేవ
పరగతస్వీకారరూపత్వాత్. తదా స్థానే ఉపాయస్వీకార ఇతి యాగా
నుష్ఠానస్య సమ్యక్ప్రవృత్తతయా అనుపాయత్వవత్, ప్రపత్తేరుపా
యాన్వయసమ్పాదకత్వాదనుపాయత్వమ్; భక్తేరన్యస్వయమేవ తుక
త్వోపాదకత్వం నాపాదనీయమ్. కార్యస్య సకారణకత్వనియమాత్;

తత్రకారణాన్తరాభావాత్. అతఏవహ్యోపాయాన్వయినోధర్మాస్తత్సమ్బ
న్ధప్రయోజక ప్రపత్త్యావుపచర్యన్తఇతి నోపాయతాప్రతిపాదకవచన
విరోధః.

ఏవఞ్చ ఉపాయతావచ్ఛేదకరూపేణాపిసిద్ధత్వంసువచమ్. స్వ
విషయకవరణసమ్బన్ధేనైవవాభగవతఉపాయత్వమ్. ప్రమాణాన్తైష
ష్యైణప్రతిబన్ధ్యనవకాశాత్. అస్మిన్పక్షే, ఉపాయంప్రపద్యలబ్ధ్వేత్యే
తాదృశవచనేషు ల్యబన్తసమానకాలత్వబోధకత్వం విభిన్నరూపేణ
ఏకస్యామేవ క్రియాయామితిబోధ్యమ్. అతఏవపరాశరభట్టపాదైః:-
"ఉపాయంకర్తవ్యభాగమ్"ఇతి భగవతఉపాయత్వంప్రపత్తేస్త్వధికా
రికర్తవ్యతామాత్రమితిప్రదర్శితమ్. అన్యథా ఉపాయాసిద్ధసాధ్యాపి
త్త్యాపత్త్యాత్.

శిక్షైచ్ఛవంరక్షాభరఃప్రపత్తిరూపోమయ్యస్తీతిజ్ఞానేభరసమర్ప
ణస్వరూపనాశస్స్యాదిత్యనుపాయోపిభరన్యాస ఉపాయప్రతిబన్ధకా
భావతయాతదధికారతయాతదన్వయసమ్పాదకతయా తదుత్పాదకత
యా తదన్వయరూపతయావాకర్తవ్యఏవ. సచవిశ్వాసపార్థనాపూ
ర్వకః, శరణంవ్రజేత్యనేనవిధీయతఇతి నవిధివైయర్థ్యమ్.

విధీయమానధర్మత్యాగస్తు సిద్ధధర్మస్యమోక్షసాధనధర్మాన్తర
సంసర్గాసహత్వరూపఇతినవిరోధః. సర్వధర్మశబ్దస్య ధర్మసామాన్య
పరత్వేపిచవిశేషవిధిబలాత్ సఙ్కోచోన్యాయ్యఏవేతినవిరోధః. అత
శ్శరణాగతిస్వరూపజ్ఞాపకతయా చరమశ్లోకోఽవశ్యాపేక్షితః. తస్య
చ"ద్వయేనమన్త్రరత్నేన"ఇత్యాదినామన్త్రరత్నకరణకత్వావగమా
త్, ద్వయార్థజ్ఞానమప్యావశ్యకమ్. కరణత్వంహి అనుష్ఠేయార్థప్రకా
శకతయా; తత్రయస్యవిశదప్రకాశకత్వమ్, తస్యైవపరిగ్రహఉచితః.

“యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వమ్” ఇతి శ్వేతాశ్వతరోక్తేమన్త్రే *తద్విష్ణోరిత్యాదిమన్త్రేషు చ సపురుషకారపురస్సరశరణ్యశరణాగతి తత్ఫలవిశదప్రకాశకతా; మూలమన్త్రేప శరణ్యాదీని సంక్షిప్తాని. అతఏవ అనేకకరణమన్త్రసద్భావేపి అయమేవ మన్త్ర ఆచార్యైః పరిగృహీతః.

నచ, “శ్రీమన్నారాయణస్వామిన్ననన్యశరణస్తవ । చరణౌ శరణంయాతే స్తవైవాస్మ్యహముచ్యతే । శ్రీమన్నారాయణస్వామిన్ దాసోహంతవతస్యతే । పరవిశ్వస్తమేవార్థమనుకూలోవివర్జయన్ । ప్రాతికూల్యంసువిస్రబ్ధస్సాప్రార్థ్యశరణాగతమ్ । ప్రజామియుష్మచ్చరణౌ తన్మన్త్రినాహంమయొప్తితః ॥” ఇత్యాదిషు విశదప్రకాశకత్వమస్యాస్తీతి వాచ్యమ్. ఏతేషువ్యాఖ్యాపివరణత్వమాత్రేణ ద్వయత్వమన్త్రత్వాద్యవ్యవహారాత్.

“శ్రీమచ్ఛబ్దాత్పరేయుక్తంనారాయణఇతీర్యతే । తత్పరేచరణౌశబ్దస్తత్పరేశరణంతథా । ప్రపద్యేతత్పరేయుక్తం సమాప్యమతః పరమ్ । శ్రీమతేచతతోయుక్తంపదేనారాయణాయచ” ఇతిపదోద్ధారస్య “అన్తర్యామీఋషిశ్ఛన్దోదేవీగాయత్ర్యుదాహృతా । దేవస్తుదేవతావిష్ణుఃపరమాత్మాసనాతనః । శ్రీమన్నారాయణస్సాక్షాత్పరంబ్రహ్మపరాత్పరః । అనన్తచిత్స్వరూపశ్చసర్వవ్యాపీచకథ్యతే ।” ఇతిఋష్యాదీనాఞ్చ, “పఞ్చాఙ్గానిమన్త్రస్యప్రపత్తిరితివిశ్రుతాః । నత్వేషామేవమన్త్రాణాం మన్త్రోయంమన్త్రనాయకః ॥ హృదయాద్యఙ్గభేదేన పఞ్చభిర్లక్షితః స్మృతః । నవాక్షరంహృదయంవిద్ధిశ్రీతయాక్షరంశిరోమతమ్ । శిఖాఙ్గంత్ర్యక్షరంవిద్ధికవచంతద్ద్వయేపదే । అస్త్రంపఞ్చాక్షరంనేత్రం ద్వ్యక్షరంపరికీర్తితమ్ ।” ఇత్యఙ్గన్యాసక్రమస్య అస్మిన్నేవము

త్రే ప్రతిపాదనాత్; "ద్వయేన మన్త్రరత్నేన మత్ప్రియేణాభజేత్సదా। తస్మిన్నన్తఃపురే లక్ష్మ్యా మయా వృత్తం సనాతనమ్।" ఇత్యాదిభిర్విశిష్య భగవదభిమతప్రతీతేశ్చ. వస్తుతో యత్కిఞ్చిదాచార్యపరిగ్రహస్య మూలమస్తు, (౧) "ఆచార్యాద్ధైవ విద్యా విదితా సాధిష్ఠం ప్రాపత్" ఇత్యాచార్యరుచిపరిగృహీతాయా ఏవ విద్యాయాః సాధుతరత్వాత్; ద్వయస్యైవ పరాఙ్కుశసమ్ప్రదాయవర్తినాం ప్రపత్త్యనుష్ఠానసముచితమ్, ఏతజ్జ్ఞాపనార్థమేవ కేషాఞ్చిద్ద్వయే పూర్వాచార్యవాక్యత్వవ్యపదేశః. యది పునరాదిగురోర్భగవతో వాక్యమిత్యర్థః. తదా భగవదభిమతివిశేష ఏవాచార్యపరిగ్రహే మూలత్వేనోచ్యత ఇతి బోధ్యమ్.

న చ మహావిశ్వాసమాత్రప్రతిపాదకస్య ద్వయస్య కథం భరన్యాసప్రతిపాదకత్వమితి వాచ్యమ్; స్వగతాత్యన్తపారతన్త్ర్యవిషయదృఢాధ్యవసాయరూపస్య భరన్యాసస్యాపి ప్రపూర్వకపదినాభిధానసమ్భవాత్. అస్తు వా విశ్వాసస్యైవాభిధానమ్. తథాపి తేన తత్పూర్వకత్వేన ప్రసిద్ధాయా ఉపాయత్వప్రార్థనాయా ఆక్షేపాత్, తస్యాశ్చ భరన్యాసావినాభూతత్వాత్తత్సిద్ధిః. ఉక్తఞ్చైతత్కృష్ణపాదైః;-"ప్రపద్యే ఇతి-పద్ ౪-గతావితి ధాతోర్గత్యర్థతయా, గత్యర్థాః బుద్ధ్యర్థా ఇతి న్యాయేన జ్ఞానవిశేషమాహ; స చ జ్ఞానవిశేషః-*అహమస్మ్యపరాధానామిత్యుక్తరీత్యా స్వాకిఞ్చన్యానుసన్ధానపూర్వకః. ప్రార్థనామతిః, యాచ్ఞా ప్రపత్తిః, ఇతి ప్రార్థనాగర్భః. త్వమేవోపాయభూతో మే భవేత్యాద్యుక్తరీత్యా స్వయముపాయశరీరానుప్రవిష్టః, అధికారివిశేషణీభూతో దృఢాధ్యవసాయరూపః" ఇతి "వ్రజేతి- మహావిశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయముపాయకోటావనుప్రవిష్టం ప్రపద్యస్వేత్యర్థోక్తస్వీకారం విదధాతి" ఇతి చ.

---

(౧)

వస్తుతస్తు, (౧) "అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్టే" (౨) "త్వమేవోపాయభూతో మే" (3) "నిశ్చితేఽనన్యసాధ్యత్వే పరత్రైస్వస్యసాధనే। అయమాత్మభరన్యాసః ప్రపత్తిరితిగీయతే" ఇత్యాది ప్రమాణానురోధాదుపాయపరశరణపదసమభివ్యాహృతగత్యర్థధాతోః విశ్వాసపూర్వకాకిఞ్చన్యవిషయకప్రార్థనాగర్భన్యాసే నిరూఢలక్షణా; అత ఏవ హి, (౪) "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాం స్థితిమాస్థితః। మామేవ శరణం ప్రాప్య" ఇత్యుపక్రమ్య, ఉపసంహారే, "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాం స్థితిమాస్థితః। రక్షిష్యతీతి విశ్చిత్య నిత్యే త్వస్య స్వగోచరః। బుద్ధ్యా తేనైవ స్వం గోప్తారం పురుషోత్తమమ్," ఇతి విశ్వాసప్రార్థనాభిన్యాసానాం శరణంప్రాప్యేత్యస్థానేపాఠః.

అత ఏవ (౫) "అకిఞ్చనోఽనన్యగతిః" ఇత్యాదినా "శరణం ప్రపద్యే" ఇత్యస్యోపసంహారే ఉపాయాన్తరశూన్యత్వప్రార్థనా విశేషణత్రయా ఆకిఞ్చన్యస్య యథా తథాభానాల్లాభేన అన్యవిశేషణానామప్యలాభాత్; అకిఞ్చనశబ్దస్య జ్ఞానశక్త్యాద్యభావే ఇవ విషయసత్త్వప్రతిపాదనపరత్వాత్; విశ్వాసపూర్వకత్వస్య ఫలముఖేన విధయాప్రతిపత్తేః; తేన (౬) "సమాశ్రయేదాదిదేవం శ్రద్ధయా నిరన్తరం" ఇత్యాదౌ శ్రద్ధయేత్యస్యానన్వయప్రసఙ్గః. విశ్వాసపూర్వకత్వప్రకారేణ బోధార్థం తస్య పదప్రయోగాత్.

అథవా, "శరణం సమాశ్రయేత్" ఇత్యాశ్రయతేర్న్యాసార్థకత్వేన బుద్ధిస్థత్వేన తదర్థకత్వాభావోఽపి నానుపపత్తిః. ఏతేన "శరణం ప్రపద్యే" ఇత్యత్రానన్యసాధ్యత్వానుకూలబోధప్రసఙ్గః. ఏవఞ్చ- "ప్రపత్తిః విశ్వాసః. సకృచ్ఛరణాగతిర్నామ శరణాపేక్షితం దాస్యతీతి విశ్వాస

(౧) [illegible] (౨) అహిర్బుధ్న్యసం-౩౭-౩౧ (3)
(౪) [illegible]-౧౪-౭౫ (౫) స్తోత్రరత్నే (౬) సాత్వతసం-౧౭-౨౭

పూర్వకం ప్రార్థనమితి యావత్" ఇతి సమ్ప్రదాయావగత భాష్యకారోక్తేః, "నారాయణం సలక్ష్మీకం ప్రాప్తుం తచ్చరణద్వయమ్। ఉపాయ ఇతి విశ్వాసో ద్వయార్థశ్శరణాగతిః" ఇత్యభియుక్తోక్తేశ్చ నానుపపత్తేః; విశ్వాసస్యాపి శబ్దార్థత్వాత్; నిక్షేపస్యాపి శరణాగతిశబ్దార్థత్వాత్; కీదృశీ శరణాగతిరితి ప్రశ్నోత్తరే, (౧) "అనేనైవ తు మన్త్రేణ స్వాత్మానం మయి నిక్షిపేత్। మయి నిక్షిప్తకర్తవ్యః కృతకృత్యో భవిష్యతి" ఇతి నిక్షేపశబ్దప్రయోగస్సఙ్గచ్ఛతే; ఏకదేశస్య ఇతరోపలక్షణార్థత్వాత్; శేషముత్తరత్ర వక్ష్యామః, అతో ద్వయస్య కరణత్వముపపద్యత ఏవ; స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానస్యాపి మూలమన్త్రైకసమ్పాదనముచితమ్; తస్య విశిష్టశిష్టపరిగ్రహవిషయత్వాత్, పూర్ణత్వాచ్చేత్యుక్తమ్.

ద్వయేనైవోపాయోపేయవివరణసిద్ధావపి మూలమన్త్రస్థనమఃపదార్థజ్ఞానాభావే అవశ్యాపేక్షితభాగవతశేషత్వజ్ఞానాసిద్ధ్యా చరమశ్లోకబోధిత ఏవోపాయః స్వరూపానురూప ఇతి జ్ఞాపయన్నమః పదమ్, ద్వయస్థనారాయణపదస్య ఉపాయత్వోపయికగుణవిశేషమాత్రపరతయా శరీరత్వాదిసిద్ధ్యధీనానుకూల్యవృత్త్యాదిసిద్ధయే చ నారాయణపదజ్ఞానమప్యావశ్యకమ్; ద్వయస్య సదానుసన్ధేయత్వాత్, సకృదనుష్ఠేయప్రపత్తికరణత్వాఽసమ్భవ ఇతి చోద్యస్తు అగ్రే పరిహరిష్యామః; అతో మన్త్రత్రయమప్యవశ్యం నిరుక్తాధికారిణో జ్ఞాతవ్యమితి నపూర్వోక్తశఙ్కావకాశ ఇతి భావః.

అత్ర "పుణ్యమ్బ్రజ్ఞాన" ఇత్యనేన ధర్మశబ్దః-మోక్షోపాయాన్తరపర ఇతి విరోధపరిహారస్సూచితః. సిద్ధోపాయస్వీకారస్య సాధనాన్తరసంసర్గాసహతయా, సంసర్గే సత్యుపాయప్రచ్యుతేః, (౨) "అత్ర బన్ధస్స చాన్యం హి నబన్ధమనువర్తతే" ఇత్యుక్తతయా తత్సంసర్గాసహ

(౧) భగవచ్ఛాస్త్రే (౨) రా-సు-

ఎమ్బెరుమానై యే తఞ్జమెన్ఱు పఱ్ఱుకై యుమ్,
పేఱుతప్పాతెన్ఱు తుణిన్దిరుక్కైయుమ్,

త్వజ్ఞానమావశ్యకమితి చరమశ్లోకపూర్వపాదజ్ఞానమావశ్యకమ్. ఏవఞ్చాత్రసవాసనత్యాగః-మదిష్టోపాయప్రతిబన్ధకఇతిజ్ఞానమ్.

యద్యపిదుష్కరత్వ జ్ఞానాదపితత్త్యాగసమ్భవః; తథాపి నసర్వందుష్కరమితి సుకరేషునామసఙ్కీర్తనాదిషు సాధనేష్వా సక్తజ్ఞానమావశ్యకమేవ; మాభూత్కదాచిదపి తేషు ఉపాయత్వస్వీకారఇతి, "ఎమ్బెరుమానైయే" ఇత్యనేన ప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయఉక్తః; తస్య చకర్తవ్యతాయాఅనుపాయతాయాశ్చజ్ఞానాయ చరమశ్లోకద్వితీయపాదజ్ఞానమ్; అనుష్ఠానాయచపూర్వఖణ్డః; (పుఱమ్బిత్యాది) "సర్వధర్మాంశ్చసన్త్యజ్యసర్వకామాంశ్చ" ఇతిరీత్యాప్రాప్య ప్రాపకాన్తరోభయపరమ్; తేనప్రయోజనాన్తరవారకద్వయోత్తరఖణ్డస్య వినియోగలాభః. (పేఱుతప్పాతితి) మహావిశ్వాసః;

తథాప్యత్ర పఞ్చధా విశ్వాసప్రతిబన్ధికా శఙ్కాసమ్భావ్యతే; కథంనామసర్వజ్ఞేనసర్వశక్తినాభగవతా అనాదికాలసఞ్చితానన్తాన్మదపరాధాన్ జానతా తత్తత్ఫలప్రదానశక్తేనాభిగన్తవ్యః; కథఞ్చ కర్మానుకూలఫలప్రదస్తాదృశాపరాధవతాం నిరతిశయపురుషార్థందాస్యతి. కథఞ్చయథావస్థితస్వరూపజ్ఞానమాత్రపర్యవసితయా ప్రపత్త్యా సర్వోపకారాపేక్షవిషయే సకలాపరాధనివృత్తిః. కథంవాజనార్దనజనకాదిషు విళమ్బితఫలప్రదత్వేనప్రసిద్ధస్యాస్య అభిలషితసమయఏవ ఫలప్రదత్వమ్. కథఞ్చసమాధికదరిద్రస్య ఆశ్రయితృపురుషగతతారతమ్యానాదరేణ ఫలప్రదత్వమితి;

అత్ర అపరాధబహుళచేతన కృతస్యాశ్రయణస్యలోకదృష్ట్యా ప్రసక్తా అపరాధితా, తాదృశేనాభిగన్తుమశక్యతా వా, "అధృష్యత్వం ఘాతకత్వమితురధిగమ్యతాం సమ్పాదయన్త్యా నిరపాయపురుషకార భూతయా శ్రియా నివర్త్యతే; స్వభరనిర్వోఢృత్వాభిమానినికర్త్రానురూపఫలప్రదోఽపి న్యస్తభరే సమ్బన్ధవశాద్దాయప్రాప్తిఫలం స్వత ఏవ స్వామీ దాసస్య దాస్యతి ; అవర్జనీయసమ్బన్ధేన ద్వితీయశఙ్కావారణమ్. అవాప్తసమస్తకామత్వాదేవ ఏతత్కృతముపకారమనపేక్ష్య ఆభిముఖ్య సూచకాల్పవ్యాపారేణైవ స్వీయనిరుపాధికకారుణ్యాదివశాత్ సర్వాపరాధాన్ క్షమిష్యతీతి తృతీయశఙ్కానివృత్తిః. భగవతః కర్త్రాధీనేష్టప్రాపకత్వస్య విళమ్బితత్వేఽపి నిరపేక్షఫలప్రదత్వం నిరపేక్షత్వాదేవేతి చతుర్థ శఙ్కావారణమ్. సమాధికదరిద్రత్వాదేవ తదపేక్షయా సర్వేషాం తౌల్యాత్, స్వప్రయోజనార్థమనాలోచితవిశేషం సర్వేషాం ఫలప్రద ఇతి చరమశఙ్కానివృత్తిః.

నిరపాయపురుషకారాదవర్జనీయాచ్చసమ్బన్ధాత్ । నిరుపాధిక
గుణయోగాద్వ్యాపారాచ్చాన్యహేతునిరపేక్షాత్ । స్వస్యైవలాభ
యోగాచ్ఛఙ్కా ఏతానివర్త్యన్తే । సమ్బన్ధహేతుకత్వాదస్త్యస్యా
సానతన్త్రోక్తిః ॥

తథాహి, లక్ష్మీతన్త్రే శక్తేరిత్యనేన సహకార్యనపేక్షతాబోధనేన రక్షిష్యతీత్యుక్తం స్వాభిమతికాలావచ్ఛేదేన ఇష్టప్రదత్వం స్థాప్యతే; సూపసదత్వేనపురుషకారకృతేన, అభిగమనమేవ నసమ్భవతీతి శఙ్కావ్యావృత్తిర్జ్ఞాప్యతే; ఈశేశితవ్యసమ్బన్ధాదితి ద్వితీయచరమశఙ్కయోర్నివర్తకమ్. ఏతేషామిచ్ఛాజ్ఞానం శ్రీమన్నారాయణపదాభ్యాం జాయత ఇతి విశ్వాసహేతుతయా శ్రీమన్నారాయణపదార్థజ్ఞానమావశ్యకమ్.

అథ వా, "అల్పప్రయాసస్త్వనపాయస్త్వభూయస్త్వాచ్చవిరోధినామ్ । ఉపేయస్య మహత్త్వాచ్చ [illegible] చ్చాధికారిణః । అల్పప్రయస్యే [illegible] ప్రా[illegible]ప్యతి । [illegible] శ్రీమన్నారాయణస్సతతః" ఇతి [illegible] సర్వాం [illegible] మయాద్రాగితి । [illegible] శ్వరమాపతిత్వ [illegible]" ఇతి.

[illegible] ప్రధాన [illegible] త్వాదుపాయనకృత్త్వ [illegible] త్సల్యయోగాచ్చ సదోషాః [illegible] ద్వయామేవ [illegible] ముపేయం [illegible]. [illegible] నాత్య [illegible] ద్రాగేపదదా [illegible] కీర్తితః.

[illegible] దయోరభావాత్త్వ [illegible] చర [illegible] త్రయమిత్యర్థః. ఏతావృశ [illegible] (౧) "ఉపాయస్స [illegible] రశ్చమ [illegible] వచన [illegible]. అత్రగో [illegible] అనుసన్ధేయా.

[illegible] ఉపాయ [illegible] ప్రయోగీతి, రతి [illegible]. విశ్వాసస్య హేతుత్వాచ్చ ఉత్తరకాలే [illegible] ఉపాయ [illegible] యోగనివృత్త్యా నుపయుజ్యతే. త

(౧) [illegible]

దుక్తమ్-“రాక్షసానామవిస్రమ్భాదాఞ్జనేయస్య బన్ధనే । యథావిగళితా సద్యస్త్వమోఘాస్త్రబన్ధనా । తథా పుంసామవిస్రమ్భాత్ప్రపత్తిః ప్రచ్యుతా భవేత్ । తస్మాద్విస్రమ్భయుక్తానాం ముక్తిం దాస్యతి సాచిరాత్” ఇతి శఙ్కావిరహస్య చావశ్యకత్వమ్. “వ్యవసాయాదృతే బ్రహ్మన్నాసాదయతి తత్పరమ్ । నిస్సంశయేషు సర్వేషు నిత్యం వసతి వై హరిః । ససంశయాన్ హేతుబద్ధాన్నాధ్యావసతి మాధవః” ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధమ్.

అత్ర “తుణీన్ద్రియుక్త్యయుమ్” ఇత్యనేన విశ్వాసస్యోత్తరకాలానువృత్తిస్సూచితా. ప్రపత్తికాలీనవిశ్వాసస్య దృఢతయా తజ్జన్యసంస్కారాధీన స్మృతిరూపవిశ్వాసస్య విమర్శదశాయాముత్తరత్రానువృత్తౌ బాధకాభావాత్. అత్ర చ విశ్వాసస్య ఏతావన్మాత్రేణ తాదృశం ఫలం భవిష్యతి న వేతి శఙ్కావిరోధివిశ్వాసత్వేనైవ ఉపక్షిప్తతయా క్వచిద్రక్షణహేతుగుణవత్త్వాధ్యవసాయస్య, క్వచిద్గుణవత్త్వాద్రక్షిష్యతీత్యధ్యవసాయస్య చోక్తిర్న విరుద్ధా. అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం హి, “పరత్వే సతి దేవోఽయమ్” ఇత్యాదినా గుణవత్త్వాధ్యవసాయస్య విశ్వాసత్వముక్తమ్. తదనురోధేన స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే తత్త్వదీపే చ గుణవత్త్వాధ్యవసాయో మహావిశ్వాస ఇత్యుక్తమ్. లక్ష్మీతన్త్రానురోధేన చ ఫలావశ్యమ్భావాధ్యవసాయః స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే, ఇహ చోక్తః.

అత్ర యద్యపి శరణం వ్రజేత్యస్యైవ విశ్వాసస్యాభిధానమ్; తస్య చ ప్రపత్తిత్వం స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఉక్తమ్. తథాపి, “ప్రపత్తిర్విశ్వాసః, సకృత్ప్రార్థనామాత్రేణ అపేక్షితం దాస్యతీతి విశ్వాసపూర్వకం ప్రార్థనమితి యావత్” ఇతి సమ్ప్రదాయావగతభాష్యకా

రోక్తిమ్, విశ్వాసపూర్వకంప్రార్థనామతిరిత్యాదివచనానిచోదాహృత్య, ప్రార్థనాగర్భత్వస్యోదాహృతత్వాత్, "ప్రార్థనాయాః పూర్వవాక్యేభిధానమ్, ఇహవిశ్వాసస్యాభిధానమ్" ఇతిసఙ్గచ్ఛతే.

నచైవం ప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయఇతి ప్రాగ్వ్యాఖ్యానవిరోధః. భరసమర్పణరూపాధ్యవసాయస్యైవ తత్రగర్భితత్వోక్తత్వాత్. మద్యత్నాధీనమద్రక్షణం త్వయైవసాధ్యమితిహితదాకారః. మద్రక్షణంమద్యత్నాధీనమిత్యంశేతస్యాధ్యవసాయాత్మకత్వమ్; అసిద్ధత్వానుకూల్యవిషయకత్వేన ఇచ్ఛాజ్ఞాపకత్వాత్, ప్రార్థనాగర్భత్వమపి;

నచైతావతా, సఏవోపాయ ఇత్యధ్యవసాయాకారప్రదర్శనవిరోధః. ఉపాయత్వస్యస్వయత్నాధీనరక్షణకర్తృత్వరూపత్వాత్; యదిపునః కరణతారూపముపాయత్వమ్; తదాయద్యపినరక్షణకర్తృత్వరూపగోప్తృత్వవరణం భరన్యాసాన్తర్నిహితమితిశక్యతేవక్తుమ్. తథాపి, "ఉపాయభూతోమేభవ" ఇతి ప్రార్థనాబోధకప్రమాణానురోధాత్, "గోప్తృత్వవరణంనామ స్వాభిప్రాయనివేదనమ్" ఇత్యస్య ప్రయోజనలక్షణోభయకథనపరత్వాత్; గోప్తృత్వశబ్దేనస్వసమానాధికరణకరణత్వం లక్ష్యతఇతినిర్వాహ్యమ్.

నచపక్షద్వయేపితస్యాసిద్ధత్వే(౧)"ఉపాయోపేయత్వేతదిహ తవతత్త్వమ్"ఇతిశ్రీసూక్తివిరోధః; సిద్ధత్వేప్రార్థనానుపపత్తిరితివాచ్యమ్; స్వరూపయోగ్యతాత్మకస్యతస్యసిద్ధత్వాదధికారివిశేషనిరూపితస్య తస్యసాధ్యత్వాత్, భూతపూర్వరక్షణవిషయకస్యాపి స్వయత్నాధీనజ్ఞానస్యసమ్భవేన †తద్వ్యావృత్తిః;అసిద్ధతత్సాధ్యత్వవిషయకత్వమావశ్యకమిత్యాదిప్రదర్శనాయ ప్రార్థనాగర్భత్వోక్తిః.

(౧) ర. స్త-౨

† తద్వ్యావృత్తస్యాసిద్ధత్వవిషయకత్వ

నచతత్వదీపే మహావిశ్వాసపూర్వక ప్రార్థనామాత్రస్యైవ ద్వయగతక్రియాభిప్రేతత్వోక్తేః, స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానాదిష్వపి నవిశ్వాసాతిరిక్తాధ్యవసాయ ఉచ్యత ఇతిభ్రమితవ్యమ్. తత్వదీపే ఉత్తరఖణ్డస్య సమర్పణప్రతిపాదకతయా పూర్వఖణ్డస్యచవరణప్రతిపాదకతయావ్యాఖ్యానే ప్రపద్యఇత్యస్యప్రార్థనామాత్రపరత్వాభిధాయక స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానాదిషుసమర్పణస్య అన్యత్రాప్రతిపాదనేన తస్యాపివివక్షితత్వావశ్యమ్భావాత్. కృష్ణపాదైశ్చ "మహావిశ్వాసపూర్వకః ప్రార్థనాగర్భోధ్యవసాయఉచ్యతే" ఇతి విశ్వాసాతిరిక్తస్యాధ్యవసాయస్యోక్తత్వాత్;

నచపూర్వోక్తవ్యుత్పత్తిబలేన విశ్వాసస్యాపి ద్వితీయవాక్య ఏవప్రతీతేః పౌనరుక్త్యప్రసఙ్గః. విశ్వాసస్యాబోధావిషయత్వపక్షే తద్బోధనాన్నైవపునరుక్తేః. అన్యథాపి, "తఞ్జమెన్ఱుపఱ్ఱుక్కైయుమ్" ఇత్యత్ర ఇతిశబ్దప్రయోగేణపూర్వోక్తవ్యుత్పత్త్యనవతారాత్. ఆకారప్రవర్ధ్యవసాయః; "పఱ్ఱుక్కై" ఇతిశబ్దస్వారస్యాత్ ప్రార్థనాచలభ్యతఇతి నతయోరలాభప్రసఙ్గః. ఆకిఞ్చన్యవిషయకత్వన్తు అధ్యవసాయస్య ప్రమాణాన్తరసిద్ధమ్.

యదిపునస్త్యాగః - ఉపాయాన్తరాణిమత్స్వరూపవిరుద్ధాని దుష్కరాణిచేత్యాకారకజ్ఞానవిశేషః. కార్పణ్యమపితత్వదీపోక్తదిశా ఉపాయాన్తరవిషయకప్రవృత్త్యనర్హత్వబుద్ధిః. తదాప్రథమవాక్యే నైవకార్పణ్యలాభః; భరన్యాసస్యతు ఉపాయాన్తరశూన్యస్యైవవిషయకత్వమేవ నియతమితి, "కార్పణ్యేనాప్యుపాయానాంవినివృత్తిరిహేరితా" ఇతికార్పణ్యస్య ఉపాయాన్తరనివృత్త్యావినియోగః ప్రదర్శితః.

షేన [illegible] ప్రకృత్యనిశ్చయమ్,

అత ఏవ "ప్రపద్యే" ఇత్యత్ర ఆకిఞ్చన్యప్రతిసన్ధానపూర్వకః ప్రార్థనాగర్భో ఽధ్యవసాయ ఉచ్యత ఇత్యుక్తవన్తః [illegible] ప్రపత్తేస్స్వవ్యాఖ్యానే ఆకిఞ్చన్యానుసన్ధానపూర్వకత్వం [illegible]. తస్యాకిఞ్చన్యేనాభిహితత్వాత్; ఆకిఞ్చన్యప్రతిసన్ధానసహితత్వం [illegible] ధీయత ఇతి [illegible] సూక్తమ్.

ఇమాం [illegible] శ్లోకః, "[illegible] । [illegible] [illegible]" ఇత్యాదినా [illegible]; "[illegible]" ఇతి [illegible] [illegible].

అపి వా, "[illegible]" [illegible] ప్రపత్తి [illegible]. [illegible] "[illegible]" ఇత్యత్ర [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]. [illegible]. [illegible] "[illegible]" [illegible] [illegible].

[illegible] అవతార్య [illegible]. అత [illegible] ([illegible]). [illegible]; [illegible] [illegible], "అ

థోపాయప్రసక్తశ్చభుక్త్వాభోగాననామయాన్ । అన్తేవిరక్తహాసా ద్యవిశతేవైష్ణవంపదమ్” ఇత్యుక్తరీత్యాఫలవిళమ్బస్స్యాదితిభావః.

అథవా, ఉపాయాధికారిప్రాప్తిప్రయోజికాప్రాప్యత్వరా; తద్వతో హి తద్విరోధినిసంసారేవస్థానమ్ - “క్షేత్రాణిమిత్రాణిధనానినాథపుత్రాశ్చదారాఃపశవోగృహాశ్చ । త్వత్పాదపద్మప్రవణాత్మవృత్తేర్భవన్తిసర్వేప్రతికూలరూపాః” ఇత్యుక్తదిశాఽసహ్యంభవతీతి, సహమానదేహానుభావ్యాంశమపిస్వీకరోతీత్యార్తస్సన్ప్రపద్యతే; తతశ్చ-“ఆర్తానామాశుఫలదా” ఇత్యాశుఫలంభవతి, నాన్యథేతిహృదయమ్.

అత్ర“విశ్వాసఉపాయాధికారః; ప్రాప్యత్వరాఉపేయాధికారః” ఇతి వరవరమునిభిర్వ్యాఖ్యాతమ్. ఉపాయాధికారిత్వం విశ్వాసస్య పూర్వభావినోఽత్రప్రతిపాదనే ఉపాయాధికారత్వంతస్యవ్యాపినస్తు ఉపాయనిష్ఠాప్రకాశకత్వమ్; ఉక్తఞ్చరహస్యత్రయసారే, “మృత్యుసంసారహేతుభూతభయహేతుషుసత్స్వపి “ప్రాయేణాకృతకృత్యత్వాన్మృత్యోరుద్విజతే జనః”ఇత్యుక్తరీత్యాశరీరాన్తరం కింభవిష్యతీతి శఙ్కావిరహేణ అభిమతాసక్త్యప్రీతతా, “గజంవాపితస్య” ఇతిన్యాయేనతరతమభావాపన్నవిరోధిదర్శనేపి రక్షకాన్తర[illegible]మాభావాధ్యవసాయాధీనచిత్తస్వాస్థ్యమ్, అనన్య[illegible]గుణస్వాయత్తరాహిత్యమ్, శక్తిస్తుసబ్బులామిని “తత్ప్రాప్త్యై వృత్తిస్తదధీనఏవోచితే” ఇతినిశ్చయశ్చఉపాయనిష్ఠాప్రకాశకాః; ఇతి స్వాతన్త్ర్యచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేచోక్తమ్-విశ్వాసస్సాధనతాం నిష్ఠాప్రకాశకః కాలక్షేపహేతుశ్చేతి.

ఉపేయాధికారత్వఞ్చ తదవిళమ్బప్రయోజకత్వం నియతతదవ్యవహిత పూర్వభావిత్వంవా. ప్రాప్యత్వరాయుక్తాయైవ భగవాం

స్వాతన్త్ర్యం ప్రాప్త్యా భోగ్యత్వాసిద్ధేః తదాశ్రిత్యభ్యుపగమాత్; ఉపేయ నిష్ఠాప్రకాశకత్వాద్వా. "ఉత్పత్తిస్థితినాశానాం స్థితౌ చిన్తామత స్తవ। య [illegible] త్పత్తిర్వినాశానాం స్థితి [illegible] ॥ అనన్య [illegible] శ్రీః కిమ్పునరుత్పద్యతే । తాదృశానాం [illegible] ప్రాప్త్యుపాయత్వ [illegible]" ఇత్యుక్తరీత్యా [illegible] దేవ్యాః [illegible] తేః, ఉత్పత్తస్య [illegible] భగవత్స్వరూప [illegible] ధృతేరపి న్యాయేన, "అప్రమత్తో గతా [illegible] దా । [illegible] । [illegible] సమస్త [illegible]" ఇత్యాదిరీత్యా [illegible] త్వాత్ [illegible] ప్రాప్త్యా [illegible] ప్రాప్య [illegible] అనిరోధనమ్, ప్రాప్యస్య [illegible], "తదేవాదిశ్య [illegible] । సమస్తప్రాప్యసంబన్ధ [illegible] ప్రాప్యస్య [illegible]" ఇతి న్యాయేన [illegible] ప్రాప్య [illegible] పురుషార్థనిష్ఠాప్రకాశకానాం ఇతి [illegible].

అత్ర అనిరోధనాత్ [illegible] యాం. శ్రీప్రాప్త్యనన్తరమ్ యథా [illegible] నిరోధస్య [illegible] నిష్ఠాప్రకాశకత్వాత్; ఏవఞ్చ, "[illegible]" ఇత్యాదేః [illegible] ఉపాయస్య [illegible] స్వరూపనిష్ఠాప్రకాశకత్వేన వ్యాఖ్యా [illegible], "[illegible]" ఇతి [illegible] ప్రాప్య [illegible] స్వాత్, [illegible] వ్యాఖ్యాతమ్.

అథవా "[illegible]" ఇత్యస్య సహాయాధికారః. నహి [illegible] అశక్తానాం కశ్చిదస్తి; సుకరాణాం నామస్మరణాదీనాం కస్యచిదా

ఇరుక్కుమ్ నాళ్ ఉకన్దరుళిననిలఙ్గళిలే ప్రవణనాయ్,
గుణానుభవైశ్వర్యఙ్గళిలే పొళుతుపోక్కాకైయుమ్,

న్తర్గతానామనేకేషాంసమ్భవాత్, తత్రజన్మాన్తరసహస్రేష్వితిఫలస్య అత్యన్తవిళమ్బితత్వజ్ఞానాత్, భక్త్యాచసాపాదశక్తేః, భగవన్తంపరిగృహ్ణాతీతి తత్రప్రాప్యత్వరాఅపేక్షితేతి ; స్వరూపానుచితత్వజ్ఞానేపి కస్యచిద్భక్తిత్యాగసమ్భవాత్ ; సాపాత్సాధనాశక్తేర్దీర్ఘకాలసేవనీయాగాద్యనుష్ఠానవిషయతన్ద్రియాశ్చఅశక్తిశబ్దార్థత్వస్య, "ఆలస్యాదల్పశక్తేశ్చ"ఇతి వచనమనుసృత్యావిశేషపరత్వోక్తదిశావక్తుంశక్యత్వాచ్చ, నేయంయోజనాఆచార్యైరుక్తా.

ఆద్యఫలాయాఽపేక్షితాన్యాహ (ఉకన్దరుళినవితి);రక్ష్యవస్తులాభహేతుతయాభగవతః పరమపదాదప్యత్యాదరవిషయీభూతశ్రీరఙ్గవృషాద్రిప్రభృతయోదివ్యదేశాఇతి సూరిసూక్తిషుతత్రతత్రస్పష్టమ్. ఉక్తఞ్చ శ్రుతప్రకాశికాయామ్ ;-"పుణ్యక్షేత్రాదిషుభగవతః ప్రీతిః స్వస్మిన్ప్రీతిమత్పురుషవరణార్థా" ఇతి. తత్ప్రావణ్యపూర్వకగుణానుభవజనితప్రీతికారితకైఙ్కర్యనిష్ఠతాచఇహైవఫలహేతుః.

అవధారణబలేన ప్రాతికూల్యవర్జనమప్యర్థసిద్ధమ్. అత్రచావిశేషేణగుణశబ్దప్రయోగాత్ సౌన్దర్యాదివిగ్రహగుణానాం సౌశీల్యాద్యాత్మగుణానాఞ్చలాభః. యస్యహిభగవతిప్రీతిర్నాస్తి;నాసౌవైష్ణవః. ప్రీతిశ్చనసాధనత్వేన ; కిన్తుస్వరసతయా; సాధనత్వేనతుప్రీతౌదుఃఖనివృత్తిశ్చఫలేవాసౌ; కైవల్యార్థీ కేవలంభగవల్లాభార్థీతివఞ్చయతి.

"తేభక్తావాసుదేవస్య నామకర్మాదికీర్తనే । ముఞ్చన్త్యశ్రూణిసంహర్షాద్యేతుహృష్టతనూరుహాః ॥ కీర్తితేతుహరౌనిత్యంరోమాఞ్చోయస్యజాయతే । స్నేహేనకమ్పస్స్వేదోవాతథాష్టోద్గలబిన్దవః ।

ఇష్టప్రాప్తియుక్తమ్ శ్రీవైష్ణవర్కళ్ [illegible] ప్రమాణస్థు
ఉపేక్షిత్వ [illegible] యుమ్,

విష్ణుభక్తిసమాయుక్తాన్ శ్రౌతస్మార్తప్రవర్తకాన్ । ప్రణతో భవతి యో యా
[illegible] ప్రసీదతి" ఇతి. "యదాచరే [illegible] స్వసేవ్యానంత దానీముత
[illegible] । అస్మిన్నర్థే మానతయా ద్రష్టవ్యా భక్తిసాధనాః ॥" అత్రభూతా
[illegible] పాలనమ [illegible] యమ్. తదభావేపి రాజ
[illegible] వాక్యేన భగవదనభిమతత్వోక్తిః.

విష్ణుభక్తిసమాయుక్తాన్ [illegible] (ఇ
ష్టప్రాప్తియుక్తమ్). "విష్ణుభక్తముదాయాన్తం యో హృష్ట్వా సుము
ఖః ప్రియః । ప్రణామాదిభిరభ్యర్చ్య వాసుదేవాయ తత్తథా । స వై భక్త
[illegible] జగత్త్రితయమ్" ఇతి [illegible] తే. ఏతత్ప్రమాణవిషయ
[illegible] ప్రవృత్తి
[illegible] ఉక్తవిశేషకోత్తరనాయ [illegible] క్తిః.

"ఇష్టప్రాప్తియుక్తమ్, [illegible] వర్ణాశ్రమ [illegible] వ్యాఖ్యానా
[illegible]. "తస్మాద్భాగవత [illegible] పాదంశ్చ వచస్త
థా । [illegible]" "న్యపచోపి మహీ
[illegible] । విష్ణుభక్తివిహీనో యో యతిశ్చ శ్వపచాధ
మః । [illegible] । మత్కథా
శ్రవణే భక్తిస్స్వరసేత్రాఙ్గవిక్రియా । మమానుస్మరణం నిత్యం యశ్చ
[illegible] । భక్తిరష్టవిధా హ్యేషా యస్మిన్మ్లేచ్ఛేపి వర్తతే । సవి
[illegible] । తస్మై దేయం తతో గ్రా
హ్యం [illegible] । అపార్థకం ప్రపన్నస్య న తథా ద్రా
[illegible] ఇతి । [illegible] భాగవతాస్మృతాః । న

తిరుమన్త్రిత్తిలుమ్ ద్వయత్తిలుమ్ నియతనాకై యుమ్,

ర్వవర్ణేషు తేషూద్రాయేహ్యాభక్తాజనార్దనే। నైష్ణవానాంవిశేషాస్తి విష్ణోరాయతనంమహత్ । జఙ్గమశ్రీవిమానాని హృదయానిమనీషి ణామ్। యఃపశ్యతిసుభాచారం నైష్ణవంవీతకల్మషమ్। యస్మిన్కస్మి న్కులేజాతం దణ్డవత్ప్రణమేద్భువి। "ప్రణమేద్దణ్డవద్భువి"ఇతిపాఠః "మద్భక్తంశ్వపచంవాపినిన్దాంకుర్వన్తియేనరాః। పద్మకోటిశతేనాపి నతేషాంనిష్కృతిర్భవేత్" "మద్భక్తస్యకృతఘ్నస్యమోహాన్నిన్దాంకరోతి యః। సహత్యాయాపరోవాపి సర్వజ్ఞోపినరాధమః। చణ్డాలమపిమ ద్భక్తం నావమన్యేతబుద్ధిమాన్ । అవమత్యపతత్యేవరౌరవేనరకే నరః। అనైష్ణవసమస్యారాధవమానాచ్చకేశవే। నైష్ణవేపరివా దాచ్చపతత్యేవనసంశయః। యతినిన్దాపరోనిత్యంనైష్ణవానవమత్య తు। అధ్యాత్మవిముఖస్సోస్తుబినసైర్యాంకరోతియః। వాలాగ్రమపివి ద్భక్తేకుర్యాద్యోవమతింమునాక్ । కల్పకోటిశతంప్రాప్యనైషమానమ పితోషయేత్" ఇత్యాదీనిప్రమాణాన్యనుసన్ధేయాని.

ఏతదర్థఞ్చ, అనన్యభోగత్వ భాగవతశేషత్వ జ్ఞాపకమూల మన్త్రస్థ తృతీయమధ్యమపదజ్ఞానమావశ్యకమితిభావః.

స్వరూపయాథాత్మ్యపరాణాం శరణాగతికరణీభూతానాఞ్చ మన్త్రాన్తరాణాం సత్వాన్నినియమతోనయోర్జ్ఞానేతస్యావశ్యమితిశఙ్కాం నిరాచష్టే(తిరుమన్త్రిత్తిలుమితి). "అనన్యమనసస్సైవపమూలమన్త్రం సమాశ్రితాః। దృష్ట్వైవవైష్ణవాన్విప్రాన్ప్రణమన్తిరమన్తిచ" ఇతి "ప్రసాదాదీనిసర్వాణిశ్రీవైష్ణవైర్మనసాసదా। ధ్యానేనతుద్వయస్యైవ భోక్తవ్యానిమహామునే। ద్వయంద్వాదశవారఞ్చ స్నానేపానేచతర్ప ణేకృత్వానిత్యంజపంకుర్యాద్వైష్ణవోమన్త్రవిత్తమః। శుచిరవానాప్వ

కులీనోవా తపస్వీవాపరాశర । ద్వయమాధిరీనో చేత్తం దూరతః పరివర్జయేత్" ఇత్యాదిభిర్మూలమన్త్రద్వయయోరైవ్యస్యైవావశ్యజ్ఞాతవ్యత్వం ప్రతీయత ఇతి భావః.

అత్ర ద్వయే యత్త్వం విరుద్ధార్థమన్త్రాణాం స్వరూపతస్త్యాగః ; అవిరుద్ధార్థేష్వంతేల్యబుద్ధివిరహః ; [illegible] స్త్వాదిభిరాధిక్యం ప్రాగుక్తమ్ : ద్వయస్య ప్రభావః పరాశరాయ నారదేనోక్తః ; "మన్త్రాణాం పరమో మన్త్రో గుహ్యానాం గుహ్యముత్తమమ్ । రహస్యానాం రహస్యం [illegible] । సర్వసారభూతం చ సర్వకల్మషనాశనః । [illegible] ఇతి. "అతిపాప [illegible] ద్వయమన్త్రాః [illegible] తత్వాదీని ద్రష్టవ్యాని ;

తదేవ [illegible] సర్వమన్త్ర [illegible] "[illegible] వేదసారేణ భక్తిమార్గ [illegible] ద్వయేన [illegible] ఇత్యుక్తమ్ ; తస్మాచ్చ భగవతా, "[illegible] భక్తియుక్తః పరోత్తమః । ద్వయేన [illegible] । [illegible] ఇత్యుక్త్వా, "[illegible], [illegible] ద్వయముపన్యస్తమ్, [illegible]" ఇత్యుక్తమ్ ; లక్ష్మ్యా చ "[illegible] ద్వయముచ్చరతి [illegible] ద్వయం [illegible] ఇత్యుపక్రమ్యోపదిష్టమ్.

సాత్యకితన్త్రేచ, "అధీతాబహవోమన్త్రాశ్శ్రీమదష్టాక్షరాదికాః।" ఇత్యుపక్రమ్య "తస్మాత్సకృత్కృతేనైవకర్మణా యేనమానవః। సకృజ్జప్తేనమన్త్రేణకృతకృత్యస్సుఖీభవేత్ । తద్బ్రూహికగ్నతన్మన్త్రం దయార్ద్రహృదయోహ్యసి" ఇతి బ్రహ్మణాపృష్టేనభగవతా, "సత్యముక్తాన్యశక్యానికర్మాణికమలాసన" ఇత్యారభ్య సకృదుచ్చారణానుష్ఠానాభ్యాం ముక్తిసాధనయోర్మన్త్రకర్మణోస్సద్భావముక్త్వా, "కిన్తు తస్యైవమన్త్రస్యకర్మణఃకమలాసన। సలభ్యతేధికారీవాశ్రోతుకామోథవాసరః । త్వన్తుమద్భాగ్యసంయోగాదేతత్కర్త్రాభివాఞ్ఛసి । బ్రవీమిసర్వకర్మభ్యోగరీయోమన్త్రమేవచ । ప్రథమంశృణుమన్త్రాణాం మన్త్రరాజమనుత్తమమ్ । సర్వమన్త్రఫలాన్యస్య విజ్ఞానేనభవన్తినై। ఏతన్మన్త్రమవిజ్ఞాయయోనరోమామభీప్సతి । బాహుభ్యాంసాగరం తర్తుమలబ్ధ్వాప్లవమిచ్ఛతి । తస్మాద్యోమామభీప్సేతయోవాసుఖితుమిచ్ఛతి । మన్త్రరాజమిమంవిద్యాద్గురోర్వచనపూర్వకమ్ । నానుకూల్యంననక్షత్రం నతీర్థాదినిషేవణమ్ । నపునశ్చరణంనిత్యంజపంవాపేక్షతేహ్యయమ్" ఇత్యుక్తమితిప్రదర్శితమ్.

ద్వయశబ్దశ్చాత్ర- ఉపాయోపేయరూపార్థద్వయప్రతిపాదకత్వాత్; అతిప్రసఙ్గోరూఢ్యాపరిహార్యః; తత్సిద్ధిశ్చ - "సర్వేషామేవ మన్త్రాణాం మన్త్రరత్నంద్వయంహ్యయమ్ । మన్త్రరత్నంద్వయం న్యాసఃప్రపత్తిశ్శరణాగతిః।నామానిమన్త్రరత్నస్యపర్యాయాణినిబోధయ" ఇత్యాదివచనేభ్యః వరణసమర్పణరూపార్థద్వయప్రతిపాదకత్వాదితితత్త్వదీపానుయాయినః;

యద్యపి, "ఓమిత్యేకాక్షరంమన్త్రమేకంగూఢార్థముచ్యతే। ప్రకాశార్థంద్వయోరేకమక్షరైఃపఞ్చవింశకైః। తస్మాన్మన్త్రద్వయం బ్రహ్మన్ షడ్వింశత్యక్షరంవిదుః। తస్యవిష్ణోఃప్రసాదేనమయాలబ్ధంద్వ

యావిభో। మన్త్రద్వయస్య మాహాత్మ్యం కల్పకోటిశతైరపి। నాహం వక్ష్యామి దేవేశ కింపునస్త్వమస్తైరపి। ప్రణవం మన్త్రరత్నం చ మన్త్రద్వయముదాహృతమ్। ఓమిత్యేకాక్షరం మన్త్రం గూఢార్థం ప్రణవస్తథా। ప్రణవస్య ప్రకాశార్థం మన్త్రరత్నముదాహృతమ్। ప్రణవం ప్రణవాదూర్ధ్వం మన్త్రద్వయముదాహృతమ్।" ఇత్యాదిభిః ప్రణవసహకారేణ మన్త్రరత్నస్య ద్వయత్వం ప్రతీయతే; తథాపి ప్రణవసహితస్య నమఃపదాద్యస్య మన్త్రరత్నస్య త్రైవర్ణికవిషయత్వేఽప్యేవ, "స్త్రీశూద్రాదీనాం చ మన్త్రం ప్రణవవర్జితమ్। నమోఽన్తం మన్త్రరత్నం చ జపేయుర్ద్వయసంజ్ఞకం సదా। ఋష్యాదీంశ్చ కరన్యాసమఙ్గన్యాసం చ వర్జయేత్। [illegible]। స్త్రీణాం చ సర్వవర్ణానాం ప్రపన్నానాం తథైవ హి॥ ఏవం జ్ఞాత్వా ద్విజశ్రేష్ఠ ద్వయం నిత్యముదీరితః। శ్రీమన్నారాయణం ధ్యాత్వా [illegible]" ఇతి ప్రణవమహితస్య త్రైవర్ణికాధికారస్య నమోఽన్తస్యాపి ద్వయశబ్దాభిధేయత్వసద్భావాత్, మన్త్రరత్నమాత్రే బహుశో ద్వయశబ్దప్రయోగస్యోదాహృతత్వాత్, "బుద్ధ్యస్వైవ ద్వయం బ్రహ్మన్ మామేవానన్యమానసః" ఇతి — తావన్మాత్రస్యాపి [illegible] ద్వయత్వవచనాచ్చ మన్త్రద్వయనామ్నోక్తే ప్రణవసంగ్రహేఽపి, కేవలద్వయశబ్దప్రయోగే వాక్యద్వయమాత్రమన్త్రసంగ్రహ ఉపపద్యత ఏవేతి బోధ్యమ్.

న చ మన్త్రరత్నస్యాపి [illegible] వైదికత్వాత్, సర్వాధికారత్వానుపపత్తిః; తన్త్రాదిభిః [illegible] ద్వయం పఠిత్వా, "సత్యం తద్ద్వయమ్, సత్యమాచార్యోధనమ్" ఇతి సంహితోక్త్యా చాగమస్య సహితత్వాత్; ప్రపన్నసంహితాదిషు మన్త్రోద్ధారకరణేన మన్త్రమూలతాన్త్రికమన్త్రత్వాభ్యుపగమాత్;

ఆచార్యప్రేమమ్ కన త్తిరుక్కై-యుమ్,

నచసర్వాధికారత్వే, "నలభ్యేతేధికారీవా" ఇతివచనవిరోధః; [illegible] ధ్వాధికారస్యాలభ్యేపివిశ్వాసదౌర్లభ్యేనాధికారిదౌర్లభ్యపరత్వాత్; తస్యపూర్వాచార్యాద్వయే అర్థవచ్ఛబ్దమప్యపిదధతే; తన్మూలమస్య కారిదుర్లభత్వమితిరమ్యజామాతృదేవైరుక్తేరపీదమేవమూలమ్;

అతఏవహి, పాద్మే; - "బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః స్త్రియ శ్శూద్రా స్తథేతరే । తస్యాధికారిణస్సర్వే" ఇతి సర్వాధికారితా ముక్త్వా, "మమభక్తాస్తు తే యది । అనన్యశరణానాం చ" ఇత్యాభిధ్య "వక్తవ్యం మన్త్రముత్తమమ్।" ఇత్యన్తేననియతాధికారత్వమావిష్కృతమ్; అతో నిరతిశయప్రభావతయా పాద్మాదిసిద్ధస్యాస్యానన్యాస్త తౌల్యప్రసక్తిః;

(౧) "యేనకేనాపిప్రకారేణద్వయవక్తాత్వమ్" "ద్వయమర్థానుసన్ధానేనసహసదైవంవక్తా" "ద్వయైకనిష్ఠోభూయాః" ఇత్యాద్యాచార్యసూక్తయః, ద్రమిడోపనిషత్స్తోత్రగద్యాదీనాం ద్వయవ్యాఖ్యానతయా ప్రవృత్తిశ్చాతిశయవిశేషమస్యజ్ఞాపయన్తీతి.

కేచిత్తు, ద్వయశబ్దేనాత్రమన్త్రేతరరహస్యద్వయముచ్యతే ఇత్యాహుః; ద్వయప్రకరణేగురూపసత్త్యాదేరనుష్ఠానాపరత్వమితిశఙ్కాంవారయితుమాహ (ఆచార్యప్రేమమిత్యాది). [illegible] రాజమిమంవిద్యాద్గురువన్దనపూర్వకమ్ । గురురేవపరఃకామో గురు రేవపరాగతిః। గురురేవపరావిద్యా గురురేవపరాయణః । [illegible] త్యగురుందీర్ఘప్రణామైస్త్రిభిరాదితః । తస్యాజ్ఞాగ్రహణస్యార్హః [illegible] ధాయవినయాన్వితః । గృహ్ణీయాన్మన్త్రరాజాఖ్యం [illegible]

(౧)

నరః" ఇతిమన్త్రస్య కేవలత్వే గుహ్యానన్యాతిశయం ప్రవర్తితస్య
త్వేనాంగత్వాత్, "యదృచ్ఛయాశ్రౌతం మన్త్రం" ఇతిన్యాయాదేవ
సాహిత్యేమన్త్రస్య నిష్ఫలత్వాత్; తస్య ... ఇతినహ్య
శ్రేయసాం; విశేషతో మన్త్రస్య ... ఇత్యా
ప్రయోజనమితి తత్ర దీక్షః పాఠః, "యస్తు మన్త్రం ... ధార్య
యత్నతః । ఆచార్యస్య ... " ఇతి
... ధారణే ... మన్త్ర
... దీక్షా ... త్వం.

అథవా, ఆచార్యరుచిపరిగృహీతత్వాత్ ...
ఆచార్య ... (ఆచార్యత్వం). అథవా, ఆచార్య
... ప్రవృత్తి ...
... (ఆచార్యత్వం). ...
మన్త్రస్య ... మన్త్రస్య ...
... "యస్య దేవే"
ఇత్యుక్తప్రకారమితి.

అత్ర, "మన్త్రనాథం గురుం మన్త్రం ... ।
... సుఖం ... ।
... " "... దేవః ... మన్త్ర
... " "ఆచార్యస్య ... ।"
"ఆచార్యస్య ప్రసాదేన మమ సర్వమభీప్సితమ్ । ...
... సుఖం భవేత్।" "యస్య దేవే గురుర్యోగ్యః" ఇత్యాదీని
ప్రమాణాన్యనుసన్ధేయాని;

... ద్వయ ... ;—"... ధ్యానం ... ధ్యాన ...
... ప్రపత్తి ... జన్మ ... దగ ... ప్రపత్తి

ఆచార్యన్ పక్కలిలుమ్ ఎమ్బెరుమాన్ పక్కలిలుమ్
కృతజ్ఞనాయ్ప్పోదుకైయుమ్

ప్రభావాత్ । నిష్ప్రత్యూహోన్మేషం స్యాన్నియతరసతయా సర్వశేషిత్వయోగాదాచార్యస్సద్భిరప్రత్యుపకరణధియా దేవవత్స్యాదుపాస్యః" ఇతి; అజ్ఞాననిరోధకత్వం భగవతః;—"అజ్ఞానజం తమః నాశయామి" ఇతి గీతమ్; "గుశబ్దస్త్వన్ధకారస్స్యాద్రుశబ్దస్తన్నిరోధకః" ఇతి నామనిర్వచనముఖేన ఆచార్యస్యాపి తదుక్తమ్; "హరిర్హరతి పాపాని" "ఆచార్యవత్తయా ముక్తౌ" ఇత్యుభయోరఘపరిహర్తృత్వముక్తమ్; భగవాన్ స్వాశ్రితానపహతపాప్మత్వాదినా పరమసామ్యమాపాహతి; ఆచార్యోఽజ్ఞానభక్త్యాదినా; (జన్మప్రధ్వంసిజన్మ) భగవత్పక్షే స్వయమావిర్భావః; ఆచార్యపక్షే శ్రేష్ఠజన్మ; దివ్యదృష్టిప్రభావాత్, "యం పశ్యేత్" "సన్దృష్టాః" ఇత్యుభయత్రోక్తేః; "కృపయా పర్యపాలయత్" "ప్రసన్నః కృపయా వదేత్।" ఇత్యుభయోః కృపాయోగః. నియతరసత్వమాచార్యస్య శిష్యే నిత్యానురాగవత్త్వమ్; "రసో రాగే ద్రవే గుణే" ఇతి నిఘణ్టుః; భగవతస్తు "రసో వై సః" ఇత్యుక్తిం భోగ్యత్వమ్; "ఆచార్యార్థాత్మదేహత్వమిత్యాచార్యస్య శేషిత్వముక్తమ్. "ప్రత్యుపకారో న విద్యాప్రదానస్య" ఇతి వచనమభిప్రేత్య అప్రత్యుపకరణధియేతి. "దేవమివాచార్యముపాసీత" "యథానుజీవిన్నృపతిమ్" "యథా భ[illegible]తమ్" ఇత్యాద్యభిప్రేత్య దేవవదితి.

ఆచార్యప్రేమరహితానామిచ్ఛత్యాజ్యత్వం స్మర్యతే; "ఐహికాముష్మికం సర్వం మమాష్టాక్షరదో గురుః । ఇత్యేవం యో న మన్యేత త్యక్తవ్యాస్తే మనీషిభిః" ఇతి,

నేదమాచార్యప్రేమసాధనమ్, కిన్తు, ఉపకారస్మృతిజనితతయా రాగప్రాప్తమిత్యాశయేనాహ (ఆచార్యనితి). "ఆత్మనో హ్యతిని

పస్య యోగిత్వేయపద్యాత్మతామ్ । [illegible] సంస్కృతత్వదా । స్వయాదేహానుసారాత్ [illegible] ప్రతిష్ఠానినుగోః [illegible] । [illegible] అచార్యాయహాకేన [illegible] । [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible]

[illegible] ఆచార్య [illegible] “ [illegible] ” “ [illegible] ” [illegible] । [illegible] ” “ [illegible] ” [illegible] ఆచార్య [illegible] ” [illegible]

ఆచార్యలక్షణం న్యాసవింశత్యాముక్తమ్; "సిద్ధం సత్సంప్రదాయే స్థిరధియమనఘం శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం సత్త్వస్థం సత్యవాచం సమయనియతయా సాధువృత్త్యా సమేతమ్। డమ్భాసూయాదిముక్తం జితవిషయగణం దీర్ఘబన్ధుం దయాళుం స్ఖాలిత్యే శాసితారం స్వపరహితపరం దేశికం భూష్ణురీప్సేత్" ఇతి. తదుపదేశక్రమశ్చోక్తస్తత్రైవ; "స్వాధీనాశేషసత్తాస్థితియతనఫలం విద్ధి లక్ష్మీశమేకం ప్రాప్యం నాన్యం ప్రతీయాస్స చ శరణతయా కశ్చిదన్యం వృణీయాః। ఏతస్మాదేవ పుంసాం భయమితరదపి ప్రేక్ష్య మోక్షేత్తదాజ్ఞామిత్యేకాన్తోపదేశః ప్రథమమిహ గురోరేకచిత్తేన ధార్యః" ఇతి.

అత్ర, "స్వయమాచరతే యస్మాత్" ఇత్యేతత్, "సమయనియతయా సాధువృత్త్యా సమేతమ్" ఇత్యుక్తమ్; "ఆచారే స్థాపయత్యపి" ఇత్యేతత్-"స్ఖాలిత్యే శాసితారమ్" ఇతి; ఉభయత్ర హేతుస్స్వపరహితపరత్వమ్; పరహితపరత్వే దయాళుత్వమ్; తదవిచ్ఛేదహేతుర్దీర్ఘబన్ధుత్వమ్; నిషిద్ధనివృత్తిరూపాచారే హేతుర్జితవిషయగణత్వమ్; ఏవమన్యేషామపి విశేషాణాం కేషాఞ్చిదుపదేశముఖేన ఆచారస్థాపనే కేషాఞ్చిదనుష్ఠానముఖేన ఆచారవ్యవస్థాపనే యథాయథం సాక్షాత్పరమ్పరయా వా వినియోగో ద్రష్టవ్యః.

మన్త్రేణ న్యాసానుష్ఠానప్రకారశ్చ "శ్రీమన్నారాయణస్స్వామీ దాసస్త్వమసి తస్య వై। పరమాప్తస్త్వమేవార్థమనుకూలో వివర్జయన్। ప్రాతికూల్యం సువిస్రబ్ధస్సంప్రార్థ్య శరణం పరమ్। వ్రజ తస్యైవ చరణౌ తత్రైవాత్మానమర్పయ। ఇతి సమ్బోధితస్త్వేవం మన్త్రేణాత్మానమర్పయేత్" ఇతి దర్శితః.

ప్రత్యుపదేశప్రకారశ్చ ప్రదర్శితః. "నిత్యం విష్ణుపరం కర్మ కురు నిన్ద్యాని మా కృథాః। స చాత్మానం విబుధ్యస్వ మా కామేషు మనః కృథాః॥

జ్ఞానమున్ విరక్తియుమ్ శాన్తియుమ్ ముక్తియునాయిరుప్ప-మ్
పరమసాత్త్వికనోడే సహవాసమ్ [illegible] యుమ్

[illegible] జన్యానిత్యమూర్తేః [illegible] వానం [illegible] దేవతాః । [illegible] ప్రాప్తుమర్హన్త్యలభ్యమ్ ॥ ఉపాస్యత్వ [illegible] సతో "[illegible]" ఇతి; ఈదృశాచార్యాయత్తత్వాత్ [illegible] లాభస్య [illegible] మితి భావః; ఏతేన తత్త్వమపి హి, "[illegible]" ఇతి నిష్కృత్యభావస్సూచితః.

ఆచార్యప్రాప్తిహేతు సౌహార్ద [illegible] ఈశ్వరోపకార [illegible] ఇత్యనుసన్ధేయమిత్యాహ (ఎమ్పెరుమాన్ [illegible]). ఈశ్వరోపకార [illegible] తాం చ ఆచార్యోపకారకతాం జ్ఞాన [illegible], ఆచార్యస్య [illegible]. "ఎమ్పెరుమాన్" ఇతి-ఉపకా [illegible] ఆచార్య [illegible] ఉపకారానుసన్ధానే జ్ఞానహానిః; ఈశ్వరకృతోపకారానుసన్ధానే సంసారావిచ్ఛేద ఇత్యుక్తం కృష్ణపాదైః;

యద్యప్యాచార్యోపచారరూప [illegible] ప్రకరణే నేశ్వరవిషయ [illegible]; తథాపి [illegible] ఆచార్యగత [illegible] అనుసన్ధాన [illegible]; తదుపకారానుసన్ధానస్య ప్రశస్తాదరాతిశయ [illegible];

కేచిత్తు, [illegible] ఆచార్య [illegible] ఎమ్పెరుమాన్ [illegible], ఆచార్య [illegible] కార్యమితి జ్ఞాపయితుమాహ-ఎమ్పెరుమాన్ [illegible].

అథ, ఆచార్యప్రాప్తిహేతు [illegible] మాహ (జ్ఞానమున్ ఇతి). "మద్భక్త [illegible] సహవాస [illegible]" [illegible],

వైష్ణవాధికారికర్తవ్యాపేక్షితమ్.

"వృద్ధానాచారసమ్పన్నాన్ విష్ణుభక్తాన్ దృఢవ్రతాన్ । సత్త్వస్థాన్ నా
నపరాన్నిత్యం సేవేత సన్నతః । విశిష్టైః పరమైకాన్తిజ్ఞానవైరాగ్యభక్తి
భిః । తాదృశైరేవ కుర్వీత సహాసజ్కథనాదికమ్" ఇత్యాదీని ప్రమాణా
నీహానుసన్ధేయాని;

(శాన్తిః) అహఙ్కారనివృత్తిః; నత్విన్ద్రియనిగ్రహః. విరక్తేశ్చ
పృథగుక్తేః; "సత్త్వేన నపరాన్" ఇత్యనేనసోక్తా; సాత్త్వికశబ్దః-"సాత్త్వి
కైస్సహసమ్భాషణమ్" ఇత్యేతత్ప్రీత్యభిజ్ఞాపనాయ" ఇతి. "ఈదృశా
భువిదుర్లభాః" ఇతిజ్ఞాపనాయ "నారజ్ఞాయదికశ్చిదస్తిభువనే" ఇతిమ
దేకవచననిర్దేశః.

ఏతత్సర్వం వైష్ణవాధికారిణోఽవశ్యాపేక్షితమిత్యత్ర "విష్ణో
ర్దాస్యైకఫలతాతదేకోపాయతాస్థితిః । తదాజ్ఞాకరణేప్రీతిస్తత్కల్యా
గుణకీర్తనమ్ । తచ్చిహ్నాఙ్కితదేహత్వం తదీయారాధనేరతిః । తదన్య
స్పర్శవైరాగ్యమిన్ద్రియార్థేష్వలోలతా । ఆచార్యాధీనవృత్తిత్వమా
చార్యార్థార్థదేహతా । క్రోధలోభమదాలస్యమానలోభవిహీనతా ।
సత్యశౌచదయాధైర్యశాన్తిసన్తోషయుక్తతా । ఇత్యేతే గళుత్తే ద్వ్యర్థా
వైష్ణవానీతకల్మషాః ॥ సభాజ్యాదర్శనేనైవనావజ్ఞేయాఃకథఞ్చన" ఇ
త్యాద్యనుసన్ధేయమ్.

(పుఱమ్బుణ్డాన) ఇతి-తదన్యస్పర్శవైరాగ్యోక్తిః; అన్యశబ్దస్సా
ధనాన్తరపరః, రక్షకాన్తరపరోవా; ఇన్ద్రియార్థేష్వితి పృథగుక్తేః;
తదేకేతి - ఉపాయవరణస్య, వృతోపాయపరిపాలనస్యచోక్త్యావాక్య
ద్వయతదర్థకథనమ్. విష్ణోర్దాస్యైకేత్యేకశబ్దేన ప్రయోజనాన్తరవ్యవ
ధానవ్యవచ్ఛేదాత్, ప్రాప్యత్వోక్తా ; తదాజ్ఞాకరణేత్యాదినోక్తార్థః
"ఇరుక్కుమ్నాళ్" ఇత్యత్రోక్తః; తదీయారాధనమితి-ఇప్పడియిరు

(౨) ఇన్దవధికారిక్కు రహస్యత్రయమనుసన్ధేయమ్,
(3) ఎల్లాంప్రమాణఙ్గళిలుమ్ దేహత్తాలేపేఱ్ఱిలతు;

కు—మిత్యనేనవివృతమ్; ఆచార్యాధీనేతి-ఆచార్యప్రేమ, తదుపదిష్టమన్త్రే అత్యన్తాభిరతిశ్చేతిబోధ్యమ్.

నన్వస్త్వేతత్సర్వమవశ్యాపేక్షితమ్; కిమేతావతారహస్యత్రయజ్ఞాతవ్యతాయా ఇత్యాశఙ్క్యాహ (ఇన్దవితి). ఉపయోగప్రకారః ప్రదర్శితః.

అథరహస్యత్రయస్య సకలేతరప్రమాణవ్యావృత్తతాంతస్య పరస్పరపునరుక్తతాంతాత్పర్యభేదేనదర్శయతి (ఎల్లాప్రమాణఙ్గళిలుమితి). కర్మజ్ఞానభక్తిప్రతిపాదకానాంశాస్త్రాణాం విశిష్టదేహసాధ్యసాధనవిశేషబోధకతయా పురుషార్థస్యదేహాధీనత్వంతత్రబోధ్యతే ; మన్త్రేతుముఖ్యముపదేశసమనబోధపూర్వకం తృతీయపదేపురుషార్థబోధనాత్ ; స్వీకారపురుషార్థయోః స్వసాధ్యసాధనభావావగమాత్, స్వీకర్త్రాత్మాధీనత్వమ్ ; శ్లోకేఏకశబ్దేనతస్యాప్యుపాయతానిషేధాత్, అహంత్వేతి-స్వీకృతభరస్య స్వస్యైవసాధనత్వబోధనాచ్ఛభగవదధీనత్వమ్; ద్వయేతుఉపాయభూతస్యభగవతో లక్ష్మీవైశిష్ట్యబోధనాత్, లక్ష్మ్యధీనత్వమిత్యర్థః, సర్వశబ్దః-మన్త్రానువిధాయిప్రమాణపరః. "కర్మజ్ఞానఇచ్ఛభక్తిశ్చఇతిశాస్త్రస్యాపాశ్రయాః। ఉపాయాశ్చాప్యపాయాశ్చశాస్త్రీయానిర్మితామయా।" ఇత్యాదౌభగవదతిరిక్తసాధనబోధకశాస్త్రాణామేవశాస్త్రపదేన వ్యవహారదర్శనాదిహాపితథావ్యవహారః.

నచ. తేషుకర్మాదీనామేవసాధనత్వోక్తేః†రనుక్తోపాయలాభః. "యజ్ఞఃకర్మసముద్భవః। కర్మబ్రహ్మోద్భవంవిద్ధిబ్రహ్మాక్షరసముద్భ

---

† అనుక్తోపాలమ్భః

నమ్" ఇత్యుక్తేః, ఇత్థంహి తత్ర భాషితమ్;—అన్నపానాదినా తృప్తప్రాణో రాధిష్ఠితం శరీరం కర్మణే ప్రభవతీతి కర్మసాధనభూతం శరీరమప్యుపాసనో ద్భవమితి. "శరీరయాత్రాపి చ తే" ఇత్యత్ర భాష్యమ్; జ్ఞాననిష్ఠోపకారిణో శరీరయాత్రాపి న సేత్స్యతీతి. "ఉషస్తిః కిల చాక్రాయణో బ్రహ్మవిదగ్రేసరః అనశనేన ప్రాణసంశయమాపన్నో బ్రహ్మవిద్యానివృత్తిభయాత్ప్రాణానామనవసాదం కాఙ్క్షమాణః" ఇతి చ సర్వాన్నాధికరణభాష్యమ్. అతోఽన్యత్రోపక్రాన్తసాధనస్యాపి యావత్సాధనసమాప్తి తదుపకారకం శరీరం రక్షణీయమితి తత్ర తత్రాభిహితమితి శరీరాధీనత్వాత్ఫలస్య బోధ్యత ఇతి సువచమ్. ఇహాప్యుపక్రాన్తే సాధనే కృత్స్నత్వోక్తస్య మవశిష్యత ఇతి న ఫలాయ శరీరధారణాపేక్షేతి విశేషః.

ఏతేన, ఆచార్యోపసత్త్యాదేశ్శరీరసాధ్యత్వాదిహాపి శరీరాపేక్షావిశిష్టేతి నిరస్తమ్. ప్రపత్తేః కాయికవ్యాపారత్వాభావాన్న శరీరాపేక్షా; భక్తేరపి తథాత్వేఽపి తదఙ్గభూతానాం కేషాఞ్చిత్కర్మణాం శరీరసాధ్యత్వాత్తదపేక్షేతి విశేషః. కాయికత్వేఽపి ప్రపత్తేస్సాధనత్వేపి తదభావేపి ఫలసమ్భవాన్నియమతో న శరీరాపేక్షేత్యాశయ ఇత్యన్యే; శరీరగతబ్రాహ్మణ్యాదివిశేషస్యానధికారితయా తత్ర సాధనత్వోక్తా; నత్విహేతి విశేష ఇత్యపరే.

శరీరగతబ్రాహ్మణ్యాదిప్రయుక్తానాం కర్మణాం మోక్షోపయుక్తతాయాస్తత్రాభిధానాదిహ తేషాం త్రైవర్గికాన్యఫలార్థత్వాదుక్తేర్న్విశేష ఇత్యపరే; ఏతదభిప్రాయేణైవ పరవ్యూహామూర్తిదేవతైక్యనిష్ఠానామాత్మగతదేహాపారతన్త్ర్యే తాత్పర్యమిత్యుక్తమ్; తత్రానుపదమేవ ఆత్మస్వాతన్త్ర్యే శాస్త్రబోధ్యత్వముక్తమ్; తత్, "స్వస్వాతన్త్ర్యనబోధస్తు" ఇతి వచనమనుసృత్యేతి బోధ్యమ్.

యద్యపి మన్త్రే సూత్రప్రయోజనాయాం సమర్థ్యస్యైవ పరమా నన్యోపాయతా బోధ్యతే. సూత్రప్రయోజనాయామప్యత్ర పారత న్త్ర్యబోధనాద నన్యశరణత్వలాభః; తథాపి స్థూలయోజనాభిప్రాయ కోఽయం గ్రన్థః. పరమపదము వ్యాఖ్యానే స్వప్రవృత్తినివృత్తిశబ్దస్వీకా రపర ఇత్యగ్రిమవాక్య వ్యాఖ్యానపర్యాలోచనయాఽవ్యక్తమవగమ్యత ఇతి న తద్విరోధః.

అథవా నమఃపదేన సూత్రప్రయోజనాయామప్యాత్మని శేషత్వైక బోధకస్య ఋజనాత్, “అకిఞ్చనస్యాశరణినాం” ఇతిపదాత్మధర్మ ఏవ తృతీయ పదోక్త ప్రపత్త్యర్థహేతుత్వేన ప్రతీయత ఇత్యాశయః; చరమశ్లోకే ఏక శబ్దేన స్వీకారసాధనాన్తరనివృత్తేః శబ్దస్య తావన్మాత్రబోధకత్వా న్నాధికారస్య ఉపాయాంశే ... భగవత ఉపాయత్వస్య స్వీకారస్య నైరర్థ క్య ... భగవత ఉపాయత్వాన్ స్పష్టమవగమ్యత ఇతి విశేషః.

మన్త్రస్య అస్మిన్ ద్వితీయఖణ్డే తాత్పర్యమితి వ్యాజ మాత్ర దేశగ్రన్థే తదీయ పారతన్త్ర్యప్రయోజకాత్మస్వరూపతన్త్రం విశిష్టేతి ... ; సమాధిన్నష్టేపి కాంటిత్రలిః.

నమఃపదం ... అధికారివిషయత్వేన విరో ధస్యాపి ... అధికారి విశేషణానాం ... ఇతి వివరణవివరణే భాష్యే ... ;

అకిఞ్చనస్య అధికారివిశేషణాపేక్షత్వాత్, స్వీకర్తురధికారి విశేషణాపేక్షితత్వాన్ భగవదుపాయతాం విశినష్టీత్యుచ్యతే; తథాపి మన్త్రశ్లోకయోర్ద్వయస్య చ విరోధః. ఉభయోరపి సాధనత్వాద విరోధః. తద్విశేషణత్వేన వా స్యాత్, సముచ్చిత్యైవ వా స్యాత్; ఆద్యే, “ఇ త్యేవమనుసన్ధాయ మాం ప్రపద్యేత ... । ఆదిదేవం జగన్నాథమీ

శంవా ప్రపద్యే స్వయమ్ ।" "మామేకం శరణం వ్రజ" "మామేకం శరణం వ్రజేత్" ఇత్యాది ప్రమాణస్వారస్యసిద్ధానపి ద్వయమేసాధనవిశేషణత్వేన క్రియయ ఉపాదానవిరోధః. సహాయినిరపేక్షసాధనత్వం సాధనం సాధనాన్తరావిశేషణమ్ ;

ద్వితీయోపి కిం తుల్యవత్సముచ్చయః ; ఉత విశేషణవిశేష్యభావేన ; ఆద్యే, మామేకమిత్యాదివిరోధః ; ద్వయస్యాపి స్వవిరోధశ్చ ; ద్వితీయేపి విశేషణత్వానుగుణోపయోగో వక్తవ్యః. నచ సభావస్వీకారవిశిష్టత్వాదిరూపః. తథాత్వే తుల్యవదుపాయత్వప్రసఙ్గాత్ ; ఏవం జగదుపాదానమిత్యత్ర ప్రకృతిర్యథాద్వ ప్రకృతిభాగవత్త్వాపాదానత్వమ్, పరిణామిశరీరకత్వలక్షణం న తదన్యత్రాస్తి ; పరిణామిశరీరత్వస్య సర్వ్వకారత్వహేతుత్వాపపత్తయే అపేక్షితమేవ ; ఏవం ప్రస్తుతాధానేపి ప్రత్యయకాలసిరస్థాచిన్తనస్యైవ స్వరూపానతయా గుణోపసంహారాశ్రయత్వవిరహేణ తేషాముపాసనవిషయత్వానుగుణాత్ ;

అతఏవ చేతనస్య యమనః ప్రభృతేః ప్రాధాన్యానప్రవృత్తిప్రకాశికాయాముక్తః. గుణాదృష్టేర్వృత్త్యానిరపేక్షప్రకత్వరూపోపాయతాయా గుణాన్తర్భావ్యత్వాదేకోపాయతాం విరుణద్ధి ; న చైకశబ్దస్య స్వీకారప్రాధాన్యవ్యవస్థాపనత్వాదవిరోధతా ; స్వస్తిప్రాధాన్యాదికమాదాయ ప్రాప్త్యత్యాదివ్యపదేశవదైక్యవ్యపదేశోపపత్తిరితివాచ్యమ్ ; "సత్త్వాత్ప్రవృత్తిర్జన్తూనాం తథామతః । లక్ష్మీః పురుషకారత్వే నిర్దిష్టా పరమర్షిభిః । మమాపి చ మతం హ్యేతన్నాన్యథా లక్షణం భవేత్" ఇతి పురుషకారత్వోపాయకారణవిధానాత్, ప్రాప్తిపూర్వ్వభావిత్వస్య సనిషేధశ్రుతిసాధ్యప్రాధాన్యనిషేధప్రసఙ్గాః ;

లక్షణాకరోనిషేధోయాంశ సాధారణధర్మ్యాని ..., తథాపి, "అహం మత్ప్రాప్త్యుపాయో వై సాక్షాల్లక్ష్మీపతేః స్వయమ్ ।

త్త్వేన పురుషకారేణ వల్లభా ప్రాప్తిరూపిణీ । ఏతస్యాశ్చ విశేషోయం నిగమాన్తేషు శబ్ద్యతే” ఇతి వచనవిరోధః. సాపేక్షత్వేన ఉపాయాన్తరనైరపేక్ష్యాన్వయాంతర్భూత ఉపాయత్వే లక్ష్మీనారాయణేత్యాద్యశ్లోకాభ్యాం, లక్ష్మ్యా వశ్చ పురుషకారత్వమభిధాయ, ఏతస్యాసముదాయవిశేషో నిగమాన్తేషు ప్రతిపాదనాత్; సముదితస్యాప్యుపాయత్వవిశేష ఇత్యర్థః; లక్ష్మీపతిరిహోపాయ [illegible] ఇత్యుక్తత్వాత్; “ఉద్ధరిష్యామ్యహం దేవి సంసారాత్సర్వజీవానాం” “యో నిత్యం బహుసంభ్రాన్తః ప్రాణినః పాలయిష్యసి। ప్రబ్రూహి [illegible] జనార్దన” ఇతి తాభ్యామేవ పరస్పరం [illegible] భగవన్మాత్రగతత్వప్రతిపాదనాత్, “లక్ష్మ్యా సహ హృషీకేశః” ఇత్యాదివిరుద్ధం.

“[illegible] నామ” “అమృతత్వమాయన్నమృతత్వం ప్రాప్య” ఇత్యాద్యాద్యశ్రుతయః; “అహం [illegible] మోభూతానా [illegible] “మత్ప్రసాదమవాప్నోతి [illegible] పదం ప్రాపయిష్యతి” ఇత్యాదిలక్ష్మీతన్త్రగత వచనోపబృంహితాస్సన్త్యమోక్షప్రదత్వే ప్రమాణాని సన్తి, “లోకస్య ద్వారమర్చిమత్ [illegible] బహుధా దోహమానః” ఇత్యాద్యాద్యస్తుతిగత [illegible] సంహితాగతపూర్వోనాహ్నిక వచనోపబృంహితాస్సన్త్యపి మోక్షప్రదత్వం బోధయన్తి;

అథ [illegible] ద్వారాణాం మోక్షసాధనత్వం సువచనస్య [illegible] ఇత్యాబోధ్యతే; [illegible] భగవత్త్వాద్యస్త్రభవాదా ఇత్యుచ్యతే; [illegible] తత్రవచాంసి-“[illegible] నారాయణాత్ [illegible]” “ద్విధా భూతా [illegible]” ఇత్యాదిభిర్నగతం తాదాత్ [illegible] నిమిత్తీకృత్య ఉపాదనీయా [illegible].

అన్యథా, "బ్రహ్మానారాయణంమాంవాజ్ఞానేనైవాప్నుయాద్వ్య
తిః । ఈశంవాపురుషోత్తమం" "దేవ్యావాపద్మగేహయా" ఇత్యాది
వచన బలాత్ప్రాప్త్యోరుపాయత్వయోర్ద్వైకల్పికత్వప్రసఙ్గాత్ ;నచ,
(౧) "విముక్తిఫలదాయినీ" ఇతి పరాశరేణ మోక్షప్రదత్వం శ్రియ
ఉక్తమ్; కిన్తు, ఆత్మవిద్యాయావిముక్తిఫలదాయిత్వస్యోద్దేశ్యవిశేష
ణతాయా విధేయత్వస్యవానుపయోగరీతిభఙ్గాభ్యామసావిత్యేన వ్య
వహితయాఽప్యాత్మవిద్యయాన్వయస్వీకారాత్; నచమోక్షసాధన
భూతవిద్యావిభూతికత్వమాత్రేణ మోక్షప్రదానసఙ్కల్పాశ్రయత్వ
లాభః; నచసాధనమిత్యనిర్దిశ్య, దాయినీతినిర్దేశః శ్రీగతస్యవిముక్తిప
త్వస్యైవస్తుత్యర్థం విద్యయాంనిర్దేశ ఇతిలిఙ్గమ్. "తస్మాద్విప్రమ్యుయుక్తా
నాంముక్తిందాస్యతి" ఇతినిర్దేశసాజాత్యాత్ ప్రథమోపస్థితివిషయీ
భూతాత్మగతమేవతదుపచర్యత ఇత్యపి సువచత్వాచ్చ.

సాత్వతేచభగవతాస్వస్యైవమోక్షప్రదత్వం దేవీనాంవిభ
జైశ్వర్యప్రదత్వఞ్చోక్తమ్. నచతత్రైవ "యామాలమ్బ్యసుఖేనేమ
మ్" ఇతి మోక్షప్రదత్వప్రతీతిః; లక్ష్మ్యాశ్రయణస్యభగవద్ధ్యానసాధ్య
ఫలావిళమ్బహేతుత్వమాత్రప్రతీతేః; "వాచఃపరంప్రార్థయితాప్రప
ద్యేనియతశ్శ్రియమ్" ఇతి - వాచఃపరంపరమాత్మానముపాయంలబ్ధు
కామశ్శ్రియంప్రపద్యేఇత్యుచ్యతే.

నచప్రార్థనాస్వారస్యాత్ భగవత్ప్రాప్తికామఇత్యేవార్థః.
శ్రీమాత్రప్రపత్త్యభిధానేన పురుషకారప్రపత్తిపరతాయా ఏవౌచిత్యా
త్; కథమన్యథాపురుషకారత్వే ఏతత్ప్రమాణముదాహ్రియతే;(౨)
"అలమేషాపరిత్రాతుంరాక్షస్యోమహతోభయాత్" ఇతి; "అలమేషా

(౧) వి-పు-౧-౯ - (౨) రా-సు-

పరిత్రాతుం రాఘవాద్రాక్షసీగణమ్" ఇత్యుపరోధాత్, "నకశ్చిన్నాపరాధ్యతి" ఇత్యనుశయము శీనసివర్తకత్వమితి, (౧) "పితేవత్వత్ప్రియోనః" ఇతి శ్లోకేష్వక్తమ్. (౨) "పరిమార్జాతా" ఇతి, (౩) "కస్త్వైవా [illegible]" ఇతివాచనప్రతిషిద్ధమ్; (౪) "శస్త్రమపి [illegible]" ఇత్యాదివచనాదనియమః.

"[illegible]" ఇతి "క్షిప్రప్రసాదినీమ్" ఇత్యనేన వ్యాఖ్యాతమ్. "క్షిప్రం ప్రసాదయతి భగవన్తమ్" ఇతి హితశక్తం. "క్షిప్రం [illegible] ప్రసాదయతి; [illegible] క్షిప్రమస్యాః ప్రసాదో భవతీతి; ప్రసాద [illegible] "[illegible] ప్రసాదాద్భూతే" ఇత్యాద్యు[illegible] [illegible]. నచ, "[illegible]" ఇతి [illegible] [illegible]. (౫) "[illegible]" [illegible] [illegible]. *[illegible] [illegible]; "[illegible]" ఇత్యాది [illegible] [illegible] [illegible] ఇతి చేత్; [illegible] [illegible]; [illegible] ఇతి చేత్, [illegible] మిత్రమితి తుల్యమ్.

[illegible] "[illegible]" [illegible] "[illegible]" [illegible]; [illegible]; [illegible]. [illegible] శ్రియః [illegible]

(౧) [illegible] (౨) తి-వాయు-౪-౫-౧౧ (౩) తి-వాయు-౫౮-౯-౭

(౪) [illegible]-౭-౧౧ (౫) శ్రీస్తవః † సర్గాద్య

బోధకానాం వచనానామన్యథానయనమ్, కథం వా సాధనాన్యపేక్ష- మాత్రేణ కర్మయోగాదీనామనుపాయత్వప్రసఙ్గేన తదుపాయత్వ బోధకవచనాన్యథానయనమ్; అజ్ఞత్వస్య సన్నిహితత్వాదజ్ఞస్య కల్పనే గౌరవమితి చేత్తుల్యమ్; లక్ష్మ్యా మామిత్యాదిని పురుషకారోపాయయోరా ప్రవృత్తిసఙ్కలయ్య ప్రపదనమస్త్వితి, "మామేకం శ్రియాయుక్తమ్" ఇత్యుపక్రమాదవగమ్యతే.

ఏతేన, "అపస్తుష్యై కురుష్వ జనమిమమకస్మాత్పరశిరః ప్రకారో వద్ధ్వా యాస్తవచచరణౌ నశ్శరణయామ్" ఇత్యాచార్యసూక్తిరపి "ఈశానాం జగతామధీశదయితాం నిత్యానపాయాం శ్రియం సంశ్రిత్యాశ్రయణోచితాఖిలగుణస్యాఙ్ఘ్రీ హరేరాశ్రయే । ఇష్టోపాయతయా" ఇతి నిదీయ సూక్త్యనురోధేన నేయేతి వ్యాఖ్యానేన; "శ్రియ... తావ... త్రశ్వరాయ" ఇత్యుత్తరఖణ్డవివరణే వసన్ని: పూర్వగ్రన్థ... ఉక్తః.

నచ, "నిత్యానపాయినీమ్" ఇత్యేతావతా ... స్వయః ప్రతీయతే; ... భర్తుర్జ్ఞానశక్త్యాదివర్ధనమితి వరదాచార్యో... పత్న జ్ఞల్పాశ్రయత్వోపాదికమ్;

నచ ప్రపన్నపారిజాతే ... తా భార్తిర్నిరాదరణీయా; తథాహి, విష్వక్సేనసంహితాయాం భగవానాహ; "ఉర వ్యూహాదికాన్సర్వప్రకారాన్నాత్మనో వదన" ఇత్యేవ ... "... భవమాఖ్యాతి తత్వరత్నో యథాహారిః। ... ప్రకారాన్నాత్మనో నదన్" ఇత్యాభిఖ్య ... "తథాలక్ష్మ్యాః" ఇత్యాదివచనాన్యుదాహృత్య "... తథాన్యత్ర యథాలక్ష్మీరపి స్వయమ్" ఇత్యేతత్, ...

స్థ రేఖాత్మికే వాక్యమితి వివృతత్వ, "అపాస్తాబ్రహ్మణ స్తస్య" ఇత్యాదివచనాస్యోదాహృతత్వ, పరాశరస్తు భగవానిత్యేతత్ – స కేవలం భగవచ్ఛాస్త్రప్రవర్తితదుచ్యతే; ఇమమర్థం పరాశరో వ్యక్తవానితి వివృతత్వ, "నిత్యైవ సైషా" ఇత్యాద్యుదాహృతత్వ, ఏతత్స్వయమభిహితం ప్రపన్నపారిజాతే ప్రాక్తనైరాచార్యైరితి, సుమహతే దాస్యాచార్యైరహస్యత్రయోగ్యసద్గ్రహాభిధానాత్;

(౧)"నిత్యైవైషా నిత్యయోగా" ఇతి శ్లోకేచ్ఛయా మయా సుసజ్జేయః. పురుషకారాభిధే (౨)"అకించనోస్మి" ఇత్యేతద్వ్యాఖ్యానే శ్రియః పురుషకారత్వముక్తం; ఇదమత్ర బోధ్యం; ప్రమాణేషు వ్యాఖ్యానేషు చ శ్రియః పురుషకారత్వేన భగవతః ఉపాయత్వేన ప్రతీయతే; తత్ర శ్రియః ఉపాయత్వాభావేపి, తత్ర శ్రియః పురుషకారత్వేన పరిగ్రహః ఉపాయత్వేన పరిగ్రహః. ఏకైవ సా శ్రీః, పురుషకారత్వం భగవతః ఉపాయత్వం చ, ఏకమేవ తత్త్వం పురుషకారత్వోపాయత్వమితి, తద్వదేవ శ్రియః పురుషకారత్వం భగవదుపాయత్వం సమపరిగ్రహం ప్రతిపాదయితుం భగవానితి.

నను ఏవమేకస్యాపి శ్రియః ఉపాయత్వే స్వీకారో నాస్త్యేవ; అనిచ్ఛమానత్వేన పరిగ్రహోపాయస్య ఉపాయత్వస్య తత్త్వభగవతః; ఏవమస్వయత్వే ఉపాయత్వముపలక్షణత్వం స్యాదితి చేత్, తత్ – గుణవిగ్రహాదేవ విభూత్యాదేః; సహిత ఏవ వృత్తా యోగ్యత్వసహితత్వ ఉపాయత్వం చేతనాసాధారణమస్తి; అ

(౧) అహి.౫౧ (౨) తై-నా-౮.౧౦-౧౦

స్తువా శరణశబ్దాన్వయశ్శ్రియో౽పి; తథాపి స్వైకరూపం శరణత్వేనైకత్ర బోధనీయమ్; ఘటం జానాతీత్యాదౌ ద్వితీయయా బోధ్యవిషయతాయాం ఘటఘటత్వయోరన్వయే౽పి తస్యా ఏకనిరూపత్వవిరహాత్; అత్రాపి శ్రీ ష్యద్వారకముపాయత్వం పురుషకారత్వరూపమేవ బోధ్యతే;

కేచిత్తు, న శ్రియశ్శరణశబ్దార్థాన్వయః; శ్రీశబ్దేన, "[illegible] తి నిఖిలాన్ దోషాన్ శ్రీణాతి చ గుణైర్జగత్" ఇతి వ్యుత్పత్త్యా [illegible] నివర్తకత్వేష్టప్రాపకత్వరూపరక్షకత్వాభిధానాత్ [illegible] హి నారాయణపదస్య సముచితగుణజాతమాత్రపరత్వస్వీకృతము; [illegible] త్రచోక్తం రక్షకత్వం పరస్పరమగతమివ సాధనత్వం [illegible] వాక్యరూప తాత్పర్యగ్రాహకబలాత్, శ్రీయత ఇత్యాదివ్యుత్పత్తిచతుష్టయబలేన సద్వారకమిత్యవగతమితి తత ఏవోపాయత్వసిద్ధిరితి నాశఙ్కనీయమ్. అనవగతమద్వారకోపాయత్వం శరణశబ్దేన బోధ్యత ఇతి చేత్, శరణశబ్దస్య అద్వారకత్వానుపస్థాపకత్వాత్; పునరుక్త[illegible] దోషభయన్తు విశేష్యమాత్రాన్వయేన సాపేక్షత్వేన నాశఙ్కనీయమ్; ఏకస్మిన్నేవ కాలే అన్యథాసిద్ధత్వానన్యథాసిద్ధత్వే చ [illegible] వకాశప్రమాణాసత్త్వేన స్వీక్రియేతే ఇతి; "ధ్యాన[illegible]" ఇత్యాద్యవిరోధేన ప్రపత్తేర్మోక్షసాధనత్వ[illegible] ఉపాయత్వాభ్యుపగమ ఉచితః. [illegible] భగవ[illegible]; భక్తితుల్యస్యోపాయత్వం [illegible] వచనాపి విరోధః. భక్తితుల్య[illegible] శ్రియా [illegible] యోర్మిలితయోరేవోపాయ[illegible] ల్పహేతుత్వాన్న [illegible]; [illegible] శ్రియా [illegible] వ్యపరాధకో[illegible]; [illegible] భగవ[illegible]

భావోజ్జీవకప్రపత్త్యావివ ప్రపత్తిగతోపాయభావోజ్జీవికాయా లక్ష్మ్యా ఉపాయతావ్యపదేశో నానుపపన్న ఇతి వదన్తి.

వస్తుతోఽత్ర శ్రీమన్నారాయణచరణావిత్యస్య నశరణమిత్యనేనాన్వయః; కిన్తు ప్రపద్య ఇత్యనేనైవ; ఘటం ద్రవ్యత్వేన జానాతీత్యాదావివ ద్వితీయం స్వస్య విషయే; ఏకస్యాశ్చ ద్వితీయాయా విశేష్యత్వమన్యస్యాః ప్రకారత్వమర్థః. అత ఏవ హి, "చరణౌ-తిరువడిగళై, శరణమ్-ఉపాయమాగ" ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్. స తు "తిరువడిగళై ఉపాయమాగ" ఇతి; ఏవఞ్చ నారాయణాన్వయివిశేష్యత్వే స్వావచ్ఛిన్నత్వయోర్వానన్వయో విశిష్టవైశిష్ట్యతాత్పర్యగ్రహాభావతః. కిఞ్చ ధర్మవిశిష్టబోధకపదోత్తర విషయతాబోధకపదస్య సతి విశిష్టవైశిష్ట్యతాత్పర్యే తదవచ్ఛిన్నవిషయతాబోధకతానియమః, నీలఘటం జానాతీత్యాకారకాదర్శనాత్; తథా చ ప్రపత్తౌ విశేష్యతావచ్ఛేదకతయా శ్రియోఽన్వయమాత్రేణ విశేషణాన్వయనిర్వాహః.

స చ, శ్రియః పురుషకారత్వేన, అతో భగవత్ప్రపత్తౌ శ్రియో విషయత్వమేవ నేతి వక్తుం శక్యమ్; స్వరూపనిరూపకభూతాయాః స్వస్యా అవిషయత్వే [illegible]త్వాత్; ఏవం సర్వాసు విద్యాసు శ్రీరుపాస్యవిశేషణమ్; నో చేత్కథం [illegible] వేద్యస్య వ్యావృత్తిర్న స్యాదితి;

న చ లక్ష్మ్యాః పురుషకారత్వనిత్యయోగసత్త్వాంశమాత్రే విశేషణతయాన్వయస్య విషయత్వమిహోక్తమిత్యుక్త[illegible]విషయత్వమాకారేణాభిహితమితి భ్రమితవ్యమ్; [illegible]చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ప్రపత్తివిదోఽస్మదాచార్యాః, దశగుణాన్ సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వపరమకారుణికత్వపరమౌదార్యాశ్రితవాత్సల్యాని-శరణ్యశరణ్యత్వానాలోచితవిశేషాశేషలోకశరణ్యత్వసర్వస్వామిత్వశ్రియఃపతిత్వనారాయణత్వ

రూపాత్ తత్తదుపాసనేషూపాస్యగుణవిశేషానివ నివృత్త్యపాస్యానుసన్ధ
ధత్త ఇత్యభిధానాత్;

ఏవఞ్చ శ్రీగుణవిగ్రహవిశిష్టవస్తువిషయకోపాయతాప్రకార
జ్ఞానమాత్రం ద్వయేన లభ్యత ఇతి సశ్రియ ఉపాయత్వలాభః. అథ
విశేష్యత్వస్య అతిప్రసఙ్గవారణాయ ప్రకారతాయామవచ్ఛేదకత్వేనా
న్వయస్యావశ్యకతయాపి శేషణవిషయతావచ్ఛేదకత్వస్యాపి ప్రకార
తాయాం భానే తత్జ్ఞానవిషయీభూతేషు పాయత్వం సిద్ధ్యతీతి చేత్,
స్యాదేనమ్; యది విశేషణవిషయతా పదార్థవిధయా భాసేత, సా తు
సంసర్గ ఇతి కథం తస్యా అన్యత్రాన్వయ ఇతి. స వా సర్వం శేషవిశిష్టాన్వయ
ఇష్టః; కేషాఞ్చిదపి, ద్వితీయార్థవిశిష్టాన్వయః; ఉత్తరత్రాపి చతు
ర్థ్యర్థవిశిష్టాన్వయాదేవేష్టసిద్ధిరితి న స్పష్టరూపత్వమ్; సవాంశాని విదనన్యథా
సిద్ధాని ప్రమాణాన్యుపలభామహే; ఉపాయభావప్రమాణానామేవ
పురుషకారభావేపి ప్రమాణత్వేనోదాహరణాత్;

న చానర్హే చేన ఉపాయవిరోధి ప్రాప్తివిరోధినివర్తకత్వోక్త్య
న "శ్రాణాతినిఖిలాన్ దోషాన్" (౧) "శరణం వ్రజ" ఇత్యాదిష్వప్రతి
తేః, స్వతన్త్రాదిష్ప్రపత్త్యేశ్వరముఖేనైవ పురుషకారత్వోపాయత్వ
యోరుభయోరేవ తదుదాహరణసమ్భవః. ద్వయస్య తత్స్వస్వధాసిద్ధ
త్వేయా అనన్యథాసిద్ధప్రమాణాన్తరోదాహరణస్య వస్త్వాన్తరస్య
నిక్షేపరక్షాదిషు స్థాపనాత్; "విద్మహే" ఇతి ప్రకృతసుశ్లిష్టపదాన్తరస్య చా
య, "తత్క్షణమ్" ఇత్యస్య ప్రయోజనత్వపరతాయాం బోధకత్వాత్;
నరకాదిసాధనీభూతనిగ్రహస్య అజ్ఞాతనిగ్రహవిషయాంశమాత్రవ్యభావాత్,
తదంశేసామర్థ్యమాత్రపరత్వేన స్పష్టరూపత్వాత్; "సంసారార్ణవతారకః"

(౧) తి. వాయు-౪-౨౧-౧౧

ఇత్యాదావప్యేకస్మిన్ దివ్యత్వవ్యపదేశస్య సమాస[illegible]పాఠయత్వ[illegible] కర్తృవ్యపదేశస్య [illegible] బహుత్వపర త్రయాణాం నియామకమ్; "[illegible]" ఇత్యస్య ప్రథమ[illegible] కారుణ్యరూపయోర్యస్య అనర్థక్యమిత్యుక్తమ్.

[illegible] మునిభిశ్చ "ఆకారత్రయసమ్పన్నా [illegible] సమ్పూర్ణ కమ్ । తేనాకారత్రయోపేతా [illegible] భగవత్పత్నీ" ఇతి [illegible] త్వమాత్రమభిహితమ్; నాపాయత్వం శ్రీమచ్ఛబ్దాభిహితమిత్యుక్తమ్. [illegible] శ్రీమచ్ఛబ్ద[illegible] యోగ్యస[illegible] [illegible] [illegible] యోగ్య[illegible] యామ్ అత్రైవ;

తథా భాష్యకారైః, *భగవన్నారాయణేత్యాదినా ప్రథమ కారప్రపత్తిమభిధాయ, [illegible] శ్రీమన్నారాయణ [illegible] [illegible] శ్రీమన్నారాయణ [illegible] "శ్రీమన్నారాయణ [illegible] యుపదం [illegible] [illegible] "త్వత్పాదారవిన్దయుగళం శరణమహం ప్రపద్యే" ఇత్యనన్తరం [illegible], [illegible] "పితరం మాతరం" ఇత్యాదినా [illegible] అధికా [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] "మనోవాక్కాయైః" ఇత్యాదినా [illegible]

ప్రీతం వివృత్య, "తేషాం జ్ఞానీ" ఇత్యాదినా చతుర్థపదాభిప్రేతస్వోపకరణ పురుషార్థలాభప్రార్థనాప్రతిపాదనముఖేన శేషం వివృత్య, ద్వయవివరణ చరమశ్లోకోత్తరార్ధస్యాన్యస్తభరవిషయే భగవదభిప్రాయ ప్రతిపాదనముఖేన నైర్భర్యానుసన్ధానార్థత్వాత్, ఏవముక్తేత్యాదిభ్య ప్రపన్నవిషయే భగవదభిప్రాయం తదీయవాక్యప్రక్రియయా ప్రదర్శ్య, "ద్వయమర్థానుసన్ధానేన సహ" ఇత్యుక్త్యా-సర్వోప్యుక్తార్థో ద్వయవివక్షిత ఇతి సూచనాయ వివరణే ప్రవృత్తేః, న శ్రియ ఉపాయతాత్వబోధనాత్;

నచ, భగవన్నారాయణేతి భగవతీం శ్రియమిత్యుక్తిమాత్రేణ నారాయణశబ్దవివక్షిత స్వరూపాద్యర్థశ్రీశబ్దవివక్షిత ఇతి జ్ఞాతుం శక్యమ్; నారాయణశబ్దేన శ్రియోప్యాధేయత్వప్రతీతేః; శ్రీశబ్దే శ్రయతే ఇత్యాధారతాయా ఏవ ప్రత్యయాత్; ఏవమ్, (౧)"ఒణ్డొడియాళ్ తిరుమకళుమ్" ఇత్యస్య కురుకేశసూరివ్యాఖ్యానే లక్ష్మ్యాదివ్యూహమహిష్యన్తరాద్యుపలక్షకత్వస్య, యుష్మచ్ఛబ్దస్య చ సకలేతరవిలక్షణ భగవత్స్వరూపప్రతిపాదకతాయాః శ్వాభిధానా ద్విశిష్టస్య ప్రాప్యతా. "ఉన్ తిరువడియే" ఇత్యత్ర చ చరణశబ్దస్య జాతిపరతయా ఏకవచనాన్తస్య సమ్భవేపి "సర్వాం దేవతామ్" ఇత్యాదౌ సమానవిభక్తినిర్దిష్టప్రజాపతేరివ ప్రాక్ యుష్మచ్ఛబ్దనిర్దిష్టస్య భగవత ఏవ యుష్మచ్ఛబ్దేన పరామర్శౌచిత్యాత్, పదాన్తరనిర్దిష్టపరామర్శే అతిప్రసఙ్గాచ్చ, భగవత ఏవోపాయతాభిమతేతి ప్రతీయతే;

నచ, నిగమాన్తయోగ్యాద్యభిహిత యోజనాన్తరేపి విశిష్టోపాయతా ప్రతీతిః. తైః, "ఒణ్డొడియాళ్" ఇత్యస్య ఉపలక్షణపరతయా వ్యాఖ్యానేపి ప్రాప్యపరతయైవ వ్యాఖ్యానేన ఉపాయవివరణప్రసక్త్య

(౧) తి-వాయ్-౪-౯-౧౦

భావాత్; "శారణ్యమనుక్తం" ఇత్యత్రాపి "శార్వ్యేతదనుక్తం" ఇత్యాదావివ శారణ్యశబ్దస్య ప్రాప్యపరత్వాన్న ప్రాపకత్వసిద్ధిః.

ప్రాభాకరైరపి ఫలభోక్తృత్వం పత్న్యాశ్చ స్వీకుర్వద్భిస్తదర్థ వ్యాపారే అనుష్ఠాతృత్వాజ్జకర్తృత్వస్వీకృతేః; ఏవమేవ రసభోక్తృత్వస్య ఉభయగతత్వేపి ప్రాయశః ప్రధానవ్యాపారః పతికర్తృక ఇత్యుచితమ్; "అనస్తేనాస్తు" ఇత్యాద్యవతారవృత్తాన్తకథనవాక్యైః, పరదశాయామపి, యుపత్యాదావిత్యాచార్యోక్తరీత్యా "దేవదేవమనుత్తమమ్" ఇతి లక్ష్మీస్తోత్రే స్తుతిశాస్త్రే నిరవధికత్వాదిరూపవ్యాప్త్యా వ్యాపార ఇతి వ్యజ్యతే; భగవతి ఇవ సర్వవ్యాపారేషు తుల్యసహస్రయోగ పాదిగా శాస్త్రైకనిరాకార్యాపాయనిమిత్తానాం గిభాసనాత్, న శ్రియస్తదా పయోనిరూపా స్వరసత్వస్య కస్యచిన్మహ్యమనీయతే; అతస్స్వరార్థాయ గుణవత్ప్రధానవ్యాపారస్త్వంశ రోత్రీతి; న్యాయకులిశే అనుమానసక్తే శ్వరసిద్ధరాగరణస్య యథాస్వమాత్రస్య, అనుమానేన ఈశ్వరమాత్రసిద్ధావపి నిత్యసూరిపరిమదాదిసిద్ధిస్త్వనిత్యపాదార్థానాం వ్యాప్త్యసిద్ధేః, "ఏక దేశేను పాదత్వం బాధశాస్త్రాగ్నస్సేరిరామ్। ఇత్యేవం ప్రత్యవస్థానే వక్తవ్యానీశ్వర స్తరుం" ఇత్యుక్తమ్. కర్తృద్వయాసిద్ధిధర్మ్యసిద్ధిరూపాపి నోక్తా; "భగవతి స్తోత్రదస్తుచితప్రవర్త్యయామాజ్ఞాపయత్యాత్" ఇత్యాదిభిః పత్న్యాత్వానుగుణపదవిశేషపి లక్ష్మీవ్యాపార ఇత్యవగమ్యత ఇతి అజ్ఞవ్యాపారకర్తృత్వమేవోచితమ్.

నచ, ఆశ్రయణవిరోధిపాపమాత్రనివర్తకత్వే "శ్యామాత్రినిఖిలదోషాః" ఇతి నిఖిలశబ్దానుపపత్తిః; నహ్యాశ్రయణవిరోధిపాపనివర్తకత్వం ఆశ్రయణోత్పాదకత్వమేవ పురుషకారత్వమ్. ఆశ్రయణస్య కార్త్స్న్యసాధనతాయామ్ అన్యతదధీనత్వాత్; "ప్రాప్తైరపి తథా

నిత్యంసంరక్ష్యత్యశ్శరణాగతః" ఇతివత్, భగవన్తం శ్రావయతీతి [illegible]స్య త్రయసారేష్వభిధానాత్;

నచ, గద్యేపారమార్థికేత్యాదినా భగవచ్ఛరణాగతేః [illegible] అపేక్షయేత్యన్తేనవిశిష్టాభిధానాత్; తద్గద్యే[illegible]సర్వంసమ్పన్న[illegible] క్తేరభిధానాచ్చ భగవచ్ఛరణాగతేః సర్వసాధనత్వోక్తిః. [illegible] గుణ్యేన లక్ష్మీసహాకృతాయా ఏవతస్యాః భగవత్ప్రాప్తి[illegible]; "ప్రపద్యలక్ష్మీం పురుషకారేణావృతవన్తః" "[illegible] [illegible]ప్రాప్య" [illegible] క్తేః; ఏవం హి కృష్ణపాదైః, శృణోతిశ్రావయతీతి వినియు[illegible]న్తః.

యదా, అనీశ్వరం జగదిత్యుపవదతి, తదా [illegible] యం తేనా విదితో భగవాననుప్రవిశ్యరమతి, ఆదిదపి [illegible] ప్రళయసీమని సంసరతామపేతాని కపేక్షం దయమానమనాః [illegible] కళేబరాణి స్వచరణనళిన సమాశ్రయణాయ దదాతి; "తదేవానుప్రావిశత్" ఇతి ప్రవృత్తినివృత్తిశాస్త్ర[illegible] అనుప్రవిశతి; దైత్యపీడాదిప్రసక్తౌ తత్పరిహారాయ సకలేతరసజాతీయ స్స్వయం *సజాతీయస్తేషామితి రామకృష్ణాదిరూపేణావతీర్య [illegible] దిప్రకటితనిజమహాగుణస్సన్ [illegible]. *[illegible] స్వదసతీ చ వివేక్తుం శాస్త్రమయశ్చ స్థిరప్రదీపం [illegible]; తస్య చ శాస్త్ర[illegible] స్వేతరసకలసురనరదురవగాహం పర్యాలోచ్య [illegible] యమనుయాజ్ఞవల్క్యప్రాచేతసపరాశర [illegible] పతమవైదికమునివరముఖేన స్మృతీతిహాసపురాణా[illegible], [illegible] యశ్చాఽసమ్యగ్భావిత భ్రమాదిదోషగన్ధ [illegible] పఞ్చరాత్రఞ్చ ప్రావర్తయత్.

యద్వైవ, అనాదిదుష్కర్మవాసనా[illegible] ధాదుపారమన్తః శలభాఇవదీపం శాస్త్రం వినాశయితుం ప్రవృత్తాః;

స్వయంవిశేషః; తదాత్వ(౧)సుఖానుభవానాం సాధకతయా సర్వేషాం [illegible]
కరణానిబాధకాని భవన్తీతి తాన్యప్యనుసన్దధీత; పునశ్చ శేష
శేషాశనగరుడప్రముఖనానావిధానన్త [illegible]
నళినయుగళోపి, సపక్షాన్తర [illegible]
యమానహృదయ జనకదుహితుః ప్రా[illegible]
ద్విరుపాధికసహస్రస్య, [illegible]
* అదః ప్రాణాన్పరిత్యక్ష్యే, [illegible]
పాత్రీకృతాత్మ [illegible]
శయ సర్వాత్మ [illegible]
భగవతస్సత్త్వ [illegible]
ప్రియంవదాయాః తదానీం [illegible]
దామివాత్మనః రామే, [illegible]
స్వరకాదిపతిత [illegible]
మహాతేజా [illegible]
ర్త్యపచారనిర్వి [illegible]
కథంనామ [illegible]
దత్య [illegible]
తద్విత్వా [illegible]
క్రౌర్య భగవద్వ్యాలంబిత్వం [illegible]
న్యాలభమానః, [illegible]
యున్, అన్యనాన్తరమాశ్వరప్రియా [illegible]
స్త్రం భగవతీం శ్రియం [illegible]
సకాశలభ్యతత్ఇతి [illegible] (౧) " [illegible]

(౧) రా-ను-

ప్రసన్నాహి” (౧) “మాతర్మైథిలి” ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా న్యాసనాస క్తమనాః, ఈశ్వరస్వాతన్త్ర్యస్థితస్య మమనిరుపాధిక జననీం భగవన్ మన్తరేణ నకిఞ్చిచ్ఛరణమస్తి; భగవత్స్వాతన్త్ర్యప్రసాదాస్యతర పాత్రతయా రక్షావినాశాన్యతరభాక్త్వమన్తరేణ మధ్యేస్థితేరయో గ్యోఽనన్యగతిరితః పరం మమహితమేతదితి జ్ఞాత్వా మాం ప్రపద్య భవత్యా ఏవ భర ఇతి వదతి, శ్రుత్వా చైతత్, అభితః పావకోపమముపికా స్వ స్వభోగ్యతాతిశయేన వశీకృత్య కాన్తం “అస్య భరం స్వీకురుష్వ; కోవా జగతి నిర్దోషః; కిముర్ధ్యాత వ వాత్సల్యమ్; సర్వశాస్త్రాణి సర్వాణి; మో నాశ్రయతి తమ్ప్రతి” ఇతి భగవన్తం శ్రావయతీతి; తథా చ ప్రాప్తి విరో ధినిగ్రహానివృత్తిరప్యేతదధీనైవేతి నిఖిలాః దోషానిత్యుపపద్యతే;

నచైవమ్, “తతస్సమ్ప్రార్థయేద్దేవీం సర్వలోకేశ్వరప్రియా మ్ । మాతాత్వం సర్వలోకానాం సర్వలోకేశ్వరప్రియే । ఆశ్రయ స్వేశ్వరమిమ మపరాధశతైర్యుతమ్ । ఇతి దేవీం పురస్కృత్య పశ్చా ద్దేవం సమాశ్రయేత్ ॥ నారాయణ దయాసిన్ధో వాత్సల్యగుణసాగర । తార్హ్యేనం కృపయా దేవ పాపినం సముపాగతమ్ । ఏవం ప్రపద్య నే వేశ మాచార్యః కృపయా స్వయమ్ । స్వాచార్యం హృదయే ధ్యాత్వా మన్త్రమధ్యాపయేద్గురుః । న్యాసాఖ్యం పరమం మన్త్రం సంసార చ్ఛేదసాధనమ్ ॥ ” ఇతి పరాశరేణ పురుషకారప్రపదనస్య ఆశ్ర యణమాత్ర ఫలకత్వ కథనమసఙ్గతం స్యాదితి వాచ్యమ్.

తత్ర “ఆశ్రయస్వ” ఇత్యనేన ఫలీభూత సేవానుకూల వ్యా పారబోధనాత్, ఆచార్యకృతాశ్రయణస్యైవ చాగ్రే భిధానేన యథాశ్రు తాసమ్భవాత్;

నచైవమ్, “ఇత్థం ద్వయార్థం సఙ్క్షిప్య స్వక ద్వాదిచతుష్టయ

(౧) శ్రీగుణరత్న

మ్ । ఉపాయభావాత్సన్త్యజ్య తమేవశరణం వ్రజేత్ ” ఇతి పునస్స్వకర్తృకప్రపదనాభిధానవిరోధః; తస్యాజ్ఞాతాచార్యకృతప్రపత్తికవిషయత్వాత్; “ తద్వృత్తిశ్చద్వయేనవా ” ఇతి, పూర్వానుసారేణ ఉపాయానాముపాయతాస్వీకారవారణాయ అనువర్తమానతచ్ఛేకోపాయతాధ్యవసాయపరత్వాద్వా;

ఇదన్తుబోధ్యమ్ ; అస్తిలక్ష్మ్యా అపిఫలానుకూలస్సఙ్కల్పః ; “అస్తు తే; తయైవ సర్వం సమ్పత్స్యతే” ఇత్యుక్తేః ; సతుసఙ్కల్పః ప్రాగేవభగవదాశ్రయణాజ్జాయతే ; సాధనఞ్చభగవత్సఙ్కల్పస్య, ధర్మిణోశ్శేషశేషిభావవద్ధర్మయోరపి తదౌచిత్యాత్ ; తత్రాపిన, “అహన్త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి” ఇత్యేతాదృశోలక్ష్మ్యాస్సఙ్కల్పః ; తథావిధ్యష్టప్రమాణేషు క్వచిదప్యనుక్తేః; కిన్తు, ఔచిత్యాద్భగవతా శరణాగతివశీకృతేన తవసర్వానిష్టనివృత్తిర్భావ్యాదిత్యాకారకః.

గద్యే లక్ష్మీసఙ్కల్ప భగవత్సఙ్కల్పయోరాకారస్స్ఫుటః; తతశ్చప్రాగేవ సిద్ధసఙ్కల్పాయాం తస్యాం పునశ్శరణాగతౌ నప్రయోజన ముపలభ్యత ఇతి భగవచ్ఛరణాగతిశేష పశ్చాత్క్రియతే; శ్రీసఙ్కల్పస్యాపి ఫలవిషయకత్వేపి ఫలసాధన సాధనత్వాత్ పురుషకారత్వవ్యవహారః; దాస్యామీత్యేవసఙ్కల్పాభ్యుపగమేపి స్వస్యాస్తాదృశసఙ్కల్పాభావే పరప్రేరణానుపపత్తే స్సపూర్వమావశ్యకః; సాధారణోధనేయద్యేష దాస్యతి, తదా అహమపి దాస్యామీతియద్యర్థగర్భప్రాథమిక సఙ్కల్పవతః పరప్రేరణ ప్రవృత్తివదిహాపి నేతితు నాశఙ్కనీయమ్; తద్వదత్రస్వస్యస్వత్వ నివృత్త్యాదిపూర్వక పరస్వత్వాపాదనరూపదానస్య సమ్భవాన్నైష్ఫల్యశఙ్కావిరహాచ్చ; ఏవఞ్చ ప్రాక్కాలీనవరణాదశాయామేవ కార్యవిశేషావివక్షయా ఫలపర్యవసా

యిశ్శరణాగతిస్స్వాధీనేతి వరితవ్యమితి, ప్రాప్తే; పారార్థ్యాత్పుష్పార్చో
క్తాకార ఏవ సఙ్కల్ప ఇతి; సత్యుపాయవిశేషణత్వే పురుషకారత్వమపి
నేతి సమ్ప్రదాయః.

నచైషోఽపియుక్తః; పురుషకారస్య భగవత్ప్రసాదసాధనత్వే శరణాగతివైయర్థ్యాత్; "ప్రాయేణాగుణవశాదేష కృత స్సర్వత్ర దేహినామ్। సర్వేషాంసాధయత్యేవ తాంస్తానర్థానభీప్సితాన్" ఇతి న్యాయేన సమస్తకల్యాణగుణామృతోదధౌ భగవత్యనుష్ఠితాయాః శ్శరణాగతేః ఫలావ్యభిచారావశ్యమ్భావాత్, శాస్త్రవిహిత సాధనవత్యపి ఘటకాపేక్షాయా మతిప్రసఙ్గాచ్చ;

నచగురుసాధనసాధ్యస్యలఘునాసాధనేనతథా; ద్వాదశవార్షికాద్యశక్తస్య సేతుస్నానాదినా తత్ఫలసాధనేతద్దర్శనాత్; ఘటకవరణస్యచాఙ్గత్వే "న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇతి వచనవిరోధాత్; "ప్రపత్తేఃక్వచిదప్యేవంపరాపేక్షానవిద్యతే" ఇతి పఞ్చాఙ్గాతిరిక్తానపేక్షాప్రతీతేః; నచతత్సర్వఫలార్థ ప్రపత్తిసాధారణంవరణమ్, పురుషకారవరణం మోక్షార్థప్రపత్తి సాధారణమితియుక్తమ్; (౧) "[illegible] మాత్రైకేతోబ్లుసర" (౨) "[illegible]" ఇత్యాదావనన్యాధికారిణాం పురుషకార పురస్కరణప్రతీతేః; అసాధారణ్యేఽపి [illegible] వైయర్థ్యాపత్తేః; "పూర్ణసఙ్గః" ఇత్యత్రాపి తదనుష్ఠానాపత్తేశ్చ; పురుషకారసాపేక్షత్వేచనిరపేక్షరక్షకత్వహానిః; తదనుద్యాన వాత్సల్యాదిగుణవిశిష్టస్యోపాయత్వే ఉపాయత్వస్యాసిద్ధాపత్తిః;

అస్తువా, పురుషకారాపేక్షా; తథాపి, విభీషణస్య, "నివేదయత మాం క్షిప్రమ్" ఇతి సుగ్రీవాదీనాం ఘటకత్వవరణాదర్శ

(౧) . (౨) అ-వాయు-౧౨-౪

చరమశ్లోకత్తిల్ ఈశ్వరనాలే పేఱ్ఱిరుక్కిఱదు ;
ద్వయత్తిల్ పెరియపిరాట్టియారాలే పేఱ్ఱిరుక్కిఱదు ;

నాత్, అత్రాంభ్యన్యాసాంజేపనాం సూరీణాం పూర్వాచార్యస్య చ అత్యన్తోపకారకస్య ఘటకత్వస్య వాన్న నియమాత్ శ్రీ యోగాదివితి అతో ద్వయోక్తం శ్రియస్సాధనత్వ మనుపపన్న మిత్యత్రాహ (పెరియపిరాట్టియారాలే ఇత్యాది

అయమాశయః ; సర్వాన్ భగవతాం తుల్యవత్సముచ్చిత్య వా. విశిష్టేన వా లక్ష్మ్యాః స్సాధనత్వం సమ్భవతి; తథాప్యస్త్యేవ పురుషకారతాం రూపం సాధనత్వం ; చేతనాపరాధదర్శన సహాన్వాత స్వాతన్త్ర్యతిరోహిత వాత్సల్యాద్యుద్భావకత్వేన పురుషకారస్య సాధ్యత్వమ్ ; వాత్సల్యాద్యుద్భావనే నిమిత్తమేయమితి స్వీకారస్యాపి ఫలసిద్ధి ప్రసఙ్గః ; అంగీకృత్య తత్ర సహకార్యస్య ద్వయేన తత్త్వతో నయనే పైరపేక్ష్యాన్యథాం తః ; ఉపాయస్య సిద్ధ త్వా ప్రాప్యస్య సాధితా ; అస్య త్రిఘటకానాం ఏతేషా మయమర్థ్యత్రే వచనాత్ ఘటకానామపి ఇతి నాతి ప్రసఙ్గః ; ఏతదేవాస్య భగవద్వత్సాధనత్వమితి ద్యోతయతి.

ఏవమాచార్యాదీనాం ప్రతిబన్ధక నివృత్తిమాత్రేణ భర న్యాసః ; వ్యాపారత్వేన ఉపాయాన్తరత్వాదాయః ; సాధ్యోపాయాపేక్షతత్వం భగవత ఉపాయత్వమితి వా ; లక్ష్మీ భరన్యాస యోరుభయోరేవ భగవదుపాయభావ పోషకత్వమితి వచనాదభ్యుపగమ్యతే ; "ప్రపత్తేః క్వచిదప్యేవం పరాపేక్షా" ఇతి విహితవ్యతిరిక్త విషయత్వాత్, కర్మాద్యపేక్షాభావమాత్ర ప్రతిపాదనపరమితి న తద్విరోధః ;

ఘటకత్వేన యచ్ఛిష్టద్వారేణ కర్తవ్యత్వేఽపి నియమతః ఫలాయాపేక్షితః ; తస్యాభగవదత్యన్తాభిమతాయాః పరిణామే

త్వోచితమ్; వాచనికశ్శ్రుతిన సాధారణ్యేన స్వాధీన శ్రీసాపేక్షత్వం సభగవతస్స్వాతన్త్ర్యవిరోధీతిస్వతన్త్రేతిశ్లోకేస్పష్టమ్. తదిదంసర్వ ముక్తందీపసఙ్గ్రహే ;— " భవేత్పురుషకారస్తు శరణ్యస్యాపినాయ చేత్ । నభవేచ్ఛరణాగత్యా తద్వశీకరణక్రియా । శరణాగతిసాధ ర్మ్యాచ్చరణ్యాగుణవైభవాత్ । ఫలస్యావ్యభిచారస్తు లోకేపిదేవ దృశ్యతే । ఏవంవిజ్ఞాతతత్త్వానాం శేషిసంశ్రయణేప్సూనామ్ । కథం స్యాద్ఘటకాపేక్షా పృథక్స్వైరభావతః । ఇత్యాశఙ్క్య సక స్వభావస్వా తన్త్ర్యదేవ శేషిణః । అస్త్యేవఘటకాపేక్షా స్వాపరాధభయా న్నృణామ్। అపితత్త్వవిదాంపుంసామస్త్యేవఘటకేప్సితా। అనాద్యనేన సమ్బన్ధేప్యపరాధేష్వణాదిభిః । పిత్రేవభగవాన్పుంసాం నిగ్రహాహి తకరత్వతః । అకృత్యకరణాద్యాహీంకలుషో దణ్డమానపహేత్ । తస్య దిష్టానుమాత్రేణ నిగళాద్వైరథాపితా । దణ్డయేదేవమనశో నిర యాద్వైరమార్గగమ్ । ఏషామాతేవవాత్సల్యా జనయిత్రీప్రియాశ్ర యే । విస్మార్యదోషానఖిలాన్ లక్ష్మీస్స్వజనయిత్ర్యమునా । గుణాహూప విలాసైస్సైస్స్వైజగదీశానమీశ్వరీ । స్వసంశ్రితాపరాధానాం మానభ ఞ్జంకరోత్యసౌ । తస్మాత్తత్త్వవిదాంపుంసాం శరణ్యాశ్రయణార్థినామ్। లక్ష్మీఃపురుషకారేణ నిర్దిష్టాసీన్మహాత్మభిః । తస్మాత్తస్యాపినమ్బన్ధా దస్యేషామమలాత్మనామ్ । దేవసూరిగురూణాంచ ఘటకత్వాననతు స్వతః । ననమ్బన్ధస్తు శేషత్వమేషాంశ్రీమతిశేషిణి । యతిస్సర్వస్యన శ్యేశే సశ్రీద్వారానమన్వయః । అనయోర్గ్రహితంపుంసిగురుణాఘటనిర్బో ధయత్ । వ్యసక్త్యాశ్రయణీయత్వం నారాయణాపదస్వతః । ఏతేపు రుషకారేణ సముద్భావ్యాగుణాయది। తదస్యా ... ఉపాయసాధ్యత్వం సా పేక్షత్వంతథాభవేత్ । నతాదృగ్వ్యాపారానుపపత్తేః ప్రసక్త్యాదివిదర్శ నాత్ । స్వావిర్భావాత్మకోమోక్షో హేతుసాధ్యతయామతః॥ అతో

[illegible] సిద్ధత్వాదివసిద్ధత్వే । న కేవలం [illegible] ప్రము
[illegible] । [illegible] ।
దయాసాహిత్యమాత్రేణ [illegible] । [illegible]
కారేణ సముదాయస్య [illegible] । [illegible]
సమాశ్రయాత్ । [illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible] ।
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible] ।
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible] । [illegible]
[illegible] । [illegible]
[illegible]
ఇతి చ;

[illegible] — [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible], [illegible]
[illegible]; [illegible]

వరణస్య పాక్షికత్వాపత్తేర్వ్యస్తప్రయోజనవిరహప్రసఙ్గాత్, “మ
మాపి చ మతమ్” “ముక్త్వా మాం ప్రాప్య” ఇత్యాది భగవదుక్తిదర్శనాచ్చ
అతిశయాఢ్యతయా ప్రథమముపాత్తం ఫలం పరిత్యజ్య, “ప తేఐర్వా త్స్య
యాన్”ఇత్యాచార్యోక్త్యనుసారేణ, “పతిం భగవాన్” ఇత్యాదినా
ఫలస్య స్తంపర్వా స్తారమస్య, ఏతదుక్తమిత్యాదినాచార్యైరేవ నీకరణీయమితి, వాక్య
ల్యాద్యనుష్ఠానస్య వక్ష్యమాణరీత్యా ఆశ్రయణస్యోపయోగిత్వేఽపి వస్తు
సతాం తేషాం స్వీకారోపయోగితయా స్వీకారవిశిష్టస్యైవ ప్రాప్యోపాయ
తయాశ్రయో ఘటకత్వాభావాన్నోక్తిర్విరుధ్యతే.

దోషాభావే ఇతి న్యాయేన సాపరాధానాం వినా విపరీతకా
ర్యహేతుతాయామేవ ప్రసక్త్యలక్ష్యత్వముద్యాపిలకదృగదృతతాం
ముఖ్యోపాదానస్య ఆవశ్యకతయా ప్రసజ్యమానయోరన్యథా సాపేక్ష
త్వయోరన్యతరత్ర ఇత్యాదిరీత్యైవ పరిహారస్యైవ క్తవ్యతయా అధి
కారిసాపేక్షత్వతత్పురుషకారసాపేక్షత్వస్య ప్రతిపాదనాచ్చ
కార్యాం శేషనిరపేక్ష్య, కార్యానురూపశక్తేస్సర్వేశ్వరస్యైవ తాదృగుక్తి
స్తాత్పర్యం వక్తవ్యమితి నతద్విరోధః ; గుణాద్యైశ్వర్యంభరస్వీకార
తదుక్తపకారోపయోగప్రయుక్తమ్.

అథవా, సాపరాధోఽయం మాం మాం ప్రసహ్య నామితి భగవతో
న మమతి రేవ లక్ష్యత్వే నివర్త్యతే ; శరణ్యానుమతిమాత్రప్రవృత్తిర్న సాధ
నమ్; అతో లక్ష్యైకమత్యస్యాభావేన సామ్యాసిద్ధిః; అస్మిన్పక్షేఽపి భీతి
నత దనుమత్యపేక్షత్వాత్ పురుషకారపరిణామ్యవిహితత్వాత్, కే
వలశరణాగతేరనుమతత్వేన సిద్ధ్యాకారాప్ర
యోజకత్వం నిగ్రహహేతుకత్వం వా; తచ్ఛాఽత్రప్రత్యక్షప్రసక్త్యుక్తిలక్ష్మీ
సద్భావే తస్యైవాశ్రయణస్య ఫలావ్యభిచారిత్వమ్; తదభావే విపరీత
త్వఞ్చేతి, ముక్త్వా మాం ప్రాప్స్యతీతి వచనాదేవావగమ్యత ఇతి నానుపపత్తిః;

(౪) పెరియపిరాట్టియారాలే పేఱ్ఱైక్కొళ్ళవేణుమ్ - ఇవళ్ పురుష
కారమానాల్లతు ఈశ్వరన్ కార్యమ్ శెయ్యాన్ని.

"అఘస్వభావానుష్ఠానలోకదృష్టిగుణహానిభిః। శ్రుత్యాస్మృత్యా
చ సంసిద్ధం ఘటకార్థావలమ్బనమ్॥" అఘస్వభావః-పితేవత్సలేత్యాదినోక్తః.
విస్మారయన్త్యేతదవిజ్ఞాతేత్యాదివన్న గృహీతసంస్థానవ్య ప్రపన్నం. అనుష్ఠా
నమ్-(౧) "సీతాసమక్షం కాకుత్స్థమిదం వచనమబ్రవీత్" (౨) "సభ్రా
తుశ్చరణౌ గాఢం నిపీడ్య రఘునన్దనః। సీతాముపాదాయతియశా రాఘవ
ఞ్చ మహావ్రతమ్" ఇత్యాదిషు లక్ష్మణాదీనాం; లోకదృష్టిః - అత్ర
పురుషకారవిశేషగుణైర్జ్ఞాత్వా ప్రసాదనం మాతాదర్శనేన; (౩) "మా
తరం పితరం"ఇత్యత్ర కేషాఞ్చిదర్థవిపత్తిః. గుణహాని-పరాత్పరోదక
శ్రుతిః-(౪) "చన్ద్రాం ప్రభాసామ్" ఇత్యాదికా; స్మృతిః-(౫) "నారః
పరమ్" ఇత్యాదికేతిహాసపురాణసారః; సర్వథాపి తద్వ్యాపారో నా
వినాభావసిద్ధిరితి, శ్రియాః పురుషకారత్వే ప్రమాణాన్తరాణి ద్వయసు
వ్యక్తాన్యపర్యాలోచనీయాని.

కేచిత్తు, శ్రియః పురుషకారత్వం శ్రియా సాహ్యం. పురుష
కారభావో హి పాపభాగ్ద్వయోః; తత్ప్రసాదయిత్రీత్యాదిగోపనాదివిషయ
మోపలక్ష్య (౬) "మిత్రభావేన సమ్ప్రాప్తం" ఇత్యాదిషు దోషాదిభోగ్యతా
ప్రత్యక్షః. ద్వితీయోపి రామస్య ప్రకృతిస్థితస్య ప్రసాదనే త్వేకస్యాపి
సిద్ధస్వభావానాం; తత్ర శ్రీమన్నాథానాం; పితామహాదీనాం
చతుర్థాశ్రమవతాం త్రిదణ్డధారిణాం సన్న్యాసినాం స్వభావానాం; తేషాం

(౧) రా-౭-౧౫-౬ (౨) రా-౭-౩౧-౨ (౩) శ్రీగుణరత్న-
(౪) శ్రీసూక్తమ్ (౫) (౬) రా-యు-౨౧-౧౫

(గ) ద్వయత్త్వక్త్యధికారి – ఆకిఞ్చన్యముమ్, అనన్యగతిత్వము ముభైయమవన్.

నమ్భన్ధస్య రావణాదిసాధారణ్యాత్; కాకవిషయేపి సత్యశైపదప్రశ్యతే; గురుపరమ్పరాయామ్ర్తశ్రీమైనమఇతి శేషత్వానుసన్ధానమాత్రమ్, నా శ్రయణమ్; తర్హి శ్రీధరాయనమఇత్యతైవభగవత్ప్రాప్తిసిద్ధేః, ద్వయ వైయర్థ్యాత్; "శ్రయతేచపరంపదమ్"ఇత్యత్రలత్సైవభగవత్సంప్రాప్తి వ, "శ్రీయతేచ" ఇత్యత్రాపిఇతరేషాంతచ్ఛేషత్వమేవప్రాచ్యతే; నచ లక్ష్మీపురుషకారభావస్యనిర్హేతుకత్వే అతిప్రసఙ్గః. భగవత్సమాశ్రయ ణౌన్ముఖ్యస్యాధికారత్వాత్; "స్మృతౌ ప్రవృత్తిర్యాదృష్టాభావ్యకాఙ్క్ష శ్చయాకృతా । శ్రియస్స్వతఃప్రసన్నత్వాత్ కాకాదావ్యభిచారతః । అధికారస్యపూర్త్యర్థం కృతాసాపినసాధనమ్ । తస్మాత్పురుషకారత్వ మహేతుకమితిస్థితిః" ఇత్యాహుః.

నలభ్యతేధికారీవేతిద్వయవైభవమాహ(ద్వయోక్త్యేతి). ద్వ యబోధ్యప్రవృత్త్యధికారఏవ ద్వయాధికారఉచ్యతే; తస్యచమన్త్ర స్య, "కర్మణాఃకమలాసన । నలభ్యతేధికారీవా" ఇత్యుక్తేః; అర్థిత్వాపి శిష్టంహి సామర్థ్యంసర్వత్రాధికారః. తదుక్తమ్ ; "అర్థిత్వేసమర్థ తాత్రికతనుస్సమ్పిణ్డితాధిక్రియా" ఇతి. ఉపాయానుష్ఠానానుగుణజ్ఞాన శక్తిగుణజాత్యాదిరూపయోగ్యతాత్మకం సామర్థ్యమర్థిత్వేన విశిష్ట మధికారఇత్యర్థః.

ప్రాణభృన్మాత్ర్యేన త్రితయసముదాయే సామర్థ్యశబ్దప్రయో గఇతిబోధ్యమ్. యద్వతాముపాయోవిధీయతేసోఽధికారః. ఉపా యేచవిధేయత్వం క్వచిదజ్ఞాతజ్ఞాపనవిషయత్వమ్, క్వచిదప్రవృత్తప్ర

వర్తనవిషయత్వాత్; సిద్ధోపాయాధికారిస్య ప్రమాణాన్తరాగోచరానుష్ఠానేన వాంఛితఏవవా; ఫలాకాంక్షాసామ్యేఽపి అనన్యదేశ్యాధికారిత్వదర్శనాత్; అధికారిణస్సాధ్యత్వేనాఽనుష్ఠేయమానం ఫలేఽపి; తదుపాయత్వేనాపి [illegible] ఉపాయః.

ముముక్షుత్వస్య జ్ఞానాదీనాం చ సాధారణత్వేఽపి, ఆకించన్యానన్యగతిత్వే విశేషాకారః; ఏతత్ప్రమాణాన్తరగోచరత్వేనాన్యత్ర ప్రపత్త్యధికార ఇతి ప్రమాణాత్; ఆకించన్యం — ఉపాయాన్తరాభావః. [illegible] నానాగతీనామనధికారప్రసక్తేః; ఆకించన్యస్య ముపాయాన్తరసామాన్యాభావ ఇతి [illegible] ఉపాయాన్తరానుగుణజ్ఞానాద్యభావః; ఆకించన్యస్య [illegible] వాక్యసన్దర్భాత్, ఉపాయాన్తరాభావ ఏవ విశిష్యతే. [illegible] ఏవంభూతాధికారః; [illegible] ఉపాయాన్తర [illegible] ప్రపన్నపరిత్రాణే [illegible] బుద్ధిరాకించన్యమిత్యుక్తం;

[illegible] అధికారివిశేషణత్వప్రాయేణ, ఉపాయాన్తరాభావస్యాకించన్యత్వమితి వదన్తి మునిభిరుక్తమ్; అకించనశబ్దేన — నాస్తి కించనాస్యేతి వ్యుత్పత్త్యా సాధనరహితో మహాన్ సాపరాధ ఇతి; అకించనోఽనన్యగతిరిత్యత్ర [illegible] నిరుపాయత్వప్రతీతిః; అకించనత్వ [illegible]

చ్ఛాధికారశకనానుశయానభిజ్ఞః" ఇత్యేతదభిప్రేత్య కృష్ణపాదై రాచార్యైర్వ్యాఖ్యాతః.

విశేషాభావమాత్రహేతుకసామాన్యాభావపరత్వం, తత్ర తాత్పర్యకత్వస్య నిరుపాయత్వపరవచనిరపాస్యత్వాత్; "అనన్యశరణః" "పుత్రకాన్తిర్భావః" ఇత్యాద్యనుసన్ధానాద్యర్థాపత్యన్తరాయ నిరసనీయం వివక్షితమితి జ్ఞాపనార్థత్వేనానా ప్రపన్నపరిత్రాణగ్రన్థస్య; అతఏవ రహస్యత్రయసారే, ఉపాయాన్తరోపేయాన్తరాసక్తిః నాస్తినస్య పూర్వాధికారిత్వం కథం. ఉపాయాన్తరేణాపిముముక్షుత్వశక్యతే ఇతి బుద్ధిమరిహాయనహితదర్పణ్యః, అతఏవహి, "అనాగతానన్తకాల సమీక్షయాప్య దృష్టసన్మార్గోపాయః" ఇత్యుక్తంగద్యే,

అనన్యగతిత్వం పునః రక్షకాన్తరరాహిత్యమ్, ప్రయోజనాన్తర రాహిత్యఞ్చ; "అనన్యశరణానాఞ్చ తథైవానన్యసేవినామ్ । అనన్య సాధనానాఞ్చ వక్తవ్యాముక్తిరుత్తమః" ఇతిచోక్తేః; శరణశబ్దశ్చే దుపాయపరః, సాధనశబ్దః కర్మజ్ఞానాద్యుపాయాన్తరపరితి; యద్వా ప్రయోజనపరః; గతిశబ్దశ్చోపాయపరః; యథాశ్రుతఏవ సాధన శబ్దార్థోద్ధ్వః; రాహిత్యఞ్చాత్రోపాయముఖ్యమ్; తేనదేవతాన్తరేష్వపి భగవచ్ఛేషత్వబుద్ధ్యాభజత్వజ్ఞానేన సాత్త్వికతయా భగవ త్ప్రసాదార్థమారాధయతోనాధికారిత్వప్రసక్తిః.

సహ ప్రయోజనాన్తరాధికారిణః, అల్పప్రయోజనస్యత్యాగా త్తాపత్తిః; విశిష్టఫలశరణాగతేః సకృద్యాజ్యత్వాయా త్రాసప్రయో జనాన్తరార్థినోధికారః; గతిశబ్దః కర్మాదిప్వత్యాయాఽప్రయో జనరక్షకాభావాయాః; ప్రయోజనాన్తరముఖ్యాదేవ, బహూనాంశరణ శబ్దార్థోత్రార్థే శరణాన్తరముఖ్యానాం సమర్థనాశక్యానాం పత్యపి తస్మిన్ సామ్యబుద్ధిమత స్తదభావాత్;

అతః, "యథా వాయోస్తృణాగ్రాణి వశం యాన్తి బలీయసః। ధాతురేవ వశం యాన్తి సర్వభూతాని భారత"(౧) "ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తా జగదన్తర్వ్యవస్థితాః। ప్రాణినః కర్మజనితసంసారవశవర్తినః" యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః। అవిద్యాన్తర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః।" ఇత్యాదివచనసిద్ధస్వపరసాధారణభగవదధీనత్వజ్ఞానాధీనం శరణ్యాన్తరవైముఖ్యముపన్యస్తకారికాద్వయస్యార్థమ్; (౨) "స పిత్రా చ పరిత్యక్తస్సుహృద్భిశ్చ సమాత్మభిః" ఇతి దర్శితశ్చాన్తరవైముఖ్యస్యాధికారత్వం ప్రతీయతే; ప్రస్తుతానుష్ఠానశరణ్యాన్తరవైముఖ్యస్య ఉపాసకసాధారణత్వేఽపి, ఆకిఞ్చన్యసహకృతస్య తస్యాపి విశేషాధికారత్వప్రతిపాదనమవిరుద్ధమ్.

వస్తుతో ముముక్షుత్వాదీనాముభయత్రాపి శేషాధికారిత్వేఽతిప్రసఙ్గాత్, ఫలవిశేషవ్యావర్తకత్వప్రయుక్తప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యప్రయుక్తశరణ్యాన్తరవైముఖ్యమేవ విశేషాధికారః. తస్య ఫలవిశేషేషు మోక్షోపాసకేష్వభావాత్; వసాన్తప్రాప్తిపూర్వకబ్రహ్మప్రాప్త్యాదిఫలకానాముపాసనానాం దర్శనాత్; అత ఏవ ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యస్యాత్రాసక్తత్వేఽపి ప్రకృతానుపయోగాత్తదనుక్తిః;

అథవా, శరణ్యాన్తరవైముఖ్యం శరణ్యైకపరాధీనాత్మస్వభావజ్ఞానమ్; అయమేవ శరణవరణే నాన్యత్ర శేషిత్వానుసన్ధానవత్; న చేదృశజ్ఞానం సాధనాన్తరమవలమ్బమానస్య భక్తియోగనిష్ఠస్య విశేషాధికారతోపపన్నం; గర్భితోత్కృష్టరాగస్య తాదాత్మ్యవివక్షితవిశేషాన్తరతయా కర్మాదిష్వనవస్థితస్య శరణ్యాభావః.

(౧) విష్ణుధర్మ-౧౦౪-౨౩ (౨) రా-యు-౩౭-౩౨

నన్వైతదుపాయాన్తరాపేక్షైవ నసిద్ధమిత్యాకిఞ్చన్యానిరి క్తత్వాత్; నాస్తికిఞ్చనయా స్వాతిపత్త్యా స్వతిసాధ్యత్వబోధనాత్, అకిఞ్చన ఇత్యస్యనధర్మనిష్ఠ ఇత్యాదినా వివరణాత్, ఉపాయాన్తరాపేక్షత్వ మేవశరణ్యత్వమితిపక్షే, ఉపాయత్వస్యానపేక్షత్వాదిశేషణాపేతయాంరుతు కాన్తరవైముఖ్యమిత్యాచార్యోక్తిర్నవిరుధ్యతే; ఉపాయత్వేనవరణీయత్వస్యరక్షకత్వనియతత్వాద్వా; ఏవఞ్చ శరణ్యాన్తరవైముఖ్య కథనం ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యస్యాప్యుపలక్షణమ్.

అథవా, తీవ్రముముక్షుత్వాభావే దేహానువృత్త్యాదిప్రయో జనాన్తరసక్తోయది మోక్షం ప్రపద్యతే; తదాప్రయోజనాన్తరాను గుణ్యేనమోక్షవిళమ్బ ఇతి వేదాన్తాచార్యోక్తేః, ప్రయోజనాన్తరవైము ఖ్యంఫలవిళమ్బప్రయోజకప్రయోజనాభిలాషపరిహారః; సచ అవిళ మ్బితఫలకామస్యైవాధికార ఇత్యవ్యాపకత్వోక్తదకథనమ్.

ఉత్తరఖణ్డేన్వైశ్వర్యాదేః ప్రపత్త్యుద్దేశ్యకామ్యాభావమాత్రప్రతీ తావపి దేహాన్తరాప్రయోజకేదానీన్తనైశ్వర్యాద్యభిలాషమాత్రస్య తేనానివారితత్వాత్; నచతద్వ్యవసనిభగవన్తం ప్రతికార్పణ్యమ్; "అస్య సంబంధసంపత్త్రి మహాయురారోగ్యమాస్పదమ్ । అనన్యానియం వేన పూజకః పురుషోత్తమమ్। నాప్రసన్నోదదాన్యేతద్వ్యాదిభిః పితి నటి ని అయాచితోపి తత్సర్వం ప్రసన్నో విధధాత్యపామ్" ఇతి భగవద్యుక్తేః, సంహితాన్తరేచ, "తత్ప్రపత్తిస్థైర్ధ్యం ఫలమాప్నోతి -దాచన । నయాచేత్పురుషో విష్ణుం యాచనాన్నశ్యతి ధ్రువమ్ ॥" ఇతి.

నచతత్సాధనధర్మానుష్ఠానసమ్భవః; "త్రివర్గకాం స్త్యజేద్ధ ర్మాన్" ఇతి నిషేధాత్; అతో మన్త్రాధికారిణస్త్వేకస్త్వ నశీనాంగతేన

ఫలేన "యదృచ్ఛాలాభసన్తుష్టః" ఇతి సన్తోషః; తీవ్రతమముముక్షుత్వ పతితిక్షా రక్షకత్వ- "శ్రోత్రేణ ... సాక్షీ" ఇతి న్యాయేన ప్రాతికూల్యజ్ఞానమితి విశేషః; భక్తిజ్ఞానగ్రహణస్యోపలక్షణత్వాత్, పూర్వేషాం భాగవతకైంకర్యరుచిః, చాతుర్వర్ణ్యవశగత్వవిశిష్ట పరివ్రత్నవిగ్రహాం విశేషానుభవహేతుకరణవిశిష్ట దేశావస్థాన భాగవతసమృద్ధ్యాదిప్రార్థనాన విశుద్ధ్యర్థః; "భక్తిజ్ఞానాదివృద్ధిం పరిచరణగుణాన్ సత్సమృద్ధిం చ యుక్తాం నిత్యం యాచే ... భగవతస్తస్య యద్వా ప్రపన్నాత్" ఇత్యాద్యుక్తేః.

స్వనైవ సర్వాధికారత్వసమ్భవః; ప్రపత్తేర్జ్ఞానాదినియతత్వాభావేన స్త్రీశూద్రాదీనామపి ...; ... ప్రపత్తేః భక్తేరివ సర్వాధికారత్వసమ్భవః; సత్త్వ... ప్రత్యక్షయోజగదసాత్;

న చ సమాహితో రాధకేతరణవిరోధః; అగ్న్యాది సాధ్యయజ్ఞవేదానుపపన్నానామపి ... అధికారప్రతిపాదనాత్; న చ బ్రహ్మాస్త్ర... సమాహారసామర్థ్యాభావాదుపపన్నానామపి ... జ్ఞానాపేక్షత్వకల్పనగౌరవాత్, అర్థయానవిధిస్థసాధ్యాంశసమృద్ధజ్ఞానమనోవృత్తిస్థితిభావితో న్యాయః ప్రపత్త్యుపాయసమ్భవో వ్యాసః "సర్వస్య శరణం సుహృత్" ఇతి ప్రపత్త్యుపాయస్య సర్వాధికారత్వావగమాత్;

తచ్ఛరణాగతియోగ్యత్వ ... సమ్భవాత్, ప్రపత్తేః సర్వాధికారత్వ ... ప్రపత్తేః; జానన్ ... ప్రపత్తిమాశ్రిత్యాపి

(౬) ఇన్నైయిరణ్డుమ్ ప్రపన్నపరిత్రాణస్థితే శ్లోకౌ.

శారీరకాపశూద్రాధికరణప్రసక్తేః; "సర్వలోకశరణ్యాయ" ఇతి వచసా శ్రుతిరుపబృంహ్యతే; సాత్వతతన్త్రే చ - "త్రైవర్ణికానాం స్త్రియాదీనాం ప్రపన్నానామిష్టతత్వతః । అనుస్మృత్యధికారస్తు చాతుర్వర్ణ్యస్య [illegible] క్రమః" ఇతి, "సర్వ ఏవ ప్రపద్యేరన్ సర్వధర్మానవస్థితాః" ఇతి చోచ్యతే; అతః ఆకిఞ్చన్యాదిసముపేతానాం సర్వేషామధికార ఇతి.

తదిదముక్తమ్ - "వర్ణాద్యేరనపేక్షణాత్ తనుభృతాం సత్యాగిరివ ద్వ్యాపినీ శౌరిః సర్వశరణ్యతా భగవతస్సర్వప్రాప్యత్వాపితా । సత్యాదిష్వివ నైగమేష్వధికృతిస్సర్వాస్పదే సత్త్వేః" ఇతి చ; "సంభక్తేరధికారీవా" ఇత్యాదికస్తు విశ్వాసదార్ఢ్యభ్రంశపరిహారాయ సాధ్యత్వాత్ సం విఫలమితి భావః.

కేచిత్తు, ప్రపత్తేర్భగవదుపాయభావప్రయోజకత్వం తది చ్ఛాతావత్త్రాధికారః. తత్రాకిఞ్చన్యాపేక్షేత్యాహుః.

నన్వాకిఞ్చన్యముపాయాభావరూపం తదోర్వ్యతిరేకస్తు; అనన్యగతిత్వఞ్చ ప్రాపకాన్తరరాహిత్యం, పౌనరుక్త్యప్రసఙ్గాదిత్యత ఆహ (ఇన్నైయిరణ్డుమితి). ప్రపన్నపరిత్రాణే [illegible] మనన్యగతిత్వోక్తిః; తచ్చ [illegible] రక్షకాన్తరరాహిత్యమ్.

తత్రయద్యపి ప్రపన్నస్య ప్రయోజనాన్తరాభావాత్, మాత్రాదీనాం మోక్షప్రదత్వాప్రసక్తేః, తత్ర [illegible] త్యన్తోపయోగి; తథాపి నిరుపాయపి [illegible] నిరపేక్షరక్షకత్వ [illegible] రక్షణకర్తృత్వమపి తేషాం యదా [illegible]

మోక్షప్రదత్వమిత్యభిప్రాయకమతిశయార్థం “భ్రాన్తాక్లిశితానామభ్య సనే నిష్కల్ కారణానామ్” ఇత్యన్తమ్; సూక్ష్మత్వాదీనాం రక్షణప్ర యోజకత్వే వ్యభిచారాత్, శ్వాపద్గ్రస్యమానస్యాపి పుత్రాదేరక్ష కత్వం పరాయత్తమితి హృదయమ్ ;

. (౧)“య ఏషోఽన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే” ఇత్యా దిత్యమణ్డలే వసతః స్వపురుషస్య పురుషసూక్తోక్తసర్వవిశేషయోగప్రతీ తేః, తస్యైవ మోక్షప్రదత్వమ్; అస్తు వా పురుషసూక్తోదితనారా యణః; తథాపి, “[illegible] య ఏవం వేద” ఇతి, తద్వేదనస్యాపి మోక్షసాధనత్వశ్రవణాత్ ఏవ. అనన్యప్రయోజనానా [illegible]; స్మర్యతే చ, (౨) “ప్రశాసితారం సర్వేషామణీ యాంసమణోరపి, రుక్మాభం స్వప్నధీగమ్యం విద్యాత్తం పురుషం పరమ్” ఇతి, మోక్షద్వారమనుష్ఠేయమితి చ, సూర్యాన్తర్వర్తినో హిరణ్మయస్య స్యాపి ప్రతీయతే. “అసావాదిత్యో బ్రహ్మ” ఇతి చ ఆరణ్యకే శ్రవణాత్; తచ్చా దిత్యపదేన పురాణేష్వభ్యాసాత్ తస్య శక్తియోగం సాధయతి; నిరుపాధికజగద్రక్షకత్వస్య చ సర్వసిద్ధత్వాత్, గుణయోగస్యాప్యేవ; అతస్తస్య శరణ్యత్వమనుపపన్నమ్.

ఏవమధర్మశీలానాం ప్రణవమాత్రనిష్ఠానాం పృథివ్యు పరిష్టాదిసమ్పత్తిసమభిధాయ “[illegible] మాత్రా సా సోఽమృతో కః” ఇత్యభిధానేన ప్రస్తుతస్య సాంసారికస్యైవ “విద్యామతీ సర్వవర్ణాపురుషజ్ఞానత్వా” ఇతి పురుషస్య పరాయత్తత్వాత్, తస్యైవ [illegible] కారణానాం [illegible] తస్య చ, కారణాత్తు ధ్యేయ ఇతి [illegible] ప్రతీయతే.

(౧) ఛాన్ద్-౧-౬-౬ (౨) మను-౧౨-౧౨౨

నారాహేంచ, "సోమఃపర్ణఃప్రసుహః" ఇత్యుక్తం [illegible]
"యో సా క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞో వై దేహేష్వస్య ప్రభుః [illegible] । సోమస్య [illegible]
వ్యో దేహినాం జీవసంజ్ఞితః" ఇతి. (౧) "తేషాం క్షేత్రజ్ఞ [illegible]
క్షణో నామ జీవో జాయతే" ఇత్యాదౌ జీవస్య [illegible] భగవాన్
సోమేపి ప్రయోగమాత్రేణ సతస్య [illegible];

స ప్రకృతశేథ్యాయో, అగ్నిర్వైశ్వానర [illegible] వైశ్వానరాదిభావేన శరీరమాత్రాశ్రితానాం [illegible] దేన తత్పరిధి [illegible] తస్య శరీరస్య యథాపూర్వమనుష్ఠానేన [illegible] మేశ్వరస్య [illegible] ప్రసాదం ప్రతిపాద్య, "[illegible] క్షేత్రం ముక్త్వా [illegible] తత్పరాణాం । సోమః [illegible] రూపేణ । ఏవం వ్యవస్థితే సోమః [illegible] । ప్రాగవస్థం శరీరం తద్దృష్ట్వా సర్వజ్ఞపాలితమ్ । తాః [illegible] వమాత్రితాః [illegible] ఇత్యాదినా, సోమో [illegible] ప్రతీయతే; "తిగ్మాంశుజనితం తాపం [illegible]" ఇతి [illegible] గుణయోగసిద్ధిః. అత [illegible], "ఇవర్కశీత్యాదినా" [illegible] తమ్.

(౨) "ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యాచన్ద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠతః" (౩) "భీషోదేతి సూర్యః," "భయాత్ [illegible] సూర్యః." "యస్యాదిత్యో భాముపయుజ్య భాతి" "యమసనామ్ [illegible]" (౪) "యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిలమ్। యచ్చన్ద్రమసి యచ్చాగ్నౌ

(౧) గీ- (౨) బృహ-౫-౮-౯ (౩) [illegible] (౪) గీ-

తత్తేజో విద్ధిమామకమ్" (౧)"సూర్యాచన్ద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్"(౨)"చన్ద్రమా మనసో జాతః, చక్షోస్సూర్యో అజాయత" (౩)"నారాయణాద్ద్వాదశాదిత్యాస్సంప్రద్యన్తే, నారాయణే ప్రలీయన్తే," ఇత్యాదిభిర్భగవత్సృష్టానాం తేషాం తదాజ్ఞావశవర్తినాం తద్భయాదేవస్వాధికారేష్వవస్థానాత్, నియతోదయాస్తమనాదిభిస్స్వచ్ఛన్దత్వాభావస్య భగవదాయత్తస్వతేజసాం నిగ్రహీతుంశక్యత్వాత్ ;

"విష్ణుశక్తిరవస్థానం సదాదిత్యే కరోతి సా । సా చేతనానాం స్తమి తావ"దితి తదవస్థితిర్విగ్రహం విశిష్టవర్ణవైయాస్తవయోగాభావప్రతీతేః, సూర్యాదీనాం స్వతేజోఽవభాసకత్వాదేస్స్వరూపాద్ప్రసిద్ధత్వాత్ ;"సోఽయమన్తరాత్మా" "అసావాదిత్యో బ్రహ్మేతి" ఇత్యాదినా నుష్టానకర్తవ్యత్వప్రతీతేః, సపేషాన్తర్గుణమానోపాస్త్యన్తతః,(అన్తర్యామిత్యాదినా). "యాని యాని స్థానానీ" ఇతి స్మృతిః-ఉపాస్యత్వే ఉపబృంహణాత్ ;-"ఆదిత్యమణ్డలే తత్ర సూర్యాన్నారాయణమ్ । సదా ధారణమాన దేవమిమం శాసంశినమ్ప్యాతమ్ ॥ శశ్వద్గగనస్థభూతానాం సర్వలోకైకభయప్రదమ్ । విష్ణుస్సదానన్దం భాసయన్తంరవిం నదా" ఇత్యాదినా; "ధ్యేయస్సదా" ఇతి వచన్త్యన్తే.

"కింస్విదత్రాస్తరాత్మగతం యో నేమిపద్మ్యాన్తేఽస్థ" ఇతి ద్వ్యానాం పృథివీధారకసూర్యమణ్డలాం స్వస్వరూపసిద్ధయనప్రశ్నే-"విష్ణునాసిద్ధ్యతేభూమిః" ఇత్యుత్తరేణాన్యాస్సర్వగ్రనాగురూప్యాస విష్ణురూపేణ తేజసా సూర్యమణ్డలస్య ద్యావాపృథివీధారకత్వముక్తేః, భగవత ఆదిత్యమణ్డలాం స్వస్వరూపీస్వానుపగమ్యతే.

(౧) తై-నా-౧ (౨) పురుషసూ (౩) నారాయణోపనిషత్

“ప్రపితామహస్త్వేషామ్” ఇత్యత్రాపి హేతుమాహ స్మ, ప్రకృత ప్రవృత్తే, “అసేవితపరమాత్మాదిభక్త-స్తేన నారాయణస్య న ప్రియః” ఇత్యుక్త్వా స్తేన నారాయణస్యైవఅనాప్రవృత్తి స్పష్టత్వాత్స్ప్రతిస్పృహత్వ మునేర్భావః. సనా ర్యాదిత్యర్థః- “ఆదిత్యోఽస్యహత్యదిఫలాత్త్వాత్ త్రిసంతానత్వనాన్వేషవ్య తే” ఇతివచనస్వారస్యమనుమ్యాయ్యః; అనాదినిధనో మాహాత్మ్యసమ్యక్ష; -ఆదిత్య ఇవ భగవత్యేకసమ్యవత్త్వైవ; బ్రహ్మైవస్పష్టిపరోనా. “ఉద్యన్తమస్తం యన్తమాదిత్యమభిధ్యాయన్” ఇతిశ్రవణాత్, శరీరపర్యన్తానాం ఆది త్యశబ్దః. మహాభూతాన్తర్యం తస్యప్రతిషేధకవచనైవమహాయోగమనా త్; ఆదిత్యపురాణం విరుద్ధం శేషత్వాజ్జ్యేయమ్. విరోధాధికరణన్యాయాత్.

అథర్వశిఖాయాం సాంపరాయలోక ఇతి-సచన్ద్రలోక ఉచ్యతే. బ్రహ్మ గ్రహణేనచాతితాత్పర్యాత్; ఉత్తరభాగాదిత్యాదాభిప్రాయ స్వలోకః. తత్ బ్రాహ్మణపరివ్రాజకనయాత్, ఉపర్యుపరిగతేనేవ పృథగుక్తి సమ్భవేష్వాదిత్యాదీనా మనేకాదిత్యసోమాఖ్య నృసింహాకాభిధానస మేకోపేతమ్. వారాహేఽపి “సర్వే దేవాస్సపితరో బ్రహ్మణ్యా న్తరస్థగాః। పిప్పలస్యామ శాఖాద్యా ఇతి యాంతు విశ్వరూపతః” ఇత్యు పక్రమాత్, “ఏవం వేదాన్తపురుషః ప్రోక్తో నారాయణస్సప్రోక్తః” ఇత్యుపసంహారాచ్చ, సోమాఖ్యః పరమేశ్వరో నారాయణ ఏవ; భగ వచ్ఛాస్త్రప్రసిద్ధ్యాన్యాయాత్ వ్యాఖ్యేయమ్, “ఉమాపతిసహాయాన్ సోమ తదాశ్రిత్య వ్యవస్థితా” ఇత్యుమాసహాయత్వకథనాత్; నచసోమాంశ్చాతులపుత్ర మాత్రేణపరాశబ్దకరణవనగాఽత్వసిద్ధిరిత్యాశయః.

“ఈశానస్సర్వజగతస్సుప్రత్యక్షమనా స్వయముపాయమానః; ఇన్ద్రో రాజాజగతస్సర్వేనాథ” “ఇన్ద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే” “య స్య సమిన్ధాంరదధాత్సృష్టిన్యాయమ్, యస్య స్తంభో జాతసృష్టిశ్చ, నది దిత్యస్య దస్తరః” ఇత్యాదిభిరిన్ద్రస్యలోకగోస్తరస్య భవప్రతీతేః, తస్యరత్న

శతానామాశబ్ద్య " స్త్రీగోత్వత్థిస్మృతమ్ " ఇత్యాదినానారాత్మ్యతము.
"ఇన్ద్రో వై త్రిశిరసం త్వాష్ట్రమహన్ఛత్, సోమరేతోభ్యభిషిక్త్" ఇతి శ్రుతిః
"నమః పదమ్" ఇత్యత్ర త్రాభిప్రేతా; పుణ్యాసనశాన్తిపాదిష్వేద్యాప్రజ్ఞః "జ్ఞానపా
పహంతనామ్" ఇత్యత్రాపి పఠితాః; (బృహత్ప్యతి) "తత్పురాతాస్యభాన్ద్రే
శఙ్క బ్రహ్మాణాన్నితి" ఇత్యాద్యాత్మసృష్టిసారాభిమతాః; జీవం స్వర్ష్టి
తత్తానమస్యత్యాద్యాసిద్ధివిషయః. "ఇన్ద్రో మాయాభిః" ఇత్యత్ర
సకారణత్వే మాయాప్రపఞ్చేస్త్వేవ క్తిః; ప్రకరణాత్తు భగవత్పర ఏవాయమ్ ;
"ఇత్థం స సృష్టిస్సృష్ట ఇతి శ్రుతే" ఇతి బృహదారణ్యకమ్; "అత్ర దాతాది
స్త్రీష్వద్యతే" ఇతి వారాహికగానః, (౧) "స్త్రీమాత్మానమగ్నిర్వేస్త్రీస్త్ర"
(౨) "ముఖాదిన్ద్రశ్చాగ్నిశ్చ" (౩) " నారాయణాదిన్ద్రో జాయతే "
"ఇన్ద్రో దేవానామధిపతిః, సర్వేషాం భూతానామధిపతిః, త
త్పుత్రజననీ, సమృద్ధ ఏవ ఇన్ద్రో నాసీత్" ఇత్యాదికా స్మృతిరప్యుప
దాహార్యా.

(౪) " హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే " (౫) "ధాతా యథా
పూర్వమకల్పయత్" (౬) "ప్రజాపతిస్త్వేవేదమగ్ర ఆసీత్" "ప్రజాపతి
స్సభాం పశ్యత్ప్రపద్య" "ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత" ఇత్యాదిభిశ్శ్రుతిభి
జగత్కారణత్వాద్యపగతే స్వస్య శరణ్యత్వం స్యాదిత్యాశఙ్క్య "బ్రహ్మ
పుమ్" ఇత్యాదినా నాంస్తత్రా; (౩) "నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే" "బ్రహ్మ
ణే బ్రహ్మాణం పుష్కరే ససృజే" (౭) "స బ్రహ్మా స శివః" "స బ్రహ్మాణం
చకార" "హిరణ్యగర్భం పశ్యత జాయమానమ్" "హిరణ్యగర్భం జ
నయామాస పూర్వమ్" " స ప్రజాపతిరేకః పుష్కరపర్ణే సమభవత్ "

(౧) తై-ఆ-నా (౨) పురుషసూక్త (౩) నారాయణోప
(౪) యజు-౪-కా- (౫) తై-నా- (౬) యజు-అగ-
(౭) మహోపని

(౧)"యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వమ్" (౨)"యన్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిర్విశ్వసృగ్విశ్వరూపః" "తత ఏతే వ్యజాయన్త, హిరణ్యగర్భోఽగ్నిర్యమో వరుణరుద్రేన్ద్రాః, తం బ్రహ్మాణం తమృషిం సుమేధామ్" (౩) "స బ్రహ్మా స శివస్సేన్ద్రః" ఇత్యాదిశ్రుతిభిర్బ్రహ్మణస్సజ్యత్వవిభూతిత్వాదిప్రతీతేర్న బ్రహ్మణః కారణత్వరక్షకత్వసమ్భవః.

"హిరణ్యగర్భః" ఇత్యష్టర్చస్య, "అద్భ్యస్సమ్భూతః" ఇత్యనువాకేన లక్ష్మీపతిత్వలిఙ్గబలసిద్ధనారాయణపరభావేన సహ, అమ్భసీత్యనేనైకవాక్యతాయాః, "అద్భ్యస్సమ్భూతో హిరణ్యగర్భ ఇత్యష్టౌ" ఇతి విధానాద్భగవత్పరత్వమేవ; హిరణ్యగర్భశబ్దస్తు భగవన్నామసహస్రే పఠితః; "హిరణ్యగర్భో ద్యుతిమానేష ఛన్దసి పఠ్యతే" ఇతి వచనేనైవ నిర్వ్యూఢః. ప్రజాపతిశబ్దోఽపి భగవన్నామసు పఠ్యతే. "రాజాధిరాజస్సర్వేషాం విష్ణుర్బ్రహ్మమయో మహాన్ । ఈశ్వరం తం విజానీమస్స పితా స ప్రజాపతిః" ఇత్యాశ్వమేధికే భగవద్వాచకత్వేనోక్తః.

స త్రిదశప్రజాపతిరిత్యత్ర *సనో విష్ణురిత్యనుసారాత్, భగవానేవోచ్యతే; ఏవమేవ హ్యత్రాపి శ్యామత్వస్య భగవదసాధారణత్వాత్; "యమన్తస్సముద్రే" ఇతి లిఙ్గాత్, అమ్భసీత్యనువాకోఽపి భగవత్పర ఏవ; "ధాతా యథాపూర్వమ్" ఇత్యత్రాపి అవాన్తరసృష్టివిషయాయాం చతుర్ముఖపరత్వేఽప్యదోషః; (౪)"తమసః పరమో ధాతా" "ఏష ధాతా విధాతా చ" ఇతి భగవతి దృష్టప్రయోగో ధాతృశబ్దః. న చ ప్రజాపతిపరోపబృంహణవశాత్తత్పరత్వనిశ్చయః. తేషాం రాజసత్వేన పురాణేష్వేవ విభక్తత్వాత్;

నచ, ఉపబృంహణవిరహేఽప్యర్థనిశ్చయః; శ్రుతిస్వారస్యా

(౧) శ్వేతా-౬- (౨) (౩) తై-నా-౧౧ (౪) రా-యు-౧౧౪-౧౫

నుగుణతదవరత్వప్రతిపాదకానేకోపబృంహణసమ్భవాదిత్యాశయః; (౨) "వేదాపహారగురుపాతకే" భగవద్యామునాచార్యసూక్తిమభిప్రయన్నాహ (సాధుక్తేత్యభరిత్యాది). "నమమవేదాహృత్రాతా స్వర్గ్వేదాసవాభ్యాంబలాదితః" ఇత్యత్ర బలాన్ప్రసాదితః ... అతిస్పష్టత్వేన దర్శితః; "త్రయో విగ్రహిణాస్తస్య దృష్ట్వా తామసురోత్తమా। వేదాన్ జగ్రహ హయరాజ్ఞ బ్రహ్మణః ప్రత్యర్పితాః" ఇతి పరప్రతిపన్నానేన-వేదజ్ఞప్తి స్పష్టముక్తిత్యర్థః; "వేదాంమే పరమం చక్షుర్వేదా మే పరమం ధనం" ఇత్యాదిభిప్రేత్య "చక్షుర్భూతేన, ధనభూతేన" ఇత్యుక్తమ్; "అన్ధకారాత్మకే లోకే [illegible] వేద్యావిద్యా నాహం కింకుర్యాం [illegible] స్త్రేష్వపమున్యథః। [illegible] వేదనిస్త్రం [illegible]" ఇత్యాద్యభిప్రేత్య (నిజస్వప్రాప్తియామిత్యాది) "తతః క్రోధపరీతేన [illegible]। [illegible]" ఇత్యాది. స్వగతేనేతి న్యాయాద్యత్రవివక్షితః.

"[illegible] యాం పరమేశ్వర ప్రభు [illegible] ప్రశాస్తమ్। ధ్యాత్వా [illegible] సమస్తపాతకం [illegible]" (౧) "[illegible]" ఇత్యాదినయం [illegible] "[illegible]" ఇతి పురాణాదశకోపబృంహితం [illegible] మోక్షప్రదత్వాది [illegible], రుద్రసుమిత్యాదినాభినార్యతే.

"[illegible] యస్య [illegible], యః [illegible], అసహాంత [illegible]" ఇత్యాదిషు [illegible] ప్రతిపాదకత్వాది [illegible] ప్రసిద్ధత్వాత్; "ఉపాసనాయాం ధ్యాత్వా [illegible] భగవాన్ [illegible]" ఇత్యస్య మోక్షసాధనభగవదుపాసనసాధనత్వా

(౧) [illegible] (౨) అక్షయ్యేశ్వరా

సవిషయత్వమేవ తత్ర ప్రతిపాద్యత ఇతి; "ఉపాస్యోఽయం సదా విప్రా ఉపా యోఽస్మి హరేస్స్మృతౌ। ధ్యాత్వా మాం సర్వయత్నేన తతో జానీత కేశవమ్" ఇత్యాదివచనపరామర్శేనావగమాత్; "కారణన్తు ధ్యేయః" ఇతి మహోపనిషదాదిసిద్ధకారణభావనారాయణోద్దేశేన తస్య ధ్యేయత్వం విధాయ, "శమ్భురాకాశమధ్యే ధ్యేయః" ఇత్యనేన ధ్యానస్థానమాత్రవిధానాత్; "ధ్యేయో నారాయణస్సదా" "హరిరేకస్సదా ధ్యేయో భవద్భిస్సత్త్వసంస్థితైః" ఇతి వచనానురోధేన "శమ్భుర్నారాయణోఽధ్యేయః" ఇత్యాదౌ శమ్భుశబ్దస్య భగవతి దృష్టప్రయోగాత్; భగవత ఏవ ధ్యేయత్వం ప్రతిపాద్యత ఇత్యభ్యుపగమాచ్చ; నాన్యస్య మోక్షప్రదత్వం శ్రౌతమ్; "నాన్యః పన్థా అయనాయ" ఇతి పరమపురుషాతిరిక్తస్య మోక్షోపాయత్వనిషేధాత్, "జశభిః కథ్యతే శివః" ఇతి వచనం ప్రత్యక్షబాధితమ్; "రాజసేషు చ కల్పేషు మాహాత్మ్యం బ్రహ్మణో విదుః" ఇత్యాదివచనబాధితఞ్చ;

కానిచిత్తు విద్యస్థానాన్యపి శివపారమ్యప్రతిపాదకవచనాని ప్రబలప్రమాణవిరుద్ధత్వాదనాదరణీయానీత్యాశయః. "రుద్రస్సంహారకారకః"(౧) "ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధజౌ స్మృతౌ తదాదర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ" "యస్య ప్రసాదాదహమచ్యుతస్య సృష్టః ప్రజాసర్గకరోఽన్తకారీ" "క్రోధాచ్చ రుద్రః" "స హి పాలనసామర్థ్యమృతే న స్వేశ్వరం హరిమ్" "న సమ్పదాం సమాహారే విపదాం వినివర్తనే। సమర్థో దృశ్యతే కశ్చిత్తం వినా పురుషోత్తమమ్" ఇత్యాద్యభిప్రేత్య (సకలేత్యాది); (౨) "కాఞ్చిలఙ్ముఱుప్పాలార్" ఇత్యేతదనురోధేన (విడాయరిత్యాది); పేశిలుమిఙ్గితిసూచితమాత్రశయణాసార్ల్భ్యం విశద

(౧) భార-శాన్తి-3౮౨ (౨) తి-చ-వి-౬౯

యతి(తన్నిష్ఠయితి). “పరస్పరమిత్యుక్తిలాత” ఇత్యేతత్సమీచీనమ్ (తన్నిష్ఠయామాశ్రయిత్వమితి); (౧)“బ్రహ్మణాస్త్రిణగోవిన్దో బ్రహ్మణ్యయామాసకైఙ్కర్యమ్। బ్రహ్మణ్యాభిధానేత స్తుహానోరగ్రోపస్థితపాపిశత్। నశ్యాక తదామోష్యాంశ్చ స్తేనాక్షిప్తకర్మణా” ఇత్యాదికమిహాభాష్యమ్; “బ్రహ్మహాఽఽఉదులినోభూత్వాచరం స్త్రీగాభిభూతయే। తతోఽహంగతవాన్ దేవి హిమవత్సంనిధౌ యమ్। తత్ర నారాయణః శ్రీమాన్ మయా భిక్షాం ప్రయాచితః।” ఇత్యాదిసమీచీనమ్ (బ్రహ్మనినిత్యాది); బ్రహ్మఘ్నో హి స్వకీయశ్రేయప్రఖ్యాపనపూర్వకమేవభిక్షాచరణం విహితమిత్యాశయేన (తన్నిష్ఠవేనియుక్తోఽసి).

దివ్యాలయనిర్మాణాదీనాం భగవత్ప్రీతిహేతుతయా అపి శిష్టైస్సజనత్వాన్నిత్యానుష్ఠానాత్ప్రవాహసేవరతకత్వం పరస్పరయుక్తత్వాత్ఆహ (అస్థానమితి); రక్షకమ్ - రక్షణసాధనమ్; తథాప తదపినాశస్యాపి భగవత్సఙ్కల్పనాశిత్వాద్విద్యమానస్యాపి తస్య నిషిద్ధప్రసక్త్యుపయోగిత్వసమ్బన్ధాన్నోపయోగిత్వం తస్య భగవత్కైఙ్కర్యమితి సత్ప్రీతస్యరక్షకత్వమితి భావః.

(౨)“సంసారార్ణవమగ్నానాం విషయాక్రాన్తచేతసామ్। విష్ణుపోతం వినా నాన్యత్ కిఞ్చిదస్తి పరాయణమ్” (3)“వాసుదేవమనారాధ్య కో మోక్షం సమవాప్నుయాత్” (౪)“మామేవ యే ప్రపద్యన్తే మాయామేతాం తరన్తి తే” “కర్మణాం పరిపాకత్వాదాబిరిఞ్చాదమఙ్గళమ్। ఇతి మత్వా విరక్తస్య వాసుదేవః పరాగతిః” “అహం భోగప్రదో నత్స్నమాత్రదస్తుజనార్దనః” (౫)“ప్రతిబుద్ధా న సేవన్తే యస్మాత్ప్రరిమితం ఫలమ్” “కైఙ్కర్యస్తు యోఽర్థస్త్వం స్పృహయన్తి ద్వారంపరః। తస్యైవ

(౧) పా-ఫ్రు-౫౧- (౨) వి-పర్వ-౧-౫౬ (3)
(౪) గీ-౭-౧౪ (౫) భార-శా-న్తి-3౪౭

(౫) [illegible]
[illegible] ;
[illegible] ।

[illegible] । [illegible] జన్మాన్తరసంసారః । తస్మాద్ [illegible] ప్రసాదేన [illegible] ఇతి [illegible] తత్త్వ [illegible] ప్రతి [illegible] ; [illegible] (ఈశ్వరనిష్ఠ).

[illegible] వ్యాఖ్యాతః ; " తస్య [illegible] । [illegible] । [illegible] " ఇతి ప్రమాణ [illegible] , " [illegible] " ఇత్యత్ర [illegible] (అర్థ) [illegible] , [illegible] వ్యాఖ్యాతః ; [illegible] ఇత్యర్థః.

[illegible] (ఇతి [illegible]). [illegible] ; [illegible] ; [illegible] , " [illegible] " ఇతి [illegible] .

[illegible] ; [illegible] ; [illegible]

సహాకృతోఽనిక్షేపః ప్రతిపాద్యతే; శరణసమర్పణరూపార్థద్వయతా త్పర్యకత్వాదేవ ద్వయస్య వ్యవహారః; నిక్షేపశబ్దోదితయామేతత్ఫలం తదేకాధీన మిత్యాకారకజ్ఞానవిశేషః; "సేనసంరక్ష్యభూమేనస్య ఫలే స్వామ్యవియుక్తతా। కేశవార్పణపర్యన్తా హ్యాత్మనిక్షేప ఉచ్యతే" ఇత్యు క్తేః; స్వామ్యాపి - స్వాత్మస్య ||పి॥

అయమ్ ఉత్తరఖణ్డస్య చతుర్థ్యన్తపదప్రతిపాద్యః; తాదర్థ్యం ఛేత్తృత్వ్య...స్వార్థ-స్వత్వేయం ప్రార్థనా నాతిపదాభ్యాహారే సాధనా నుష్ఠానాపేక్షసాధ్యస్య ఫలంభవిష్యతీతి ప్రార్థనానపేక్షత్వాత్, అనేకఫలసాధన...తయా... తత్ఫల...యాన్యసాకాంక్ష్యేన * విశిష్టసాపేక్ష్యత్వాత్, ప్రార్థనయా ఫలస్య తాదర్థ్యం న్యస్యతీతి సహాయకృతచతుర్థ్యన్తపదేన ...తదేకాధీనమితి ప్రతీతేః.

అథవా సహాయతోపదేన, మమాస్య - స్వాత్మస్వ||స్వాత్మనో హ స్యాపి ... స్వాత్మస్వ||సి ... తాదర్థ్యస్య ప్రతిపత్త్యర్థవనిబద్ధయా స్వాత్మని ... ఫలసమర్పణపర్యవసితేయం, తదేకాధీనం తదేకఫలం తత్... ప్రార్థనాసిద్ధమర్థం, సహాయపదబలాదేవ తత్ప్రతీతేః.

అథవా, నారాయణశబ్దేన శరీరాత్మభావప్రతిపాదనాత్, శరీ రత్వఫలం శరీరిణ ఏవ ఫలమితి, తద్వత్ఫలమితి ... వైశ్యానుగమాత్, ఫల స్య తాదర్థ్యం తదీయత్వేన గమ్యత ఇతి తదేవాసిద్ధమ్.

స్వాత్మనః ప్రార్థనాప్రకాశకత్వమ్; ఫలవిషయకస్య నిక్షేప స్వాత్మనిష్ఠవిషయకత్వేన, ఇదం ఫలం తదధీనమిత్యాకారకత్వాత్ సమ్బ న్ధే, స్వాతన్త్ర్యాకారకత్వాభావ ఆవశ్యకత్వాత్; గోప్తృత్వవరణ

* ఏతదనన్తరం పాఠాన్తరమ్ ...విశిష్టమిత్యాదీ.

నిక్షేపయోరుభయోరేవ ఫలవిషయకత్వనియమేపి గోప్తృత్వవరణే ప్రకృతిసమ్బన్ధనివృత్త్యాద్యంశోపి విషయః; నిక్షేపే తు ముక్తికాలీనం ఫలమేవ; అతఏవ నిక్షేపస్య ఫలదశాయామప్యనువర్తమానత్వేన కేవలస్య తస్యాఽవ్యావర్తకత్వాత్, శరణవరణవిశేషితస్యైవ తస్య సాధనతాసమ్భవ ఇతి శరణవరణమత్ర న్యాసాన్తర్గతమఙ్గమ్; విశ్వాసాదయస్తూభయోరఙ్గమ్; నిక్షేపే ప్రార్థనాంశస్సమ్పాద్యతే ఇతి గోప్తృత్వవరణస్యైవ ప్రార్థనారూపత్వవ్యవహారః; గోప్తృత్వవరణస్యాపి - యద్యపి, "త్వమేవోపాయభూతో మే భవేతి ప్రార్థనామతిః" "సామ్ప్రతన్త్వేష ఉపాయార్థైకవాచకః" ఇత్యాద్యనురోధాత్ స్వయత్నాధీనవిషయకత్వమావశ్యకమ్; తథాపి తత్కర్తృకవ్యాపారే ఉపాయానపేక్షత్వమ్-తత్ర విషయః; నిక్షేపే తు ఫలే తదేకాధీనత్వమితి విషయభేదః.

భగవతో నిక్షేపే ఫలాంశే విశేషణతయా భానమ్; గోప్తృత్వవరణే తు ఫలస్య భగవతి తథా; నచ విశేషణవిశేష్యభావమాత్రస్య త్యాసేపి విషయభేదాభావాదుభయోరానావశ్యకతా; ఏకస్య "అప్రార్థితో న గోపాయేత్" ఇత్యుక్తరీత్యా జ్ఞాపనమాత్రార్థత్వాత్, అన్యస్య § నాన్తరీయకప్రార్థనాగర్భత్వేపి ఫలగతతాదర్థ్యాంశే అధ్యవసాయాత్మకత్వాత్; అధ్యవసాయత్వఞ్చ స్వాధీనతాశఙ్కానివర్తకదృఢతరసంస్కారాధాయకత్వమ్; అతఏవ, ఉపాయాధ్యవసాయయుక్తప్రార్థనా - వరణమ్; ఉపేయాధ్యవసాయయుక్తప్రార్థనా - సమర్పణమిత్యుచ్యతే;

ఉపాయాధ్యవసాయః § నాన్తరీయకీ తు ప్రార్థనా; నచ "ఆత్మాత్మీయభరన్యాసో హ్యాత్మనిక్షేప ఉచ్యతే" ఇతి భరన్యాసరూపత్వో

§ యస్మిన్సాయన్న భవతి, తన్నాన్తరీయకమ్.

క్తేః, అనిష్టనివృత్తి విషయకత్వమప్యస్త్యేవేతి, కథం ముక్తిదశాసాధారణ్యమితి వాచ్యమ్; "తేన సంరక్ష్యమాణస్య" ఇత్యస్యైవ నిష్కర్షప్రతిపాదనపరత్వాత్; "ఆనుకూల్యమితి ప్రాప్తమ్" ఇత్యారభ్య "కేశవార్పణపర్యన్తా హ్యాత్మనిక్షేప ఉచ్యతే;" ఇత్యన్తః పూర్వగ్రన్థః స్వరూపప్రతిపాదనపరః; "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాం తు" ఇత్యారభ్య ప్రయోజనకథనార్థం ప్రవృత్తేస్తస్య "ఆత్మాత్మీయభరన్యాసో హ్యాత్మనిక్షేప ఉచ్యతే" ఇతి ప్రయోజనకథనపరమిత్యుచితమ్; స్వయత్నానధీనత్వేనైవోపాయత్వనిష్కర్షస్యాప్యుచ్యతే; స్వప్రయత్ననివృత్తిరేవాభవతి;

అస్తు వా, ఆత్మాత్మీయేత్యేతదపి ప్రయోజనకథనమేవ న స్వరూపప్రతిపాదకమ్; తథాప్యాత్మన ఆత్మీయస్య తద్భరస్య-తదనుకూలస్య యత్నస్య న్యాసః స్వకీయతాభావనమితి, తత్రానిష్టనివృత్తేరపి విషయత్వేనపుష్టిః; యత్నస్య స్వకీయత్వమపాయప్రార్థనాదావపి సమమ్; నిక్షేపవిషయస్వయత్ననివృత్తావేవ చాస్య ప్రయోగః; అత ఏవ హి నాన్యస్య త్రియసారపద్యే వరదాచార్యోక్తిసఙ్గతిః; వైగ్రాహ్యాయనన్యాసయాగేన తస్య ప్రతీయతే;

న చ, ఉపాయప్రార్థనాయాః ప్రాగనుష్ఠితత్వేన భరన్యాసానన్తర్యస్థితేః; "ఆత్మాత్మీయభరం సర్వం నిక్షిప్య శ్రీపతేః పదే। ఉపాయం వ్యాకులత్వేన తమేవోపేయమిచ్ఛయా" ఇతి నిక్షేపాత్పృథగుపాయవరణోక్తేః, "నిక్షిప్య" ఇత్యత్ర త్రిముఖం వ్యాదాయేత్యాదావివ సమానకాలీనత్వమర్థః; తాలశ్వస్థాలః; తేన శరణవరణస్యైవ నిక్షేపాత్పూర్వభావిత్వేసిద్ధేః; అత ఏవ శరణవరణస్య భగవదీయ ఫలదిత్వాదిహ తతతయా ప్రాధాన్యవ్యవహారః క్వచిదుపపద్యతే; నిక్షేపస్య తద్వ్యఙ్గత్వాం పక్షేఽపి ప్రార్థనాయామనివృత్తస్వయత్నస్య న ఫలం సిద్ధ్యతీతి; "అత్ర

ణేత్తుభరన్యాసే రక్షాపేక్షణమాత్రతః । స్వయత్నవిరతిః పశ్చాత్సా ప్రసిధ్యతి లోకవత్" ఇతి భరన్యాసాఙ్గభావే స్వయత్ననివృత్త్యసిద్ధిరుక్తా; "తేన సంరక్ష్యమాణస్య" ఇతి శరణవరణావ్యవహితోత్తరదశాయామేవ రక్షణస్య వర్తమానతోక్తా;

యది పునర్బద్ధస్యానిష్టనివృత్తావపి తాదధీన్యవిషయమేవ నైర్భర్యానుసన్ధానం జాయతే; తదంశేపి యత్నాపేక్షణస్య ప్రార్థితత్వాత్, భగవతాపి తస్యైవ దాతుముపక్రాన్తత్వాచ్చ; అత ఏవ, ఇతః పరమనిష్టనివృత్తావిష్టప్రాప్తౌ వా మమ భరోస్తి వేతి తదాకారో వరదాచార్యై ర్యుక్త ఇతి విభావ్యతే; తథాపి ఇష్టప్రాప్తేః ప్రాధాన్యాత్తద్విషయకత్వేనైవ తస్యోపయోగః; స చ ఫలదశాసాధారణ ఇత్యుపపాదనీయమ్; ఏతేన ఫలదశాయాం ఫలేప్సాగర్భనిక్షేపో నాస్తీతి నిరస్తమ్; ఫలేప్సాయా నాన్తరీయకత్వాద్రస్యతాతిశయేన తత్ప్రార్థనాయా నిత్యత్వాచ్చ.

నచైవమపి, నమఃపదేన విరోధినివృత్త్యభిధానాత్, తద్విషయప్రార్థనాయా అననువృత్తిః; నమఃపదేన ఫలే స్వామ్యస్వత్వవిరహమాత్రాభిధానాత్; యథావస్థితఫలస్య తాదృశతయా ముక్తిదశాయామపి తజ్జ్ఞానస్య తద్విషయత్వాత్; అస్తు వా అనిష్టనివృత్తీష్టప్రాప్త్యోరుభయోరేవ తాదధీన్యబుద్ధిర్నిక్షేపః; తథాపి రక్షాభరత్వేన రూపేణ తద్భరన్యాసస్య "అత్ర రక్షాభరన్యాసస్సమస్సర్వఫలార్థినామ్" ఇతి సాధారణ్యోక్తివత్, ముక్తిదశాసాధారణ్యోక్తిర్నిరాబాధైవ; అనిష్టవిరహాత్తన్నివృత్తిః; తదనుత్పాదో వా; కథమస్యథా భగవత అకాఙ్క్షి సర్వరక్షకత్వముచ్యేత; భరన్యాసస్తు నస్వసమ్బన్ధత్యాగపురస్సరపరస్వత్వాపాదనరూపః; అకిఞ్చనే భరసమ్బన్ధస్యైవాసిద్ధేః; కిన్తు స్వనిర్వోఢృత్వాభిమాననివృత్తిపర్యవసితో యథావస్థిత స్వస్వరూపయాథాత్మ్యాధ్యవసాయ ఇతి నతస్య ముక్తిదశాయామప్యననువృత్తిః; ముక్తికాలే

క్తిర్భక్తిర్వా ప్రార్థనానుష్ఠానపి స్వయత్నసాధ్యత్వే విశిష్టరూపక త్వపరిణామస్త్వి; తదంశే స్వస్య స్వాతన్త్ర్యాదికమితి చేన్న; న కేవలం సిద్ధోప స్యోపాయత్వే స్వయత్ననిష్పత్తిమాత్రం ప్రయోజకమ్; కిన్తు స్వానుష్ఠితత దంశపరిణామాదావప్యుపాయత్వాభ్యుపగమో నాస్తి; అత ఏవ, "శాస్త్రవిహితమనుసం సిద్ధిః" ఇత్యపి నిషేధ ఏవ ప్రదర్శ్యతే;

స్వతన్త్రసమర్థత్వ ప్రతిపాదనవిరోధః; భగవదేకోపాయతా ఖ్యాపనాయ తదుపదేశాత్ ; స్వస్య భగవదేకాధీనత్వ బుద్ధిరూపోపసంశ్లేషః, స్వస్మిన్ భగవదేకాధీనత్వం విషయీకరోతి; * కేవల వాక్యేనాపర్య వసితి-సంరక్ష్యమాణస్య కేవల వాక్యేనాపర్యవసితి; తస్య కేవల వాక్యేన తచ్ఛేషత్వే తదుపాయత్వ స్వపారతన్త్ర్యానుసన్ధానమ్; ఫలస్య కేవల వాక్యేనాపర్య వసితి-ఫలసమర్పణమాత్రే స్వాత్మార్పణమతి ఇతి ; స్వోద్దేశనిరూపణా ద్ధి సాధారణతా యథా "స్వసుఖఫలసక్తస్య సర్వోపాయతానుసారేణ" ఇతి కథితే స్వస, "సర్వోపాయపరిత్యాగేనాన్యః శరణ్యసంయుతః" ఇతి తదనుష్ఠానద్వారేణ కేవలాత్మాత్ర ప్రపత్తిః ప్రపన్నస్య యత్రాపి స్వ ధర్మసంహితోక్తౌ స్వరూపనిష్ఠానుదితస్యాపి ;

యదితఃసః, స్వాపావ్యవియుక్తః, తదస్మిన్, కేవల వాక్యేనాపి త స్యాపవర్గాదధీనత్వబుద్ధి రితి విధీయతే ; తదర్థానుసన్ధానే కేవలభక్తే ఇతి; "అత ఏవ సర్వం ప్రపన్నే పారిజాతే; "ఉపాయోపేయభావే స్వయ త్న వినివర్తనమ్ । స్వానుష్ఠాయ నిమిత్తేన సిద్ధోపాయే స్థితో భవ" ఇతి ఫలసాధనత్వాద్ధనసాధ్యప్రపత్తివన్దకం భగవదేకాధీనత్వ జ్ఞానం భగవదధీనమితి, జ్ఞానస్వరూపస్యాపి తస్య అత్యన్తసారత్వాదజ్ఞ త్వాంశస్పష్టమిత్యర్థః;

యద్యపి ఈదృశస్వాత్మీకత్యాగస్య సర్వత్రాఙ్గత్వేన వ్యపదిశ్య తే; తథాపి కర్మప్రాధాన్యస్థితే తస్యాఙ్గత్వేపి, ప్రపత్తౌ భగవతః ప్రాధా

న్యాదేతస్య ప్రాధాన్యోపపత్తిః; భగవద్గత ప్రాధాన్యోపపాదకత్వాత్ ; అతఏవ "నిక్షిప్తస్వస్వగోచరః । బుధ్యేత దేవదేవం తమ్" "నిక్షిప్య శ్రీపతేః పదే । ఉపాయం వృణు" ఇత్యాదౌ నిక్షేపస్య శరణవరణవిశేషణతయా నిర్దేశోఽప్యుపపద్యతే; తదధీనత్వస్యాపి తత్రవిషయత్వాత్; నారాయణపదేన శరీరశరీరిభావప్రతీతేశ్శేషాత్యన్తపారతన్త్ర్యాద్యవసాయరూపనిక్షేపస్య ఉత్తరవాక్యాల్లాభః.

ద్వయగతపదక్రమానురోధేనైవ, "ఆనుకూల్యస్య సఙ్కల్పః ప్రాతికూల్యస్య వర్జనమ్" ఇతి శ్లోకే విధానిర్దేశక్రమః; తదుక్తమ్ - "సమ్భావ్యతే ద్వయేనైవ శరణాగతిసంజ్ఞకే । సకలమ్ తద్విధానత్వ-మానుకూల్యాదికం స్ఫుటమ్ । అపాయవినివృత్త్యర్థమానుకూల్యాదికం ద్వికమ్ । అపరాధభయార్తిఘ్న శ్రీమత్పదనిబోధితమ్। విశ్వాసస్తు శరణ్యస్య గుణవత్తానిబన్ధనః। తద్గుణోద్దేశనిర్దేశాన్నారాయణపదోదితః। గోప్తృత్వవరణం ప్రోక్తం పూర్వవాక్యావశేషతః। ఉత్తరత్రాత్మనిక్షేపశ్చతుర్థ్యన్తపదద్వయాత్ । కార్పణ్యముక్తం నమసా స్వాతన్త్ర్యవినివర్తనాత్ । అతష్షడఙ్గసమ్పన్నా ప్రపత్తిర్ద్వయదర్శితా ॥ మోహాద్యనుష్ఠితాపరాధశ్శ్రియం పురస్కరోతి; సోనుచితచరితేష్వనాభిసన్ధిరేవ భవతీతి, శ్రీమత్పదబోధ్యత్వమానుకూల్యాదిద్వికస్య; ఉద్దేశనిర్దేశే అత్యన్తోపయుక్తకతిపయనిర్దేశః; శేషం స్పష్టమిత్యాహుః;

అన్యేతు, చతుర్థీనిర్దిష్టైః కైఙ్కర్యైర్నైరపేక్ష్యం సమాశ్రయణముచ్యతే; తచ్చ - తత్సమ్పాదనభరాభావః; సచ న భరన్యాసమన్తరేణోపపద్యత ఇతి తత్సిద్ధిః. తదుక్తం దయాపాలమునిభిః;- "పరమాత్మని నారాణాం సర్వభారసమర్పణాత్ । సఞ్జాతం నైరపేక్ష్యన్తు నమ ఇత్యుచ్యతే బుధైః" ఇతి, భరసమర్పణాత్సఞ్జాతమితి తత్సూచనాయ;

అథవా చతుర్థ్యన్తస్య ప్రధానత్వాత్తదర్థత్వస్వీకారాత్, స్వరూప స్యనిత్యత్వాచ్చ తత్త్వేన భగవత్ప్రధానస్వరూపసమర్పణస్య భరగర్భ తాముక్తదేహాసమ్భవాత్, భరసమర్పణం చతుర్థ్యా న ప్రతిపాద్యతే; నమఃపదస్య స్వస్వామినిషేధపరమ్. తాదర్థ్యానుసన్ధానే స్వాస్వరూప సమర్పణమేవ చతుర్థ్యా ప్రతిపాద్యతే; భరఫలన్యాసేతాదర్థ్యకాః నమశ్శ బ్దప్రతిపాద్యానామపి స్వస్వామినిషేధకః శబ్దార్థాభిసన్ధానే అప్రతి యోగ్యానాదిత్వాత్; నిరపేక్షక గృహీత్వా నిషేధకో నమశ్శబ్దః. ఏకవచనేఽపి, "దాసభూతాస్స్వతస్సర్వే హ్యాత్మానః పరమాత్మనః" "అథాపి మమ నాసి తే దాస ఇతి మత్వా నమామ్యహమ్" ఇతి నృసింహ సుస్తుభగవత్పదవాచ్యార్థాత్మకపదార్థత్తే, నమామీతి పదవాచ్యార్థా నావనతే నమశ్శబ్దస్య తాదర్థ్యానుసన్ధానపూర్వకత్వముక్త్వా, "నమ స్కారాత్మకం యస్మై విధాయాత్మనివేదనమ్" ఇతి నమస్సన్నిధేయ మాత్రపరతాయాముక్తత్వాత్స్వరూపసమర్పణపరత్వమనుచితమ్; తే దాం చతుర్థీనమశ్శబ్దయోరాగమ్యార్థ్యాః అతఏవ త్వదీయే నివృత్తిపరః స్వా ర్థ్యభిప్రాయపరణపరః. నత్వేవం ఫలవిశేషాభావః. స్వరూపఫలనివృత్తిర్వస్య ఫలవిశేషనియతత్వాదేవ తన్నివృత్తేరిత్యాహుః;

అత్ర చరణావిత్యస్తం సముక్తమేవపదమ్. అతఏవ సమష్టిద్వయం పాఠ్యచర్యతే; "నాన్యదయోద్యథ్రో దేవస్య దిస్త్రీరలక్ష్మాః" ఇతి; నా స్త్యేవ, "దేహాన్యానన్తతః కుర్యాన్మాన్యత్ర సముస్థితః । సమస్త బాని సముస్తస్య మదగ్రాసేన్యసేత్," ఇతి. "శ్రీమన్నారాయణచ రణౌ శరణం ప్రపద్యే" ఇతి భాష్యకారా అపి స్వదివ్యస్తవ సూక్తేనాను సన్దధుః; "మత్ప్రయోగ్యం ద్వయం" ఇతి చ భాష్యకారాః ప్రాహుః, ఇత్యాహుః.

(౫) శ్రీఎన్ఱు పెరియపిరాట్టియారుక్కు త్తిరునామమ్.

అన్యేతు "శ్రీమన్నారాయణస్వామిన్ననన్యశరణస్తవ । చరణౌ శరణం యాతః" "జన్మేదం సఫలం శ్రీమన్నారాయణ కృపాలయ । శ్రీమత్త్వత్పాదకమలే ప్రపద్యే శరణం విభో ।" ఇత్యాదిషు మన్త్రాన్తరేషు సమ్బుద్ధ్యన్తనిర్దేశదర్శనాత్, సమ్బుద్ధేరాభిముఖ్యప్రకాశకత్వేన సౌలభ్యాతిశయసిద్ధేరర్థస్వారస్యాత్, (౧) "కమలనయన వాసుదేవ - భవ శరణమ్" (౨) "త్వమేవోపాయభూతో మే భవ" (౩) "శరణం భవ మే దేవనాథ లక్ష్మీపతే మమ । ఉపాయో భవ మే దేవ శరణం భవ మేఽచ్యుత" (౪) "లోకవిక్రాన్తచరణౌ శరణం తే వ్రజం విభో" (౫) "సర్వదా చరణద్వన్ద్వం వ్రజామి శరణం తవ" ఇతి సమ్బుద్ధ్యైవ సర్వత్ర శరణాగతిప్రకరణేషు నిర్దేశదర్శనాత్; భగవత్పరాశరయామునమునిభాష్యకారైః ద్వయపూర్వఖణ్డవివరణగాథాశ్లోకగద్యేషు సమ్బుద్ధ్యన్తపదైరేవ శరణ్యనిర్దేశదర్శనాత్, షట్పదత్వం చైవమజ్ఞస్యాసదశాయాముపయోగేఽపి అర్థానుసన్ధానదశాయాం సప్తపదత్వస్యాప్యుపయోక్తుం శక్యత్వాచ్చ; ఆదౌ సమ్బుద్ధ్యన్తం పదద్వయమ్; తత్ర చేత్యధ్యాహార్యమిత్యాహుః.

ఏతత్పక్షే ద్వయసాధారణ్యాయైవాఽత్ర పదవిభాగో నోక్తః; నారాయణశబ్దే విభక్త్యర్థశ్చాగ్రే ఉపేక్షితః.

అథ పదానాం క్రమేణార్థమభిధిత్సుః శ్రీశబ్దార్థం ప్రథమం దర్శయతి (శ్రీఎన్ఱితి). శ్రీశబ్దస్య జగన్మాతృపరత్వే శ్రీమత్పదేనైవ ఇతర

(౧) వి-పు- (౨) అహి-సం-౩౭-౩౫ (౩)
(౪) భవిష్యత్పురా (౫) జితన్తే-౧

వ్యాప్తి సిద్ధేర్నారాయణపదమనర్థకం స్యాదితి, సమ్పదాది పరశ్శ్రీశబ్ద ఇతి శఙ్కాం వ్యుదసితుమిహ శ్రీశబ్దార్థాభిధానమ్, "లక్ష్మీం పురుషకారేణ వృతవన్తః" ఇతి పురుషకారపురస్కరణస్య ప్రమాణసిద్ధత్వాత్, "లక్ష్మీ ఇష్టమానసురేశేశం ద్వయేన" "శ్రియాయుక్తం భజేత్" ఇతి ద్వయస్య లక్ష్మీయుక్తభగవచ్చరణవరణవినియోగాల్లక్ష్మీనారాయణసమాఖ్యానాత్, పరాశరాదిభిస్తథైవ వివృతత్వాచ్చ, శ్రీశబ్దో లక్ష్మీపర ఏవ; నారాయణపదన్తు ఉపాయభావోపయుక్త గుణవిశేష ప్రతిపాదనార్థం ప్రాప్యత్వోపయుక్త గుణవిశేష ప్రతిపాదనార్థఞ్చేతి నవైయర్థ్యమితి భావః.

యద్వా అనేకార్థత్వస్యాఽన్యాయ్యత్వాత్, శ్రీశబ్దస్సమ్పద్వచనోఽపి సన్ తదభిమానిత్వాద్దేవ్యాం ప్రయోగః. ఉక్తఞ్చాచార్యైః (౧) "ఐశ్వర్యం యదశేషపుంసి యదిదం సౌన్దర్యలావణ్యయోరూపం యచ్చ హి మఙ్గళం కిమపి యల్లోకే సదిత్యుచ్యతే । తత్సర్వం త్వదధీనమేవ యదతశ్శ్రీరిత్యభేదేన వా" ఇతి; ఏవఞ్చహాన ముఖ్యసమ్భవే అముఖ్యగ్రహణాయుక్తమత ఆహ (శ్రీయెన్ఱితి); శ్రీశబ్దస్య కోశే లక్ష్మీనామసు పాఠాత్ వ్యుత్పత్తి ప్రకారేణ దేవ్యా నిర్వచనాత్. (౨) "శ్రీరిత్యేవ చ నామ తే" (౩) "యాతిర్ద్వ్యైస్సముజ్జ్వల మిదం యదుపాఖ్యయాహః" ఇత్యాచార్యోక్తేశ్చ నామపరశ్శ్రీశబ్ద ఇతి భావః.

అథవా, అనేకేషు లక్ష్మ్యభిధానేషు సత్సు శ్రీశబ్ద ఏవ కుత ఉపాత్తః, అత ఆహ (శ్రీఎన్ఱితి). (తిరునామమ్) అతిశయసూచకం నామేత్యర్థః. "శ్రయన్తీం శ్రియమాణాఞ్చ శృణ్వతీం శృణ్వతీమపి । శృణతీం నిఖిలాన్దోషాన్ శ్రీణాతి చ గుణైర్జగత్ । శ్రీయతే చాఖిలైర్నిత్యం

(౧) శ్రీస్త-౭ (౨) చతుశ్శ్లో-౪ (౩) వైకు.స్త-౩౬

శ్రియతే చ పరం పదమ్" ఇత్యాద్యనేకనిరుక్తిబలాత్, శబ్దస్వాభావ్యా చ్చ ఇతరసకలశబ్దాపేక్షయా శ్రీశబ్దోయమస్యా అతిశయపర ఇతి భావః. ఉక్తఞ్చాచార్యైః - "శ్రీరిత్యేవ చ నామ తే భగవతి" "శ్రీగుణరత్నకోశే" ఇతి చ; ఉక్తఞ్చ దీపసఙ్గ్రహే :- "శ్రీరితి ప్రథమం నామ లక్ష్మ్యాస్తత్త్వ ర్వచః క్రమైః। తత్స్వభావవిశేషాణాం యాథాత్మ్యమనగన్యతే" ఇతి. యథా హ్యాకారో భగవతోऽక్షరేషు తతో వ్యపయుక్త స్వభావవిశేషాద్ధ తః ప్రథమాభిధానమ్; ఏవం ప్రథమకారత్వానుగుణస్వభావవిశేషబోధ క శ్రీశబ్దో లక్ష్మ్యా ఇతి భావః.

అథవా, నను, "హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ" ఇత్యత్రోక్తావతీ హ్రీశబ్దః "శ్రీభూమిసహితం హరిమ్" ఇత్యాదిప్రసిద్ధభూమిపరః. ఏవఞ్చ వాజసనేయకే, హ్రీశబ్దస్థానే శ్రీశబ్దపాఠాత్; మన్త్రికా ధారణాచ్చ గన్ధద్వారామితి మన్త్రే గన్ధాభివ్యఙ్గ్యాయాం పృథివ్యాం శ్రీశబ్దప్రయోగాత్, శ్రియ స్తత్తుల్యాయా నసున్ధరాయా నాగ్రహణమి తి నని శ్చేతుం శక్యమత ఆహ (శ్రీమ్మితి). ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యా … శ బ్దో లక్ష్మ్యా ఏవ నామ; వాజసనేయకేపి లక్ష్మీశబ్ద ఏవ; జనన్యాం లక్ష్మీ ప్రియసఖ్యాం గౌణః; అస్తు నామ స్థానప్రమాణేన శ్రీశబ్ద ఏవ కన్యచిద్భూ మిపరః; న తు తావతా స్వతన్త్రతయా శ్రియో నియమః;

వస్తుతస్తు, హ్రీశబ్దో లక్ష్మీపర ఏవ; లక్ష్మీతన్త్రే :- "ఘరి… నమాదాయ యోజయేద్దానవఘ్నినా। త్రైలోక్యైశ్వర్యదాం సిద్ధాం మాయామస్మిన్ని యోజయేత్॥ శాన్తిం నియోజయేద్ధ్యాత్వా ప్రాణవ స్య పరమాత్మనః। శేషమన్యత్సమం ప్రైషా తను ర్మన్త్ర్యానుతారికా" ఇతి, షట్ప్రశ్నే ఉపశ్రీస్థయోస్తారానుతారయోస్స్వరూపం శే "మ మదివ్యాపకనాశ త్రీ ఇత్యాద్యగ్నిధర్మిణీ। హ్రీశ్శ్రీః పరమాదివ్యా

మత్స్వరూపంపురన్దర ॥ తస్యావ్యాఖ్యామిమాం సమ్యక్త్వమవధానేన చేతసా। శ్రద్దధానః ప్రసన్నత్వముపసన్నో గృహాణమే" ఇతితారాయా వ్యాఖ్యాముపక్షిప్య, "అమ్నాతిహియదాత్మానమ్" ఇత్యాదినాహకార స్యసూర్యప్రాణ పరమాత్మబోధకతామ్, రేఫస్యచ - అశేషభువనా ధారతేజోరూపతదీయాస్మేవ బోధకతామ్, ఈకారస్యపశ్చప్రత్యక్ రేచ్ఛాజ్ఞానక్రియారూపవిష్ణువల్లభా బోధకతాంప్రదర్శ్య, వ్యోమేశ సంజ్ఞితానుస్వారేణలక్ష్మ్యాస్త్రైలోక్యైశ్వర్యదస్యాపిపరమాత్మప్ర తిష్ఠితత్వంబోధ్యత ఇత్యభిధాయ, "అస్యారూపాణిపశ్చేహ తత్వజ్ఞా స్సమ్ప్రచక్షతే;" ఇత్యాదినా, వ్యోమేశాన్తత్వ వ్యోమేశోత్తర పరమేశ్వరసంజ్ఞిత విసర్గాన్తత్వ ప్రధానసంజ్ఞితమకారోత్తర బిన్దునా దాన్తత్వ ప్రధానమాత్రాన్తత్వనతానుపన్యస్య "సృష్టికారణమస్త్యేశ్వ నాదినాస్సముధీయతే" ఇతివిసర్గాన్తతయాన్వైదికైః పఠ్యత ఇత్యుక్త్వా అనుతారాయామప్యేతత్సర్వం శకారేణ శాన్త్యాభిధానాత్, హకా రార్ధసర్గమితిదిశ్య తృతీయరూపాతిరిక్తానాం రూపాణాంభోగమోక్ష సాధనతాం తృతీయరూపస్యచ మోక్షైకసాధనతాంప్రతిపాద్య, తారి కోపదేశక్రమంతస్మిన్నస్య వృత్తిశ్చప్రదర్శ్యోపసంహృతమ్.

అత్రచ హ్రీమితి పాఠఏవసన్నైదికా అధీయత ఇతి- అసూచిత ఇతితత స్య లక్ష్మీప్రతిపాదకత్వమేవ;గన్ధద్వారేతి మన్త్రశ్చ శ్రీసూక్తేపిపఠిత్వా లక్ష్మీపరః;లక్ష్మీతన్త్రే దేవ్యైవసవ్యాఖ్యాతః; "గన్ధాదయః పృథివ్యా ద్యాద్వారాణి మమవేదనే। సర్వేషాంపుణ్యగన్ధానాం ద్వారభూతా స్మిశాశ్వతీ ॥ గన్ధద్వారేతిమాంప్రాహు ర్బ్రాహ్మవేదాన్తపారగాః । దు రాధర్షాస్మిసర్వేషాం దైత్యదానవరక్షసామ్ । సర్వేషామాత్మభూ తాయా మమసంవిత్క్రియాత్మనః । నిత్యేవవిష్ణునాపుష్టానిత్యతుష్టా

(ఱ.) శ్రీయతే, శ్రయతే.

చసత్త్వస్థాః । విష్ణోశ్శక్తిర్వినాభూతా నిత్యా సంవిత్పరాతనుః । సైవ పుష్టాతి విష్ణోర్యా సజడాజడాత్మనః । నిత్యపుష్టాస్తు యాః ప్రోక్తాః స్నిగ్ధాస్సంవిద్విచక్షణాః । కర్మణో నామకర్తారస్స్రష్టాస్త్రిక్రియాపరాః । తాని చాన్యాని సద్బ్రష్టుం మనసా యా నిరీక్షసదా । హిమశైలేస్థిత సజ్ఞాశాంగజేత్రా ప్రియమహోదయాః । తైత్తిరీశ్వరాసదాయు౦ యుతేస్త్రీ ప్రియా స్వగతీసదా। భూతానామీశ్వరీ చాస్మి ప్రియా మే నిశ్చసదా । పద్మా భువనేశానామీడితాచ సదార్చితైః॥ వ్యాప్తిదా పద్మమానాచక్షుషే పవసదాంహసామ్ । ఈశ్వరీ స్యైవమేనామ తేన దేవేన పూజితమ్” ఇతి; తద్విభూతి భూమ్యభిమానికత్వాత్, వ్యుత్పత్త్యాపి చేత్ప్రియుజ్యతే; తామంప్రయుజ్యతామ్; నతావతాలక్ష్మ్యముఖ్యత్వమపైతీతి భావః.

రూఢిమాత్రాదరేణ ఘటకత్వోపయుక్తార్థాసిద్ధేః తాత్పర్యదర్శితామనయవశక్తిం దర్శయతి (శ్రీయతే శ్రయత ఇతి). “శ్రిఞ్ - సేవాయామ్” ఇత్యతః క్విబ్వచిప్రచ్ఛి, దీర్ఘశ్చ; యద్యపి కర్త్రర్థోऽనుశిష్టః; తథాపి, “శ్రీయతే చాఖిలైర్నిత్యమ్” ఇతి నిరుక్త్యనుసారాత్, ఇహ కర్మణ్యపి ప్రత్యయః,

నను కర్మణి వ్యుత్పత్తౌ కర్త్రా సాపేక్షత్వః; కర్తరి వ్యుత్పత్తౌ చ కర్మ; న చ భగవచ్ఛాస్త్రగతనిరుక్త్యనుసారాదధ్యాహారః; ఆశ్రయణస్య శరణవరణరూపత్వే అఖిలకర్తృకత్వస్య బాధితత్వాత్, పరం పదమితి స్థానాభిధానేతస్య తత్కర్మత్వాయోగాత్, పద్యత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా భగవదభిధానేపి శ్రియ ఇత్యత్ర కర్తృత్వాసమ్భవాత్, “శ్రయన్తి నిత్యం తం భావమ్” ఇత్యన్యస్యైవ కర్మణః క్వచిన్నిర్దేశాచ్చ భావశబ్దస్య స్వభావపరత్వే సకలభగవద్ధర్మాశ్రయతోర్థా ప్రసిద్ధిప్రసఙ్గాత్,

(౭) ఇతుక్కర్థమ్-ఎల్లారుక్కుమ్ ఇవళ్ శేషభూతై స్వరూపలాభమాయ్ ఇవళ్ తనక్కుమ్ అవన్ శేషభూతై స్వరూపలాభమాయిరుక్కుమెన్ను.

భావశబ్దస్య అభిప్రాయపరత్వేఽపి స్వాతన్త్ర్యకలుషభగవదభిప్రాయానురోధిత్వస్య పురుషకారత్వవిరోధిత్వాదప్రాజ్ఞత్వాదిత్యత ఆహ (ఇతుక్కర్థమిత్యాది).

(ఇతుక్కు) వ్యుత్పత్తిద్వయస్య; అయంభావః - కర్మణివ్యుత్పత్తేర్భావాత్, అఖిలాదితికర్తా సిద్ధః; భావ్యర్థశ్చ-సేవా; అఖిలశబ్దశ్చ - స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవత్సకలచేతనపరః; తథాచ, ఏతత్సేవాభావ స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానశూన్యానామేవేతి ప్రతీతేస్సర్వశేషిత్వమస్యాస్సిధ్యతి;

అథవా, అసఙ్కుచితఏవ - అఖిలశబ్దః; అత్రైకర్మణిప్రత్యయః; తదన్వయాచ్చ శేషిత్వమేవేతి సర్వశేషిత్వలాభః; కర్తరివ్యుత్పత్త్యా చ భగవచ్ఛేషత్వసిద్ధిః; శ్రయత్యస్మిన్ సమ్భావమిత్యత్రాపి శేషత్వానుగుణంభగవదభిప్రాయానువిధానం వివక్షితమితి తత్ప్రత్యర్థలాభః; ఉక్తఞ్చ (౧) “తాంశ్రితత్వగుణసంశ్రయణాన్నిరాహుః” ఇతి; అత ఉభయత్రసమ్బన్ధో దేవ్యాశ్శ్రీశబ్దేనోచ్యతే; తదుక్తమ్, “అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీ” ఇతి చ శ్రుతౌ; “లక్ష్మీరుభయసమ్బన్ధాద్ఘటకత్వోచితామతా” ఇతి, అతో నకదాచిదనుపపత్తిరితి;

అఖిలశబ్దస్యముముక్షు పరత్వమాశ్రిత్య, తైః పురుషకారతయాశ్రీయత ఇత్యర్థో నోక్తః; శ్రయతేశ్చేత్యేతద్ద్వైరూప్యప్రసఙ్గాత్, నిత్యశబ్దానన్వయాచ్చ; భాష్యకారైస్తు, నిత్యశబ్దస్య ఉత్తరత్రాన్వ

---

(౧) వి - స్త - ౨౮

నారాయణశబ్దస్య వాసుదేవశబ్దస్యచేవ, శ్రీపదస్య, "సర్వం శ్రయతి, సర్వైశ్శ్రీయతే" ఇతి చ కర్తృకర్మవ్యుత్పత్తిసత్త్వేఽపి, నసార్వత్రికాఽభిహితా;

నను, "శ్రియా సహైవ సంభాషణమ్" ఇతి, "రూపశ్రియాగుణైస్స్వతేజోభావేన భాసమానా భాన్తి [illegible] ॥ నిత్యం తత్త్వైవ సన్నిధిమ్" ఇత్యుక్తాగమవ్యాఖ్యానే ఇతి న స్తుంశక్యమ్; (౧)"గుణేన రూపేణ విలాసచేష్టితైః సదా తవైవోచితయా" ఇత్యుక్త్వా "శ్రియా" ఇత్యుక్తేః, [illegible] ఘటకత్వేనైవ యుక్తేః ఏవ; అతః "భగవన్నారాయణ" ఇత్యాదిభాష్యభాష్యకారైరనుసంహితః; "[illegible] నిత్యానపాయినీమ్" ఇతి వచన [illegible] ఘటకత్వేనగుణానామేవ;

[illegible] కర్మత్వేన [illegible] రూపాత్,
"మత్పదద్వన్ద్వ [illegible] నారాయణమ్ । ఉద్ధరిష్యామ్యహం [illegible] సంసారాత్ [illegible]" ఇత్యాదిభగవత్స్మృతౌ, అనన్తర [illegible] శ్రియా [illegible] తదుచితమితి వాచ్యమ్;
ఏతత్ [illegible] భగవదాజ్ఞ [illegible] కర్మత్వేన [illegible] ; ఏవం భగవత్ [illegible] (౨) "మిత్రభావేన సంప్రాప్తమ్" ఇత్యాది [illegible] శక్యమ్; తథా, "శత్రు [illegible] గత్" ఇతి [illegible] వాక్యాత్; "ఉద్ధిత్య [illegible]" ఇత్యుక్త [illegible] గుణాలవభావాయుక్త [illegible] ఘటకత్వేనయుక్తమభిధీయత ఇత్యపి సువచమ్; ఏతచ్ఛ్రవణాత్ [illegible] ఇతి నాతిప్రసఙ్గః;

(౧) [illegible] (౨) [illegible]

అపి చ, ఆశ్రయణీయస్య సర్వేషాం [illegible] యాదికం ప్యదస్య [illegible] సహాయాదికమాత్ర [illegible]. [illegible] పాయప్రాప్తివిరోధి సకలకర్మనివర్తకత్వాత్; శరణపదో [illegible] రాయణపదప్రశ్న శ్రీపదేన ప్రసక్తి [illegible], ఉపాయతాయా [illegible] నాసాంచిత్యాత్; శృణోతి శ్రావయతీతి వ్యుత్పత్తిద్వయం [illegible] వ్యుక్తమ్. శ్రావయిత్రృత్వరూపం నియన్తృత్వమపి [illegible] త్రత శ్రావణదేనసూచ్యతే;

ఏవమభిప్రేత్య [illegible] శ్రీపదస్య [illegible] క్షరార్థతః, "పుణ్డరీకం పరం ధామ నిత్యమక్షరమవ్యయమ్। [illegible] శ్రయతాం తత్ర మధ్యే [illegible] స్థితా [illegible]। నానాశ్చర్య [illegible] దోభ [illegible] ప్రదానతః॥ ఇతి [illegible] పరమాత్మ [illegible] యత్పరమం బ్రహ్మ నిత్యశుద్ధం నిరఞ్జనమ్। [illegible] యణసమాహ్వయమ్। తత్ [illegible] । [illegible] యాం శ్చర్య [illegible] దా। [illegible] వానుగామినీ। అశేషభువనాధారా [illegible]। [illegible] తానలం భావం విభాయ వివిధం జగత్। [illegible] స్వాప్రతిష్ఠితా" ఇతి; అతో [illegible] మితి;

[illegible]; శ్రీ [illegible] వి వేశాభిధానాత్; "శ్రయత ఇతి" ఇత్యస్మాత్ [illegible] [illegible] త్రివ [illegible] ప్రత్యయః కల్ప్యః; [illegible] "శ్రీ [illegible]" ఇత్యస్మాత్ యథా [illegible] కల్ప్యః. తథాపి [illegible] ఇత్యుత్పత్తి [illegible] త్యుపపత్తిః;

(౮) ఇప్పోత్తు ఇవళై చ్చొల్లుకిఱతు పురుషకారమాక.

“శ్రీఞ్-విస్తారే” ఇతితు ప్రాప్యాదిషు న దృశ్యతే; ప్రాయస్త్వైకస్యైవ ఖ్యాపనమితి. పాలయ స్త్రీహా శేర్భ్యాం విష్ణుపత్నీ ప్రకీర్తితేత్యేనతుల్యమ్; తదభిప్రాయానువిధానమేతస్యానిత్యమితి తచ్ఛేషతామేవబోధయతి; శ్రావయతీత్యాదివ్యుత్పత్త్యన్తరమపి శ్రీవచనభూషణే దర్శితమేవ; ఇహాపి, “తన్ శోల్ వళ్ళివరుమవన్నై” ఇత్యనేన శ్రావయతీతివ్యుత్పత్తి స్సూచితా; “ మాఱుప్పతివళుక్కాక ” ఇత్యనేన, శృణాతినిఖిలానితి వ్యుత్పత్తిః, “ చేతననుక్కు ఇవళై యురస్తాయుమ్ నిన్నై త్తుఱవేణ్డా ” ఇత్యనేన సంశయాదివ్యుదాసకత్వమపి తస్యాం వ్యుత్పత్త్యామర్థ ఇతి సూచితమ్;

అహిర్బుధ్న్యసంహితోక్తస్త్వర్థః - న కేవలస్య శ్రీశబ్దస్య; కిన్తు నమకారస్య; శకారస్య పుణ్డరీకశబ్దార్థత్వేపి, ఈకారస్యాఽఽశ్చర్యకరత్వార్థకత్వేపి మర్దనభోగప్రదానయోర్నకారైకలభ్యత్వాత్ ; పరార్థేపి త్వ్యామేకవ్యాపినీత్యాది తల్లభ్యమేవ; “లేశతస్థూలసూక్ష్మచిన్త్రిష్ఠయాపేషు నహోముసే|” ఇతిస్థూలార్థేమకారస్యానుపయోగాత్; శ్రీమితి తస్య శబ్దస్యేతి వాఽర్థః; “అర్థోయమనుతారాయాః” ఇత్యుపసంహారాత్; “తారానుతారయోరస్యావిధాస్త్రిషోడశాత్మయ” ఇత్యుపక్రమాచ్చ, అతఇహా తదభిధానమేవన్యాయ్యమితి;

అస్యాః పురుషకారత్వప్రాప్యత్వరూపాకారద్వయసద్భావాత్, కస్యబోధనాయేహా శ్రీమచ్ఛబ్ద ఇత్యాకాఙ్క్షాయామాహ (ఇప్పోత్తితి). శరణవరణప్రతిపాదకే పూర్వఖణ్డ ఇత్యర్థః. ఇహ ప్రాప్యత్వబోధనే ప్రయోజనాభావాదితిభావః.

అథవా, స్వరూపనిరూపకత్వాత్, సత్యత్వజ్ఞానత్వవదేవా సా

లాంఛనత్వానాత్, (శ్రీమత్పదం వ్యర్థమిత్యత ఆహ (ఇహాప్యేతి). ప్రథమకార తో ప్యయుక్తః స్వభావవి శేషసిద్ధ్యర్థం పృథగభిధానమితి భావః;

అథవా, అస్యానంతశబ్దార్థత్వేన భాష్యకారైర్వ్యాఖ్యాతత్వాత్, పునశ్శ్రీమత్పదేనాభిధానం వ్యర్థమిత్యత ఆహ (ఇహాప్యేతి). సః [illegible] శబ్దార్థస్య [illegible] పృథగభిధానమితి భావః;

ఆశ్రితసులభ [illegible] శేషత్వే [illegible] నః; "[illegible]" ఇతి [illegible]; "[illegible]" ఇతి [illegible] వ్యాఖ్యానాత్ [illegible]; కిన్తు [illegible] శేషత్వే [illegible] అన్వయ [illegible];

[illegible] శేష [illegible] ప్రతిపాదకత్వ [illegible]; [illegible] భావప్రతి పాదకత్వాత్; [illegible]; "[illegible] ఆశ్రితసులభ [illegible]" ఇత్యత్ర [illegible]; ఇహాపి [illegible] శేష [illegible]; [illegible] త్వాత్;

[illegible] ప్రతిపాదకత్వ [illegible]; [illegible] శేషత్వ [illegible] ఉపాయత్వ [illegible]

త్వమేవమపూర్వచమ్; ఫలాపూర్వసాధనత్వేహి ప్రాధాన్యమేవస్యాదితి తార్కికైః కరణోపకారకత్వమఙ్గీకృతమఙ్గానామ్; ప్రధానయోస్తు సమ్ప్రస్థసమ్పాదకతయా ప్రధానత్వం తత్సమానవర్తకయోర్వసాధకత్వమ్; నహి స్వప్రధానవాక్యస్థేదేశే సమానస్థానవర్తియతీతి ప్రధానతేతికస్సమ్బద్ధః; ఇహతుపునస్స్వరూపస్స ఏవసమ్బద్ధసమ్పాదక ఇతినాన్యాపేక్షా; అప్రధానస్యగుణముపాయత్వమప్రధానోపాయత్వమితిచేత్తుల్యవత్సర్వవ్యాపారకర్తృత్వే అప్రాధాన్యస్యవానిర్వాహాత్;

యదిహికేవలం చేతనైర్భగవానేవాశ్రీయేత; శ్రీస్తు పతిపారార్థ్యాత్స్వయం సమ్బధ్యేత; తతశ్శ్రియస్సుస్త్యేవ భరతానుగస్తృత్వమప్రధానోపాయత్వమితస్యాన్యత్; నచతదిష్యతే; అఘటమానయోరనాదిసమ్బన్ధః; "ప్రాధాన్యేనాహముపాయోభూయాసమ్; శ్రీశ్చాప్రాధాన్యేనేతి; ప్రాధాన్యేన భగవాన్ ఉపాయో భూయాత్, అహఞ్చాప్రాధాన్యేన" ఇతిచేత్; తదేతదుభయోస్సమ్బన్ధస్తుల్యత్వాత్త్రియః; తదానమఙ్గానమ్; యదిపునరుభయోః ఫలార్థ్యా చేతనవ్యాపారకృత్త్వాచ, తత్రైవ నాస్తివిశేషః;

విశేషణతయాస్వనిష్టయోగాన్యాసేన భరం స్వీకరోతీతి, అప్రధానోపాయ ఇతి చేత్, ఏవం సతి మూలమన్త్రాదినాన్యాసే అగ్న్యాదినిష్ఠవత్త్వమప్రాధాన్యేనోక్తశబ్దాద్భవ్యపగమాం త్వప్రధానోపాయతాప్రసఙ్గః; అథాస్తి ధర్మిణాశ్చైకత్వం పాదసుబాహానాదిభిః; తత్సమానాధికరణ్యమేవోపాయతాయామప్రధానత్వమ్; కథమన్యథా ప్రాప్యతాయామ్ అప్రాధాన్యంస్యాదితి; నైతత్, "సర్వథానానుగామినీ" ఇత్యాదిభిరప్రధానవ్యాపారకర్తృత్వస్యప్రతీతేః; "తరోమినిఖిలంకృత్యమ్" ఇతి శక్తిగతకరణత్వారోపస్యోపచారః; అస్యథానిగ్రహేపికర్తృత్వప్రసఙ్గాత్;

...స్తుతేవ హి, అత్ర యాథాత్మ్యజ్ఞేష్వపి ద్విధత్వానాం స్థితౌ తాన తాత్పర్యతాం తానవ్యాసః; "ఆజ్ఞానాద్గ్రహణాత్" ఇత్యాది చ్ఛన్దః దాం ద ఇతి చేత్, "ప్రత్యగాత్మానమైక్షత్" ఇత్యాదినా మహాత్మా తస్య తానయన తోషః; "యోఽపత్య బహుసంతతి... వ్యాస" ఇత్యాదినా... భగవత ఏవ ప్రాణాదిష్ఠిత్యాద్యానామ్; అప్రధానవిషయత్వాచ్చ అనుష్ఠానం, భగవత్తత్త్వప్రత్యక్షసిద్ధత్వాచ్చ; ... వ్యాపకత్వమితి కృష్ణ... అధికారిణ ఏవమపి ... సర్వస్య... ప్రయోజనస్య... తత్త్వమ్;

అత ఏవ మాన్యసాధ్యప్రత్యక్షత్వాదిత్యుపదేశః; స్వాయత్తత్వేన చాసాధ్య స్వతన్త్రమానసః; ... తత్ప్రయుక్తత్వం ... తదేతత్ — "వేదయాం చేతః" ఇతి సూత్రమ్;
(౧) "స్వాయత్త స్వాతన్త్ర్యం భగవతః — స్వదాస్యాత్ ... " ఇతి, "త్వదాయత్త ..." ఇతి చ; "అవాప్త ... " ఇతి చ;

స్వాతన్త్ర్యం, భగవతః సర్వస్య సత్త్వనిర్ధారః; స్వేచ్ఛా... స్వాధీనం విధానతాయాం స్వవిరోధిత్వాత్; యథా ... భగవత్... "శ్రీః" ఇతి; ఏతత్ ... సాభిప్రాయ ... సర్వస్య... ; ప్రపన్న ... ఏవేన "... శ్రియ..." ఇత్యత్ర ... తస్య ... ;

(౧) ...

యదిప్రపత్తిర్యామేవసర్వభరన్యాసే అప్రార్థితోఽపి భగవాన్మో
క్షం ప్రయచ్ఛతీతి, "అనన్యైవప్రపన్నస్య శ్రియం దేవీం సనాతనీమ్ । పా
పానుషఙ్గస్సఙ్కల్పస్తస్య తాం దేవశ్శ్యతి;" "మాం ప్రపద్యేత నైగతిమ్"
అపి దేవం జగన్నాథమీశం వా పురుషోత్తమమ్" ఇత్యాదిప్రమాణబలా
దభ్యుపగమ్యతే; తదా "సంసారార్ణవతారిణీమ్" ఇత్యాదినితరాం
సుగమమ్;

"ప్రపత్త్యాసపిదృశ్యతే" "సర్వకామఫలప్రదా" "ఆర్తానామాశు
ఫలదా" "ముక్తిం దాస్యతి సాఽచిరాత్" "ఉపాయోయం చతుర్థస్తే
ప్రోక్తశ్శీఘ్రఫలప్రదః" "ఇతి దాత్మ్యత్వనిష్ఠేశానయుజ్యతే" "కిస్తు శ్రి
యాం" "బ్రహ్మలక్షణతా మోక్షప్రదత్వస్య ప్రపత్తితా। పూర్వైస్తదవి
షూతా యన్నతిర్గాణ్యపగమ్యతే। ప్రాప్తిం ప్రతి" ఇత్యుపక్రమ్య "నాస్య
ఫోటినిషేధతః । పక్షవఃపాతితాఽపూర్వం పరమేణ స్వలీలయా । [illegible]
మోచనీయాస్తే నాస్త్యత్ర చయితుం క్షమాః । పరమేశ్వరో భ్రా[illegible]
పేపింపరనతిం శ్రియమ్। సాపేక్ష్య మోక్షణం శోకనివృత్తిరితి దర్శితమ్।
తచ్ఛేద్దణాఫలస్త్యైవ సమాతురుపపద్యతే" ఇతి.

న చ, "అవిద్యానివృత్తిరేవమోక్షః" ఇతి భాష్యోక్తేః, అవిద్యా
యాశ్చ తత్త్వతః కర్తృత్వా నాత్మాపహారరూపమహాపరాధనిబన్ధనత్రి
గుణాదిసంసర్గకరణక తిరోధాన సఙ్కల్పరూపతయా, తిరోధాన
మాత్రస్యాదుఃఖత్వాత్, మోక్షేతర సకలసుఖానుభవోపయుక్త
త్వాచ్చ, స్వాధీనసకలమాయావ్యాపారత్వేన చతుశ్శ్లోక్యధికారోక్తా
యాశ్శ్రియోపి సమ్భవాత్, తన్నివృత్తికర్తృత్వరూపం మోక్షప్రద
త్వం తస్యా అపి సమ్భవతీతి వాచ్యమ్;

సర్వపాపేభ్యో మోక్షణస్య చరమశ్లోకోత్తరార్ధోపదర్శితస్య
శోకనివృత్తిఘటితత్వేన తత్కర్తృత్వం సలక్ష్మ్యా ఇత్యతోఽత్ర శఙ్కయ

నాత్; ఏవఞ్చాహంత్వేత్యత్ర ఆహంశబ్దేన సన్నియోగశిష్టన్యాయేన క్రియోప్యుపస్థాపనే ప్రాప్తివిరోధిసఙ్కల్పోపాయవిరోధిసఙ్కల్పతత్ఫలప్రదానసఙ్కల్పరూప త్రివిధనిగ్రహనివృత్త్యాత్మకాభిప్రాయ విశేషకర్తృత్వాత్మకతయా చరమశ్లోకాధికారేదర్శితస్య సర్వపాపమోక్షణకర్తృత్వస్య తత్రాన్వయాసమ్భవాత్.

పుణ్యాకర్మఫలప్రదానసఙ్కల్పమాత్రనివర్తకత్వస్య చసతిసర్వశబ్దసమభివ్యాహారేబోధనాసమ్భవాత్, నిగ్రహనివృత్తిహేతుత్వస్య చ ప్రసాదకత్వాపరపర్యాయతయా, మామేకమిత్యత్రోపస్థితాయాంబుద్ధ్యాఃప్రసాదకత్వేనైవ వరణస్యప్రస్తుతతయా పురుషకారత్వేనైవాస్యావరణమితిసిద్ధ్యతి.

ప్రాప్తివిరోధిచ-సాపరాధోయంమాంమానుభవత్వితి భగవత్సఙ్కల్పఇత్యుక్తమ్; సత్త్వదీప్త్యాస్తిరోధానసఙ్కల్పతన్నివృత్తీ - ఆచార్యైరుక్తే; “దీర్ఘంతమఃప్రతిసన్తర్త్యమిదంయహాభాష్యమ్”ఇతి ప్రసాదకత్వస్యావిరుద్ధమ్; “పరిపూర్ణానుభవప్రదాన సఙ్కల్పోభగవతస్స్వస్యైవవాసపత్నీకస్య” ఇతి చతుశ్శ్లోక్యధికారే, సర్వపాపశబ్దార్థమధ్యేచప్రీతిసఙ్కల్పస్యాపి ప్రవేశాత్తన్నివృత్తే ర్భగవత్యభావేనాసాఙ్గత్యమ్.

ఏతేనకృత్స్నమోక్షప్రదానవ్యాపారోబ్రహ్మలక్షణమితి,మాంతుఃకోపనివృత్త్యభావాదవిరోధీతిప్రత్యుక్తమ్; మాత్వగతసఙ్కల్పనివృత్తేశ్చిస్త్రాణ్యప్యభావాత్; భగవతస్త్వోపాయతా లక్ష్మ్యావేదాన్తాచార్యాణామనభిమతేతిప్రతీయతే; “సిద్ధోపాయవిశేషణముమాయకొణ్ణు ఆశ్రయిక్కప్పడుముపాయాన్తరం యాశ్రయిత్తిక్కుమ్” ఇత్యుపాయశబ్దేనైవ భగవతోనిర్దేశాదీశ్వరగతోపాయభావాంశయు

ర్థః పూర్వఖణ్డే ప్రాప్యత్వోపయుక్తాశ్చ ఉత్తరఖణ్డేనుసన్ధేయా ఇత్య భిధానాచ్చ;

తత్ర హి శ్రీశబ్దే మత్వనేకేషు విభక్త్యనుసన్ధానం దృశ్యతే; ప్రాప్యతాయామిత్యత్ర ఈశ్వరస్యేతి నానుషజ్యతే; విశిష్టపరేశ్వరశబ్ద ప్రయోగస్తు [illegible]. పురుషకారత్వోపాయవిశేషణత్వోభయ [illegible]; నారాయణశబ్దార్థకథనదశా [illegible] ఉపాయాభేదేయుక్తేత్యుక్తమ్.

అస్మిన్ ప్రకరణే సర్వత్రేశ్వరనిగ్రహాభిసన్ధినివృత్త్యాపీశ్వరవత్త్వ [illegible] సర్గమన్తరా, ఈశ్వరస్యాపి భోగ్య [illegible], ఈశ్వరస్య [illegible] నియతమిత్యాదావీశ్వరపదాని భగవద్విషయాణ్యనుసన్ధేయాని; శేషిత్వం వ్యాప్తమితివత్, ఉపాయతా వ్యాప్త [illegible]; ఉపాయత్వం బ్రహ్మణి స్థితమితి చోక్తమ్. అతోన [illegible]† [illegible] ఘటకత్వమాత్రమ్; కిన్తు, ఆశ్రయణానన్తర [illegible] ఈశ్వరస్యానుపయోగోస్తీత్యేతావతం శేతాత్ప ర్యమ్; [illegible] భగవద్వ్యాపారతుల్యజాతీయ ఇతి; అత్రాపి [illegible] విశేష ఇత్యసకృదుక్తేః;

[illegible] ఈశ్వరసమ్బన్ధస్యాపి సద్భావాత్, "యస్యాపీష్య [illegible]" ఇత్యుక్తోదాహరణాచ్చ, "ఏకరస్య [illegible]" ఇతి ఏకరస్యస్య విశేషణత్వోపపాదకత్వేనోక్తత్వాత్, గుణవిగ్రహాద్యుపాయత్వాద్యదృష్టైరుపాయవిశేషణత్వసాధనాచ్చ, పరదాచార్యైరుత్తరఖణ్డే విశ్వస్య ప్రాప్యవిశేషణత్వవత్ పూర్వఖణ్డే శ్రియోఽపి విశేషణత్వం సమ్భవతీత్యభిధానాచ్చ, తదాపి [illegible] శ్రీగుణవిగ్రహవత్ప్రభృతి [illegible] ఇత్యుక్తేశ్చ, రహస్యరత్నావళ్యా

† [illegible]

ద్వయగాథావ్యాఖ్యానే శ్రియఃపత్యురతిరిక్తోఽనసిద్ధోపాయ ఇత్యుక్తేశ్చ; అత ఉపాయవిశేషణత్వానుగుణ ఏవాస్యావినియోగోఽవక్తవ్య ఇత్యేతద్గతయోరుపాయత్వయోస్సత్యపి వైషమ్యే మోక్షానుకూలవ్యాపారాశ్రయత్వేనానుగతేన ఉభయోర్భరన్యాసోద్దేశ్యత్వమ్, "శేషిదమ్పతిభరన్యాసః" "శరణ్యాదమ్పతీవిదా" "దమ్పతీశరణౌ ప్రాప్యౌ" ఇత్యాదావివక్షితమితి, కృపాదీనాంతు సత్యప్యుపాయవిశేషణత్వే అచేతనత్వేన నభరన్యాసోద్దేశ్యత్వమితివిశేషః; ఆత్మసమర్పణోద్దేశ్యత్వం సమప్రాధాన్యేనాపి; భరసమర్పణోద్దేశ్యత్వన్తు విశేషణవిశేష్యభావేనేతి విశేషః.

మహేన్ద్రాగ్నావిష్ణి వ్విత్యత్ర అగ్నావిష్ణుగ్రహణం చేతనద్వయాన్వయమాత్రే దృష్టాన్తార్థమితి వరదాచార్యాః. "ప్రపత్తవ్యతత్త్వే" ఇత్యసాధారణనిర్దేశాత్; మహేన్ద్రాగ్నీషోమాదివదితి న్యాయసిద్ధాఙ్గనగ్రహణః, ఆత్మసమర్పణాభిప్రాయేణ; అతోఽస్త్యేవతత్పక్షేపి శ్రీశ్రీశయోరుపాయతాయాం విశేష ఇత్యాహుః.

సర్వథా వేదాన్తాచార్యాణాం ద్వేధా శ్రియ ఆశ్రయణమభిమతమ్-పురుషకారతయా విశేషణతయా; శ్రీయత ఇతి ద్వయాధికారోక్తేః; అనాదేర్మహేన్ద్రేతి శ్లోకద్వయేన న్యాసతిలకే శ్రీప్రపత్తేర్నిబన్ధనాత్; తత్రాద్యాయాః ప్రపత్తేరాశ్రయణవిరోధిపాపనివర్తనం కార్యమ్; ద్వితీయాయాస్తు భరస్వీకారమోక్షప్రదానాదిః; తదనుకూలో వ్యాపారోవా;

ఏవం సతి, యన్మహేన్ద్రాగ్నావిష్ణుప్రభృతిష్వితి శ్లోకవ్యాఖ్యానే శ్రౌతదృష్టాన్తేన శ్రియశ్శరణ్యావిశేషణత్వం దృఢీకృత్య తద్విశేషణోపాదాన ప్రయోజనఞ్చ కథయతి-మహేన్ద్రేతీత్యవతారితమ్; తత్-అధిగమ్యత్వమాశ్రయణీయత్వం ప్రాప్యత్వఞ్చేత్యభిప్రాయేణేతి బోధ్యమ్.

ఆకారానుయాయినాన్తు సకృదేవాశ్రయణమభిమతమ్; తస్య
చకార్యంనమోక్షప్రదానమ్; తస్యబ్రహ్మలక్షణత్వాత్; శ్రియోపిబ్ర
హ్మత్వస్వీకారే పాద్మసంహితాయాం బ్రహ్మలక్షణప్రశ్నే వాసుదేవా
హ్వాయమిత్యుత్తరోక్తిర్విరుధ్యేత; అవ్యాప్తత్వాత్; అతశ్శ్రీవిశిష్టం
బ్రహ్మశబ్దార్థఇతిమతమ్; తన్న;-కింబ్రహ్మశబ్దేనశ్రీఃప్రకారతయాబోధ్య
తఇత్యభిమతమ్; ఉతతుల్యవత్ ; ఆద్యేప్రవృత్తినిమిత్తంశ్రీః-నబ్రహ్మ
లక్షణేలక్ష్యాః నహిగోత్వంగోలక్షణేలక్ష్యమ్; శ్రియశ్చబ్రహ్మశబ్దప్రవృ
త్తినిమిత్తత్వే బ్రహత్త్వస్యైవప్రవృత్తి నిమిత్తతాప్రతిపాదకేన బ్ర
హత్త్వఞ్చేత్యాదిభాష్యగ్రన్థేనవిరోధః; నాపిద్వితీయః;-పురుషపర్యా
యతయాబ్రహ్మశబ్దఃప్రయుక్తఇతి శ్రుతప్రకాశికావిరోధాత్; సత్యం
జ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మేత్యత్ర అనన్తశబ్దేనయోగరూఢేన దేనతాన్తక
వ్యవచ్ఛేదోపిసిధ్యతీతిచవిరుధ్యతే; పాద్మసంహితావిరోధశ్చదుష్పరి
హారః; బ్రహ్మత్వమనఙ్గీకృత్యైవ,"అతోజగచ్ఛరీరిత్వమపితస్యాః ప్రసి
ధ్యతి" ఇతివదతాం "నహిబ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య కస్యచిత్సమస్తచిదచిచ్ఛ
రీరకత్వసమ్భవః" ఇతి శ్రుతప్రకాశికావిరోధః. అతోబ్రహ్మసాధారణ
స్యమోక్షప్రదత్వస్యాత్రాసమ్భవాత్, తదాపయికజ్ఞానశక్త్యాద్యుద్బో
ధకత్వ మనుమన్తృత్వం సామరస్యసప్రిరకత్వం వాత్సల్యాద్యుద్బో
ధకత్వమిత్యాదీనిశ్రియఃకార్యాణి.

తత్రసార్వత్రికాణాంకేషాఞ్చిదాశ్రయణమన్తరేణైవసిద్ధేః, యా
న్యాశ్రయణసాధ్యాని ప్రపన్నాధికార్యసాధారణాని; తాన్యేవప్రయో
జనత్వేనానుమీయన్తే. అనువిధానాదీనాన్తు పురుషవ్యాపారాపే
క్షత్వాత్తాదృశోపయోగవత్తయా భగవద్భరన్యాసాఙ్గావిషయతా
యా విశేషణతయాసత్త్వేపి నపునర్భరన్యాసోద్దేశ్యతా ;

నచభిన్నకాలీనయోః ప్రపత్త్యోరైక్యభేదాత్, "మాం లక్ష్మీశ్చ" ఇతి సముచ్చయానుపపత్తిః; ధాత్వర్థతావచ్ఛేదకైక్యేన వ్యక్తిభేదేపి తదుపపత్తేః; "పశుపుత్రాదికం సర్వం గృహోపకరణాని చ । అఙ్కయేచ్ఛఙ్ఖచక్రాభ్యామ్" ఇతివత్; అత ఏవ ఉభయోశ్శరణాగత్యోరైకరూప్యవిరహాత్సముచ్చయానుపపత్తిరితి నిరస్తమ్; అఙ్కనస్యాపి పుత్రపశ్వాదిష్వభిన్నరూపత్వాత్, శఙ్ఖచక్రాకృతివ్యఞ్జకవ్యాపారత్వేనానుగమే శరణపదార్థభేదేపి శరణాగతిత్వేనానుగమసమ్భవాత్;

పురుషకారప్రపత్తేర్ద్వయకరణకత్వం నాస్తీతి తు ఆధునికానాం ఉక్తం వచః; ఈశానామితి ద్వయార్థవివరణశ్లోకే లక్ష్మీసంశ్రయణస్యాపి ద్వయార్థతయా ప్రదర్శనాత్; భగవన్నారాయణేత్యాదినా శ్రీమచ్ఛబ్దాభిప్రేతముచ్యత ఇతి రహస్యత్రయసారేభిధానాచ్చ, క్రియాయా అప్రకాశనేపి తత్సమ్బన్ధిప్రకాశనాత్, శ్రీపదేనైవ విశేషణత్వబలేన వా క్రియాయా అపి ప్రకాశనాద్వా కరణత్వోపపత్తేః;

ఏతేన "శార్ఙ్వనమక్రన్తుమ్" ఇత్యత్ర శార్ఙ్వశబ్దస్య ప్రాపకపరత్వేపి నిర్వాహాదర్శితః; ఆశ్రయణవేళాయాం భోగవేళాయాం చ మిథునమేవోద్దేశ్యమ్; పూర్వోక్తానాం త్రయాణాం ప్రాప్యత్వేపి ఆకిఞ్చన్యాదయః ప్రాపకీకరోతీత్యాదికృష్ణపాదతత్సూనుసూక్తివదుపపత్తేః; ఏకస్య శబ్దస్య విభిన్నపరత్వే తు ప్రమాణం విష్వక్సేనసంహితావచనమ్; "ఆగ్నేయం చతుర్ధా కరోతి" ఇతి శాఖాన్తరవాక్యానురోధాద్ధి "పురోడాశం చతుర్ధా కరోతి" ఇతి పురోడాశస్య ఆగ్నేయపరత్వం తాన్త్రికైరుక్తమ్;

సచ, "జాజ్వల్యమానం తం దృష్ట్వా నరసింహం సురోత్తమాః । పురస్కృత్య శ్రియం భేజుశ్శరణం శాన్తికాఙ్క్షిణః" ఇత్యాదావివ కేవల

మాత్ర శ్రియః పురస్కారమాత్రమ్; యేనోపాయత్వోక్తేర్నామత్వస్యాన వకాశత్వం స్యాత్; కిన్తు సాధ్యోపాయతుల్యంప్రసాదకత్వమపి; భక్త్యాపిహి భగవత్కృపైవోల్లభ్యతే, ఇతి భక్తికార్యత్వోక్తస్య భగవత్కృపోత్తమ్భనస్య కారుణ్యరూపయేతి లక్ష్మీకార్యత్వేనాభిధానాత్; సా చేదకిఞ్చనే స్వతఏవోల్లభ్యత ఇతి †పురుషకారకృతిసాధ్యవ్యాపారమన్తరేణేత్యర్థః.

నచ, లక్ష్మ్యా భగవత్తుల్యోపాయత్వానభ్యుపగమే "యస్యాస్తే మహిమానమ్" ఇత్యపరిచ్ఛిన్నమహిమవత్త్వం దేవ్యా వర్ణ్యమానం విరుధ్యతే; విభూతిద్వయశేషిత్వరూపం నిరతిశయానుకూలగుణరూపఞ్చేతి చతుశ్శ్లోక్యధికారే వ్యాఖ్యానాత్; "దేవిత్వన్మహిమావధిః" "అనవధికమహిమమహిషీమ్" ఇత్యాద్యపితత్రైవ తత్సమానార్థకతయా దర్శితమ్;

నచగుణానామపి జగద్వ్యాపారాననుగుణత్వే శ్రుతప్రకాశికోక్తదిశా ముక్తగుణవత్త్వాతిశయత్వం స్యాదితి శఙ్కనీయమ్; "యస్యా వీక్ష్య ముఖమ్" ఇతి శ్లోకోక్తజగద్వ్యాపారాన్వయమాత్రేణ తదుపవర్ణనోపపత్తేః; "తదిఙ్గితపరాధీనో విధత్తే" ఇతి ఇఙ్గితహేతుసఙ్కల్పసహయోగేన తయా సహ విధత్త ఇత్యర్థవర్ణనన్తు "సర్వం కుర్వన్ తదిఙ్గితపరాధీనో విధత్తే" ఇతి శబ్దస్వారస్యవిరుద్ధమ్; తయా సహత్వేన తథా సతి స్యాత్; పారతన్త్ర్యన్తు ప్రేమకృతమదోషావహమ్, అతోస్యాశ్శ్రుతిస్మృతిసమ్ప్రదాయానుగుణముపాయత్వం పురుషకారతారూపమితి సఙ్క్షేపః.

సర్వభూతసుహృద ఈశ్వరస్య సమాశ్రయణే కింపురుషకారేణేత్యత ఆహ (సిరిలేయిత్యాది). యద్యపి, " సాధ్యభక్తిస్తు సాహన్త్రీ

† పురుషకృతిసాధ్య

(౯) సిరితే నెరుప్పుక్కు-ఇరుమాపోలే కుళిర్న్దతిరుప్పళ్ళిత్తిలే అపరాధత్తాలే శీఱ్ఱముమ్ పిఱన్దాల్ పొఱుప్పతు ఇవళుక్కాక.

ప్రారబ్ధస్యాపి భూయసీ" "సర్వపాపప్రణాశినీ" ఇత్యాదిభిరాశ్రయణస్యైవ సర్వపాపనివర్తకత్వం ప్రతీయతే; తథాప్యాశ్రయణమప్యేవమహాకార్షీదితి నిగ్రహాభావివక్షితః; ఆశ్రయణస్యాధికారివ్యావర్తకత్వాత్, ప్రాప్తివిరోధిపాపవినాశాయామపి దోషవిరహః; పాపనివృత్త్యనుకూలతాన్వయవ్యతిరేకశాలితామాత్రేణ తత్కారణత్వవ్యపదేశోపపత్తేః;

సచ "తామఱ్ఱైయాళాకిలుమ్" ఇత్యుక్తరీత్యా లక్ష్మ్యా ఉద్ఘాటితానామప్యాశ్రితదోషాణాం భోగ్యత్వముద్భావయితుర్భగవతో నతదపేక్షాసమ్భవః; య ఏవమాహ, (౧)"మిత్రభావేన సమ్ప్రాప్తం న త్యజేయం కథఞ్చన । దోషో యద్యపి తస్య స్యాత్ సతామేతదగర్హితమ్" ఇతీతి వాచ్యమ్; "తామఱ్ఱైయాళాకిలుమ్" ఇత్యస్య లక్ష్మ్యుద్ఘాటితవాత్సల్యాఙ్గీకృతభర భగవద్విషయత్వాత్ ; దోషో యద్యపీత్యస్యాపి తాదృశభగవత్స్వభావవ్యఞ్జకత్వాత్; "లక్ష్మీం పురుషకారేణ" ఇత్యాదివచనబలేన తత్కల్పనాత్.

కేచిత్తు లక్ష్మీప్రచోదితేనైవ భగవతా ప్రపన్నవిషయే ఫలప్రదానం సఙ్కల్పితమితి సాదిసఙ్కల్పస్య లక్ష్మీప్రీత్యర్థత్వాత్, తాం పురస్కృత్యైతస్మిన్నాగతానామేవ తద్విషయత్వమ్; మిత్రభావేనేత్యాది తు శరణాగతపరిపాలనరూప ధర్మప్రవర్తనపరమ్, పురుషకారప్రరోచితభగవత్స్వభావం వ్యఞ్జయతీతి న తతః ప్రమాణాన్తరసిద్ధస్య పురుషకారపురస్కరణస్యానావశ్యకతాప్రతీతిరిత్యుపపాదయన్తి ;

---

(౧) రా-యు-౧౮

(10) ఇవళ్ తాయాయ్ ఇవర్ కళ్ క్లేశమ్ పొఱుక్క మాట్టా తే అవనుక్కు ప్పత్నియాయ్ ఇనియవిషయమాయిరుక్కైయాలే కణ్ణాళివన్ పురుషకారమ్.

"పొఱప్పిత్తు" ఇత్యనేన "మత్త మాం ప్రాప్య" ఇతివచనం స్మారితమ్. సర్వభూతసుహృదో నిగ్రహప్రసక్తిరేవనాస్తీతి శఙ్కా- "అపరాధత్తాలే" ఇత్యనేన పరిహ్రియతే; సమ్బన్ధసామాన్యాత్కథమేతస్య నిగ్రహోత్పత్తిః, అస్యానేతి నియన్తుం శక్యమ్. కథం వాస్యాత స్త్రియా అనయా నిగ్రహనివృత్తిరిత్యత ఆహ (ఇవళ్ తాయాయితి)

"మాతా పితా భ్రాతా" ఇత్యాదిభిర్భగవతోఽపి మాతృత్వోక్తావపి ఉపదిశ్యమానధర్మాధారా దస్త్యతిదిశ్యమానధర్మాధారస్య విశేష ఇతి న్యాయేనాఽస్తి వాత్సల్యతారతమ్యమ్. అస్య చ పుంస్త్వానుగుణత్వాన్న దోషావహత్వమ్; అనన్యాధీనస్యాపి భగవతః, "పుమ్ప్రధానేశ్వరేశ్వరీ" ఇత్యుక్త్యా లక్ష్మ్యా వాల్లభ్యాతిశయప్రయుక్తం నియామ్యత్వమవిరుద్ధమ్; ఈశ్వరశబ్దస్య పుమ్ప్రధానశబ్దసన్నిధానేన పుంశబ్దార్థాన్తర్గతభగవద్విషయకత్వస్యైవౌచిత్యాత్; ఈదృశస్య చ నియామ్యత్వస్య స్వసఙ్కల్పాధీనత్వేనాదోషావహత్వాదితి భావః.

ఉక్తం హి శ్రీవిష్ణుచిత్తైః-గద్యవ్యాఖ్యానారమ్భే, మాతృత్వైకరూపాం శ్రియం ప్రపద్యతే, మాతా హి తాదపి పుత్రస్య ప్రియమేవ పశ్యతి; అతో దణ్డధరత్వహీనత్వావాస్యాం దశాయామాలమ్బనమాసీదితి, "పితేవత్వత్ప్రియాన్" ఇత్యేతదనుసరద్భిర్వ్యాసాచార్యైర్యశోచ్చ్యమ్. ప్రతాపోష్మళపితృత్వదురాసదభగవత్సమాశ్రయణసిద్ధయే పురుషకారానుప్రవిష్టవాత్సల్యనిర్భరలక్ష్మీసమాశ్రయణం శ్రీమచ్ఛబ్దేనాభిధీయత ఇతి, సదానుగ్రహసమ్పన్నత్వఞ్చాస్యా వచనసిద్ధమ్ ;

మజ్య—దానం హి తాదృశమ్ ;–"సద్భిః [illegible] నాథ ప్రి యాం శుభామ్ । సదానుగ్రహసమ్పన్నాం [illegible]" [illegible], "అను గ్రహాపరాం వృద్ధిమ్" ఇతి [illegible], "[illegible]" ఇతి చేయం నిర్దిశ్యతే; దయా—[illegible]; [illegible] క్షమామాత్రమ్ ; తస్యా అప్రా హేతుత్వాదనుపపత్తేః. [illegible] దోషః; గుణప్రతి [illegible] (౧) "[illegible]" ఇతి పాఠాత్.

అత ఏవ భగవతా [illegible] సహిష్ణుతా [illegible] "[illegible]" ఇత్యు క్తమ్" "ద్రష్టుం [illegible]" ఇతి [illegible] భూతం వచనమ్. [illegible] తత్ [illegible]; [illegible] శరపాదైః;–"[illegible]" [illegible]. అ న్యథా పరదుఃఖా [illegible]" ఇతి.

[illegible] యస్య పరమ [illegible] ర్భ్యుపైతి తద్వ [illegible]; [illegible], "[illegible] షు పరదుఃఖనిరాచికీర్షా దయా" ఇతి [illegible]; "[illegible] ణయా నిరాచికీర్షా పరమ్" ఇతి [illegible]

"[illegible]" ఇత్యు [illegible] హేతుః ; అ [illegible]; [illegible] ప్రమాణ [illegible] "[illegible]" [illegible]. ([illegible] య్) స్య తస్మి [illegible] "[illegible]" ఇతి [illegible]

---

(౧) [illegible]

మాతృభావవతో భగవతో వ్యాపృత్తిస్సూచ్యతే; "కదాదిల్లీశ్న తో దృష్ట్వా" ఇతిలక్ష్మీతన్త్రగతవచనప్రత్యభిజ్ఞాపనాయ శ్రీశబ్దప్రయోగః. కరుణాప్రాచుర్యాద్ధి అస్యాః కారుణ్యరూపత్వం శాస్త్రోక్తమితిన సాధారణ్యమ్.

(పత్నియాయిః) (౧) "విష్ణుపత్నీ" (౨) "ఇన్ద్రపత్నీ" (౩) "హ్రీశ్చ తే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ" ఇత్యాదిని ప్రమాణాని ప్రత్యభిజ్ఞాప్యన్తే; తత్ర;-"పాలయన్తీం కర్త్యానమ్" ఇతి విష్ణుపత్నీశబ్దో నిరుక్తః. భావః-స్వభావః, స్వాభావికీ కరుణా; తస్యాః పాలనమ్-అతిరోహితత్వసమ్పాదనమ్. పత్నీశబ్దేన [illegible] సమ్బన్ధ [illegible] ప్రయోగో బోధితః. ఉక్తఞ్చ: "కమలాలయా [illegible] పరిగ్రహపత్నీ కరుణాద్యాస్స్వయమపి బోధగుణా [illegible] | అవనా [illegible] ధర్మప్రదస్య సేవనీయః" ఇతి.

పత్నీత్వేన [illegible] మేవ హేతుస్యాదితి [illegible] త్వసిద్ధిరితి [illegible] (ఇతియపితి). (౪) "స్త్రీ [illegible] యాం సమా వా" (౫) "సాహానా [illegible] దేవదేవస్య శాక్తిణాః | లాంఛితా [illegible] సామాన్యమాసీయుషీ. | [illegible] స్యతస్య దేవస్యవిజ్ఞానస్య గుణశాలినః | [illegible] సదా దేవి నిత్యం తద్గ్రధర్మిణీ | మహిషీ దేవదేవస్య [illegible] | తుల్యాగుణవయోరూపైర్యైనః ప్రమథినీహాః | [illegible]" ఇత్యాదిప్రమాణాన్యత్ర ద్రష్టవ్యాని.

అపి వా పత్నీత్వస్య [illegible] మాన్యాదిసాధారణత్వాదాహ (ఇతియపితి). [illegible] ప్రణయాతివాపోసవిధా పరివాహాతాంసితానాం

(౧) [illegible] (౨) [illegible] (౩) [illegible] ౩-[illegible]
(౪) [illegible] ౩[illegible]-౩౦. (౫)

(౧౧) తిరువడిక్కై ప్పాఙ్ఙుప్పిక్కుమవల్ తన్ శోలై వన్తు వరుమవర్క్కై ప్పాఙ్ఙుప్పిక్కవొణ్ణాదిరే,

---

నీళామహ్యాదీనాం నైతాదృశమభిమతత్వమితి భావః; (౧)"భోగ్యావామపి" ఇతి శ్లోకోఽత్రానుసన్ధేయః.

(కణ్ణుభిన్నవల్) నిరపాయః; ఉక్తమర్థం శక్తమితి న్యాయేన ద్రఢయతి. (తిరువడిక్కైయిట్రి). "రాక్షసీవిషయత్తిల్" ఇతి శేషః. "నియన్తృత్వస్వాతన్త్ర్యాభ్యామస్తి మారుతిమాధవయోర్వైలక్షణ్యమితి శక్తమితి న్యాయోఽత్ర న ప్రయుక్తః "యుక్తా రామస్య భవతో ధర్మపత్నీతి చాహ హి। నేష్టే యుక్తమయుక్తం వా విచారయితుమీశ్వరః। న్యాయమార్గో హి యత్తస్స్యాదితి యోగీశ్వరభాషితమ్। అత ఈశాసనేఽత్యాగస్సిద్ధం శక్తమితి న్యాయాత్॥"

"రాక్షసీవిషయే" ఇత్యుక్త్యా అస్యా భగవదపేక్షయా కరుణాధిక్యం వ్యఞ్జితమ్. "మాతర్మైథిలి" ఇతి శ్లోకోఽత్రానుసన్ధేయః.

నచ, రాక్షసీనాం కాకవిభీషణయోశ్చ శరణమిత్యుక్తిమాత్రమవిశిష్టమ్. (౨) "తదలం క్రూరవాక్యైర్వః" ఇత్యనేన ప్రాతికూల్యవర్జనస్య "సాన్త్వమేవాభిధీయతామ్" ఇత్యనేన సాన్త్వవాక్ప్రవృత్తిహేతుభూతానుకూల్యసఙ్కల్పస్య, "రాఘవాద్ధి భయం ఘోరం రాక్షసానాముపస్థితమ్" ఇతి కార్పణ్యస్య, "అలమేషా పరిత్రాతుమ్" ఇతి విశ్వాసస్య, "అభియాచామ వైదేహీమ్" "భర్త్సితామపి యాచధ్వమ్" ఇతి గోప్తృత్వవరణస్య, "ప్రణిపాతప్రసన్నా హి" ఇతి ప్రసాదహేతోర్నిక్షేపస్య చ పూర్ణప్రపదనస్య రాక్షసీభిరనుష్ఠితత్వాత్; ప్రత్యుత-

---

(౧) శ్రీగుణరత్నకోశే. (౨) రా సు-౫౮-౯౧.

"తచ్ఛిరఃపాదయోస్తస్య" ఇత్యాదిపాద్మవచనపర్యాలోచనాయాం కాకస్యైవ శరణాగతత్వాభావః ప్రతీయతఇతి కథమాధిక్యమితి వాచ్యమ్.

త్రిజటయాఉపదేశేకృతేపిరాక్షసీభిరననుష్ఠానాత్; నచవిభీషణసహాగతరాక్షసవత్త్రిజటాభరసమర్పణే ఏతాసామన్తర్భావః. దేహసమ్బన్ధమాత్రస్య రావణాదిసాధారణత్వేన తాసాంవిశిష్య త్రిజటాభిమాననిష్ఠత్వే ప్రమాణాభావాత్. నహితతఃప్రభృతి తాభిః ప్రాతికూల్యంవర్జితమ్; యతః, "రక్షసాంకామరూపాణాంవిజ్ఞానేమమకాగతిః" ఇతి సీతయోక్తావపి, "సీతయాకృతసంవాదస్తిష్ఠత్యమితవిక్రమః।నచ తంజానకీసీతానివేదయితుమిచ్ఛతి" ఇతిరావణంప్రత్యాహుః; "హన్తే తస్మిన్నకుర్యుర్హి" ఇత్యుక్త్వాప్యేతదుత్తభ్యతే; అన్యథాత్వదాగమనప్రభృతినకృతమిత్యేవబ్రూయాత్; విభీషణసహాగతానాన్తుతేనసహ లఙ్కాతో నిర్గమనాదికంతదభిమాననిష్ఠత్వమానంసుగమమ్; నవా కాకవిభీషణయోరివరాక్షసీనాంరక్షణే శరణాగతత్వం హేతుత్వేన క్వచిదుక్తమ్. తత్రతు "శరణాగతమపాలయత్" "శరణాగతో రక్షితవ్యః" ఇత్యుచ్యత ఇతివిశేషః. ఇహపునర్యావదాజ్ఞప్తం "రాజసంశ్రయవశ్యానామ్" ఇతిగుణత్వేనోపపాద్య, అధికమపి, "లోకహింసావిహారాణాం రక్షసాంకామరూపిణామ్। కుర్వతామపిపాపానినైవ కార్యమశోభనమ్" ఇతిజాత్యుచితత్వేనతద్ధేతురితి ప్రతిపాదితమితి సుష్ఠ్వనుగృహీతంవైలక్షణ్యమాచార్యైః.

కేచిత్తు, "తద్ధైవార్ధాపరాధాః", ఇతిప్రత్యాసత్తినిబన్ధనో నిర్దేశః, శరణాగతరక్షకత్వతదభిమాననిష్ఠరక్షకత్వాభ్యాంవైలక్షణ్యకథనమిత్యాహుః. కాకవిషయే ఏకాక్షివైకల్యకరణాత్; విభీషణేఅపరాధవిరహాచ్చవైలక్షణ్యమిత్యన్యే.

(౧౨) మతుప్పాలే ఇరువర్ శేర్న్తిరియుమ్ నిత్యమెన్గిఱతు.

"భూమనిన్దాప్రశంసాసునిత్యయోగేతిశాయినే । సంసర్గేస్తి వివక్షాయాంభవన్తిమతుబాదయః" ఇతి మతుపోఽనేకేష్వర్థేష్వనుశాసనాత్, కోఽత్రార్థో వివక్షిత ఇత్యత ఆహ (మతుప్పాలేయితి). వక్ష్యమాణోపయోగవిశేషాదితిభావః. (౧) "అనన్యా రాఘవేణాహం భాస్కరేణ ప్రభా యథా" (౨) "అనన్యా హి మయా సీతా భాస్కరేణ ప్రభా యథా"(౩)"నిత్యైవైషా జగన్మాతా విష్ణోః శ్రీరనపాయినీ" (౪)"తస్యానపాయినీ శక్తిస్సైవ తద్ధర్మధర్మిణీ" "మమ సర్వాత్మభూతస్య నిత్యైవైషానపాయినీ । మహావిభూతేస్సమ్పూర్ణషాడ్గుణ్యవపుషః ప్రభోః । భగవద్వాసుదేవస్య నిత్యైవైషానపాయినీ" ఇత్యాదీని ప్రమాణాని ద్రష్టవ్యాని.

అథవా మధ్యమపదలోపిసమాసేన షష్ఠీతత్పురుషేణ వా శ్రీసమ్బన్ధినో లాభసమ్భవాత్, మతుబనర్థక ఇత్యత ఆహ (మతుప్పాలేయితి). భూమనిన్దాప్రశంసానాం ప్రకృత్యర్థతయా ప్రమాణసిద్ధాయాం తారతమ్యవిహీనాయామేకస్యాం లక్ష్మ్యామన్వయాసమ్భవాత్, అస్తివివక్షామాత్రే మతుబోనతిప్రయోజనకత్వాచ్చ, నిత్యయోగ ఏవాత్ర వివక్షిత ఇతి భావః.

అథవా, "అఖిలజగత్స్వామిన్, అస్మత్స్వామిన్" ఇతి భాష్యకారైరభిధానాత్, "ఎన్నై ఎయాళ్వానే" ఇతి భగవత్పరాఙ్కుశోక్తేశ్చ, అస్మదాదేశో మచ్ఛబ్ద ఇతి కస్యచిద్భ్రాన్తిస్స్యాదితి, తాం వారయతి (మతుప్పాలేయతి). ఉత్తరఖణ్డస్వారస్యాన్నిత్యయోగప్రతిపాద

(౧) రా-సు-౨౧-౧౬. (౨) రా-యు-౧౨౧-౧౯-
(౩) వి-పు-౧-౮-౧౭- (౪)

నస్యాపేక్షితత్వాత్, (౧)“ఉత్తమాకా” (౨)“నిత్యానపాయినీమ్” (3)“నిత్యానపాయామ్” ఇత్యాచార్యైర్వివరణాచ్చ, మతుబేవాయం నిత్యయోగార్థః. అస్మత్స్వామిన్నితి నారాయణశబ్దబోధితమేవ సర్వస్వామిత్వం విశిష్యానుసంహితమ్; “ఏనైకయాత్వానే” ఇతి తు సౌశీల్యముదాహరణవిశేషే ప్రదర్శితమ్. నారాయణశబ్దప్రాధాన్యాత్పూర్వం తదభిధానాదితి భావః.

అథవా, నను మతుప్ప్రయోగాచ్ఛ్రియః పృథక్సిద్ధతా ప్రతీయతే; న చ తదస్యాస్త్యస్మిన్నితి స్వస్వామిభావో వా, ఆధారాధేయభావో వా మతుబనుశిష్ట ఇతి సమ్బన్ధమాత్రమేవ మతుబర్థః, న తు పృథక్సిద్ధిరపీతి వాచ్యమ్. ఆకృత్యధికరణన్యాయేన అపృథక్సిద్ధప్రకారవాచకానాం శబ్దానాం స్వతఏవ ప్రకార్యభిధాయకతయా అపృథక్సిద్ధస్థలే మతుబో నైవ యథ్యాత్, నీలో ఘట ఇత్యాదావదర్శనాత్, “గుణవచనేభ్యో మతుపో లుగిష్టః” ఇత్యస్య సాభిప్రాయప్రయోగాన్వాఖ్యానమాత్రపరత్వాత్, అన్యథా నీలం ఘట ఇత్యపి ప్రయోగప్రసఙ్గాత్, న చ గోత్వాదిశబ్దానాం వ్యక్తిష్వనుప్రయోగాత్, నిష్కృష్టకేతరత్వవిశేషణమావశ్యకమితి శ్రీశబ్దస్య నిష్కృష్టకత్వాదదోషః.

“శ్రీశ్రీర్వాక్చ” ఇత్యాదౌ అపృథక్సిద్ధప్రకారప్రకారిభావనిబన్ధనం సామానాధికరణ్యమితి వదద్భిర్భవద్భిస్తదనభ్యుపగమాత్; *రాజా రాష్ట్రమిత్యాదివత్ పృథక్సిద్ధావపి సామానాధికరణ్యోపపత్తేః, న తతోప్యపృథక్సిద్ధిసిద్ధిః; ఏవఞ్చ నిత్యయోగ ఇతి చిరకాలయోగాభిప్రాయం నిష్కృష్టకశబ్దాభిప్రాయం వేతి న సిధ్యత్యాశ్రయణాసిద్ధిరిత్యతః, “సాస్మింగ్యాదాద్రివ్యక్త్యాస్యాత్” ఇతి సూత్రమివశబ్దస్వామిమతుబమేవ పరాభిమతవిపరీతార్థసాధకత్వేన యోజయతి (మతుప్పాతేయితి).

---

(౧) [illegible] ౧౦ ౧౦. (౨) శరణాగతిగద్యే (3) అష్టశ్లోకీ.

(౧౩) ఇవళ్లో జేకూంకి రూ వస్తువిను డై య వుజ్జె ల్లు

జ్ఞానస్యాపృథక్సిద్ధత్వేపి "జ్ఞానావానాత్మా" ఇతిప్రయోగదర్శనాన్న మతుబః పృథక్సిద్ధినియామకత్వమ్; నచజ్ఞానశబ్దోనియతనిష్కర్షకః. "తద్గుణసారత్వాత్తద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవత్" ఇతిసూత్రవిరోధాత్; జ్ఞానస్వరూపత్వేనశక్త్యవనిర్వాహాసమ్భవాత్ ; లక్షణయానిర్వాహస్తత్సూత్రేణ ప్రదర్శితఇతివక్తుమనుచితమ్.

అస్తువా, తత్రయథాకథఞ్చిత్; ఇహతుశ్రీశబ్దోనియతనిష్కర్షక ఇతిప్రకారమాత్ర పరత్వవివక్షాయాం మతుప్ప్రయోగేబాధకాభావః. ఏవఞ్చనిత్యయోగేమతుబనుశాసనస్యసత్త్వాత్, ప్రమాణాన్తరానురోధేన నిత్యయోగఏవాత్ర ప్రతిపాద్యతఇతిభావః.

(శేర్ త్తియితి) సామాన్యేనపతిపత్నీభావస్వస్వామిభావాధారాధేయభావనిరూప్యనిరూపకభావవిగ్రహాధారాధేయభావాదీనాం సర్వేషాంపరిగ్రహః.

నచ, "అథవాత్రసమస్తశ్శ్రీమచ్ఛబ్దఉదీర్యతే! శరణ్యాచరణద్వన్ద్వవిశేషణవివక్షయా । శాస్త్రాభియుక్తవచనాచ్ఛేషయుక్తః ప్రతీయతే । నారాయణస్యచరణౌ శ్రీమన్తావితిచాన్వయః । జన్మేదంసఫలం శ్రీమన్నారాయణకృపాలయ! శ్రీమత్త్వత్పాదకమలేప్రపద్యేశరణంవిభో । ఇతిత్వత్పాదకమలవిశేషణతయైవహి । శ్రీమచ్ఛబ్దస్యచావృత్తిఃక్రియతేబ్రహ్మణాస్వయమ్! తథాశ్రీవత్సచిహ్నాద్యైస్స్తోత్రైరమ్భిప్రయుజ్యతే । శ్రీమన్తావాహరిచరణౌసమాశ్రితఇతిస్ఫుటమ్। ఏవం సతిశ్రియఃకాన్త చరణేనిత్యసంశ్రయాత్ । ఘటకాన్తరరాహిత్యం శేషత్వఞ్చప్రకాశ్యతే" ఇతితత్త్వదీపకృద్భిఃశ్రీమచ్ఛబ్దస్యచరణవిశేషణతయాపియోజితత్వాత్, "ఇరువర్ శేర్ త్తియుమ్" ఇత్యస్యతద్యోజనాసాధారణ్యావిరహాన్న్యూనత్వమితివాచ్యమ్.

తద్యోజనాయాం భగవత్పరాఙ్కుశభాష్యకారాదిభిరనభిధానాత్, శాస్త్రాభియుక్తవచనయోః శ్రీమచ్ఛబ్దస్య చరణవిశేషణస్య ద్వయగతశ్రీమచ్ఛబ్దవివరణత్వే నియామకత్వాదర్శనాత్, శాస్త్రే పూర్వార్ధస్య వాక్యాన్తరత్వసమ్భావనయా ఉత్తరార్ధగతశ్రీమచ్ఛబ్దస్య యుష్మచ్ఛబ్దవిశేషణతాయా అపి సమ్భవాత్, పాదవిశేషణత్వేపి కమలశబ్దవదధికార్థోపాదానసమ్భవాత్, ఆచార్యవచనే "శఙ్ఖరథాఙ్గకల్పకధ్వజారవిన్దాఙ్కుశవజ్రలాఞ్ఛనమ్" "వజ్రధ్వజాఙ్కుశసుధాకలశాతపత్రపఙ్కేరుహాఙ్కపరికర్మితపరీతమన్తః" ఇతివత్ పరతత్త్వచిహ్నవత్త్వస్యాపి శ్రీమత్పదేన బోధనసమ్భవాచ్చ. వస్తుతః, శ్రీమత్త్వస్య విగ్రహద్వారకసమ్బన్ధసాధారణత్వాత్, ఫలతస్సాపి యోజనా కథితైవేతి బోధ్యమ్.

నను మతుప్ప్రతిపాద్యో నిత్యయోగః కింస్వరూపతః, ఆహోస్విద్విగ్రహతః; నాద్యః. తస్య సర్వదివ్యమహిషీసాధారణత్వాత్, పురుషకారత్వానుపయోగిత్వాచ్చ; ద్వితీయే త్వసిద్ధిః; రామాద్యవతారేషు విశ్లేషదర్శనాదిత్యత ఆహ (ఇవళోడేయిఱతి). ఉభయవిధోపి నిత్యయోగో౽త్ర ప్రతిపాద్యః.

స్వరూపతో నిత్యయోగశ్చ - స్వరూపనిరూపకత్వేన; "శ్రియః పతిర్నిఖిలహేయప్రత్యనీక" "శ్రియఃకాన్తో౽నన్తః" ఇత్యాదిషు శ్రియః పతిత్వస్య సత్యత్వజ్ఞానత్వాదితో౽పి ప్రాగ్భాష్యకారైరభిధానాత్; భగవద్యామునాచార్యైరపి "కశ్శ్రీః శ్రియః" ఇతి ప్రథమతస్సర్వేశ్వరస్వరూపనిరూపకతయా శ్రియ ఉక్తత్వాత్; "నహి ఈశతయా వినా ఈశ్వరో నామ; సా చేశ్వరతైవ కుసుమస్య గన్ధితావత్" ఇతి శ్రీవిష్ణుచిత్తాచార్యైరభిధానాత్; "ఈశ[illegible]తస్య చాప్యహమ్" ఇతి స్వయమేవ

తత్సృష్టేరభిధానాత్ ; అనేనాప్యాత్మత్వసత్తాత్వాదినా ప్రసక్తాయాం అస్యాఽన్య త్వాతిశాయినస్తు స్వరూపనిరూపకత్వం సిద్ధమ్. ఇదమేవ "స్వరూపం నాతస్తు శ్రీమత్" ఇత్యత్రానుగృహీతమాచార్యైః.

తథా చ ఇతరవ్యావృత్తానఘభగవత్స్వరూపవదస్యా ఏవ పురుషకారత్వం యుక్తమిత్యభిప్రాయేణాస్య స్వరూపతో నిత్యయోగః ప్రతి పాద్యత ఇతి న కశ్చిద్దోషః ; విభుత్వేఽప్యస్యాః స్వరూపభేదస్తు స్వ రూపనిరూపకత్వేఽపి [illegible].

విగ్రహేణాపి చ నిత్యయోగస్సమ్మత ఏవ. బ్రహ్మచర్యావస్థా యామపి, "కృష్ణాజినేన సంవృత్య [illegible]" ఇత్యుక్తమ్. "నిత్యైవైషా జగన్మాతా" ఇత్యత్ర హి స్వరూపతో నిత్యత్వస్య సర్వసాధారణత్వాత్, భగవద్విగ్రహవత్ నిత్యత్వాయోగః [illegible] తము[illegible]వదస్యాపి [illegible] అనుక్తత్వప్రసక్త్యా విగ్రహనిత్యత్వమేవ నారాయణనిత్యత్వప్రసక్తావభిప్రేతమితి ;

అనపాయినీత్వమపి విగ్రహవిశిష్టాయా ఏవ వాచ్యతే. "దేవ త్వే దేవదేహేయం మనుష్యత్వే చ మానుషీ" ఇత్యాదివచనాచ్చ, "ప్రాదుర్భావేషు చైవ సర్వేష్వపి [illegible] సర్వతః । తథా [illegible] సహాయినీ" ఇత్యత్ర అనపాయినీత్వస్య విగ్రహసాధ్య [illegible], "అనుజనూ[illegible]రూపదేహా [illegible] । [illegible]" "[illegible] జనన [illegible]" ఇతి;

తథా చ నిత్యత్వాన్నాదినా విగ్రహాణాం స్వానురూప శ్రీవిగ్రహయోగస్య [illegible], నిత్యవిగ్రహస్య నిత్యత్వం శ్రియః

(౧౮) ఈశ్వరస్వాతన్త్ర్యశ్రుతేయుక్తే చేతనమున్న ... అపరాధ ...
యుక్తం ... అకలఙ్కాః.

యోగేన బాధకమిత్యేకే; తత్రాపి ... కేవలమాత్ర ... "శాస్త్రా
న ... గీతా ... ఇతి, "... వచన
... భగవ ... యా
తా । ఇత్యా ... భగవత ... కాన్త
న్త్యమకరణే ... ఇతి ...
ప్రతీతేః, "... ఇత్యాది ...; ...
రవిషయక ... ఆశ్రయ ... నిత్య ... ప్ర
స్వత్రయ ... ప్రతీతి ...
... "... ఇత్యాది ... స్వ
విషయ ...; ... యోగి ... ప్రతి ...
న విరోధ ఇత్యాది ప్రయోగా ... ప్రతి
పాద్యతే "..." ఇత్యనేన; (౧) "...
... ఇతి వ్యక్తి ఇతి అన ... యోగ
గోపి ప్రతిపాద్యతే ఇత్యాది ప్రయోగాత్ ... యోగజ ... యః,
ఈశ్వర ... ప్ర
కృతో ... యోగి ప్రయోజనా ... (...
మిత్యాది).

"అకలఙ్కస్య" ఇతి ... భగవత్ ... యాం
ప్రసక్త్ర ప్రతిషేధ ఇతి ... (౨) "...
నియమేనానుభవేత్యనాశ్యం ... ఇత్య
ల్పకాలపరా ... యానపరాధా ... అనవధిక ...
దర్శనే ... నిత్య ...

(౧) ... (౨) ... † ...

(౧౫) చేతనముక్తి- ఇష్టప్రాప్తియురగ్నాయుమునిష్టత్యజ్ఞానేగ్రా.

(౧౬) ఇత్యాల్ ఆశ్రయిష్యెక్తి- రుచియోక్తావతు.

ఇతిభావః (౧) "నేతుర్నిత్యసహాయినీజనని నస్త్రాతుంత్వమత్రాగతా" (౨) "ఉదధిపరమవ్యోమ్నోర్విస్మృత్య మాదృశరక్షణక్షమమితిధియా భూయశ్శ్రీరఙ్గధామని మోదసే" ఇత్యాచార్యోక్తిరత్రానుసన్ధేయా.

ఏతేన, "తమసః పరమేవ్యోమ్ని నిత్యంసన్నిహితా" ఇత్యుక్తరీత్యా నారాయణస్యోక్తిరుపలక్షణార్థేతి దర్శితమ్; అత ఏవ చేతనానాం నిత్య- మాశ్రయణముపపద్యత ఇత్యాహ (చేతనముక్తి). (ఇష్టప్రాప్తియురగ్నయుమ్) సర్వాపరాధేశ్వరస్యాత్ర; ఉక్తంచతు శ్లోకస్యధికారే; "త్వత్ప్రసాదేసతి సర్వేశ్వరాదపి మే భయం నాస్తీత్యాహ (లోకనాథదయితే) ఇతి. దయితాశబ్దః - ఇహావల్లభాత్వాభిప్రాయః. సర్వభయానాం భయహేతుభూతస్యేశ్వరస్యాపి త్వదభిమతం నాతిక్రామతీతి భావః" ఇతి.

నను, (3)"సదేశకాలానావస్థాం యోగోఽహ్యాయ మపేక్షతే" ఇతివచనాత్, (౪) "సఏవ దేశః కాలశ్చ" ఇతివ్యఞ్జితత్వాచ్చ, కాలప్రతీక్షాభావస్య సిద్ధత్వాత్, ఘటకసద్భావకాలప్రతీక్షా అప్రసక్తేతిమతుభ్యోఽస్తి యాథాత్మ్యమితి ఆహ (ఇత్యాలితి), ఉపాయస్య సిద్ధస్య సర్వశక్తత్వాదకాలే కృతస్య ఫలానుకూలశక్తిర్నాస్తీత్యేతదస్య ప్రసాధ్యేషు సాధనేషు దృష్టంప్రపన్నేన నివర్తితమ్; తథాపి ఫలకామనాయోగాధికారతయా తత్కాలప్రతీక్షా పురుషకారప్రసాదానుగుణకాలవిశేషప్రతీక్షా చావర్జనీయేన.

---

(౧) శ్రీగుణరత్న-౫౩. (౨) శ్రీగుణరత్న

(3) (౪) రామాయ-౧౪.

కాలమ్ పార్క్క వేణ్డా మెన్నిలతు.

నహి “ఆధానస్య నర్తుమీక్షేత్” ఇతి కాలనియమ నిషేధమాత్రేణ తదఙ్గసమవధానకాలోఽపి న ప్రతీక్ష్య ఇతి పురుషకారసమవధానస్య నిత్యతావశ్యంతద్వ్యావర్తనాయ ప్రతిపాదనీయేతిభావః; (కాలమ్) పురుషకార సన్నిధానకాలః; వసన్తాదికాలాఽప్రతీక్షా తు ప్రాపకాభావాత్, న దేశకాలావితి నిషేధాద్వా;

నచ, “అనుకూలేఽహని శుభే గురుస్స్నాత్వా సమాహితః” ఇత్యారభ్య, “ఇతి సమ్బోధితస్త్వేవం మన్త్రేణాత్మానమర్పయేత్” ఇత్యన్తేన ప్రపత్తేరపి భరద్వాజసంహితా పరిశిష్టే కాలవిశేషాఙ్గకత్వప్రతీతేః; న దేశకాలావిత్యాదీనాం దేశకాలత్యాగవిధాయకత్వాసమ్భవాత్, విశిష్ట దేశకాలత్యాగవిధాయకత్వేచ ఆశ్రయణాయాఽశుద్ధదేశకాలసమ్పాదనప్రసఙ్గేన శిష్టాచార విరోధాత్, హింసాఙ్గోపబన్ధాచ్చార్థవాద మాత్రత్వాత్కథం తత్తదప్రతీక్షాసిద్ధిరితి వాచ్యమ్.

పరిశిష్టవచనానాం పూర్వైరనుదాహరణాత్, గురుకృత్య మన్త్రోపదేశాఙ్గ విధాయకత్వేనాప్యుపపత్తేః; విశిష్టదేశకాలయోః ప్రపత్త్యర్థమపేక్షితత్వజ్ఞాపనేన అజ్ఞాతజ్ఞాపకతయా విధిత్వే బాధకాభావాత్; భక్త్యాదిసామ్యాత్ప్రాప్తస్య ఉదగయన పూర్వపక్షాహరితి సామాన్యవిధినావా దేశకాల నియమాపేక్షత్వస్య నిషేధసమ్భవాత్; తస్య చ ప్రయోజన మకాలేఽపి ప్రవృత్తిరేవేతి న తదానర్థక్యశఙ్కా.

“విధిర్వా ధారణవత్” ఇతి న్యాయేన సత్యపి హింసాక్లేశే అప్రాప్తాఙ్గస్య విధేయత్వాత్, దేశాదీనామపి శ్రేయస్సాధనత్వేనేష్టా.

ధర్మతయా తత్త్వాత్ [illegible]
వి విశిష్టత్యాగవిధానాద్ద్రవ్య [illegible]
ధనాత్; ఆఖ్యానాన్తర్భేదేన విషయవిభాగ [illegible].

అన్యేత్వాహుః, అత ఏవ విరుద్ధధర్మాధ్యాసాత్ [illegible]
త్రిభేదః. సాధనవిషయాణి దేశకాలనియమవచనాని; సాధ్యవిషయా-
ణి అనియమవచనాని. సాధనస్య నియామకత్వ [illegible]; అ-
దనాపత్త్యభేదేన విషయవిభాగస్య [illegible]
ర్శనాత్. వైదిక తాన్త్రిక [illegible] ప్రయోగభేదేన విషయవిభాగస్య [illegible]
[illegible] దేశకాలనియమ [illegible]
భావే "సర్వేషాం తాన్త్రిక [illegible]" [illegible]
త్తేః. యోగశాస్త్రస్య సాధనాని [illegible] స్మృత్యుపపత్తిః.
ఆచార్యనిష్ఠవిషయే "ఏకాగ్ర [illegible] ప్రసక్తిః ప్రాప్నుయాత్" ఇతివత్, దేశకాలాది [illegible]. సాధన [illegible]
రపీత్యేవంపరమ్. ఫలప్రధాన [illegible], "సమసమే
దేశే" ఇత్యుపబృంహణేన [illegible]
త్యాహుః.

అథవా, (౧) "[illegible]" [illegible]
రతయా [illegible]
[illegible]
త్యేవి తద్వ్య [illegible]
కం స్యాదితి విశిష్ట [illegible]
[illegible], "[illegible]" ఇ-
త్యుపబృంహణ [illegible] ([illegible]). ([illegible])

(౧౭) ఇవళ్ సన్నిధియాలే కాకమ్ తలై పెత్తదు, అతిల్లామైయాలే రావణన్ ముడిన్దాన్.

రుచికాలాంతిరిక్తకాలసామాన్యమ్. అత్రయోజనాద్వయే ఆద్యయోజనా వరవరముని వ్యాఖ్యానానుసారిణీ; ద్వితీయాతు, "అయమర్థో మన్త్రరత్నే ప్రథమపదేనుస్పష్టః" ఇతి శ్రీవచనభూషణవాక్యానుసారిణీతిబోధ్యమ్.

ననుం, పురుషకార సన్నిధానస్య ఆవశ్యకత్వమభ్యుపగమ్య నిత్యయోగాద్రుచ్యుత్పత్తిక్షణవాశ్రయణమ్భవఇతి కిమర్థం పరిగృహ్యతే;సమస్తకల్యాణగుణోదధే రీశ్వరస్య పురుషకారాసన్నిధానేప్యపరాధీనరక్షకత్వం సమ్భవత్యేవేతిమతో నోచ్యతే. అతస్తత్సన్నిధానస్యావశ్యకత్వ మైతిహాసిక వృత్తాన్తేన వ్యఞ్జితమిత్యాహ (ఇవళ్ సన్నిధియాలేయితి).

అథవా పురుషకారస్యాఙ్గత్వే స్వాఙ్గసముపధానకాల ప్రతీక్షావారణాయ మతుబితి వక్తుం శక్యమ్. తదేవాసిద్ధమిత్యతఆహ (ఇవళితి). కాకోహిరావణేన తుల్యాపరాధః; తతోప్యధికాపరాధోవా; జనన్యాంవిపరీతబుద్ధిగ్రాతస్యాపిసాద్మ్యేఉక్తా; "నద్భృష్ట్వాజానకీంతత్ర కన్దర్పశరపీడితః। విదచారనఖై స్తీక్ష్ణైః పీనోన్నతపయోధరా" ఇతి. కాయికవ్యాపారస్త్వధికః. ఏవమపి తస్యప్రాణరక్షణమ్, "కృపయా పర్యపాలయత్"ఇతికారుణ్యరూప శ్రీసన్నిధ్యధీనమ్. యద్యపి "తమేవశరణంగతః" "శరణ్య శ్శరణాగతమ్" ఇతితత్రరక్షణే శరణాగతత్వం హేతుః ప్రతీయతే. తథాపితత్రశరణాగతి స్తస్య గత్యన్తరాభావప్రయుక్త సమీచీనగమనమాత్రమేవ.

తదుక్తంపాద్మే;"ఇత్యుక్తస్సోథబలిభుగ్బ్రహ్మణారఘునన్దనమ్। ఉపేత్య సహసాభూమౌ నిపపాత భయాతురః। ప్రాణసంశయమా పన్నం దృష్ట్వాసీతాఽథవాయసమ్॥ త్రాహిత్రాహీతి భర్తార ము వాచ దయయా విభుమ్। పురతః పతితందేవీ ధరణ్యాం వాయసం తథా। తచ్ఛిరః పాదయోస్తస్య యోజయామాస జానకీ। తము త్థాప్య కరేణాథ కృపాపీయూష సాగరః। రరక్షరామోభగవాన్వా యసందయయాతత"ఇతి.

నచాస్య బ్రహ్మాకృత శరణాగత్యుపదేశ శ్రవణమాత్రేణ భయాతురస్యాఽనాసాదిత విశ్వాసస్య శరణాగతిరస్తీతి కల్పయితుం శక్యమ్; గత్యభావప్రయుక్తాచనిర్వ్యాపారతా రావణస్యాపిసమా నా; నహి భగవతా బ్రహ్మాస్త్రే ప్రయుజ్యమానే సకిఞ్చిచ్చకారేతి రామాయణే దృశ్యతే.

ఏవఞ్చ (౧) "ప్రణత ఇతిదయాళుః" (౨) "శరణమిత్యుక్తి క్షమా" ఇత్యాద్యభ్యుపగమమాత్రం సీతాకృతవ్యాపారంవా ఆశ్రిత్యయోజ్యమ్; అస్తువా శరణాగతి తదభావాభ్యామనయో ర్విశేషః. తథాపి శూర్పణఖా తాటకయో రయమపి విశేషోసిద్ధః. నహితయోరన్యతరా శరణాగతా. అపరాధశ్చ శూర్పణఖాయా అధికః; సాహిసీతాంభక్షయితు ముపససార; తాటకాతు స్వవనేజ్యాశబ్దం శ్రుత్వాసఞ్జాతక్రుద్ధా; అతఏవ రమ్యజామాతృదేవైరనయోర్జీవనతద్వ్యతిరేకౌపురుషకారసన్నిధ్య సన్నిధ్యధీనావిత్యుక్తమ్. విరూపణమాత్రేణశూర్పణఖా విద్రావితా. ఇయన్తు హృతకర్ణాగ్రనాసికాచ్ఛిన్న బాహురపి కామరూపధరా సద్యోఽనేకశోరూపాణికృత్వా అశ్మవర్షం విముఞ్చన్తీచచారేతితాం విశ్వామిత్రచోదితోవధీదిత్యస్తివిశేష ఇతి చేన్న; యోహిభార్గవరామస్య శరంనిరోద్ధుముద్యయౌజ, నతస్యాశక్తిర్న్యాయా శక్తినిరోధే; విశ్వామిత్రస్యతయా మాభూద్దేశోపద్రవ

(౧) స్తో-౮. (౨) శ్రీగుణరత్నకో.

(౧౮) పురుషకారబలత్త్వాతే స్వాతన్త్ర్యమ్ తత్ర శౌర్యస్త్వాత్
తత్ర మోక్షమ్ గుణజ్ఞత్వై చోల్లుకిటతు నారాయణపదమ్.

ఇత్యేతానదేవాభిమతమ్. ఏవమపి తద్వ్యతస్సితానన్నిధ్యభావాదేవే త్యాశయాత్. వస్తుతో వచనసిద్ధాయాం పురుషకారాపేక్షాయామ భ్యుచ్చయమాత్రం వ్యఞ్జకపృత్త్వాన్త కథనమితి నాతీవాత్రయతితవ్యమ్.

నన్వత్ర నారాయణశబ్దో వాత్సల్యాదిగుణపర ఇతిభవతామభి మతమ్; తచ్చనసమ్భవతి. అనుద్భూతవాత్సల్యాదేరాశ్రయణాఽప్ర యోజకత్వాత్; ఉద్భూతవాత్సల్యాది ప్రతిపాదనే పురుషకారవై యర్థ్యాపత్తేరితి చేన్నా (పురుషకారబలత్త్వాతే ఇతి). పురుషకారోద్భావిత స్యైవ వాత్సల్యాదేః ప్రతిపాద్యత్వాన్నదోష ఇతిభావః; గుణసమ్బ న్ధమాత్రస్యైవ పురుషకారసన్నిధాన మప్రయోజకమితి తత్సద్భావో నారాయణపదేన ప్రతిపాద్యతే.

యత్పురహాస్యత్రయసారే పురుషకారోప్యధిక ఇతి జ్ఞాపయన్తో గుణసమ్బన్ధా నారాయణపదేన ప్రతిపాద్యన్తే. (౧) "తన్నడియార్ తిఱత్తు" ఇతి. శ్రియోద్భావితానపిదోషాన్నాద్రియత ఇత్యభిధానా దిత్యవధారితమ్. తత్-భగవద్గుణప్రాశస్త్య ప్రతిపాదనపరమ్. స్వో ద్భావితవాత్సల్యదార్ఢ్యపరీక్షార్థమేవ శ్రియాదోషసూచనం క్రియత ఇతిరహస్యజామాతృదేశికైరభిధానాత్; అన్యథా పురుషకారవైయర్థ్య ప్రసఙ్గాత్. అతఏవమ త్రింశత్సహస్రికాయాం గుణాధిక్యమేవ ఉచ్యత ఇత్యుక్తమ్.

అథవా, నను శ్రీమచ్ఛబ్దఏవ భగవదసాధారణనామేతి నారా యణశబ్దో నాపేక్షితః. పఠ్యతే నామసహస్రే శ్రీమచ్ఛబ్దః - "శ్రీధర

(౧) పెరి.తిరు-౪-౯-౨.

శ్యేనకం శ్యేనయశ్యేనమాన్" ఇతి. యద్యపి శ్రేయసే - సర్వపురుషా ర్థాయ, శ్రేయసేఽనుం శ్రేయస్యేః, సాధ్యసాధ్యవోరాగణి - శ్రేయ శ్యేనమానతి భగవత్సూత్రకారేణ వ్యాఖ్యాతం. "అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ శ్యేనమాన్" ఇత్యత్రోత్తమస్పష్టమవిభాగాత్ త్వాత్ శ్రేయస ఇతి; "నాగసంవం వపుశ్యేనమాన్" ఇత్యత్ర సుస్వర్గలోకాద్యతిథిగతిమనోసుర దిశ్య రూపత్వాత్; తథాపి శ్రేయశ్యేనమద్యప్యన్వయం లక్ష్మసమ్బన్ధ ప్రతిపత్తి నిమిత్తేన నామత్వాత్; లక్ష్మవదాన శబ్దతుల్య శ్రేయద్యాపినా మైవ. మతుపా చ శ్రేయసేఽనేకే ఇత్యాద్యనుసారాత్; పరిత్యాగే సమ్బన్ధబోధనార్థస్య భగవద్ధాన్యరత్య వ్యామముపాంశుభావే విచనతేతి.

గుణాధిగ్రహం ప్రతిపాదనాయా నారాయణాత్మన ఇతిచేత్, చర ణాపదైవ యుక్తమ్; గుణమాత్రప్రతిపాదనేఽపి శరణపదం న యుక్తమ్; ఇత్యాశంక్య గోబలీవర్దన్యాయేన ఉపాయత్వే గుణాది శేషమాత్ర ప్రతిపాదకత్వం సఙ్గచ్ఛత ఇత్యాహ (ఉపాయత్వే గోబలీవర్దేతి), ఉపాయత్వేతిత్త సర్వగుణవిశిష్టస్య అన్వయత్రాభావాన్వయం గోబలీవర్దన్యాయేన విశేషణమిత్యర్థః తాత్పర్యతో సామాన్య విశేషన్యాయః ప్రవర్తతే; సామాన్యేపి శేషన్యాయస్య - విశేషం నుగుణత్వేన సామాన్యస్య తాత్పర్యస్య పర్యవసానత్రయమ్; ఉపాసనానా ప్రకరణాంతరే శబ్దాన్తరాభ్యాసేన, విరుద్ధేషు విశేషణేషు స్వరూపేణ, ప రస్పరాన్వయతాగ్ర్యస్య పేక్షితార్థ ప్రతిపాదనేన; అత్ర సన్ని కర్షాదిశబ్దేషు; ద్వితీయం చ పావనమిత్యాహారోపత్వాదౌ; తృ తీయం ప్రకృతమితి బోధ్యమ్.

(౧౯) అవైయావన-వాత్సల్యముమ్, స్వామిత్వముమ్, సౌశీల్యముమ్, సౌలభ్యముమ్, జ్ఞానముమ్, శక్తియుమ్;

అతఏవోత్తరఖణ్డేపి ప్రాప్యత్వోపయుక్తా ఏవ గుణా నారాయణపదేన ప్రతిపాద్యన్తే; సర్వేషాం గుణానామత్రాభిధానే తస్మా ఇత్యేవాగ్రే నిర్దిశ్యేత; అతో విభజ్యైవాత్ర ఖణ్డద్వయే గుణా వివక్షితా ఇతి. (తన్నైయొడుక్కుమ్) సాక్షాత్పరమ్పరయా వా-ఆశ్రితరక్షణోన్ముఖాన్; ఏతేన జ్ఞానశక్త్యాదీనామప్యత్ర ప్రతిపాద్యతయా వక్ష్యమాణత్వాత్తేషాఞ్చ స్వాతన్త్ర్య తిరోహితత్వాద్బోధనయోరభావాదసాఙ్గత్య మిత్యపాస్తమ్.

తేషామప్యాశ్రితరక్షణోన్ముఖ్యస్య స్వాతన్త్ర్య తిరోహితత్వాత్, తానేవగుణాన్ దర్శయతి, (అవైయావనవిత్యాదినా). జ్ఞానశక్తిగ్రహణం పూర్తిప్రాప్త్యోరుపలక్షణమితి వరవరమునయః.

అత్ర యద్యపి “తత్ర సూపసదత్వార్థాః కార్యార్థాశ్చ ద్విధా గుణాః। వాత్సల్యప్రముఖాః పూర్వే జ్ఞానశక్త్యాదయోపరే” ఇత్యాశ్రయణ సౌకర్యాపాదకత్వేన ఆశ్రితకార్యాపాదకత్వేనచ గుణా విభక్తాః; తథాపి కార్యానుకూలజ్ఞానశక్త్యాదిశూన్యం నైష్ఫల్యాన్న ప్రేక్షావానాశ్రయతీతి జ్ఞానాదీనామప్యాశ్రయణోచితత్వమితి, “ఆశ్రయణోచితాఖిలగుణస్య” ఇత్యత్రోభయవిధగుణపరామర్శోపపత్తేర్న తద్విరోధః; ఆశ్రయణోచితేతి- వాత్సల్యాదయ ఏవోక్తాః; “పరే” ఇత్యనేన తు-విరోధినివర్తనశక్తిం బోధయతా జ్ఞానాదయ ఉపలక్ష్యన్త ఇత్యన్యే.

నారాయణపదస్యోక్తగుణబోధకత్వఞ్చ “నారస్త్వితి సర్వపుంసామ్” “నారశబ్దేన జీవానాం సమూహః ప్రోచ్యతే బుధైః” ఇతి

రీత్యా కరణాద్యపేక్షత్వాత్ శ్రేయసో ఉపాయత్వబోధనాత్, తస్య చ అగ్రే వక్ష్యమాణత్వాత్, తదుపయోగినో గుణాః వాత్సల్యాదయః; "తత్ స్త్వం నారాయణం బన్ధుమ్" "మాతా పితా భ్రాతా" ఇత్యాదిశ్రుత్యా సర్వవిధబన్ధుత్వప్రకాశకతయా, మాతృత్వేన వాత్సల్యస్య పితృత్వేన స్వామిత్వస్య, భ్రాతృత్వేన సౌశీల్యస్య, నివాసత్వేన నిత్యసన్నిహితరూపస్య సౌలభ్యస్య, సుహృత్త్వేన చ రక్షణోపయోగిజ్ఞానశక్త్యాదీనాం లాభాదితి దీపప్రకాశః; [illegible] వాత్సల్యాదయో గుణా నారాః; తేషామయనమాధార ఇత్యర్థః.

సచ భగవతా పరాశరమునినా(౧)"[illegible]" ఇత్యారభ్య చతుర్థాధ్యాయే వాత్సల్యాదీనాముక్తత్వాత్, [illegible] జ్ఞానాదీనామప్యత్ర వివక్షితత్వం ద్రష్టవ్యమ్. "[illegible]" ఇత్యత్రోక్త జ్ఞానశబ్దేన విరోధినిరసనశక్తిమత్త్వేన జ్ఞానాదీనాముపలక్షితత్వాత్; శ్రీశైలశక్తేర్భగవచ్ఛక్తిపర్యవసాయిత్వాత్; యద్వా ఉపాయత్వోపయోగినీ పరత్వసౌలభ్యే - శ్రీమన్నారాయణపదాభ్యాం [illegible]; శ్రియఃపతిత్వం హి - (౨) "శ్రియఃకాన్తో దేవో [illegible]" (౩) "అప్రమేయం హి తత్తేజః" (౪) "[illegible] మైయుక్తాయ" ఇతి పరత్వహేతుత్వేన జగన్మాతృసమ్బన్ధరూపతయా "మాధవో భక్తవత్సలః" ఇతి సౌలభ్యహేతుత్వేన ప్రసిద్ధమ్. నారాయణశబ్దశ్చ - సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదిప్రతిపాదనాత్ సర్వాత్మత్వబోధకతయా పరత్వం [illegible] సౌలభ్యే బోధయతీతి స్వతన్త్ర చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఉక్తమ్. తదప్యత్రార్థాభిప్రాయకమేవ; పరత్వోపలక్షితానాం జ్ఞానశక్త్యాదీనాం సౌలభ్య[illegible]

(౧) వి-పు-౬-౫-౮౧   (౨) [illegible]
(౩) రా-ఆ-౩౭-౧౮   (౪) వి-పు-[illegible]

పలక్షితానాం వాత్సల్యాదీనాఞ్చ శ్రియాజ్ఞాపితానాముద్భావితానాఞ్చ నారాయణపదేన కారణత్వాది ప్రతిపాదనముఖేనాభిధానమితిహితద్గ్రన్థార్థః. ఉభయోః పదయోరుక్తగుణ జ్ఞాపకత్వ సమ్భవేపి,శ్రీమత్పదస్య పురుషకార సమ్బన్ధ ప్రతిపాదనే,ఉత్తరపదస్య తదుద్భావిత దృఢతర గుణసమ్బన్ధ శక్త్యాది ప్రతిపాదనే తాత్పర్యమితి తత్రైవానుపదం దర్శితమ్.

ఏతేనధ్యేయత్వవదాశ్రయణీయత్వమపి కారణవస్తునఏవేతి యోబ్రహ్మాణమితిశ్రుత్యావగమాత్, కారణత్వమప్యత్ర వివక్షితమితి తత్త్వదీపోక్తి ర్వ్యాఖ్యాతా. సృష్ట్యనుగుణ జ్ఞానశక్తి కరుణాదిజ్ఞాపనముఖేనైవ తస్యాశ్రయణోపయోగిత్వాత్;ఏవంసతి "నారపదస్య జీవసమూహవాచిత్వమ్, అయనపదస్య కరణవ్యుత్పత్త్యా ఉపాయవాచిత్వఞ్చ అత్ర నారాయణపదార్థతయోక్తం భవతి" ఇత్యత్ర నారాయణపదశబ్దో బహువ్రీహిణా నారాయణపద బోధ్యార్థకో భావప్రధానః;తదర్థత్వం తత్ప్రయోజనకత్వమ్, తద్ధేతుత్వమితియావత్; అత్రేత్యస్యోక్తేషు గుణేష్విత్యర్థః; అన్వయశ్చాస్య నారాయణపదబోధ్యత్వే; తథాచోక్తానాం ప్రతిపాద్యత్వే కరణవ్యుత్పత్తిర్మూలమితి తాత్పర్యమ్. యథాచైతత్తథోపపాదితమనుపదమేవ. శబ్దశక్తిశ్శబ్దస్య స్వవిషయ తత్సమ్బన్ధ్యర్థ బోధకత్వరూపాతిశయకరీ,తచ్ఛేష ఇతి వ్యాయథాశ్రుతమేవ సుగమమ్. ఏతేనోపాయత్వస్యాపి నారాయణపదప్రతిపాద్యత్వోక్త్యా చ్ఛరణపదవైయర్థ్యపరిహారాయ గోబలీవర్ద న్యాయేన సఙ్కోచయితుం యుక్తమిత్యగ్రిమగ్రన్థవిరోధ ఇత్యపాస్తమ్.

అథవా, అత్ర [illegible] మోక్షం [illegible] నస్య [illegible] శబ్దేనతు మోక్ష [illegible] యత్వం [illegible] బ్రహ్మణమితికరణక [illegible] నస్య, [illegible] నస్య, దేవమితిస్తుతి [illegible] నస్య, ఆత్మబుద్ధి ప్రసాదమితి [illegible] ప్రతిపాదనాత్. ఏ[illegible] త్రజ్ఞానశక్తి [illegible] సర్వశక్తిత్వా [illegible] ఖత్వాని" ఇతిస్మృతి [illegible] పలత్వేనత్వా [illegible] యత్వాచ్చ.

శ్రీవత్సాఙ్కమిశ్రై[illegible](౧) [illegible] పాపంపరాక్రమితుమర్హ [illegible] గాప్యనుసంహితా; యత్ప్రపక్షే [illegible] (౨) [illegible] త్వాత్ స్థితి నియమనాద్యై [illegible] పదీ। ఉపాయోపేయ [illegible] శయశరణమవ్యాజమాభజను" ఇత్యుక్త [illegible] నోచితతయా అనుసన్ధానమ్; [illegible] ప్రాప్తిగ్రహణేనైవ [illegible] కరుణాసర్వ [illegible].

యద్యపి నారాయణత్వ [illegible] స్థమాపతయా స్వశ [illegible] లక్ష్మ్యద్భావిత వాత్సల్య [illegible] థకత్వత్వా పావకత్వం చేతి [illegible] ప్రతిపాదనాత్, [illegible] గ ఇతిహానుక్తిః.

(౧) [illegible] (౨) [illegible]

గద్యేతు - అఖిలహేయ ప్రత్యనీకేత్యాదినా, నిఖిలజగదుదయ విభవ లయలీలేత్యన్తేన - స్వరూపరూపగుణాయుధమహిషీపరిజనభోగ లీలావిభూతియోగ జగత్కారణత్వాదికం సామాన్యతో నారాయణపదార్థతయానుసన్ధాయ, సత్యకామేత్యాదినా వైకుణ్ఠనాథేత్యన్తేన - వ్యుత్పత్తిక్రమానురోధేన గుణవిభూతివిశిష్ట మిథున పరప్రాప్యత్వముత్తరఖణ్డ పదద్వయ బోధ్యమనుసన్ధాయ, అపారకారుణ్యేత్యాదినా అశరణ్యశరణ్యేత్యన్తేన ఉపాయత్వోపయుక్తగుణజాతమనుసంహితమ్,

కృపా - సహకృతస్య జ్ఞానశక్త్యాదేర్జ్ఞానోపయోగిత్వమితి తత్ప్రాధాన్యసూచనాయ కారుణ్యస్య ప్రథమం నిర్దేశః; (౧) "కృపాపూరాగాధబోధత్వాత్" (౨) "కారుణ్యరూపయా" (3) ఇతి శాస్త్రమ్; "కృపయా పర్యపాలయత్" ఇత్యత్ర ప్రతిపాదితం వచః; కారుణ్యశాన్తిసత్ప పరాఙ్కుశపాదయోః; (౪) "కృపయా కేవలమ్" ఇతి యామునాచార్యాః; (౫) "కేవలం మదీయయైవ దయయా" "అర్థిత్వమాత్రేణ పరమకారుణికో భగవాన్" ఇతి గద్యమ్; (౬) "జ్ఞానబలైశ్వర్య వీర్యశక్తిముఖాః దోషాభవేయురేతే యదినామదయేత్వయా వినాభూతాః" ఇతి వేదాన్తాచార్యాః.

ఔదార్యం పరం స్తోత్రరత్నచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే శరణ్యత్వోపయుక్తగుణదశకమధ్యేనుసంహితమ్. తచ్చ ఉపాయలాఘవాపేక్షయా గౌరవపాత్రోపస్థాపనాద్భృత్య కృతేపి సర్వస్వదానేన కిఞ్చిత్స్వయా కృతమితి బుద్ధ్యానుసన్ధానమ్. ఇదఞ్చ ధ్రువదధిభాణ్డఘుణ్టాకణ్ఠాదివద్బాలోత్కృత్యస్యానుబన్ధిపర్యన్త పురుషార్థాపేక్షయా ముపయుజ్యత ఇతి రహస్యత్రయసారే; ఏతచ్చ న సర్వముముక్షువిషయే ఉపయుజ్యత ఇతి నేహోక్తమ్.

---

(౧) లక్ష్మీతన్త్రే-౧౭ (౨) లక్ష్మీత-౨౦ (3) రా-సు-౩౦-౧౩౪
(౪) స్తో-౬౧ (౫) శరణాగతిగద్యే (౬)

(౨౦) కుఱ్ఱమ్కణ్డు వెరువామైక్కు— వాత్సల్యమ్.

పూర్వోక్తహేతునా ప్రథమోపాత్తస్య వాత్సల్యస్యలక్షణం సూచయన్ ప్రయోజనమాహ (కుఱ్ఱమ్కణ్డితి). వత్సంలాళయతీతి డప్రత్యయే వత్సలశబ్దః. తస్యభావో వాత్సల్యమ్; అద్యజాతేవత్సేధేనోర్దోషానాదరహేతు స్స్నేహవిశేషః. తాదృశ స్నేహకార్యందోషాదర్శనమ్. తదుత్కటావస్థాకార్యం దోషేషు గుణత్వబుద్ధిః.

తదుక్తం శ్రుతప్రకాశికాయామ్-"బన్ధవిశేషాన్వితేషుప్రీతిః-స్నేహః. యస్యవిపాకా అస్థానభయశఙ్కిత్వమ్, దోషానవభాసః, దోషేష్వపి గుణత్వబుద్ధిరిత్యాదయః" ఇతి. తత్రైవ సమన్వయాధికరణే "దోషేషు గుణత్వబుద్ధిః-వాత్సల్యమ్, యథామాతుర్వత్సే" ఇత్యుక్తమ్. అతిమాత్ర ప్రేమయోగ్యబన్ధవద్విషయక స్నేహవిశేషో వాత్సల్యమ్.తత్కార్యత్వాద్దోషాదర్శనే,దోషేషుగుణత్వబుద్ధౌ వా తత్రతత్రవాత్సల్యపదప్రయోగః. దోషాదర్శనం పరీక్షకస్యాపి బన్ధాన్వితేషు,కారుణ్యరహితేష్వపి భార్యాదిషు దృశ్యత ఇతివత్సవిషయే ధేనోర్జ్ఞానశూన్యాయోర్దృష్టాన్తత్వేనోపాదానమహిమ్నా దోషభోగ్యత్వంవాత్సల్య మిత్యేవ ప్రాయశోవ్యవహ్రియతే.

(౧) "అవిజ్ఞాతా సహస్రాంశుః" (౨) "అవిజ్ఞాతాహిభక్తానామాగస్సు కమలేక్షణః" (౩) "యతోదోషంభక్తేష్వేహ వరద నైవాకలయసి" ఇత్యాదౌ ప్రథమావస్థాకార్యముక్తమ్; (౪) "నన్ఱుశెయ్తార్" (౫) "కుణఙ్గొళ్ళుమ్" (౬) "నఱ్ఱమాకవేకొళ్"

---

(౧) సహస్రనామ్ని   (౨)   (౩) వర-స్త
(౪) పెరి-తి-౪-౯-౨.   (౫) ౧-తిరువ-౪౧.   (౬) తి-చ-వి-౧౧౧.

ఇత్యాదిషు ద్వితీయావస్థా కాష్ఠా ముచ్యత ఇతి నవిరోధః. అతఏవ ద
యాపాల మునిభిః [illegible] "[illegible]" "[illegible]" ఇతి
గాథాద్వయేన క్రమేణ [illegible] [illegible] [illegible]. అతఏవ
స్తోత్ర చరమశ్లోక వ్యాఖ్యానే " [illegible] [illegible]
మేషు భోగ్యత్వబుద్ధి [illegible]" ఇత్యుక్తమ్.

యద్వా [illegible] [illegible] [illegible]
ధ్యత ఇతి [illegible] [illegible] (౧) "[illegible]
జ్ఞా యేకస్మా [illegible]" [illegible] [illegible]
ర్థ సూచకః. అద్య [illegible] [illegible] [illegible]
యమాశ్రితా [illegible], [illegible] [illegible]
తా. అతస్సమాశ్రయణ [illegible] [illegible]
దికేషు అకృత్య [illegible] [illegible] [illegible]
వా, యేన [illegible], [illegible] [illegible]
ప్రసజ్యాపాదకః.

అత్ర [illegible] [illegible] [illegible]
తత్వదర్శి [illegible] [illegible], ప్రమాణ [illegible]
స్సు విగ్రహ [illegible] [illegible] శ్రీవచనభూషణ [illegible]
రాదిషు [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] (శ్రు)
తిరాశ్రిత [illegible] అత [illegible] ప్రమాణ [illegible]
"ప్రపన్న ఇతి [illegible] [illegible] [illegible]
ర్త్ర కుర్వన్ [illegible]" ఇతి [illegible]. [illegible] శ్రీవచ
నభూషణ [illegible]. [illegible] [illegible].

(౧) [illegible]-౩-౩-౭.

వేదాన్తాచార్యైరపి "అలిహ్యాతాం నిరవశేషమలబ్ధతృప్తిః" "భరన్యాసచ్ఛన్నప్రబలవృజినప్రాభృతభృతః" ఇత్యాదిభిర్దోషభోగ్యత్వమభిధాయ, ఏవమస్మాకం కాలదోషాద్విపరీతప్రవృత్తిర్మాభూదితి వాత్సల్యం దోషాదర్శిత్వమితిలక్షితమ్; "అద్యజాతస్తనమివ వత్సం ధావతి గౌరివ" ఇత్యాది చేహ ప్రమాణమ్; (౧) "స్తన్యం తద్విషసంమిశ్రం రస్యమాసీజ్జగద్గురోః" ఇత్యేతదపి వ్యఞ్జకతయోదాహరన్తి; వ్యాకరణేతు "వత్సాంసాభ్యాంకామబలే" ఇతి వృత్తివిషయే కామవరాద్వత్స శబ్దాన్మత్వర్థీయే లప్రత్యయే వత్సలశబ్దో వ్యుత్పాదితః.

అన్యే త్వస్మిన్ వత్సలాతి-ఆదత్త ఇతి, "ఆతోఽనుపసర్గే కః" ఇత్యుక్తమ్; సర్వథా భోగ్యత్వజ్ఞానాదిప్రయోజకస్నేహ విశేషో వాత్సల్యమ్. "విశ్వం గృహ్ణీష్వ విరచయ్య" ఇత్యత్ర వ్యామోహాతిశయాత్స్వశక్త్యపరిజ్ఞానేన స్వస్తనగ్రహణ పాదపరిమార్జనాదికం వాత్సల్యకార్యమిత్యుక్తమ్. పరాశరభట్టపాదైరపి (౨) "వత్సరో వత్సలో వత్సీ" ఇత్యత్ర ఏతాదృశస్వభావవిశేష ఉక్తః; సహి చిరం పరిచీయమానేష్వపి శరణాగతేషు కస్యాపి హింస్రస్య ప్రసూతేష్వివవత్సేషు సహజ్యాకారాన్స్వపయస్స్నవస్తనవేదనాః కింకర్తవ్యతాకులా ఇవ ధేనవస్స మ్యక్ప్రవృత్తిః; సచదోషాణామనుకూలతయా వేదనీయత్వే తేషాం నిర్వర్తనాఽసఙ్గతిః. నివర్తనస్య సతే తేషాం ప్రతికూలం ఫలం దాస్యామీతిసఙ్కల్పరూపత్వాత్. ఈదృశవాత్సల్యదర్శనం స్వదోషదర్శనకృతనివృత్తిం నివారయదాశ్రయణే ఉపయుజ్యతే; సాధనత్వే ప్రపత్తేస్తద్గుణదోషానశ్యస్తీతినార్థో వాత్సల్యపర్యాలోచనేన.

సహి బ్రహ్మహత్యాప్రాయశ్చిత్తం ద్వాదశవార్షికాదికర్తుర్వాత్సల్యం పర్యాలోచయితవ్యమ్; "వెరువామైతుక్క" ఇత్యనేన ఆశ్రయ

---

(౧) హరివంశః-3౭   (౨) సహస్రనామ్ని

కార్యమ్ శెయ్యుమెన్నుతుణిక్కై క్కు స్వామిత్వమ్.

ణోపయోగిత్వం దర్శితమ్; స్వామిత్వస్తు పూర్వోక్త [illegible] తు స్తదీయలాభస్య స్వలాభత్వా పాదకస్సన్నపి [illegible] శేషాభావాద్దోషాప్యానుకూల్య వేదన హేతుస్స్యాదపి [illegible] తీతి శఙ్కా-వ్యావర్త్యతే; ఏవఞ్చ అస్యాప్యపరాధభయనివర్తకత్వ మేవ ఫలితమ్. సాక్షాత్పరమ్పరాకృతస్తు విశేష ఇతి; ఉప [illegible] రమప్యాహ (కార్యమ్ శెయ్యుమితి).

సత్యపివాత్సల్యే-ననుష్ఠితసాధనస్య [illegible] కథంకార్యం కరిష్యతీతిశఙ్కా-వ్యావృత్తిః- స్వామిత్వఫలమ్; [illegible] ఖ్యదశాయామపిసత్తానువర్తనాది హేతుభూతసమ్బన్ధస్యవిశేషవత్ ఆశ్ర యణదశాయామపేక్షిత ఫలప్రదత్వమావశ్యకమిత్యధ్యవసాయస్య [illegible] నజననాత్; ఉక్తంహి (౧) "ఈశేశితవ్య సమ్బన్ధాదనిదం ప్రథమాదపి। రక్షిష్యత్యనుకూలాన్నః" ఇతి.

నచైవమేతస్య కార్యకరణోపయోగితయా ఆశ్రయణోప యోగిగుణమధ్యే పరిగణనానఙ్గతిః. తద్ద్వారస్య [illegible] ఆశ్రయణప్రవృత్త్యుపయోగిత్వాత్పరిగణనేచ, [illegible] పి తదాపత్తి రితివాచ్యమ్; పూర్వోక్తోపయోగమాదాయ [illegible] త్తేః; ఉపయోగాన్తరకథనన్తు, వాత్సల్యనిశ్చయేసత్యపి [illegible] స్యావశ్యకత్వ జ్ఞాపనార్థమ్.

నచ "ప్రాప్తేస్వామిత్వమాదిత్యమ" ఇత్యాదిభిర్[illegible] స్వా మిత్వస్యైకథమధ్యవసాయ హేతుత్వమితివాచ్యమ్; ఆశ్రిత [illegible] స్య ఫలోపధాయకత్వసమ్భవాత్;

(౧) లక్ష్మీతన్త్రే-౧౭.

స్వామిత్వమేకణ్ఠకలా మైక్యం- సౌశీల్యమ్.

శీలమ్-మహతో మన్దైస్సహానీరన్ధ్రేణ సంశ్లేషస్వభావత్వమ్; తస్య స్వాధనమ్-సౌశీల్యమ్; మన్దసంశ్లేషదశాయామపి స్వమహత్త్వ బుద్ధిరాహిత్యమ్; తచ్చ, (౧) "గుహ ఆత్మసమస్సఖా" (౨)"సుగ్రీవం నాథమిచ్ఛతి" (౩) "అహం స్త్రో బాన్ధవో జాతః" (౪) "ఆత్మానం మాను షం మన్యే" ఇత్యాదిషు విశదమ్; అనుసంహిత ఞ్చ తచ్ఛ్రీవత్సా జ్కమిశ్రైః, (౫) "త్వద్వైతథా స్వకతమో యమిహ స్వభావో యో వాన్యథావిధగుణో భజతే భవన్తమ్। తావాం స్తథావిధగుణస్తదధీన వృత్తిస్సంశ్లిష్యసిత్వమిహ తేన సమానధర్మా" ఇతి.

ఏవం, (౬)"బ్రహ్మేశమధ్యగణనా గణనార్ఘ-పజ్క్తా- విన్ద్రా నుజత్వముది తేస్తనయత్వయోగాత్। ఇక్ష్వాకువంశ యదువంశజని శ్చ హన్త న్యగ్భావ్యస్య మానస్యనుపమస్య పరస్య ధామ్నః" ఇత్యపి శీలకార్యమే వప్రకాశయతి. ఏతచ్చస్వనైచ్యానుసన్ధానప్రయుక్తభయనివర్తకత యా ఆశ్రయణోపయోగీత్యాహ (స్వామిత్వమేకణ్ఠేతి). "ఉగ్రమ్ శక్రం" ఇతివత్, "నైచ్యమేకణ్ఠా" ఇత్యనుక్తిస్సఙ్గతిసూచనాయ; శ్రీసమ్బ న్ధాగతే వాత్సల్యస్వామిత్వే చానుసంహితే; తాభ్యాం భగవత్పరత్వ స్య తత్ప్రీతి యోగితయా స్వనైచ్యస్యోపస్థితేస్స్వస్యాశ్రయణానధికార శఙ్కా-సమ్భవాత్తన్నివర్తనాయ శీలానుసన్ధానమావశ్యకమితి భావః.

సౌలభ్యమ్- (౭) "సమాం స చతురభివీక్షతే తేతమ్" (౮) "నస స్సంశ్లిష్యతి రూపమస్య న చక్షుషా" ఇత్యతీన్ద్రియత్వేన, శ్రుతిసిద్ధస్య

(౧) (౨) రా-కి-౪-౧౮ (౩) వి-పు-౫-౧౩-౧౩
(౪) రా-యు-౧౨౦-౧౧ (౫) (౬) అతిమా-స్త-౧౫
(౭) ... (౮) ...

కణ్ణుపడ్ర్ ఱుక్కైక్కు సౌలభ్యమ్.
విరోధియైప్పోక్కిత్తన్నై క్కొండుక్కైక్కు జ్ఞానశక్తికళ్.

విగ్రహస్య సకలమనుజనయన విషయతాపాదనపూర్వకం నిత్యసాన్నిధ్యకరణమ్; తస్యచప్రయోజనం దౌర్లభ్యభయనివృత్తి రిత్యాహ (కణ్ణితి). ఇత్థఞ్చాశ్రయణోపయోగిత్వంచాఞ్ముషపూర్వకాశ్రయణే; నిగ్రహోపాదకత్వా ఽశక్యత్వాన్యతరబుద్ధి నివర్తనద్వారా ఆశ్రయణ ప్రవృత్త్యౌపయికజ్ఞాన విషయత్వమ్.

ఆశ్రయణీయే జ్ఞానశక్త్యా యది జ్ఞానస్యాపి నైష్ఫల్యాశఙ్కానివర్తకతయా ఆశ్రయణోపయోగిత్వాదతి ప్రసఙ్గవారణాయద్వారేత్యుక్తమ్; సాపరాధేన నీచేనవాకృతమాశ్రయణం నిగ్రహోపాదకందృష్టమితి వాత్సల్యాదిత్రికే లక్షణసమన్వయః. సౌలభ్యసజ్గ్రహాయ అశక్యత్వబుద్ధినివేశ ఇతిబోధ్యమ్.

అథ కార్యోపయుక్తగుణాన్ దర్శయతి (విరోధియైయితి). జ్ఞానమనుసంహితంశ్రీరఙ్గరాజస్తవే-(౧)"యుగపదనిశమక్షైస్స్వైస్స్వతోవాఽక్షకార్యే నియమమనియమంవా ప్రాప్యరఙ్గాధిరాజ। కరతలవదశేషంపశ్యసిస్వప్రకాశం తదవరణమమోఘంజ్ఞానమాహుర్మనిషుస్తే" ఇతి. అశేషంపశ్యసీతి-సర్వావగాహనమిత్యర్థఉక్తః. అనిశమిత్యనేన నిత్యమితివివృతమ్. స్వప్రకాశమితి-స్వాత్మసమ్బోధిత్యేనేనతుల్యార్థకమ్; అజడత్వం కార్యవైకల్యశూన్యత్వమ్-అవరణపదేనోక్తమ్.

శక్తిరపి తత్రైవానుసంహితా. (౨)"కార్త్స్న్యేన నైన్వతనుముఖతత్త్వముపాదానమాహుస్సాతేశక్తిస్సుకరమితరచ్చేతి వేలాంవిలఙ్ఘ్య। ఇచ్ఛాయాపద్విహరతిసదా రఙ్గరాజానపేక్షా సైవేశానాదతిశయకరీ

౧) ర-స్త-౨-౨౫ (౨) ర-స్త-౨-३౧

సత్త్వనాభావిభావ్యా" ఇతి. కార్త్స్న్యేన తు ఇత్యుదాహరణమాత్రమ్. "జగత్ప్రకృతిభావః" ఇతివచనమప్యేవమేవ యోజ్యమ్,

తథా చ సుకరదుష్కరవిభాగానాదరేణ ఇచ్ఛావిషయమాత్రకరణసామర్థ్యం శక్తిరితి తల్లక్షణమ్. జగదుపాదానత్వప్రయుక్తమఘటితఘటనాసామర్థ్యమిత్యత్ర ప్రయుక్తశబ్దో జ్ఞాప్యత్వార్థః. అతఏవరహస్యత్రయసారే- అఘటితఘటనాసామర్థ్యమిత్యేవ తల్లక్షణముక్తమ్, అన్యథా ప్రకృతానుపయోగప్రసఙ్గః; ఇష్టానిష్టయోర్జ్ఞానే సతి తత్ప్రాప్తిపరిహారకర్తృత్వం సమ్భవతీతి జ్ఞానస్యోపయోగః. శక్తిశ్చ- కార్యానుగుణ్యరూపైవేతి, న తస్యా ఉపయోగో వక్తవ్యః.

పూర్తిశ్చ- అవాప్తసమస్తకామత్వరూపా కిఞ్చిత్కారానపేక్షకార్యకరణేఽనుపయుజ్యతే. పూర్ణత్వాదేవ ప్రయోజనాభావప్రయుక్తా కార్యకరణస్వేచ్ఛా శేషిత్వరూపయా ప్రాప్త్యా నివర్త్యతే. సా హి స్వశేషవస్తూన్యపి స్వాతిశయాశ్రయత్వరూపా స్వప్రయోజనాయ స్వయమేవ ప్రయతత ఇతి బుద్ధిముత్పాదయతీతి, తన్నివర్తకాయాస్తస్యాస్స్వప్రయోజనత్వబుద్ధివిశిష్టకార్యకరణే ఉపయోగః.

తథా చ స్వప్రయోజనబుద్ధిపూర్వకకిఞ్చిత్కారానపేక్షకార్యకర్తృత్వోపయుక్తగుణత్వమేవ- కార్యోపయోగిత్వమ్; విశేషోపయోగో జ్ఞానశక్త్యోరివ శేషిణోపయోగః ప్రాప్తిపూర్త్యోరితి స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే విశదమ్. అతఏవప్రాధాన్యాత్ జ్ఞానశక్త్యోరేవోపాదానమ్. అవాప్తసమస్తకామత్వస్య సమస్తగుణవిభూతివిశిష్టత్వరూపతయా, విశిష్టానుభవరూప ఫలప్రదానోపయుక్తత్వమపి సువచమ్.

"జ్ఞానాజ్ఞశక్తదక్షత్వం శక్తానాం దృష్టకార్యతా । స్వామిత్వస్య ధీనవిశ్లేషత్వం ప్రాప్తత్వే శేషిత్వముచ్యతే । స్వాభ్యుదయాత్ స్వరూపస్థిత్య ప్రాప్తిసాధనసమ్బన్ధనా । ఆర్థినః కార్యసాఫల్యే తు శక్తిః స్వామిత్వ తే॥" ఇతి.

దీపసఙ్గ్రహే; కార్యసాఫల్యశక్తిరూప-సిద్ధగతజ్ఞానవిషయత్వ కథనం తేషామనుసన్ధేయత్వోపపాదనాయ. ఆశ్రితజనరక్షాయాం త్వసాధ్యత్వాత్ జ్ఞాన-సిద్ధగతజ్ఞానవిషయత్వస్య వాత్సల్యాదిగుణకార్యత్వేన; ఇష్టసాధనతాత్ జ్ఞాన-సిద్ధగతజ్ఞానవిషయత్వేనాశ్రయణోపయోగిత్వస్య సర్వసాధారణమితి; "ఆశ్రయణోచితాఖిలగుణస్య" ఇత్యుక్తమాచార్యైః; శక్త్యాదిగుణాధ్యవసాయస్యాపి, "రక్షిష్యతీతి విశ్వాసాత్" ఇత్యాశ్రయణోపయోగిత్వముక్తమ్.

స్వామ్యశేషిత్వయోః స్వరూపేణానాతిరేకః. స్వామిత్వస్య స్వవ్యతిరిక్తవస్తుషు స్వీయత్వాభిమానరూపత్వాత్; అత ఏవాహ "స్వామ్యం స్వత్వాభిమానితా" ఇతి. కథమన్యథా (౧) "అశేషచిదచిద్వస్తుశేషిభూత, అఖిలజగత్స్వామిన్" ఇతి భాష్యకారైః పృథగుపాదీయతే.
(౨) "సర్వేశ్వరస్సర్వదృక్సర్వవేత్తా సమస్తశక్తిః పరమేశ్వరాఖ్యః" ఇత్యత్రోక్తకార్యోపయోగి గుణచతుష్టయమనుసన్ధేయమ్. సర్వేశ్వర ఇతి-ప్రాప్తిః, సర్వవేత్తేతి-ప్రాప్తిః; సచ సర్వజ్ఞత్వమ్. ఇహదర్శనాత్, సర్వదృగిత్యనేన పౌనరుక్త్యాపత్తేశ్చ.

(౩) "క్వాహమత్యన్తదుర్బుద్ధిః క్వ చాత్మహితవీక్షణమ్ । యద్ధితం మమ దేవేశ తదాజ్ఞాపయ మాధవ" ఇత్యజ్ఞానస్య, (౪) "సుఖ్యోన్నవరాటి కేవలస్థానలయోః తాకటికానుస్వాదః । భగవదుపాసనాయా

(౧) శరణాగతిగద్యే
(౨) వి-పు-
(౩) జితం-౧
(౪) [illegible]

స్వర్గాపవర్గజన్తుః క్రియతే రజ్జునిగ్రహేత్యేమేవపాహి" ఇతి, శక్తేః (౧)"సమాశ్రితాద్బ్రహ్మతరోరనన్తాన్ నిస్సంశయః పక్వఫలప్రపాతః" ఇతి, ప్రాప్తేః (౨)"ఉపాదత్తే సత్తాస్థితినియమనాద్యైశ్చిదచితౌ స్వాముద్దిశ్య" ఇతి శేషిత్వస్య చ కార్యోపయోగిత్వం తత్ర తత్రానుసంహితమ్.

"నిగ్రహాప్యుపయుజ్యన్తే కృపావిరహితా ఇమే। అగసాందర్శన్యజ్ఞానం శక్తిస్సాచితదర్శనే। ప్రాప్తిరన్యానివర్త్యత్వే తస్యాశ్చిత్త్వే చ శేషితా। ఏషామనుగ్రహస్తోకాన్ స్వయం కుర్వన్నిరీక్ష్యతాం। అత్రోపలక్ష్యేత్యన్యత్ర మహాలక్ష్మ్యాదిభిరుదీరితమ్," తల్లక్షణం ప్రాగేవోక్తమ్.

సన్నియం కృపా నిర్హేతుకా సహేతుకా వా; ఆద్యే సంసారానుప్రవృత్తిః; ద్వితీయే "కృపాయోగాచ్ఛాశ్వతాత్" ఇత్యాదివచనవిరోధః, బహుతరాచార్యసూక్తివిరోధశ్చేతి. అత్ర కుమారవేదాన్తాచార్యాః సాహాయ్యతః పరదుఃఖనిరాచికీర్షారూపాయాః కృపాయా నిత్యత్వేపి సహకారివిశేషసమవహితాయా ఏవ తస్యాస్తత్తద్విశేషవిషయే ఫలోపధాయకతయా స్వరూప*సంస్తవాభ్యాం సహేతుకత్వనిర్హేతుకత్వయోగేన స్వీకారాదవిరోధ ఇత్యాహుః. ఉక్తఞ్చ తత్తాతపాదైః, "ముకున్దకరుణాం ప్రాహుర్భగవద్ధర్మవత్సలాః। స్వరూప *సంస్తవాయాం స్యాన్నిర్హేతుకసహేతుకా" ఇతి; యుగపత్కరణకళేబరప్రదానశాస్త్రప్రవర్తనాదికం తాదృశకృపాకార్యమ్.

తదుక్తమ్-(౩)"అచిదవిశేషితాన్ప్రళయసీమని సంసరతః కరణకళేబరైర్ఘటయితుం దయమానమనాః" ఇతి; (౪)"పాపైరనాదిభవసమ్భవవాసనోత్థైర్దుష్టైర్మయా ఖలు నిమజ్జతి హన్త జన్తుః। తం కేవలం కృపయైవ సముద్ధరిష్యన్నస్తుష్కృతేస్స తు నిష్కృతిమహార్థశాస్త్రైః"

(౧)

(౨) ర-స్త-౨-౦-౭

(౩) ర-స్త-౨-౪౧

(౪) వై-స్త-

* సంస్తవాభ్యాం

ఇతి; "అచిదవిశిష్టాన్ ప్రళయే జన్తూనవలోక్య జాతనిర్వేదా । కరణకళేబరయోగం వితరసి వృషశైలనాథకరుణే త్వమ్" ఇతి చ.

*ఆకారానుయాయినస్తు, అధికారివిశేషే కార్యోపధాయకత్వమపి తస్యా అహేతుకత్వమేవ; పురుషకారోద్భూతౌ యా హితస్యాశ్శరణాగతవిషయే అన్తరేణైవ సాధనవిశేషం కార్యోత్పాదకత్వం దృష్టమ్; నచ తత్ర శరణాగతేరేవ సాధనత్వమ్; సాధనత్వం హి కృపాప్రవృత్తిప్రతిబన్ధకీభూతదోషనివర్తకతయా స్యాత్; ఏతదేవ హి కృపోత్తమ్భకత్వం నామ; "భక్త్యాపి హి కృపైవోత్తభ్యతే" ఇతి హ్యుక్తమ్.

నచ ప్రపత్తేర్దోషనివర్తకతా; అపి చ "వధ్యం ప్రపన్నమ్," "వధార్హమపి" "శరణాగతమ్" ఇత్యాదిషు వధ్యత్వప్రపన్నత్వయోస్సమానకాలికత్వావగమేన తదనివర్తకత్వప్రతీతేః, పూర్వం వధ్యతౌ యా ఇదానీం త్యాగహేతుత్వాభావేన త్యాగనిషేధపరతద్వాక్యానర్థక్యాత్; పూర్వమిత్యధ్యాహారాసఙ్గతేః.

యద్యపి వైధశరణాగతేర్దోషనివర్తకత్వేపి తస్యాదపీత్యాదేరన్యవిషయత్వేన సావకాశతా నిర్ణేతుం శక్యతే. నిగ్రహస్య తత్కాలే అభావాత్; నిగ్రహస్య తద్ధేతువ్యాపారరూపస్య వా దోషస్య పూర్వకాలీనత్వమేవాపి వధ్యమిత్యాదినా ప్రతిపాద్యత ఇతి సువచమ్.

తథాపి ప్రపత్తేః కృపోత్తమ్భకత్వే భగవత ఉపాయాన్తరస్థాననివేశోఽసఙ్గతః; ఉక్తం హి భక్తిసాధ్యాం తామీశ్వరస్స్వయమేవ నివర్తయతీత్యనుపాయానాం స ఏవోపాయ ఇతి; ఏవఞ్చ, అహేతుత్వే సత్యతిప్రసఙ్గవారకత్వేనైవ వ్యాజత్వరూపతయా ప్రపత్తేర్వ్యాజమాత్రత్వమేవ; న తు ఫలవిసదృశహేతుత్వమ్; తత్, అగ్ని

* ఆకారానుయాయినస్తు.

పుత్రేష్టేరపి స్వర్గాదివిసదృశత్వాత్, బ్రహ్మహత్యాదేరపి నరకాదివిసదృశత్వాత్; విధిబలాత్తస్య తదానురూప్యమితి చేత్తుల్యమ్. న చాత్ర స్వాధికారికసాధనత్వా వ్యాజత్వమ్; గౌణకర్మసు సర్వత్ర తద్వ్యవహారాత్; అతస్సాధనానుష్ఠాతుర్దయానుసన్ధానే ప్రయోజనవిరహాత్సాధనత్వమేవాస్య నేతి నిశ్చీయతే.

అథవా ప్రాతికూల్యవ్యవసాయ నివృత్తిమాత్రేణ అకిఞ్చనే స్వయమేవ భగవత్ప్రీతిం ప్రయోజయతీతి ప్రపత్తిహేతుభూతాయాం దయాయాం న ప్రపత్త్యుద్భావ్యత్వమ్. (౧)"క్షామ్యస్యహో తదపి స్పృహావిరామమాత్రాత్" ఇతి, "దయాయాస్తు ప్రాచీనాసఙ్ఖ్యేయజన్మసు మహాపరాధకారిణి పశ్చాత్తు ప్రాతికూల్యవ్యవసాయ విరామమాత్రేణ తదపరాధాననుసన్ధానాదృత్య తస్య నిరతిశయసమ్పత్ప్రదానాయ స్వయమేవ భగవాన్ప్రయతతే" ఇతి చ శ్రుతప్రకాశికా.

"నివృత్తప్రాతికూల్యో యో నోపాయేషు ప్రవర్తతే। తస్యాకారయోగేశస్తేన నాతిప్రసఞ్జనమ్॥"; యస్తూపాయాన్తరమిచ్ఛతి, తస్యోపాయాన్తరానుష్ఠానానుగుణాం బుద్ధిం ప్రదదాతీతి ప్రపత్తితోఽభక్తేర్విశేషః; అత్ర ప్రాథమికయత్నస్య భగవదీయత్వేఽపి తదనుమతిరూపస్య చేతనయత్నస్యాపి సద్భావాన్న కృతిసాధ్యత్వబోధకవిధ్యనుపపత్తిః. అత ఏవాస్యాఽప్యతిప్రసఙ్గవారకత్వోపపత్తిః.

యథా హి సాధారణధనే పరానుమతిం సమ్పాద్య ఏకేన రాజ్ఞ ఉపాయనే దత్తే ప్రాప్తం ఫలం ప్రథమప్రవృత్తస్యౌదార్యాదనుమన్త్రేఽపి యది దదాతి; తదా నాతిప్రసఙ్గః; న హ్యనుమతిర్హేతుః; తద్వత్; అత ఏవ హి (౨)"సత్కర్మ నైవ కిల కిఞ్చన సఞ్చినోమి విద్యాపి వద్యరహితా న హి విద్యతే మే। కిం త్వద్య త్వదఙ్ఘ్రితపదామ్బుజభక్తిహీనః పాత్రం భవామి భగ

(౧) శ్రీ - స్త - ౭౯.
(౨) వై - స్త - ౪౩.

(౨౧) ఇష్టసాధనత్వే బలవదనిష్టాననుబన్ధిత్వే చ సత్యేవ [illegible]

వన్తపతో దయారాదయో" ఇత్యాదివచనైరేవ [illegible] [illegible]. అతః పురుషకృతిసాధ్యవ్యాపారాత్ప్రాగేవ [illegible] [illegible], [illegible] హైతుకత్వప్రవాద ఉపపద్యత ఏవ;

అథవా, భగవతః "నిరతిశయస్వాతన్త్ర్యేణ" [illegible] [illegible] న కేషాఞ్చిదన్యాదిభ్రాన్తిర్నసఙ్కల్పనైవ వ్యాపలే, [illegible] విశేషేషు అజ్ఞాతసుకృతానిసుకృతత్వపరికల్పన [illegible] [illegible] భ్యస్తే, తదాస్వాయముపతాసత్తథాత్వేనపరికల్ప్య నిర్హేతుకీ తా [illegible] ప్రపన్నాఙ్గీకరోతి.

(౧) "నాహం పురుషకారేణ నచాప్యన్యేన హేతునా। కేవలం స్వేచ్ఛయైవాహం ప్రేక్షే కఞ్చిత్కదాచన" ఇత్యాదివచనాత్; ఉక్తఞ్చ (౨) "స్వాతన్త్ర్యమైశ్వరమపర్యనుయోజ్యమామనన్తి" ఇతి. (౩) "యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః" ఇతి శ్రుతిః. (౪) "[illegible] యానుబోవ్ వేర్ శెయ్వారోకట్కు" ఇత్యప్యభియుక్తోక్తిః [illegible]; [illegible] [illegible] మతిరసభక్తిప్రపత్త్యాదివిధానస్య [illegible] [illegible] హేతుకత్వమ్. అన్యత్రతత్తదనిర్వచనాదినా [illegible] సాపేక్షత్వముపపాదితమ్.

అత్రయణం సౌశీల్యాపాదనతయా [illegible] [illegible] మాంభూమిరర్చనతారత ఇత్యాహ (ఇష్టేతి).

(౧) పాఞ్చరాత్రే (౨) [illegible]
(౩) కఠ-౧-౨-౨౩ (౪) [illegible]

(౨౨) ఇతుతాన్ పరవ్యూహవిభవఙ్గళ్ పోలన్ఱిక్కే కణ్ణాలేకాణలా
మ్పడియిరుక్కుమ్.

---

(౧)"ఏవం పఞ్చప్రకారోయమాత్మనాంపతతాంమథః। పూర్వస్మాదపిపూర్వస్మాజ్జ్యాయాంశ్చైవోత్తరోత్తరః। సౌలభ్యతోజగత్స్వామీ సులభోహ్యుత్తరోత్తరః" ఇతిపరత్వాద్యపేక్షయాఅర్చాయాం సౌలభ్యాధిక్యస్యస్వయమేవోక్తత్వాదితిభావః.

తదేవోపపాదయతి (ఇతుతానితి). "ఇతుతాన్" ఇత్యనన్తరం "దేశకాలసన్నిధానత్తాలే" ఇతిపూరణీయమ్. "కణ్ణాలే" ఇత్యనేన అన్తర్యామివ్యావృత్తిః. పరవ్యూహయోర్దేశవిప్రకర్షేణ, విభవస్య కాలవిప్రకర్షేణ, అన్తర్యామిణశ్చకరణవిప్రకర్షేణవిగ్రహసాక్షాత్కారాసమ్భవాదర్చావతారస్యాధిక్యమితిభావః.

దేశకాలసన్నిహితత్వరూపపరాదివ్యావృత్తిహేతునా చక్షుర్విషయ ఇత్యాచార్యవ్యాఖ్యానే అన్తర్యామిపదంపూరణీయమ్;తత ఏవతద్వ్యావృత్తేర్యోగ్యతాఘటితత్వమపి సిద్ధ్యతీతినన్యూనతా, ఏతదుపపాదనఞ్చ "ఇదానీన్తనానామర్చావతారఏవప్రపత్తవ్యః" ఇతి జ్ఞాపనాయ;నతుసామాన్యతస్తథానియమః; "మామేకంశరణంవ్రజ" ఇత్యాదివిధివిరోధప్రసఙ్గాత్, "సేనాధూళి" ఇత్యాదినా విభవవిగ్రహవిశిష్టస్యాపి తథాత్వాభిధానాత్; ఏవఞ్చయత్రతత్ర "అర్చావతారఏవప్రపత్తవ్యః" ఇత్యుచ్యతే; తత్తత్రత్యసౌలభ్యాతిశయ ప్రదర్శనపరమితినవిరోధః.

అథవా భగవత్పరాఙ్కుశానుసంహితం సౌలభ్యం కథమనుసన్ధీయతేతత్రాహ (ఇఙ్గేతి). తథాచ "తిరువేఙ్గడత్తానే" ఇత్యనేనసా

---

(౧) పాఞ్చరాత్రే

(౨౩) ఇన్నైయెల్లామ్ నముక్కు నన్నాగప్పకాశిక్కైక్కాగ.

భ్యమనుసంహితమితి భావః. సౌలభ్యస్యానిత్యసన్నిహితత్వరూపత్వే అన్తర్యామిసాధారణ్యాత్, చక్షుర్గ్రాహ్యవిగ్రహయుక్తత్వరూపత్వే విభవాదిసాధారణ్యాత్, కిమిత్యత్రోపదర్శితమేవ సౌలభ్య (ప్రకాశితమిత్యా) హ (ఇతుతానితి). విశిష్టం తదితి భావః.

ఆశ్రయితుస్తాత్కాలిక సన్నిధానమేవాపేక్షితమితి నిత్యత్వం నోపయుజ్యతే. అత ఏవ నారాయణపదోత్తరం చరణశబ్దః అసన్నిహితపదోదిత గుణప్రకాశక విభవార్చారూపపర ఇతి కృష్ణపాదైరుక్తమ్; తత్ర చేదానీన్తనానామర్చారూప విశిష్ట ఏవ ప్రపత్తవ్యః.

నను విభవరూపవిశిష్టే అస్థానస్నేహాదిమత్త్వం ప్రత్యుపదేశాద్వాత్సల్యస్య, (౧)"మత్తః పరతరం నాన్యత్" ఇత్యుపదేశాద్వైశ్వరూప్యప్రదర్శనాచ్చ స్వామిత్వస్య, సారథ్యానవస్థానాత్సౌశీల్యస్య, స్వాత ఏవ సౌలభ్యస్య (౨)"వేదాహం సమతీతాని" ఇత్యుపదేశేన సార్వజ్ఞ్యస్య, దివాని శాకరణాదిభిస్సర్వశక్తిత్వస్య చ స్ఫుటత్వేఽపి అర్చారూపవిశిష్టే తేషామస్ఫుటత్వాద్గుణానుసన్ధానజనిత విశ్వాసపూర్వకశరణవరణసమ్భవ ఇత్యత ఆహ (ఇన్నైయెల్లామితి).

అత్రాపి (౩) "పాతు ప్రణతరక్షాయాం విళమ్బమసహన్నివ । సదా పఞ్చాయుధీం బిభ్రత్" ఇతి రక్షణోపయుక్తాయుధధారణేన గమ్యమానోపయుక్తజ్ఞానశక్తిప్రకాశ్యతే; అభయముద్రితేన చరణేన "అపరాధస్ఫ తాన్మా భైష్ట" ఇతి వదతా వాత్సల్యమ్; ఉక్తఞ్చ (౪) "ఏతత్ క్షణగదాసు దర్శనభృతః శ్రీమద్భుజా బాహవః పాదద్వన్ద్వమిదం శరణ్యమభయం భద్రం చ హేమాబ్జజాః । ఇత్యూచివ్యభయముద్రాఙ్కరతలే" ఇతి;

(౧) గీ-౭-౭ (౨) గీ-౭

(౩) వి-స్తో-౧-౧౨ (౪) గ-స్తో-౧-౭౦

(౨౪) తిరుక్కైయిలేపిడిత్త దివ్యాయుధఙ్గళుమ్, వైత్తఞ్జలెన్ఱక్కైయుమ్, కవిత్తముడియుమ్, ముకముమ్ముఱువలుమ్, ఆసనపద్మత్తిలే యழுన్దిన తిరువడికళుమాయ్నిఱ్కిఱనిలైయే నమక్కుత్తఞ్జమ్

మకుటేనచస్వామిత్వమ్,-తదుక్తమ్- (౧) "అధిరాజ్యమధికం భువనానామీశ తేపిశునయన్కిలమౌళిః" ఇతి. (౨) "శిఖరతోన్మద్దీప్రందిశిదిశిచమాణిక్యలహరీలసచ్ఛ్రీమద్రఙ్గప్రభుమణికిరీటంమనుమహేసముత్తుఙ్గంస్ఫీతంచిదచిదధిరాజ్యశ్రియఇవప్రియాక్రీడంచూడామణిమపినితమ్బంతమభితః" ఇతిచ; సస్మితేనముఖమణ్డలేనసౌశీల్యమ్. (౩) "సమ్భ్రమమాణమివసర్వవశంవదేన మన్దస్మితేనమధురేణచ వీక్షితేన" ఇతివ్యాఖ్యాతమ్.

శరణ్యస్యచరణకమలయుగళస్య సర్వజనప్రత్యక్షీకరణాదేవ సౌలభ్యమపీతి, పూర్వోక్తసకలాకారప్రకాశకసన్నివేశవిశిష్ట శ్రీరఙ్గనాథఏవాస్మాకంశరణమితిస్వానుసన్ధానతయాహ(తిరుక్కైయిలే యితి), పూర్తిప్రాప్తిః స్వామిత్వప్రకాశనేనైవ ప్రకాశితప్రాయే.

కరుణాప్రకాశకంవీక్షణమప్యత్రాధ్యాహార్యమ్. తదుక్తమ్ - (౪) "కరుణామృతకూలముద్రజైషాప్రణమత్స్వాగతికీప్రసన్నశీతా । అపిరఙ్గధనోపకణ్ఠకాణ్వోస్మరితోర్వీక్షణవీచిసన్తతిస్తాత్" ఇతి. (౫) కరుణారసవాహివీక్షణోర్మేర్వరదప్రేమమయప్రవాహభాజః తతతీరవనావళీభుజిహాదృక్ఛలసిన్ధోస్తవనాసికైవసేతుః" ఇతి, (౬) "ఆవిష్కురుతేకృపామపారామ్" ఇతిచ.

(౧) వర-స్త-౨౫ (౨) ర-స్త-౧-౯౨ (౩) ర-స్త-
(౪) ర-స్త-౧౦౦. (౫) వర-స్త-౩౫. (౬) వర-స్త-౩౬.

(౨౫) రఞ్జకత్వభోగ్యత్వజ్ఞప్తిరణ్మయమ్ తిరుమేనిఙ్కు [illegible]

ప్రసఙ్గాన్న కేవలముపాయత్వోపేయత్వాకారౌ ప్రకాశకత్వేన గ్రాహ్యౌ; ప్రాప్యత్వోపేయయుక్తప్రకాశకత్వమపీత్యాహ (రఞ్జకత్వేతి).

ఉక్తం హి (౧) "ఆయత్యా రేఖయా [illegible] లోచనమనఞ్జనశ్యామపాశమ్ । ఉత్ఫుల్లనళినసముదాయుధ [illegible] మర్త్యానపి విశ్వా రఙ్గపతిమభిపదం భజామః" (౨) "ఆజానుస్పర్శ [illegible] తత్తటీసంవాదికాశేయా కఙ్కణాశ్చిత్తాభ్యాం గన్ధహాస [illegible] తమ్ । చూడాచుమ్బిముఖామ్బుజం నిజభుజా [illegible] స్తదివ్యాయుధమ్" ఇతి శ్లోకద్వయోక్తస్య వేషవిశేషస్య (౩) "అగ్రే తాం [illegible] పతిశయనేనాత్మనా పార్శ్వయోర్ద్వయోః శ్రీభూమిభ్యాం [illegible] చళకస్నేహవ్యామోహాన్మృతేఘుమ్" ఇతి పూర్వోక్తేన భోగ్యతాతిశయం ప్రదర్శ్య, "వక్త్రేణాపి [illegible] స్ఫుట [illegible] జాగ్రత్రోప్యస్తైస్త్రిష్ఠమానసమ్" ఇతి వాక్యేన [illegible] ప్రకాశకత్వమితి భావః. ద్వన్ద్వయోర్... రఞ్జకత్వభోగ్యత్వజ్ఞప్తీ; బహుత్వాత్ పూర్వనిపాతః.

అథవా నమోక్తరీత్యా [illegible] ప్రకాశితత్వాత్కథం శరణ్యత్వస్య [illegible] ప్రకాశ్యత ఇతి శఙ్కా ప్రసఙ్గాద్భోగ్య [illegible] ప్రకాశ [illegible] (రఞ్జకత్వేతి).

రఞ్జకత్వస్య ప్రధానసాధనః [illegible] (౪) "[illegible] ప్రసీదమే" (౫) "[illegible]

(౧) ర-స్త-౧-౭౩ (౨) ర-స్త-౧-౭౯ (౩) ర-స్త-౧-౭౫
(౪) వి-పు-౫-౭-౭౦ (౫) [illegible]

తు మే బలం మతమ్” ఇత్యాదితస్తత్ప్రాధాన్యావగమాత్, (౧)“శ్రీ
రఙ్గధామని దయారసనిర్భరత్వాదార్ద్రాశయాళురివశీతళకాళమేఘః”
ఇత్యుక్తదిశాకృపాప్రకాశకత్వమ్.

(౨)“ఆమౌళిరత్ననికరాత్పునరాచపద్భ్యాం ధామక్రమోన్న
మదుదారమనోహరాఙ్గమ్। శ్రీరఙ్గశేషశయనం నయనైః పిబామః
పశ్యన్మనఃప్రవణమోఘమివామృతస్య” ఇతిభోగ్యత్వప్రకాశకత్వము
క్తమ్; ఏతచ్ఛ్లోకక్రమానురోధేనైవరక్షకత్వస్యపూర్వంనిర్దేశః.

అత్రార్చావతారవిషయేసర్వేషాంగుణానాంస్ఫుటత్వాత్ సమా
శ్రయణీయత్వముపపద్యతఏవ; తదుక్తమ్-(౩)“అర్చావతారస్సర్వేషాం
బాన్ధవోభక్తవత్సలః॥ స్వత్వమాత్మనిసఞ్జాతంస్వామిత్వం బ్రహ్మణి స్థి
తమ్। ఇతిహ్యవస్థితేచాపి మమాయం కేశవస్త్వితి। మమాయంరా
మఇత్యేవ దేవఃపరశులాఞ్ఛనః। మమాయంవామనోనామ నారసిం
హాకృతిఃప్రభుః। వరాహవేషోభగవాన్నరోనారాయణస్తథా। త
థాకృష్ణశ్చరామశ్చ మమాయమితినిర్దిశేత్। మద్గ్రామవాసీభగవా
న్మమైవేతిచధీర్భవేత్। చిన్తయేచ్చజగన్నాథం స్వామినం పరమా
తః। అశక్తమస్వతన్త్రఞ్చ రక్ష్యఞ్చాపిజనార్దనమ్। తదిచ్ఛయామ
హాతేజాభుఙ్క్తేవైభక్తవత్సలః। స్నానంపానంతథాయాత్రాం కుర
తేవైజగత్పతిః। స్వతన్త్రస్సన్జగన్నాథోప్యస్వతన్త్రోయథాతథా
సర్వశక్తిరఙ్గధాతాప్యశక్తఇవచేష్టతే। సర్వాన్కామాన్దదత్స్వా
మ్యప్యశక్తఇవచేష్టతే। అపరాధానభిజ్ఞస్సన్ సదైవకురుతేదయామ్।
అర్చావతారవిషయే మయాప్యుద్దేశతస్తథా। ఉక్తాగుణానశక్యన్తే వ
క్తుంవర్షశతైరపి। ఋతేచమత్ప్రసాదాద్వాస్వతోజ్ఞానాగమేనవా”
ఇతి, ఏతానివచనాని “నమ్పెరుమాళ్” ఇతిపదతోభిప్రేతాని.

---

(౧) ర-స్త-౧-౭౨ (౨) ర-స్త-౧-౭౩ (౩) పాఞ్చరా

అత్ర హి జ్ఞానశక్త్యాదయస్తుల్యాః; సౌలభ్యాదయస్త్వధికా ఇతి ప్రదర్శ్యతే; అత ఏవాస్యాః శ్రియ ఆశ్రయణం ప్రాయశో దివ్యసూరిప్రభృతిభిః కృతమ్. ఉక్తఞ్చ (౧) "తామర్చయేత్తాం ప్రణమేత్తాం యజేత్తాం విచిన్తయేత్ । విశత్యపాస్తదోషస్తు తామేవ బ్రహ్మరూపిణీమ్" ఇతి; ఏవం విశ్వాసప్రయోజకా వాత్సల్యాదయో జ్ఞానశక్త్యాదయశ్చ నారాయణపదార్థత్వేనానుసంహితాః, గుణవిభాగహేతుస్తు చరమశ్లోకే మామహమితిపదద్వయోపాదానమ్; మామితిపదం హి ఆశ్రయణోపయుక్తాకారవ్యఞ్జకమ్; అహంపదఞ్చ ఫలప్రదానోపయుక్తాకారప్రతిపాదకమితి స్వతన్త్రశ్రీచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఉక్తమ్. అత్రాపి చాగ్రే వక్ష్యతే.

కేచిత్తు, అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం వాత్సల్యాది జ్ఞానశక్త్యనుసన్ధానయోస్తృతీయచతుర్థాఙ్గత్వేన పృథక్కథనం గుణవిభాగే హేతురిత్యాహుః.

స్థిరత్వసత్యసఙ్కల్పత్వకృతజ్ఞత్వాదయోఽపి అధికారానుగుణా రహస్యత్రయసారే నారాయణపదార్థత్వేనోక్తాః. స్థిరత్వమ్ - (౨) "త్వయా కిఞ్చిత్సమాపన్నే కిం కార్యం సీతయా మమ" ఇత్యత్యన్తానురక్తతయా ప్రతిపాదితైస్సుగ్రీవాదిభిః ప్రతిషిధ్యమానేఽప్యాశ్రితవిషయపరిగ్రహణే, (౩) "న త్యజేయం కథఞ్చన" ఇతి తదపరిత్యాగహేతుస్వభావవిశేషః; సత్యసఙ్కల్పత్వమ్ - మోక్షయిష్యామీతిసఙ్కల్పస్యాప్రతిహతత్వమ్. కృతజ్ఞత్వమ్ - (౪) "ఋణం ప్రవృద్ధమివ మే హృదయాన్నాపసర్పతి" (౫) "కథఞ్చిదుపకారేణ కృతేనైకేన తుష్యతి" ఇత్యల్పస్యా

---

(౧) (౨) రా-యు-౪౧-౪ (౩) రా-యు-౧౮-౩

(౪) భార-ఉద్యో-౪౭ (౫) రా-

ష్యనుకూలవ్యాపారస్యావిస్మరణమ్;ఏతేషాఞ్చఫలావినాభావనిశ్చయ హేతుతయా ఆశ్రయణోపయోగిత్వమితిబోధ్యమ్.

అత్రభగవతోఽన్యానియామ్యత్వాదుద్భూతవాత్సల్యతయా చదోషప్రదర్శనేనాపినివారయితుమశక్యత్వాన్నాతీవ స్థిరత్వస్యాప యోగః; సమ్బన్ధనిర్హేతుకకృపాధీనేరక్షణేసర్వముక్తిప్రసఙ్గపరిహారా య వ్యావర్తకమాత్రస్యైవాఽపేక్షితతయా కృతజ్ఞత్వమపినాతీ వోపయుజ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ తయోరనుక్తిః.

సౌలభ్యస్యకృతిసాధ్యతాజ్ఞాపకత్వాత్, వచనేనాపస దత్వేన ఇతరేషాముపలక్షణాచ్చ సౌలభ్యంప్రధానమితి జ్ఞాపయితుం “కణ్ణువర్ ఱుక్కెకు-సౌలభ్యమ్”ఇత్యనన్తరమ్, “ఇతుతనక్కెల్లైనిలమ్” ఇత్యనుక్త్వా గుణవర్గద్వయకథనానన్తరం “ఇఙ్గుచ్చొల్లుకిఱసౌలభ్యత్తుక్కు” ఇత్యుక్తిః; అతఏవమామిత్యస్యసౌలభ్యే తాత్పర్యమ్. అహంపదస్యతుస్వాతన్త్ర్యే;ఉభయత్రోభయోస్తుత్వేప్యాశ్రయణే సౌలభ్యస్య, ఫలప్రదానే స్వాతన్త్ర్యస్యచస్వరూపనిష్పాదకత్వేనప్రధానత్వాత్స్వర్థత్వేహ్యాద్యత్వాపాదకత్వేనవ్యత్యాసేనాప్రాధాన్యాత్;

“స్వాతన్త్ర్యస్యాపినైవస్యా దాశ్రయోదుర్లభస్యతు । అస్వాతన్త్ర్యేఫలంనస్యా త్సులభాదాశ్రితాదపి । అస్వాతన్త్ర్యేనకైఙ్కర్యం సిధ్యేత్తైస్స్వరప్రసజ్యతే॥ దుర్లభేసాధ్యమప్యేతన్న హ్యాద్యంలోకనీతితః” ఇతి;స్వాతన్త్ర్యసౌలభ్యాభ్యాం రహస్యత్రయసారేఇతరేగుణాఉపలక్షితాః; ఏతేనస్వాతన్త్ర్యచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేప్రథమంపరత్వసౌలభ్యమాత్రపరత్వప్రదర్శనంనిర్వ్యూఢమ్; అత్రచఉపాసనేష్వివనకతిపయగుణానుసన్ధానేపిఫలాసిద్ధిః; దృఢతరరక్షకత్వాధ్యవసాయ హేతుభూతగుణవత్త్వజ్ఞానమాత్రస్యైవాపేక్షితత్వాత్; అతోఽన్యానానామధికానాంవాగుణానాంతత్రతత్రకథనంనవిరుధ్యత ఇతిమన్తవ్యమ్.

యత్పునః స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఉపాస్యగుణానాం దృష్టాన్తత్వేనకథనం తత్తధికార్యనుసన్ధేయత్వమభిప్రేత్య; సర్వేషాం వేదాన్తశారత్వేనిరపేక్షోపాయత్వం జ్ఞేయాకారఇతి తత్త్వశేఖరోక్తివిరోధాత్; తత్రైవ సర్వశక్తిత్వానుసన్ధానాదిసాహిత్యమాత్రమప్యుక్తమ్- నతుతదనుసన్ధానరూపతా, విశ్వాసహేతుజ్ఞానవిషయాణామతోప్యవసితానాం భానన్తుకామంభవతు; నతుతావతాశక్తివయగుణానుసన్ధానేపి విశ్వాసదశాయాంఫలాసిద్ధిరితి.

నను, అత్రనతావచ్ఛరణశబ్దః-అఙ్ఘ్ర్యర్థకః, శరణశబ్దార్థానన్వయాత్; అచేతనత్వేనోపాయనిరపేక్షరక్షకత్వరూపోపాయత్వాసమ్భవాత్; తథాచసతి, "మనోబ్రహ్మ" ఇత్యాదివద్దృష్టిరూపత్వం స్యాత్; యథావిధిచానుష్ఠానం, నచవిధాయకవాక్యే చరణయోశ్శరణత్వేనవరణంవిహితమ్. ప్రత్యుత, మామేకమితిచరణావపివ్యావర్త్యేతే. ఏతేనకరణతారూపముపాయత్వం చరణయోరపిసమ్భవతీత్యపినిరస్తమ్.

ఏవఞ్చ. ఉపాయత్వోపయుక్తానాం గుణానాం నారాయణపదేనభగవత్యనుసన్ధానఞ్చసఙ్గతమ్; తస్యాతథాత్వాత్; "మామేకఇచ్ఛ్రియాయుక్తమ్" ఇత్యాదివచనైశ్చ భగవచ్ఛరణాగతావేవాయంవినియుక్తః; సకథంచరణగతాముపాయతాంబోధయేత్.

నాపి, (౧)"అనేనైవప్రపన్నస్య భగవన్తంసుదర్శనమ్।తస్యానుబన్ధాఃపాప్మానస్సర్వేనశ్యన్తితత్క్షణాత్"ఇతి సుదర్శనస్యచరణత్వేనోక్తేః, "పవిత్రంచరణంచక్రమ్" ఇతిచరణపదస్యాపిచక్రపర్యాయ

(౧) అహిర్బుధ్న్యసంహితా.

(౨౬) చరణౌ - తిరువడిక్కళై

త్వాత్, తత్పరోఽత్రచరణశబ్దః; పూర్వనిపాతోఽభ్యర్హితత్వాన్నారాయణపదస్యేతిసువచత్వేపి పరవల్లిఙ్గత్వేననపుంసకత్వాపత్తేః, పూర్వోక్తదోషాచ్చ; అతోఽత్రచరణపదానర్థక్యమిత్యతఆహ (చరణౌతిరువడికళై యితి).

పాణ్యాదిగ్రహణాదపిపాదపతనస్యకృపోత్తమ్భకత్వాత్, పరమ్పరయాఉపాయత్వంచరణయోరస్తీత్యవిరోధఇతిభావః. తదుక్తమ్- "చిత్తాలమ్బనసౌకర్య కృపోత్తమ్భనతాదిభిః। ఉపాయత్వమిహస్వామి పాదయో రనుసంహితమ్" ఇతి; చిత్తాలమ్బనసౌకర్యం స్వరూపస్యానాశ్రయత్వా ద్విగ్రహాపేక్షయాచరణమాత్రస్య లఘుత్వాత్; ఆదిశబ్దః- శేషభూతనిత్యాదినా, పిరాట్టియుమిత్యాదినాచవక్ష్యమాణమాచిత్యంభోగ్యత్వఞ్చాభిదధాతి.

భోగ్యతాతిశయశ్చ (౧) "తవామృతస్యన్దిని" ఇత్యుక్తరీత్యా *రుచితరవైరాగ్యాదిసమ్పాదకతయాఉపాయతోఽప్యుపయుక్తః(౨)"సర్వదాచరణద్వన్ద్వంవ్రజామిశరణంతవ" (౨) "త్వత్పాదకమలాదన్యత్" (౩)"లోకవిక్రాన్తచరణౌశరణంతేవ్రజంవిభో" (౪) "సభ్రాతుశ్చరణౌగాఢంనిపీడ్యరఘునన్దనః" (౫) "చరణౌశరణంయాతః" (౬) "మత్పదద్వన్ద్వమేకంయేప్రపద్యన్తే" (౭)"ప్రపన్నాఘౌఘవిధ్వంసి చరణౌశరణంగతః" (౮) "తత్సర్వంతవవిన్యస్తం శుభయోః పాదపద్మయోః" "ధియాదేవస్యపాదయోః" (౯) "శ్రీమత్త్వత్పాదకమలేప్రపద్యేశర

(౧) స్తో-ర-౨౩　(౨) జితన్తే-౧　(౩) భవిష్యత్పురాణే
(౪) రా-అయో-౩౧-౧　(౫)　(౬)
(౭)　(౮)　(౯) * రుచితర

(౨౭) ఇత్తాల్ - శేర్త్తియుక్తైయుమ్ ఉపాయపూర్త్తియైయుమ్ శొల్లుకిఱతు.

ణాంవిభో"(౧) "తస్య తామ్రతలౌ తాతచరణౌ సమ్ప్రతిష్ఠితౌ। సుజాతమృదుముక్తాభిరఙ్గుళీభిరలఙ్కృతౌ॥ ౧ "ప్రయతేన మయా మూర్ధ్నా గృహీత్వాహ్యభినన్దితౌ" (౨) "భక్త్యా గృహీతచరణః పరయా చ తేషాం నాపైషి నాథ హృదయామ్బురుహాత్స్వపుంసామ్। తావద్భయం ద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తం శోకస్స్పృహా పరిభవో విపులశ్చ లోభః" "తావన్మమేత్యసదవగ్రహ ఆర్తిమూలం యావన్న తేఙ్ఘ్రిమభయం ప్రవృణీత లోకః। ఏషాం స ఏవ దయయేద్భగవాననన్తస్సర్వాత్మనాశ్రితపదో యది నిర్వ్యలీకమ్" "తే దుస్తరామతితరన్తి తు దేవమాయాం నైషాం మమాహమితి ధీశ్శ్వసృగాలభక్ష్యే" "విచక్షణాయచ్చరణోపసాదనాత్సఙ్గం వ్యుదస్యోభయతోన్తరాత్మనః। విన్దన్తి హి బ్రహ్మగతిం గతక్లమాస్తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః" ఇత్యాదిషు.

ఏతదభిప్రాయేణైవ చరణయోరుపాయత్వముచ్యతే; ఆచార్యైశ్చ (౩) "త్వత్పాదమూలం శరణం ప్రపద్యే" "త్వదఙ్ఘ్రిముద్దిశ్య సకృత్కృతోఞ్జలిః" "స్వాభీష్టపరసమ్బన్ధే స్వాశక్త్యాహీనసాధనః। తత్ప్రాప్త్యుపాయం తత్పాదౌ కృత్వా విశ్వాసపూర్వకమ్। సౌగన్ధ్యసౌకుమార్యాది గుణసఙ్ఘ్రిహవాఙ్హారిః। తస్య స్వాత్మప్రదానే తు సాధనం స్వపదద్వయమ్" ఇత్యాదిషు చరణయోశ్శేషోపాయత్వమనుసంహితమితి ద్రష్టవ్యమ్.

ద్వివచనతాత్పర్యమాహ (ఇత్తాలితి) "నిక్షిప్య శ్రీపతేః పదే" "త్వత్పాదకమలాదన్యత్" (౪) "అడైన్దేన్ ఉన్ తిరువడియే" (౫) "తద్విష్ణోః

(౧) (౨) భాగ (౩) స్తో-౪-౨౨
(౪) తి-వాయ్-౪-౯-౧౦ (౫) ర-స్త-౧౨౪

(౨౮) పిరాట్టియుమ్ అవనుమ్ విడిలుమ్ తిరువడిక ళ్పిడాతు;
తిణ్ణ మ్మలాయిరుక్కుమ్.

వగమంపదంపహాత్మనశ్రీరఙ్గిణోమఙ్గళమ్'' ఇత్యాదావివజాతిపరతయా ఏకవచనప్రయోగసమ్భవేపిద్వివచనప్రయోగేణేత్యర్థః;(౧) ''శ్రీరఙ్గేశయపాదపఙ్కజయుగం వన్దామహేసున్దరమ్'' ఇత్యాచార్యోక్తిమభిప్రేత్య ''శేర్ త్తియమ్మలైయుమ్'' ఇత్యుక్తమ్. ఉపాయపూర్తిః-స్వసమ్బన్ధోపాయాన్తరనైరపేక్ష్యమ్;తదపిద్వివచనప్రయోగేణాలభ్యతే;తత్సద్భావేతదనుపపత్తిః.

యద్యపివిశిష్టవాచకపదోత్తరం విశేష్యాన్వయయోగ్యసఙ్ఖ్యాబోధికైవవిభక్తిఃప్రయుజ్యతే: యథా''సచైత్రోమైత్రోగచ్ఛతి'' ''గురోస్సదారస్యనిపీడ్యపాదౌ'' ఇత్యాదిషు; తథాపిసాహిత్యసైకజాతీయైకక్రియాన్వయరూపతయాతద్బలాదేవతత్రతల్లాభ ఇతివిశేష్యబోధకపదోత్తరవిభక్తిర్విశేష్యస్యక్రియాన్వయమేవబోధయతి. ఇహపునర్విశేషకథనాంశస్యాప్రసఙ్గేనాశేషస్యాప్యుపాయత్వస్యవిశేషణత్వానురోధ్యుపాయత్వేనాప్యుపపత్తేః, తుల్యవదుపాయత్వేవిశేష్యవాచకపదోత్తరవిభక్త్యైవతదన్వయబోధనావశ్యమ్భావాత్;ఉక్తానాం సర్వేషామఙ్గత్వాపరపర్యాయమప్రధానోపాయత్వమేవబోధ్యమితి, సద్భ్యోపాయనైరపేక్ష్యసిద్ధిరితిభావః.

కేచిత్తు,(౨)''కణ్ణన్ కళల్ఙైయే'' ఇత్యాద్యనురోధేనశరణపదాత్పూర్వమేవకారాధ్యాహారమభిప్రేత్యసావధారణద్వివచనతాత్పర్యమాహ (ఇత్రాలితి). అవధారణేనోపాయపూర్తిస్సిధ్యతీతి భావ ఇత్యాహుః.

---

(౧) ర-స్త-౧-౧౨౫

(౨) తి-వాయ్-౫-౮-౧౧

(౨౯) శేషిపక్కల్ శేషిభూతనిష్ఠైయుమ్‌తుణై
ప్రపత్తైముఱైయిలే పాయ్వైక్కుమాపోలే.
(౩౦) ఇత్తాల్ పిరాట్టిక్కిరుప్పిడమాయ్ గుణప్రకాశకముమాయ్

ననుచరణయోర్ద్విశేషణతయోపాయత్వాద్భగవతస్తద్విశేషణతయానిర్దేశోऽసఙ్గతః; అత ఆహ (పిరాట్టియుమితి); తతోऽప్యతిశయితోऽపాయత్వసూచనార్థస్తస్యవిశేషణతయానిర్దేశ ఇతి భావః. తచ్ఛబ్దేన గుణవిశిష్టస్తదనుసన్ధానశూన్యానామపి రుచిజనకత్వమేవాతిశయః; ఉక్తార్థే ప్రమాణం సూచయతి (తిరుక్కమలాయిరుక్కుమితి). దార్ఢ్యస్య సప్రతియోగికత్వాత్, అనన్తరోక్తో నారాయణ ఏవ పరాఙ్కుశసూక్తౌ ప్రతియోగిత్వేన వివక్షిత ఇతి భావః.

"ఏకైకస్మిన్పరమవయవే నన్తసౌన్దర్యమగ్నమ్" ఇతి భోగ్యతాతిశయస్యాధారయోశ్చరణయోః శేషోऽపాయత్వకథనే నియామకః; అతో హేత్వన్తరం దర్శయతి (శేషిపక్కలితి).(౧)"నిరాసకస్యాపి" ఇత్యాచార్యసూక్తిమభిప్రేత్య దృష్టాన్తమాహ (ప్రపత్తైయితి).

నను "నిత్యసిద్ధే తదాకారే తత్పరత్వే చ పౌష్కర । యస్యాస్తి సత్తా హృదయే తస్యాసౌ సన్నిధిం వ్రజేత్ ॥" ఇతి విగ్రహపరత్వయోరనుసన్ధానమావశ్యకమితి ప్రతీతేర్నారాయణపదేన పరత్వలాభేపి విగ్రహానుసన్ధానస్యానతా, తత్రాహ (ఇత్తాలితి), చరణగ్రహణమేవ విగ్రహోపలక్షణార్థమితి భావః; అవయవాన్తరేణ విగ్రహోపలక్షణే హేతుః ప్రాగుక్తః; "పిరాట్టిక్కిరుప్పిడమాయ్ గుణప్రకాశకముమాయ్" ఇత్యనేన క్రమనియామకముక్తమ్.

షాడ్గుణ్యవిగ్రహత్వం షాడ్గుణ్యప్రకాశకవిగ్రహత్వమేవేత్యాచార్యాః; వాత్సల్యాదిప్రకాశకత్వమప్యుపపాదితమ్; ఆశ్రయణైకా

న్తగుణేషు సౌలభ్యస్య ప్రాధాన్యాత్, తస్య చ చక్షుర్విషయీకరణహేతుస్వభావవిశేషరూపత్వాత్, పరరూపస్య, (౧) "నసన్దృశే తిష్ఠతి రూపమస్య" (౨) "అపశ్యన్తః పరంరూపమ్" ఇత్యాదిభిర్దుర్దర్శత్వేనావగతతయా, విభవార్చారూపయోరేవేహ చరణపదబోధ్యత్వాత్తాభ్యాం చ సౌలభ్యకార్యభూతాభ్యాం సౌలభ్యప్రకాశనాత్ సౌలభ్యపరనారాయణపదానన్తర్యం రూపపరస్య చరణశబ్దస్యేతి కృష్ణపాదాః.

విగ్రహస్యాపాయతా చ శుభాశ్రయతైవ; "హేయప్రత్యనీకత్వే సతి చిత్తాకర్షకత్వం హి తత్; హేయప్రత్యనీకత్వఞ్చ- హేయనివర్తకత్వమ్; తేన నిత్యముక్తరూపవ్యుదాసః. విశేష్యదళేన భగవత్స్వరూపవ్యుదాసః; తస్య ఆరురుక్షుభిరనుసన్ధాతుమశక్యత్వాత్; విగ్రహస్య తు (౩) "యదఙ్ఘ్ర్యభిధ్యానసమాధిధౌతయా ధియానుపశ్యన్తి హి తత్వమాత్మనః" (౪) "ధ్యాతుర్మనశ్శమలశైలనిసృష్టవజ్రం ధ్యాయేచ్చిరం భగవతశ్చరణారవిన్దమ్" (౫) "పాపం హరతి యత్పుంసాం స్మృతం సఙ్కల్పనామయమ్। తత్పుణ్డరీకనయనం విష్ణోర్ద్రష్టవ్యమ్యహాంముఖమ్" (౬) "రూపౌదార్యగుణైః పుంసాం దృష్టిచిత్తాపహారిణమ్" ఇతి పాపనివర్తకత్వమాలమ్బనత్వఞ్చావగమ్యతే.

ప్రపన్నస్య యద్యపి సవిగ్రహధ్యానం పాపనివర్తకతయోపాదేయమ్; తథాపి కేవలభగవత్స్వరూపస్యానుసన్ధానాయోగ్యత్వేన విగ్రహవిశిష్టస్యైవాశ్రయణీయత్వమితి, తదుపయోగః; ఏవఞ్చ యద్యప్యుపాయత్వోపయుక్తసకలార్థబోధకతా నారాయణపదస్యైవ సమ్భావ్యత ఇతి పదాన్తరవైయర్థ్యం ప్రసజ్యతే; తథాపి శ్రియో వాత్సల్యాదిగుణోద్భావకతయా పృథఙ్నిర్దేశవత్, తదుభయప్రకాశకత

---

(౧) తై-నా   (౨)   (౩) భాగ
(౪) భాగ   (౫) వి-పు-౫   (౬) రా-అ-౩-౯

శిశుపాలనైయు మకప్పడ త్తిరు త్తిచ్చేర్ త్తుక్కోళ్ళుమ్ తిరుమేనియై నినై క్కిఱతు.

యావైలక్షణ్యాత్పృథగ్విగ్రహవ్యపదేశ ఇత్యాశయేన "పిరాట్టిక్కు.." ఇత్యుక్తమ్.

అథవా, అజ్ఞాతగుణస్వరూపాణామపి విగ్రహసౌన్దర్యదర్శనేన అద్వేషపరభక్త్యాదిదర్శనాత్, ఈదృశాతిశయసూచనాయ పృథగ్వ్యపదేశ ఇత్యాశయేనాహ (శిశుపాలనైయుమితి). శిశుపాలవిషయే హి, (౧)"అలవలమైత్తీర్ త్తవప్పుకన్" ఇతి సౌన్దర్యస్యాద్వేషసమ్పాదకత్వముక్తమ్.

(౨)"కాతల్ కడల్ పురైయవిళైవిత్తకారమర్ మేని" ఇతి పరభక్తిసమ్పాదకత్వమపి విగ్రహస్యానుసంహితమ్; తచ్చ-గోపీషూదాహార్యమ్; (౩) "అన్తర్గృహగతాః కాశ్చిద్గోప్యోలబ్ధవినిర్గమాః । కృష్ణంతద్భావనాయుక్తాదధ్యుర్మీలితలోచనాః । దుస్సహప్రేష్ఠవిరహతీవ్రతాపయుతాశ్శుభాః । ధ్యానప్రాప్తాచ్యుతాశ్లేషనిర్వృత్యాక్షీణమఙ్గళాః । తమేవపరమాత్మానం జారబుద్ధ్యాపిసఙ్గతాః । జహుర్గుణమయం దేహం సద్యః ప్రక్షీణబన్ధనాః" ఇతి హ్యుక్తమ్; తాసాం స్వరూపజ్ఞానవిరహేఽపి (౩)"కృష్ణంవిదుఃపరంకాన్తం నతుబ్రహ్మతయామునే" ఇతితత్రైవోక్తేః; విగ్రహసౌన్దర్యావిష్కారశ్చ విషయవిశేషఏవక్రియత ఇతినాతిప్రసఙ్గః; అతఏవపరస్పరనైరపేక్ష్యేణ రుచ్యాదిప్రయోజకతయాఉపాయత్వమస్తీతితజ్జ్ఞాపనాయపృథగుక్తిరితిభావః.

నచతథాపి, "నిత్యసిద్ధేతదాకారే" ఇతివచనే విగ్రహస్యప్రథమమభిధానాత్, చాక్షుషతయాస్వరూపగుణేభ్యః ప్రథమంవిగ్రహ

---

(౧) పెరి-తి-౪ ౩-౫ (౨) తి-వా-౫-౩-౪ (౩) భాగ-౧౦-౩౧

(౩౧) శరణమ్ - ఇష్టప్రాప్తికరమ్ అనిష్టనివృత్తికరమ్ తత్స్వాత ఉపాయమాత్ర.

స్యోపస్థితతయాచ తస్యైవప్రథమం నిర్దేశఉచితః, అతఏవ గద్యేపి, గుణేభ్యః ప్రాగ్విగ్రహోఽనుసంహిత ఇతివాచ్యమ్, ఉక్తోత్తరత్వాత్; చరమతఉపాదానస్యాప్యతిశయసూచకత్వసమ్భవాచ్చ.

నను, అనేకార్థస్యాపి శరణశబ్దస్యోపాయార్థైకవాచకతా, (౧)"ఉపాయేగృహరక్షిత్రోశ్శబ్దశ్శరణమిత్యయమ్। వర్తతేసామ్ప్రతన్త్వేషఉపాయార్థైకవాచకః" ఇతివచనసిద్ధా; తత్రచోచ్యమానముపాయత్వంనరక్షకత్వమ్; పృథఙ్నిర్దేశవైయర్థ్యాత్, నచ, రక్షకత్వమనిష్టనివర్తకత్వమ్, ఉపాయత్వన్తు-ఇష్టప్రాపకత్వ మితిభేదఇతివాచ్యమ్; ముముక్షోరనిష్టనివృత్తేరప్యావశ్యకతయాభగవత్యనిష్టనివర్తకత్వస్యాపివక్తవ్యత్వేనతద్వ్యవచ్ఛేదానుపపత్తేః.

నాపికరణత్వ, మకర్తుర్బ్రహ్మణః కరణత్వాభావేన దృష్టివిధిత్వాపత్తేః, స్వతన్త్రేఽస్వతన్త్రకరణత్వబుద్ధేరపరాధరూపత్వాచ్చ; అతఏవహీనబ్రహ్మణి మనఆదిదృష్టిరితి,బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షాదిత్యత్రోక్తమ్. నచ, అకర్తృకంకరణమస్తీతిన్యాయేనబ్రహ్మణః కరణత్వే ఆత్మనః కర్తృత్వస్యవక్తవ్యతయాకర్మయోగాదిదశాయామపి అకర్తృత్వేనానుసన్ధీయమానస్యాత్మన అత్యన్తపారతన్త్ర్యానుసన్ధానరూపప్రపత్తిదశాయాం కర్తృత్వానుసన్ధానఇచ్ఛా అత్యన్తాసఙ్గతమాపద్యతే.

ననుద్వయగతశరణశబ్దోరక్షితృత్వపరఏవ. "సామ్ప్రతన్త్వేషః" ఇత్యత్రతు"ఇదంశరణమజ్ఞానామ్" ఇత్యాదిషుదృష్టశ్శరణశబ్దోవ్యాక్రియతఇతిచేన్న ; అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం ప్రపత్తివిషయశరణశబ్దాదర్శనాత్ ; తద్గతస్య "ఉపాయేగృహరక్షిత్రోః" ఇతివచ

(౧) అహి-సం-౩౭-౩౬

నన్వ"శరణన్త్వాం ప్రపన్నోఽస్మి" ఇతిప్రకృతమన్త్రగత ప్రపత్తివ్యవిషయశరణశబ్దార్థకథనపరత్వస్య శరణాగతిశబ్ద ఘటకీభూతప్రపత్తివ్యవిషయశరణశబ్దార్థ వివరణత్వస్యవా ఆవశ్యకత్వాత్; ప్రపత్తివిషయశరణశబ్దస్య గృహరక్షితృవిషయత్వాప్రసక్త్యా తన్నిరాసేన ఉపాయత్వోక్తి పరత్వప్రతిపాదనానర్థక్యాచ్చ; అతోఽత్రశరణశబ్దార్థో దురధ్యవసానఇత్యతఆహ (ఇష్టప్రాప్తికృన్మితి).

యద్యపి, "శౄహింసాయామ్" ఇత్యస్యానిష్టనివృత్తి మాత్రార్థత్వాత్, నేష్టప్రాప్తిబోధసమ్భవః; తథాపి "శౄ-విస్తారే"ఇతి ధాతోర్వ్యుత్పత్త్యాశశ్నేత్యనురోధేన ధాతూనామనేకార్థతయా భగవద్గుణదర్పణేఽభిహితత్వాత్, తతోవ్యుత్పత్త్యావా రూఢ్యావా ఉభయలాభః; ఉత్తరఖణ్డసమభివ్యాహారసిద్ధార్థో వాత్రకథితఇతిబోధ్యమ్.

అయంభావః; ప్రపిత్తోఽస్నస్వస్మి న్నిరుపాయత్వానుసన్ధానస్య "అకిఞ్చనోఽగతిః" ఇత్యాద్యనురోధేనావశ్యకతయా రక్షకఏవభగవత్యుపాయాన్తరస్థానాపత్త్యభిప్రాయశ్శరణశబ్దః; తత్థ్సానాపత్తిశ్చ తన్నిరపేక్షరక్షకత్వమేవ; అన్యస్యదుర్వచత్వాత్.

నచైవంరక్షకత్వ వ్యుదాసాసఙ్గతిః; విశిష్టరక్షకత్వార్థకత్వకథనేనశుద్ధరక్షకత్వవ్యుదాసోపపత్తేః, రక్షకత్వఞ్చరక్షణస్వరూపయోగ్యతారూపమ్;నాతస్స్వకాలేసత్యేవఉపాయస్య కార్యకరతయాతతః ప్రాక్ఫలోపహితత్వరూపరక్షకత్వస్యాసత్త్వేపి శరణత్వ విషయకజ్ఞానానుపపత్తిః; ఉపాయానపేక్ష రక్షణప్రీతిభరన్యాసాభావరూపస్యనివారణస్య ప్రతిబన్ధకత్వాదేవహి ఏతావత్పర్యన్తంతదనుత్పాదః; భరన్యాసస్యప్రతిబన్ధకాభావరూపతాయాఞ్చ "అవివాదస్తే"ఇత్యాదినిర్దేశఏవసమ్బలమ్.

ప్రపత్తేస్తూపాయత్వే కిం భగవతో భక్తిస్థాననివేశేన; భక్తిస్థలే భక్తిప్రపత్త్యుభయసాధ్యం ఫలమ్, ప్రపన్నవిషయే భక్తిమన్తరేణైవ దదాతీతి, తస్యోపాయాన్తరస్థాననివేశ ఇతి చేత్; భక్తిస్థలే అఙ్గప్రపత్తేర్యత్ఫలం తన్నిరపేక్షైవ ప్రపత్తిస్సాధయతీతి, అధికారివిశేషవిషయే ప్రపత్తిర్భక్తిస్థానోపదిష్టా తన్నైరపేక్ష్యేణైవ ఫలం సాధయిష్యతీతి కిమీశ్వరేణోపాయేన; ప్రపత్తిస్వరూపమేవ తదేకోపాయతాబుద్ధ్యాత్మకమితి కిం మర్మ ఇతి చేత్; సత్యమ్, తస్యాపివా తత్త్వజ్ఞానతావారణాయ యతితవ్యమ్.

భక్తినిరపేక్షరక్షకత్వం సదేవతత్రవిషయ ఇతి చేన్న; యస్య య ఉపాయః, తదతిరిక్తోపాయనైరపేక్ష్యేణ తద్రక్షకత్వస్య తద్విషయే ఉపాయత్వవ్యవహారాప్రయోజకత్వాత్; ఉపాయసామాన్యనివృత్తివివక్షయా హి తద్వ్యవహారః. అన్యథా సర్వత్రానుకల్పవిషయే భగవత ఉపాయత్వప్రసఙ్గాత్; అథ భరస్వీకర్తృత్వమేవ ఉపాయస్థాననివేశః; జాయతే హి భరన్యాసే సతి, "అస్య భరస్సర్వోఽపి మదీయః" ఇతి భరస్వీకారః ఈశ్వరస్యేతి చేత్, ఏవన్తర్హి అనేనైవాన్యథాసిద్ధ్యాపత్తేః.

న ఫలోపాయః; వ్యాపారోఽయమితి నాన్యథాసిద్ధిరితి చేన్న; అనన్యథాసిద్ధత్వే స్వయమసిద్ధ ఇతి స్వస్వరూపోచ్ఛేదప్రసఙ్గాత్, దుష్కరభరమాత్రస్యైవ స్వీకార ఇతి చేన్న; అస్వీకృత్యాపి దుష్కరభరమనుకల్పేషు ఫలప్రదత్వదర్శనేన తద్వైయర్థ్యాత్; అతోఽన్యథాసిద్ధతయా అవివాదరూపతయా ఫలానుపాయత్వం ప్రపత్తేస్సిద్ధమితి భగవత ఉపాయనిరపేక్షరక్షకత్వరూపోపాయత్వసమ్భవః.

కరణతారూపోపాయత్వస్వీకారేఽపి బాధకాభావః; తస్య సాధకతమత్వరూపత్వాత్; ధాతూపాత్తవ్యాపారాశ్రయస్య కర్తుః క్రియా

న్వయీకరణనియతత్వేపి,ఆత్మనైవేశ్వరఆత్మానం ప్రాపయతీతిభగవతఏవకర్తృత్వసమ్భవాత్, తేనఫలంభవతీతిఫలస్యైవ తేనఫలంప్రాప్నోతీతిచేతనస్యాపికర్తృత్వే బాధకాభావాచ్చ; స్వీకారమాదాయకర్తృవ్యాపారవిషయత్వస్యాపిసమ్భవాత్;

భగవతఏవ ప్రధానఫలిత్వేన తత్ఫలార్థిత్వప్రయుక్త శేషత్వస్యాపితన్నిరూపితత్వేన అన్యశేషత్వాప్రసక్తేః; ఫలప్రదత్వసమానాధికరణ ఫలకరణత్వస్యాऽచేతనసాధారణత్వేపి తత్సమానాధికరణస్యతస్యాతథాత్వాత్; "ఆత్మనాత్మానంప్రాపయామి" ఇతి తృతీయాశ్రవణేన తత్స్వీకారస్యావశ్యకత్వాచ్చ; అతశ్శరణశబ్దస్యోపాయపరత్వముపపన్నమితి.

అత్రనిష్కర్షకవచనస్య కైశ్చిత్ప్రయోజనంవర్ణితమ్; "రక్షకత్వవ్యుదాసేనోపాయత్వవచసఃప్రభో। ప్రపత్తేర్మోక్షహేతుత్వంస్వాతన్త్ర్యేచ్ఛాధికారిణః ॥ నైర్భర్యంభక్తియోగస్య రమ్యేకోపావిభోస్తతః । ప్రాయశ్చిత్తకృతిశ్చైతదఖిలంఫలమక్షితమ్" ఇతి నిష్కర్షకవచనాభావేహి ప్రపత్తేరక్షకత్వమాత్రకబుద్ధిత్వాపత్త్యా "భక్త్యాపరమయావాపి" ఇత్యాదివచనస్య"సమ్యగ్జ్ఞానేనవామోక్షో గఙ్గాయాం మరణేనవా" ఇత్యాదివదుపపత్తేః.

భక్తిద్వారకమేవప్రపత్తేః కర్మయోగాదివత్సాధనత్వంస్యాదితిస్వాతన్త్ర్యంనసిద్ధ్యేత్; అన్యత్రానుకల్పానుష్ఠానానన్తరమపిముఖ్యశక్తౌముఖ్యానుష్ఠానేప్రత్యవాయవిరహాత్; అత్రాపిప్రపన్నేనపశ్చాచ్ఛక్తౌసాధనాన్తరేనుష్ఠితేపి నప్రత్యవాయస్స్యాదితి "ఉపాయానాముపాయత్వస్వీకారేప్యేతదేవహి" ఇతి ప్రాయశ్చిత్తవిధానమసఙ్గతంస్యాత్; రక్షకత్వబుద్ధిమాత్రేణభగవతాభరస్యాస్వీకృతత్వాత్, అధికారిణో నైర్భర్యఞ్చనస్యాత్.

సతి తు నిష్కర్షకవచనే రక్షకత్వాతిరిక్తభరస్వీకర్తృత్వవిషయకత్వాత్ప్రపత్తేరుపాయాన్తరసద్భావే భగవతో భరస్వీకారవైయర్థ్యాత్, స్వోత్తరభావిపురుషవ్యాపారాన్తరానపేక్షమోక్షప్రయోజకత్వరూపస్వాతన్త్ర్యసిద్ధిః. భగవత్స్వీకర్తృత్వరూపమహాగుణతిరస్కారకభక్త్యనుష్ఠానస్య భగవన్నిగ్రహహేతుతయా ప్రాయశ్చిత్తవిధానోపపత్తిః; భగవతా భరస్య స్వీకృతత్వాదధికారిణో నైర్భర్యసిద్ధిశ్చేతి; అత్ర వదన్తి.

ఉపాయాన్తరస్థానాపత్త్యవిషయకత్వే ఽపి రక్షకత్వబుద్ధిమాత్రరూపాయా అపి ప్రపత్తేస్సకృత్కర్తవ్యాయాః "ధ్యానయోగవివర్జితాః" ఇతి ధ్యానయోగాభావే ఽపి ఫలసాధనత్వోక్తేస్స్వాతన్త్ర్యస్యానుష్ఠితే సాధనే కర్తవ్యాన్తరాభావాన్నైర్భర్యస్య చ సిద్ధిః; ఉపాయసంయోగే ప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చ స్వాతన్త్ర్యసిద్ధిః; నాన్యః పన్థా ఇతి శ్రౌతనిషేధబలాత్, గఙ్గాయాం మరణేన వేత్యాదేర్యథాకథఞ్చిన్నయనే ఽపి, "భక్త్యా పరమయా" ఇత్యాదేరన్యథానయనే ప్రమాణాభావాచ్చ; "పూర్వే త్రయ ఉపాయాస్తే భవేయురమనోహరాః" ఇతి యన్నిష్ఠస్యయద మనోహరత్వేనోక్తమ్, తస్య తదఙ్గత్వప్రసక్త్యభావాచ్చ.

అతః, "ఉపాయతాగోచరతా ప్రపత్తేరనుపాయతా । ప్రపత్త్యవాన్తరభిదా నిష్కృతిస్సాధనాన్తరే । సర్వమేతచ్ఛరణగీర్వ్యాఖ్యానస్య ప్రయోజనమ్" అసతి హి నిష్కర్షకవచనే, "త్వమేవోపాయభూతో మే" ఇత్యాదౌ సన్నప్యుపాయశబ్దో భక్త్యాదిస్థలేషు భగవత ఉపాయత్వవ్యవహారవత్, రక్షకత్వపరతయా "నీయే తావి" ఇత్యేకశబ్దావధారణాదిస్తత్ర తత్ర శ్రూయమాణో ఽపి రక్షకాన్తరనిషేధపరస్స్యాదితి న ప్రపత్తేరుపాయతాప్రతిపత్తిత్వసిద్ధిః.

అత ఏవ పరతుకత్వాద్ధ్యానసాయుజ్యోపాయయోః ప్రపత్తేస్తద్గుణ విషయతత్త్వవిద్యాస్థానాపన్నత్వస్యైవ "భక్త్యా పరమయా వా" ఇతివచనేన స్వారసిక ప్రతీతేర్భక్తినదుపాయతా స్యాత్; సతి తు వ్యాఖ్యానే ప్రాగుక్తదిశా తత్సిద్ధిః; అత ఏవ, "ప్రపత్తిం సంశ్రయేద్భక్త్యా శరణాగతిలక్షణామ్" "ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః" ఇత్యాదౌ "శరణాగతిశబ్దేన ప్రపత్తిస్సువిశేషితా" ఇతి ప్రసన్నపారిజాతోక్త్యనురోధేన శరణాగతిశబ్దస్య ప్రపత్తివిశేషణత్వాభ్యుపగమాత్, అతాదృశ్యాస్సాధనప్రపత్తేః కస్యాశ్చిత్సిద్ధిః; యా, "సమ్యఙ్న్యస్తాత్మనో హరౌ" "సర్వాత్మనా యశ్శరణమ్" ఇత్యాదౌ సమ్యగాదిపదైర్వ్యావర్త్యతే; శరణాగతిని ష్ఠస్యచోక్తదిశా భగవదత్యన్తాభిమతతయా తస్య సాధనాన్తరకరణే ప్రాయశ్చిత్తోపదేశశ్చోపపద్యత ఇతి శరణపదవ్యాఖ్యానస్య ప్రయోజనానీతి; "తస్మాత" ఇత్యనేన వా స్వోపాయాన్తర వైలక్షణ్యకథనమ్; "అపాయబహులాస్తథా" "సాన్తరాయాస్త్వనేకశః" ఇతి హ్యన్యత్రోచ్యతే.

అన్యే తు, తస్మాత విత్తి సాధనస్వీకార వైలక్షణ్య కథనమ్; శరణ్య హృదయానుగుణత్వే ప్రపత్తేరసాధనత్వేన సాధనత్వోపదేశస్య ప్రాయికాభిప్రాయత్వాత్; అన్యథా భరతప్రపత్తౌ ఫలవ్యభిచారానుపపత్తేః; న చ తత్రాఙ్గవైకల్యమ్, ఫలప్రతిబన్ధకం వా కిఞ్చిత్కల్పనీయమ్; సర్వజ్ఞస్య నిత్యయుక్తస్య తస్య తదసమ్భవాత్; న చైవం సర్వత్ర ఫలవ్యభిచారశఙ్కయా కోఽపి న ప్రపద్యేతేతి శాస్త్రాప్రామాణ్యాపత్తేః, (౧) "నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యః" (౨) "నహ్యధ్రువైః ప్రాప్యతే" (౩) "నాస్త్యకృతః కృతేన" ఇత్యాది శ్రుత్యా మోక్షస్య భగవదతిరిక్తాఽసాధ్య

(౧) ముణ్డ-౩-౨-౩ (౨) కఠ-౧-౨-౧౦ (౩) ముణ్డ-౧-౨-౧౨

త్వావగమాత్, సర్వమోక్షసాధనవిధీనాం ఫలసమ్బన్ధప్రాయికత్వపరతాకల్పనేపి కామ్యసాధనవిధిషు తదప్రసక్తేః; భరత ఇవ యదా కదాచిత్ఫలావినాభావాభ్యుపగమాచ్చ న మోక్షసాధనేషు నిశ్చయప్రవృత్త్యనుపపత్తిః; స్వీకృతభరస్య తు భగవతోऽవ్యభిచరితోపాయత్వమితి సాధ్యసాధనేభ్యస్సిద్ధసాధనస్య విశేష ఇత్యాహుః; దేనభరతప్రపత్త్యోః ఫలతో మిథో విరుద్ధత్వాత్కారణాక్రమేణ క్రమాత్ఫలదానమితి వేదాన్తాచార్యాః.

అపరే తు, స్వరూపయోగ్యతారూపోపాయత్వవారణార్థమ్ (తత్ప్రాప్తవితి). యస్మిన్ సతి ఫలావశ్యమ్భావస్తాదృశోపాయతయేత్యర్థః; ప్రపత్తేరచాక్షుషజ్ఞానత్వాత్, భావినో భరస్వీకర్తృత్వస్య తత్రావిషయత్వముపపద్యత ఏవేత్యాహుః.

వస్తుతస్తు, తత్ప్రాప్తవిత్యనేన అఙ్గప్రపత్తిర్వ్యావర్త్యతే; తత్ర హి, అఙ్గ్యనుష్ఠానే ఫలాసిద్ధేరస్తి ఫలవ్యభిచారః. అత ఏవ హి స్తోత్ర) చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే శరణశబ్దస్యోపాయపరత్వాత్, ఇష్టప్రాప్తేరనిష్టనివృత్తేశ్చ అవ్యవహితోపాయ ఇత్యర్థః; అవ్యవహితోపాయతా తు-సాఙ్గ సకలధర్మత్యాగవిధానాత్సిధ్యతీత్యుక్తమ్; అత్ర ఇష్టానిష్ట విశేషస్య ఉత్తరఖణ్డే కథనాత్, అనతిప్రయోజనతయానుక్తిః.

నను, అసత్యపి శరణశబ్దే, (౧)"మామేవ యే ప్రపద్యన్తే" ఇత్యాదావివ యోగ్యతావశాదుపాయత్వవిషయకం జ్ఞానం లబ్ధమేవేతి తద్వైయర్థ్యమ్; ద్వితీయాన్తపదసమభివ్యాహృతప్రపూర్వకపదిధాతోస్సర్వత్ర తత్సాధనతాబుద్ధివిషయకత్వదర్శనాత్; అన్యథా, (౨)"అనేనైవ ప్రపన్నస్య భగవన్తం సుదర్శనమ్। మత్పాదామ్భోరుహద్వన్ద్వం ప్రపద్య" ఇత్యాదావగతేః, "శ్రీమతే నారాయణాయ" ఇతి చతుర్థ్యన్తపదసమ

---

(౧) గీ-౭-౧౪ (౨) అహి-సం

(౩౨) ఇత్త్వాల్ - ప్రాప్యస్థానే ప్రాపకమెన్నితు.

భివ్యాహారాత్, తాదర్థ్యవిషయప్రపత్తే స్సాధనత్వాధ్యవసాయరూపతాసిద్ధిరిత్యత ఆహ (ఇత్త్వాలితి).

చతుర్థ్యన్తపదాన్వయినో భవేయమితిపదస్యాధ్యాహార్యతయా నారాయణపదస్య చ తత్రవిగ్రహవిశిష్టభగవత్పరత్వాత్, ప్రాప్యప్రాపకయోశ్చ అన్యత్రభేదదర్శనాత్, ప్రాప్యప్రార్థనాయా ఉత్తరత్రాభిధానేపి ప్రాప్యాధ్యవసాయ ఏవ పూర్వఖణ్డేభిధీయతే; యస్యహి తదేవప్రాప్యమితి నాధ్యవసాయః, న తస్య తత్ర ప్రార్థనా యుజ్యతే; చతుర్థ్యాః పూర్వఖణ్డాన్వయేపి ప్రపద్య ఇత్యనేన తదన్వయాత్, ప్రాప్యాధ్యవసాయస్యైవ తల్లాభౌపయికతాసిద్ధ్యేత్; వాక్యద్వయత్వాచ్చాసావ
యుక్తః.

"మదేకోపాయసంవిత్తిః" "మాం ప్రపన్నః" ఇత్యాదౌ చ ఉక్తనియమో వ్యభిచారితః; "మాం ప్రపన్నః" ఇత్యస్యహి మాం ప్రాప్యత్వేనాధ్యవసన్న ఇత్యర్థః; "మామేవ యే ప్రపద్యన్తే" ఇత్యత్ర చతుర్విధాధికారిసాధారణ్యాత్ న ప్రాప్యాధ్యవసాయనిర్దేశః; "అనన్యైవ ప్రపన్నస్య" ఇత్యత్ర మన్త్రే శరణపదసద్భావాత్, సాధనత్వాధ్యవసాయలాభః; "మత్పాదామ్భోరుహద్వన్ద్వం ప్రపద్య" ఇత్యత్ర సాధనాన్తరనిష్ఠసాధారణస్య ప్రాప్యాధ్యవసాయస్య భాగ్యాధికకృత్యత్వేన వక్తవ్యతయా సాధనాధ్యవసాయలాభః; ఏవఞ్చేహ ప్రాప్యాధ్యవసాయవ్యావృత్త్యర్థం శరణశబ్దోపాదానమావశ్యకమితి ప్రాప్యప్రాపకయోరభేదస్సూచ్యత ఇతి భావః. "శ్రియాసార్థం సర్వాన్ కామాన్ పదం సదాపశ్యన్తి" ఇతి ప్రాప్యత్వేన ప్రమితానాం శ్రీమత్త్వగుణవిశేషవిగ్రహాణాముపేయతా న్యావృత్తి శ్శరణపదేన క్రియత ఇతి కృష్ణపాదోక్తిమనురుధ్య ఇత్థం వ్యాఖ్యాతమ్.

(33) కైఙ్కర్యఞ్చాస్మిన్నమూస్తుమ్ ప్రాప్యమిత్యే.

అథవా, శ్రీశబ్దేనైవ "శ్రీయతే" ఇతివ్యుత్పత్త్యా దేవ్యాః ప్రాప్యత్వాభిధానాత్, నారాయణపదేచ శేషిత్వానురోధేన భగవతః ప్రాప్యత్వసిద్ధేః, "శేషీశచరణౌ,త్వత్పాదకమలే"ఇత్యాదిదర్శనాచ్చచరణయోరపితత్సిద్ధేః, చరణావిత్యత్రసమభివ్యాహృతశరణశబ్దేన ప్రాప్యప్రాపకాభేదసిద్ధిరిత్యతఆహ (ఇత్రాలితి).

ఆద్యవ్యాఖ్యానే "కైఙ్కర్యలిప్సుభిః" ఇతి కైఙ్కర్యస్యైవ ప్రాప్యత్వాత్, ఉక్తానాం ప్రాప్యత్వాప్రసఙ్గాత్, తన్నివృత్త్యర్థంశరణపదంపునర్థకమిత్యతఆహ(కైఙ్కర్యఞ్చాస్మిన్నితి).(౧)"బ్రహ్మనారాయణం మాఽఽప్య జ్ఞానేనైవాప్నుయాద్యతిః। పఞ్చానాన్త్వస్తివిజ్ఞానాదయనాయ విపశ్చితామ్। కాలేనమహతాయోగీ నిర్ధూతక్లేశసఞ్చయః। ప్రాప్నోతిపరమంబ్రహ్మ లక్ష్మీనారాయణాత్మకమ్। లక్ష్మీనారాయణాఖ్యం యదుపేయంబ్రహ్మశాశ్వతమ్। తదస్మిపత్సవృత్తా రే మామనస్సంశయేత్పథాః" ఇత్యాదిభిర్లక్ష్మ్యాః, (౨)"సోఽశ్నుతేసర్వాన్ కామాన్" ఇత్యాదిభిర్గుణానామ్, "సూరయోనిత్యసంసిద్ధాస్సర్వదాసర్వదర్శినః। వైష్ణవంపరమంరూపం సాక్షాత్కుర్వన్తియత్రతే। పశ్యన్తిసూరయశ్శుద్ధం తద్విష్ణోఃపరమంపదమ్। వపుషాసున్దరేణైవ దివ్యేనావికృతేన చ। ముఞ్చన్తమనిశందేహాదాలోకంజ్ఞానలక్షణమ్। పూర్వకర్మానలార్తానాం ధ్యాయినాంఖేదశాన్తయే।వదనేన్దుచయోత్థేనహ్లాదయన్ గోగణేనతు" ఇత్యాదిభిరూపస్యచప్రాప్యత్వం ప్రసిద్ధమ్.

అతః కైఙ్కర్యోద్దేశ్యత్వేన తద్ధేత్వనుభవవిషయత్వేనచ తేషాంప్రాప్యత్వమితి, తద్వ్యావృత్త్యయేశరణపదం సార్థకమితిభావః,

(౧) లక్ష్మీతన్త్రే   (౨) తై-ఆన

(౩౮) ఇవన్ శెయలఱుతియాలే ఉపాయమాక్కుకిఱానిత్తనై.

ద్వితీయవ్యాఖ్యానే, మూన్ఱుమ్- లక్ష్మీస్వరూపవిగ్రహాః; ప్రాప్యమ్- ప్రాప్యత్వేనోక్తాహీత్యర్థః; తృతీయే, మూన్ఱుమ్- లక్ష్మీగుణవిగ్రహాః, ప్రాప్యమిత్యస్యార్థః-పూర్వవత్.

ఉక్తిస్తు పూర్వపక్షే అత్రైవ, అస్మింస్తుపక్షే ఉత్తరఖణ్డ ఇతి శేషః. ఋజవస్తుప్రమాణాన్తరోపనీతప్రాప్యత్వసామానాధికరణ్యం ప్రాపకతాయాంభాసత ఇత్యాహ (ఇత్తాలితి). తద్ధేతుభూతముపాయం దర్శయతి (కీఴ్చ్చొన్నవితి). ప్రసిద్ధిరుక్తేషుప్రమాణేషుమూలమస్త్రీవేత్యాహుః.

ప్రాప్యస్య ప్రాయశః ప్రాపకభేదస్సాహచర్యేణ; తద్జ్ఞానం ప్రాపకత్వాధ్యవసాయవిరోధీత్యత ఆహ (ఇవనితి) స్వాభీష్టస్యానన్యసాధ్యత్వజ్ఞానాత్, అయముపాయత్వేనాధ్యవస్యతీత్యర్థః. ప్రమాణవిరోధాత్తాదృశ నియమోఽసిద్ధ ఇతి భావః. (అత్తనై) న తు తావతా ప్రాప్యత్వాభావ ఇత్యర్థః.

అస్యేతు విశిష్టవిషయజ్ఞానబోధనస్థలే విశేషణస్య విశేష్యధాత్వోర్మధ్యనిర్దేశే, శఙ్ఖం పీతం జానాతీత్యాదావివ ప్రాయశో విశేషణవిరోధ్యాకారాన్తరయోగో విశేష్యస్య ప్రతీయత ఇతి ప్రాప్యత్వప్రాపకత్వయోః ప్రాయశో వైయధికరణ్యదర్శనాత్, ఇహ ప్రమాణాన్తరానురోధాత్ ప్రాపకత్వోపస్థితిరిత్యభిప్రాయేణాహ (ఇత్తాలితి).

భోగ్యతాతిశయపర్యాలోచనే ప్రాప్యత్వమేవాస్య స్వాభావికమిత్యాహ (కీఴ్చ్చొన్నవితి). ఉపాయత్వన్తు అకిఞ్చనబుద్ధికృతమిత్యాహ (ఇవనితి), అకిఞ్చనైకశరణాః ప్రాప్యమేవ మాం ప్రాపకం లక్షయన్తీతి [illegible]

(౩౫) చరణౌ శరణమన్నైయాలే ఉపాయాన్తరవ్యావృత్తమాన ఉపాయ మెన్గిఱతు.

అతఏవహి భగవతిసాధనత్వాధ్యవసాయో యావత్సాధనాన్తరప్రవృత్తిసమ్భావనమేవానువర్త్యః; తద్భోగ్యతావిరహేతు "త్వయ్యేకస్మిన్నపివిజహతో ముక్తవత్సాధనత్వమ్" ఇతి పరమైకాన్తిలక్షణాలక్షితః ప్రాప్యత్వాధ్యవసాయమేవకరోతి, దశాభేదాచ్చఉభయోవిరోధః; ఉపాయాధికార్యుపేయాధికారిభేదేపి తత్రతత్రాచార్యైర్నిర్దిశ్యమాన ఏకస్మిన్నేవదశాభేదనిబన్ధన ఇత్యాహుః.

ప్రాప్యప్రాపకాభేదసిద్ధేః ప్రయోజనమాహ (చరణౌశరణమెన్నైయాలేయితి). ఉపాయాన్తరాణాం ప్రాప్యభిన్నత్వాత్తదపేక్షయాతిశయస్సిధ్యతీతిభావః. నచ,నతావత్ప్రాప్యాభేదస్య భోగ్యత్వసమ్పాదకతయాతిశయకరత్వమ్; క్షీరపానస్యేవభక్తేః ప్రాప్యాభేదవిరహేపి స్మర్యమాణాత్యర్థప్రియత్వేన స్వయమప్యత్యర్థప్రియత్వసమ్భవాత్. ఉక్తంహి "భజనసుఖమేకస్యవిపులమ్" ఇతి; నాపివైసాదృశ్యవిరోధితయా వైసాదృశ్యప్రయుక్తానుపాయత్వశఙ్కాయోగ్యేభ్యస్తేభ్యోతిశయకరత్వమ్; అన్యేషామపిలౌకికానాం వైదికానాఞ్చోపాయానాంతత్తత్ఫలవైసాదృశ్యదర్శనేనతస్యతచ్ఛఙ్కానాపాదకత్వాత్; విధేర్యాగాదౌభక్తౌచతుల్యత్వాత్, నవాప్రాప్యాభేద ఇతరోపాయవ్యావృత్తిః. ఉక్తంహి- కాశ్మీరవాసిసూరిభిః; మోక్షోపాయస్యకింరూపం భక్తిరిత్యక్షరద్వయమ్; అథమోక్షస్యకింరూపం భక్తిరిత్యక్షరద్వయమితీతివాచ్యమ్.

ప్రాప్యభూతచరణాభేదస్యైవ తత్రేతరోపాయవ్యావృత్తిహేతుత్వాత్; తన్నిష్ఠోహి భగవతోత్యన్తమభిమతః; అనన్యోపా

యాద్ధివిష్ణుఫలాన్మాధవాఙ్ఘ్రిద్వయోపాయో మాధవాఙ్ఘ్రిప్రయోజనః ఉత్తమాధికారీతికీర్త్యతే; అధమాధికారిపరిగృహీతచరణసాధారణ్యాచ్ఛరణశరణత్వమాత్రమప్రయోజకమితివిశిష్టనివేశః; ఏతదభిప్రాయేణైవ "చరణౌశరణమెన్నైయాలే" ఇత్యుక్తమ్.

ప్రాప్యప్రాపకైక్యమాత్రస్య హేతుత్వే ఇత్యాలిత్యేవ బ్రూయాత్; భక్తేర్భోగ్యత్వేపితదఙ్గభూతేషు కర్మసుతద్విరహాత్; నిత్యత్వానిత్యత్వకృతవైసాదృశ్యస్య (౧) "నహ్యధ్రువైః" ఇత్యాది శ్రుత్యనుసంహితవ్యతిరేకవ్యాప్తి సహకారేణాऽనుపాయత్వ బుద్ధ్యాధాయకత్వాచ్చప్రాప్యప్రాపకాభేదమాత్రస్యాప్యతిశయసమ్పాదకత్వంసమ్భవతీత్యాహుః; చరణౌశరణమిత్యుక్త్యా ప్రాప్యప్రాపకాభేదసిద్ధేరుపాయాన్తరవ్యావృత్తిర్జ్ఞాప్యత ఇతిరమ్యజామాతృదేవసూక్త్యనురోధేన ఆచార్యైర్వ్యాఖ్యాతమ్.

అథవా, మధువిద్యాప్రతర్దనవిద్యాదీనాం దేవతాన్తరశరీరకపరమాత్మోపాసనరూపత్వాత్, అన్యేషామప్యుపాసనానాం తత్తచ్ఛరీరక పరమాత్మప్రీణనకర్మాఙ్గతయా అసాధారణవిగ్రహవిశిష్టవిషయప్రపదనస్యతతో వైలక్షణ్యంసిధ్యతీత్యాహ (చరణౌశరణమెన్నైయాలే) ఇతి. ఉక్తం హిన్యత్ర శ్రీచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే, ఇహద్వయగతచరణశబ్దోక్తో విగ్రహవిశేష ఉచ్యతే; సచ సేనాధూళిధూసరితకున్తలాదివిశిష్టసంస్థానవిశేషః; ఏతేనశరణ్యవస్తు సలక్ష్మీకం సమస్తకల్యాణగుణాత్మకం సవిగ్రహఞ్చేతిసిధ్యతి; శ్రీమన్నారాయణచరణావితిహి శరణాగతిమన్త్రః; అభియుక్తైశ్చైవాఽవివృతః; ఏతేన సద్వారకతద్భజనరూపోపాయాన్తరవ్యావృత్తిః. ఈదృశైకాన్త్యవిశేషాదప్యస్యస్వరూపాను

(౧) కఠ-౧-౨-౧౦

(౩౽). ప్రపద్యే-పద్ ఙుకిత్‌ఏన్.

రూపత్వమితి భక్తవిషయే ఋణవిమోచనార్థత్వేన నిత్యానాం దేవతాన్తరసమ్బన్ధో దేవర్షి భూతాత్మేతి వచనేనావతారితః, సహి సర్వాత్మనాశరణం ప్రపన్న ఇతిభక్తాత్ప్రపన్నస్య విశేష ఇత్యాహుః.

నను ప్రపద్యేఇత్యత్ర పదేర్గత్యర్థకతయా ఉపాయప్రాప్తేర్బోధనాత్తస్యాశ్చ ఫలతయాకృత్యసాధ్యత్వాత్, కరణమన్త్రప్రకాశ్యత్వాసఙ్గతిః (౧)"మమసాధర్మ్యమాగతాః"ఇత్యాదౌహిప్రాప్తాఇతిహిప్రతీయతే,అతఆహ (పద్ ఙుకిత్‌ఏనితి). గతిస్తత్ప్రాప్త్యనుకూలో వ్యాపారః; గ్రామంగచ్ఛతీత్యాదౌతత్సమ్బన్ధానుకూలవ్యాపారస్యైవ గచ్ఛతినాబోధనాదితిభావః.

నను త్రివిధాప్రపత్తిః కరణభేదేన శాస్త్రేషుబోధ్యతే; (౨) "బద్ధాఞ్జలిపుటమ్" ఇతికాయికీ; దీనమితి- మానసీ; యాచన్తమితి- వాచికీ; తథాన్యత్ర "ఏషాచత్రివిధాజ్ఞేయాకరణత్రయభేదతః । గుణత్రయవిభేదాదప్యేకైకాత్రివిధామతా । ప్రణామాఞ్జనముఖ్యేన న్యాసలిఙ్గేన కేవలమ్ । గుర్వధీనాహిభవతి ప్రపత్తిఃకాయికీక్వచిత్ । అవిజ్ఞాతార్థతత్త్వస్య మన్త్రమీరయతఃపరమ్ । గుర్వధీనస్యకస్యాపిప్రపత్తిర్వాచికీభవేత్ । న్యాసలిఙ్గపతాఙ్గేన ధియార్థజ్ఞస్యమన్త్రతః । ఉపాసీతగురోస్సమ్య క్ప్రపత్తిర్మానసీభవేత్" ఇతి; తత్రాత్రకస్యబోధనమితినియామకంనోపలభామహే.

నచ, బద్ధాఞ్జలిపుటమిత్యాదేరశాస్త్రప్రవశంవదే భగవత్యప్రవృత్త్యా, శరణంప్రవజేత్యత్రత్రితయవిధానేవాక్యభేదాత్, బుద్ధ్యేతదేవదేవమిత్యాద్యసురోధేన మానసప్రపత్తేరేవాభిధానాత్, ఏషాచేత్యాదౌప్రపత్తిత్రైవిధ్యకథనేపి వాచికాదీనాం మోక్షసాధనత్వాను

(౧) గీ-౧౪-౨ (౨) రా-యు-౧౭-౨౭

(౩౭) వాచికమాత్రమ్ కాయికమాత్రమ్ పశ్చ్రినాలుమ్ పేర్కొల్లు
కప్పట్టిని్లై. జ్ఞానాన్యోక్షమాత్రే యాలే మానసమాత్రకప్పడవతు.

ర్తే:, ముముక్షుప్రపత్తిపరేమన్త్రే మానసప్రపత్తిరేవాభిధీయత ఇతి
వినిగన్తుంశక్యమ్.

(౧) "తద్ద్వయంసకృదుచ్చారో భవతి" (౨)"అఞ్జలిః పరమా
ముద్రా క్షిప్రం దేవప్రసాదినీ" (౩)"కృష్ణప్రణామీన పునర్భవాయ"
(౪)"భవశతణమితీరయన్తి" (౫) "యేన కేనాపిప్రకారేణద్వయవక్తా
త్వమ్" (౬) "ప్రపత్తి వాచైవనిరీక్షితుంవృణే" (౭) "పాపీయసోపిశర
ణాగతిశబ్దభాజః" (౮)"శరణమిత్యపివాచముదీరయమ్" (౯)"ఆకర్ణి
తోపితనుతేకృతకృత్యకక్ష్యామ్" (౧౦)"త్వదఙ్ఘ్రిముద్దిశ్య"ఇత్యాది
ప్రమాణసమ్ప్రదాయైస్త్రివిధప్రపత్తేరపిఫలసాధనత్వప్రతీతేరిత్యతః
ఫలసాధనత్వావిశేషమభ్యుగమ్యైవ మానసప్రపత్తి మాత్రాభిధానే
నియామకమాహ (వాచికమాత్రమితి), కాయికగ్రహణేన నిషాద
కాకాదివత్సమీపాగమనమాత్రాదికమపిగ్రాహ్యమిత్యాహుః.

(జ్ఞానాదితి), (౧౧)"పన్థానానోస్తివిజ్ఞానాదయనాయవిపశ్చి
తామ్" ఇతిజ్ఞానాతిరిక్తస్య మోక్షసాధనత్వనిషేధాత్, జ్ఞానతారత
మ్యనోయ్తనాయైన వాచికాదిభేదకల్పనేతి, విశదజ్ఞానాదిరహితవాచి
కాదిమతామపిస్వయమేవభగవాన్ కృపయాపూర్ణప్రపత్తి ముపజన
య్యఫలంసాధయతీత్యభ్యుపగమేపి అవ్యవహితసాధనత్వం మానసప్ర
పత్తేరేవేతితత్కథనమేవాత్రోచితమితి భావః.

---

(౧) (౨) గారుడపు (౩) భారత
(౪) వి-పు-౩-౭-౩౩ (౫) శరణాగతిగ (౬) వర-స్త-౯౨
(౭) అతిమా-స్త-౬౧ (౮) ర-స్త ౨-౧౦౨ (౯)
(౧౦) స్తో-౪ (౧౧)

అతఏవహ్యుచ్యతే, “సత్త్వజామానసీహ్యేషా తత్రముఖ్యతమామతా । తయాహిపరమాంసిద్ధిం సద్యోయాన్తిమనీషిణః” ఇతి గుణాన్తరకృతప్రవృత్త్యపేక్షయా ఆత్యన్తికసిద్ధిహేతుత్వం కిఙణాన్తరజన్యాపేక్షయాసద్యోహేతుత్వమవ్యవహితసాధనత్వరూపం వైలక్షణ్యంహితత్రకథ్యతే.

దీపకృతస్తు- కేవలవాచికకాయికయోర్దృష్టమాత్రవృత్తితయా, ఆశుఫలదజాతీయత్వమపినాస్తి; కేవలమానసీతు ఉభయసాధారణీతి ఆశుఫలదజాతీయత్వమేవవైలక్షణ్యం సద్యఇత్యనేన వివక్షితమిత్యాహుః.

అన్యేతు- వాచికకాయికయోరాచార్యనిష్ఠవిషయే, తన్నిష్ఠాప్రకాశకత్వేన ఫలావ్యభిచారిత్వమ్; ఉక్తంహి;- “ప్రణామః కీర్తనంవిజ్ఞో స్మరణంవాపి కేవలమ్ । ఏకైకమపిచాజ్ఞానాంప్రవృత్తిఃప్రాజ్ఞసంశ్రయాత్” ఇతి; అతఏవ, (౧)“తవభరోహమకార్షిహిధార్మికైశ్శరణమిత్యపివాచముదైరయమ్” ఇత్యాచార్యనిష్ఠాముక్త్వా, తదుక్తిర్మానస్యాస్తునైవమితితస్యాముఖ్యత్వమిత్యాహుః.

అన్యేతు, వాచికాదిమద్విషయేనసమ్బన్ధిపర్యన్తమోక్షప్రదత్వంభగవతః, తాదృశాభిమతివిశేషవిరహాత్; మానసస్థలేతు, “అన్వయాదపిచైకస్య సమజ్ఞ్యస్తాత్మనోహరా । సర్వఏవప్రముచ్యేరన్నరాఃపూర్వేపరేతథా” ఇతి, తదిత్యభిమతి తారతమ్యతద్విశేష ఇత్యాహుః.

యద్యపిప్రపత్తిశబ్దస్య (౨) “నిశ్చితేనన్యసాధ్యస్య పరత్రేష్టస్యసాధనే । అయమాత్మభరన్యాసః ప్రపత్తిరితిగీయతే” ఇత్యాదివచనైర్మానసమాత్రఏవముఖ్యత్వంప్రతీయతే; తథాపిహిఖాతుమాత్రస

(౧) ర- స్త-౨-౧౦౨ (౨) శాగపచ్చా నైసి

(౩౮) ఉపాయమవనాక్కైయాలుమ్, ఇవై నేరే ఉపాయమల్లామైయాలుమ్, ఇమ్మాత్తుమ్ వేణుమెన్గిఱ నిర్బన్ధమిల్లై.

ద్భావాద్గతిత్వేనత్రివిధగతిబోధన సమ్భవాత్, శఙ్కాపరిహారోపపత్తిః.

శరణంవ్రజేత్యత్రతు కృష్ణపాదైర్గతిత్వేన త్రివిధగత్యన్యతమబోధనేనభగవద్వైభవమ్, త్రివిధగతీనామపిబోధనేనవాచానమఇత్యుక్తా పూర్ణప్రపత్తిర్వాప్రకాశ్యతఇత్యుక్తమ్.

ననుకామ్యస్య యత్కిఞ్చిద్దైవతత్వేపి ఫలాసాధనత్వాత్, "వాచానమఇతిప్రోచ్య" ఇతి త్రివిధగతిమేళనఏవ పూర్త్యభిధానాద్వైకల్యాయానసాధనత్వ సమ్భవఇతినైకమాత్రాభిధానసమ్భవఇత్యత ఆహ (ఉపాయమిత్యాది). మహావిశ్వాసస్యాఙ్గత్వోక్తావపి (౧)"వ్యక్తైవభవతోయాతా భూయసీజన్మసన్తతిః । తస్యామన్యతమంజన్మ సఞ్చిన్త్యశరణంవ్రజ" ఇతిమన్దవిశ్వాసవతోపి ప్రపత్తిసాఫల్యప్రతీతేర్మాత్రకర్మాన్తరవదవైకల్యాపేక్షా.

నచ, విశ్వాసమహత్త్వం సాక్షాత్పరమ్పరయా వా ఉత్తరకాలీన శఙ్కానివర్తకత్వమ్; ఏవఞ్చమన్దవిశ్వాసస్యాపి పశ్చాన్మహావిశ్వాసోత్పాదకతయా నిరుక్తధర్మావచ్ఛిన్నత్వమస్తీతివాచ్యమ్; సర్వత్రమన్దవిశ్వాసేషు భగవతోమహావిశ్వాససమ్పాదకత్వే విశేషణవైయర్థ్యాత్, ప్రబలప్రతిబన్ధకవిరహితేతథాత్వేపి నిరుక్తమహత్త్వస్య కృతిసాధ్యతానవచ్ఛేదకతయా అఙ్గతానవచ్ఛేదకత్వాత్, వైజాత్యరూపస్తుతత్ప్రయత్న విశేషసాధ్యమితివిశేషః.

అతోభగవత్ప్రిధానేయం లోకదృష్టసకలోపాయవిలక్షణా ప్రపత్తిరితినదోషఇతిభావః. "నేరేఉపాయమల్లామైయాలుమ్" ఇత్య

---

(౧) వి-పు

నేన - ఉపాయలాభోపయోగిత్వం సూచ్యతే; ఏతేన "ద్వయేన మన్త్రరత్నేనమత్ప్రియేణ" ఇత్యాదితో ద్వయస్య శరణత్వావగమాత్, తదుచ్చారణావశ్యమ్భావేన కేవలమానసప్రపత్తిరేవాసిద్ధా. నచ అనేకేషాం మన్త్రాణాం దర్శనాదనియమః ; తావతాపి కల్పసిద్ధావపి మన్త్రసామాన్యవిరహాసిద్ధేః; వచనేచమానసప్రపత్తిః కాయికాదిసంవలితైవోక్తా; "న్యాసలిఙ్గవతాఙ్గేనధియార్థజ్ఞస్యమన్త్రితః । ప్రపత్తిః" ఇత్యుక్తేరితిపరాస్తమ్.

ద్వయోచ్చారణస్యాప్యఙ్గత్వే "న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇత్యేతద్విరోధాత్, స్మృతస్యాపికరణత్వసమ్భవాచ్చ, (౧) "పరమాపదమాపన్నో మనసాచిన్తయత్" ఇత్యుక్తగజేన్ద్రాదౌభగవతః కార్యకరత్వదర్శనాచ్చ; ఏవంగత్యర్థకతామేవాశ్రిత్యమానసప్రపత్తిపరతాప్యుపపాదితా.

యద్యపిగత్యర్థానాంబుద్ధ్యర్థతయా విశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయస్య ప్రోపసృష్టేన పదినాభిధానంసమ్భవతీతినాయం ప్రయాసఆశ్రయణీయః; తథాప్యేవంశరణంప్రపద్యేత్యత్రపఠ్యమానతయా ఇహయోజనాన్తరంవ్యుత్పాదితమ్.

దీపేప్రార్థనామాత్రపరత్వోక్తేరాశయోవర్ణితః. "సోయంబుద్ధివిశేషోఽనన్యార్హత్వజ్ఞానకార్యః. సకలేతరోపాయవ్యావృత్తో భగవత్ప్రవర్తకత్వానుమతిరూపస్సకృదనుష్ఠేయోవ్యభిచారవిళంబవిధురస్సర్వాధికారోఽన్తిమప్రత్యయనిరపేక్షస్సశోకయాచ్ఞాగర్భో దృఢాధ్యవసాయరూపో జ్ఞానవిశేషః" ఇత్యాచార్యైర్గ్రన్థాన్తరే ఉక్తమ్.

---

(౧) వి-ధర్మే-౬౯-౪౩

గ్రన్థాన్తరేచ, త్యాజ్యకోట్యుత్తీర్ణత్వోపాయ కోట్యనుప్రవిష్టత్వప్రాపకాన్తరపరిత్యాగపూర్వకత్వ భగవన్ముఖవికాసహేతుత్వ స్వరూపానురూపత్వా న్యధికారినిదర్శితాని; ప్రాతికూల్యవర్జనానుకూల్యసర్వశక్తిత్వానుసన్ధానాదిసహకృతత్వమపితత్వశేఖరేఉక్తమ్.

స్వతన్త్రిచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే, యద్యపి మహావిశ్వాసస్యైవ ప్రార్థనాగర్భత్వముక్తమ్; తథాపితత్రోక్తం ప్రార్థనాగర్భత్వం యాచ్ఞాపర్యవసాయ్యధ్యవసాయవిశేషణత్వమ్; స్వీకారవిశేషణవిశ్వాసోయాపత్ప్రాప్త్యనువర్తత ఇతి తత్రైవోక్తమ్.

కృష్ణపాదైశ్చ-ప్రపద్యఇత్యేతద్వ్యాఖ్యానే “ప్రార్థనాగర్భమహావిశ్వాసరూపోజ్ఞానవిశేషః” ఇత్యుక్త్వావపి, వ్రజేతివిశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయః ప్రపద్యఇత్యత్రోచ్యత ఇత్యభిధానాత్, గుణవత్త్వాధ్యవసాయరూపమహావిశ్వాసాతిరిక్తోస్త్యధ్యవసాయః; సఏవభరన్యాసశబ్దేనవ్యవహ్రియతే; “అజ్ఞానాత్, జ్ఞానాధిక్యాత్, భక్తిపారవశ్యాచ్చ ప్రపన్నాః” ఇత్యత్ర“అజ్ఞానాదిభిరగతయోభగవతిభరన్యాసంకృతవన్తః” ఇతివరవరమునిభిర్వ్యాఖ్యానాత్.

నతుభరన్యాసోనైర్భర్యానుసన్ధానరూపః; న్యస్తభరోధికారీ “త్వా”ఇత్యనేనోచ్యతే; మాశుచఇతినైర్భర్యానుసన్ధానంబోధ్యత ఇతి తత్రైవాభిధానాత్; యాచ్ఞాపర్యవసాయ్యధ్యవసాయాకారశ్చప్రాగుక్తః; ఉక్తశ్చప్రపన్నపారిజాతే:- “బుద్ధిరధ్యవసాయాత్మా యాచ్ఞాపర్యవసాయినీ । ప్రాప్త్యేచ్ఛోరనుపాయస్య ప్రపత్తేరూపముచ్యతే” ఇతి; వ్యవహితేచ్ఛాభిజ్ఞాపనమాత్రస్యైవప్రార్థనారూపత్వాత్“సఏవోపాయః” ఇత్యాకారప్రదర్శనం నవిరుధ్యతే.

అత్రప్రపత్తిః ప్రార్థనాన్వితభరన్యాసః; విశేషణీభూతప్రార్థనా రక్షకత్వప్రార్థనోపాయత్వప్రార్థనాభేదేన ద్వివిధా, ఆద్యా-అఙ్గభూతగోప్తృత్వవరణాత్మికా, ద్వితీయా తు-ప్రపన్నవిషయే అసాధారణం యద్భరస్వీకారాత్మకం ఫలం, తత్ప్రార్థనారూపా; సాపి, "అప్రార్థితో న గోపాయేత్" ఇత్యుక్తేరావశ్యకీ; ప్రార్థనావిషయీభూతోపాయాన్తరస్థాననివేశస్య తదనుకూలభరన్యాసమన్తరేణాసమ్భవాత్; "మయాత్యక్తంభరం మమశిరసిపునర్నాధ్యారోపయేథాః; కిన్తుత్వమేవభరత్వేన స్వీకురు" ఇత్యాకారాయాస్తస్యాభరన్యాసావినాభూతతయా "ప్రార్థనామతిః" "యాచ్ఞా శరణాగతిః" ఇత్యాదౌ తదుపలక్షితభరన్యాసాభిధానాత్, "గన్ధవతీపృథివీపదవాచ్యా" ఇత్యాదివన్నానుపపత్తిః.

ఏవఞ్చ-"ఉపాయంవృణులక్ష్మీశమ్" ఇత్యాదౌ రక్షకత్వ ప్రార్థనామాత్రవివక్షణాత్, న, "ఆత్మాత్మీయ భరంసర్వం నిక్షిప్య శ్రీపతేః పదే" ఇత్యేతద్వైయర్థ్యమ్; ప్రార్థనాభావే భరన్యాసస్య ఫలాసాధనత్వాత్, తదన్వితభరన్యాసత్వేనైవ ఉపాయాన్తరస్థాననివేశహేతుతా స్వీక్రియత ఇతి భరన్యాసాఙ్గత్వోక్త్యవిరోధః.

ఆకిఞ్చన్యాదీనాంత్రయాణామేకాధికారినియతత్వరూపం సాహార్దమ్, ఆకిఞ్చన్యస్య భరన్యాసోపాయత్వప్రార్థనాత్మనాం త్రయాణాం సాహృదమ్-సూక్ష్మంయఃపశ్యతి, సపశ్యతీత్యుక్తమ్; ఆకిఞ్చన్యస్య హీన్వరక్షణార్థోపాయాన్తరప్రవృత్తి శూన్యత్వరూపస్య భరన్యాసపూర్వభావినః, తదవ్యఞ్జకతయా అస్తితనైయత్యమ్; ఉత్తరభావినస్తు తత్కార్యతయాభరన్యాసస్తుభ్యమేవేత్యాకారకస్యాఙ్గప్రపదనాధికారే ఉక్తః; భరస్వీకారపూర్వకరక్షకత్వప్రార్థనాయా ఏవ ద్వయేఽభిధానాత్, గోప్తృత్వవరణస్యపృథగభిధానేపేక్షితివిరహ ఇతి కేచిత్.

అత్రాహుః-కిముపాయత్వప్రార్థనా-భరస్వీకారవిషయకకామనామాత్రమ్, ఉతవిధేయజ్ఞానవిశేషః; ఆద్యేఅననుష్ఠస్యననుష్ఠమిత్యస్యతత్వాద్యతద్విట్ప్రకాశనం ప్రార్థనమితినిక్షేపరత్వావిరోధః; ఉక్తాకారానజ్జతేశ్చ; "అప్రార్థితో నగోపాయేత్" ఇత్యత్రకామనామాత్రోక్త్యాగోప్తృత్వవరణస్య ఆవశ్యకత్వాజ్ఞానుపపాదితమ్; ద్వితీయే విధేయస్యకథంభవత్వప్రాప్తి అధికారికోటినివిష్టతా; ప్రార్థనాన్వితభరన్యాసత్వేన, భరన్యాసాన్విత ప్రార్థనాత్వేన వాహేతుతేతివి నిగమనావిరహాత్.

హేతుతావచ్ఛేదకత్వపక్షేప్యయుక్తః; స్వతన్త్రాన్వయవ్యతిరేకశాలిత్వస్య ఉభయత్రావిశేషాత్. ప్రత్యుత, ఉక్తప్రార్థనాయాం న్యాసావినాభూతతయా తస్యాఏవహేతుత్వంస్యాత్; లాఘవాత్; అవినాభావవిరహేపి, "నిక్షిప్యత్రీపతేఃపదే" "ఉపాయంవృణు" ఇతి "నిక్షిప్తస్వస్వగోచరః। బుధ్వైతదేవదేవంతంగోప్తారంపురుషోత్తమమ్" ఇతిచప్రార్థనాయాఏవ విశేష్యత్వప్రతీతేర్న్యాసస్యైవ హేతుతావచ్ఛేదకతాస్యాత్; భరస్వీకారప్రార్థనాయాఆవశ్యకత్వే "అప్రార్థితో నగోపాయేత్" ఇత్యుదాహరతాం భరస్వీకారస్యాపిగోపనరూపతాయాఆవశ్యకత్వాత్.

అతఏవగోప్తృత్వవరణాదనతిరేకోపిస్యాత్; నచలోకేత్యాగస్యైవ పరస్వత్వహేతుత్వదర్శనాత్, ప్రార్థనాయాన్యాస విశేషణత్వమ్; అకిఞ్చనస్యభరాభావేన భరన్యాసస్య లౌకికదాన విలక్షణత్వాత్; లోకేపిదానస్యస్వీకారహేతుత్వాదర్శనాత్; దత్తమపత్ప్రతిగృహ్ణాతి లోకేదృష్టః; ప్రార్థనాయాఏవహేతుత్వే "ప్రార్థనామాత్రసన్తుష్టోజన్తోర్యచ్ఛతివాఞ్ఛితమ్। ఇతినిశ్చిత్యభగవత్ప్రాప్తనాశరణా

గతిః" "తదేకోపాయతాయాచ్ఞా" ఇత్యాదిప్రమాణానాం "విశ్వాసపూర్వకంప్రార్థనమితియావత్" "సకృత్ప్రార్థనామాత్రేణ అపేక్షితం దాస్యతి" ఇత్యాదిసమ్ప్రదాయస్యచావిరోధః.

యద్యపిసాధ్యోపాయశోధనాధికారే "న్యాసఃపఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇతిప్రార్థనాయా అప్యఙ్గత్వాభిధానాత్, ప్రార్థనాప్రాధాన్యవచనానాం విశ్వాసప్రాధాన్యవచనవత్, ప్రధానాఙ్గత్వపరత్వేనోపపత్తేః, నిక్షేపస్యైవప్రాధాన్యమిత్యభిహితమ్ ; తథాప్యతిరిక్తోపాయత్వప్రార్థనాయా అనఙ్గత్వాత్తస్యాః ప్రాధాన్యబాధకాభావః.

యత్రచోపాయత్వప్రార్థనాభిధీయతే, నతత్రగోప్తృత్వవరణం పృథగభిధీయతే; అతస్తదేకరక్ష్యత్వాధ్యవసాయరూపా రక్షణప్రార్థనాద్యఙ్గికాఅనన్యప్రవృత్తిః;అనన్యాచమహావిశ్వాసపూర్వికా;ఉపాయత్వప్రార్థనాపర్యవసాయ్యుపాయాధ్యవసాయరూపా యా శరణాగతిశబ్దేనోచ్యతే ; తత్రచోపాయాపాయప్రవృత్తిః ఫలవిళమ్బసమ్పాదికా; సాధనాన్తరసంసర్గస్తుప్రచ్యుతికరః; అకృత్యకరణం భగవదనభిమతిం పురుషార్థహానిఞ్చసమ్పాదయతి.

ఆద్యాఅశక్తమాత్రాధికారికతయా అనుకల్పోపాయః; ద్వితీయాతుసిద్ధోపాయప్రవృత్తి ప్రతిబన్ధకాభావరూపా, అధికారివిశేషణమ్; ఉపాయప్రపత్త్యభేదవివక్షయా భగవద్గతోపాయభావసఙ్క్రమాద్వాక్వచిదుపాయశబ్దేనవ్యవహ్రియతే ; స్వగతపరగతస్వీకారశబ్దావప్యేతత్పరావేవ ; పరగతస్వీకారప్రధానకశరణాగతేరేవతచ్ఛబ్దేనాభిధానాత్.

నచైవమ్, "నిక్షేపాపరపర్యాయో న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః। సన్న్యాసస్త్యాగ ఇత్యుక్తశ్శరణాగతిరిత్యపి" ఇత్యభియుక్తోపదేశవిరోధః;

కీదృశీశరణాగతిరితిప్రశ్నే "అనేనైవతుమన్త్రేణ స్వాత్మానంమయినిక్షిపేత్" ఇత్యుత్తరవిరోధశ్చేతిశఙ్క్యమ్; శరణాగతేరపినిక్షేపరూపత్వావసాయాత్; షడఙ్గసంయుతత్వస్యాపి విధేయత్వేనోద్దేశ్యావిశేషకత్వాత్ ; అన్యథాతతోఙ్గాఙ్గివిభాగాసిద్ధిప్రసఙ్గాత్; తస్యచోపాయన్యాసపరత్వాత్.

అన్యథా "తేనసంరక్ష్యమాణస్య" "ఆత్మాత్మీయభరన్యాసః" ఇతిలక్షణద్వయకథనవైయర్థ్యాత్; ఉక్తాఙ్గోపకార్యతాసమ్భావనార్థమఙ్గినః పునఃకథనమితిత్వయుక్తమ్; అఙ్గిస్వరూపావగతిపూర్వకమేవతత్రకథనస్యాఙ్గోపకార్యత్వమిత్యాకాఙ్క్షాయామ్, "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు" ఇత్యాదిప్రవృత్తేః "భరోన్యస్య తేభగవత్యనేన" ఇతిభరస్వీకారహేతుత్వాత్; అఙ్గిప్రతిపాదనమాత్రార్థమిత్యస్యప్రయోజనమితిచేన్న; తర్హినిక్షేపస్య భరన్యాసరూపతాహానిసిద్ధ్యేత్, నహిసాప్రాగవగతా.

"తేనసంరక్ష్యమాణస్య" ఇత్యనేనహిఫలసమర్పణమేవ హ్యుచ్యతఇతివ్యాఖ్యాతమ్; హిశబ్దస్తు ఉభయత్రతుల్యఇతినతతస్స్వరూపపరత్వాభావసిద్ధిః; "గృహ్ణీయాన్మన్త్రరాజానం మాంగచ్ఛేచ్ఛరణం నరః। అనేనైవతుమన్త్రేణ స్వాత్మానంమయినిక్షిపేత్" ఇతిచ శరణాగతినిక్షేపయోర్విధిభేదః; కీదృశీశరణాగతిరిత్యస్య "మయినిక్షిప్తకర్తవ్యః" ఇతివివరణముత్తరమిత్యప్యాహుః.

షడఙ్గన్యాసేపి శరణాగతిశబ్దప్రయోగోఙ్గోత్కృత్వ వరణాఙ్గకత్వాదుపపద్యతఇతిన "షడ్విధాశరణాగతిః" ఇత్యస్యానుపపత్తిః. ఏవఞ్చ, ఉపాయతాబుద్ధిసహిష్ణు ప్రయోగభేదేపినాత్యన్తభేదఇతినచతుర్థోపాయవర్ణనోపక్రమ నిగమనవిరోధః.

“ఉపాయాశ్చాప్యపాయాశ్చ” ఇత్యారభ్య “మామేవాన్యేన మశ్నుతే” ఇత్యన్తంశరణాగతిపరమ్; “షడఙ్గంతముపాయఞ్చ” ఇత్యారభ్య “వీతశోకభయక్లమః” ఇత్యన్తంషడఙ్గపరమ్; “సాఙ్గత్వాఙ్గయోగవ్యవహృతినయత స్షడ్విధతోప్యుపచారోభవతి” ఇత్యధ్యాహార్యమ్; నిరాలమ్బ ఇత్యారభ్య - శరణాగతిరేవ ప్రపఞ్చ్యతే, “మామేవశరణంప్రాప్య” ఇతిప్రత్యభిజ్ఞానాత్; “తేనసంరక్ష్యమాణస్య” ఇతిఫలసమర్పణగర్భ మాత్మసమర్పణంన్యాసఉచ్యతే, తత్రాఙ్గాఙ్గివిభాగో “నిక్షేపాపరపర్యాయః” ఇత్యనేనోచ్యతే.

ఉపాయతాగన్ధవిధురత్వాత్మక సమ్యక్త్వవిశిష్టన్యాసేశరణాగతిశబ్దవాచ్యత్వ ముత్తరార్ధేనోచ్యతే; “ఉపాయోయంచతుర్థస్తే” ఇత్యుపాయోపసంహారః; “అస్మిన్నిప్రవర్తమానానామ్” ఇతివిధిశబ్దదర్శనాత్, శరణాగతిప్రశంసా; అత్రానుకూల్యాదీనాముపాయోపాయనివృత్త్యర్థతయైవోపయోగః, నసాక్షాదఙ్గత్వేనేతి, “ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు” ఇత్యాదినోచ్యతే; “అపాయోపాయ” ఇత్యాదినాయథోపక్రమముపసంహారః; శరణాగతిశబ్దః- విశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయపర ఇతిస్థానప్రమాణతయావగమ్యతే.

ఏవఞ్చకృత్వా “అనన్యసాధ్యేస్వాభీష్టే” ఇత్యత్ర “ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః” ఇతి విశేషణముపపద్యతే; అన్యథా ప్రపత్తి శరణాగతిశబ్దయోః పర్యాయతాయాః ప్రపత్తిలక్షణస్యచోభయోర్విధానేవాక్యభేదాపత్తేః.

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయామపి “షడ్విధాశరణాగతిః” ఇత్యన్తేనన్యాసంప్రదర్శ్య, “అహమస్మ్యపరాధానామ్” ఇత్యాదినాశరణాగతింవక్ష్యంస్తత్రశరణపదస్య “ఉపాయేగృహరక్షిత్రోః” ఇతి రక్షి

తృత్వవ్యుదాసేన ఉపాయత్వపరతాముక్త్వా, ముఖ్యశరణాగతిం ప్రదర్శ్య "భగవన్ సర్వవిజయిన్" ఇత్యాదినా శరణాగతౌ మన్త్రః ప్రదర్శితః; నమసా చ న్యాసోఽనన్తరమభిహితః.

గీతాయామపి (౧) "మన్మనాభవ మద్భక్తః" ఇతి శ్లోకే "మన్మనాః" ఇతి విశ్వాసస్య "మద్యాజీ" ఇత్యానుకూల్య సఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోశ్చాభిధానాత్ తదుపలక్షితేతరాఙ్గవిశిష్టనిక్షేపం "మాం నమస్కురు" ఇత్యనేన విధాయ, "సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య" ఇతి శరణాగతిర్విహితా; యథా చ మన్మనాభవేతి శ్లోకో న భక్త్యుపసంహారపరః; తథాగ్రే వక్ష్యతే.

షడఙ్గన్యాసశ్చ శరణాగతిముపజనయ్యైవ మోక్షం సాధయతి, ఏవఞ్చ "మామేవ శరణం ప్రాప్య" ఇతి-షడఙ్గఫలీభూత శరణాగతిపరమ్. అతఏవ "మదేకోపాయసంవిత్తిర్మాం ప్రపన్నో విముచ్యతే" ఇతి శరణాగతిమభిధాయ "ఆనుకూల్యస్య సఙ్కల్పః" ఇత్యాదినా షడఙ్గమభిధాయ, "అనయా చ ప్రపత్త్యా మా మాకిఞ్చన్యైకపూర్వకమ్। మాం మాధవమితి జ్ఞాత్వా మాం గచ్ఛేచ్ఛరణం నరః" ఇతి షడఙ్గప్రపత్తిఫలత్వం శరణాగతేర్విష్వక్సేనసంహితాయామభిహితమ్.

న చ ప్రపత్తివైవిధ్యసిద్ధాన్తవిరోధః, వసురణ్యాదిమన్త్రికవైదికతాన్త్రికమన్త్రాఙ్గకామన్త్రికన్యాసప్రయోగభేదస్య నిక్షేపరక్షాయాముక్తత్వాత్; న చ ప్రధానాకారభేదే కథం ప్రయోగభేదమాత్రమితి శఙ్క్యమ్; మన్త్రభేదేపి తత్ప్రతిపాద్యగుణభేదేన ప్రధానాకారభేదావశ్యమ్భావాత్; వ్రీహియవాదిప్రయోగే ద్రవ్యభేదప్రయుక్త యాగాకారభేదస్యావర్జనీయత్వాత్; అభ్యుదయేష్టైరపి తాన్త్రికైః ప్రయోగాన్తరత్వాభ్యుపగమాత్.

---

(౧) గీ - ౯-౩౪

నచైకస్యైవకర్మణః ప్రయోగభేదేన ఫలసాధనత్వాసాధనత్వయోర్విరోధః ; ప్రాభాకరమతే జ్యోతిష్టోమాదీనాం నిత్యప్రయోగే ఫలాజననాత్ ; ఏవఞ్చయత్రోపాయవరణాత్మికావిధీయతే; తత్రస్వయమనుపాయః; యత్రతురక్ష్యత్వాధ్యవసాయాత్మికా తత్రాస్యా ఉపాయత్వబుద్ధిర్నప్రతిహన్యతే ; ఉక్తంహి- "ఇయంకేవలలక్ష్మీశోపాయత్వప్రత్యయాత్మికా । స్వహేతుత్వధియంరున్ధే కింపునస్సహకారిణామ్," ఇతి.

షడఙ్గస్థలేక్వచిదుపాయశబ్దశ్శ్రూయమాణోపి భక్త్యాదిస్థలసాధారణ భగవదుపాయత్వపరః ; తేన "ప్రపత్తింతాం ప్రయుఞ్జీత స్వాఙ్గైః పఞ్చభిరావృతామ్" ఇత్యాదిప్రకరణే "శరణంభవదేవేశనాథలక్ష్మీపతేమమ" ఇత్యాదికంవ్యాఖ్యాతమ్.

వస్తుతస్త్వత్రసదాచారానుప్రవిష్టాప్రపత్తిరుచ్యతే; "తమాచారంప్రవక్ష్యామి యస్సద్భిరనుపాల్యతే" ఇత్యుపక్రమాత్, "హిత్వాయోగమయీంనిద్రా ముత్థాయాపరరాత్రతః । ప్రపద్యేతహృషీకేశం శరణంశ్రీపతింహరిమ్" ఇతికాలవిశేషవిధానాత్, "ఆచమ్యప్రయతోభూత్వా స్మృత్వాస్త్రంజ్వలనాకృతిమ్ । తత్ప్రవిశ్యవినిష్క్రాన్తః పూతోభూత్వాస్త్రతేజసా । " ఇత్యఙ్గవిశేషవిధానాత్, "ఉత్థాయాపరరాత్రేచ పూర్వోక్తమనుసఞ్చరేత్" ఇతి, ఇతిదినాన్తరేపి పునర్విధానాచ్చ.

"సకృదేవప్రపన్నస్య" ఇత్యనుసన్ధానాధికారగతతయానిక్షేపరక్షాయాముదాహృతమ్; తదా, "మాంప్రపద్యేతసతతంనాన్యేనా సేనమానవః । ప్రపద్యమానోమాంనిత్యం దేవంవాపురుషోత్తమమ్"

ఇతిసతతనిత్యశబ్దాసూక్తానుసన్ధానయోః ప్రపత్తినియతత్వపరౌ; ఆ చారాధ్యాయగతత్వేతు మోక్షార్థప్రపత్తిసాజాత్యేనప్రశంసాపరమి తిమన్తవ్యమ్.

నచైవంప్రపత్తి ప్రతిపాదనానన్తరమ్, "అతఃపరంసదాచారం ప్రోచ్యమానంనిబోధమే" ఇతిపునరుపక్రమవిరోధః; అస్యసాధారణ సదాచారవిషయత్వాత్ ; నచప్రపత్తేర్నిత్యకర్తవ్యత్వే సిద్ధాన్తవి రోధః; ఆరాధనాఙ్గ భూతప్రపత్తేర్నిత్య కర్తవ్యతాయా నిక్షేపరక్షా యాం సమర్థితత్వాత్ ; తస్యాస్తాత్కాలిక మనోవృత్త్యుప బృంహక త్వవదస్యాఅపితదహరహరనుష్ఠేయవృత్త్యర్థత్వాత్ .

యదిపునస్స్వాధికారానుగుణాచారసిద్ధయే పూర్వానుష్ఠిత ప్రపదనస్మరణమేవ-ప్రపద్యేతేతి, ప్రపత్తింప్రయుఞ్జీతేతిచోచ్యతఇతి, తదానకాచిదనుపపత్తిః; ఏవఞ్చ "శరణంభవ" ఇత్యనన్తరమ్ "ఇత్య నుసంహితమ్" ఇతి శేషః;"సకృదేవప్రపన్నస్య" ఇత్యాద్యప్యనుసన్ధా నార్థమేవ; తస్యచోపాయాన్తరప్రవృత్తిః స్వరూపవిరుద్ధత్వాదపిహే యేతిజ్ఞాపనంప్రయోజనమ్; తత్రాపియదిపూర్వానుష్ఠిత షడఙ్గానుస న్ధానమాత్రమిహోచ్యతే, తదా"స్వాఙ్గైఃషడ్భిః" ఇతిసుగమమ్; "నర స్యబుద్ధిదౌర్బల్యాత్ " ఇత్యత్రతనకృదేవేత్యాద్యనుషఞ్జనీయమ్.

యదితుశరణాగతేరేవ తదఙ్గత్వం మూలమన్త్రాధికారోక్తది శా ఉపకారకతామాత్రం కృత్యకరణాదిస్వరూపోచితత్వజ్ఞాపనేన అనుపాయత్వజ్ఞాపనార్థ మానుకూల్య సఙ్కల్పాద్యుక్తిరితి "నరస్యబు ద్ధిదౌర్బల్యాత్ " ఇతిసుగమమ్; దుర్భరత్వం నిరపేక్షేణస్వేనరక్షితు మశక్యత్వమ్ షడఙ్గపక్షే; శరణాగతిపక్షేతు యథాశ్రుతమేవేతిబో ధ్యమ్; సుసూక్ష్మపివిశేషోత్రయథా సమ్ప్రదాయమనుసన్ధేయ ఇతి.

ఆరాధనాఙ్గప్రపత్తిస్వతన్త్రప్రపత్త్యోర్విశేషోపి నిక్షేపరక్షాయాముక్తః; అతో భరన్యాసాత్మికాపి ప్రపత్తిరస్త్యేవేతి, "అయమాత్మభరన్యాసః ప్రపత్తిరితిగీయతే" ఇతి శరణాగతిరూపప్రపత్తివిశేషలక్షణంస్వీకార్యమ్; రక్ష్యత్వాధ్యవసాయోపివా భరన్యాసశబ్దేనోచ్యతే; నచశరణాగతిశబ్దస్య భక్త్యఙ్గప్రపత్తివ్యావర్తకతా; తత్రాపిభక్తివిరోధిపాపనిబర్హణే అకిఞ్చనత్వేన భరన్యాసావశ్యమ్భావాత్.

నచముముక్షుమాత్రసామాన్యం స్వరూపాది సమర్పణమిత్యుక్త్యా భక్త్యఙ్గప్రపత్తేస్స్వరూపసమర్పణమాత్రపరతాశఙ్క్యా; తస్యాస్సాత్త్వికత్యాగ విషయత్వాత్; "న్యాసఃపఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇతి విధేయసామర్థ్యాదుపాయన్యాసోద్దేశ ఇతినిశ్చీయతే; ఉభయాఙ్గస్యనుగమనయోగాత్; అతఏవశరణంవ్రజేదితియత్రవిధీయతే తత్రసర్వత్రోపాయత్యాగఏవోచ్యతే.

యథా "తత్రధర్మాన్పరిత్యజ్య సర్వానుచ్చావచాఙ్గకాన్" "సర్వధర్మాంశ్చసన్త్యజ్య సర్వకామాంశ్చసాక్షరాన్" "విముక్తాన్యసమారమ్భో నారాయణపరోభవ" "తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య చోదనాంప్రతిచోదనామ్। ప్రవృత్తిఞ్చనివృత్తిఞ్చశ్రోతవ్యంశ్రుతమేవచ। త్యజధర్మమధర్మఞ్చ" ఇత్యాదౌ; నత్వానుకూల్య సఙ్కల్పాదిః; నవామన్త్రేఽనుష్ఠేయావస్థతయా తత్ప్రకాశనమ్; "శరణంప్రపద్యే" ఇతి పదాభ్యాం తదనభిధానాత్.

నవాభగవత్పరాఙ్కుశయామునాచార్య భాష్యకారభట్టపరాశరపాదాదిభిః క్వచిత్స్వానుష్ఠానతయా ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదికం తత్కాలానుష్ఠేయతయాకథితమ్; అతఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదీనాంపూర్వంసద్భావ ఉపాయోపాయ ప్రవృత్తి నివృత్త్యోరపేక్షితః. ఉపా

యోపాయనిర్ముక్త్యాయా ఏవ శరణాగతేరవిళమ్బిత ఫలసాధనత్వాత్, సాధనాన్తరసంసర్గస్తు సర్వథా ప్రతిబన్ధక ఇతి తత్త్యాగ ఆచార్యైరఙ్గమితివ్యవహ్రియత ఇతి.

అన్యేతు భక్తేరివ షడఙ్గప్రపత్తేరపి సాధనత్వాకారసాధ్యత్వాకారశ్చేత్యాకారద్వయమస్తి. శరణాగతిస్త్వధికారి విశేషణమ్; (౧)"త్వమేవోపాయభూతో మే" ఇతినిరుక్తా; సాచోపాయవరణాత్మికా, స్వయమనుపాయః.

ఏవఞ్చ "ఉపాయోపాయసన్త్యాగీ" ఇతిశరణాగతిం విధాయ, "షడఙ్గం తముపాయఞ్చ" ఇత్యాదినా భరద్వాజసంహితాదిషు ప్రసిద్ధాం షడఙ్గప్రపత్తిముపక్షిప్య "షడ్విధా శరణాగతిః" ఇతి ఫలరూపతయా సమప్రాధాన్యేన, ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదీనాం షణ్ణాం శరణాగతావనుష్ఠేయతయా ఫలషడఙ్గే శరణాగతిశబ్దం వ్యపదిశ్య, తన్నిష్ఠస్య ఫలఞ్చాభిధాయ, "సత్కర్మనిరతాః" ఇతి యోగశబ్దేన షడఙ్గస్యాభిధానాత్, షడఙ్గాన్యేభ్య ఉపాయాన్తరేభ్యశ్శరణాగతేర్వైలక్షణ్యముక్త్వా,

ఆనుకూల్యాదికం భావమితి సాధనత్వసాధ్యత్వోభయాకారజిజ్ఞాసయా శక్రేణ పృష్టే, "ఆనుకూల్యమితి ప్రోక్తమ్" ఇత్యారభ్య "కేశవార్పణపర్యన్తా హ్యాత్మనిక్షేప ఉచ్యతే," ఇత్యన్తేన, "విశ్వాసః-సర్వదుష్కృతనాశనః" ఇత్యాదినా సమప్రాధాన్యప్రతీతేః, నిక్షేపస్య ఫలసమర్పణరూపస్య ఫలరూపతాం ప్రతిపాద్య "నిక్షేపాపరపర్యాయో న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇతి శ్రౌతస్యోపాసనాత్మకన్యాసస్య

---

(౧) అహి - సం - ౩౭ - ౩౮.

నిక్షేపాపరపర్యాయశబ్దేన షడఙ్గసంయుతశబ్దేన (౧) "సర్వోపాధివినిర్ముక్తం క్షేత్రజ్ఞం బ్రహ్మణి న్యసేత్" ఇతి విహితస్యాత్మాపహారప్రాయశ్చిత్తరూపాత్మసమర్పణమాత్రస్య చ వ్యావర్తనాత్.

"విశ్వాసోవరణం న్యాసః" "ఆత్మనిక్షేప కార్పణ్యే" ఇత్యాదిషు నిక్షేపశబ్దస్థాన ప్రయుక్తాత్మనిక్షేపశబ్దాభిధేయం షడఙ్గన్యాసముద్దిశ్య "స న్యాసస్త్యాగ ఇత్యుక్తః" ఇతి భరన్యాసప్రాధాన్యగోప్తృత్వవరణప్రాధాన్యాభ్యాం సన్న్యాస శరణాగతిశబ్దాభిధేయత్వం ఫలసమర్పణాత్మకత్యాగరూపత్వే ఫలత్వమితి విద్యాత్రయాత్మకత్వం విధాయ, "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు" ఇత్యాదినా సాధనషడఙ్గే ఆనుకూల్యాదీనామఙ్గత్వోపయిక ముపయోగం ప్రదర్శ్య, తత్ర నిక్షేపస్వరూపఞ్చ ఆత్మాత్మీయేత్యభిధాయ, అపాయోపాయేత్యాదినా శరణాగత్యాత్మక షడఙ్గసాధనం ప్రదర్శ్యతే;

శ్రౌతస్తు న్యాసఉపాసనాత్మక ఏవ; యుజేర్ధ్యానవాచిత్వాత్, శ్రౌతతాన్త్రికమన్త్రాణా మష్టదోషదుష్ట వికల్పస్యాన్యాయ్యత్వాచ్చ; "సర్వాసు విద్యాసు మోక్షసాధనతయా విహితం వేదనముపాసనమ్" ఇత్యుక్తమితి భాష్యదర్శనాత్; "పురుషవిద్యాయామివ చేతరేషామనామ్నానాత్" ఇత్యత్ర ఛాన్దోగ్యవిహిత పురుషవిద్యాతోన్యా సాఙ్గభూతపురుషవిద్యాయాః ఫలాదిభేదాద్భేద ఇతి చ భాషితమ్.

"తస్యైవంవిదుషః" ఇత్యాదేశ్శేషరపేక్ష్యమాత్రపరత్వకల్పనం భాష్యాననుగుణమ్; యథా చ తైత్తిరీయకఛాన్దోగ్య పురుషవిద్యయోస్సవనాది కల్పనాద్యథా ఏవమేవ హి అహిర్బుధ్న్య సంహితా తైత్తిరీయకయోరఙ్గాఙ్గకల్పనా; శ్రుతౌ హి యజమానశరీరాదిషు త

తత్కల్పనా; సంహితాయాన్తు-"యజ్ఞరూపధరస్యాస్య శరీరం వేదిరిష్యతే। ఆస్యమాహవనీయాగ్ని ర్హృదయం దక్షిణానలః" ఇత్యారభ్య "చక్రాద్యేషు సమాశ్రితాః" ఇత్యన్తేన సుదర్శనసమ్బన్ధిషు.

నచైవమ్, "తేషాన్తు తపసాం న్యాస మతిరిక్తం తపశ్శ్రుతమ్" ఇతి శ్రౌతన్యాసభేదోక్తివిరోధః; ఆవృత్త్యాదికృతవిశేషసద్భావేపి ప్రధానజ్ఞానైక్యేనాభేదోపచారాత్; న్యాసప్రకరణే "తపో౽గ్నిః" ఇత్యేతావన్మాత్రశ్రవణేపి వైశ్వానరవిద్యాదిగతాహవనీయాది కల్పనామాదాయ త్రేతాగ్నిపరికల్పనాయాః "ఆస్యన్తు గార్హపత్యాగ్ని రుదరం శ్రుతిచోదితమ్" ఇతి శ్రౌతత్వాభిధానాత్.

నచైవం శ్రుతావపి న్యాసస్యాతిరిక్తత్వకథనాసఙ్గతిః; భగవదుపాయభావానుబన్ధ విషయకజ్ఞాన రూపతయా "యన్మరణం తదవభృథః" ఇతి దేహావసానే ముక్తిసాధనతయా చ తదుపపత్తేః; ఏతేన "న్యాస ఇతి బ్రహ్మా" ఇతి ప్రాశస్త్యకథనాయ శరణాగతిప్రత్యాసత్త్యా బ్రహ్మాభేదోపచార ఇతి న తదనుపపత్తిరపి; ఈదృశవిశేషమాదాయైవ క్వచిదాచార్యాణాం తదభేదోక్తిరపి.

తాన్త్రికోపి షడఙ్గో న్యాసశ్శరణాగతేర్భిద్యతే; "శరణం వ్రజ" "నిక్షిపేత్" ఇతి చోదనావిశేషాత్; "అహమస్మ్యపరాధానామాలయః" "కృతానుకూల్యసఙ్కల్పః ప్రాతికూల్యం వివర్జయన్। విశ్వాసశాలీ కృపణః ప్రార్థయన్ రక్షణం ప్రతి । ఆత్మానం నిక్షిపతి యద్ధియా దేవస్య పాదయోః । సా ప్రపత్తిరియం సద్య స్సర్వపాపప్రణాశినీ" ఇతి లక్షణభేదాత్, ఏకత్రాపరాధాలయత్వస్యానుసన్ధేయత్వకథనాత్; అన్యత్ర "ప్రాతికూల్యం పరిత్యక్త మానుకూల్యఞ్చ సం

శ్రితమ్" ఇతి దోషత్యాగాదేరనుసన్ధేయత్వప్రతీతేః; నియతదేశకాలత్వానియతదేశకాలత్వాభ్యాఞ్చ భేదః ప్రాగుక్తః.

న్యాసశ్చ వర్ణాశ్రమాచారాఙ్గకః; ఆనుకూల్యస్య తద్రూపత్వాత్; సచ సఙ్కల్పమాత్రమేవాఙ్గమ్; "శ్రుతమాచరణం పునః । అనజ్ఞమాజ్ఞయా ప్రాప్తం న సఙ్కల్పనిబన్ధనమ్" ఇతి శఙ్క్యమ్; "ఆనుకూల్యం సమాచరేత్" ఇత్యత్ర సఙ్కల్పశబ్దాశ్రవణాత్, ప్రాతికూల్యవర్జనే క్వచిదపి సఙ్కల్పశబ్దాశ్రవణాచ్చ, "స్వస్యస్వామి నివృత్తిర్యా ప్రాతికూల్య వివర్జనమ్" ఇతి వృత్తిరూపత్వకథనాచ్చ; ఏవఞ్చ "అతస్తదానుకూల్యం మే కార్యమిత్యేవనిశ్చయః" ఇత్యత్ర గోప్తృత్వశక్తిరూపణవత్కార్యైలక్షణా.

యదిచాచరణం నసఙ్కల్పనిబన్ధనమ్, తతః, "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు వినివృత్తిరపాయతః" ఇత్యసఙ్గతం స్యాత్; సఙ్కల్పశబ్దప్రయోగః యావజ్జీవమనుష్ఠేయస్యానుకూల్యస్య ప్రారమ్భమాత్రం పూర్వాఙ్గమితి సూచనార్థః; షడఙ్గమితి సహన్యాసేన ఆనుకూల్యాదీనాముత్తరాఙ్గత్వాదగౌణమ్.

న చేహ శ్రుత్యాదినియతావృత్తిరేవస్వయం ఫలమితి ఫలత్వశ్రవణాత్, విహితాచారప్రతిషిద్ధవర్జనదృష్టిభక్తి*లక్షణసత్త్వేవాత్మికాయావృత్తేర్నాఙ్గత్వసమ్భవ ఇతి వాచ్యమ్; "మన్యన్తేచ స్వక్రియాం నస్వప్రీత్యై స్వోచితాం స్వయమ్ । నాథస్వకీయసేవాం తాం వృత్తిం కారయతీతి యా" ఇతి సాత్త్వికత్యాగవిశిష్టతయావృత్తేరఙ్గత్వప్రతీతేః.

"ఏకాన్తీశక్తితః కుర్వన్విహితానిసముత్సుకః । తన్నైవప్రతిషిద్ధానిత్వక్త్వా యాతిపరాంగతిమ్" ఇతి, "సాధనత్వాదిమత్త్యాచ నిజధ

* భక్తి. శ్ర

ర్మవివర్జనమ్ । ఏతానన్యాంశ్చవివిధా నపచారానశేషతః । సర్వాన ప్యనపాకృత్య నాప్నోతిమధుసూదనమ్" ఇతి వ్యత్యన్వయవ్యతిరేకయోః ఫలప్రాప్త్యప్రాప్తికథనేనఆరాదుపకారకాఙ్గత్వప్రతీతేః; "అథ స్వధర్మనిరతః ప్రాజ్ఞోభక్తస్సులక్షణః। సత్సేవాభిరతోహ్యేవప్రపన్న స్సిద్ధిమాప్నుయాత్" ఇతి ప్రపత్తిజన్యఫలార్థితయా తత్సహకారిత్వ స్యోక్తత్వాత్.

ఏవఞ్చ, "న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇత్యాది పూర్వాఙ్గాభిప్రాయమ్; అతస్సర్వధర్మత్యాగాఙ్గక శరణాగతేస్తతోభేదః; సోపిద్వివిధోవరణ ప్రధానోన్యాసప్రధానశ్చ; "నిక్షిప్తస్వస్వగోచరః । బుధ్యేతదేవదేవంతం గోప్తారంపురుషోత్తమమ్ । ఆత్మాత్మీయభరంసర్వం నిక్షిప్యశ్రీపతేఃపదే । ఉపాయంవృణులక్ష్మీశం తముపేయంవిచిన్తయ । ఆత్మాత్మీయఞ్చయత్కిఞ్చిద్దుర్భరందుస్త్యజంమమ । తత్సర్వంతవవిన్యస్తం శుభయోఃపాదపద్మయోః । ఉపేయాయాస్తవాప్రాప్త్యైత్వాముపాయతయావృణే । ఉపాయోభవమేదేవి శరణంభవమేమ్బుజే।" ఇత్యాదిషుప్రార్థనా ప్రాధాన్యప్రతీతేః.

న్యాసప్రాధాన్యఞ్చ "న్యాసఃపఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇత్యాదినావగతమ్; నానావిధానామపిసద్విద్యాదిరూపాణాం భక్తీనాంభక్తిత్వేన క్రోడీకారవత్, ప్రపత్తిత్వేనసర్వత్రక్రోడీకారాత్, నచతుర్థోపాయ ప్రతిపాదనోపక్రమోపసంహారానుపపత్తిరిత్యాహుః.

పరేతు, ప్రపత్తేస్సాక్షాదసాధనత్వాద్భగవద్గతమేవోపాయత్వంప్రపత్తావుపచర్యతే; తథాచసర్వత్యాగసంజ్ఞికేఉపాయే "మామేకంశరణంవ్రజ" ఇతివిహితేసర్వత్యాగాఙ్గికాయాశ్శరణాగతేశ్శేషా-

పాయత్వాత్, కథంసర్వత్యాగఉపాయ ఇత్యాశఙ్కాంపరిహర్తుమ్, “అహంహిశరణంప్రాప్తా” ఇత్యుక్తమ్; తథాచభగవతఏవోపాయత్వాత్ సర్వత్యాగశరణాగత్యోరవిశేషఇతిభావః.

కర్మాదీనాం శాస్త్రవ్యపాశ్రయతోక్త్యా ప్రపత్తేస్సన్నిధానానురూపత్వం శాస్త్రీయసకలేతరోపాయవైలక్షణ్యఞ్చదర్శితమ్; “మౌనత్వంబతసంరబ్ధః ప్రాణినఃపాలయిష్యసి” ఇత్యుపాయాన్తరనిష్ఠేభ్యః ప్రపన్నే భగవదభిమత్యతిశయఉక్తః; “విహీనతాయఉపాయాస్తే” ఇతిసామాన్యనిర్దేశాత్, “ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ” ఇత్యత్రఉపాయశబ్దః- “అథోపాయప్రసక్తశ్చ భుక్త్వాభోగాననామయాన్ । అన్తేవిరక్తిమాసాద్య విశతేవైష్ణవంపదమ్।” ఇత్యుత్తరానురోధాత్కామ్యకర్మమాత్రపర ఇతినిరస్తమ్.

“ఊర్ధ్వంనయన్త్యుపాయాస్తం యఏనాననువర్తతే” ఇతినోపాయత్యాగేహేతుకథనమ్; ఊర్ధ్వమిత్యస్య మోక్షదేశవ్యతిరిక్తమాత్రపరత్వేనసఙ్కోచాపత్తేః, అగ్రేకార్పణ్యస్యోపాయనివృత్తిహేతుత్వాభిధానానుపపత్తేశ్చ “కర్మసాఙ్ఖ్యాదయశ్శాస్త్రైరుపాయత్వేన దర్శితాః” ఇతిప్రపన్నపారిజాతోక్తేశ్చ; కిన్తుఉపాయాపాయశబ్దయోరవయవశక్తికథనపరమ్; ఉపరిశబ్దేరిలోపోణ్యాన్తాచ్ఛేణః కరణేఏరచ్, కర్తరిపాపచాద్యచ్; కర్తృత్వంవైవక్షికమ్; “మామేవశరణంప్రాప్య” ఇతి, మామేవోపాయంలబ్ధ్వేత్యర్థః.

కథంలాభస్తత్రాహ “షడఙ్గంతమ్” ఇతిషట్, “ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదయోఽస్యోపాయస్య శరణశబ్దోక్తస్యాఙ్గాన్యుపాయతోపయుక్తానీతినోపచారాశ్రయణమ్; “షడ్విధాశరణాగతిః” ఇత్యుపా

యత్ప్రాప్త్యనుకూలో వ్యాపారః షడ్విధ ఇత్యర్థః; అఙ్గాఙ్గిసముదాయే లక్షణాయా ఆవశ్యకత్వాచ్ఛ్రుతిస్మృత్యనుగృహీతా భగవత్యేవ వా లక్షణా.

షడ్విధాః ప్రకారాః ప్రాపకా అస్య; "ఏవం మాం శరణం ప్రాప్య" ఇతి షడేతాన్ సమ్పాద్యేత్యర్థః; శోకో దుష్కరత్వాత్, భయం సాపాయత్వాత్, క్లమః-స్వరూపానుచితత్వాత్, ఫలాన్తరాశంసనాభావాత్ కామ్యకర్మప్రవృత్తిరహితః; స్వార్థబుద్ధిరాహిత్యం నిర్మమత్వం, సాధనాన్తరోద్యమశూన్యతా-నిరహంకృతిత్వమ్, "మామేవ శరణం ప్రాప్య" ఇత్యుక్తార్థం సత్కర్మనిరతా ఇతి ప్రశంసా; విశ్వాసగోప్తృత్వ వరణాదిప్రతిపాదనస్థలే భగవత ఉపాయత్వం సపష్టమ్.

"ప్రపత్తిం తాం ప్రయుఞ్జీత స్వాఙ్గైః పఞ్చభిరావృతామ్|" ఇత్యాదౌ పఞ్చాఙ్గత్వేనాస్యోపాయస్య ప్రసిద్ధత్వాత్, కథం షడఙ్గత్వం తత్రాహ "నిక్షేపాపరపర్యాయః" ఇతి; సన్న్యాసో-న్యాసవిశిష్టః, విషయతయా శక్యసమ్బన్ధా వేదనా యస్య సన్న్యాస ఇత్యుక్తిః; తథా చ న్యాసప్రధానకే నుష్ఠానే పఞ్చాఙ్గత్వవ్యపదేశః; భగవత్ప్రాధాన్యే షడఙ్గత్వమితి భావః.

"అనుకూలేతరాభ్యామ్" ఇత్యాదినా అఙ్గత్వప్రకారప్రదర్శనమ్; "ఆత్మాత్మీయభరన్యాసః" ఇత్యత్ర స్వీకారహేతుతయా నిక్షేపస్యాపి భగవదఙ్గత్వముపదర్శితమ్; అత ఏవానాస్థయా గోప్తృత్వవరణస్య చరమనిర్దేశః, ఏవఞ్చ షణ్ణామేవైతేషాం భగవదఙ్గత్వేనైకకాలీనత్వనియమః, ఇతి సమ్భావితస్వభావత్వోక్తిః ప్రాచామేతదభిప్రాయేణైవోచ్యతే.

"ఆర్తప్రపత్తావేతేషాం సన్నిధిస్తువిధీయతే" ఇతి ఫలప్రాగ్భావస్థ ఏతేషామస్తితినాఙ్గత్వానుపపత్తిః; నచస్వీకారాఙ్గత్వనిరాసకాచార్యసూక్తివిరోధః; ఫలానుకూలశక్త్యాధాయకతారూపాదుపకారకత్వం, కరణశరీరనిర్వర్తకత్వరూపమ్ - సన్నిపత్యోపకారకత్వమిహస్వీకారస్యనాస్తీత్యేతావన్మాత్రేతాత్పర్యాత్ ; ఉచ్యమానఞ్చాఙ్గత్వం భగవదధీనఫలాభావప్రయోజకాభావప్రతియోగిత్వమ్ ; ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదేరపితదస్త్యేవ.

పరస్త్వానుకూల్య సఙ్కల్పాదివిరహిణాపి విశ్వాసప్రార్థనాపూర్వకభరన్యాసేకృతే స్వయమేవానుకూల్యసఙ్కల్పమప్యుత్పాద్య రక్షతి, నత్యజతి; (౧) "మిత్రభావేనసమ్ప్రాప్తం నత్యజేయంకథఞ్చన" ఇతిహ్యుక్తమ్.

వస్తుతస్త్వదేకశేషస్యమమత్వత్ఫలార్థం రక్షణం త్వదేకసాధ్యమిత్యేతాదృశభరన్యాసకాలే తద్విషయే ఆనుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనే ఆవశ్యకేఏవ; అన్యథాతత్సఙ్కల్పవిరోధ్యుద్దేశేనభరన్యాసాయోగాత్.

లోకేపిహియః కిఞ్చిద్ద్రవ్యం యత్రక్వచిచ్చేతనే నిక్షిపతి తద్విషయే ఆనుకూల్యాభిసన్ధిమాన్ ప్రాతికూల్యాచరణాన్నివృత్తశ్చ స్తోయమపేక్షితోరక్షతీతి విశ్వస్యస్వరక్షణాశక్తిప్రఖ్యాపనపూర్వకంత్వయేదంరక్ష్యమిత్యపేక్ష్యతత్రసమర్ప్యస్వయం నిర్భయోనిర్భరోదృష్టఇత్యుక్తం రహస్యత్రయసారే.

ఏవఞ్చయద్యపితస్యతదిష్టాచరణతదనిష్టానాచరణరూపకైఙ్కర్యముద్దేశ్యమ్, తదానుషక్తసిద్ధే ఏవానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్య

వర్జనే; పరస్తువిహితానాం సర్వేషాముపాయానాం త్యాగేవిహితే స్వజాతివిహితం కర్మేత్యుపాయతయాపూర్వోక్తానాం నిత్యనైమిత్తిక కర్మణామపిత్యాగే(ప్రసక్తే,"సర్వానుచ్చావచాఙ్గకాన్," ఇత్యఙ్గత్యాగోక్త్యా "అహింసాసత్యమస్తేయమ్" ఇత్యాదినాఽహింసాదీనా మపి యమాద్యఙ్గానా మఙ్గత్వత్యాగే(ప్రసక్తే, నిత్యనైమిత్తికకర్మణా ముపాయతయాఙ్గతయా విహితతయాచాననుష్ఠానేపి భగవచ్ఛరీర భూతానుకూల్యాచరణరూపతయా కైఙ్కర్యత్వేనానుష్ఠానం యథాశాస్త్రావశ్యకమ్.

అహింసాదీనామఙ్గత్వేపి, నిషిద్ధాచరణరూపత్వేన హింసా దీనాం భగవన్నిగ్రహోపాదకతయా భూతప్రాతికూల్యరూపత్వేనచ త్యాజ్యత్వాదావశ్యకత్వమితిజ్ఞాపయితుం విశ్వాసపూర్వక ప్రార్థనాగర్భ భరన్యాసరూపశరణాగతిశబ్దార్థైకదేశతయాఽఙ్గశబ్దవాచ్యాభ్యాం విశ్వాసప్రార్థనాభ్యాం సహానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోర వ్యఙ్గత్వోక్తిః; ఆకిఞ్చన్యవిషయకశరణాగతేః గర్వహానిమన్తరేణాస మ్భవాత్, కార్పణ్యస్యాఙ్గత్వోక్తిః.

ఏవఞ్చన్యాసోత్పాదనేన న్యాసఫలసజాతీయ ఫలజననేనవా న్యాసాధికారిణోయదపేక్షితం తత్సర్వమిహాన్యాసాఙ్గమిత్యుచ్యతే; ఈదృశాధికారివిషయఏవ భగవతోత్యన్తాభిమతిర్జాయతే, ఇతి భగవతష్షడఙ్గత్వోపదేశః. షడ్విధాశరణాగతిరితి శరణాగతాధికారిణో పేక్షిత ధర్మాష్షడిత్యర్థః; కేచిచ్ఛరణాగతి శబ్దార్థాన్తఃప్రవిష్టాః, కేచిదతాదృశాః.

అతఏవ "ఆనుకూల్యాదికం భావమ్" "ఆనుకూల్యామితిప్రోక్తమ్" "సర్వభూతానుకూలతా" "ఆనుకూల్యం సమాచరేత్"

ఇత్యాదిష్వానుకూల్య శబ్దమాత్రశ్రవణముపపద్యతే; ఏతచ్చానుకూల్యాచరణం వైదికాచారానతిలఙ్ఘనరూపమిత్యగ్రే స్ఫుటీభవిష్యతి; భూతేషు ప్రాతికూల్యవర్జనమత్రోక్తం స్వామినివృత్తిరూపమిహిమ్హాప్వధ్య సంహితాయామిత్యుభయథా అపాయాద్విరతిరావశ్యకీత్యుక్తమ్; "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ" ఇత్యత్ర మధ్యమస్థితేః పృథగుక్తేః, అపాయశబ్దో నిషిద్ధపరః; ఏవముపాయాపాయసన్త్యాగీత్యత్రాపి "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు వినివృత్తిరపాయతః" ఇత్యత్ర అపాయశబ్దః కృత్యాకరణమపి సఙ్గృహ్ణాతి.

"ఆనుకూల్యస్యసఙ్కల్పాన్మధ్యమస్థితిరీరితా" ఇత్యనుక్తిస్తు మధ్యమస్థితిశబ్దార్థస్య ఇదానీమస్యప్రకటనాత్. కార్పణ్యనిర్వచనపర్యాలోచనే యద్యప్యశక్తానామేవ అధికారః ప్రతీయతే; తథాపి విళమ్బాక్షమాణామపి సర్వజ్ఞానామప్యధికార ఉపపాదనీయః, "విశ్వాసస్సర్వదుష్కృతనాశనః" "అప్రార్థితో న గోపాయేత్" "న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః" "ఆకిఞ్చన్యైకశరణాః" "అకిఞ్చనో గతిః" "త్వమేవోపాయభూతో మే భవేతి ప్రార్థనామతిః" ఇత్యేతదనుసారాచ్చతుర్ణామావశ్యకత్వం ప్రతీయతే.

అత ఏవ శరణాగతిశబ్దార్థత్వేన విశ్వాసపూర్వకాకిఞ్చన్యవిషయకప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయస్య కథనమ్; అత్ర చ శరణం ప్రాప్యేతి స్థానే, రక్షిష్యతీతి నిశ్చిత్యేత్యాది పాఠాదుపాయ నివృత్త్యుపయోగిత్వేనోక్తస్య కార్పణ్యస్య శరణాగతివిధిస్థలే సర్వత్రోపాయత్యాగవిధానదర్శనేనాక్షేపాచ్చతుర్ణామభావే ఫలాసిద్ధిః.

విహితానామననుష్ఠానే అపాయప్రసక్తేరనుష్ఠానే చోపాయప్రసక్తేః, నిషిద్ధానుష్ఠానే ఉపాయప్రసక్తేః, అనుష్ఠానే చాపాయప్రస

త్తేర్మధ్యమస్థితిర్దుర్వచేతి శక్రేణానుయుక్తా దేవీ విహితసామాన్యపరమప్యుపాయశబ్దం కామ్యకర్మపరమివ వ్యాచక్షాణా, "కర్మణాం త్రివిధో రాశిః" ఇత్యాదినా అర్థసాధనానర్థసాధనానర్థపరిహారకభేదేన కర్మ త్రివిధమ్; ఉపాయాపాయసంజ్ఞౌ తు పూర్వరాశీ పరిత్యాజ్యౌ; యద్యపి తృతీయోఽపి రాశిరుపాయ ఏవ; తథాప్యప్రపన్నకర్మణః ప్రపన్నకర్మ కర్మాన్తరమితి వేదయితుం రాశిభేదకరణమ్; అర్థసాధనపదేన వా అనర్థపరిహారకాతిరిక్తం కర్మ వివక్షితమ్; కథమన్యథా ప్రాయశ్చిత్తస్య పృథక్కరణమ్, ప్రాయశ్చిత్తం పృథక్కృత్య తస్యాపి త్యాజ్యత్వాభిధానాత్.

ఉపాయశబ్దః ప్రాగుక్తేన కామ్యకర్మమాత్రపరః; కిన్తు విహితమాత్రపర ఇతి సూచ్యతే; ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానం శిష్టతయావ్యపదేశ్యానాం లోకసఙ్గ్రహార్థం, పాపనివృత్తిస్తు విశేషవిహితప్రాయశ్చిత్తేనైవ; "అజ్ఞానాదథవాజ్ఞానాదపరాధేషు సత్స్వపి। ప్రాయశ్చిత్తం క్షమస్వేతి ప్రార్థనైకైవ కేవలమ్" (౧) "కృతే పాపేఽనుతాపో వై యస్య పుంసః ప్రజాయతే। ప్రాయశ్చిత్తం తు తస్యైకం హరిసంస్మరణం పరమ్" "తథాప్యత్ర ప్రవృత్తిర్యా త్వత్సంస్మృతే స్యాద్వినశ్యతు। ప్రాయశ్చిత్తిరియం సాత్ర యత్పునస్స్మరణం వ్రజేత్" "సర్వపాపప్రసక్తేషు ప్రాయశ్చిత్తసముద్భవే। మామేకాం దేవదేవస్య మహిషీం శరణం శ్రయేత్" ఇతి హి తత్ర తత్ర ప్రపన్నమధికృత్య విధిస్స్మర్యతే.

"క్రియమాణం న కస్యచిత్" ఇత్యాదినా నిత్యనైమిత్తికకర్మాణ్యుచ్యన్తే; యద్యపి తాన్యపి క్రియమాణాని యస్య కస్యచిదర్థస్య సాధనం భవన్త్యేవ, "యే తు సన్ధ్యాముపాసతే" యేత్విత్యాదినా పాపక్షయాదేః ఫలత్వకథనాత్, తథాపి ప్రపన్నేన క్రియమాణాని తాని న కస్యాపి ఫలస్య

సాధనాసిత్యాశయః,- "అలేపాకరణే తేషాం లోకసఙ్గ్రహచేతసా" ఇతిహ్యుచ్యతే; అర్థశబ్దః-అవిప్లవాయేత్యాదివక్ష్యమాణ ప్రయోజనాతిరిక్తప్రయోజనపరః; అక్రియావదనర్థాయేత్యాది- అనపేక్షోపి తాం ప్రతీతి వక్ష్యమాణానురోధాద్విప్లవాదిపరమిత్యేకే;

"ప్రియోపిన ప్రియోసామే" ఇతి ప్రపన్నవిషయే వక్ష్యమాణానర్థపరమిత్యపరే; ప్రపత్తేః ఫలావ్యభిచరితత్వాత్, ఉపాయాపాయసంయోగే బాధకాభావ ఇత్యత ఆహ (ఉపాయాపాయేతి), నిష్ఠాహానిశ్చ అవిశ్వస్తప్రాప్త్యుపయోగిపూర్వాధికారినిష్ఠాహానిః; "ఉపాయానాముపాయత్వస్వీకారే" ఇత్యనేన ఉపాయత్యాగః-ఉపాయత్వవిశిష్టత్యాగ ఇతిసూచితమ్; అక్రియావదనర్థాయేత్యుక్త్యా సర్వసాధారణానర్థపరిహారాయ నిత్యకర్మకరణమితి భావి నింవ్యుదస్యతి(అవిప్లవాయేత్యాదినా), భగవద్విభూతి భూతలోకోపయోగివైదికమర్యాదానువర్తనమానుకూల్యసఙ్కల్పకార్యమ్; నతుస్వార్థసాధనతాబుద్ధికార్యమితి, ఉపాయత్వగ్రహాంతత్తేత్యనేనదర్శితమ్.

ఏతదభిప్రాయేణైవ స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఆనుకూల్యం ప్రియత్వమ్; తచ్చానన్యప్రయోజనత్వమిత్యుక్తమ్; తథాచ భగవచ్ఛాస్త్రోక్తసకలప్రయోజనతయా సాధనత్వ బుద్ధిపరిత్యాగేన వర్ణాశ్రమధర్మాః ప్రపన్నేనాప్యవశ్యం శక్తితః కార్యా ఇత్యుక్తమ్; ఏతదననుష్ఠానేచ ప్రియోపిన ప్రియోమేస్యాదిత్యుక్తాప్రీతి సజ్జన్య ముపక్లేశాదివాఫలమ్; నతు శూలారోహణాదినిదర్శనమాత్రేణ నరకకల్పనా; "నఖలుభాగవతాయమవిషయంగచ్ఛన్తి" ఇతి శ్రుతేః ; అత్రసాధనాన్తరసంసర్గే ప్రాయశ్చిత్తాకరణే ప్రపత్తిరక్షీయతఏవ; సాధనాన్తరేణ తుక్రమేణ ఫలమితిస్పష్టమితి కామ్యకర్మవిషయఆహ (అగోపాయప్రసక్తేశ్చేతి).

తదేవం శక్యవిహితానుష్ఠాననిషిద్ధానాచరణయోరధికారిపూర్తిసమ్పాదకతయా సమ్భావితస్వభావత్వోక్తిః; న తు విశ్వాసాద్యతిరిక్తం కిఞ్చిదపేక్షితమ్; "ప్రపత్తేః క్వచిదప్యేవం పరాపేక్షా న విద్యతే" ఇతి వచనాత్; భరద్వాజసంహితాయామపి సర్వాశ్రమధర్మాణాం నాఙ్గత్వముక్తమ్; కిన్తు "స ఏవోపర్యుపర్యస్య పరాం ప్రీతిముపావహన్। వృత్త్యాఖ్యఫలతాం యాతి తదేవామృతముచ్యతే। తదేవం భగవాన్ ప్రీతః ప్రపత్త్యాసాధనం పరమ్। తథైవ వృత్తివపుషా ప్రీతః ఫలమపి స్వయమ్। న దేవతాన్తరపరా న చ కస్యాపి సాధనమ్। పరః ప్రసాద ఏవైషా వృత్తిర్విశ్వాత్మనో హరేః" ఇత్యాదినా శుద్ధఫలత్వప్రతీతేః.

"ఏకాన్తీ శక్తితః కుర్వన్" ఇత్యాదేరధికారిపూర్తిపరత్వాత్, "ప్రపత్తిరానుకూల్యస్య సఙ్కల్పోప్రతికూలితా" ఇత్యుక్తతాత్కాలికానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యనివృత్త్యోస్తు నియతత్వాదేవ సమ్భావితస్వభావత్వోక్తిః; అస్యాశ్చ ప్రపత్తేస్సర్వనివృత్తిధర్మసాధారణ సాత్త్వికత్యాగోऽపి నాఙ్గమ్; అత్యన్తపారతన్త్ర్యవ్యవసాయరూపత్వాత్, స్వయమేవ స్వగతోపాయతాబుద్ధిప్రతిబన్ధకత్వాత్; ఉక్తం హి, "ఇయం కేవలలక్ష్మీశోపాయత్వప్రత్యయాత్మికా। స్వహేతుత్వధియం రున్ధే కిం పునస్సహకారిణామ్" ఇతి.

ఏవం ఫలసమర్పణాత్మకత్వాత్ ఫలే స్వత్వబుద్ధిః కర్మణి చ సఙ్గోऽప్రసక్త ఏవ; నిరపేక్షకర్తృత్వాభావస్యాపి స్వస్మిన్విషయత్వాత్ కర్తృత్వబుద్ధిరప్రసక్తైవ; ప్రపత్తేః క్వచిదిత్యఙ్గాన్తరాభావాచ్చ, శాశ్వతీమమసంసిద్ధిరిత్యహిర్బుధ్న్యసంహితోక్తస్త్వఙ్గముపాయతాభ్రాన్త్యభావ ఆవశ్యక ఇత్యేతావన్మాత్రపరమ్.

అథవా ప్రపత్తేః క్వచిదిత్యస్యకర్మాఙ్గకత్వవ్యుదాసార్థత్వాత్, “యేనత్యజసితత్త్యజ” ఇతి స్వీకారోపినోపాయఇతిజ్ఞాపన మావశ్యక మేవ; ఫలత్యాగాదిస్తునపృథక్కార్యఇత్యాహుః.

వేదాన్తాచార్యాస్తు, ప్రపత్తిఃప్రార్థనాన్వితో భరన్యాసః. ప్రార్థనాత్వమాత్రస్యభిక్షాదిప్రార్థనాయాం, స్వమాత్రాశక్యేవస్తునిస్వసహాయార్థమన్యంప్రతిప్రార్థనాయాఞ్చాతిప్రసక్తత్వాత్, భరన్యాసత్వమాత్రస్యచ ఆజ్ఞాభృతిప్రదానాదిదక్షేణరాజాదినాకృతే భృత్యాదివిషయేభరన్యాసేతిప్రసక్తత్వాన్మిళితోపాదానమ్; స్వత ఇతరతో భృత్యాదినావా స్వాభీష్టసాధనసమర్థేన రాజాదినాకృపాపారవశ్యాదనామన్త్ర్యైదివిషయేకృతేప్రార్థనాపూర్వకన్యాసేఽతివ్యాప్తివారణాయప్రపత్త్వ్యాతిరిక్తాసాధ్యరక్షణత్వం తద్వస్తువిశేషణమ్; తథాచరక్షాపేక్షాపూర్వకం ప్రపత్త్వ్యాతిరిక్తాసాధ్యరక్షణకవస్తునో రక్ష్యత్వేనసమర్పణంప్రపత్తిరిత్యుక్తంభవతి.

ఉక్తఞ్చభరతమునినా, “అనన్యసాధ్యేస్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకమ్ । తదేకోపాయతాయాచ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః” ఇతి; అత్రానన్యశబ్దః ప్రపత్త్వ్యాతిరిక్తత్వరూపేణ ప్రపత్త్యతదితరసాధారణః; అభీష్టశబ్దస్సామాన్యేనేచ్ఛావిషయత్వేన సుఖదుఃఖనివృత్తితత్సాధనానాంసఙ్గ్రాహకః; విశ్వాసమహత్త్వ- ఉపాయలాఘవాదిభిరప్రకమ్ప్యత్వమ్; తదేకోపాయతాయాచ్ఞేత్యత్రతచ్ఛబ్దః-స్వాభీష్టసాధనసమర్థపరః; తేనాశక్తవిషయకేనాతిప్రసఙ్గః.

నచయాచ్ఞేత్యేతావన్మాత్రశ్రవణాత్ యాచ్ఞామాత్రం ప్రపత్తిరితిభ్రమితవ్యమ్;“న్యాసఃపఞ్చాఙ్గసంయుతః” ఇత్యాదిభిఃప్రార్థనాయా అఙ్గత్వప్రతీతేః. అతోయాచ్ఞాప్రపత్తిరిత్యుక్తిః ప్రార్థనా

రూపాఙ్గప్రాధాన్యవివక్షయౌపచారికీ; ఏవం ప్రార్థనామతిశ్శరణా గతిరిత్యుక్తిరపి.

అథవా అవధారణసహకృతోపాయశబ్దేన "మయాత్యక్తం భరంసర్వం మమశిరసినాధ్యారోపయేథాః, కిన్తుత్వమేవభరత్వేనస్వీకురు" ఇత్యాకారకభరస్వీకారప్రార్థనాయాజ్ఞాపితత్వాత్, తస్యాశ్చ భరన్యాసావినాభావాదపర్యవసానవృత్త్యానిక్షేపపర్యన్తాః; ఏవఞ్చశరణంప్రపద్యేత్యాదివిధిషు శాబ్దేనోపాయాధ్యవసాయేనభరతమునివాక్యానురోధేన స్వపూర్వకోపాయప్రార్థనాయా ఆక్షేపే, తత్రభరస్వీకారప్రార్థనాంశస్య భరన్యాసమన్తరేణాసమ్భవాత్తస్యాప్యాక్షేపాదభిధానమ్.

విధ్యనుసారిణామన్త్రేణాపి సఏవప్రకాశ్యతే; "న్యాసేనైవమహామతే!" "న్యాసఃపఞ్చాఙ్గసంయుతః" "అనేనైవతుమన్త్రేణ స్వాత్మానంమయినిక్షిపేత్" "మయినిక్షిప్తకర్తవ్యః కృతకృత్యోభవిష్యతి" "అయమాత్మభరన్యాసః ప్రపత్తిరితిగీయతే" ఇత్యాదీనినిక్షేపప్రాధాన్యేభూయాంసిప్రమాణాని.

మితగద్యేపి "నిఖిలజన్తుజాతశరణ్య శ్రీమన్నారాయణతవచరణారవిన్దయుగళంశరణమహంప్రపద్యే" ఇత్యత్రోపాయపరశరణశబ్దదర్శనాత్, "నమోస్తుతే" ఇత్యాత్మనివేదనపరేణ నమసాఉపసంహారాచ్చ నిక్షేపోవగమ్యతఏవేతి, నచైవమవస్థితస్యాపీత్యాదినా విశ్వాసపూర్వకప్రార్థనామాత్రాభిధానాత్ప్రార్థనాయాఏవాఙ్గిత్వంభాష్యకారాభిమతమితిశఙ్క్యమ్; వైకుణ్ఠగద్యేచ "శ్రీమతామూలమన్త్రేణ మామైకాన్తికాత్యన్తికపరిచర్యాకరణాయ పరిగృహ్ణీష్వేతియా

చమానః ప్రణమ్యాత్మానం భగవతే నివేదయేత్" ఇతి నిక్షేపః కణ్ఠోక్తః.

"విశ్వాసోద్వయార్థశ్శరణాగతిః" "ప్రపత్తిర్విశ్వాసః" ఇత్యాదికం సర్వశాస్త్రార్థ సాధారణ్యేన అధికారవిధయా మహావిశ్వాసత్వేనాఙ్గతయాచస్థితస్యవిశ్వాసస్యప్రాధాన్యప్రదర్శనార్థమ్; సైషైవప్రపత్తిశ్శరణాగతిశబ్దేనాప్యభిధీయతే; "సన్న్యాసస్త్యాగ ఇత్యుక్తశ్శరణాగతిరిత్యపి" "ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః" ఇత్యాది పర్యాయపాఠాత్, "కీదృశీశరణాగతిః" ఇతిప్రశ్నే "అనేనైవతుమన్త్రేణ స్వాత్మానం మయినిక్షిపేత్" ఇత్యుత్తరోక్తేశ్చ.

నచకాకాదిశరణాగతావవ్యాప్తిః; తత్రశరణాగతిశబ్దస్యౌపచారికత్వాత్; అథవా తాదృశస్యాభీష్టసాధనసమర్థవశీకరణత్వం శరణాగతిత్వంప్రపత్తిత్వవ్యాపకమ్; అస్తిచపురఃపతనాదావత్యన్తకారుణికవశీకారకత్వమ్; నచైతావతాపర్యాయత్వహానిః; సమనియతధర్మావచ్ఛిన్న బోధకత్వవిరహేఽపి ఏకవిషయత్వమాత్రేణతదుపపత్తేః. వశీకరణఞ్చ (౧) "బద్ధాఞ్జలిపుటందీనం యాచన్తంశరణాగతమ్" ఇత్యాదినోక్తమ్; యత్కిఞ్చిన్నోత్కృష్టస్థలేత్వీదృశనిక్షేపవవ.

నచైవమపిప్రపత్తిలక్షణస్య వాచికాదావవ్యాప్తిః; శరణాగతిమన్త్రోచ్చారణప్రణిపాతాదిమాత్రే ప్రపత్త్యాభావస్యేష్టత్వాత్; "సకృజ్జప్తేనమన్త్రేణ కృతకృత్యస్సుఖీభవేత్" "సకృదుచ్చారో భవతి" ఇత్యాదీనాం(౨)"నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి" ఇత్యాదిరీత్యాక్రమేణ

(౧) రా-యు-౧౮-౨౭. (౨) గీ-౨-౪౦.

ప్రపత్తిసమ్పాదనద్వారా ఫలోపయోగిత్వమాత్రపరత్వాత్; అన్యథా "సకృదుచ్చారితం యేన" ఇత్యాదివచనానాం నామకీర్తనమాత్రస్యాపిముక్తిహేతుత్వప్రసఙ్గాత్.

నచైవం (౧) "శరణవరణవాగియం యోదితా" (౨) "ప్రపత్తిం వాచైవనిరీక్షితుం వృణే" ఇత్యాద్యుక్తిప్రపత్తిప్రతిపాదకసమ్ప్రదాయవిరోధః; అఙ్గాఙ్గివిభాగజ్ఞాన మన్త్రగతతత్తత్పదప్రతిపాద్యత్వాదివిషయవిశదజ్ఞానవిరహిణా, ద్వయేనసముదాయః ప్రతిపాద్యత ఇతిజ్ఞానవతామన్దాధికారిణా అనుష్ఠితాయాః ప్రపత్తేరేవోక్తిప్రపత్తిత్వాత్; ఆచార్యనిష్ఠాప్యాచార్యానుష్ఠితస్వోద్దేశ్యకప్రపత్తిరేవేతి నతత్రాప్యవ్యాప్తిః; కాయికాదీనాన్తుభగవదాభిముఖ్యజ్ఞాపకతయా ఆచార్యకర్తృకస్వార్థప్రపత్త్యనుష్ఠానోపయోగిత్వమాత్రమేవ; నతు సాక్షాన్ముక్తిహేతుత్వమ్.

నిక్షేపశ్చఫలాన్తరార్థివిషయే భరన్యాసమాత్రమ్; స్వరూపాదిసమర్పణస్యతత్రానపేక్షితత్వాత్; ముముక్షువిషయేతుస్వరూపసమర్పణాదిగర్భః; స్వరూపసమర్పణఞ్చ శేషత్వజ్ఞానాత్మకత్వాత్ తత్వజ్ఞానాత్మకతయా ఉపాయాత్ప్రాగేవస్థిత ముపాయానుష్ఠానదశాయామపినివృత్తిధర్మస్వాభావ్యా దనువర్తమానం, కైఙ్కర్యప్రార్థనాహేతుతయా పురుషార్థప్రార్థనాదశాయామప్యనువర్తతే; అతఏవభరన్యాసభాగస్యైవతత్రప్రాధాన్యమ్.

నచోపాయానుష్ఠానాత్ప్రాగధికారకోటిస్థితస్య సమ్బన్ధజ్ఞానరూ స్యస్వరూపసమర్పణస్యకథముపాయకోటినివిష్టత్వమితివాచ్యమ్; భరఘటకతయాస్వరూపఫలానుసన్ధానస్యావశ్యకత్వాత్, "తేనసంరక్ష్యో

(౧) వర- స్త-౭౪. (౨) వర- స్త-౯౨.

మాణస్య ఫలే స్వామ్యవియుక్తతా । కేశవార్పణపర్యన్తో హ్యాత్మనిక్షేప ఉచ్యతే" ఇతి నిక్షేపకోటిప్రవిష్టత్వస్య వచనసిద్ధత్వాచ్చ.

శేషత్వజ్ఞానస్య శ్రవణమాత్రేణ సిద్ధత్వాత్తత్త్వేన విధేయత్వాసమ్భవేపి, శేషత్వాదివిషయభరన్యాసత్వేన విధేయత్వసమ్భవాత్; భరన్యాసానాత్మకస్తు కేవలం స్వరూపసమర్పణమ్, (౧) "అథవా కింను సమర్పయామి తే" ఇత్యనుశయ్యతే; స్వరూపాదిసమర్పణస్య సకలముముక్షుసాధారణత్వాద్భరన్యాసస్య అకిఞ్చనాసాధారణతయా తస్యైవ ప్రాధాన్యాత్; స్వరూపసమర్పణం హి నిరుపాధికసర్వశేషిణే శ్రీమత ఏవాహమ్, మదీయఞ్చ దేహధనకళత్రాదికం శేషో న మమేత్యనుసన్ధానమ్; ఫలసమర్పణఞ్చ-మద్రక్షాయాః ప్రధానఫలం తదీయమేవ, న మమేత్యనుసన్ధానమ్. ఏతచ్చానుసన్ధానద్వయం భక్తసాధారణమితి భరన్యాసభాగ్గీభూతః.

నచ భరన్యాసస్యాపి స్వరక్షణవ్యాపారే స్వాధీనత్వేనాఽనన్వయానుసన్ధానరూపతయా సర్వాధికారిసాధారణ్యం శఙ్కనీయమ్; స్వరక్షణవ్యాపారే సర్వథాకిఞ్చనస్యానన్వయేన తదనుసంధానరూపస్య భరన్యాసస్యాసాధారణ్యావిరహాత్; యద్యపి భరన్యాసరూప ఏవ; స్వరక్షణవ్యాపారే స్వస్యాన్వయాత్; తత్సామాన్యానన్వయానుసన్ధానస్యానతత్త్వజ్ఞానత్వాసమ్భవః. తథాప్యవ్యవహితోత్తరక్షణప్రభృతి స్వరక్షణార్థస్వవ్యాపారానన్వయో భరన్యాసవిషయ ఇతి నదృష్టిరూపత్వమ్;

నచ, ఫలసమర్పణస్య "శాశ్వతీ మమ సంసిద్ధిః" ఇత్యహిర్బుధ్న్యసంహితాయామఙ్గతయా విధానాత్ కథం ప్రధానకోటినివేశ ఇతి వాచ్యమ్; ప్రధానకోటినివిష్టఫలసమర్పణే ఫలే భరన్యాసాధీనత్వస్యావిషయతయా అత్రాపి నాహం స్వాతన్త్ర్యేణ కర్తా; అయమపి న ఫలే

సాక్షాదుపాయః; ఏతదధీనమపి ఫలం తస్యైవ; అతఏవ నైతత్కర్మ మదర్థమిత్యాకారకసర్వనివృత్తిధర్మసాధారణసాత్త్వికత్యాగాన్తర్గతస్య ఫలత్యాగస్యాఙ్గత్వే బాధకాభావాత్.

ప్రధానఞ్చ భరసమర్పణం, ప్రధానాన్వితా ప్రార్థనా చ 'మే భరం స్వీకుర్వి'త్యాకారికా గోప్తృత్వవరణాదన్యా; తస్య సర్వాధికారిసాధారణరక్షకత్వమాత్రవిషయత్వాత్. యదా తు గోప్తృత్వవరణ ఏవ తస్యాపి విషయత్వమ్; తదా న పృథక్ప్రార్థనా; తథా చ, "అవ్యవహితోత్తరక్షణప్రభృతిఫలసాధనీభూతవ్యాపారరహితస్య మమ త్వమేవ తత్స్థానే తిష్ఠ" ఇత్యాకారకః.

ప్రార్థనాన్వితో భరన్యాసః ప్రధానమ్; సా చైషా ప్రపత్తిః పఞ్చాఙ్గా షడఙ్గా వా; సాధారణ్యేన పఞ్చాఙ్గా; ముముక్షువిషయే అహిర్బుధ్న్యసంహితోక్తేనాఙ్గేన షడఙ్గా; "షడఙ్గం తముపాయఞ్చ" ఇతి నిర్దేశస్తు అష్టాఙ్గయోగవ్యవహృతినయాదౌపచారికః; న తు నిశ్శ్రేయసార్థప్రపత్తినియతేనాఙ్గేన "ఆనుకూల్యస్య సఙ్కల్పః" ఇత్యాదినా సహాఙ్గినా షణ్ణాముపక్రమాత్. ఏవం "షడ్విధా శరణాగతిః" ఇత్యపి-నహి "స్నానం సప్తవిధం స్మృతమ్" ఇత్యాదివత్ ప్రపత్త్యవాన్తరభేదత్వమానుకూల్యసఙ్కల్పాదీనాం కైశ్చిత్స్వీకృతమ్.

నచ "ప్రపత్తేః క్వచిదప్యేవం పరాపేక్షా న విద్యతే" ఇతి వచనాన్నిరఙ్గైవ ప్రపత్తిరితి శఙ్కనీయమ్; సాఙ్గత్వబోధకానాం వచనానాం భూయస్త్వాత్; లోకేపి ప్రపత్తేః ప్రార్థనాద్యఙ్గయోగస్య దృష్టత్వాచ్చ. తస్య బ్రహ్మవిద్యాత్వసామాన్యాయాతకర్మాఙ్గకత్వవ్యవచ్ఛేదార్థకత్వాత్; పఞ్చాఙ్గాన్యానుకూల్యస్య సఙ్కల్ప ఇత్యాదినోక్తాని. తన్నిర్వచనం లక్ష్మీతన్త్రాహిర్బుధ్న్యసంహితావచనాదిషు ద్రష్టవ్యమ్.

కృత్యాకరణరూపాపాయనివర్తకానుకూల్యాచరణసఙ్కల్పస్య ప్రపత్త్యఙ్గత్వేపి నసఙ్కల్పితాచరణం తదఙ్గమశ్రుతత్వాత్; తత్కల్పనేమానాభావాచ్చ; కిన్తుస్వతన్త్రవిధిప్రాప్తం ఫలరూపం; యథా "బాఢమిత్యాదేరుపనయనాఙ్గత్వేపి తద్విషయీభూతభిక్షాచర్యాదికంస్వతన్త్రవిధిప్రయుక్తమ్;తథాకృత్యకరణమపినప్రపదనప్రయుక్తమ్.

నచైవమ్ "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు వినివృత్తిరపాయతః" ఇతి వచనవిరోధః; తస్యతాత్కాలికాపాయనివృత్తిపరత్వాత్; ఆనుకూల్యశబ్దోపిహితత్రోపక్రమానురోధేనసఙ్కల్పపరః; పాశ్చాత్యాపాయసంయోగోపినప్రపత్తిప్రచ్యావకః; కిన్తు ఉపాయాపాయసన్త్యాగవిశిష్టమధ్యమనిష్ఠావిరోధీ;విశేషణాభావేవిశిష్టాభావావశ్యమ్భావాత్.అత ఏవహితాపన్నాత్రనిమిత్తం ప్రాయశ్చిత్తమేవ తత్రవిధీయతే.

సతుపూర్వకృతప్రపత్తిం ప్రచ్యుతామభిప్రేత్యతత్ఫలార్థంపునఃప్రపత్తిః; అస్తువాసాఙ్గప్రపత్తినిష్ఠావిరోధిత్వమపి; తద్విరోధిత్వఞ్చ యావత్ప్రాయశ్చిత్తం ఫలప్రతిబన్ధకరణమ్. తాత్కాలికాపాయసంయోగేతు ప్రపత్తిర్నస్వఫలజననశక్తాభవతి. తదఙ్గత్వమానుకూల్యసఙ్కల్పస్యోపపన్నమ్.

ప్రాతికూల్యవర్జనఞ్చ ప్రతికూలాచరణనివృత్తిసఙ్కల్పః. ప్రతికూలాచరణసఙ్కల్పనివృత్తిః. ప్రాతికూల్యనివృత్తిరేవవావరదాచార్యోక్తప్రయోగసంగ్రహానురోధేన; ఆద్యపక్షేస్వీకారేసకృత్త్వంసుగమమ్; అపాయేభ్యోనివృత్తోస్మీతి ప్రపత్తిపూర్వభావ్యనుసన్ధానవిషయీభూతాపాయనివృత్తిః నయావత్పూర్వాఘనివృత్తిః. తస్యాఃప్రపత్తిసాధ్యత్వాత్; ప్రాయశ్చిత్తాదినివర్త్యోత్తరాఘనివృత్తిస్తుఇదానీమనాశఙ్కనీయైవేతి, అపాయాచరణసఙ్కల్పోపాయపదేనలక్ష్యఇతి

ద్వితీయపక్షప్రవృత్తిః; లక్షణాభయాదపాయశబ్దస్య ప్రాతికూల్యపరత్వేతృతీయపక్షః.

అనయోః పక్షయోస్తత్కాలీనయోస్తయోరఙ్గత్వమ్. ఉత్తరయోస్తుఫలత్వంబోధ్యమ్. ఉత్తరకాలీనాపాయసంయోగేచ నిష్ఠాహానిమాత్రమ్; నతుఫలహానిః; "అపాయాద్విరతశ్శశ్వన్నాశ్చవశరణాగతః" ఇతికాలవిళమ్బోక్తిః కాలవిశేషానవచ్ఛిన్నమోక్షోద్దేశ్యకప్రపత్త్యధికారివిషయా; దేహావసానేపిహిమోక్షమిచ్ఛతామనియతాయుషామాయుర్వృద్ధ్యా అపాయకృతోవిళమ్బోభవత్యేవ.

అస్యేషాన్తుకారిన్యాదకృతప్రాయశ్చిత్తానాంశిక్షయా ఇహైవకేచిదుపక్లేశాభవన్తీత్యాదిశాస్త్రసిద్ధయా, నివృత్తాపరాధానాముద్దిష్టేకాలేఫలప్రాప్తిరవివాదా. ప్రాయశ్చిత్తఞ్చాశక్తస్యపునః ప్రపదనమేవ. శక్తస్యతు ప్రతిపదోక్తం; ప్రపదనస్యాశక్తాధికారత్వాత్. నహిమోక్షోపాయేస్వశక్తఇత్యేవ సర్వత్రాసావశక్తః.

యద్యపిశక్తానామపిపునః ప్రపదనమేవ ప్రాయశ్చిత్తమితిస్వీకారేపి ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తశాస్త్రాణామన్యవిషయతయా సావకాశత్వాన్నాత్రావశ్యముక్తవ్యవస్థాస్వీకార్యా. తథాపిప్రపదనసామాన్యాదశక్తవిళమ్బాక్షమాధికారికత్వస్యౌచిత్యాత్, శరణాగతిలక్షణే అనన్యసాధ్యఇతిదర్శనాత్, లోకసఙ్గ్రహానురోధాచ్ఛశక్తే ప్రతిపదోక్తంకార్యమ్. తాత్కాలిక ప్రాతికూల్యేతు నప్రపత్తిర్భగవదభిమతిముత్పాదయతీతితన్నివృత్తిరఙ్గమ్; అత్రాద్యపక్షయోరపాయనివృత్తిహేతుత్వంసుగమమ్; తృతీయపక్షే ప్రాతికూల్యశబ్దోద్వేషపరః; తేనతత్కార్యహింసాదినివృత్తిరిత్యుపయోగవచనం నిర్వాహ్యమ్.

అథవా అపాయస్యానుకూల్య విఘాతస్య ప్రాతికూల్యవర్జనేన నివృత్తిరితి; యదిత్వపాయనివృత్తిరపాయాభిసన్ధివిరామః, తదా ప్రాతికూల్యవర్జనం తత్సఙ్కల్ప ఏవ. అనయోశ్చ నిబన్ధనం భగవతస్సార్వాత్మ్యజ్ఞానసహకృతస్వపారార్థ్యజ్ఞానమ్. తన్మూలకయోరేవానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోరఙ్గత్వేన తన్త్రబోధితత్వాత్,

అఙ్గభూతకార్పణ్యఞ్చ- అహిర్బుధ్న్యసంహితోక్త మాకిఞ్చన్యాద్యనుసన్ధానమ్. లక్ష్మీతన్త్రానుసారేణ తదధీనగర్వహానిః. కృపాజనకకృపణవృత్తిర్వా ; కృపోత్తమ్భకవ్యాపారత్వేన సర్వానుగమః. ఏతేన, దృక్క్రియావిహతేరేవ కార్పణ్యరూపత్వాదాకిఞ్చన్య రూపాధికారావిశేష ఇతి పరాస్తమ్ ; తదుద్బోధాదేరేవాఙ్గత్వాత్ ; తస్య చ తాత్కాలికశరణ్య కృపోత్తమ్భనే ఉపాయరూపప్రతిబన్ధకనివృత్తౌ చోపయోగః; ఆకిఞ్చన్యప్రతిసన్ధానాద్ధి దుష్కరోపాయాన్తరప్రవృత్తిర్నివర్తతే; అనన్యగతిత్వప్రతిసన్ధానాచ్చ కామ్యకర్మసుప్రవృత్తిః; ఇదమేవచ కార్పణ్యేనాప్యపాయానాం వినివృత్తి రిహోచ్యతే.

సచ కార్పణ్యస్య ఆకిఞ్చన్యజ్ఞానరూపత్వే భరన్యాసాభేదః; ఉపాయాన్తరానర్హత్వవిషయకజ్ఞానస్య కార్పణ్యరూపత్వాత్; ఉత్తరక్షణప్రభృతివ్యాపారానన్వయస్య భరన్యాసవిషయత్వాత్, భగవదీయస్య భరస్వీకర్తృత్వస్యాపి తత్రవిషయత్వాచ్చ; యద్యపి కారుణ్యోత్తమ్భనం ప్రపన్నవిషయే యదా స్వత ఏవ, నతుప్రపత్త్యాపి; తదా కార్పణ్యేన కారుణ్యోత్తమ్భనమితి నైవం వక్తుం శక్యమ్; సముప్రాధాన్యఞ్చైవం స్యాత్ ; సర్వోపాయానాం భగవత్కారుణ్యోత్తమ్భకత్వాత్ ; నహి ప్రపత్త్యా అపూర్వం కారుణ్యముత్పద్యతే; సంస్తమోహ్య

స్యాస్సహేతుకః, నతుస్వరూపమపి; తథాపిభక్తిసాధ్యకారుణ్యోత్త మ్భనానుగుణకారుణ్యోత్తమ్భనం యత్ప్రపత్తిసాధ్యమ్, తదనుగుణకారుణ్యోత్తమ్భనే కార్పణ్యస్యవినియోగోబోధ్యః.

విశ్వాసశ్చయద్యపిశాస్త్రప్రామాణ్యజ్ఞానాధీనః సర్వశాస్త్రార్థసాధారణః;తథాప్యనాదికాలసఞ్చితానన్తాపరాధానాం సకృత్కర్తవ్యేనలఘునోపాయేన అవిళమ్బేనబ్రహ్మేశాదిదుర్లభపదప్రాప్తిర్భవతీత్యేతదన్తరేణ పురుషకారగుణసమ్బన్ధవ్యాపారప్రయోజనగతినిరపాయత్వావర్జనీయత్వనిరుపాధికత్వసహకారినిరపేక్షత్వ స్వగతత్వరూపవిశేషపరామర్శం నాధ్యవసితుం శక్యమితిశాస్త్రే అర్థవాదత్వశఙ్కాస్యాత్.

అతస్తత్పరామర్శసాధ్యోభగవతాపి పశ్చాత్క్షోభయితుమశక్యోవిశ్వాసోత్రవిశిష్యాఙ్గముచ్యతే; తచ్చతత్కాలే నిష్కమ్పప్రవృత్త్యావుపయుజ్యతే; ఉత్తరకాలేచసంస్కారాధానద్వారా బుద్ధిదార్ఢ్యలోపాయాన్తరప్రత్యాశానివృత్త్యోః; మన్దవిశ్వాసానాన్తు పశ్చాత్తత్సమ్భవేపి తాఙ్శేషపూరణేనపూర్ణోపాయాఙ్కృత్వాభగవాన్ప్రతీక్షతీతితద్గుణపర్యాలోచనావతాం స్వాధ్యవసానం, "వృత్త్యైవభవతోయాతా భూయసీజన్మసన్తతిః । తస్యామన్యతమంజన్మ సఞ్చిన్త్యశరణంవ్రజ" ఇతిశాణ్డిల్యోక్తేశ్చైతదవగమ్యతే.

మహాత్త్వవిధిశ్చ - విజాతీయవిశ్వాసకారణవిమర్శవిధౌపర్యవస్యతి; యద్యపి నిష్కమ్పప్రవృత్త్యభావేపి ప్రపత్తినిష్పత్తేర్నావశ్యమేతదపేక్షా; తథాపిప్రపత్త్యాకార్యకరణే ఉత్తరకాలీనబాధాభావాపేక్షితః, తదుపయోగిత్వమేవ మహాత్త్వస్యవిమర్శనదశాయాం

బాధవిరోధిత్వపర్యవసన్నత్వాత్; ఏతేన తాదాత్విక మహావిశ్వాసే నైర్భరోపపత్తేరుత్తరకాలీనబాధవిరహాపేక్షేతినిరస్తమ్.

అతఏవోచ్యతే, "రాక్షసానామవిస్రమ్భాద్దాక్షిణేయస్యబన్ధనే । యథావిగళితాసద్యస్త్వమోఘాప్యస్త్రబన్ధనా । తథాపుంసామవిస్రమ్భాత్ప్రపత్తిఃప్రచ్యుతాభవేత్" ఇతి.

యదిపునస్తథాపుంసామితితాత్కాలికవిస్రమ్భవైకల్యాభిప్రాయం; పాశ్చాత్యోపాయాన్తరసంయోగోఽపినిష్ఠావిరోధ్యేవ; నతుప్రవృత్తిచ్యావకఇతివిభావ్యతే; తదాతాత్కాలికోపాయాన్తర సంయోగవిరోధిత్వమేవ; మహావిశ్వాసస్యతస్యతదేకశరణవ్రజ్యా విరోధిత్వేన త్యాగస్య విశిష్టవిధిపక్షేవిధేయత్వ స్వీకారాత్, సంయోగశ్చనప్రవృత్తిరూపః. తన్నివృత్తేః కార్పణ్యేనాపిసిద్ధేః, కిన్తుప్రత్యాశాత్మకః; తత్సాపేక్షతయాకార్యసాధనబుద్ధ్యాత్మకో వా "విశ్వాసస్సర్వదుష్కృతనాశనః" ఇతి ఫలకథనప్రాశస్త్యపరమ్;

గోప్తృత్వవరణంపునః పురుషార్థత్వ సమ్పాదనాయ. నహి సుఖాదిరూపత్వేనపురుషార్థతాక్లృప్తా; అవయవశక్తి వ్యతిరేకేణ అతిరిక్త శక్తికల్పనేగౌరవాత్; కిన్తుపురుషార్థ ప్రార్థనావిషయత్వమ్; తచ్చ భగవతస్తద్విషయే స్వకృతిసాధ్యత్వ ప్రకారకేచ్ఛాజననే ఉపయుజ్యతే; నపునః, "గోప్తృత్వవరణం నామ స్వాభిప్రాయనివేదనమ్" ఇత్యుక్త్యాస్వాభిప్రాయజ్ఞాపనమేవ ప్రయోజనమితిమన్తవ్యమ్; తస్యసర్వజ్ఞత్వాత్; "సర్వజ్ఞేఽపిచవిశ్వేశే యాచ్ఞావిజ్ఞాపనాదిభిః । తత్తదిష్టప్రదితాస్యాత్ప్రీతిరేవవివర్ధతే," అతోఽస్తిహ్యాసాం వ్యక్తానాముపయోగః.

త్రిజటోపదేశే షడ్భ్యాఙ్గతా౽ప్రపత్తేర్దర్శితా; విభీషణప్రపత్తౌ రావణాయాపిహితోపదేశత్వాత్ అనుకూల్యసఙ్కల్పస్య, (౧) "పరిత్యక్తామయాలఙ్కా" ఇతి హితోపదేశా౽సహిష్ణురావణసంసర్గపరిహారేణ ప్రాతికూల్యవర్జనస్య, (౨)"రావణోనామదుర్వృత్తః" ఇత్యాదినా ప్రబలతమవిరోధికథనాత్ కార్పణ్యస్య, నిశ్శఙ్కసమీపగమనాత్, (౩)"సర్వలోకశరణ్యాయ రాఘవాయ" ఇతికథనాత్ (౪) "విభీషణోమహాప్రాజ్ఞః" ఇతివిశ్వాసమూల ప్రజ్ఞావత్త్వావగమాచ్చ మహావిశ్వాసస్య, "భవన్తంశరణంగతః" ఇత్యుపాయవరణాన్తర్గతస్య గోప్తృత్వవరణస్యోపాయవరణ సామర్థ్యాద్విజ్ఞానమాత్ర పరత్వేనర్థకత్వాత్, "నివేదయత" ఇతిపదాచ్చనిక్షేపస్య చప్రతీతేః షడఙ్గత్వం సుగమమ్.

నచైతేషాంసముచ్చితస్వభావతా. అఙ్గత్వశ్రవణవిరోధాత్; సకలాఙ్గోపసంహారేహికామ్యంకర్మసిధ్యతి; అతఃప్రపత్తికాలేనియతానామప్యేషాం తదుత్తరనియతత్వాభిప్రాయేణ కేషాఞ్చిత్సముచ్చితస్వభావత్వవాదః; న్యాయప్రాప్తశ్చసకృత్త్వం నిరపవాదమ్. "సకృదేవహిశాస్త్రార్థః" ఇత్యాదివచనేనాపి ఇహాభ్యనుజ్ఞాయతఇతి. సకృదేవేయంప్రపత్తిః కార్యా; అతఏవహితదుపకారకాణామప్యంగానాం సకృత్త్వంసిద్ధమ్.

అయమత్రసర్వవిధిసిద్ధోనుష్ఠేయార్థః;సదాచార్యోపదేశాధీనమన్త్రార్థజ్ఞానవాన్ముముక్షుః, అవిళమ్బితాభిమతఫలసిద్ధావస్వస్యోపాయాన్తరశూన్యతామాలోచ్యనిరతిశయశోకావిష్ట ఆచార్యేణానుజ్ఞాతోగురుపరమ్పరామనుసన్ధాయఅనన్తాపరాధనివహాపూరితస్య మమ

(౧) రా-యు- ౧౭-౨౨. (౨) రా-యు-౧౭-౧౦.
(౩) రా-యు-౧౭-౧౭. (౪) రా-యు-

నిరఙ్కుశస్వతన్త్రభగవత్సమాశ్రయణసిద్ధాన్తరేణభగవతీం మా తరంకశ్చనోపాయః, అతస్త్వచ్ఛేషభూతస్యమమభగవదాభిముఖ్యసమ్పాదనేనయద్రక్షణం తత్ఫలంతవైవేతి, తవైవభగవదాభిముఖ్యసమ్పాదనేనమద్రక్షణభరః; అతస్త్వమేవ భగవదాభిముఖ్యం సమ్పాదయేతి శ్రియంప్రపద్య,

తయాసమ్పాదితభగవదాభిముఖ్యోద్వయమనుసన్దధత్, తదర్థఞ్చ నిఖిలహేయప్రత్యనీకసత్యజ్ఞానానన్దైకస్వరూపవాత్సల్యసౌశీల్యాదిసమస్తకల్యాణగుణాకర కిరీటమకుటాదిసర్వాభరణభూషిత నిరతిశయౌజ్జ్వల్యసౌగన్ధ్యసౌకుమార్యాదిగుణగణదివ్యమంగళవిగ్రహ శ్రీమన్నారాయణ అనాదికాలంత్వదాజ్ఞాతస్సంసారేపతితోఽహం త్వత్కారుణ్యామూలకటాక్షసంపాదితాచార్యసమాశ్రయణలబ్ధతత్త్వజ్ఞాన తయానేతః పరంవిధినిషేధరూపాం త్వదాజ్ఞామతినివర్తిష్యే; అనన్యాపరాధాలయత్వేయనానధికారిత్వాత్ జ్ఞానాదివిరహాచ్చనాహముపాయాన్తరానుష్ఠానార్హః, నచప్రయోజనాన్తరపరః; సమ్బన్ధాదిభిస్త్వమేవ రక్షకత్వేనాధ్యవస్యామి.

యతోఽహంత్వదేకశేషః మద్రక్షణఫలఞ్చ శేషిణస్తవైవ,అతస్స్వతన్త్రేణస్వరక్షణే స్వరూపాయోగ్యస్య అకిఞ్చనతయాస్వయత్నసామాన్యాయోగ్యస్య మమరక్షాభరశ్శేషిణస్తవైవమయాచత్యక్తంభరం పునర్మమశిరసినాధ్యారోపయేథాః. కిన్తు సర్వసాధారణ్యేన ఉపాయాన్తరావలమ్బనేన రక్షకస్త్వమేవ మమోపాయాన్తరస్థానే స్థిత్వాతన్నైరపేక్ష్యేణమద్భరం స్వీకృత్యమాంస్థూలసూక్ష్మప్రకృతివినిర్మోకపూర్వకసవిభూతికభగవదనుభవజనిత ప్రీతికారితకైఙ్కర్యై

ణత్వాత్సన్తోషాధాయకం కుర్విత్యనుసన్దధత్ భగవానేవైవం స్వచర
ణారవిన్దశరణాగతిం స్వశేషభూతేన మయా స్వార్థమకారయత్.

అతస్సఏవముపాయః, సత్యియమపి ప్రపత్తిరిత్యనుసన్ధాయ
భగవతా భరస్య స్వీకృతత్వాన్నమమేతః పరమిష్టప్రాప్తయే అనిష్ట
నివృత్తయే వాకిఞ్చిత్కర్తవ్యమవశిష్యత ఇతి నిర్భరత్వమనుసన్ధాయ
అన్తఃపురపురన్ధ్రిన్యాయేన అనన్యోవర్తేతేతి. ఏవం ప్రపన్నస్య ప్రారబ్ధ
బన్ధకీభూతదుష్కృతవిశేషాభావే ఇహాపి నిరపాయకైఙ్కర్యం సిధ్యతి.

యః పునర్యావజ్జీవం త్వత్కైఙ్కర్యైకనిరతం మాం కురుష్వ,
మా చాపరాధోభూదితి ప్రపత్తిదశాయామేవ ప్రార్థయతే; తస్యాపి
తత్ప్రతిబన్ధకీభూతదుష్కృతవిశేషం నివర్త్య భగవానేవ నిరపాయేషు
కైఙ్కర్యేషు తన్నియచ్ఛతీతి ప్రపత్తిశాస్త్రార్థనిష్కర్ష ఇత్యాహుః.

నను, ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదయః కిం సన్నిపత్యోపకారకాః ;
ఆరాదుపకారకా వా ; నాద్యః, కరణశరీరనిష్పాదకత్వవిరహాత్, త
త్సంస్కారకత్వాభావాచ్చ; అవఘాతాదీనాం హి తుషవిమోచకాది
ద్వారాస్తియాగనిర్వర్తకత్వమ్; ప్రోక్షణాదీనాఞ్చ తాదృశవ్రీహిసం
స్కారకత్వమ్.

న చానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోరభావే సమాం
హింసిష్యతీత్యేవేతి బుద్ధ్యా నిక్షేపేన ప్రవర్తేతేతి తయోః కార్పణ్యావిర
హే అధికారాప్రతిసన్ధానాన్నైష్ఫల్యాశఙ్కయా న ప్రవర్తేతేతి తస్య సత్య
ప్యధికారప్రతిసన్ధానే విశ్వాసాభావే నైష్ఫల్యాశఙ్కాసమ్భవాత్, వి
శ్వాసస్య "అప్రార్థితో న గోపాయేత్" ఇతి ప్రార్థనావిరహే నిక్షేపస్య
నిష్ఫలత్వాన్న తత్ర ప్రవృత్తిస్స్యాదితి ప్రార్థనాయాశ్చ నిక్షేపనిర్వర్త
కత్వాత్సన్నిపత్యోపకారకత్వోపపత్తిరితి వాచ్యమ్.

ఈదృశరీత్యాసన్నిపత్యోపకారకత్వాభ్యుపగమే ప్రయాజాదీనామపి తదాపత్తేః; నహి ప్రయాజాద్యభావే దర్శపూర్ణమాసౌ ఫలం సాధయత ఇతి, యది చ తదభావే తాభ్యాం ఫలాసిద్ధిరజ్ఞస్య జ్ఞానప్రాప్త్యేతి ప్రథమదృష్టోపకారోద్దేశేనైవ తద్విధానావశ్యమ్భావాదారాదుపకారకత్వం తేషామిత్యుచ్యతే, తతోఽత్రాప్యానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనగోప్తృత్వవరణవిశ్వాసమహత్త్వానామన్తరేణాజ్ఞత్వావగమం న తదభావే నైష్ఫల్యజ్ఞానసమ్భవ ఇతి తుల్యమ్.

అథ లోకే ఆనుకూల్యాదిరహితే రక్ష్యత్వాదర్శనాత్తదభావే ఫలాసిద్ధిర్జ్ఞాతా; న తు ప్రయాజాద్యభావే ఫలాసిద్ధిః ప్రమాణాన్తరావగమ్యేతి విశేష ఇతి చేత్; కృతం తర్హ్యాద్యానుకూల్యాదివిధానేన, "ప్రపత్తేః క్వచిదప్యేవం పరాపేక్షా న విద్యతే" ఇతి వచనైస్సహకారినైరపేక్ష్యప్రతీతేస్తద్విధానమావశ్యకమితి చేత్, తర్హి కథం ప్రవృత్త్యుపయోగిత్వమ్; తథాపి చ ప్రవృత్త్యుపయోగిత్వమానుకూల్యసఙ్కల్పప్రతిసన్ధానస్యైవ స్యాత్; న వా విశ్వాసాదివత్ప్రవృత్త్యుపయోగితా వచనసిద్ధా.

అతికారుణికానాం ప్రతికూలవిషయేపి రక్షకత్వదర్శనాన్నైష్ఫల్యశఙ్కామాత్రమేవేతి చేత్, తథాప్యానుకూల్యసఙ్కల్పాదీనాం విశ్వాసోపయోగిత్వమేవ స్యాత్, న న్యాసోపయోగితా; యద్యప్యనుకూలాన్రక్షతీతి విశ్వాసో వినాప్యానుకూల్యం సమ్భవతి; తథాప్యనుకూలాన్నో రక్షిష్యతీతి విశ్వాసో న భవత్యేవ. స ఏవ హి ప్రవృత్త్యుపయోగీ విశ్వాస ఇతి;

నను ప్రపత్తేరుపాయాపాయసంసర్గాసహత్వవిశిష్టాయాః ఫలోద్దేశ్యకత్వవిశిష్టాయా విధానాత్తదుపయోగిత్వమానుకూల్యాదీనామ్,

తాత్కాలికాపాయనివృత్తిర్హి ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదిసాధ్యా; ఉపాయాన్తరనివృత్తిః కార్పణ్యేన, తత్ప్రత్యాశానివృత్తిర్మహావిశ్వాసేన; పురుషార్థత్వాపాదకత్వాత్ గోప్తృత్వవరణస్య, పురుషార్థోద్దేశ్యత్వం గోప్తృత్వవరణేనేతి విశిష్టకరణశరీర నిర్వర్తకత్వాత్, అఙ్గానాంసన్నిపత్యోపకారకతేతిచేన్న, తాదృశప్రపత్తివిధానాసిద్ధేః.

అస్తి (౧) "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ" (౨) "సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య" (౩) "ముముక్షుర్వై శరణమహంప్రపద్యే" ఇత్యాదికః, తాదృశోవిధిః; సర్వధర్మానిత్యత్రవిశిష్టవిధిపక్షస్యాపి స్వీకారాత్, మన్త్రాణామప్రాప్తార్థత్వే విధాయకతాయాశ్శతశోఙ్గీకారాదితిచేన్న, ఉపాయసంసర్గాసహత్వ విధానస్య తత్కాలే అపాయనివర్తకతయా ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదితఏవతత్సిద్ధే స్తద్విధివైయర్థ్యాత్.

నచ, ఉపాయాపాయసంసర్గః ప్రపత్తిప్రతిబన్ధకఇతిజ్ఞానమప్యఙ్గమ్, పక్షాఙ్గాదివిరోధాత్; "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాంస్థితిమాస్థితః" ఇత్యత్ర తాత్కాలికోపాయాపాయనివృత్తిమాత్రాప్రతీతేశ్చ; నచమధ్యమాంస్థితిమాస్థిత ఇతిశ్రవణాత్ మధ్యమస్థితి సంకల్పసహకృతతాత్కాలికోపాయాపాయ ప్రవృత్తినివృత్త్యోరేవ తత్ర ప్రతీతిః; మధ్యమస్థితిసఙ్కల్పస్యాప్యఙ్గత్వాపత్తేః.

నచ, అసావానుకూల్య సఙ్కల్పఏవ, ఉపసంహారే అపాయోపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాంస్థితిమాస్థిత ఇత్యుక్తివైయర్థ్యాత్; ఏతేన, "మామేవశరణంప్రాప్య మధ్యమాంస్థితిమాస్థితః" ఇత్యన్వయఇత్యపాస్తమ్; "ముముక్షుర్వై" ఇత్యత్రచమోక్షోద్దేశేనశరణాగతివిధానేపి తదుద్దేశ్యక ప్రవృత్తేస్తద్విషయక కామనామాత్రేణోపపత్తేర్నప్రార్థనాపేక్షా; నచ కామనైవప్రార్థనా, విధేయత్వానుపపత్తేః; ఉపా

(౧) (౨) గీ-౧౮-౬౬. (౩) శ్వేతా.

యాపాయ సంసర్గాభావయోశ్చ కరణశరీరనివిష్టతా నక్వాప్యాచార్యైరుక్తా; ప్రతిబన్ధకాభావతా తుస్యాత్.

తథాచయత్ర యత్ర స్వతస్సిద్ధః ప్రతిబన్ధకాభావః, తత్రప్రపత్త్యాఫలోత్పత్తౌ బాధకవిరహ ఇతి సమ్భావితస్వభావత్వైవ సమ్పాదితా స్యాత్; నచ, అనుకూల్యసఙ్కల్పాద్యధీనఏవ ప్రతిబన్ధకాభావః కార్యోపయోగీతిశక్యంవక్తుమ్; ప్రతిబన్ధకస్యైవ కార్యానుత్పాదప్రయోజకత్వేనతదభావేశక్త్యసఙ్గీకారాత్, పురుషార్థోద్దేశ్యకత్వస్యాపి కరణశరీరఘటకత్వేచ పురుషార్థప్రార్థనాయా అపితద్ఘటకత్వాత్, అఙ్గత్వమేవలుప్యేత; అతోనోక్తదిశాసన్నిపత్యోపకారకత్వసమ్భవః; నాప్యానుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోర్నిక్షిప్తవ్యాత్మగతాపాయ నివర్తకతయా హవిస్సంస్కారకత్వమితియుక్తమ్; నిక్షేపస్యైవ, “ఆత్మానంమయినిక్షిపేత్” ఇత్యాదావద్వితీయయా ఆత్మసంస్కారకత్వావగమాత్, భగవదధీనఫలాధారత్వయోగ్యతాసమ్పాదకత్వేన మోక్షసాధనతావాదోపపత్తేః.

న చాత్మోద్దేశేనతయోర్విధిర్దృశ్యతే; యేనాదృష్టోపకారకత్వేపిసమ్మార్గాదివత్సన్నిపత్యోపకారకతాకల్ప్యేత, నహాభరన్యాసమాత్ర రూపాయాంమోక్షాన్య ఫలార్థప్రపత్తావాత్మనోహవిష్ట్వమస్తి; కర్తృసంస్కారత్వహవిస్సంస్కారత్వ ఫలిసంస్కారత్వాన్యతమనిశ్చాయకఙ్చనోపలభామహే; నచవిశేషాభావః; నాచార్యనిష్ఠాయాంతత్సత్త్వాత్, యదాహ్యాచార్యేణ పృథక్శిష్యముద్దిశ్య ప్రపత్తిరనుష్ఠీయతే; తదాగురుణాఫలిసంస్కారత్వే హవిస్సంస్కారత్వే వానానుకూల్యసఙ్కల్పః కార్యః, కర్తృసంస్కారత్వేతు కార్యః-కర్తృత్వస్య తేనవినాపిసిద్ధేః.

పపనాగివత్ఫలిసంస్కారతాస్వధ్యవసానేతి చేన్న, అఙ్గప్రధానయోస్సమానకర్తృకత్వస్యౌత్సర్గికస్యాబాధాయ హిరణ్యమాలిత్వాదివత్కర్తృసంస్కారకతాయా ఏవాశ్రయితుముచితత్వాత్; న చపపనేపిజాతేష్ట్యాసమానకర్తృకత్వవిరోధస్సాన్యదేవేతితౌల్యమ్; ప్రకృతౌనిశ్చితేకర్తృఫలిసంస్కారత్వేజాతేష్టౌకర్తృఫలినోర్భేదాత్, తదసతిదేశాత్.

ఇహాచ, "నిక్షేపాపరపర్యాయో న్యాసఃపఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇతిన్యాస సామాన్యోద్దేశేన పఞ్చాఙ్గత్వవిధానేన స్వతన్త్రప్రపత్త్యాచార్యనిష్ఠయోః ప్రకృతివికృతిభావవిరహాత్, "కృతానుకూల్యసంకల్పః ప్రాతికూల్యంవివర్జయన్" ఇత్యాదౌసమానకర్తృకతాయాంవచనసిద్ధత్వాచ్చ.

నచైతత్స్వతన్త్రప్రపత్తిమాత్రవిషయమిత్యత్ర కిఞ్చిన్మానమస్తి; అస్తుతర్హ్యాకర్తృసంస్కారఏవ; నైవం, ప్రాగేవప్రపన్నస్య గురోస్స్వతఏవ అపాయాన్నివృత్తత్వాత్; తాత్కాలికానుకూల్యసంకల్పవైయర్థ్యాత్; నచ తాత్కాలికానుకూల్యసంకల్పసాహిత్యేనాపాయనివృత్తిస్సంస్కారోనియమవిధేరితిశఙ్క్యమ్; అఙ్గత్వబోధకవచనస్యోభయత్రవ్యాపారకల్పనాప్రసఙ్గాత్;

వ్రీహీనవహన్తీత్యాదౌ తుషవిమోకస్య క్రతూపకారకతాయానిశ్చితత్వాత్, అవహననసాధ్యఏవతుషవిమోకస్తథేతినియన్తుం శక్యతే; ఇహత్వపాయనివృత్తేః ప్రపత్త్యుపయోగితానమానాన్తరసిద్ధా;

నచప్రోక్షణాదేర్వ్రీహిసంస్కారకతాయాస్సంస్కారస్యచ యాగోపయోగితాయాఃప్రకరణసహాయవాక్యసబోధసదుపపత్తిః;

అవహననవిధావపినియమస్య అదృష్టజనకతాయాః, అదృష్టస్య చ యాగోపయోగితాయా బోధ్యత్వేపీతి వాచ్యమ్.

ఆనుకూల్యసంకల్పస్య హి యది ప్రపత్త్యుద్దేశేన విధిః, తర్హి నియమవిధిః; యద్యపాయనివృత్త్యుద్దేశేన విధిస్తర్హి, అపాయనివృత్తేః ప్రపత్త్యుద్దేశేన విధిరపేక్షితః; ఆనుకూల్యసంకల్పేన భగవత్సార్వాత్మ్యజ్ఞానమూలకత్వనియమో విధేయః.

అథ "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ" ఇతి ప్రపత్త్యుద్దేశేన ఉపాయాపాయత్యాగవిధిః, "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు" ఇతి తదుద్దేశేన ఆనుకూల్యాదివిధిః, "అస్తస్మిన్తోహం సర్వేషామ్" ఇతి ప్రయోజకనియమవిధిరిత్యనేకవిధికల్పనాగౌరవమ్. ఉపాయాపాయ నివృత్త్యానుకూల్యసఙ్కల్ప భగవత్సార్వాత్మ్యజ్ఞానాదీనామనేకేషామఙ్గతయా షడఙ్గసంయుతత్వోక్తివిరోధశ్చ.

"న్యాసః షడఙ్గసంయుతః" ఇత్యస్యానుకూల్యద్వయం శే అఙ్గత్వానువాదకత్వం ప్రార్థనాంశే తద్విధాయకత్వమితి వైరూప్యమ్; ఫలప్రదానోపయుక్తతాయా ఏవ "గోప్తృత్వవరణం నామ" ఇత్యాదినా బోధితత్వేన, అఙ్గత్వస్యాఽబోధితత్వాత్; "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ" ఇతి చ న ప్రపత్త్యుద్దేశేన ఆనుకూల్యాదీనాం విధిః; నిక్షేపస్యాపి తత్ర విధానాత్,

నాపి ప్రయోగవిధిః; సాఙ్గప్రధానేన ఫలం భావయేదిత్యాకారకస్సాఙ్గప్రధానవిషయం కార్యమిత్యాకారో వా హి సః; ఇహ చాఙ్గవిశేషణం ప్రధానమితి కథమసౌ ప్రయోగవిధిస్స్యాత్, ద్వితీయస్త్వాచార్యాణామనభిమతః; ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్నివృత్త్యాదినా ఉపకారకథనవైయర్థ్యఞ్చ తథా సతి స్యాదితి నైతేషామఙ్గతా పక్ష ఏవ ఇతి చేత్, అత్రాహుః,

"నహి ప్రమాణసిద్ధార్థో వికల్పేన విధీయతే । ఆవశ్యకత్వం పఞ్చానామనేకవచనోదితమ్" అతోఽస్తు తావదానుకూల్యసంకల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోరారాదుపకారకతా.

ఉక్తం హి న్యాసవింశతివ్యాఖ్యానే ఆచార్యైః; ఆనుకూల్యసఙ్కల్ప వత్ప్రాతికూల్యవర్జనసఙ్కల్పస్యాపి భగవదఙ్గీకారౌపయికత్వేనేతి; నచైవమ్, "ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు వినివృత్తిరపాయతః" ఇతి ఉపకారప్రదర్శనాసఙ్గతిః; తస్య నాన్తరీయక ఫలాన్తరప్రదర్శనేన సఙ్కల్పస్తుతిపరత్వాత్.

ఉక్తఞ్చ తత్రైవ; ఆనుకూల్యేతరాభ్యామిత్యత్ర తు తాత్కాలికాపాయనివృత్తిస్సఙ్కల్పవిశేషనాన్తరీయకత్వాదుచ్యత ఇతి కార్పణ్యస్యాపి కారుణ్యోత్తమ్భనార్థత్వకథనాత్, ఆరాదుపకారకత్వం సుగమమ్; గోప్తృత్వవరణస్య తు పురుషార్థత్వసమ్పాదకత్వకథనేపి తస్య స్వతోఽప్రయోజకత్వాత్, ఫలప్రదానౌపయికత్వమేవ వక్తవ్యమ్; విశ్వాసగతమహత్త్వస్యాపి యావజ్జీవం బాధాభావే పర్యవసానస్య నిక్షేపరక్షాయాం కథనాత్సిద్ధమేవ తత్; "కార్పణ్యేనాప్యుపాయానాం వినివృత్తిరిహేరితా" ఇతి వచనం పశ్చాదప్యనన్యోపాయతాయాముపయుజ్యత ఇత్యనేన స్తుత్యర్థమితి దర్శితమ్.

నచ పఞ్చానామపి విద్యానుష్ఠానకాలే ఉపయుక్తత్వోక్తిమాత్రం సన్నిపత్యోపకారకత్వసాధకమ్; సన్నిపత్యోపకారిణామపి భిన్నకాలీనత్వదర్శనాత్, ఆరాదుపకారిణామపి ప్రధానకాలీనత్వదర్శనాచ్చ; అథవా పునరస్తు సన్నిపత్యోపకారిత్వమేవ, గోప్తృత్వవరణవ్యతిరిక్తానాం చతుర్ణాముపాయాన్తరసంసర్గనివృత్త్యనుచిత చరితాభిసన్ధివిరామశఙ్కానివృత్తీనాం చేతనగతానామేవ ద్వారత్వకథనాత్; ఆరా

దుపకారిణాంహి అపూర్వస్థానీయసహకారిభూత భగవత్ప్రీతిజనకత్వ మేవ; తేషాఞ్చకర్తృసంస్కారత్వం కరణసంస్కారత్వంవా.

నచైవమానుకూల్యసఙ్కల్పాది శూన్యవిషయేపి ప్రపత్త్యను ష్ఠానస్యసాఫల్యప్రసఙ్గః. ఇష్టత్వాత్; నహి, పశుమనుష్యపక్ష్యాదీ నాంనిరుక్తానుకూల్యసఙ్కల్పాదిసమ్భవః, "నమన్త్రోన్మత్తపతితాభిశస్త క్రూరనాస్తికాః। నానర్థికానచాజ్ఞాతాః కర్తవ్యా మన్త్రగామినః" ఇతిమన్త్రదాననిషేధస్య తదుద్దేశేనప్రపత్త్యనుష్ఠాననిషేధే తాత్ప ర్యాద్వా;నతథాధికారివిషయ ఏవాచార్యకృత ప్రపత్త్యనుష్ఠానస్య మోక్షహేతుత్వాత్.

అన్యథానిరవధికదయాళోః కస్యచిదాచార్యస్యసర్వార్థ ప్రప త్త్యనుష్ఠానే సర్వేషామప్యేకదైవముక్తిప్రసఙ్గాత్; గురోశ్చప్రాక్సి ద్ధస్యాప్యానుకూల్యసఙ్కల్పస్య తత్కాలేనుసన్ధానం సమ్భవత్యేవ.

నహిస్వతన్త్రప్రపత్తావపిసర్వత్రతత్కాలఏవ భగవత్సార్వా త్మ్యజ్ఞానమూల ఆనుకూల్యసఙ్కల్పస్సమ్పాద్యతే; కిన్తుతదనుసన్ధాన మాత్రంతత్కాలేనియతమ్; అతఏవసాఙ్గానుష్ఠానమానుకూల్యసఙ్క ల్పాద్యర్థానుసన్ధానేనసహగురుపరమ్పరోపసత్తి పూర్వకద్వయవచన ముఖేనస్వరూపఫలసమర్పణగర్భభరన్యాసానుష్ఠానరూపమిత్యుక్తమ్; కథమన్యథాసాఙ్గప్రపదనస్య సకృత్కర్తవ్యతోక్తిః; గోప్తృత్వవర ణన్తుతత్కాలఏవసమ్పాద్యమ్.

యదిపునస్సాఙ్గేత్యత్రఅఙ్గశబ్దః -అసాధారణాఙ్గపరః; సాధార ణాఙ్గసహితతదనుష్ఠానప్రకారస్తునరదాచార్యోక్త్యా స్ఫుటీకృతఇత్యు చ్యతే; తథాపిసిద్ధస్థలే తదనుసన్ధానరూపమేవన్యాయాదవధార్యతే;

అస్తువావినిగమనావిరహాత్, కర్తృఫలోభయసంస్కారకత్వమ్; సర్వానుపపత్తిపరిహారేణ వచనసిద్ధమఙ్గత్వం నహాతవ్యమిత్యాచార్యాణామాశయ ఇతి.

ఆకారానుయాయినస్తు, అఙ్గశబ్దశ్శాస్త్రకారైః పరోద్దేశ్యకకృతికారకత్వేన విహితే సఙ్కేతిత ఇతి, ఏతావన్మాత్రేణ న సర్వత్ర స ఏవార్థః ప్రత్యేతవ్యః; కిన్త్వవయవవాచ్యోయమఙ్గశబ్దః అప్రధానే లక్షణయా ప్రయుజ్యతే; తథాచ "ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాం స్థితిమాస్థితః" ఇత్యానుకూల్యసఙ్కల్పాద్యధీనోపాయాపాయనివృత్తిమతోధికారీ ఇత్యుచ్యతే; మామేకం శరణం వ్రజేతి విశ్వాసవిశిష్టస్వీకారో విధీయతే; స్వీకారశ్చ ప్రార్థనాన్వితో న్యాసః; "మామేవాన్తే" ఇతి ఫలనిర్దేశః; అథాధికారోక్తిగమ్యాం స్వీకారోపాయతాం వారయితుమాహ (షడఙ్గమిత్యాదినా)

తముపాయం మామిత్యుక్తం స్వీకారస్య భగవద్గతోపాయభావనిరూపకతాసమ్పాదకత్వాదానుకూల్య సఙ్కల్పాదిమతా కృతస్యైవ తస్య తథాత్వాత్తస్యాధికారత్వముపపద్యతే; అష్టాఙ్గయోగతౌల్యేన స్తుత్యర్థశ్చాయం షడఙ్గత్వోపదేశః; ఏవఞ్చ అఙ్గశబ్దే శరణాగతిశబ్దే చ లక్షణా న దూష్యతి; అన్యథా మామేవ శరణం ప్రాప్యేత్యనేనైవ శరణాగతేర్విహితత్వాత్, అప్రాప్తానామఙ్గానాం విధేయత్వాద్వైరూప్యం స్యాత్, ఉపాయశబ్దస్య చ ప్రయోగే లక్షణా.

ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాద్యధీనాయా ఏవోపాయాపాయనివృత్తేరధికారత్వమితి జ్ఞాపనశ్చ షడఙ్గత్వోపదేశప్రయోజనమ్, ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాద్యధీనాయా ఏవోపాయాపాయనివృత్తేరధికారత్వే తస్యైవత

దఙ్గత్వం దుర్వారమిత్యత స్తస్యాఽన్యప్రయుక్తతామాహ (అస్తస్మి తోఽహమిత్యాదినా)

అధ్యయనసమ్పాదితార్థజ్ఞానస్యైవ క్రతూపకారత్వేపి స్వవిధిప్రయుక్తమధ్యయనం యథా న క్రత్వఙ్గమ్, తథానుకూల్యసఙ్కల్పస్సార్వాత్మ్యజ్ఞానప్రయుక్తస్వఫలానుకూల్యాచరణద్వారా స్వతన్త్రభగవత్ప్రీత్యర్థ ఏవేతి జ్ఞాపయితుమానుకూల్యం సమాచరేదిత్యుక్తిః, కార్పణ్యస్యోపాయనివృత్తిసమ్పాదకతయా అధికారిరూపత్వే ఫలభరన్యాసేతరస్వవిషయత్వం నియతమ్; "అహమస్మ్యపరాధానామాలయోఽకిఞ్చనోఽగతిః" ఇతి శరణాగతిలక్షణదర్శనాత్.

విశ్వాసస్యాపి ప్రవృత్తిహేతుతయాఽధికారత్వేపి విశ్వాసహేతుభూతగుణవత్త్వాధ్యవసాయాత్మకత్వం భరన్యాసస్యాస్తీతి విశ్వాసస్య విధేయత్వమ్; ఏతజ్జ్ఞాపయితుమేవ ఆచార్యైస్తత్రతత్ర విశ్వాసపూర్వకత్వవిశ్వాసరూపత్వే ఉభే అపి దర్శితే; విశ్వాసపదానుకూల్యసఙ్కల్పాదేర్వ్యవహితప్రాగ్భావిత్వనియమ ఇతి విశేషః "రక్షిష్యతీతి నిశ్చిత్య" ఇత్యనేన సూచితః; "పురుషోత్తమం దేవదేవమ్" ఇతి భరన్యాసస్యాపి విశ్వాసరూపతా సూచితా; ఏతదభిప్రాయేణైవ "విశ్వాసస్సర్వదుష్కృతనాశనః" ఇత్యుక్తిః.

ప్రార్థనాన్వితస్తు భరన్యాసో భగవదుపాయభావనిరూపకతాప్రయోజక ఇతి తత్ప్రాధాన్యమ్; భరన్యాసస్య చ స్వప్రవృత్తిస్వరూపయోగ్యతావిరహరూపతయా వరణాపేక్షయాపి ప్రాధాన్యమ్; ఏవఞ్చ స్వాధికారప్రతిసన్ధానస్యాప్యనధికారశఙ్కానివర్తనద్వారా ప్రవృత్తిహేతుత్వాత్ క్వచిదానుకూల్యసఙ్కల్పాద్యనుసన్ధానమ్ ; "ప్రాతి

కూల్యంపరిత్యక్త మానుకూల్యఞ్చసంశ్రితమ్ । మయాసర్వేషుభూతేషు యథాశక్తియథామతి । అపాయేభ్యోనివృత్తోఽస్మి పాతకేభ్యోభవోదధౌ" ఇత్యాద్యాక్రియతే భగవదాభిముఖ్యేన; తదనుసన్ధానస్తు ఐహికనిరపాయకైఙ్కర్యస్యాపిఫలత్వేనలిప్సాస్థలఏవ. "త్వదపచరణతస్సన్నివృత్తోఽస్మిగాఢంత్వత్సేవైకాగ్రధీస్స్యామ్" ఇతిహ్యుక్తమ్.

అపాయానుత్పత్తేరివాఽపాయనాశకస్మృత్యుత్పత్తేరపిప్రార్థనాసమ్భవాత్, న"తథాప్యత్రప్రవృత్తిర్యా త్వత్సత్రౌతేస్సావినశ్యతు" ఇత్యస్యాసఙ్గతిః, ప్రవృత్తిశబ్దః కాదాచిత్కత్వసూచనార్థః; యథాశ్రుతార్థకత్వే ఉత్తరప్రవృత్తిశబ్దవైరూప్యాపత్తిః; ప్రవృత్తిమాత్రస్యాజ్ఞాపరిపాలనరూపత్వాసమ్భవాత్, ఉత్తరత్రప్రవృత్తిశబ్దస్యయథాశక్తికతిపయానుష్ఠానసూచకత్వాత్, ఉపకారస్మృతిరూపంవా, తస్యాపిభగవత్కారితత్వాత్; పూర్వాపరాధినాలోకే శరణాగతౌ క్రియమాణాయాంస్వాభిసన్ధిప్రకాశనస్యదర్శనాత్తదనుసారేణవా. అన్యథాఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదీనామఙ్గత్వేపి తదనుసన్ధానస్యాఙ్గత్వాదనిర్వాహః.

అథద్వయస్య తృతీయయాకరణత్వ ప్రతీతేస్తదర్థమనుసన్ధానమఙ్గమితితస్యాఙ్గాఙ్గత్వేమానాభావాత్, శరణంవ్రజేదిత్యత్ర ఆనుకూల్యసఙ్కల్ప ప్రాతికూల్యవర్జనయోరనుక్తేః; "ఆత్మానంమయినిక్షిపేత్" ఇతినిక్షేపమాత్రకథనాచ్చ, గుణానాఞ్చపరార్థత్వాదితిన్యాయాచ్చ. అథ "ప్రపద్యమానోమాం నిత్యందేవంవాపురుషోత్తమమ్। ఇత్యేవమనుసన్దధ్యా చ్ఛన్దమానోజితేన్ద్రియః । ఇత్యేవమనుసన్ధాయ మాంప్రపద్యేతవైగతిమ్" ఇతివచనానుసన్ధానస్యాఙ్గత్వమ్ ; తస్య

తథాసత్యుత్తరకాలీనోపాయనివర్తకస్మృతి ప్రతిసన్ధానస్యాప్యఙ్గత్వప్రసఙ్గాత్.

ఏవముపాయప్రవృత్తౌ ఆజ్ఞాపాలనత్వానుసన్ధానస్య తథాసాధుసమర్థితా షడఙ్గతా, అథ షడఙ్గత్వవచనముక్తేషు షట్సు అఙ్గాఙ్గిజ్ఞానవిభాగమాత్రార్థమ్; నపునరధికసఙ్ఖ్యావ్యవచ్ఛేదార్థమ్, తద్విసాధారణాసాధారణభేదేనఅఙ్గాఙ్గిభేదేన అఙ్గాన్తరోక్తిసమర్థనముపేక్ష్యమ్, "ప్రపత్తిం తాం ప్రయుఞ్జీత స్వాఙ్గైః పఞ్చభిరావృతామ్" ఇత్యాదిషూక్తగత్యసమ్భవశ్చ.

నచేదం ప్రపన్నస్యోత్తరకాలికానుసన్ధానమ్; "అనుసన్ధాయ" "ప్రపద్యేత" ఇతివచనాత్పురవైయర్థ్యాత్, పదాస్వారస్యాత్; నిక్షేపరక్షాయాఞ్చప్రయోగప్రతిపాదనేఆనుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనాభ్యాముపాయజాతే ద్వారతత్వాభిసన్ధిరిత్యధికారికోటావేవనివేశితమ్; నతుభగవదాభిముఖ్యేన తత్ప్రకాశనముప్యుక్తమ్; అతఉపాయోపాయప్రవృత్తి సామగ్రీకాలీనతత్ప్రతిబన్ధప్రయోజకానుకూల్య సఙ్కల్పాద్యుపలక్షితస్యాధికారఇతి నావశ్యమవ్యవహిత పూర్వక్షణేతదపేక్షా. అతఏవ తత్రతత్రతద్ద్వారాపాయనివృత్తికథనమ్; ప్రాతికూల్యవర్జనస్యాభిసన్ధివిరామోపాయ నివృత్త్యన్యతరరూపత్వే పూర్వకాలేపి తదపేక్షితమేవ. ఏతదభిప్రాయేణైవ "ప్రాతికూల్యం వివర్జయేత్" ఇతి వర్తమానతోక్తిః. అధికారిసమ్భావితస్వభావత్వ మధికారనియతత్వ మవఘాతస్యేవనాన్తరీయకత్వోక్తిశ్చ శరణాగతిఫలాప్రయుక్తత్వపరా.

యది పునస్సమ్భావితస్వభావత్వం ప్రాయశస్సహచరితత్వరూపమ్, తదా (౧) "మిత్రభావేన" ఇత్యాదివచనావగతభగవత్ప్రీ

---

(౧) రా-యు-౧౮-౩.

భావపర్యాలోచనాబలలభ్యమంబాధికార్యవృత్తిత్వపరమ్. నచ, అపాయనివృత్తేరప్యధికారత్వే ఇచ్ఛామాత్రాధికారత్వ ప్రవాదవిరోధః. తస్యాహితాగ్నిత్వాద్యధికారాన్తరవ్యావర్తనపరత్వాత్.

అన్యథా ప్రాతికూల్యాభిసన్ధిమతాపి కృతాప్రపత్తిర్భగవత్ప్రీత్యభావాత్ప్రాతికూల్యాభిసన్ధిం నివర్త్యఫలతీతి క్వచిదపాయనివృత్తేరనావశ్యకత్వప్రతిపాదనమ్; స్వరూపజ్ఞస్య భగవదనభిమతనివృత్తేస్స్వతస్సిద్ధత్వాత్, తత్ర నావశ్యం వక్తవ్యతేత్యపాయనివృత్తిరేవాచార్యైః ప్రాయశః ప్రతిపాద్యతే. వచనాన్యపి తత్రైవ దృశ్యన్తే. అత ఏవ ద్వయస్యానుష్ఠేయార్థమాత్రప్రతిపాదకత్వాదానుకూల్యసఙ్కల్పాదేస్తత్రాప్రతిపాదనేపి నక్షతిః. అతఏవ భగవత్పరాఙ్కుశయామునభాష్యకారాదిభిరపి నానుకూల్యసఙ్కల్పాద్యుక్తమ్.

విభీషణేనాపినతత్కాలే ఆనుకూల్యాదిసఙ్కల్పః ప్రతిసంహితః. రావణాయాపి హితోపదేశాత్, దూతవధనిరాకరణాచ్చ, (౧) "ఆత్మానం సర్వధారక్షపురీఞ్చేమాంసరాక్షసామ్। స్వస్తి తేస్తుగమిష్యామి" ఇత్యాశంసనాచ్చ, అస్తితస్యానుకూల్యసఙ్కల్ప ఇత్యేతావనదవగమేపి "ఇతఃపరం యావజ్జీవమానుకూల్యేన వర్తిష్యే" ఇత్యేవం విధానుసన్ధానం తేన భగవత్సన్నిధౌ కృతమిత్యత్రమానాభావాత్; ఏవం ప్రాతికూల్యవర్జనమపి సహజసమ్బన్ధైశ్వర్యపుత్రదారాదిపరిత్యాగాదవసీయమానం నభూతప్రాతికూల్యవర్జనరూపమ్. యద్యపిసాయుధత్వేపి తదా ప్రతికూలరావణాద్యహింసనాత్తదవగమ్యతే; తథాపి భగవదాభిముఖ్యేనన ప్రాతికూల్యం పరిత్యక్తమిత్యనుసంహితమ్.

---

(౧) రా-యు-౧౬-౨౫

(౧) “అనుజో రావణస్యాహం తేన చాస్మ్యవమానితః। భవన్తం సర్వభూతానాం శరణ్యం శరణంగతః” ఇతి పునస్త్రైలోక్యరావణానుజాపరత్వాద్దుష్కృతిచక్రవర్తినా తేనాపి హితోపదేశపాత్రాపాత్రవివేకశూన్యతయా స్వభృత్యముఖేన పరిభావితత్వాచ్చ, అపరాధాలయోఽప్యహం అనాలోచిత విశేషాశేషలోకశరణ్యతయా భగవన్తం త్వాం శరణం ప్రాప్త ఇతి భగవచ్ఛ్లాఘాపరంకృతజ్ఞకృత్యమిత్యభయప్రదానసారే వ్యాఖ్యాతమ్;

యద్యపి పూర్వతరసర్గే “తమహం హేతుభిర్వాక్యైః” ఇత్యాదినాస్యానుకూల్యమనుసంహితమితి ప్రతీయతే; తథాప్యుద్యతసాలశైలానాం వానరాణా మస్మాన్హన్తు మభ్యేతీత్యుక్తవతస్సుగ్రీవస్య శఙ్కానివృత్తయేతదితి, “సుగ్రీవం తాంశ్చ సమ్ప్రేక్ష్య” ఇత్యుక్త్వావగమ్యతే; (౨) “రావణో నామ దుర్వృత్తః” ఇత్యారభ్య “దాసవచ్చావమానితః” ఇత్యన్తేన అపాత్రే హితోపదేశేన పరిభూతత్వోక్త్యా, (౩) “సర్వేణ మహాత్మా” ఇత్యాద్యర్థస్వరేణ, క్షిప్రమితి త్వరాతిశయేన, (౪) “ప్రణాదశ్చ మహానేష ఇతోఽస్య భయమాగతమ్” ఇతి శరణ్యోక్త్యా చ కార్పణ్యం సూచితమిత్యభయప్రదానసారే.

న చేయం రాజ్యార్థిప్రపత్తిః లోకమర్యాదానురోధనీతిసప్రపత్తిర్వా స్త్రీపశ్యేత్యాశఙ్క్యమ్. శరణాగతికాలే “త్యక్త్వా పుత్రాంశ్చ దారాంశ్చ” ఇతీతరవిషయనైరాశ్యోక్తేః, పశ్చాదపి (౫) “పరిత్యక్తా మయా లఙ్కా మిత్రాణి చ ధనాని చ। భవద్గతం మే రాజ్యఞ్చ జీవితఞ్చ సుఖాని చ” ఇతి సర్వపురుషార్థత్యాగపూర్వకం సర్వభావేన భగవచ్ఛరణ ప్రతిపాదనాచ్చ.

(౧) రా-యు-౧౯-౪ (౨) రా-యు-౧౭-౧౦ (౩) రా-యు-౧౭-౯
(౪) రా-యు-౧౮-౧౪ (౫) రా-యు-౧౯-౫

(१)"राज्यं प्रार्थयमानस्तु" (२) "राज्याकांक्षी च राक्षसः" इति मारुतिभगवद्वाक्य-विभीषणवाक्यविरोधात्, अन्तरङ्गन्यायात् प्रेमपरवशसुग्रीवभ्रान्ति शमनाय राजनीतिप्रदर्शनपरे; राज्यप्रदानन्तु भगवत आनुषङ्गिकं सकलपुरुषार्थप्रदत्वात्; अतएव "राजानं त्वां करिष्यामि" इति भगवदुक्तौ "राक्षसानां वधे साह्यं करिष्यामि" इति तदनपेक्षया कैङ्कर्यमेव प्रार्थितम्. राज्यमपि भरतकृतप्रजापरिपालनवद्रक्षोनुशासनाय भगन्नियमितत्वात् कैङ्कर्यमेव; तदेतत्सर्वं "शासितस्त्वं सखित्वेन कार्यं ते मम शासनम्। प्रजास्संरक्ष धर्मेण नोत्तरं वक्तुमर्हसि" इति महात्मनि बन्धनेन राज्ये भगवतास्थापनस्यान्ते उक्तत्वात्सुगमम्.

अतएव पाद्मे "धर्मात्मा सत्यसन्धश्च महाभागवतोत्तमः। ज्ञात्वा समागतं रामं परित्यज्य स्वपूर्वजम्। राज्यं पुत्रांश्च दारांश्च राघवं शरणं ययौ" इत्यनन्यप्रयोजनतया विभीषणप्रपदनं प्रतिपाद्य, अन्ते च, "आदिदेव महातेजा राक्षसेन्द्रं विभीषणम्। राज्यं प्रशाधि धर्मेण मा प्रतिज्ञां वृथा कृथाः। यावच्चन्द्रश्च सूर्यश्च यावत्तिष्ठति मेदिनी। तावद्रमस्व सुप्रीतः काले मम पदं व्रज॥ इत्युक्त्वाथ स काकुत्स्थस्स्वार्चां विष्णुं सनातनम्। श्रीरङ्गशायिनं सौम्यमिक्ष्वाकुकुलदैवतम्। सुप्रीत्या प्रददौ तस्मै रामो राजीवलोचनः।" इति भगवतास्वप्रतिज्ञा परिपालनार्थं प्रजापालने नियम्य, स्वविरहासहिष्णवे स्वार्चादत्तेति प्रतिपादितम्.

अतएवापातप्रतीतिरसिका राज्यार्थितां वदन्तीत्युक्ताचार्यैः; अत आनुकूल्य सङ्कल्पादयः षेनोपायोपायनिष्ठ

(१) रा-यु-१३-६४ (२)

త్తిమతాం స్వాచ్ఛన్ద్యే భగవద్గుణానుసన్ధానపురస్సరప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయః కర్తవ్య ఇతి శాస్త్రార్థః.

అత ఏవ వరదాచార్యైః, "కార్పణ్యాఖ్యతబన్ధమూలఫలకా విశ్వాసకీలాయితా యాచ్ఞాబన్ధురరజ్జుకర్షవశగా నిక్షేపసంక్షేపిణీ । సంసారార్ణవతారిణీ తనుభృతాం సన్న్యాసనౌస్తామిమామచ్ఛిద్రామథ పారయిష్ణుమభయాస్పదోఽధిరూఢా జనాః" ఇతి కార్పణ్యాదిచతుష్టయమేవానుసంహితమ్; అత్ర కార్పణ్యవిశ్వాసయోః ప్రత్యవసాధనీభూతోపాయాన్తరనివర్తకతయా మూలఫలకకీలభావేన రూపణమ్; యాచ్ఞానిక్షేపయోరభావే ఫలాసిద్ధ్యా రజ్జుసంక్షేపిణీత్వరూపణమ్; సన్న్యాసనౌః-భగవానేవ; "ఇమాంసునావమారుహమ్;" "అచ్ఛిద్రాంపారయిష్ణుమ్" ఇతి శ్రుతిచ్ఛాయాపన్నోయం శ్లోకః. సన్న్యాసః సర్వభరన్యాసాధీనాస్వప్రవృత్తినివృత్తిరితి కేచిత్.

సచోపాయాపాయనివృత్తేః ఫలకామనానిమిత్తాన్యత్వాదుద్దేశ్యత్వాత్ సమ్భవాదనధికారతా; "జాత పుత్రః కృష్ణకేశః" ఇత్యుక్తవయోవస్థావిశేషవదధికారతోపపత్తేః.

ఏవఞ్చ "త్యజధర్మమధర్మఞ్చ" ఇతి ఉపాయాపాయయోస్త్యాగవిధానమనన్యప్రయోజనతాయా అధికారత్వేపి "త్యజసత్యానృతే అపి" ఇత్యైశ్వర్యకైవల్యయోస్త్యాగవిధానవదుపపాద్యమ్. ధర్మశబ్దస్యానా ధర్మనివృత్తిపరత్వమిత్యేతద్జ్ఞాపనాయవా తత్రాధర్మశబ్దః; అధర్మనివృత్తేస్స్వతన్త్రవిధిప్రాప్తత్వాత్.

సచ ఆనుకూల్యసఙ్కల్పాదీనకృత్యాకరణరూపాపాయనివృత్తేః స్వప్రవృత్తికరణరూపతయా తస్య ప్రవృత్త్యనుష్ఠాప్యత్వాభావేపి ప్రవృత్తిత్వే

క్షితత్వం స్యాదితి మహాద్వైశసమితి వాచ్యమ్. అపాయశబ్దస్య కృత్యాతిలంఘనపరతాయాః "హింసాస్తేయాదయశ్చాస్త్రిరపాయత్వే నదర్శితాః" ఇతి వచనానురోధిత్వాత్." ఆనుకూలస్య సఙ్కల్పాన్మధ్యమస్థితరీరితా" ఇత్యనుక్తేశ్చ. "మధ్యమాంస్థితిమాస్థితః" ఇత్యుక్తిస్తు ప్రపన్నైరనుపాల్యమానస్యాజ్ఞాసేతోర్నోపాయాన్తరత్వమితిజ్ఞాపనార్థః.

అతఏవ "ఏతేన వ్యాప్తివిజ్ఞానాత్ప్రపత్తవ్యస్యసర్వతః । ఆనుకూల్యస్య సఙ్కల్పాత్ప్రాతికూల్యస్య వర్జనాత్ । హింసాద్యపాయవిరతిరుక్తా సర్వేషు జన్తుషు" ఇతి వరదాచార్యోక్తి రుపపద్యతే; నిక్షేపరక్షాయాఞ్చ-తదేవసర్వభూతానుకూల్యం శిష్టతయావ్యపదేశ్యానాం స్వైరదోషతామున్మూలయతి. అన్యథాలోకక్షోభపరిసంగాదిత్యుక్తమ్.

ఆజ్ఞాతిప్రవృత్తివ్యవసాయనివృత్తేర్వా అధికారత్వేఽపి నకృత్యాఙ్గతాప్రసఙ్గః. మన్త్రజస్య స్వరూపజ్ఞానవతః, స్వరూపానురూపభగవత్కైఙ్కర్యరుచిమతః, త్యక్తేతరోపాయానల్పానుకూల్య మాత్రవతో జన్తూన్స్వోత్కృష్ట్యపరమకారుణికేన భగవతైవపాణ్డుపుత్రవ్యాజేన చతుర్థోపాయశ్చరమశ్లోకేనప్రకాశ్యత ఇతిస్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే అల్పానుకూల్య శబ్దితాతిప్రవృత్తి వ్యవసాయనివృత్తే రధికారతా కథితా.

యద్యపి తత్రైవ ఆనుకూల్యమ్-ప్రియత్వమ్. తచ్చ "ప్రియోహి జ్ఞానినః" ఇత్యుక్తమనన్య ప్రయోజనత్వమితి ప్రాగభిహితమ్. తథాపిప్రయోజనాన్తరపరత్వేన భూతానుకూల్య మాత్రలిప్సయా అతిప్రవృత్తివ్యవసాయనివృత్తి స్సమ్భవతీతి తత్ర తథోక్తమ్. "అ

స్యాత్స్థితో జగన్నాథం ప్రపద్యేత జనార్దనమ్" ఇత్యత్రాప్యధికారత్వేన ప్రతీయతే. నచైవముపాయస్య భగవతస్సాపేక్షత్వమాయాతమితి నైరపేక్ష్యవిరోధః. సర్వముక్తిప్రసఙ్గపరిహారాయ అధికారవిశేషసాపేక్షతాయా ఆచార్యైరేవోక్తత్వాత్.

స్వీకారో భగవదధికారః; ఆనుకూల్యాది స్వీకార ఇత్యభ్యుపగమాత్; ఏకదేశాన్వయినాన్తు "ప్రణామః కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణం వాపి కేవలమ్ । ఏకైకమపిచాఙ్గానాం ప్రపత్తిః ప్రార్థనాశ్రయాత్" ఇత్యాచార్యనిష్ఠయైవ నిస్తారః. అత ఏవాధికారవైకల్యమాశఙ్క్య, ఆచార్యైరపి స్వస్యాచార్యః పురస్క్రియతే; అత ఏవ "శరణం వ్రజేతి వక్త్రార్థ్యాద్వ్యాప్తిమనసా విషయాకులేన" ఇతి విషయాకులమనస్కతాయా అనధికారాపాదకత్వముక్తమ్.

ఏవఞ్చ, "సాధనం భగవత్ప్రాప్తౌ స ఏవేతి స్థిరామతిః" ఇతి నేతరకర్మసాజాత్యేన అఙ్గాఙ్గివివేకస్యాత్రాపేక్షేతి, శ్రియం పురస్కృత్య విశ్వాసపూర్వకమాకిఞ్చన్యం ప్రకాశయన్ భగవన్తముపాయం ప్రార్థయిత్వా త్యక్తోపాయవ్యాపారో వర్తేతేతి, ఏతావానేవ నిష్కర్ష ఇత్యాహుః.

రక్షిష్యతీత్యనుమతిరూపత్వఞ్చ అస్యాః ప్రపత్తేర్భగవతో రక్షాపేక్షాప్రతీక్షతయావస్థానాత్, శ్రుతౌ "సన్ధాఞ్చయాం సన్దధే బ్రహ్మ త్రైమరమతే తస్మిన్నుత జీర్ణే శయానే" ఇతి సన్ధారూపత్వకథనాత్, అనుమతిరూపత్వ వ్యవహారః.

యోహి కదాయం ప్రార్థయిష్యతీతి ప్రతీక్షతే; తం ప్రతి ప్రార్థనమనుమతిరూపమితి శక్యతే వ్యపదేష్టుమ్; తథా వ్యపదేశశ్చానుమా

యత్నాజ్ఞాపనార్థః; అన్తిమప్రత్యయనిరపేక్షత్వాచ్చ "తతస్తం మ్రియమాణన్తు కాష్ఠపాషాణసన్నిభమ్ । అహం స్మరామిమద్భక్తమ్" "నష్టస్మృతిరపి పరిత్యజత దేహాన్" ఇత్యాదిప్రమాణైరవగతమ్.

న చ, అన్తిమస్మృతిర్నామ- "వాఙ్మనసి సమ్పద్యతే" ఇత్యాదిభిః, మనఉపరతేః పూర్వం వాగాదీన్ద్రియోపరమప్రతీతేః, తదన్తరాళే జాయమానా స్మృతిః; సా చ సర్వేషామావశ్యకీతి; యది ప్రపన్నానామన్యవిషయా, తదా" (౧) "యం యం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కళేబరమ్" "తథా ప్రలీనస్తమసి మూఢయోనిషు జాయతే" ఇత్యాదివచనాన్నిన్దితజన్మప్రసఙ్గః. (౨) "శరీరపాతసమయే తు కేవలం మదీయయైవ దయయా అతిప్రబుద్ధః అప్రచ్యుత పూర్వసంస్కారమనోరథః" ఇతిగద్యవిరోధశ్చ. శ్రీవత్సచిహ్నమిశ్రైర్భాష్యకారైరన్తిమకాలే ద్వయోచ్చారణం కృతమితి సమ్ప్రదాయవిరోధశ్చ, తస్యాన్తిమస్మృత్యర్థత్వాత్. యది భగవద్విషయా, కథం తర్హ్యన్తిమప్రత్యయనిరపేక్షత్వమితి వాచ్యమ్.

యం యం వాపీత్యాదీనాం సామాన్యవిషయత్వేన సావకాశత్వాత్; గద్యోక్తేశ్చ - యేన్తిమస్మృతిమపి ఫలత్వేనాభిసన్ధాయ ప్రపన్నాస్తద్విషయత్వాత్; భాష్యకారైరేవ స్వకృతద్వయోచ్చారణం నోపాయభూతాఽన్తిమస్మృతిపరికరతయా భక్తేరేవాన్తిమప్రత్యయావసానత్వాత్; కిన్త్వస్య భగవదేకభోగస్య శుష్కజిహ్వతా మాభూదిత్యన్తేవాసినః ప్రత్యనుశిష్టత్వాచ్చ.

అథవా, అన్తిమస్మృతినైరపేక్ష్యం స్వయత్నసాధ్యత్వనైరపేక్షత్వమ్; యోగినాం హి సా; "యం యోగినః ప్రాణవియోగకాలే య

(౧) గీ-౮-౬. (౨) శరణాగతిగద్యే

త్వేనచిత్తే వినివేశయన్తి" ఇతిస్వయత్నసాధ్యాభిహితా.(౧)" కేవలం మదీయయైవదయయా" ఇతిభాష్యకారవచనాత్తు ప్రపన్నవిషయేసా భగవత్కృపైకసాధ్యా ఫలీభూతా; (౨)"కాష్ఠపాషాణసన్నిభమ్"ఇత్యేతదపిస్వయత్నసాధ్యాన్తిమప్రత్యయనివృత్తిపరమేవ. తత్రదృష్టాన్తద్వయోపాదానం స్వతోన్యైశ్చ అనాహితస్మృతికత్వజ్ఞాపనార్థమ్.

తదుక్తమ్. "కాష్ఠవత్తు స్వతో దేహమనశ్చేష్టావివర్జితమ్। పరప్రబోధ్యసంజ్ఞస్తు విలుప్తహృదయాన్తతః। అశ్మవత్స్వయమన్యైశ్చాహితస్మరణవర్జితమ్" ఇతి సాధర్మ్యాతిశయద్యోతనార్థమనేకదృష్టాన్తోక్తిరితి రహస్యశిఖామణౌ.

యదిపునః కాష్ఠపాషాణసన్నిభమిత్యుపరతమనస్కస్య హార్దవిశ్రమాత్ స్మృతిరాహిత్యముచ్యతే. తదాభక్తప్రపన్నసాధారణ్యాత్, నకశ్చిదత్ర ప్రపన్నస్య భక్తాద్విశేషఉక్తస్స్యాత్. ఏవం గద్యోక్తేః; నాడీవిశేషప్రవేశానన్తరభావి జ్ఞానవికాసవిషయత్వే ఉభయోః పూర్వోక్తాన్తరాళావస్థావిషయత్వమేవోచితమ్.

స్మృతేరన్యవిషయత్వే స్వీకారేపి కాష్ఠసన్నిభత్వోక్తేః, భగవత్స్మృతిరాహిత్యాఙ్గీకారేవ; స్మృతిసామాన్యవిరహే మనోనుపరమానుపపత్తేః; తాదాత్వికభగవత్సాక్షాత్కారస్తు యదాక్షేత్రవాసినామపి "దుష్టేన్ద్రియవశాచ్చిత్తం నృణాం యత్కలుషైర్వృతమ్। తదన్తకాలేసంసిద్ధిం యాతినారాయణాలయే" ఇతియదోక్తస్తదా ప్రపన్నవిషయేకైముతికసిద్ధః;ఏవంకాష్ఠపాషాణసన్నిభమిత్యస్యవిప్రమ్భవైకల్య ఫలాన్తరశ్రద్ధావిరహప్రయుక్త నిర్వ్యాపారత్వపరత్వే

(౧) శరణాగతిగద్యే. (౨) వరాహచరమమ్.

ధ్రియమాణశబ్దాత్ప్రాక్ తస్యనివేశే ప్రపన్నస్య భక్త్యాద్యవిశేషసిద్ధావపి అనుచితదృష్టాన్తకథన పదాన్వయవిపర్యాసదోషాత్, రహస్యత్రయసారే నిక్షేపరక్షోక్తోపిసపక్షః పరిత్యక్తః.

లక్ష్మీతన్త్రపర్యాలోచనాయాఞ్చ కర్మజ్ఞానభక్తిప్రపత్తీనాం చ తస్యాణామేవ సాక్షాత్కారసాధనత్వం, సాక్షాత్కారస్యైకస్యైవ మోక్షసాధనత్వం ప్రతీయతే; "నాన్యః పన్థాః" ఇతి శ్రుతిరపి సాక్షాత్కారాతిరిక్తసాధనతా నిషేధపరేతి చ.

"బ్రహ్మనారాయణం మామిచ్ఛజ్ఞానేనైవాప్నుయాద్యతిః । పన్థానాన్యోస్తి విజ్ఞానాదయనాయ విపశ్చితామ్ । జ్ఞానం తచ్చ వివేకార్థం సర్వతశ్శుద్ధమవ్రణమ్ । వాసుదేవైకవిషయ మపునర్భవకారణమ్ । జ్ఞానే తస్మిన్ సముత్పన్నే విశతే మామనన్తరమ్ । తైస్తైరుపాయైః ప్రీతాహం జీవానా మమలాత్మనామ్ । ఉద్భావయామి తజ్జ్ఞానమాత్మజ్యోతిః ప్రకాశకమ్ । ఉపాయాస్తే చ చత్వారో మమ ప్రీతివివర్ధనాః । ఉపాయాంశ్చతురశ్శక్ర శృణు మత్ప్రీతివర్ధనాన్ । యైరహం పరమాం ప్రీతిం యాస్యామ్యనపగామినీమ్ । స్వజాతివిహితం కర్మ సాఙ్ఖ్యం యోగస్తథైవ చ । సర్వత్యాగశ్చ విద్వద్భిరుపాయాః కథితా ఇమే ॥" ఇత్యుపాయచతుష్టయం ప్రక్రమ్య,

వర్ణాశ్రమసమ్బద్ధకర్మణో నిత్యనైమిత్తికాఽనభిసంహితఫల కామ్యభేదేన త్రివిధతాం తత్తద్దేవతాప్రకృతీన్ద్రియపరమాత్మానువికల్పేన కర్తృత్వసన్న్యాసం ఫలసన్న్యాససఙ్గత్యాగాత్మకకర్మసన్న్యాసం తదుపలక్షితోపాయత్వత్యాగఞ్చ భగవతి ప్రతిపాద్య, చతుర్లక్షణం త్రివిధం కర్మోపసంహృత్య, చిదచిదీశ్వరతత్త్వగణనావిచారత

జ్ఞస్యనిర్ణయాత్మకలౌకికచర్వన సమీచీనధీరూప ధీసఖ్యాత్రయసమూహారూపం సాఖ్యం ద్వితీయం సాఖ్యవిజ్ఞానమిత్యాదినా సాఖ్యముద్భావమాగతా ఇత్యన్తేన విస్తరేణోపపర్ణ్య,

ఉపాయోఽయం తృతీయఇత్యాదినా "సమాధిస్సంయమస్తథా" ఇత్యన్తేన సాక్షాత్కారసమానాకారావిచ్ఛిన్న జ్ఞానసన్తానరూపసమాధిశారీర మానసభేదభిన్న భగవదారాధనరూప ద్వివిధసంయమభేదభిన్న యోగముపదర్శ్య, "ప్రథమోఽయముపాయస్తే" ఇత్యాదినా కర్మసాంఖ్యయోగానాం త్రయాణామపి స్వప్రీతిహేతుతాముపదర్శ్య "శృణూపాయం చతుర్థం మే" ఇత్యాదినా సర్వత్యాగసంజ్ఞకప్రపత్తేర్విధానాత్, తచ్చవిజ్ఞానమ్-"మామేవావలోకయ" ఇతి భాష్యకారైరభిహితమ్.

వివేకోఽన్తఃకరణస్య భగవదగ్రాహకాదన్తఃకరణాద్వ్యావృత్తిః; తత్ర కేవలకర్మణః అన్తఃకరణశోధనజ్ఞానసమ్పాదనద్వారావిజ్ఞానసమ్పాదకత్వమ్, సాంఖ్యస్యాపి ప్రత్యక్షసమానాకారజ్ఞానసమ్పాదనాద్వారా; సమాధేస్తు నవిజ్ఞానాదతీవాతిరిచ్యతఇతి తత్ర తద్ధేతుతానోక్తా; సంయమస్యతు వివేకధీజనకత్వమ్. "పాఞ్చకాలికమచ్ఛిద్రం కుర్వాణా శ్శతవార్షికమ్। వివేకజాం పరాం ప్రాప్యకర్మణోన్తేధియంశుభామ్। ప్రద్యోతమానవిజ్ఞానా నిర్ధూతప్రాకృతోదయాః। సహస్రార్చిషమీశానం లక్ష్మీపతిమనావిలమ్। క్షేత్రజ్ఞం సర్వభూతానాం వాసుదేవం విశన్తితే॥" ఇత్యహిర్బుధ్న్య సంహితాయాముక్తమ్.

కర్మణస్సంయమస్య పృథగ్భావస్సాక్షాదారాధనత్వాదితి "అహింసా తత్ర విశ్వాత్మా నిష్పన్నశక్తిః పరావరా। సాక్షాద్దేవసమారాధ్యా

విష్ణుర్వా పురుషోత్తమః” ఇత్యనేనోక్తమ్. అతో సవిజ్ఞానశబ్దితాన్తిమస్మృతిరావశ్యకీతివదన్తి.

భగవన్ముఖవికాసహేతుత్వస్య కైఙ్కర్యలక్షణతయా పరవరమునిభిరభిధానాత్, ప్రపత్తేరపి తథాత్వే ఉపాయోపేయానన్తర్గతత్వ ప్రతిపాదకస్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే విస్తృతరహస్యాది గ్రన్థవాక్యవిరోధాత్, అతిశయితభగవదభిమతిజనకత్వమేవ భగవన్ముఖోల్లాసహేతుత్వం స్వరూపానురూపత్వే హేతుతయా ఉక్తమిత్యేకే,

“శాశ్వతీమమసంసిద్ధిః” ఇత్యాదివచనాత్, అసాధనప్రీతిరూపభగవన్ముఖవికాసఏవానయాజాయతే; యాతుసాధనీభూతాఉపాయమన్తరేణైతత్కార్యం కరవాణీత్యాకారికాప్రీతిః, సాకేవలం ప్రతిబన్ధకాభావవిధయా ఏతత్ప్రయోజ్యా; ఉపేయశరీరాఽననుప్రవిష్టత్వస్యసిద్ధోపాయనిష్పాద్యత్వాభావాత్. స్వీకారేసత్యేవ భగవతస్సిద్ధోపాయకార్యకరత్వాదితి తత్వదీపే ఉక్తమ్.

స్వీకారస్యాపి సిద్ధోపాయనిష్పాద్యత్వప్రతిపాదనన్తు అసాధనత్వ సాధనార్థమన్యపరమిత్యన్యే.

నన్వస్యాఃప్రపత్తే స్సకృదనుష్ఠేయత్వాత్, వర్తమాననిర్దేశోఽసఙ్గతః. సకృత్త్వఞ్చాస్యాః “సకృదేవప్రపన్నాయ” ఇత్యాదిభిరవగమ్యతే; నచ తత్ర ప్రపన్నోద్దేశేనాభయప్రధానవిధానే తాత్పర్యాత్, ప్రపత్తేస్సకృత్త్వవిధానే వాక్యభేదాపత్తేః, “సకృదేవాభయం దదామి” ఇత్యేవాన్వయఉచితఇతి నతతః ప్రపత్తేస్సకృత్త్వసిద్ధిరితి వాచ్యమ్. వ్యవహితాన్వయప్రసఙ్గాత్, పశ్చాద్భయప్రసఙ్గేనఅభయం

దదామీత్యంశే అస్వారస్యాత్, విభీషణవిషయే పాశ్చాత్యభయానా మపి పరిహారదర్శనేన అనుష్ఠానవిరోధాత్.

ప్రసక్తసర్వభయానాం యుగపన్నివృత్తేర్వివక్షితత్వేచ సర్వ భూతేభ్య ఇత్యేకశేషనిర్దేశే నైవతత్సిద్ధే స్సకృత్పదవైయర్థ్యాపత్తే శ్చ * ప్రపన్నాయే త్యనేనైవాన్వయౌచిత్యాత్, వాక్యభేదస్తుసర్వ భూతేభ్యఇత్యనురోధాదావశ్యకః, నహి సర్వభూతనిమిత్తాభయ ప్రదానం విధేయపఞ్చమీ మాశ్రిత్యవక్తుం శక్యమ్. ఉపసర్జనాన్వయ ప్రసంగాత్. అతఃప్రపన్నోద్దేశేన అభయప్రదానవిధిః. యత్ప్రపన్నా యాభయం దదామి, తచ్చ సర్వభూతేభ్యఇతి విధిరితివత్, ప్రపత్తే స్సకృత్త్వేపి విధిరస్తు;

యది నవాక్యద్వయతావశ్యకీతి వాక్యత్రయమపి స్వీకర్త వ్యమ్. నవాక్యద్వయ మప్యస్తి, యతః, "సకృదేవప్రపన్నాయ త వాస్మీతిచయాచతే। అభయం దదామి-తచ్చసర్వభూతేభ్యః; న కేవల మనపరాధిభ్య స్సుగ్రీవాదిభ్యః; కిన్త్వద్ధాపరాధిభ్యో రావణవాయ సాదిభ్యోపి" ఇత్యర్థస్వీకారాత్, (౧) "విభీషణోవా సుగ్రీవ యదివా రావణస్స్వయమ్" ఇత్యుత్తరశ్లోకానుగుణ్యా దితివిభావ్యతే; తదా హ్యనువాదసామర్థ్యాదేవాభయప్రాప్తికామస్సకృన్మాం ప్రపద్యస్వా పేక్షితం విజ్ఞాపయే దిత్యవగమ్యమానో విధిస్సకృత్త్వమపి విదధా త్యేవ.

నచైవం (౨)"త్యక్త్వా పుత్రాంశ్చ దారాంశ్చ రాఘవంశరణం గతః॥ సర్వలోకశరణ్యాయ రాఘవాయమహాత్మనే । నివేదయత

(౧) రా-యు-౧౮-౩౪. (౨) రా-యు-౧౭-౧౪

తిమాం క్షిప్రం విభీషణముపస్థితమ్" ఇత్యష్టాదశే,(౧)"సతురామస్య ధర్మాత్మా నిపపాత విభీషణః । పాదయోశ్శరణాన్వేషీ చతుర్భిస్సహ మన్త్రిభిః। అబ్రవీచ్చ తదా రామం వాక్యం తత్ర విభీషణః । అనుజో రావణస్యాఽహం తేన చాప్యవమానితః । భవన్తం సర్వభూతానాం శరణ్యం శరణంగతః । పరిత్యక్తా మయా లఙ్కా మిత్రాణి చ ధనాని చ । భవద్గతం మే రాజ్యఞ్చ జీవితఞ్చ సుఖాని చ" ఇతి వింశే చ విభీషణే ప్రపత్తేర్ద్విరనుష్ఠాన ప్రతిపాదన మసఙ్గతం స్యాదితివాచ్యమ్.

భగవత్తత్పరికరానుమతివిరహే ప్రపత్తిర్నఫలతీతి "అస్మాక హన్తుమ్" ఇత్యుక్తవతః ప్రతి, అష్టాదశే రాఘవం శరణంగన్తుమాయాతః, భగవతేప్యై తదర్థం జ్ఞాపయతేత్యేతావన్మాత్ర ప్రతిపాదనాత్, "సఖిత్వఞ్చాభ్యుపైతునః" ఇత్యుక్త్యనన్తరం వింశ ఏవ తదనుష్ఠానాదితి కేచిత్.

అన్యేతు అభయప్రదానానన్తరభావిత్వం శరణాగతేరనుచితమితి పాదయోర్నిపతనం వృత్తిరూపమ్; "భవన్తం సర్వభూతానాం శరణ్యం శరణంగతః" ఇత్యుపాయం లబ్ధవానిత్యర్థాత్ భగవద్గుణశ్లాఘాపరమిత్యష్టాదశ ఏవ ప్రపత్తిరిత్యాహుః.

"సకృదేవ ప్రపన్నస్య కృత్యం నైవాన్యదిష్యతే," "సకృదేవ హి శాస్త్రార్థః కృతోఽయం తారయేన్నరమ్" ఇత్యాదీని చ సకృత్త్వే ప్రమాణాని భూయాంసి.

నచ "బహిర్ద్వేవసదనం దామి" ఇత్యాదావివానుష్ఠానకాలాభిప్రాయో వర్తమాననిర్దేశః. తథాపి యావదాయుష మర్థచిన్తనపూర్వ

(౧) రా-యు-౧౯-౫.

(౩౬) మూ;—వర్తమాననిర్దేశమ్ సత్త్వమ్ తత్ర యదుక్తిశ్చిహసో
తు అనుసన్ధిక్రియాక.

ఠ మనుసన్ధేయతయాపచనసిద్ధస్య ద్వయస్య వర్తమానప్రపత్తిప్రతిపాదకత్వానుపపత్తేః, ఉత్తరక్షణావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వావిరహే భూతని ర్దేశస్య ప్రాయశోదర్శనాత్. "శరణం తే వ్రజమ్" "శరణమభజమ్" ఇత్యాదావివ బహుతరోత్తరకాలీనానుసన్ధానోపయోగిభూతనిర్దేశస్యైవోచిత్యాదిత్యత ఆహ (వర్తమాననిర్దేశమితి)

"ప్రపన్నస్యాపిహి పునర్దేహేకర్మకృతేస్థితే । దురితానిపరాం వృత్తిం దూషయన్తి ముహుర్బలాత్ । అపాయాదుత్తరాహ్యాతే దేహబన్ధనిబన్ధనాః । "ఇతి న్యాయేన ముక్త్యధికారిణాం రజస్తమోవశేన ఉపాయాపాయసంసర్గసమ్భవాత్, తత్రచ, "ప్రాయశ్చిత్తిరియంసాత్రయత్పునశ్శరణం వ్రజేత్" ఇతి శరణాగతేరేవప్రాయశ్చిత్తత్వేనవిధానాత్, "ప్రాయశ్చిత్తాత్మకః కశ్చిదుత్పన్నానర్థనాశకః । తమంశంస్తైనకుర్వీతమనీషీపూర్వరాశివత్," ఇతి ప్రాయశ్చిత్తాన్తరనిషేధాచ్చ, సత్త్వోద్భవేనానుతాపేజాతే "సకృదేవప్రపన్నస్య" ఇతి సకృత్కృతాయాః ప్రపత్తేః పునఃకరణాయోగాత్, పూర్వకృతప్రపదనానుసన్ధానాత్మికా పునః ప్రపత్తిరావశ్యకీతి తద్రూపేణాస్యా అనువర్తమానత్వాత్, నాత్యన్తవిచ్ఛేదఇతి వర్తమాననిర్దేశేన జ్ఞాప్యత ఇతి వ్యాచఖ్యుః.

అత్రవదంతి, నప్రపన్నానాం శరణాగతిరేవ ప్రాయశ్చిత్తిరితి నియమః. అనన్యసాధ్యఇత్యాదివచనానురోధేన ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తా సమర్థవిషయత్వాత్; పునఃప్రపత్తివిధానస్య "ప్రాయశ్చిత్తిరియంసాత్ర"ఇత్యత్రత్రపదస్యప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తాసమర్థపరత్వాత్.

అతఏవోక్తం ప్రపన్నపారిజాతే "శక్త్యాప్రతిపదోక్తం స్యాదశక్తౌ శరణాగతిః। ప్రాయశ్చిత్తమిదం హ్యేతన్నిర్మితన్తు మనీషిభిః। అనన్యసాధ్యే స్వాభీష్ట ఇతి న్యాసస్య లక్షణాత్। శక్త్యాప్రతిపదోక్తన్తు ప్రాయశ్చిత్తం హి సిద్ధ్యతి। అన్యథాతిప్రసఙ్గస్స్యాద్వైష్ణవగృహాశనే। శరణాగతహానిస్స్యాత్ప్రవృత్త్యైవ పరిగ్రహాః" ఇతి,

ఏవఞ్చ "ప్రాయశ్చిత్తాత్మకః కశ్చిదుత్పన్నానర్థనాశనః" ఇతి వచనముత్పన్నవ్యాధ్యాదినివర్తక కర్మవిపాకాదిపరమ్. అన్యథా పునః ప్రపదనస్వీకారాపత్యగతేః.

నచ, "అజ్ఞానాదథవాజ్ఞానాదపరాధేషు సత్స్వపి। ప్రాయశ్చిత్తం క్షమస్వేతి ప్రార్థనైకైవ కేవలమ్" ఇత్యాదిష్వితరనిషేధప్రతీతేః, తేషాం సహకార్యన్తరాసమవహితప్రార్థనాయా అప్యశక్తవిషయే ఫలావినాభావమాత్ర ప్రతిపాదనపరత్వాత్; అజ్ఞానాదితి పూర్వాఘవిషయమ్.

ఉత్తరాఘేష్వపి మహాపాతకాదివిషయం వా, స్వల్పానామశ్లేషవిషయత్వేన ప్రార్థనానపేక్షత్వాత్, యది పునరత్రశబ్దస్యాప్రకృతప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తాసమర్థపరత్వాసమ్భవాత్ ప్రపన్నమాత్రవిషయత్వమేవోచితమ్. ఉపాయాన్తరాశక్తేః ప్రపత్త్యధికారత్వేపి తత్తత్పాతకప్రాయశ్చిత్తాశక్తేరప్యనపేక్షితత్వాదితి విశేషవిహితప్రపత్త్యతిరిక్తాసాధ్యత్వాత్, స్వాభీష్టస్యలక్షణాసఙ్గతిః సతి చ సామాన్యతః ప్రపన్నస్య ప్రాయశ్చిత్తనిషేధేన విశేషవిహితప్రాయశ్చిత్తాతిరిక్త ప్రాయశ్చిత్తసమ్భవః. ప్రాయశ్చిత్తశబ్దస్య కర్మవిపాకాదిమాత్రపరత్వేన సఙ్కోచాభావాత్, "ఉత్పన్నానర్థనాశనః"

ఇత్యస్య విభాగ హేతుస్త్వైకాత్మ్యమాత్రప్రతిపాదనపరత్వాత్, అనధికారిణస్య
సాపపరత్వేన కృతపాప ప్రణాశన నిత్యసేవావ్యాఖ్యానాత్వాత్.

ఉక్తం హి ప్రపన్న పారిజాతేచ “ప్రాయశ్చిత్తం తథా బుద్ధ్యా
కృతపాప ప్రణాశనమ్ । చాన్ద్రాయణాదికం ప్రోక్తం ముముక్షోస్స్వాధికారినా
దికమ్ । అత్రహి సాధ్యప్రాయశ్చిత్తం శాస్త్రం [illegible] తథా । ఉపా
యః కర్మసాధ్యాది ప్రాయశ్చిత్తాత్మకం తథా । చాన్ద్రాయణాది కంక
ర్మ నకుర్యాత్తు కదాచన । భాగవతస్యయత్కర్మ పరిహారాయ కీర్తి
తమ్ । సద్యోర్చా పశ్చాద్యుక్తాది తన్ముముక్షుభి రాదృతమ్ । నైమి
త్తికత్వాద్గ్రయణాం సీమన్తోన్నయనాదికమ్ । అగ్న్యాధానాదికం
కార్యం ముముక్షోర్నేతిదిక్స్థితిః । నిషిద్ధానామవ్యాపారాణాం [illegible]నా
నినాచరేత్ । ప్రాయశ్చిత్తం విశేషేణ ప్రపన్నస్య యమచ్యతే ।
[illegible] ” ఇతి.

గురుకులవాసాశ్చ ప్రతిపదోక్త ప్రపదన యోగ్యరహస్యత్వ[illegible]
తత్త్వోపపాదితమ్. “భగవద్ధ్యానయుక్తస్య తద్ధ్యానావసథక్రియా।
నాస్తిస్యలయమార్గస్య యుక్తంకార్య [illegible] మ్ । ఏవం విషయోక్తే
చేస గురుకుల [illegible] ॥” ఇతి. [illegible]
[illegible], “[illegible] మచ్యతే” ఇత్యనన్తరం “సర్వ
దేవహి” ఇత్యాది [illegible] ముక్తత్వాచ్చ
[illegible] ప్రతీష్టమ్.

అతిప్రసజన్తు ప్రపత్తిప్రధానవేదిభిః ప్రాధమిక ప్రపత్త్యావిశ్వా
సవత్వః అనువృత్తిస్తాయస్యహి “[illegible] హేతుత్వం యాతి
కరోతి విముఖాధీః । భోగమనహితత్రస్య [illegible]”
ఇతి భగవదనభిమతత్వాతిశయ ఉక్తః [illegible] వా ప్రతిష

దోక్తానుష్ఠానమ్; శరణాగతేః పరైర్నిశ్చేతుమశక్యత్వేన తదభావే ప్రాజ్ఞబహిష్కారానివృత్తేః.

అతఏవ బుద్ధిపూర్వేష్వపి ప్రపత్తేరేవసఙ్గ్రహ ఇతి ప్రపత్తి ప్రతిసన్ధాన కార్యతయా సాధనాన్తర నివృత్తిర్వేదాన్తాచార్యైరప్యభిహితా; "భూయోపి త్వత్ప్రపత్త్యా ప్రశమితకలుషాన్" "అపరాధప్రసఙ్గేచ పునః ప్రపదనం త్విమమ్" ఇత్యాద్యౌచ అసకృత్ పునః ప్రపత్తిరేవవర్ణితా.

యద్యపి "అపి చేత్పాతకం కిఞ్చిద్యోగీ కుర్యాత్ప్రమాదతః । యోగమేవ నిషేవేత నాన్యత్కర్మ సమాచరేత్" ఇత్యేతత్ప్రామాదికవిషయమ్; ప్రామాదికానామశ్లేష విషయత్వేన యోగవిచ్ఛేదో నకార్య ఇత్యర్థకం శ్రుతప్రకాశికాయాం వ్యాఖ్యాతమ్; తథాపి ప్రపత్తిస్థలే ప్రమాదత ఇత్యశ్రవణాత్, "దైవాద్వాయది వా మోహాన్మహాపాపస్య పరిప్లవే । భజమానోఽథ తామేవ లక్ష్మీనారాయణౌ ప్రభూ" ఇతి దైవమోహశబ్దాభ్యాం జ్ఞానాజ్ఞానకృతయోస్సఙ్గ్రహాత్, శక్త్యశక్త్యనుపనిబన్ధాచ్చ పునః ప్రపదనమేవ ప్రాయశ్చిత్తమ్.

"తానిసర్వాణ్యశేషాణి పాపాని ప్రశమం నయేత్ । పునః ప్రపదనేనాశు కర్మభిర్వాపి తత్పరైః । ప్రాయశ్చిత్తన్తు పరమం ప్రపత్తిస్తస్య కేవలమ్ । కుర్యాత్కర్మాత్మకం వాపి వాసుదేవమనుస్మరన్" ఇతి భరద్వాజోక్తేః సామాన్యవిశేషాపాయయోర్ముఖ్యం ప్రాయశ్చిత్తం ప్రపదనమేవ కార్యమ్; లోకసఙ్గ్రహార్థన్తు సామాన్యాఽపాయే శాస్త్రోక్తమ్, విశేషాపాయే వైభవేష్ట్యాద్యపి వా కార్యమిత్యవగమాత్.

ఉభయత్రాపి శబ్దశ్రవణాత్, ప్రపత్తౌ పరమకేవలశబ్దయో శ్శ్రవణాచ్చ పాపనిస్తారకత్వం కర్మణాం ప్రాక్షసజ్జ్రహహేతుత్వమ్; ప్రపత్తేరశక్తాధికారత్వ స్వీకారే పరమశబ్ద విరోధాపత్తేః ఇతి విభావ్యతే; తథాపి తస్యాః పూర్వకృత ప్రపదనానుసన్ధానరూపత్వాభావః.

సకృదేవేత్యస్య విద్యాన్తరన్యాయ ప్రాప్తావృత్తినివారకత్వే విధిప్రాప్తావృత్త్యనివారకత్వాత్; “సకృదేవ ప్రపన్నస్య కృత్యం నైవాన్యదిష్యతే। ఉపాయాపాయముక్తస్య వర్తమానస్యమధ్యతః” ఇతి, ఉపాయాపాయసమ్భవ విరహదశాయామేవ కర్తవ్యాన్తర నిషేధాత్.

నచ సమర్పితభరస్య స్వీయత్వాత్ పునస్సమర్పణా సమ్భవః; మోక్షార్థభరస్య తథాత్వేపి అపాయ నివృత్త్యర్థభరస్య అసమర్పితత్వాత్; నహ్యయమపాయో మోక్షప్రతిబన్ధకః. ఫలవిళమ్బాంశక్లేశాన్యతరమాత్ర హేతుత్వాత్; నచ, “కృతేపాపేఽనుతాపో వై” ఇత్యాదిషు స్మరణశబ్దశ్రవణాత్తత్సిద్ధిః. ప్రథమప్రపత్తావపి స్మృతేతి శ్రవణాత్.

నచప్రాథమిక ప్రపత్త్యైవాపాయనివృత్తేః పునః ప్రపదనాసమ్భవః. భక్తేరివతస్యాబుద్ధి పూర్వాఘమాత్ర నివర్తకత్వాత్; పునః ప్రపత్తి విధాన సామర్థ్యేన సర్వశబ్దసఙ్కోచస్య న్యాయ్యత్వాత్; “నబిభేతి కుతశ్చన” ఇత్యాదీనాం భక్తసాధారణ్యాత్; “అపాయాద్విరతశ్శశ్వత్,” “ఉద్ధోపాయ ప్రవృత్తశ్చ” ఇత్యాదినా ఫలవిళమ్బ ప్రతీతేశ్చ. అన్యథా పూర్వకృత ప్రపదనానుసన్ధానస్యా నైయర్థ్యాత్.

నచైతద్భయనివృత్త్యర్థముపాయాన్తరనివృత్త్యర్థశ్చ; ప్రాయశ్చిత్తోక్తివిరోధాత్, ప్రపన్నవిషయేష్వపాయానాం నిగ్రహహేతుతయా భగవత్కృపయాపోహ్య విరోధిత్వస్య శ్రీవచనభూషణ వ్యాఖ్యానాదావభిహితత్వాచ్చ; ప్రారబ్ధనివర్తకత్వన్తు "ప్రారబ్ధస్యాపి భూయసీ" ఇతి విశేషవచనాత్; నచ బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘవిషయే విశిష్యకిఞ్చిద్వచనం దృశ్యతే.

నచ ప్రాగేవబుద్ధిపూర్వోత్తరాఘోద్దేశేనాపి ప్రపత్త్యనుష్ఠానమ్; వచనమన్తరేణాపి తథానుష్ఠానేభక్తావపి తత్ప్రసఙ్గాత్; సర్వైరప్యేవమనుష్ఠాతుం శక్యత్వేన పునఃప్రపత్తివచనస్యనిర్విషయత్వాపత్తేశ్చ; (౧) "కరిష్యమాణాంశ్చ సర్వానశేషతః క్షమస్వ" ఇతి భాష్యకారోక్తిర బుద్ధిపూర్వమాత్రవిషయా; వినాశవిషయాణామివ పూర్వాఘానాం, అశ్లేషవిషయాణామప్యుత్తరాఘానాం క్షామణముపపన్నమ్; కరిష్యమాణశబ్దో వా కారయిష్యమాణ పాపారమ్భకపాపపరః. నిమిత్తవత ఏవహి నైమిత్తికేధికారః. అన్యథా అస్యాఽశ్లేషాధికరణవిరోధాత్.

నచైవమపి సర్వైరేవమేవ ప్రపదనస్యకర్తుం శక్యత్వాత్. పునః ప్రపత్తివచనస్యనిర్విషయతా, పాపారమ్భకపాపనివృత్తే స్స్వతః ప్రయోజనత్వాభావేన కామనానవశ్యమ్భావాత్, ప్రత్యుత అగమ్యాగమనాదిజన్య సుఖవిరోధిత్వేన ద్వేషస్యైవసమ్భవాత్; శాణ్డిలీవృత్తాన్తాదౌచ, జ్ఞానవత్కృతస్యాఽపాయస్య భగవన్నిగ్రహహేతుతా ప్రసిద్ధేతి శ్రీవచనభూషణాదౌ స్ఫుటమ్.

నచ, (౧) "పరిహరమధుసూదన ప్రపన్నాన్" ఇత్యుక్త్యా ప్రపన్నస్య బుద్ధిపూర్వాఘాలేప శ్శఙ్కనీయః. ఉపాసకేష్వపి యమవ

శ్యత్వాభావశ్రవణాదుపశ్లేషాదీనాఞ్చ అత్రాపిసమ్భవాత్; రహస్యామ్నాయే "ఇహైవ కేచిదుపశ్లేషా భవన్తి" ఇతి సామాన్య నిర్దేశేన ఖణ్డితత్వాద్యుక్తిరుపలక్షణార్థేతి జ్ఞాయతే; తేనజ్ఞానమాత్రస్య భగవదనుభవసఙ్కోచవిచ్ఛేదభగవద్భాగవతకైఙ్కర్య రసగర్భాబహిష్కారాదయోఽపి వివక్షితా ఇతి, తేషాం స్త్రీకృతాపరాధానాం సామకృతప్రతిసమాధానానాం ఖణ్డితత్వాద్యదర్శనేఽపి నక్షతిః.

దృశ్యమానానాఞ్చ ప్రారబ్ధకర్మఫలత్వవద్వాచనాదపాయఫలత్వమపిశక్యం వక్తుమితి నైకాన్తతః ఫలాభావ నిశ్చయః. రాజర్షేః కృతాగసస్స్వపుత్రస్య స్వయం శిక్షయన్నపి నాన్యైస్తత్కృతాపరాధం సహేత ఇతి, కృతాపరాధభాగవతానాదరస్య భగవదసహ్యతాయాం దృష్టాన్తకథనాత్; పరవరమునిభిరపి బుద్ధిపూర్వాగసస్యశిక్షాహేతుతాఙ్గీకృతైవ.

రాక్షసీనామపి "భవేయం శరణం హి వః" ఇత్యేతదనన్తరభావ్యపరాధా మారుతికృత వధోద్యోగనిమిత్త భయజనకత్వేన కృతకార్యాః; అతోఽనపాగ్వద్బుద్ధిపూర్వాఘేనచ అత్యన్తమనుగ్రహః. "లఘుర్దణ్డః ప్రపన్నస్య రాజపుత్రాపరాధవత్ । వివేకినాం ప్రపన్నానాం ధీపూర్వాగస్యనుద్యమః । దుర్భాగ్యానామనుతాపాదిశ్శిక్షా కఠినచేతసామ్" ప్రపత్తిప్రతిసన్ధానం త్వాస్తైరుపదిశ్యమానం ప్రామాదికవిషయే ప్రాయశ్చిత్తప్రవృత్తినివృత్త్యర్థం, బుద్ధిపూర్వవిషయే పునః ప్రపత్త్యతిరిక్త ప్రాయశ్చిత్తనివృత్త్యర్థం వా; బుద్ధిపూర్వాఘస్యాపి సర్వశబ్దార్థాన్తః ప్రవేశకథనమ్; తదపి న సర్వథా ఫలప్రతిబన్ధకనిత్త్వేన పరతయా యోజ్యమితి,

అత్రోచ్యతే, ప్రాయశ్చిత్యనుయుక్తేన భగవతా భాష్యకారేణ ప్రపత్తేః ప్రారబ్ధనివర్తకత్వం మా శుచ ఇతి ప్రమాణాద్దర్శితమ్; అనార్తస్య ప్రారబ్ధ దేహే శోకాభావాత్తదనువృత్తిః, ఏవఞ్చ శోకజనక సర్వపాపనివర్తకత్వం ప్రపత్తేస్సమ్ప్రతిపన్నమ్. యది సమ్భావ్యమానే నాపి బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘేన సఞ్జాతశ్శోకః, తదపి క్షమస్వేతి ప్రార్థ్యతే, తదా తదపి భగవాన్ క్షమత ఏవ; అత ఏవ భాష్యకారైః “కృతాన్ క్రియమాణాన్ కరిష్యమాణాంశ్చ సర్వానశేషతః క్షమస్వ” ఇతి ప్రార్థితమ్; అబుద్ధిపూర్వకాణ్యప్యుత్తరాఘాన్యకృతాన్యేవ.

నచావశ్యం నిమిత్తస్య తత్కాలీనత్వాపేక్షా; “ఐన్ద్రాగ్నమేకాదశకపాలం నిర్వపేజ్జనతామేష్యన్” ఇత్యాదౌ భవిష్యజ్జనతాగమనస్య నైమిత్తిక ప్రయోజకత్వాత్; నాపి నిమిత్తనిశ్చయ ఏవ; తథా ఉపరాగశఙ్కయాపి స్నానాద్యాచరణాత్, “సంవత్సరస్యైకం వాపి చరేత్కృచ్ఛ్రం ద్విజోత్తమః। అజ్ఞాతభుక్తశుద్ధ్యర్థమ్” ఇత్యాదావభావాత్; స్పర్శశఙ్కయాపి శిష్టైస్స్నానాచరణాత్, బహ్వాయాససాధ్యస్థలీయనిష్కృత్యప్రవృత్తౌ పునర్నిమిత్తనిశ్చయాపేక్షిత ఇతి నైష్యన్మహాపాతకాదిశఙ్కయా తత్తత్ప్రాయశ్చిత్తానాం నిత్యమనుష్ఠానప్రసఙ్గః.

వస్తుతోఽసపాపే నిమిత్తే ప్రవృత్తిస్తన్నివృత్తికామనయా త్వనుష్ఠీయత ఇతి నాత్ర తత్ప్రసక్తిః; ఆవాహితా దేవతా యాగాకరణే కుప్యేదితి వన్నేహ కిఞ్చిద్బాధకమ్; కరిష్యమాణపదస్య కరిష్యమాణ పాపారమ్భక పాపపరత్వే లక్షణా; పాపాన్తరారమ్భకత్వేన క్రౌర్యఖ్యాపనాయ పృథగుక్తిః స్వీకారేపి కృతానిత్యస్య తదతిరిక్తపరత్వే లక్ష

ణాం; నచభక్త్యావహితత్వానుష్ఠానప్రసఙ్గః; తస్యానియత ఫలకత్వాత్, ప్రపన్నస్థలే భగవత స్సర్వేష్టప్రదత్వాత్; అతఏవహి యావత్ప్రారబ్ధం యావత్తద్దేహం యావత్తత్కాలం వేతి ప్రపన్నానాం మోక్షావధి నియమేతదిచ్ఛాకారత్వమేవ సర్వాత్మికం ప్రమాణమితి సంక్షేప రత్నాకరేయాముక్తమ్.

నచపునః ప్రపత్తివచనస్య నిర్విషయత్వాపత్తిః; సకృదేవప్రపన్నస్యేత్యాద్యనురోధేన "ప్రపద్యేత హృషీకేశం శరణం శ్రీపతిం హరిమ్" ఇత్యాదేరివతస్యప్రపత్తిప్రతిసన్ధానమాత్రపరత్వాత్, తద్విధేశ్చప్రాయశ్చిత్తాన్తరనివృత్తిమాత్రపరతాయాః, ప్రాయశ్చిత్తాత్మకః కశ్చిదిత్యాది వచనాన్తరానురోధేనాశ్రయణాత్;

నచైవమనుతాపాదినైయత్యమ్; ప్రాతికూల్య వ్యవసాయని వృత్తేన వ్యాధిగ్రీణాయదివాసనాబలాత్ కదాచిద్బుద్ధిపూర్వాణి పాపాని భవన్తి. తదా తాన్యపి సోఢవ్యానీతి ప్రార్థితే, భగవతా తత్సోఢవ్యమ్. యదిచనాస్త్యనుతాపస్స్యాన్నాసౌ ప్రాతికూల్యవ్యవసాయాన్నివృత్త ఇత్యనధికార్యేవాసౌ; అతఏవ, అపచారానన్తరమనుతాపానుదయే జ్ఞానమేవానుత్పన్నం వేదితవ్యమితి వేదాన్తవేద్యైరుక్తమ్. ఏతేన (౧)"నావిరతో దుశ్చరితాత్"ఇత్యాది శాస్త్రవిరోధప్రసఙ్గోపి నిరస్తః.

నహిమయాబుద్ధిపూర్వం పాపాన్యనుష్ఠాస్యన్తే; తానిచభవతా క్షన్తవ్యానీత్యుక్తోపి భగవాన్ క్షమతే. తస్యప్రపత్తికాలేపి ప్రాతికూల్యవ్యవసాయనివృత్త్యభావేన అనధికారిత్వాత్. కిన్తుప్రాతికూల్యవ్యవసాయనివృత్తిః ప్రాగేవ తత్కృపయాజాతా; అథాప్యతికూరప్రకృతిసంసర్గవశాత్ కదాచిద్బుద్ధిపూర్వాపరాధోత్పత్తౌ కథంచిదనర్థ

జ్ఞసాక్షికంశోచతాయదికదాచిత్స్యాత్, తాన్యపికుమస్వేతి ఈదృశస్య చాధికారిణోనుతాపోజాయత ఏవ.

యస్యకృతేనానుతాపస్తస్య పునఃప్రవృత్తౌ బాధకాభావాత్ అనువర్తన్తఏవఅఘానినతు స్తవ్యానితాని. తదుక్తమ్. (౧) "కుహూసాపరాధేనుతాపిస్యాపేయాత్కథంసాపరాధేపి దృష్టేమయిస్యాత్" ఇతి; బుద్ధిపూర్వకపాపారమ్భకపాపనివృత్త్యర్థే శేనాపి ప్రపదనానుష్ఠానేపునః ప్రపదనవచనస్యనిర్విషయతాస్యాత్. యస్యబుద్ధిపూర్వకపాపేషు నిగ్రహసాధనత్వాజ్ఞానమ్; తస్యతతఏవ తన్నివృత్తిచ్ఛాసమ్భవాత్; యస్యహితజన్యసుఖవిరోధితయా తన్నివృత్తౌ ద్వేషః; తస్యప్రాతికూల్యనివృత్తత్వాభావేన అనధికారిత్వాత్; బుద్ధిపూర్వకపాపారమ్భకపాపసద్భావశ్చననిశ్చితః;అతోనిమిత్తనిశ్చయస్యైవనైమిత్తికాధికారిత్వం వదతాం తన్నివృత్త్యర్థే శేనాపి నప్రపదనసమ్భవః; నవా తత్ప్రతిపాదకవచనమస్తి. ప్రారబ్ధనివర్తకత్వవచనానామ్, "ఆర్తానామాశుఫలదా" ఇతి వచనానురోధేన అధికారివిశేషవిషయత్వస్యవక్తవ్యతయా వర్తమానదేహానుభావ్యపగచ్ఛతో బుద్ధిపూర్వకపాపారమ్భకపాపనివృత్తిమాత్రకామనాయాంతన్నివృత్త్యసిద్ధేః.

అన్యథావర్తమానదేహానుభావ్య దుఃఖహేత్వంశనివృత్తిమాత్రేచ్ఛాయాం తన్నివృత్తేరపి ప్రసఙ్గేన దుఃఖానుభవిత్రప్రపన్నోచ్ఛేదప్రసఙ్గాత్. నచబుద్ధిపూర్వకపాపారమ్భకపాపస్యభిన్నదారమ్భఫలవిళమ్బాభావేదతి తస్యాప్యార్తతా; కాలవిశేషావచ్ఛిన్నమోక్షేచ్ఛాయామవిళమ్బాత్; తదభావేతత్కృతవిళమ్బభీతస్య తన్నివృత్తికామనయా తన్నివృత్తావపి ఆశుఫలదత్వోక్తేరేవప్రమాణత్వాత్,

వైరాగ్యాయదుఃఖహేతుత్వంశోకేశ్వరేణ తుష్యతఇతినిషిద్ధాప్రయోజకపాపేక్షితుల్యమ్.

నచోపాసనస్థలేపి బుద్ధిపూర్వకపాపనివృత్తికామనయా అఙ్గప్రపత్త్యనుష్ఠానప్రసక్తిః; భక్త్యుపకారస్యైవతదఙ్గతయాపృథక్ఫలాయాతథాత్వాత్, ప్రాయశ్చిత్తరూపాయా నిమిత్తేసత్యేవకరణాత్, కారణపాపనివర్తకప్రపత్త్యనుష్ఠానప్రసఙ్గేనతౌల్యాచ్చ; ప్రపన్నపారిజాతేచ "తస్మాత్ప్రమాదాద్బుద్ధ్యా వాయత్ప్రపన్నస్యదుష్కృతమ్। తత్సర్వంశమయత్యాశు శరణాగతిరేవసా" ఇతి ప్రామాదికనివర్తకత్వేనాభిమతాయాః పూర్వప్రపత్తేరేవ బుద్ధిపూర్వకనివర్తకత్వోక్తేశ్చ; ఏతన్మూలభూతఞ్చ "బుద్ధ్యా వా యది వా మోహాత్" ఇతి వచనమ్.

నచ, అనల్పస్య ప్రామాదికస్యాపి ప్రాయశ్చిత్తసాపేక్షతా; "అపిచేత్పాతకమ్" ఇత్యేతద్విరోధాత్; దృశ్యతేచప్రాగేవబుద్ధిపూర్వకపాపనివృత్తిప్రార్థనా; "తథాప్యత్ర ప్రవృత్తిర్యాత్వత్స్మృతేస్సా వినశ్యతు" ఇతి, అవగమ్యతేహి లోటా ప్రార్థనా; యద్యపి చాత్రాపిస్మృతిసాపేక్షత్వప్రతీతిః, తథాపి, త్వత్స్మృతేరితి బహువ్రీహౌషష్ఠీ; స్మృతిరపితుప్రార్థ్యతే; మాభూత్ప్రాయశ్చిత్త ప్రవృత్తిరితి.

అథవా, "నావిరతోదుశ్చరితాత్" ఇత్యాది శాస్త్రవశాత్ప్రపత్తేస్స్మృతిమదధికారివిషయఏవబుద్ధిపూర్వకపాపనివర్తకత్వమ్; ఏవఞ్చ అధికారభూతాయాస్స్మృతేరపి హేతుత్వోక్తిరవిరుద్ధా; తథాచ, బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘనివృత్తి ప్రార్థనాయాం "యద్యనుతప్తోమాంస్మరసి, తదాతదపినివర్తయిష్యామి" ఇత్యేవభగవతస్సఙ్కల్పః.

యస్త్వనుతాపస్మరణే అపి ప్రార్థయతి, తస్య తేఅపిసమ్పాదయ త్యేవ. నతుప్రాయమాదికవత్సర్వథానిగ్రహోనుదయః.

యస్తుపాపారమ్భకపాపనివృత్తిమేవ ప్రార్థయతే, తస్యపాపోత్పత్తిరపినాస్తీతి నైతద్విచారావసరః. యేనతు ప్రాక్ నప్రార్థితమ్, తస్యపునః ప్రపత్తౌబాధకాభావఇతి తత్సాధారణ్యాయైవ(౧)"శరణం వ్రజేత్" ఇతివచనమ్; నచైవం పునఃప్రపత్తేరపి పాపశబ్దార్థతాకథనవిరోధః; ప్రపత్తౌసాధనత్వానఙ్గీకారేణ ప్రాగుపాయత్వేనానుసంహితస్యైవభగవతఅత్రాప్యుపాయత్వానుసన్ధానస్యకర్తవ్యతయా, ఉపాయాన్తరేష్వనుపాయత్వజ్ఞానస్యశుద్ధస్మృతిరూపతయావా పూర్వపునఃప్రయోగనిషేధోపపత్తేః,

యస్యహికర్మణ్యేవోపాయత్వబుద్ధిస్తస్య పరంకర్మభేదాన్మోక్షోపాయోనుష్ఠితః; ప్రాయశ్చిత్తన్త్విదానీం క్రియతేఇతిమతిః; యస్యపునర్మోక్షోపాయత్వేన వృతో భగవానేవ ప్రాయశ్చిత్తం భవత్వితిజ్ఞానమ్, తస్యతదంశేన ప్రతిసన్ధానరూపమితి శక్యతే వ్యపదేష్టుమ్. ఏతదభిప్రాయేణైవహ్యుపాయబుద్ధ్యాకృతాప్రపత్తిః పాతకతుల్యేత్యుక్తమ్.

ఉక్తఞ్చలక్ష్మీతన్త్రే:-"భజమానోథతావేవ లక్ష్మీనారాయణౌ పుభౌ" ఇతి, నహ్యన్యవ్యావర్తకంతత్పదమితి, అసంహితత్వవిషయకత్వమావశ్యకమ్, విశ్వాసాదీనాం ప్రాగేవసిద్ధానా మనువృత్తేః, క్షమస్వేతిప్రార్థనామాత్రమేవాపేక్షితమితి, "అజ్ఞానాదథవాజ్ఞానాత్" ఇతి శ్లోకేవ్యుక్తమ్. "ఏకైవకేవలమ్" ఇతి హ్యఙ్గాన్తరసాధనాన్తరా సంసర్గావుచ్యేతే.

భగవదుపాయభావాననుగుణ కైఙ్కర్యాతిరిక్త ప్రవృత్తిమాత్రానన్వయ విషయకంజ్ఞానం స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవతః ప్రాగేవవృత్తమితి భరన్యాసప్రాధాన్యాత్పునరుపాయ వరణస్యసర్వపాపశబ్దార్థకోటినివేశో రమ్యజామాతృదేవైః కృతః; తతో మోక్షణస్యతస్యఫలాప్రతిబన్ధకత్వసమ్పాదనమ్, ఫలాప్రతిబన్ధకత్వేపిపాపత్వమన్వయాదపీత్యుక్తాభిమతివిశేషాభావప్రయోజకత్వమ్; గురూణామనుతాపశూన్యానామనువృత్తానాంప్రాప్తివిరోధిత్వమర్థపఞ్చకోక్తమ్; అనావృత్తైతు ఐహిక కైఙ్కర్య రసవిచ్ఛేద ప్రాజ్ఞ బహిష్కారాదికం బోధ్యమ్.

తదేతత్ప్రపన్నపారిజాతేస్పష్టమభిహితమ్, (౧) "ఉపాయాధిగమేస్యాఘ భవేదుత్తరపూర్వయోః । అశ్లేషశ్చ వినాశశ్చపాపపుణ్యమయాఘయోః । ప్రారబ్ధదేహభోగ్యస్తువినాదృష్టస్యనశ్యతి । పూర్వాఘముత్తరాఘస్తుమతిపూర్వమహాత్తరమ్। ఆదేహపాతాదావృత్తమనుతాపవివర్జితమ్ । యత్తద్వినైవాశ్లేషస్స్యాదన్యస్యాఘస్యయుక్తతః" ఇతి అనుతాపేపూర్వప్రపత్త్యైవ పాపనివృత్తిరిత్యుక్తప్రాయమ్; "భూయసీ" ఇతి. భక్తివైలక్షణ్యోక్త్యాఅతిప్రసఙ్గో నిరాకృతః.

నచభూయసీత్యతో భూయసీత్యర్థో వరదాచార్యాణామభిమతః; "ఆర్తానాంభూయసీసాతుప్రారబ్ధమపినాశయేత్ । ప్రపత్తిర్భూయసీయతః॥" ఇతి వ్యాఖ్యానాత్; భగవద్భాష్యకారోక్తిశ్చ "కర్మణశ్శోకహేతోస్త్వాం మోక్షయిష్యామిమాశుచః । ఏవం భగవతోక్తత్వాదేతద్దేహవిశోచనాత్ । ఆర్తస్యసద్యోముక్తిస్స్యాత్ప్రపత్తిర్భూయసీయతః । దృప్తఃప్రారబ్ధదేహాన్తం నశోచతితతస్త్వయమ్। దేహాన్తే ముచ్యతే సైషా మోక్షకాల వ్యవస్థితిః" ఇతి శ్లోకైస్సన్నహితా.

అతః పూర్వమేవ ప్రార్థనాయాం స్మరణమాత్రమ్; తదభావే ప్రార్థనాగర్భస్మరణం ప్రపన్నేనానుతప్తేనానుష్ఠేయమ్; ప్రతిపదోక్తస్తు లోకసఙ్గ్రహకామనయా కృతమపి సర్వపాపవిమోచకభగవత్ప్రభావాన్న లేపకమ్; ప్రత్యుత భగవతానుకూల్యరూపత్వాదభిమతిసమ్పాదకమితి శిష్టతయా వ్యపదేశ్యైరవశ్యమనుష్ఠేయమ్; శక్తానాం ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తకర్తవ్యతోక్తిః వేదానాచార్యాణామేతదభిప్రాయైవ; ప్రాగేవబుద్ధిపూర్వోత్తరాఘనివర్తనప్రార్థనా నిరాకరణమపి పశ్చాత్తైస్వరనిరాకరణమాత్రపరమితి సకాప్యనుపపత్తిరితి;

రహస్యత్రయజీవాతౌ తుషష్టిప్రబన్ధనిర్మాతృశ్రీమన్నారాయణమునిభిరుక్తమ్; "శక్తౌ ప్రతిపదోక్తం స్యాదశక్తౌ శరణాగతిః" ఇతి వచనానుసారేణ ప్రాయశ్చిత్తవిభాగేపి "అపి చేత్పాతకం కిఞ్చిద్యోగీకుర్యాత్ప్రమాదతః" ఇతి యోగినః పాతకసమ్భవే కర్మవ్యతిరేకేణ యోగస్యైవ ప్రాయశ్చిత్తత్వేనవిధానవదస్యాధికారిణః ప్రాయశ్చిత్తంపునః ప్రపదనమేవ; తథోక్తమ్, "అపాయసమ్ప్లవే సద్యః ప్రాయశ్చిత్తం సమాచరేత్ । ఉపాయానాముపాయత్వస్వీకారేప్యేతదేవహి" తదాహ, భూయోపీతి;

న్యాసవింశతివ్యాఖ్యానేచ "శక్తౌ ప్రతిపదోక్తం స్యాదశక్తౌ శరణాగతిః" ఇతి వచనార్థమాహ- ప్రాయశ్చిత్తఞ్చ యోగ్యమితి; అస్యాధికారిణస్తుయోగ్యం ప్రాయశ్చిత్తం ప్రపదనమేవ; "అపాయసమ్ప్లవే సద్యః" ఇతివచనాత్. యథా యోగనిష్ఠస్య అపిచేత్పాతకం కిఞ్చిదితివిధానమ్; తద్వదత్రాపి తాత్పర్యమితి. ఏవఞ్చ వదతాం "శక్తౌ ప్రతిపదోక్తంస్యా" దితిసామాన్యవిషయమభిమతమ్. ప్రపన్నపత్ష

తిచ కాదాచిత్కే-వాసనాబలాయాతే కాదాచిత్కే జ్ఞానకృతేపి వర్తత ఇతి చ.

ఏతేన శ్రీవచనభూషణవ్యాఖ్యానోక్తః ప్రామాదికోపాయసంసర్గే ప్రాయశ్చిత్తవిధిర్వ్యాఖ్యాతః. ఏతదభిప్రాయేణైవ ప్రపన్నానాం బుద్ధిపూర్వాఘాసమ్భవోక్తిరాచార్యాణామ్; బుద్ధిపూర్వశబ్దస్యాసకృదనువృత్తపరత్వాత్; న చైవం శ్రుతప్రకాశికావిరోధః, "భగవద్ధ్యానయుక్తస్య తద్ధ్యానాదావధిక్రియా" ఇతి ప్రపన్నపారిజాతగ్రన్థానురోధేన శ్రుతప్రకాశికాయా బుద్ధిపూర్వాఘాకర్తవ్యత్వమాత్రప్రతిపాదనపరత్వాత్,

అన్యేతు-అజ్ఞానాశక్తిభ్యాం ప్రపన్నానాం ప్రపత్తౌ సాధనత్వబుద్ధిమతాం శక్త్యాశక్తివిభాగేన ప్రపదనం ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తం వా అనుష్ఠేయమ్; ఉపాయాన్తరేషు స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానవతాం పునస్సిద్ధోపాయాధికారిణాం ప్రపదనమేవ; తాదృశాశ్చాధికారిణో న ప్రాయశ ఇదానీం లభ్యన్తే; ఆచార్యైరపిహి "అజ్ఞానాత్ప్రపన్నాః అస్మదాదయః" ఇత్యుక్తమ్. స్వరూపాధ్యవసాయకార్యస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానస్య సాధనాన్తరేష్వివ భోగ్యాన్తరేష్విదానీన్తనానాం ప్రాయశోనుపలమ్భాత్; అతఆలస్యాదివశాదధికారిణోపి ప్రతిపదోక్తపరిత్యాగేన మాప్రపత్తిమనుతిష్ఠేయురిత్యుత్తమాధికారిణామపి తదనుష్ఠానమిత్యాహుః.

సర్వథా ఉపాయాఽపాయసమ్ప్లవే భగవతశ్శరణత్వాధ్యవసాయ ఇతి ఉత్తరకాలానువృత్తిద్యోతకో వర్తమాననిర్దేశ ఉపపద్యత ఇతి భావః,

(౪౦) మూ;— ఉపాయాన్తరజ్గళిల్ నెఞ్జు శెల్లామైక్కుమ్, కాల క్షేపత్తుక్కు మినిమైయాలే విడవొణ్ణామైయాలుమ్ నడక్కుమ్.

ప్రయోజనాన్తరాణ్యాహ (ఉపాయాన్తరజ్గళిలితి). వాసనాన్తరాదుపాయాన్తరేషూపాయత్వ స్వీకారనివృత్తిర్విశ్వాసానువృత్తేః ప్రయోజనమ్; అతఏవహిశ్రీశారిణా, భగవచ్ఛరణారవిన్ద శరణత్వాధ్యవసాయస్య సార్వకాలికత్వమభిహితమ్.

లక్ష్మీతన్త్రేచ "భూయస్త్వం శృణుసజ్క్షేపమనసూయేన చేతసా। శ్రుత్వాచ కురుయత్నేన రక్షాచాప్యప్రమాదినీ"ఇత్యుత్తరకాలికాపాయాన్వయనివృత్తిప్రయోజకవిశ్వాసానువృత్తిరూపరక్షాయా అవశ్యకర్తవ్యత్వముక్తమ్; యఃపునర్నిపుణతరః ప్రాగేవసాధనాన్తర సంసర్గారమ్భకకర్మనివృత్తావపిభగవన్తముపాయమన్యణోత్తస్యవిశ్వాసానువృత్తి ర్యద్యపినోక్తప్రయోజనా; తథాపితస్యభగవద్గుణానుసన్ధానాంశేనకాలక్షేపభోగార్థత్వేనసమ్భవః.

తదుక్తమ్- "సత్తాహేతు సకృజ్జపేన సకలం కాలంద్వయేన క్షిపన్" ఇతి, "ఆమ్రేడితోదిశతియశ్చ కృతార్థభావమ్" ఇతి చ; "యావదాయుషమ్" ఇతివచనం తదనుసారిభావ్యకృద్వచనఞ్చతదభిప్రాయమ్. ఉక్తాచ ప్రపత్తేరపి ఉత్తరకాలంఫలతయా ఆవృత్తిర్భరద్వాజేన; (౧) "స్వాభావికోస్యసమ్బన్ధః పుంసోయః పరమాత్మనః। తస్యైవబోధోన్యాసాఖ్యఃప్రథమంయాత్యుపాయతామ్। స ఏవోపర్యుపర్యస్య పరాంప్రీతిముపావహన్। వృత్త్యాఖ్యఫలతాంయాతితదేవామృత ముచ్యతే" ఇతి.

(౪౧) పేఱ్ఱుక్కుప్పలకాలుమ్ నినైక్కిల్ ఉపాయమ్ నఴువుమ్.

నచభగవదుపాయత్వానుసన్ధానస్యావృత్త్యుత్తరకాలవ్యాపిత్వే "కృష్ణాఖ్యే హేతుషు సావ్యకృత్" "త్వయ్యేకస్మిన్నపి విజహతో ముక్తివత్సాధనత్వమ్" ఇత్యాదివిరోధః; ఉపాయాన్తరప్రవృత్తిసమ్భావనకవాసనాయాస్సమూలోన్మూలనే సాధనతాయా గుణాన్తరవదేవభోగార్థమనుసన్ధానాత్; కథఞ్చిదపి ఫలోపయోగిన్యాః స్వసాధనతాబుద్ధేరభావస్యైవ "త్వయ్యేకస్మిన్నపి" ఇత్యేతదర్థత్వాత్. వరదాచార్యాస్తు సదాచార్యైరేవ భగవతి సమర్పితభరాణామేవ "త్వయ్యాచార్యైర్వినిహితభరాః" ఇతి ప్రస్తుతత్వాత్, తేషాం సర్వమపి స్వానుష్ఠానం ఫలరూపమిత్యాశయ ఇత్యాహుః; తదాతదభిప్రాయేణ పరమైకాన్తిలక్షణోక్తిరితి భావః.

నతువర్తమాననిర్దేశమాత్రేణ ఫలార్థమేవ అసకృత్ప్రపత్తిరావశ్యకీతి భ్రమితవ్యమిత్యాహ (పేఱ్ఱుక్కై-తి) "తథా పుంసామవిస్రమ్భాత్ప్రపత్తిః ప్రచ్యుతా భవేత్" ఇత్యేతదిహ భావ్యమ్. అత్రపలకాలుమిత్యుక్త్యాసకృత్స్వీకారసాపేక్షత్వజ్ఞాపనాన్తరపేక్షోక్తిర్వ్యక్తి విశేషవిషయా; భగవదుపాయతాబుద్ధిదార్ఢ్యాయ సాధనతయా తదనపేక్షత్వపరా వా; ఆప్రయాణమనువర్తనేఽపి సకృత్త్వోక్తిః ఫలగౌరవపరామర్శేనేతి క్వచిదాచార్యోక్తిః.

ఉపాయాన్తరప్రవృత్త్యాదివిరహాయ విశ్వాసస్యానువర్తనీయతాజ్ఞాపనార్థా; "సకృత్ప్రత్యయం కుర్యాచ్ఛాస్త్రార్థస్య కృతత్వాత్ప్రయాజాదివత్" ఇతి న్యాయో హి-భక్తౌ, "సఖల్వేవం వర్తయన్యావదాయుషమ్" ఇతి శ్రుత్యా బాధితోఽపి ఇహ నిరపవాదః; ఇహాపి, "మాం ప్రపద్యేత సతతం సూక్తేనానేన మానవః । ప్రపద్యమానో

మాంనిత్యం దేవంవా పురుషోత్తమమ్। ఉక్త్వాయామపరరాత్రేచ పూర్వోక్తమనుచిన్తయన్। సర్వధర్మాన్ సర్వకామాన్నైహికాముష్మికానపి। సన్త్యజ్యవిధినానిత్యం షడ్విధాంశరణాగతిమ్। ఆచార్యానుజ్ఞయాకుర్యాచ్ఛాస్త్రదృష్టేనవర్త్మనా" ఇత్యాదీన్యావృత్తిబోధకాని ప్రమాణానిసన్తీతిచేత్, ఆవృత్తినిషేధకానాంవచనానామనేకేషాం సత్త్వేన, ఏతేషాంకాలనియమాభావప్రతిపాదనే ప్రతిసన్ధ్యానానువృత్త్యావశ్యకత్వప్రతిపాదనే శరణాగతిసామాన్యే త్యాగాదినియమప్రతిపాదనేవా తాత్పర్యావధారణాత్;

ఏవంపూర్వవాక్యార్థో నిరూపితః.

ననుకిమర్థముత్తరవాక్యమ్. తద్ధిపతావదాత్మసమర్పణ ప్రతిపాదనార్థమ్; శేషత్వజ్ఞానకార్యశరణవరణోక్త్యాతత్సిద్ధేః; యదేవహి "శరణంవ్రజ" ఇత్యనేన విహితమ్. తదేవ ద్వయేపూర్వఖణ్డేనప్రకాశ్యతే; తత్రావిహితత్వేతత్ప్రకాశనమనర్థకమ్; శరణం వ్రజేత్యనేనైవ విధానేన ఉత్తరఖణ్డేన నతత్ప్రకాశ్యమ్; నాపిఫలసమర్పణమ్, ఉక్తదోషాత్, ఫలబోధకపదాభావాచ్చ; చతుర్థ్యాయుగపత్ఫలసమ్ప్రదానత్వోభయబోధకత్వాసమ్భవాత్.

నాప్యధ్యవసాయప్రార్థనేఖణ్డద్వయప్రతిపాద్యే. ప్రార్థనాయాస్తేశేషశరణాగతిత్వాత్; ఉపాయప్రార్థనాగర్భితాఫలప్రార్థనాతు ఉత్తరఖణ్డార్థ ఇత్యపి అజ్ఞప్రవృత్తినిష్ఠస్యైవ ప్రార్థనీయోపాయాన్తరాభావాత్, ఉపాయత్వస్యోపాయనిరపేక్షరక్షకత్వరూపతయా రక్షాఘటకఫలప్రార్థనాయా అపిసిద్ధత్వాత్,

నచనైరపేక్ష్యాంశః ప్రాక్ప్రార్థితః; ఇదానీను ఫలమిత్యస్తి విశేషః; స్వరూపే ఉపాయనైరపేక్ష్యస్యసిద్ధత్వేన ఫలప్రదాన ఏవతత్స్యవాచ్యతయా ఫలప్రార్థనాయామపి సిద్ధత్వాత్; నచపృథక్కీర్తనే

(౪-౨) ఉత్తరవాక్యత్తాలే ప్రాప్యమ్ శొల్లుకిఱతు.

సత్యేవసర్వాధికారిసాధారణఫలప్రార్థనాతిరిక్తనైరపేక్ష్యప్రార్థనాసద్భావనిశ్చయః; పూర్వవాక్యే ప్రార్థనావాచకపదస్యాస్పష్టతయా ప్రమాణాన్తర పర్యాలోచనాయాం తత ఏవోపాయత్వ ప్రార్థనాసిద్ధేః.

నచోపాయత్వనిరూపకఫలవిశేషఏవాత్రప్రతిపాద్యః; అభ్యాహృతప్రార్థనా పదానర్థక్యాత్; త్వదేకశేషస్యమమ త్వన్ముఖోల్లాసైకప్రయోజనాయారక్షా, తద్భరస్త్వదీయఏవేత్యాకారకస్యపూర్వవాక్యోక్తజ్ఞానస్యఅముముక్షువ్యావృత్తత్వాత్; అర్థాదేవ ఫలవిశేషసిద్ధేశ్చ; రక్షాభరన్యాసమాత్రమేవహి సర్వఫలార్థిసాధారణమ్; పూర్వఖణ్డేనైవ శరణాగతేః ప్రతిపన్నత్వాత్, కృత్స్నద్వయస్య శరణాగతికరణత్వ ప్రతిపాదకవచన విరోధశ్చేత్యతఆహ (ఉత్తరవాక్యత్తాలితి)

క్రియాం తత్సమ్బద్ధసంవార్థం ప్రకాశయతఏవ; కరణత్వాత్; సూక్తవాక్యగతాయురాదిపదానామివ ఫలప్రకాశకోత్తరఖణ్డస్యాపికరణత్వం సమ్భవత్యేవ. అసిద్ధఫలవిషయకానుసన్ధానత్వాత్ ప్రార్థనాగర్భతోపపత్తిః; శరణంప్రపద్యఇత్యస్య ముముక్ష్వముముక్షుసాధారణతయా ఉత్తరవాక్యే ఫలవిశేషప్రతిపాదనే సత్యేవతస్యస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపతాసిద్ధిః.

తావదార్తిరితిసర్వఫలసాధనతయా శరణాగతేః ప్రతిపాదనాత్, భరన్యాసమాత్రస్యైవ శరణపదసమభివ్యాహృత జ్ఞానార్థక

(౪౩) ప్రాప్యాన్తరత్యక్తస్త్రైనై.

ధాతునాబోధనాత్; పురుషకారపురస్కారస్యాపి ఫలాన్తరార్థి సాధారణ్యాసమ్భవాత్, నృసింహావిషయేభ్యస్తైర్ద్వైః పురుషకారస్య పురస్కరణాత్, కర్మార్థఫలదేవత్యావనుగ్రహే సద్గుణస్యావిషయవిశేషాయత్తత్వాత్; రమ్యజామాతృదేవ్రోదాహృతదివ్యసూరిసూక్తిత ఏవ ఐశ్వర్యకైవల్యార్థినోరపి పురుషకారపురస్కరణప్రతీతేశ్చ; తథాచ శరణపదోక్తోపాయత్వనిరూపకం నఫలాన్తరమితిజ్ఞాపనాయ ఉత్తరవాక్యమిత్యాహ (ప్రాశ్యేతి),

నచ, "శ్రీమన్నారాయణస్వామిన్" ఇత్యాది ద్వయవివరణమన్త్రాన్తరే, "తవైవాస్మ్యహమచ్యుత" ఇతి సిద్ధశేషత్వానుసన్ధానరూపాత్మసమర్పణమేవోత్తరవాక్యార్థతయా ప్రతీయత ఇతి వాచ్యమ్.

"తవాస్మీతిచయాచతే" ఇత్యస్యైవ "తవైవాస్మి" ఇత్యస్యాపిఫలప్రార్థనామాత్రపరత్వాత్; నహితత్రాపి నిక్షేపః ప్రతిపాద్యః; తస్యప్రపత్తిబహిర్భావాపత్తేః; కిన్తుకారణాభిధానానన్తరం ఫలాభిధానౌచిత్యాద్యాచత ఇత్యేతదనురోధాచ్చ ఫలప్రార్థనాపరత్వమేవ.

నచైవంప్రపత్తే స్సర్వఫలసాధనత్వాసిద్ధిః; స్వరూపసమర్పణపరత్వేపి భరసమర్పణాద్యుపలక్షణత్వస్యవక్తవ్యతయా ఫలాన్తరోపలక్షణత్వస్యైతత్పక్షే స్వీకారాత్; "శరణఞ్చ ప్రపన్నానాంతవాస్మీతిచవాదినామ్ । ప్రసాదంపితృహన్తౄణామపి కుర్వన్తి సాధవః"

ఇత్యత్ర తతు కాయికవాచికప్రపత్తి వివక్షితే; తవాస్మీత్యస్య - తవపరతన్త్రోఽస్మీత్యేవంపరత్వాత్ ; ప్రపత్తిశబ్దస్యైవ వాచికాభిధానసమర్థత్వేఽపి జ్ఞానప్రాధాన్యాద్భేదేనప్రకీర్తనమ్.

నచ తత్ర వాదినామిత్యస్య అపీతిశబ్దబలాత్ వాచికపరతా; ఇతిశబ్దస్యానుపూర్వ్యాకార సాధారణ్యాత్. అన్యథా, "ఇతి ప్రార్థనామతిః" ఇత్యాదావగతేః; ప్రపన్నాయేతి ప్రయోజనాన్తరపర పరమ్. గోబలీవర్దన్యాయాత్; తవాస్మీతితు అనన్యప్రయోజన పర మిత్యుక్తావప్యనన్యప్రయోజనస్యాపి ప్రపన్నస్యైవ రక్ష్యత్వేన ప్రపన్నాయేత్యస్యావృత్తిప్రసఙ్గాత్.

అతఏవ స్తోత్రవ్యాఖ్యానే "తవాహమస్మీతి చ యాచమానః" ఇత్యస్య ఫలప్రార్థనాపరత్వైవ స్వపక్షత్వేనోపన్యస్తా. తవాస్మీతిస్వామిత్వర్థకం "కైఙ్కర్యాఖ్యేపుమర్థే స్యానుషజతి తదభ్యర్థనా హేతుభావాత్" ఇతికైఙ్కర్యప్రార్థనాహేతుభూతశేషత్వానుసన్ధాన పరం సత్, తత్పరంవా;

ఉత్తరఖణ్డస్య ఫలప్రార్థనా పరత్వమేవచ సాంప్రదాయికమ్; పూర్వప్రపదనగాథాయాం పరాఙ్కుశమునిభిరుత్తరఖణ్డార్థానుక్తేః. "శ్రియాచసహితాయాత్మేశ్వరాయార్థయే" "మిథునపరం ప్రాప్యమేవం ప్రసిద్ధం స్వామిత్వంప్రార్థనాఞ్చ" ఇత్యాదిభట్టపరాశరపాదసూక్తిదర్శనాత్; భాష్యకారైరపి విరోధిప్రహాణస్యపూర్వభావిత్వాద్వైదిక మన్త్రపాఠక్రమావలమ్బనేన నమశ్శబ్దార్థం ప్రథమతో వివృత్య శేషం పరభక్త్యాదినావివృతమ్. అతఃఫల ప్రతిపాదన పరఏవోత్తరఖణ్డ ఇతిభావః.

(౪౪) ఉపాయాన్తరఙ్గళై విట్టు చరమోపాయత్తైప్పత్తినాప్పోలే ఉపేయాన్తరమాన ఐశ్వర్యకైవల్యాదికళై విట్టు ఎల్లైయాన ప్రాప్యత్తై అర్థిక్కిఱతు.

దీపకృదాదియోజనాః ప్రాగేవోక్తాః; ఉత్తరఖణ్డస్యసకలేతర విలక్షణప్రాప్యపరతాం దర్శయన్, ప్రతీపేనపూర్వఖణ్డస్య నిరతిశయోపాయపరతామావిష్కుర్వన్, ఈదృశోపాయోపేయ ప్రతిపాదకతయాద్వయస్య వైభవమపిసూచయతి (ఉపాయాన్తరఙ్గళైవిట్టితి) ఉపాయాన్తరశబ్దో "నరస్య బుద్ధిదౌర్బల్యాత్" ఇతివచనం ప్రత్యభిజ్ఞాపయతి. తత్రైకవచనమ్—"ఉపాయాస్తే త్రయః పూర్వే" "పూర్వేత్రయఉపాయాస్తే" ఇత్యాద్యనురోధాజ్జాతావితిసూచయితుం బహువచనప్రయోగః.

తత్త్యాగహేతుశ్చ దుష్కరత్వాదిః; దుష్కరత్వముక్తం భాగవతే. "సుదుశ్చరా మిమాంమన్యే యోగచర్యామనాత్మనః" ఇతి; లక్ష్మీతన్త్రేచ "దేవదేవ నతేశక్యాః కర్తుం కాలేన గచ్ఛతా। కాలోఽపి కలయన్నేవ స్వతన్త్రోభవదాత్మకః। జ్ఞానంసత్త్వంబలఞ్చ మామాయుశ్చవినికృన్తతి। అన్తఃకరణసంస్థాహి వాసనా విషయాత్మకాః। తత్తత్కాలవశం ప్రాప్య ఘాతయన్తి శరీరిణః। ఉదాసీనోఽభవానేవం ప్రాణినాం కర్మకుర్వతామ్। తత్తత్కాలానుకూలాని తత్ఫలాని ప్రయచ్ఛసి। శశ్వచ్ఛాసుకరాన్ సర్వానుపాయాన్ జహాతి స్వయమ్" ఇతిచ.

సాపాయత్వఞ్చోక్తమ్. "అపాయా బహులాస్తథా" ఇతి, "సాన్తరాయాస్త్వనేకశః" ఇతిచ. చిరకాలసాధ్యత్వాదికఞ్చ—"స

ఖల్వేవం వర్తయన్యావదాయుషమ్'' ఇత్యాదిభిరవగతమ్. విళమ్బ్య ఫలప్రదత్వఞ్చ—''భోగేనత్వితరే క్షపయిత్వా'' ఇతి ప్రారబ్ధస్యావశ్యానుభావ్యత్వవ్యవస్థాపనాదవగమ్యతే; ఉత్తమాధికారి స్వరూపానుచితత్వఞ్చ-సాధనాన్తరాధికారిణో మధ్యమత్వోక్తే రుత్తమాధికారిణం ప్రతితత్త్యాగవిధానాత్, తత్సంసర్గే ప్రాయశ్చిత్త విధానాచ్చ.

''ప్రపత్తేశ్చరమత్వఞ్చ సులభోపాయ ఉచ్యతే'' ''శీఘ్రఫలప్రదః'' ''సకృదేవహిశాస్త్రార్థః కృతో౽యం తారయేన్నరమ్.'' ''నార్హన్తి శరణస్థస్య కలాంకోటితమీమపి'' ''శిష్టైర్నిషేవ్యతే సో౽యమకామహతచేతసైః।'' ''విప్రనిషేవితే'' ''తస్మాన్న్యాసమేషాం తపసా మతిరిక్తమాహుః'' ఇత్యాదిభిస్సుకరత్వాదిభి స్సకలోపాయ విలక్షణత్వేనావగమాత్, ఉపాయాన్తర ప్రతియోగికోత్కర్షవత్తయా ప్రమితత్వాచ్చ.

నచైవం సర్వోత్కృష్టోపాయసమ్భవే ఉపాయాన్తర విధాన వైయర్థ్యమ్;* మాతాపితృసహస్రేభ్యో౽పి వత్సలతరం హి శాస్త్రమ్- సర్వానప్యధికారిణో౽పరిత్యజదేవ తత్తద్రుచ్యానుగుణ్యేన పురుషార్థసాధనాని బోధయతి; ఉక్తం హి భట్టపరాశరపాదైః—''శరచిత్తశాస్త్రవశతోపాయో౽భిచార శ్రుతిః'' ఇతి; కామ్య కర్మవిషయే చ ''రోచనార్థా ఫలశ్రుతిః'' ఇతి భాగవతే; నచతావతా అప్రామాణ్యమ్; మోక్షసాధనే ముఖ్యతాత్పర్యస్య బాధితార్థకత్వాత్; ఏవఞ్చ ప్రపత్తౌ ముఖ్యతాత్పర్యే౽పి భక్తేరపి మోక్ష సాధనత్వాన్నపాయాన్న శాస్త్రినాశ్వాసప్రసఙ్గః.

నచన్యాసో అతిరిక్తఇతివత్, కశ్చిన్న్యాసాదన్యశ్శ్రితః; యో నఅత్రాన్యవిశ్వాసస్స్యాత్; అతోఽస్మిన్నావృత్తిపక్షే స్వర్గోపాయాధిక్యమ్;

ఫలమప్యైశ్వర్యకైవల్యాభ్యాం విలక్షణమ్; అస్థిరం హ్యైశ్వర్యమ్. (౧)"తద్యథేహకర్మచితో లోకః క్షీయతే, ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః క్షీయతే" "ప్లవా హ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపాః" "అథయ ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే, యథైతమేవాధ్వానం పునర్నివర్తన్తే" "అన్తవదేవాస్యతద్భవతి" ఇత్యాదిశ్రుతేః; "అపామసోమ మమృతా అభూమ" "అక్షయ్యం హవై చాతుర్మాస్యయాజిన స్సుకృతంభవతి" ఇత్యాదే రుదాహృతానేకప్రమాణవిరోధేన చిరకాలస్థాయిత్వమాత్ర పరత్వాత్.

గీతఞ్చభగవతా; (౨) "ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున" ఇతి. "నాస్త్యకృతః కృతేన" ఇతిచోపబృంహితమ్; "ఋగ్యజుస్సామనిష్పాద్యం యజ్ఞకర్మ మతంతవ । పరమార్థభూతం తత్రాపి శ్రూయతాం గదతోమమ । యత్తునిష్పాద్యతే కార్యం మృదా కారణభూతయా । తత్కారణానుగమనాజ్జ్ఞాయతే మృణ్మయంనృప । ఏవంవినాశిభిర్ద్రవ్యైస్సమిదాజ్యకుశాదిభిః । నిష్పాద్యతే క్రియాయాతు సాభవిత్రీవినాశినీ;" చతుర్ముఖాదీనాఞ్చ కర్మసమ్పాదితైశ్వర్యాణామనిత్యత్వం స్మర్యతే,—"గఙ్గాయాంసికతాధారా యథా వర్షతివాసవే । శక్యాగణయితుంలోకే నవ్యతీతాః పితామహాః" ఇతి

గర్భజన్మబాల్య జరామరణయమయాతనాదిషు దుఃఖప్రతిపాదకాని ప్రమాణాని రహస్యత్రయజీవాతావుదాహృతాని ద్రష్టవ్యాని

(౧) ఛా-౮-౧-౬. (౨) గీ-౮-౧౬.

ని. అతస్సంసారేనాస్తి సుఖలేశః; తదప్యుక్తమ్-(౧) "ఇతి సంసారదుఃఖార్కతాపాభిహతచేతసామ్ । విముక్తిపాదపచ్ఛాయామృతే కుత్ర సుఖం నృణామ్" ఇతి. ఏవమస్మిన్ సతతయాయిని సంసారే నాస్తి కిఞ్చిత్సుఖమ్; యదపి కిఞ్చిద్దుఃఖాపేక్షయా సుఖసంజ్ఞమితి చ.

కైవల్యన్తు యద్యపి స్థిరమ్, అతఏవహి గర్గోపనిషది, "మోక్ష్యః ప్రముచ్యేయం సాఙ్ఖ్యం వా పఞ్చవింశకమ్ । యోగం వాపి ప్రపద్యేహం మోక్షార్థం యచ్చ సేవ్యతే" ఇతి స్వాత్మ పరమాత్మ ప్రాప్త్యన్యతర మోక్షసాధనజ్ఞానయోగ భక్తియోగాన్యతరాశ్రయణం సంసారనివర్తకతయా స్వేన కర్తవ్యమితి గర్భగతస్యానుసన్ధానం ప్రతిపాదితమ్.

తథాపి భగవదనుభవసుఖాపేక్షయా అల్పమేవ; ఉక్తంహి- (౨) "నిరస్తాతిశయాహ్లాదసుఖభావైకలక్షణా । భేషజం భగవత్ప్రాప్తిరేకాన్తాత్యన్తికీ మతా" ఇతి, నిరస్తాతిశయత్వమ్-ఉత్కృష్టానిరూపకత్వమ్; ఆహ్లాదకత్వమ్-సుఖాన్తరానుభవాపేక్షయత్వాపాదక ఉత్కర్షః; భావశబ్దేన దుఃఖనివృత్తివ్యుదాసః; ఏకాన్తత్వం దుఃఖాసమ్భిన్నత్వమ్; ఆత్యన్తికత్వమ్-నిత్యత్వం; త్రైకాల్యవ్యావర్తకేన నిరస్తాతిశయపదేన తస్య సాతిశయత్వం వ్యక్తమ్.

ప్రాజ్ఞైః-"తదిచ్ఛన్త్యల్పమతయో మోక్షం రసవివర్జితమ్" ఇతి, "సర్వ్వాచ్యవనధర్మిణః" ఇతి చ, ఐశ్వర్యకైవల్యయోశ్చ్యవనధర్మత్వముచ్యతే; అతస్స్వరూపాత్ప్రచ్యుతత్వమ్; నహ్యనన్యార్హభోగమనస్య శేషం స్వరూపమధ్యవస్యతే ఫలాన్తరం రోచతే;

(౧) వి-పు-౬-౫-౫౮ (౨) వి-పు-౬-౫-౫౯

(౪౫) ఇవనర్థిక్క-వేణుమో? సర్వజ్ఞన్ ఇవన్ నినై నడ్కియానో వెన్ని ల్, ఇవన్ పాశురమ్ కేట్టనాతే తిరువుళ్ళముకక్క-మ్.

తదుక్తమ్-"హింస్రాహింస్రే మృదుక్రూరే ధర్మాధర్మా వృతానృతే। తత్తద్భూతాః ప్రవర్తన్తే తస్మాత్తత్తస్య రోచతే। అన్నం భోజ్యం మనుష్యాణా మమృతన్తు దివౌకసామ్। శ్వపశూవిట్తృణాహారా సన్తోదాస్యైకజీవనాః" ఇతి.

అత ఏవ హ్యాచార్యైరుక్తమ్, (౧)"భోగా ఇమే విధిశివాదిపద ఇట్కేశ్చస్వాత్మానుభూతిరితి యా కిల ముక్తిరుక్తా। సర్వం తదూష జల జోషమహాంజు షేయ హస్త్యద్రినాథ తవ దాస్యమహారసజ్ఞః" ఇతి; అతో భగవదుపాయభావానురూపం స్వరూపానుగుణమేవ ఫలం స్వార్థతాగన్ధరహిత విశిష్టోద్దేశ్యక కైఙ్కర్యం ప్రార్థిత ముత్తరఖణ్డ ఇతి భావః.

భగవతస్సర్వజ్ఞత్వాత్ప్రార్థనా వైయర్థ్యమాశఙ్క్య "సర్వజ్ఞోఽపి హి విశ్వేశః" ఇతి వచనసిద్ధం పరిహారమాహ (ఇవనిత్యాదినా) యద్యప్యుత్తరఖణ్డస్య ఫలమాత్రపరత్వాత్ పూర్వఖణ్డ ఏవ ఇమా శఙ్కాపరిహారౌ కర్తవ్యౌ; తథాపి తత్ర ప్రార్థనాయా అప్రకటత్వాత్ ఇహ చ వాక్యాన్వయాయాస్యా మిత్యధ్యాహారస్యావశ్యకత్వేన తత్ప్రకట్యాదత్రైవ తౌ కృతౌ; (తిరువుళ్ళముకక్క-మితి). "సర్వజ్ఞేపిహి విశ్వేశే యాంచ్ఞా విజ్ఞాపనాదిభిః। తత్తదిష్ట ప్రదిత్సాత్మా ప్రీతి రేవ వివర్ధతే" ఇత్యుక్తరీత్యా ప్రీతిర్భవతి.

అథవా, అస్తు వచనసిద్ధగోప్తృత్వవరణస్య పూర్వఖణ్డోదితస్యాపేక్షా; తథాపి "గోపాయితా భవ" ఇతి సామాన్యత ఉక్తావపి సర్వ

---

(౧) వరద- స్త-

(౪౬) శ్రీమతే-పెరియపిరాట్టియారోడే కూడియిరున్దుళ్ళవనుక్కు-

జ్ఞస్యభగవత ఇష్టప్రదానానుగుణప్రీత్యుత్పత్తేః, ఇష్టవిశేషజ్ఞాపకోత్తరఖణ్డానుసన్ధానం న భగవదాభిముఖ్యేన కర్తవ్యమితి శఙ్కా; పరిహారస్తు-ప్రాప్యరుచ్యతిశయకృతా ఇష్టజ్ఞాపనపూర్వికా ప్రార్థనా భగవతః ప్రీత్యతిశయహేతురితి.

నను, ఉత్తరఖణ్డే శ్రీశబ్దః యదిలక్ష్మీపరః; తదా "తస్యైనమః" ఇత్యేవవాచ్యమ్. నచఉపసర్జనస్య తత్పదనిర్దేశ్యత్వానుపపత్తిః. "అహంమాత్మాన దేహోఽస్మి విష్ణుశేషోఽపరిగ్రహః । తమేవ శరణం ప్రాప్తస్తస్మై కార్యచికీర్షయా" ఇత్యాదావివోపపత్తేః; అన్యపరత్వేచ వివక్షితఫలాసిద్ధిః; అతఆహ (శ్రీమతఇతి). శ్రియో భగవతశ్చప్రాపకత్వప్రాప్యత్వోభయయుక్తాకారవిశేషజ్ఞాపనాయ పదావృత్తిరితి భావః.

శ్రీశబ్దశ్చలక్ష్మీతన్త్రే చతుర్థాధ్యాయేనిరుక్తః;—"శ్రయన్తీం శ్రయణీయాస్మి శృణామిదురితంసదా । శృణోమికరుణాంవాచం శ్రావయామిచగుణైర్జగత్ । శ్రీయతేసర్వభూతానాం రమేహం పుణ్యకర్మణామ్ । ఈడితాచసదాదేవైః శ్రీరక్ష్యస్మి వైష్ణవమ్ । ఏతాన్మయిగుణాన్దృష్ట్వా వేదవేదాన్తపారగాః । గుణయోగవిధానజ్ఞాః శ్రియం మాం సమ్ప్రచక్షతే" ఇతి, పఞ్చాశే, "శృణోమికరుణాం వాచం శృణామిదురితంసదా । శ్రావయామిచగుణైర్విశ్వం శరణాఞ్చాస్మి శాశ్వతమ్ । శరీరమస్మిదేవస్య శ్రద్ధయా సేవితాసురైః" ఇత్యాదినా;

అతఇహ త్రివిధాత్మవర్గసేవ్యత్వోక్త్యా ప్రాప్యత్వలాభః. శ్రయన్తీత్యనేన ప్రాప్యపూరకత్వలాభః. (౧)"శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వ,

---

(౧) యజు-

మశ్నుతే”(౧)“శ్రద్ధాప్రతిష్ఠాలోకస్యదేవీ” ఇతి తదుభయంశ్రుతమ్; శ్రద్ధేయత్వాచ్ఛ్రద్ధాలక్ష్మీః; దేవత్వమ్ — ఉత్కర్షః; దేవీ-కల్యాణగుణైర్ద్యోతమానా, ప్రతితిష్ఠత్యస్యామితిప్రతిష్ఠా. సహిసిద్ధౌపురుషార్థేష్వత్రాకామయతఇతి సపర్యవసానభూమిః.”

తదుక్తమాచార్యైః- * “తవస్పర్శాదీశం స్పృశతికమలే మఙ్గళపదంతవేదంనోపాధేరుపనిపతితం శ్రీరసియతః। ప్రసూనంపుష్యన్తీమపి పరిమళర్ధిం జిగదిషుర్న చైవన్త్వాదేవం స్వదతఇతి కశ్చిత్కవయతే” ఇతి. ప్రసూనామోదసామ్యఞ్చ శ్రీశ్రీశయోర్లక్ష్మీతన్త్రే ఉక్తమ్; “ఆమోదమివపుష్పస్థం దీపస్థామివచప్రభామ్ । వినిష్క్రాన్తామశక్యాం మామనన్యాం పురుషోత్తమాత్” ఇతి. మతుబర్థనిత్యయోగేప్యేతదేవప్రమాణమ్.

“షాడ్గుణ్యవిగ్రహాందేవీ మనిర్దేశ్యామనూపమామ్ । సర్వత్రసర్వదావిష్ణో స్సర్వథైవానపాయినీమ్” ఇతిచ. సర్వత్రానపాయిత్వఞ్చ, “సప్రదేశోనతస్యాస్తి యేనభూతంమయావినా। సప్రదేశోనమేకశ్చిద్వినాతద్యేనభూయతే” ఇత్యుక్తమ్; ఏతద్విభుత్వేస్వరసమ్.

కృష్ణపాదాస్తు- “శ్రియంచ మత్కలాంసూక్ష్మామ్” “అహం నారాయణీసూక్ష్మా” “బ్రహ్మభవోహమపి యస్యకలాః కలాయాః” “శ్రీశ్చేద్వహామే” ఇత్యాదిషుకలాత్వ సూక్ష్మత్వాదివ్యపదేశాత్, క్వచిద్విష్ణురూపేణ శక్తిరూపేణేతివ్యాప్తేరన్యథోపపాదనాత్, స్వరూపతోవ్యాప్త్యుక్తేశ్చ “తాదృశస్య హరేర్విష్ణో స్స్వరూపమఖిలాత్మనః” ఇతి స్వరూపనిరూపకత్వప్రయుక్త స్వరూపత్వ వ్యపదేశవత్ నిరూప్యస్వరూపవ్యాప్తి నిమిత్తకత్వోపపత్తేః, ఏకత్రస్థితాయా ఏ

---

(౧)

వాస్యా స్సర్వప్రదేశావచ్ఛిన్న కార్యకరణ సామర్థ్యరూపశక్తివిశే షస్య పూర్ణ షాడ్గుణ్య విగ్రహాయామస్యాం స్వీకారే బాధకాభావా చ్చ విభుత్వాభావేపినక్షతిరితివదన్తి,

“నవినావిష్ణునానేన స్థితిర్మమహివిద్యతే। మయావినానదేవస్య స్థితిర్విష్ణోశ్చవిద్యతే।” ఇతితుదేశకాలోభయ సాధారణమ్; సర్వత్రైవే తిసర్వావస్థాస్విత్యర్థః; తేన తత్కర్తృకసర్వకార్యాన్వయోలభ్యతే.

ననుకథమస్యా స్సర్వకార్యాన్వయః, భగవతఏకస్యైవ సర్వ జగత్కారణత్వాదే శ్శ్రుత్యాదిసిద్ధత్వాత్; “అహంసంవిన్మయీ పూర్ణావ్యాపిన్యపిపురన్దర । అధిష్ఠాయగుణాన్ సృష్టిస్థితిసంహారకారి ణీ । నిర్గుణాపిగుణానేతా నధిష్ఠాయాత్మవాఞ్ఛయా । చక్రం ప్రవర్త యామ్యేత త్సృష్టిస్థిత్యన్తరూపకమ్ । అనాద్యవిద్యా సిద్ధానాం జీ వానాం సదసన్మయమ్ । సఞ్చితం కర్మతత్త్రిత్య మిశ్రాం సృష్టిం క రోమ్యహమ్ । కుర్వన్త్యా మమకార్యాణి కర్మతత్కారణంస్మృతమ్ । కర్తుశ్చకరణాపేక్షా నస్యాత్స్వాత్మవిభూతిని । మత్తః ప్రక్రియతేవి శ్వం ప్రకృతిస్సాస్మి కీర్తితా । ప్రకారోయం మయోద్యన్త్యా లేశతస్తే ప్రదర్శితా। ఏకధాచ ద్విధాచైవ త్రైస్త్రైస్తత్త్వాబ్ధిపారగైః। వ్యపదిశ్యా వహైశాస్త్రైస్త్వాహం సర్వకారణమ్ । స్థితాశక్తిరహంతస్య సర్వ కార్యకరీవిభోః । తాహాహం జగతోర్థాయ బహుధావిక్రియావహా। విష్ణుకార్యకరీసాహం విష్ణోరవ్యయరూపిణః । శుద్ధాశుద్ధ మయైర్భా వైర్వితత్యాత్మానమాత్మనా । పరవ్యూహాదిన మ్యేదం భావయన్తీ హరేస్సదా । స్వాచ్ఛన్ద్యమేవమేహేతు స్తిరోభావాదికర్మణి । ఆ త్మభిత్తౌ జగత్సర్వం స్వేచ్ఛయోన్మీలయామ్యహమ్ । మయిలోకా స్స్ఫురన్త్యేతే భాలేశకునయోయథా । స్వాచ్ఛన్ద్యాదనఘోహాని ప

ఇచ్ఛాకృత్యవిధాయినీ । సాహంసృజామి స్వాచ్ఛన్ద్యాద్ద్విధాభేద ముపే
యుషీ । చైత్యచేతనభావేన చిచ్ఛక్తిశ్చేతనాస్మ్యహమ్ । కరోమిసక
లంకృత్యం సర్వభావానుగామినీ । కరోమి సకలంకృత్యం నిత్యం తద్ధ
ర్మధర్మిణీ ।: తదీయానివిధీయన్తే పఞ్చకృత్యానిసర్వదా । సాహంసృ
ష్ట్యాదికాన్ భావాన్ విదధానాపునఃపునః। ఆరాధితాసతీసర్వాం స్తార
యామి భవార్ణవాత్ । సృష్టవత్యా జగత్కృత్స్నం తస్యామేరక్ష
ణోద్యమే । ద్విధాప్రవర్తతేరూపం ముఖ్యై నైశ్వర్యతేజసోః । స్వా
చ్ఛన్ద్యాన్మమసఙ్కల్పో ద్విధైవం ప్రవిజృమ్భతే । ఏకాశక్తిః క్రియా
హ్వానా మహాభూతిరథాపరా । పఞ్చబిన్దుస్తదాదేవీ పఞ్చకృత్యవి
ధాయినీ । సర్వకార్యకరీసైవ శక్తిర్వితనుతేజగత్ । శక్తిమన్తమధి
ష్ఠాయ జ్యోత్స్నేవహిమదీధితిమ్ । తావావాం పితరౌవ్యోమ్ని
పితరౌజగతఃపరౌ । అనుగ్రహాయలోకానాం స్థితౌచ పరయాశ్రియా ।
కదాచిత్కృపయావిష్టౌ జీవానాం హితకామ్యయా । సుఖినస్స్యు
రిమేజీవాః ప్రాప్నుయుర్మాం కథంన్వితి । మథ్నీవస్త్వతిగమ్భీరం
శబ్దబ్రహ్మమహోదధిమ్ । అవ్యక్తవ్యక్తతత్వస్థా ప్రేరయిత్రీ
సమాస్మ్యహమ్ । ప్రకృతిం పురుషఞ్చైవ నయామి స్వేన తేజసా ।
సచ్చత్యచ్చ జగద్ద్వేధా యత్ప్రమాణేనదృశ్యతే । తత్సర్వమహము
న్మీలిసత్యాం మామృషయోబ్రువన్ । తారయామి జగత్సర్వం పర
మం భవసాగరమ్ । బహునాత్రకిముక్తేన తాపత్రయవినాశినీమ్ । మా
మనాశ్రిత్యతప్తానాం శరణం నైవవిద్యతే । అహంహ్యుపాయోభూ
తానా ముపేయ శ్చాస్మిశాశ్వతమ్ । లక్ష్మీనారాయణాఖ్యంయదు
పేయం బ్రహ్మశాశ్వతమ్ । తదస్మివత్సవృత్రారే మామనస్సంశయే
కృథాః । నమోనిత్యానవద్యాయ జగతస్సర్వహేతవే । జ్ఞానాయ
నిస్తరఙ్గాయ లక్ష్మీనారాయణాత్మనే ।" ఇతి లక్ష్మీతన్త్రే ఆమూలాల
చూడం జగద్వ్యాపారం లక్ష్మ్యాః ప్రతిపాద్యత ఇతి,

అస్యత్రభగవచ్ఛాస్త్రోక్తి రుపలక్షణార్థేతిచేత్; ఏవ మహిర్బుధ్న్యసంహితాయామ్, "నారాయణస్య సఙ్కల్పాదవ్యాహతసుదర్శనాత్ । భూమేర్గన్ధాత్మకంసారం గ్రస్యన్త్యాపస్తదామునే । సుదర్శనేరితావిష్టో ర్శనశ్చాపిమహామునే । సుదర్శనేనను మహాజ్వాలేన బహుధార్యతే । అనులోమ్యేనసర్గేచ ప్రాతిలోమ్యేనచాప్యయే । మధ్యేచస్థాప్యతే తేన కార్యతేచతథాతథా । భూతై రంశస్సనై వాస్తి స్వల్పాల్పోపి మహామునే । యోనయాతిస్వజననే సుదర్శనవిధేయతామ్ । సుదర్శనేసక్రియయా శఙ్ఖనేపచ్ఛదోమునే । భూతిస్సాధ్రియతేశశ్వద్విస్తరేణాపిమేశృణు । తదనన్తరమవ్యక్తం మహచ్చక్రం సుదర్శనమ్ । భావితం స్మృతిమాత్రేణ భావయత్యఖిలాగతిః । నతదస్తి పృథివ్యాంవాది వివామునిసత్తమ । నిగ్రహానుగ్రహేవాపి యత్రాయం నైవసాధనమ్ । విభూతయస్తుతస్యేమే బ్రహ్మాద్యాస్థావరాన్తిమాః । భావనాత్రయమిశ్రాస్తు త్సుదర్శనవిజృమ్భితాః । భక్తార్తిభఞ్జనపరం శరణ్యం శరణార్థినామ్ । నిత్యనిర్దోషనిస్సీమ కల్యాణగుణసాగరమ్ । సదాస్ఫుటాశేషసహస్రశక్తే ధృతాఖిలస్థావర జఙ్గమాయ । జగజ్జనిస్థితిభరణైకహేతవే భవార్ణవోత్తరనావికాయతే । సత్యం మాం నాపరోవేత్తి వినాదేవం జనార్దనమ్ । గుహ్యామేతత్క్రియాశక్తిరహం దేవస్యశార్ఙ్గిణః । అతస్తత్కార్యమఖిలం మయైవక్రియతేమునే । జగజ్జన్మాదిసకలమిత్యుక్త్వాన్తరధీయత । భూయశ్చశృణు సఙ్క్షేపాత్సుదర్శనగతింప్రతి । నిమిషచ్చోన్మిషచ్చైవ చరం చాచరమేవచ । దివ్యఞ్చప్రాకృతఞ్చైవ సూక్ష్మఞ్చ స్థూలమేవచ । హ్రస్వదీర్ఘఞ్చయత్కిఞ్చిదీశితవ్యమథేశ్వరమ్ । విజ్ఞానం యదవిజ్ఞానం సుఖంవా యదివాసుఖమ్ । ఇతిద్వన్ద్వపదార్థైర్యద్వస్తుకిఞ్చిద్వికల్ప్యతే । సుదర్శనసమున్మేషం సర్వం తద్విద్ధినారద ।" ఇత్యాదివచనైః,

లక్ష్మీతన్త్రేచ, "కరణం సాధకతమం పఞ్చకృత్యనిధానకే। నతత్కృత్యం వినా తేన యత్స్యాద్విష్ణోర్మహాత్మనః । సహస్రారేణ చక్రేణ సేవ్యరప్రతిశోభినా । విధ్యుయన్తే షడధ్వానో వర్ణతత్త్వకలాదయః । అభ్యస్యమానమనిశం సహస్రారం సుదర్శనమ్ । క్లేశకర్మాదికాన్ దోషాన శేషాన్ ఉపరమేత్ క్షణాత్ । ఆగ్నేయీం ప్రథమాం మూర్తిశ్శక్తిర్దివ్యా క్రియాహ్వయా । సహస్రారస్వరూపేణ సృజత్యవతిహన్తిచ," ఇత్యాదిభిర్వచనైస్సుదర్శనస్యాపి జగద్వ్యాపారాన్వయః ప్రతీయతఏవ;

అథ, "బహుస్స్యామితిసఙ్కల్పం భజతే తత్సుదర్శనమ్" ఇత్యుపక్రమ్య ఆపాదచూడం సఙ్కల్పరూపతాకథనాత్, లక్ష్మీతన్త్రేచ "సఙ్కల్పాదిస్వరూపేయం సృష్టౌసమ్ప్రవర్తతే। సంహృతౌ రక్షణే చైవ యన్త్రేచక్రమయీంతనుమ్" ఇత్యుక్తేస్సఙ్కల్పగతైవజగద్ధేతుతాసుదర్శనే ఉపచర్యతఇత్యుచ్యతే; తర్హి భగవత్స్వరూపజ్ఞానేచ్ఛాశక్తిషాడ్గుణ్యాకృతి ప్రకృత్యాదిగతమేవకారణత్వం లక్ష్మ్యాముపచర్యత ఇతివక్తుం శక్యమ్,

"సైషానారాయణీదేవీ స్థితానారాయణాత్మనా। తాదృశస్య హరేర్విష్ణోస్స్వరూపమఖిలాత్మనః । పృథగ్భూతాపృథగ్భూతా భిన్నాభిన్నాచవర్తతే। తావావాంతత్త్వమేకన్తు ద్విధాభూతావివస్థితౌ। సమోనిఖిలనిర్మాణత్రాణసంహారశక్తయే। హరేస్స్వరూపభూతాస్మి సమస్తేజ్ఞానరూపిణి। అహన్తానామసాశక్తిస్తదభిన్నాసదోదితా। తస్యాహం పరమాశక్తిరహన్తాశ్రీరభేదినీ । ఆదిదేవాత్మభూతాస్మి నారాయణకుటుమ్బిని । అథాహేశాత్మరూపాస్మి" ఇత్యాది భిరవినాభూతస్వరూపనిరూపకత్వప్రయుక్త భగవదాత్మత్వస్య,

"హృషీకేశస్స భగవాన్ పద్మయా సహ విద్యయా। అప్స్వాసుశ
యనం చక్రే నిద్రాయోగముపాగతః। సావిదేవస్వయాపంమే స్వచ్ఛం
స్వచ్ఛన్దనిర్భరా। అనువృత్తా తు యా సమ్యక్ తేజస్య పితమస్యపి। భాతి
భావేష్వభావే సామే తనురకల్మషా। ఉన్మేష స్తస్య యో నామ యథా
చన్ద్రోదయోఽంబుధేః। అహం నారాయణీశక్తి స్సిసృక్షాలక్షణా తథా।
నిమేష స్తస్య యో నామ సంహృతౌ పరమాత్మనః। అహం నారాయణీశ
క్తిస్సుషుప్సాలక్షణా హి సా। సిసృక్షయా సమోద్యన్త్యా దేవాల్లక్ష్మీ
ప తేస్స్వయమ్। ఉద్యన్తీ యా సిసృక్షా సా సమాయుతతమీకలా। కో
టికోటిసహస్రేషు కోటికోటితమీకలా। సిసృక్షా నామ తద్రూపా
సృష్టిమిష్టాం కరోమ్యహమ్। అహన్తాహం హరేరాద్యా నిస్తరఙ్గార్ణ
వాకృతేః। సాహమేవం విశుద్ధాపి క్వచిదుచ్ఛూనతాం గతా। సిసృ
క్షాలక్షణా దేవీ స్వతన్త్రా సచ్చిదాత్మికా। సిసృక్షయా పరావిష్టాఽహ
న్తాయాస్సముద్గతా। తస్యాహన్తా పరా తావద్భగవత్తా సనాతనీ।
శక్తిర్నారాయణీ సాహం మహన్తా భావరూపిణీ। స్థితా శక్తిరహం తస్య
సర్వకార్యకరీ విభోః। స్వాం శక్తిం మామధిష్ఠాయ ప్రకృతిం పరమా
ద్భుతా। క్షేత్రియాహ్యేణ జగన్నాథ స్సముదేతి జగద్ధితే। తస్య మాం ప
రమాం శక్తిం నిత్యం తద్ధర్మధర్మిణీమ్। వ్యాపార స్తస్య దేవస్య సాహ
మస్మి న సంశయః। మయా కృతం హి యత్కర్మ తేన తత్కృతముచ్య
తే। అహం హి తస్య దేవస్య స్మృతా వ్యాప్రియమాణతా। తత్తత్కా
ర్యానురోధేన పరవ్యూహాదిభావనా। క్రియతే దేవదేవేన శక్తిం
మామధితిష్ఠితా। తస్యాహం పరమా శక్తి రహన్తా శాశ్వతీ ధ్రువా।
సాహమేతావతీ భూత్వా ద్వివిధా ద్విప్రకృతిం గతా। నారాయణే ప్రతి
ష్ఠాయ పునస్తస్మాదుదేమ్యహమ్। పూర్ణాహన్తాస్మి తస్యైకా శక్తి
రీశ్వరతామయీ। ఈశో నారాయణో జ్ఞేయ ఈశితా తస్య చాప్యహ
మ్। సిసృక్షాలక్షణా పూర్వం పూర్ణాహన్తా హరేరహమ్।" ఇతి

*బోధఏవస్వరూపం మేనిర్మలానన్దలక్షణః। ఇచ్ఛాపరపదీసాహం భోగైకాంశ వివర్తినీ। కలా జ్ఞానాదయః షాడ్గుణ్యగుణాః పారమేశ్వరాః। తాసాంత్రితయస్య యోగేనవివర్తితత్త్వవర్త్మనా। తదీయానివిధీయన్తే పఞ్చకృత్యాని సర్వదా। తదున్మేషస్వరూపిణ్యా మమైవాదితినన్దన। తదైవం పరమోన్మేషరూపాహం వితతోదయా। ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియారూపా పఞ్చకృత్యకరీవిభోః। నానావిధాశ్చర్యమయీ చిద్ఘనాసుఖరూపిణీ। విజ్ఞేయాపరమాత్మస్థా వ్యాపినీవిష్ణువల్లభా। విధాయకృత్యమఖిలం త్రైలోక్యైశ్వర్యదాయినీ। తస్మిన్నేవపునస్తత్త్వే వ్యోమేశేపరమాత్మని। ఆదాయసర్వసమ్భారం ప్రతితిష్ఠామినిష్కలా। తస్య సామర్థ్య రూపాహమేకాతద్ధర్మధర్మిణీ। ఉన్మేషః పరమోవిష్ణోరాద్యషాడ్గుణ్య చిన్మయః॥ సాహంసమ్భృతసమ్భారా శక్తిస్తేకథితాపురా। తథా యథాపునర్బ్రహ్మ వాసుదేవాఖ్యమవ్రణమ్। ఉన్మిషత్యాత్మ సఙ్కల్పస్తదాప్రథమఉచ్యతే। పృథక్తేహి యథాబ్రహ్మ శుద్ధాశుద్ధాఖ్య వర్త్మనా। మాయానామ తదాత్వేషా బ్రహ్మసఙ్కల్పరూపిణీ। ఏకోనారాయణశ్శ్రీమాన్ షాడ్గుణ్యమహిమోజ్జ్వలః। తస్యషాడ్గుణ్యరూపాహం శక్తిరేకాసనాతనీ॥ ఇత్యాదిజ్ఞానాదిరూపతావగతా

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాఞ్చ- ఇచ్ఛాక్రియారూపతయాలక్ష్మీసుదర్శనయోర్జగద్వ్యాపారసాధనత్వముక్తమ్. నచశక్తిశబ్దస్సర్వపత్నీత్వాభిప్రాయః. "శకనాచ్ఛక్తిరుక్తాహమ్" ఇతి నిరుక్తేః. కర్తరిక్తినోఽననుశాసనాత్, "విష్ణోస్సామర్థ్యరూపత్వాత్" ఇతి సర్వజ్ఞసంహితావచనాచ్చ "శకనాత్" ఇతిభావప్రధానోనిర్దేశః. ఇహాపిచ

తస్య సామగ్ర్యరూపేత్యుక్తమ్. "పరంబ్రహ్మ పరంధామ పరంజ్యోతిరనుత్తమమ్। లక్ష్మీనారాయణం బ్రహ్మ దోషశూన్యం నిరఞ్జనం। ఏకం సర్వమిదం వ్యాప్య స్థితం సర్వోత్తరం మహత్" ఇత్యుక్తలక్ష్మీనారాయణమితి లక్ష్మీనిరూప్యవస్త్వర్థకమ్. అన్యథా "అహన్తాహం పరాతస్య బ్రహ్మణః పరమాత్మనః" ఇత్యుక్తరానుపపత్తేః. అకారపఞ్చమస్వరమకారబిన్దునా తదన్తానామనిరుద్ధప్రద్యుమ్నసఙ్కర్షణవాసుదేవ తదవిభాగాహన్తాబోధకత్వం ప్రదర్శ్య, విరామే లక్ష్మీనారాయణశబ్దితబ్రహ్మప్రతీత్యభిధానాచ్చ;

అతస్స్యాత్, భగవతోऽత్యన్తతుల్యైవ లక్ష్మీః; తస్యాః కశ్చిదవతారోऽహన్తాశక్త్యాదిసఞ్జ్ఞితో నారాయణం ప్రతిగుణభూత ఇతి. "షాడ్గుణ్యమమలం బ్రహ్మ నిర్దోషమజరం ధ్రువమ్। సర్వశక్తి నిరాతఙ్కం నిరాలమ్బనభావనమ్। తదస్మి పతిపై పూర్వం శక్తిమచ్ఛక్తిభావతః। నారాయణః పరో దేవస్సంస్థితశ్శక్తిమత్తయా। స్థితా శక్తిరహంతస్య సర్వకార్యకరీ విభోః। ఏకమూర్తి పరం తత్త్వం లక్ష్మీనారాయణాత్మకమ్। పూర్ణస్తిమితషాడ్గుణ్యం స్వచ్ఛస్వచ్ఛన్దచిన్మయమ్। ఆద్యమేకం పరంబ్రహ్మ సర్వజ్ఞం సచ్చిదాత్మకమ్। స్వశక్త్యుచ్ఛ్రితం దివ్యం లక్ష్మీనారాయణం మహః। పరంబ్రహ్మ పరంధామ యత్పరే సమవస్థితమ్। శక్తిమచ్ఛక్తిభావేన లక్ష్మీనారాయణం మహః। సర్వం సర్వాత్మకం సర్వసంస్థితం సర్వథాత్రచ। చిదానన్దఘనంపూర్ణషాడ్గుణ్యామృతవిగ్రహమ్। భావానాంచిదచిద్రూపభావాభావాదిభేదినామ్। అన్తరాత్మతయాతత్తదహఙ్కారపదాస్పదమ్। అచిన్త్యానన్దయోర్ద్వ్యోన హేతునాపి యేన కేనచిత్। శక్తిమచ్ఛక్తిభావేన తద్ద్విధావ్యవతిష్ఠతే। అహమిత్యేవయః కర్తా పదప్రత్యయయోర్ద్వయోః। నారాయణస్సభవితా తస్యాహన్తాతుయా పరా। తద్ధర్మధర్మిణీ లక్ష్మీశ్శక్తిస్సా

భావరూపిణీ । పరం బ్రహ్మ పరం ధామ లక్ష్మీనారాయణాస్తుతత్ । సతత్ర ప్రవిభాగోఽసౌ భవద్భావవ్యవస్థితౌ । ఉన్మేష స్తత్ర యో నామ యథా చన్ద్రోదయేఽమ్బుధేః । అహం నారాయణీశక్తిస్సిసృక్షాలక్షణా తదా । అనాదినిధనం దివ్యం లక్ష్మీనారాయణం మహత్ । చిదానన్దమయం దివ్యమఖణ్డమజరామరమ్ । అనున్మిషద్భవద్భావం గ్రాహ్యగ్రాహకవర్జితమ్ । స్తిమితం తత్పరం బ్రహ్మ తస్య స్తిమితతాస్మ్యహమ్ । తత్కదాచిత్పరం బ్రహ్మ భవద్భావవ్యవస్థయా । ఉన్మిషత్యజహద్రూపం స్వేచ్ఛయైవ కదాచన । సాహం భావాత్మికా హన్తా సముత్పన్నా పరమాత్మనః। ఉన్మేషం భవతో దేవా దిచ్ఛయైవ వివస్వతః" ఇత్యాదిభిరవగమ్యత ఇతి జగద్వ్యాపార ఆవశ్యక ఇతి.

మైవమ్;-అప్రాధాన్యస్య కాదాచిత్కత్వే బ్రహ్మాద్వైతప్రతిపాదకశ్రుతివిరోధాత్; స్వశక్త్యాచ్ఛురితమ్ "తస్య స్తిమితతాస్మ్యహమ్" "శక్తిమచ్ఛక్తిభావేన" "పరమం యదహన్తాఖ్యం తుర్యాతీతం తదుచ్యతే" ఇత్యాదిభిః ప్రాగప్యున్మేషాదప్రాధాన్యప్రతీతేః; అత ఉన్మిషచ్ఛక్తిమద్భావభవద్భావౌ కార్యకరణోన్ముఖ్యతదుపకరణభావరూపౌ; ప్రాక్తు శక్తిశబ్దః పత్నీత్వమాత్రపరః; పశ్చాత్తు భావతా "తుర్యావస్థా తు సామే స్యాత్పరిణామోద్భవాత్మికా" ఇత్యుక్తావస్థావిశేషః.

"ఆద్యా యత్తత్పరం బ్రహ్మ సూక్ష్మస్తిమితశక్తికమ్ । తారం తత్ర ప్రతిష్ఠాయ తనోతి వితతాం గతిమ్ ।" ఇత్యుక్తా హీదశా తుర్యాతీతేత్యుచ్యతే. తదాశక్తేః కార్యానుపయోగితయా స్తైమిత్యమ్; ప్రవిభాగవిరహోక్తిరపి, "ఇన్ధనాభావతో జ్వాలా వహ్నిభావం యథా గతా । అలక్ష్యకార్యతశ్శక్తిర్దేవా ద్విజహాతిభిదామ్" ఇత్యత్ర వ్యాఖ్యాతా. "భవతో బ్రహ్మణో యోఽయమున్మేషః పరమాత్మనః। భవద్భావాత్మికే

తస్మిన్" ఇతి అవిభక్తశక్తికాత్పరస్మాచ్ఛక్తివిభాగః కార్యోన్ముఖజ్ఞానాదిమత్త్వరూపఉక్తః. షాడ్గుణ్యాచిన్త్యయఉన్మేషస్సమ్భృతసమ్భారశక్తిరిత్యుక్తమ్.

"సాహంభావాత్మికాహన్తా సమ్పూర్ణా పరమాత్మనః । ఉదేమి భవతో దేవాదిచ్ఛయైవ వివస్వతః । సమ్భృతాఖిలసమ్భారమిచ్ఛయైవ స్వనిర్మితమ్ । ఆత్మభిత్తౌ లిఖన్తీదం ప్రభవామిషడధ్వనా ।" ఇతిచ భవద్భావాత్మికో౽స్మ్యేషో భవదధీనఇత్యుక్తమ్. ఇచ్ఛయైవేతి "సఙ్కల్పాదేవాస్య" ఇత్యాదివత్, "ఏకం నారాయణం బ్రహ్మశూస్యశుద్ధం నిరామయమ్ । యదిదం దృశ్యతే కిఞ్చిచ్ఛ్రూయతే చానుమీయతే । ప్రమాణత్రయసంవేద్యం భావాభావస్వలక్షణమ్ । చరాచరమణుస్థూలం చేతనాచేతనంజగత్ । తదిదం సకలం బ్రహ్మనారాయణమహం భవత్" ఇత్యాదావివసమాహారత్వేపి లక్ష్మీనారాయణమితి నిర్వాహ్యమ్; లక్ష్మీనిరూప్యస్య భగవతో బ్రహ్మత్వాదేవ లక్ష్మీనారాయణౌ బ్రహ్మేతి వ్యవహ్రియతఇతి.

"అహన్తా బ్రహ్మణస్తస్య సాహమస్మి సనాతని! ఆత్మా స సర్వభూతానామహమ్భూతో హరిస్స్మృతః । అహన్తా సర్వభూతానామహమస్మి సనాతనీ । యేనభావేన భవతి వాసుదేవస్సనాతనః । భవతస్తస్య దేవస్య సస భావో౽హమీరితా । భవద్భావాత్మకం బ్రహ్మ తతస్తచ్ఛాశ్వతం పదమ్ । భవన్నారాయణో దేవో భావో లక్ష్మీరహం పరా । లక్ష్మీనారాయణాఖ్యం తదతో బ్రహ్మసనాతనమ్" ఇతి; అహన్తయా సమాక్రాన్త ఇతితు-"క్వచిదుద్యోతతే తుసా" ఇత్యత్రవివృతమ్; "పూర్ణాహన్తాహంకారాద్యా" ఇతి-తదసాధారణ ధర్మసముదాయరూపత్వముక్తమ్.

ఏవఞ్చ "విష్ణుర్నారాయణః శ్రీమాన్ పరమాత్మా సనాతనః । షాడ్గుణ్యవిగ్రహో నిత్యం పరంబ్రహ్మాక్షరం పరమ్ । తస్యాహం పరమాం శక్తిం నిత్యాం తద్ధర్మధర్మిణీమ్" "వాసుదేవః పరబ్రహ్మాగుణశూన్యం నిరంజనమ్। సుఖం సద్వైకరూపన్తు షాడ్గుణ్యమజరామరమ్। తస్యాహం పరమాశక్తిరహన్తా శాశ్వతీధ్రువా। వాసుదేవః పరం బ్రహ్మ నారాయణమయం మహత్। తస్యాహం పరమాశక్తిరహన్తానన్దచిన్మయీ। చాతురాత్మ్యం పరంబ్రహ్మ సచ్చిదానన్దమవ్రణం।"ఏకాహం పరమాశక్తిస్తస్య దేవీ సనాతనీ। శాన్తానన్దచిదానన్దం యద్బ్రహ్మ పరమం ధ్రువమ్। తస్య శక్తిరహం బ్రాహ్మీ" "నారాయణః పరంబ్రహ్మ దివ్యం నయనసన్దనమ్। తదా మూర్తిమతీ సాహం శక్తిర్నారాయణీ పరా। వేద్యవేదకనిర్ముక్తమచ్యుతం బ్రహ్మయత్పరమ్ । అనన్తమితభారూపం సర్వాభిన్నమహం పదమ్ । అహన్తానామ సా శక్తిః" "షాడ్గుణ్యమమలం బ్రహ్మ పరమానన్దమచ్యుతమ్ । దేవో నారాయణో నామ వాసుదేవస్స ఉచ్యతే । తస్యాహన్తా పరాశక్తిస్సర్వభావానుగామినీ ।" ఇత్యాదిషు భగవత ఏవ బ్రహ్మత్వం లక్ష్మ్యాస్తచ్ఛక్తిత్వఞ్చ ప్రతిపాదితమ్ ఇతి-"వ్యాపకం యత్పరం బ్రహ్మ లక్ష్మీనారాయణం మహత్ । లక్ష్మీనారాయణాఖ్యం యద్బ్రహ్మ నిర్దేశ్యముచ్యతే" ఇత్యాదిషు బ్రహ్మావచ్ఛేదకత్వం లక్ష్మ్యాః ప్రతిపాద్యతే. కథమన్యథా "తస్యాహం పరమాశక్తిస్సర్వావస్థానుసారిణీ । అహన్తా పరమా తస్య శక్తిర్నారాయణీహ్యహమ్" ఇత్యాద్యుక్తానుగుణ్యమ్. తన్త్రనిర్ఘోషేణ చ అస్యా జగద్వ్యాపారస్వీకారే అజ్ఞాతనిగ్రహత్వం దత్తజలాఞ్జలి ;

తథాహి; - శక్రేణ, (౧) "కథం సృజసి వై లోకాన్ సుఖదుఃఖసమన్వితాన్ । అస్పృష్టిరి పరం యదా [illegible] ।"

ఇత్యనుయుక్తా దేవ్యాహ;–"అనాద్యవిద్యాసిద్ధానాం జీవానాం సదసన్మయమ్ । సఞ్చితం కర్మ తత్ప్రేర్యమిశ్రాం సృష్టిం కరోమ్యహమ్" ఇతి;

కథఞ్చాస్యాష్షాడ్గుణ్యరూపత్వాభావే, "మమజ్ఞానఘనాద్రూపాచ్ఛుద్ధసృష్టిః ప్రవర్తతే । నిర్వాసనం సదానన్దం శుద్ధం సర్వాత్మకం పరమ్ । వ్యజ్యతే ప్రథమం జ్ఞానం ససఙ్కర్షణ ఉచ్యతే । హేత్వన్తరానపేక్షం యత్స్వాతన్త్ర్యం విశ్వనిర్మితౌ । తదైశ్వర్యం తదాసీన్మే ప్రద్యుమ్నః పురుషోత్తమః । అవ్యాహతా చ శక్తిర్మే సోఽనిరుద్ధః ప్రకీర్తితః॥ సృష్టిస్థిత్యన్తకర్తారో విజ్ఞానైశ్వర్యశక్తయః । మమరూపమమీ దేవాః పురుషాః పుష్కరేక్షణాః" ఇతి సఙ్గచ్ఛతే.

వ్యక్తఞ్చైతదన్యత్రోక్తమ్;–"పురుషః పుణ్డరీకాక్షో వ్యూహశ్శక్తిమయో మహాన్ । చాతురాత్మ్యమిదం విద్ధి వ్యక్తావ్యక్తస్వలక్షణమ్ । గుణాశ్శక్తిమయా ఏతే జ్ఞానైశ్వర్యబలాదయః । తేషాం యుగపదున్మేషస్తైమిత్యవిరహాత్మకః । భగవాన్ వాసుదేవాఖ్యః పరమా ప్రకృతిశ్చ సా । శక్తిర్వ్యాపినీ విష్ణోస్సా జగత్ప్రకృతిః పరా । శక్తిశ్శక్తిమతోఽభేదే వాసుదేవ ఇతీర్యతే । సర్వశక్తిమయో దేవో వాసుదేవస్స్మృతో యా" ఇత్యాదినా. అతఏవైశ్వర్యాద్యేవ షాడ్గుణ్యం నిరుక్తమ్.

లక్ష్మీతన్త్రే చ, "జ్ఞానమేవ పరం రూపమ్" ఇతి ప్రధానో ధర్మ ఇత్యర్థః. "సంవిదేవ చ మే రూపం సదైశ్వర్యాదికో గుణః" ఇతి చోక్తమ్. ప్రణవప్రతిపాద్యవస్తురూపస్ఫురణాత్ "హరివల్లభే నమస్తే" ఇతి చ, అన్యత్ర "తస్యా మే పఞ్చకర్మాణి నిత్యాని త్రిదశేశ్వర" ఇత్యాదినా పఞ్చకృత్యకరత్వేన లక్ష్మీతన్త్రే ఉక్తాయాశ్శక్తేః, "సఙ్కల్పో నామ యస్తస్య సుదర్శనసమాహ్వయః । సత్యవ్యసన్తరూపత్వే

పఞ్చధాసవిజృమ్భతే” ఇత్యాదిభి స్సర్వజ్ఞసంహితాయాం భగవత్స ఙ్కల్పరూపసుదర్శనకృత్యత్వముక్తమ్.

“తత్తదైశ్వర్యదత్వం యదధిష్ఠాతృత్వమేవచ । మన్త్రస్య వైష్ణవంరూపం తద్విజ్ఞేయం విపశ్చితా। తత్తత్కార్యకరీతస్యయాశక్తి స్సాహమచ్యుత” ఇతి ఫలప్రదత్వం భగవతఏవేతి దర్శితమ్; “తత్త్వానాంతాత్త్వికానాఞ్చ చేతనాచేతనాత్మనామ్। ప్రమాణానాం విచిత్రాణాం భావాభావయుగస్యచ। ధర్మస్యార్థస్య కామస్యముక్తే ర్బన్ధత్రయస్యచ। యద్యత్స్వకార్యసామర్థ్యం తత్తత్సౌదర్శనంవపుః।” ఇతి సుదర్శనస్య సర్వకార్యానుగుణశక్తిరూపత్వమన్యత్రోక్తమ్, “ఋతం సత్యమ్” ఇతి శ్రుతిశ్చక్రపరేతి, “తస్మిన్విదీప్తే మహాసిపురుషంకృష్ణపిఙ్గళమ్। ఊర్ధ్వరేతం విరూపాక్షం సహస్రాదిత్యసన్నిభమ్” ఇతి వచనేన ప్రదర్శితమ్.

“యోసావాదిత్యబిమ్బస్థః పురుషోదృశ్యతేపరః। హిరణ్మయో యమేవాన్తరక్షిణ్యపిచదృశ్యతే।సోప్యయంనాభిచక్రస్య యోమధ్యేవర్తతేమహాన్। సోయంకాలస్య చక్రస్యప్రేరకః పురుషోవ్యయః। యుగచక్రస్యనేతారమేనమేవ విదుర్బుధాః। ఏనం మహర్షయోప్యాహుర్జగచ్చక్రప్రవర్తకమ్। సర్వలోకైకకర్తారం సర్వలోకైకసాక్షిణమ్।” ఇత్యాదినా అన్తరాదిత్యవిద్యాదీనామపి సుదర్శనవిషయత్వముక్తమ్.

లక్ష్మీతన్త్రేపి, “సూర్యసోమాగ్నిరూపాయాః క్రియాశక్తేస్తేజ ఐశ్వర్యశక్తిప్రచురాయాః పిఙ్గళాలోకమణ్డలస్థపురుషే ద్యోషధిమణ్డలస్థ పురుషాదర్శభాసుదివ్యరూపతయా ఆధ్యాత్మికాదిభేదేన త్రివి

థాయా గాయత్రీత్రిష్టుప్సంజ్ఞాయావిస్తరేణ మాహాత్మ్యముపవర్ణితమ్; క్రియాశక్తిశబ్దశ్చ- సుదర్శనపర్యాయః. "ప్రాణో మాయా క్రియాశక్తిర్ధారణోన్మేషణోద్యమః। సుదర్శనశ్చ సఙ్కల్పశక్తేః పర్యాయవాచకాః।" ఇతివచనాత్; "గుణప్రధానభావస్తు రామాదేరివ యుజ్యతే" ఇత్యాదినా గుణప్రధానభావస్యైచ్ఛికత్వమపివర్ణితమ్. "అతోఽవైభవవాదత్వం యది సర్వజ్ఞసంహితా॥ యాతిస్వమూలము న్త్రైణసాసహ్యావప్రయాస్యతి" అతః కార్యోపయోగివిశేషణసముదాయాత్మకశక్తిగతస్య కార్యాన్వయస్య కథం లక్ష్మీగతత్వమితి.

అత్రోచ్యతే:-అస్తితావల్లక్ష్మ్యాజగద్వ్యాపారాన్వయః; సృష్టిస్తావత్, "షాడ్గుణ్యం యత్పరంబ్రహ్మవాసుదేవాఖ్యమవ్యయమ్। సంహృతాఖిలభేదం తదేకమేవ యదా తదా। అప్రమేయాఖ్యయా దేవస్తదా యోగిభిరీర్యతే। వ్యాప్యవ్యాపకభేదో వా సృజ్యసృష్టివిధాపి వా। నతదస్యాప్రమేయత్వాన్నకిఞ్చిత్తస్యవిద్యతే। తదాశూన్యమివాకారైః ప్రసుప్తమివసర్వతః। షాడ్గుణ్యం బ్రహ్మతత్రేయంసంస్థితావిష్ణుసంజ్ఞయా। అతరఙ్గార్ణవాకారాశక్తిశ్శక్తిమతోగతిః। తథా యదా పునర్బ్రహ్మవాసుదేవాఖ్యమవ్రణమ్। ఉన్మిషత్యాత్మసఙ్కల్పస్తదా ప్రథమఉచ్యతే। పరిధత్తేతు యదాబ్రహ్మ శుద్ధాశుద్ధాఖ్యవర్త్మనా। మాయానామతదాత్వేషా బ్రహ్మసంకల్పరూపిణీ। సఙ్కర్షణాదిస్థిత్యన్తాస్తస్యా గర్భపదస్థితిః।" ఇత్యాదినా స్వాత్మ్నైవ స్థాభిమానితయా స్థితయా లక్ష్మ్యా భగవదభిప్రాయానువిధాయిన్యా భగవతః కార్యోద్యోగం పర్యాలోచ్య ప్రథమతస్స్వయం సఙ్కల్పితే తద్ధైకరస్యశాలినాభగవతాస్వయం సఙ్కల్ప్యజగత్సృజ్యతే, తతస్తదీయాశక్తిస్సర్వాణి కార్యాణి కరోతీతి ప్రతిపాదనాదస్త్యన్వయః.

రక్షణేచ-"లక్ష్మ్యాసహాహృషీకేశో దేవ్యాకారుణ్యరూపయా। రక్షకః" ఇతి కారుణ్యోక్త్యనుసేనాప్త్యైవాన్వయః "ఉద్యైవపులితం ధ్యాత్వా దేవదేవం జనార్దనమ్। చంద్రోదయ ఇవామ్భోధిమ్" ఇతి భగవతోఽజ్ఞానశక్త్యాదివృద్ధేస్తదధీనత్వే సర్వకార్యాణ్యపి లక్ష్మ్యధీనాన్యేవేతి శక్యతేవక్తుమ్ అతఏవహి "విష్ణుకార్యకరీ, పత్యుఃప్రియకరీవిభోః" ఇతి కార్యంతదధీనత్వేనైవవ్యపదిశ్య, ఆత్మస్వాతన్త్ర్యోక్త్యా వ్యపదిశతి. సంవిదాదివ్యపదేశాశ్చైతస్మిన్నర్థేనాఏవ; క్వచిత్స్వప్రకాశత్వనిబన్ధనోఽపి సంవిద్వ్యపదేశః. శక్తిశబ్దోఽపి క్వచిత్పత్నీత్వాదిప్రయుక్తః.

యథాచైవం సతిభగవతోఽనన్యాధీనత్వా, తద్వ్యక్తమధస్తాత్; ఆనన్దవ్యపదేశోఽప్యస్యాః భగవదానన్దహేతుత్వాత్; "విష్ణోశ్చ మనసః కామః" "బ్రహ్మానన్దమయీసాహి భోగ్యత్వాత్పరమాత్మనః", ఇత్యుక్తేః. "అన్తరాస్వాదయన్ శక్తిమానన్దాత్మాన మవ్యయమ్" ఇత్యహిర్బుధ్న్యసంహితోక్తేశ్చైతదభిప్రాయైవ; "శుద్ధవిజ్ఞానసమ్బన్ధాచ్ఛుద్ధకర్మసమన్వయాత్। యథాధునోత్యవిద్యాం తాం తథానన్దమశ్నుతే। మామేవ పరమానన్దమయీంలక్ష్మీం సమశ్నుతే। సంసారపారసీమానమన్వియుర్మాం కథంన్వితి" ఇత్యసకృల్లక్ష్మ్యా ఏవప్రాప్యనిర్దేశః ఏతన్నిబన్ధనఏవేత్యుక్తే.

"ఉపాయైర్వివిధైశ్శశ్వదుపాస్యవివిధాత్మికామ్" "మామేకాం శరణంవ్రజేత్" "మాంప్రపద్యేతనైగతిమ్॥ ఆదిదేవం జగన్నాథమీశంవా పురుషోత్తమమ్" "అహంహితత్రవిజ్ఞాతా విష్ణుశక్తిః పరావరా। సాహోదేవ సమారాధ్యా విష్ణుర్వా పురుషోత్తమః" ఇత్యాదిప్రధానోపాయత్వప్రతిపాదకవచసామపి భగవత్పర్యవసాయిత్వమేవేత్యన్యే.

"శరీరఞ్చాస్మి వైష్ణవమ్" ఇత్యాదీనాం భగవచ్ఛరీరత్వబోధకవచనానాం సద్భావాత్ లక్ష్మీవాచిశబ్దానాం సమ్భవతి భగవత్పరత్వంనవిపరీతమ్. "కశ్చిత్త్వేషా ఇచ్ఛిదాత్మాస్య త్తస్యాన్యేషాం స్తు కశ్చన। తస్యాప్యేవమితీత్థం తు యత్రైషా వ్యవతిష్ఠతే। అధ్యానమధ్వనః పారంపరమాత్మానమాచితే। అహంనామస్మృతో యోఽర్థస్తదాత్మా సఉదీర్యతే । సవాసుదేవోభగవాన్ క్షేత్రజ్ఞః పరమాత్మకః" ఇతి భగవతఏవ సర్వభూతాహమర్థత్వోక్తేః.

ఏవఞ్చ, "లౌకిక్యోఽథ వైదిక్యస్తథా బాహ్యాగమోద్భవాః । నిర్ఘోషా ఘోషవత్యశ్చ యా వాచః పరికీర్తితాః । మామభిప్రేత్య సర్వాసాం తాసాముచ్చారణక్రియా। † ఆకూతిర్వచసా తేన వేదశాస్త్రేషు భాషితా" ఇత్యుక్తేః- "అర్థో విష్ణురియం వాణీ" ఇత్యాద్యనురోధాత్, "స్థితా నారాయణాత్మనా" ఇత్యుక్తాశేషవద్వృత్త్యా తత్స్వరూపనిరూపకత్వేనోపస్థిత్యా వాఽబోధ్యమ్.

వస్తుతః "మామభిప్రైతి యత్సర్వో జనస్సర్వాత్మనాస్థితామ్" ఇతి తత్తదభిప్రాయ విషయీభూత పదార్థానాం స్వాత్మకత్వప్రయుక్తోఽయం వాదః, తదభిమానిత్వప్రయుక్తఇచ్ఛతాదాత్మ్యమ్, "సచ్ఛత్యచ్ఛజగద్ద్వేధా యత్ప్రమాణేన దృశ్యతే । తత్సర్వం మహామన్త్రి సత్యాం మామృషయోఽబ్రువన్" ఇత్యగ్రే ఉపపాదితమ్; "ఉదితిబ్రహ్మణో నామ వికస్తిస్తస్య తుస్మితమ్ । మయ్యాయత్తా వికస్తిస్సా సోతిస్మితాం మాం తతో విదుః॥ సప్తాస్తు గో హ్యయం మన్త్రో వికస్తిం భూయసీం న హేత్" ఇతి బ్రహ్మశబ్దితస్య భగవతో వికాసో లక్ష్మ్యధీన ఏవేతి స్పష్టమేవ ప్రతిపాదితమ్.

† ఆకృతి.

ప్రణవాదినమోన్తత్వాన్మన్త్రస్య సప్తాక్షరత్వమ్ - ఉదితి బ్రహ్మణో నామేత్యుక్త్యా; అనన్యాధీనమపహతపాప్మత్వం భగవత ఏవేతిదర్శితమ్; బ్రహ్మశబ్దః పురుషోత్తమసాధారణ ఇతిచ, "సాహ మన్త్రః కృపావిష్టా దేవదేవ మచూచుదమ్" "కదాచిత్కృపయావిష్టా జీవానాం హితకామ్యయా । సుఖినస్స్యురిమే జీవాః ప్రాప్నుయుర్మాం కథంన్వితి । ఉపాయాన్వేషణాయత్తా పరమేణ సమాధినా। మథ్నీవన్త్వతిగమ్భీరం శబ్దబ్రహ్మ మహోదధిమ్" ఇత్యాదిభిరీక్షణవ్యాపారే విశిష్యాన్వయః ప్రతీయతే; అతోఽస్యాన్త్యేవకథఞ్చిత్సర్వవ్యాపారాన్వయఇతి. సర్వాత్మనాన్వయస్తు స్వప్రతిపాదకమన్త్రస్యాప్యవైదికతామాపాదయన్నప్రమాణభూతమన్త్ర తాత్పర్యవిషయతాం భజత ఇతి,

రూపేరూపస్యాన్వయః, (౧) "మూర్తం బ్రహ్మతతోఽపి యత్ప్రియతరమ్" ఇత్యుక్తేః. తత్రతావత్, చతుర్భుజే పరేరూపే "ఆశ్వాసనాయ జీవానాం యత్తన్మూర్తిగతంమహః । నారాయణాః పరంబ్రహ్మ దివ్యం నయననన్దనమ్ । తస్యమూర్తి మతీసాహం శక్తిర్నారాయణీపరా । సమాసమవిభక్తాఙ్గా సర్వావయవసున్దరీ" ఇత్యాదినా సప్తదశే శ్రీరూపాన్వయో విస్తరేణ ప్రతిపాదితః. సచ సన్దర్భస్తత్వదీపే ఉదాహృతః.

యత్పునః, "విశ్వాప్యాయకరంకాన్త్యా పూర్ణేన్ద్వయుతతుల్యయా । వరదాభయహస్తం తద్ద్విభుజం పద్మలోచనమ్ । రేఖామయేనచక్రేణ శఙ్ఖేనచకరద్వయే । అఙ్కితంనిర్వికారాఙ్ఘ్రిం స్థితంపరమశోభనమ్ । అన్యూనానతిరిక్తైస్తైర్గుణైష్షడ్భిరలఙ్కృతమ్।" ఇతి

---

(౧) చతుశ్లో-౪.

ద్విభుజం పరరూపం దశమే ఉక్తమ్; తత్రాపి "మయావినా న దేవస్య స్థితిర్విష్ణోశ్చవిద్యతే" ఇత్యుక్త్యా శ్రీరూపాన్వయస్సిద్ధః.

వ్యూహచతుష్టయేతు-శాన్తిశ్రీ సరస్వతీ రతి రూపాహన్తా సమ్బన్ధఉక్తః. క్వచిత్తు "లక్ష్మీః కీర్తిర్జయామాయావ్యూహశక్తయ ఈరితాః" ఇత్యుక్తమ్. తదేతత్-చాతురాత్మ్యస్యజాగ్రదాదిభేదేన చాతుర్విధ్యాత్, స్థూలసూక్ష్మభేదేనద్వైవిధ్యాద్వా అవిరుద్ధమ్.

యచ్చ "చతసృభ్యోపి శాఖాభ్యః కేశవాదిత్రయంత్రయమ్। దామోదరాన్తముద్భూతం తద్వ్యూహాన్తరముచ్యతే" ఇత్యుక్తానాన్తు కేశవాదీనాం ద్వాదశానాం "హ్రీశ్చవాగీశ్వరీకాన్తిః క్రియాశక్తి విభూతయః। ఇచ్ఛాప్రీతి రతిశ్చైవ మాయాధీర్మహిమేతిచ" ఇత్యుక్తాః, ‡పదద్వయాన్తర తేజః పూరితదేశాధిష్ఠానా మూర్తభగవద్రూప విశాఖయూపజన్యావిభవాః; పునః పద్మనాభాదయః పాతాళశయనాన్తాఅష్టత్రింశ ల్లక్ష్మీతన్త్రోక్తాః.

"పద్మనాభో ధ్రువోనన్తశ్శక్త్యాత్మా మధుసూదనః। విద్యాధిదేవః కపిలో విశ్వరూపో విహఙ్గమః। క్రోడాత్మా బడబావక్త్రో ధర్మో వాగీశ్వరస్తథా। ఏకార్ణవశయోదేవః కూర్మః పాతాళధారకః। వరాహోనారసింహశ్చాప్యమృతాహరణస్తథా। శ్రీపతిర్దివ్యదేహోథ కాన్తాత్మామృతధారకః। రాహుజిత్కాలనేమిఘ్నః పారిజాతహరో మహాన్। లోకనాథస్తుశాన్తాత్మా దత్తాత్రేయో మహాప్రభుః। న్యగ్రోధశాయీభగవానేకశృఙ్గ తనుస్తతః। దేవో వామన దేహస్తు సర్వవ్యాపీత్రివిక్రమః। నరోనారాయణశ్చైవ హరిః కృష్ణస్తథైవచ।

‡ పాద

జ్వలత్పరశుధృగ్రామో రామశ్చాన్యో ధనుర్ధరః । వేదవిద్భగవాన్ కల్కీ పాతాళశయనః ప్రభుః” ఇతి,

వాసుదేవాదయః కేశవాదయశ్చ స్వరాధిష్ఠాతారః, దత్తాత్రేయాన్తావర్గాధిష్ఠాతారః, తతస్త్రివిక్రమాన్తా ధారణాసంజ్ఞికానా మన్తస్థానామ్, తతః పరశురామాన్తాః పఞ్చ-బ్రహ్మసంజ్ఞికానామూష్మక్షకారాణామ్, తతశ్చత్వారో రఙ్గయమ జిహ్వామూలీయో పధ్మానీయానామ్;

శక్తయశ్చైషామ్-“ధీస్తారావారుణీశక్తిః పద్మావిద్యాతథైవ చ। సంఖ్యావిశ్వాఖగాభూర్గా లక్ష్మీర్వాగీశ్వరీతథా। అమృతాధారిణీచ్ఛాయా నారసింహీసుధాతథా। శ్రీఃకాన్తిర్విశ్వకామాచసత్యా శాన్తిస్సరోరుహా । మాయాపద్మాసనాఖర్వా విక్రాన్తిర్నరసమ్భవా। నారాయణీరతిః ప్రీతిర్గాన్ధారీ కాశ్యపీతథా। వైదేహీ వేదవిద్యాచపద్మినీ నాగశాయినీ॥” ఇతి ప్రదర్శితాః.

అమృతార్ణవశయస్య శక్తిర్ధారిణీ; కూర్మస్యవిశ్వకామా ఇతి ఛేదః; గాన్ధారీతివిశేషణమ్; “అనిరుద్ధోవిభుర్దేవో దేవదేవస్సనాతనః। మహావిద్యాసముద్భూతా తదాహమపివాసవ” ఇత్యుక్తిస్తు అనిరుద్ధస్య పాలనాధికృతత్వాత్, సత్త్వప్రధానావతారస్య మహావిద్యాసంజ్ఞితత్వాత్, మహాలక్ష్మీసంజ్ఞితాయా రజఃప్రధానాయాః ప్రాద్యుమ్న్యాశ్శక్తేః విధిపద్మయో ర్మహామాయాసంజ్ఞితాయా స్తమఃప్రధానాయాశ్శక్తేరుత్తరయోర్మహావిద్యాయాః కేశవగార్గ్యోశ్చోత్పత్తేరభిధానాత్.

“హృషీకేశస్సభగవాన్ పద్మయా సహవిద్యయా । అప్స్వ సుశయనంచక్రే యోగనిద్రాముపాగతః” ఇత్యుక్తస్య పద్మనా

భస్య పద్మాశక్తికత్వేపి, తస్యావిద్యేతినామాన్తర మస్తీత్యత్రధీ రిత్యుక్తమ్.

నచ, విరిఞ్చిజనకస్యైవ పద్మనాభత్వాత్, కథం తద్భాషా సంసర్గజన్యగౌరీశఙ్కరభేదితా, అణ్డమధ్యవర్తి ప్రధానపాలకస్య ప్రధానం సలిలీకృత్య తత్రశయానస్య పద్మనాభత్వ మితివాచ్యమ్. తస్యాపి కాలమయాత్పద్మాత్సహకారిణః ప్రధానపరిణామరూప మహత్తత్త్వాఖ్య బుద్ధ్యభిమానినో ర్విధితత్వతోఽస్య రుత్పత్తే రభిధానాత్, తతశ్చాహఙ్కారాభిమతి రూపయో శ్శఙ్కరగౌర్యోర్మహదాది విశేషాన్తై రుత్పాదితేచాణ్డే చతుర్ముఖోత్పత్తిః పునరుక్తా.

అత్రసిసృక్షాశక్తిర్మాయా విభక్తతమః - ప్రసూతి రక్షరం ప్రకృతిరవ్యక్తం తతో బ్రహ్మాణ్డం తతో దేవాదిశరీరమితిషట్కోశాః. తత్ర శాన్తిశ్శక్తేః, రతిర్మాయాయాః, మహాకాళ్యాదయః ప్రసూతేరభిమానినో లక్ష్మ్యవిద్యాకాళీనాం శక్తినియత కాలాభిమానిత్వమప్యస్తీతి న తదుక్తివిరోధః.

గుణైస్సహ పఞ్చత్రింశద్ధి తత్త్వా న్యత్రోక్తాని. అత్రప్రధానస్య సలిలీకరణం మహదాదిసృష్టేః ప్రాగేవవిధ్యాదీనాం సృష్టిరిత్యాచార్యైర్నత్వవిదముక్తమ్; "ఆద్యకోశే స్వయందేవస్త్రిధైవా హస్తయాస్థితః । పఞ్చస్వన్యేషు కోశేషు జీవా నానావిధాస్థితాః" ఇతి కోశాన్తర్గతానాం జీవత్వముక్తమ్. చతుష్షడ్ద్వాదశ చతుర్దశ షోడశాష్టాదశభుజభేదభిన్నస్య సర్వస్యాపి శక్తేశస్య "ఏకధాద్విధా చతుర్ధాచ షోఢాచైవ తథాష్టధా । పునర్ద్వాదశధాచైవ" ఇత్యనేకవిధ లక్ష్మీపరివృతత్వముక్తమ్.

"శ్రీరఙ్గస్థా పుష్టిరుభయతశ్చతుర్దిశం శ్రీకీర్త్యాదయః, కోణేషు శుద్ధానిరఞ్జనా నిత్యాజ్ఞానశక్త్యపరాజితా ప్రకృతయః, దిగ్విదిక్షు లక్ష్మీ సరస్వతీ సర్వకామదా ప్రీతివర్ధనీ యశస్కరీ శాన్తిదా తుష్టిదా పుష్టిదాః ద్వాదశవ్యూహాన్తరశక్తయ ఇతిబోధ్యమ్. సిన్ధుశాయినో లక్ష్మీప్రీతి విద్యా నిద్రారూపచతుష్టయ పరీతత్వమమృతాశక్తికత్వా విరోధేన నిర్వాహ్యమ్. మత్స్య త్రివిక్రమాదిష్వవతారేషు, (౧) "విష్ణోరేషానపాయినీ" ఇతిచపరాశరః. అతోవతారేషు సర్వేష్వస్యా అనపాయిత్వమ్; విభవానాం లక్ష్మీతన్త్రోక్ష్ణాత అష్టత్రింశత్త్వమేకాదశే ఉక్తమ్.

విం శేతదనుక్తావపి విష్ణువత్తత్రతత్ర పఞ్చశక్తయః పరికీర్తితా ఇత్యుక్తేస్తదర్థసిద్ధమ్. ఏవఞ్చాహిర్బుధ్న్యసంహితోక్తం నవత్రింశత్త్వం శాన్తాత్మలోకనాథయోః కాన్తాత్మామృతధారకయోర్వ్యాపైవతషికభేదేన నిర్వాహ్యమ్. అత్రైవత్రయాణాం త్యాగాద్విష్వక్సేన సంహితోక్తం షట్త్రింశత్త్వమ్; "అవతారో యదావిష్ణోశ్చతుర్థా సమ్భవిష్యతి । మథురాయాం మహాంవ్యక్తం చతుర్థైష్యామిన్తైథా" ఇత్యుక్తిః- భగవద్వత్ శక్త్యావేశ సాధారణ్యేన; ఏవఞ్చసర్వేష్వవతారేషు శ్రీనారాయణయోః స్సమ్బన్ధసిద్ధిః.

"భావోత్తరాక్వచిద్దృష్టః క్వచిత్స్యాద్భవదుత్తరా । భవద్భావోత్తరాక్వాపి విద్వాంస్తత్రనముహ్యతి" ఇతిచోక్తమ్. భావోత్తరతా కౌశికీయోగనిద్రాదిశక్త్యావేశావతారేషు; భవదుత్తరతా దశమైకాదశయోరుక్తా; "భావోత్తరప్రకారాస్తే శ్రుతాస్త్వద్వక్త్రపఙ్కజాత్ । ఇదానీం శ్రోతుమిచ్ఛామి ప్రకారాన్ భవదుత్తరాన్" ఇతి హితదారమ్భః; భవద్భావోత్తరాత్వష్టమేఉక్తా.

---

(౧) వి-పు.౧ ౯-

సర్వత్రాపి "నవినావిష్ణునానేన స్థితిర్మమహివిద్యతే। మయా వినా నదేవస్య స్థితిర్విష్ణోశ్చవిద్యతే॥" ఇత్యభిధానాత్పరస్పరాన్వయోబోధ్యః; యోగేపి "అష్టాఙ్గయోగనిష్ఠానాం హృద్యాగ నిరతాత్మనామ్" ఇత్యుక్తౌ హృదయేశయస్యాపి బృహదారణ్యక శ్రుతిపర్యాలోచనే లక్ష్మీవిశిష్టఏవ ప్రతీయతే; అర్చాయామపి, "ఆతిష్ఠ మామిమాంమూర్తిం మదనుగ్రహకామ్యయా। శ్రియాసార్ధం జగన్నాథో దివ్యో నారాయణః పుమాన్" ఇతి శ్రియాసమం భగవదధిష్ఠానముక్తమ్.

గుణానాఞ్చగుణాన్వయః—పరస్పర భోగ్యత్వమ్. (౧) "ప్రశకనబలజ్యోతి జ్ఞానైశ్వర్యవిజయప్రథా ప్రణతవరణ ప్రేమక్షేమఙ్కరత్వ పురస్సరాః। అపి పరిమళఃకాన్తి ర్లావణ్యమర్చిరితీన్దిరేతవభగవతశ్చైతే సాధారణాగుణరాశయః॥ అన్యేపి యావనముఖా యువయోస్సమానాశ్శ్రీరఙ్గమఙ్గళ విజృమ్భణావైజయన్తి। తస్మింస్త్వవత్వయిచతస్య పరస్పరేణ సంస్త్రైక్యదర్పణఇవ ప్రచురంస్వదన్తే" ఇతి స్వరూపగుణానాం విగ్రహగుణానాఞ్చ పరస్పరాన్వయ ప్రయుక్తాభోగ్యతోక్తా.

జ్ఞానాదయోపిషడ్గుణాః; "జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్య వీర్యతేజో మహోదధిః। తస్యాహం పరమాదేవీ షాడ్గుణ్యమహిమోజ్జ్వలా। తుల్యాగుణవయోరూపైర్మనఃప్రమథనైర్హరేః। షాడ్గుణ్య విగ్రహాందేవీ మనిర్దేశ్యా మనూపమామ్। షాడ్గుణ్యవిగ్రహందేవం తా దృశ్యాచ శ్రియాయుతమ్। దేవ్యాశ్రియాసమాసీనం పూర్ణషాడ్గుణ్యదేహయా। పూర్ణషాడ్గుణ్యరూపత్వాత్సాహం భగవతీస్మృతా" ఇత్యాదివచనై రుభయసాధారణా ఇత్యవగమ్యతే; "తోషయామి

గుణైర్విష్ణుం తుష్యామి చ హరేర్గుణైః । మయా తుష్టి స్సమస్తానా మీడితానాం స్వకర్మభిః । తుష్టిర్నిరూపితా తేన సాహం యోగాబ్ధి పారగైః॥" ఇతి తుష్టిశబ్దనిర్వచనాత్ పరస్పరాహ్లాదక గుణవత్త్వం దమ్పత్యోరుక్తమ్.

క్షేమఙ్కరత్వఞ్చ-"తారయామి జగత్సర్వం పరమం భవసాగరమ్ । ప్రియంహితఞ్చ సర్వేషాం చిన్తయామి కరోమిచ । తేన మాంసర్వభూతానాం మాతరం మునయోవిదుః । తారాసంసారతరణాత్" ఇత్యాదినాభిహితమ్; (౧) "ఆత్మన్యాత్మావపుషి చ వపుష్యైవ భవైర్భవ ఇచ్ఛేత్యాకారై స్తైరనుగుణతయాసర్వభావానుయాతా। ఇచ్ఛారూపాణ్యపి భగవతస్స్వోదయస్యాత్తరూపా దూరీకుర్యాన్నహిమధురతా మగ్నసిన్ధోస్తరఙ్గాన్" ఇత్యత్ర వైభవశబ్దః-చిదచిచ్ఛేష త్వాదిపరః.

వైభవమ్ - వ్యాప్తిః. "ఆక్రమ్యసర్వాంస్తు యథాత్రిలోకీం తిష్ఠత్యయందేవ వరోఽసితాక్షి।తథాస్థితా త్వంవరదే తథాపి పృచ్ఛామ్యహంతేవసతింవిభూత్యామ్" ఇతి; "ప్రతిష్ఠితాయా స్సర్వత్ర మమ నారాయణస్యచ । వస్తుతః కా ప్రతిష్ఠాస్యాత్" ఇత్యాదిభిర్భగవద్వ్యాప్తస్య సర్వస్య లక్ష్మీవ్యాప్తిప్రతీతిరిత్యేకే ; సాచవ్యాప్తి శ్శక్తివిశేషేణేతి కృష్ణపాదాః. అయమేవ సర్వప్రకారసమ్బన్ధః. "శ్రియస్త్వైష్ణవంధావమ్" ఇతి నిరుచ్యతే.

ప్రాప్యపూరకత్వఞ్చ-శ్రియః-ముక్తానాం భోగవివృద్ధ్యర్థమ్; సౌన్దర్యాది వివర్ధనీ మితి ప్రపన్నపారిజాతే ఉక్తమ్. కైఙ్కర్యోద్దేశ్యత్వన్తు ఉభయోరభిమతమేవ. "అస్యా మమచ శేషంహి" ఇత్యాదిప్రమాణానాం పూర్వ ముదాహృతత్వాత్. "శ్యాగామి దుతి

తమ్” ఇత్యాది వ్యుత్పత్త్యా ఉపకారానుసన్ధాననిబన్ధనం ప్రాప్య
త్వం బోధ్యతే; “శ్రీణాతిచ గుణైర్జగత్” ఇతి స్వగతానన్యార్హత్వా
నన్యశరణత్వాఽనన్యభోగ్యత్వానాం జ్ఞానవరణప్రాప్తిదశాసు చేతనే
సమ్పాదనపరం సత్ప్రాప్యత్వోపయుక్తమితి, రమ్యజామాతృదేవ
సూక్తి పర్యాలోచనాయామవగమ్యతే. స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తీనాం
తాదధీన్యాత్తదేకోపాయత్వోక్తిః. ఇదమేవాకారత్రయసమ్పన్న
త్వమ్.

యదన్యత్రాపి తత్సమ్పాదనశక్తిః, వాత్సల్యాది జ్ఞానశక్త్యాది
సౌన్దర్యాదిసర్థకత్వ రూపమిత్యేకే; పురుషకారత్వ ప్రాప్యత్వ ప్రాప్య
ప్రాపకత్వరూపమిత్యపరే; శ్రయన్త స్సర్వభూతానామితి వ్యాప్తి
పక్షే సుగమమ్. పక్షాన్తరే స్వనియామ్య స్వరూపేణ నిర్వాహ్యమ్.
పుణ్యాకర్మణామితి జ్ఞానసారనవమదశమగాథోక్త రీత్యా భగవత ఇవ
శ్రియోఽపి పుణ్యాకర్మణామన్తరవస్థానమభిమతమ్; అన్యేషాన్తు కేవ
లవ్యాప్తి నిర్వాహార్థమితి సూచితమ్.

“ఈడితా చ సదా దేవైః” ఇతి-“విశ్వైశ్వర్యాదికం సూక్తం
దృష్టం తద్బ్రహ్మణా పురా । స్తుతయే యోగనిద్రాయాం మమదే
వ్యాః పురన్దర । శ్రియస్సూక్తేన తుష్టావ పద్మినీం పాకశాసనః । స్తుత
యామేతదాదృష్టా దేవైర్వహ్నిపురోగమైః” ఇత్యాదిభిర్వివృతమ్;
బ్రాహ్మేచపురాణే-“పద్మయోనిర్ముదం ప్రాప్య పఠం స్తోత్రం తతః
క్రమాత్ । దివ్యమష్టగుణైశ్వర్యం తత్ప్రసాదాచ్చ లబ్ధవాన్” ఇతి.
కాశ్యపశ్చాహ-“బ్రహ్మాద్యాశ్చ సురాస్సర్వే మునయశ్చ తపో
ధనాః । ఏధన్తేత్వత్పదచ్ఛాయామాశ్రిత్య కమలేశ్వరి” ఇతి.
“శరీరక్షాస్సిద్ధ” ఇతి-అసాధారణవిగ్రహవదభిమతత్వపరమ్. శరీర

(४८) అవనుపాయమాామిడత్తిల్ తాన్ పురుషాకారమాాయిరుక్కుమ్;
అవన్ ప్రాప్యనామిడత్తిల్ తాన్ ప్రాప్యైక్యయుమాయ్
కైఙ్కర్యవర్ధకైయుమాాయిరుక్కుమ్.

త్వస్యసాధారణత్వాత్. శరణఙ్ప్రపద్యేతి-(౧) "శ్రేయోనహ్యరవిన్దలోచనమనఃకాన్తాప్రసాదాదృతే" ఇత్యుక్తరీత్యా కార్యాన్వయవ్యతిరేకప్రయోజక వ్యతిరేక ప్రతియోగిత్వపరమ్. శాశ్వతపదసమభివ్యాహారాద్వాగృహపరం నత్వాప్యత్వపరమ్. అత ఉపయుక్తాస్సర్వేప్యర్థా ఇహాపిగ్రాహ్యాః.

నను పూర్వోత్తరఖణ్డయో శ్శబ్దైకరూప్యా ద్భగవద్గతోపాయత్వ ప్రాప్యత్వ విరూపోపాయత్వ ప్రాప్యత్వబోధనమనుపపన్నమ్; నచాత్రాపి శ్రియః ప్రాప్యవర్ధకత్వమేవేతి శక్యం వక్తుమ్; (౨) "మిథునపరం ప్రాప్యమ్" ఇత్యాచార్య సూక్తి విరోధాదిత్యతఆహ (అవనితి)

. భగవత్కర్తృకేషు సర్వేషువ్యాపారేష్వనువిధాయిత్వమేవాస్యాః పారార్థ్యానుగుణమితిపురుషకారత్వ రూపమేవోపాయత్వం శ్రియః పూర్వఖణ్డేబోధ్యతే; చేతనకర్తృక కైఙ్కర్యోద్దేశ్యత్వన్తు ఉభయోరపి సమ్భవతీతి ప్రాప్యత్వస్యాప్యత్రబోధన మితి భావః; స్రష్టావిష్ణురియం సృష్టి రిత్యాది వచన పర్యాలోచనాయాం హిం కర్తృత్వం తన్నిష్ఠమ్; తదనువిధాయిత్వమేవాఽస్యాస్స్వరూపమిత్యవగమ్యతే; తదనురోధాల్లక్ష్మ్యా సహ హృషీకేశ ఇత్యత్రాపి నైకక్రియాయాంతుల్య పదన్వయరూపం సాహిత్యం వివక్షిత మితి జ్ఞాయతే.

(౧) చతుశ్శ్లోకీ-౩. (౨) అష్టశ్లోకీ-

వస్తుతో నాత్ర ప్రమాణాన్తరసిద్ధం భగవతో రక్షకత్వ ముద్దిశ్య తచ్ఛ్రియాసహేతి విధీయతే; విశ్వాస ప్రతిపాదనార్థో హ్యయం శ్లోకః, అఙ్గప్రతిపాదక శ్లోక మధ్యపతితత్వాత్; పరిశేషాచ్చ పురుషకార సమ్బన్ధశ్చ విశ్వాసహేతుః. నతుల్యవద్రక్షకాన్తర సమ్బన్ధః; ఉక్తఞ్చ రమాపతిత్వ సుభగస్య నారాయణత్వస్య శఙ్కానిరాస హేతుత్వమ్;

“రక్షిష్యతి హరిశ్శ్రీమా న్నాశ్రితా నితినిశ్చయాత్” ఇత్యత్రహరిరితి శక్త్యుపలక్షిత కార్యోపయోగిగుణయోగః ప్రదర్శితః. శ్రీమానితిసూపసదత్వకృపాయోగౌ దర్శితౌ. ఇహ కారుణ్యరూపయేతి-భగవత్కారుణ్యరూపయేత్యర్థే కృపాయోగః. కారుణ్యప్రాచుర్యార్థకత్వే సూపసదత్వమ్. “హృషీకాసం సముద్దిష్టం హృషీకాశ్చేతనానతాః। జజ్ఞముత్వా జ్జగద్రూపా స్తదీశో జగతాం పతిః” ఇతి నిర్వచనాత్, హృషీకేశశబ్దేన ఈశేశితవ్యసమ్బన్ధః; “ఐశ్వర్య వీర్యరూపత్వం హృషీకేశత్వమ్” ఇతి నిర్వచనే, “ఈశస్స్వతన్త్రియోగేన నిత్యం సృష్ట్యాదికర్మణి” ఇత్యుక్తాదైశ్వర్యాచ్ఛక్తిలాభః; దేవీశబ్దేన విహార సహచారిత్వోక్త్యా తదుక్తస్య భగవతా అనతిక్రమణీయత్వం దర్శితమ్; ప్రకరణానుగుణ్యాచ్చస్థిత ఇత్యధ్యాహారేపినదోషః.

నచ “త్వమేవ సర్వశాస్త్రేషు శరణ్యాత్వేనగీయసే” ఇత్యాది వచ్ఛాస్త్రోదితత్వమేవ సలక్ష్మీకో భగవా న్రక్షిష్యతీతి విశ్వాసహేతుతయా ప్రదర్శ్యతే; కారుణ్యరూపత్వ ప్రతిపాదన వైయర్థ్యాత్, విశ్వాసహేతుగుణజ్ఞాపకతయాతు శాస్త్రముపన్యస్యతే; “త్వమేవ సర్వశాస్త్రేషు ” ఇతిత్వౌపచారికమితి సర్వసిద్ధమేవ. సర్వకామ

ప్రదానం రహస్యా మిత్యత్ర మోక్షాతిరిక్తమేవఫలం గోబలీవర్దన్యాయా దుచ్యతే. సంసారార్ణవతారిణీ మితితు - విరోధనిర్దేశా త్ప్రయోజకత్వపరమేవ. కోఽస్యాభగవదపేక్షయా విశేష ఇత్యతః క్షిప్రప్రసాదినీం శరణ్యామితి. శరణ్యామిత్యే తదశరణ్యశరణ్యామితి గద్యే వ్యాఖ్యాతమ్; తచ్చ-అలబ్ధస్వశరణ్యానాం శరణ్యప్రాపకత్వ మితి వ్యాసార్యాః.

నచ బ్రాహ్మపురాణావగత నామమాత్రేణ స్వాతన్త్ర్యేణ మోక్షప్రదత్వసిద్ధిః; "ఓఙ్కారః ప్రణవస్తారో హంసో నారాయణో ధ్రువః। వేదాత్మా సర్వవేదాదిరాదిత్య స్సర్వపావనః। మోక్షదో ముక్తిమార్గశ్చ సర్వసన్ధారణక్షమః। ఇదం శరణమజ్ఞానా మిద మేవ విజానతామ్। అయమన్విచ్ఛతాం స్వర్గః పోతః పారం తితీర్షతామ్" ఇత్యాదిభిః ప్రణవప్రశంసావచనైః, "యద్వ్యతిక్లేశకర్మాదీ నీక్షయ త్యఖిలంపదమ్। క్షపయిత్వామలంసర్వం దదాతి పరమంపదమ్" ఇతి దీక్షానామ నిర్వచనేన జ్ఞానాతిరిక్తమోక్ష సాధనతానిషేధ కామునానుసారేణ సత్యపిమోక్షే కర్మజ్ఞానయోర్ద్వయోస్సాధనత్వ బోధకవచనే ప్రయోజకత్వమాత్రపరత్వేన స్వాతన్త్ర్యేణ ప్రణవాదీనాం సాధనత్వాసిద్ధే స్స్వీకృతత్వాత్, "భగవద్యజ్ఞసంయోగాత్ప్రతిష్ఠి భగవతోహ్యాహమ్" ఇత్యుక్త రక్షణ రూపయజ్ఞ ఫలభాగిత్వేనాపద్యతే.

నహియజ్ఞేపి పత్న్యాస్తుల్యవత్కర్తృత్వమ్; ఏకవచన విరోధాత్; తదుక్తం కపర్దినా; "అస్తిస్వామిత్వలేశోఽస్యాస్తత్ప్రచుర్యన్తు భర్తరి। నహిప్రధానం విధిభిస్తస్యైవాధి క్రియాయతః" ఇతి స్వామిత్వమస్యస్వతన్త్రకర్తృత్వమ్.

అత్ర యద్యపి ఐకరస్యానుమత్యాదినా ఉపాయతాయామప్య స్యైవ ఫలత్వేఽప్యన్వయః. తథాపి ప్రధానవ్యాపారకర్తృత్వం తదసాధారణమ్; వాత్సల్యాదిచాతిశయితం శ్రియ ఇతి తదసాధారణం పురుషకారత్వమ్. ఉభయోరేవ విరోధినివర్తన వాత్సల్యాద్యన్వయేఽపి స్వరూపభేదసూచకతయా (౧) "యువత్వాదౌ తుల్యౌ" ఇతి శ్లోకే తథాఽఽచార్యైర్విభాగాత్.

అత ఏవోక్తం రహస్యత్రయజీవాతౌ;- భగవతో నిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్యేణ తదసాధారణమనిష్టనివారణాది; ఇదమేవహ్యుపాయకృత్యమ్; వాల్లభ్య ఇష్టవాత్సల్యాదికం శ్రియోఽప్యసాధారణమ్; ఉభయోరుభయత్రాన్వయేఽపి అసాధారణవేషేణ ప్రతినియమో ద్రష్టవ్య ఇత్యాచార్యాః శ్రియః పురుషకారత్వమేవ వర్ణయన్తీతి;

అత్రానుభవకైఙ్కర్యభేదేన దళద్వయాత్మికాయాం ప్రాప్తౌ విభూతి గుణవిగ్రహాద్యన్వయేఽపి విశిష్టస్యైవ భగవతః ప్రాప్యత్వమ్; తత్రైకస్యాపి నారశబ్దార్థస్య పరిత్యాగః; విశేషణీభూత తత్తత్పదార్థేషు భోగ్యత్వన్తు తరతమభావాపన్నమేవ; కైఙ్కర్యరూపాయాస్తు ప్రాప్తౌ అనిషిద్ధవిశేషణ విశిష్టస్య తథాత్వమ్; దేవతాన్తరాణాం నిషిద్ధత్వం ప్రాగేవోక్తమ్. దమ్పత్యతిరిక్తేషు భాగవతత్వోపాధికమ్; దమ్పత్యోస్తు శేషిత్వమేకేచ్ఛా సిద్ధమితి న తత్రోపాధికమ్; ఏకతరోద్దేశ్యకమప్యన్యతరస్య ముఖవికాసాధాయకమేవేతి, ఉభయోరపి ప్రాప్యత్వమ్; ప్రాపకత్వం పునర్నారాయణశబ్దబోధ్యానాం న సర్వేషామర్థానామిత్యస్తి విశేషః;

అత ఉపయోగవిశేషాదేవ కేషాఞ్చిదుపాయ విశేషణత్వమాశ్రితమ్. ఉపయోగశ్చ వస్త్వనురూపః; జ్ఞానాదీనాం యాదృశ

(౧) శ్రీగుణరత్నకోశే.

(೪೮) ఇతిలే తిగుమన్త్రి త్తిఱ్పొన్న ప్రాప్యత్తై విశదమాక వనుసన్ధిక్కిఱతు.

(೪೯) ఇళైయపెరుమాళై ప్పోలే ఇరుపరుమాన శేర్ త్తియిలే అడిమై శెయ్కై ముఱై.

ఉపయోగః, సతాదృశో వాత్సల్యాదేః; లక్ష్మ్యా అపి వస్త్వనుగుణవ్యాపారస్తదీయ కృపోద్బోధనాదిరేవేతి; ప్రాప్యవర్ధకత్వఞ్చ అనుభావ్యగత సౌన్దర్యవిశేషసమ్పాదకతయా కైఙ్కర్యవర్ధకత్వమితి కేచిత్. నియోగముఖేనేత్యన్యే; తదుక్తమ్. "మదాజ్ఞాకారిణ్యో యత్రమోదన్తే సకలామరాః" ఇతి. "సర్వం పరిజనం భగవతస్తత్తదవస్థోచిత పరిచర్యాయామాజ్ఞాపయన్త్యా" ఇతిచ భాష్యకారైరనుగృహీతమ్; విశిష్టస్య ప్రాప్యత్వోక్త్యా మూలమన్త్రవిరోధ ఇత్యాశఙ్క్య, ఏతదనురోధేన తత్రాప్యస్యార్థస్య గర్భితత్వాన్న దోష ఇత్యాహ (ఇతిలేఇతి).

శ్రుతిషు బ్రహ్మణఏవప్రాప్యత్వాభిధానాత్, యేనయేనేత్యాదౌచ లక్ష్మ్యా అనుక్తేస్తస్యాః కైఙ్కర్యోద్దేశ్యత్వా సమ్భవాత్, అనుభావ్యసమ్పాదకత్వమేవాత్రశ్రియ ఇతి శఙ్కమానంప్రత్యాహ (ఇళైయవితి). ఏకతరమాత్రాదరో రావణశూర్పణఖ్యోరివానర్థహేతుః; అతస్సౌమిత్రి వద్విశిష్టాదరఏవయుక్తః; స్వరూపస్యోభయశేషత్వా దితిభావః.

ప్రాప్యతాముపపాద్య ప్రాప్యవర్ధకత్వం వివృణోతి (అడిమైయితి). ఆజ్ఞాముఖేన కైఙ్కర్యసాధకత్వం భగవత్సన్నిధౌ కైఙ్కర్యకర్తృశ్చేతనస్య ఉపలాళనేన రసాధాయకత్వఞ్చ ప్రాప్యవర్ధక పదేనోక్తమితిభావః. ఆజ్ఞాముఖేన కైఙ్కర్యసాధకతాయావర్ధకతా రూపత్వఞ్చ కేషాఞ్చిద్భగవదాదేశేనాపిసమ్భవాత్. దృశ్యతేహి సౌమి

(౧౦) అడిమైతాఙ్ సిద్ధిప్పతుమ్ రసిప్పతుమ్ అచ్చేర్ త్తియులే;

త్ర్యాదిషు భగవతోఽపితథాత్వమ్; రసాధానం పునస్స్వల్పేనాపి వ్యాపారేణాతిశయితరస సమ్పాదనం ప్రాప్యత్వ ప్రాప్యవర్ధకత్వయోః క్రమేణ వాక్యద్వయేన వివరణౌచిత్యాదిత్థం వ్యాఖ్యాతమ్.

వరవరమునిభిస్తు-ఉత్పద్యవివర్ధ్యరస్యం భవతీతి రమ్యజామాతృదేవైః పృథగభిధానాత్, వర్ధకత్వ మతిశయితముఖోల్లాససమ్పాదకత్వమ్. ప్రాగుక్తముత్పాదకత్వంపునః ప్రార్థితకైఙ్కర్యస్వతన్త్రేశ్వరానుమతి సమ్పాదకత్వమ్; రసాధాయకత్వన్తుభోగ్యవిషయపూర్త్యా కైఙ్కర్యస్వరససమ్పాదకత్వ మితి వ్యాఖ్యాతమ్. స్వరసస్తు భగవద్రసార్థ ఇతి నవిరోధః.

యద్యపి ప్రత్యక్ష విదిత భగవదభిప్రాయత్వాన్ముక్తానాం భగవదభిమతస్య కైఙ్కర్యస్య స్వతఏవ సుకరత్వాన్నప్రార్థనాస్వీకారాద్యపేక్షా. ఏవ ముచితపరిచర్యాయా మాజ్ఞాపనమపి వ్యర్థమ్. ఔచిత్యస్యస్వతఏవజ్ఞాతత్వాత్, కైఙ్కర్యస్యచరస్యత్వాత్. తథాపి ప్రార్థనాదీనామపి రసవిశేషాధాయకతాబోధ్యా.

ఉక్తఞ్చ రహస్యరక్షాయాం భగవతి తత్పరిజనేచ సర్వజ్ఞేప్యేవం నివేదన ప్రేషణాదివ్యాపారాస్స్వచ్ఛన్దలీలాప్రవృత్తా ఇతి స్వత స్సర్వజ్ఞోఽపి భగవాన్ తన్నివేదితకారీవక్రీడతీతిచ. ఉత్పాదకత్వఞ్చ-(౧) "సీతాసమక్షమ్" ఇత్యాది వచనైర్వ్యజ్యతే. అత ఏవైతత్సర్వవిషయమిత్యేకే.

(౧) రా-అ-౧౨౬.

అన్యేతు, భుజగేశవిహగేశాదిభిః క్రియమాణస్య విశిష్టోద్దేశ్యక కైఙ్కర్యస్యాన్యసమ్బన్ధో మిథునవిషయే ప్రార్థనాయామేవేతి రమ్య జామాతృదేవోక్తేః ప్రత్యగ్రముక్తవిషయం సాధకత్వాభిధానమ్. తచ్చైకరస్యేన భగవతశ్శ్రీసూక్తిసాపేక్షత్వాత్; అతఏవ నిత్యకిఙ్కరం మాం కుర్వితి ప్రార్థితే, శ్రియః పతినా స్తనన్ధయతనయాభినవ వచనశ్రవణత ఇవ హృష్టమనసా అఖిలజగన్మాతుర్ముఖే వీక్షితే సత్యామేకహృదయతాయాం తాభ్యాముభాభ్యాం వీక్షితస్తదుభయ కృపయా పరభక్తి పరజ్ఞాన పరమభక్తియుక్తో నిత్యవిశదతమ ప్రయోజనానవధికప్రియ భగవదనుభవజనిత ప్రీతికారిత సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థోచిత సర్వవిధకైఙ్కర్యాణి పరిగృహ్య అనేక విగ్రహాణి కరోతీతి పరమపదసోపానే ఉక్తమిత్యాహుః.

శ్రీమత్పదస్య సత్తాహానిభయాధీన నిరన్తర సంశ్లేష జ్ఞాపకతాయాన్తు భగవతో భోగ్యత్వాతిశయజ్ఞాపనం ప్రయోజనం బోధ్యమ్. లక్ష్మీభోగాదప్యతిశయితత్వజ్ఞాపనం ప్రయోజనమిత్యేకే.

యద్యపి సర్వవిధకైఙ్కర్యస్య చతుర్థ్యాభిధానాదపితత్సిద్ధిః, తథాపినవ్యావర్తకం వ్యావర్తకాన్తరం నిరుణద్ధీత్యదోషః; తదుక్తమధ్యాత్మచిన్తాయామ్, "ఐశ్వర్య కైవల్యోత్తీర్ణం త్వదానన్దాద్విలక్షణమ్। లక్ష్మీభోగాద్విశిష్టఞ్చ కైఙ్కర్యసుఖమాప్నుయామ్" ఇతి.

యద్యపి, (౧) "రూపశ్రియాగుణగణై ర్విభవేన ధామ్నా భావై రుదారమధురై శ్చతురైశ్చరిత్రైః। నిత్యంతవైవ సదృశీం శ్రియమీశ్వరీం తాం త్వామిచ్ఛభితః పరిచరేయ ముదీర్ణభావః॥ యాబిభ్రతీస్థిరచరాత్మకమేవవిశ్వం విశ్వమ్భరాచ పరయాక్షమయా

(౧) వైకుణ్ఠస్తవః-౩౯.

(౫౧) నారాయణాయ - సర్వశేషియాయుళ్ళవనుక్కు.

క్షమా చ। త్వాం మాతరశ్చ పితరశ్చ భవన్తమన్య వృశ్చన్తు రాత్రయ ఇమా వరివస్యతో మే" ఇత్యాదినా తిసృణామపి మహిషీణాం తుల్యవత్కైఙ్కర్యోద్దేశ్యత్వం శ్రీవత్సచిహ్నమిశ్రైరుపవర్ణితమ్; తథాపి,(౧) "యాభిస్త్వం స్తన బాహుదృష్టిభిః" ఇత్యన్యాసాం లక్ష్మ్యనయనప్రాయత్వాత్, తయోర్భూమినీళయోరుపలక్షణం బోధ్యమ్.

శ్రీమత్పదేనైవ దేవతాన్తర వ్యావృత్తిసిద్ధేర్వ్యర్థం నారాయణపదమత ఆహ (సర్వశేషియా యితి). ప్రాప్యత్వోపయుక్త గుణ విశేషాభిధానార్థం తదితి భావః. యద్యపి కర్మకరణాధి కరణ వ్యుత్పత్తిషు ప్రాప్యత్వ ప్రాపకత్వాధారత్వానామేవ లాభః. తథాపి తల్లాభః ప్రాప్యత్వ బలాదేవ బోధ్యః. ఉక్తం దీపసఙ్గ్రహే;—"శేషిత్వమేవ ప్రాప్యత్వం కైఙ్కర్యత్వరూపతః" ఇతి. ఉభయవిభూతి నాథత్వం హి నారాయణశబ్దార్థ ఇతి వరవరమున్యుక్తిః శ్వరారి సూక్తి మభిప్రేత్య; నారాయణపదస్య సర్వాన్తర్యామిత్వార్థకతయా శరీరిత్వస్య శేషిత్వ వ్యాప్తత్వాత్తత్సిద్ధిరిత్యన్యే. అన్యే తు నారశబ్దేన నరగతం శేషిత్వముచ్యతే; నరసమ్బన్ధీతి వ్యుత్పత్తేః; తస్యాయన మితి తల్లాభ ఇత్యాహుః.

వస్తుతస్తు కైఙ్కర్యం న కేవలం స్వరూపప్రయుక్తమ్; నిర్బన్ధ రూపతాపత్తేః; పరన్తు అనుభవజనిత ప్రీతికారితమ్. అతోఽనుభావ్య విషయ పూర్తిరావశ్యకీతి తత్ప్రతిపాదకత్వమేవాఽస్య ఇత్యాహ (ఇతితే ఇతి). అథవా, సనుస్య శేషిత్వ ప్రతిపాదకత్వే నారాయణ

(౧) శ్రీగుణరత్నకోశే.

(౧౨) ఇతిలే తిరుమేనియైయుమ్ గుణఙ్గళైయుమ్ శొల్లుకి

పదవైయర్థ్యమ్. శ్రీశబ్దేన సర్వసేవ్యత్వస్య శ్రియాం ప్రతిపాదనా
మతుబాచ తచ్ఛేషిత్వస్య భగవతిబోధనాత్ సర్వశేషిత్వసిద్ధేర
ఆహ (ఇతిలేయితి). పూర్వం చరణశబ్దాసమభివ్యాహారాత్ సర్వ
గానాం ప్రాప్యత్వ సమ్పాదకత్వాచ్చ ప్రాప్య పరో నారాయ
శబ్దః విగ్రహగుణ ప్రతిపాదనార్థ ఇతిభావః.

సర్వేషామేవ విగ్రహాణాం ప్రాప్యత్వేపి వచనగత్యై కవచ
నుసారేణ ఏకవచన నిర్దేశః; లక్ష్మ్యాదీనాం శ్రీమచ్ఛబ్దేనాభిహి
త్వాత్ పృథగనభిధానమ్, చ శబ్దో విభూతేరప్యుపలక్షణార్థః; కృష్ణా
దరమ్యజామాతృదేవాదిభి స్స్వరూపరూప గుణవిభూతి పరత్వా
ధానాత్. గుణానామనుభావ్యత్వం *సోశ్నుత ఇతి శ్రుతిసిద్ధవ
విగ్రహస్యానుభావత్వం * సదాపశ్యన్తిసూరయ ఇతి శ్రుతిసిద్ధవ
పదశబ్దస్య చరణపరత్వేన విగ్రహోపలక్షకత్వాత్, "సదాపశ్య
తం దేవాః పురుషం పుష్కరేక్షణమ్। షాడ్గుణ్య విగ్రహం దే
తాదృశ్యాచ శ్రియాయుతమ్" ఇత్యహిర్బుధ్న్యవచనానుసారా
లక్ష్మీతన్త్రేచ, "సూరయో యత్ర సంసిద్ధా స్సర్వజ్ఞా స్స
దర్శినః। వైష్ణవం పరమం రూపం సాక్షాత్కుర్వన్తి సర్వదా" ఇ
"విభూతి రనుభావ్యైవ నిత్యా సూరిసమావృతా । ఐశ్వర్యస్యా
సన్తానాద్భోగ్యా చాన్యాప్యకర్మణః;" ఉక్తంహి సర్వజ్ఞ సంహిత
యామ్- "తత్రానన్దమయాభోగా లోకా ఆనన్దలక్షణాః। జ్ఞానాన
మయాదేహా ముక్తానాం భావితాత్మనామ్" ఇతి;

విగ్రహోక్త్యైవదివ్యాభరణాదీన్యుపలక్ష్యన్తే. "శ్రీవత్స
స్తుభకిరీటలలాటికాభిః కేయూరరకహాటకోత్తమకణ్ఠికాభిః। ఉద్దా

(౧౩) శేషిత్వేత్తితే నోక్త్యా.

దామ మణినూపుర నివిబద్ధై ర్భ్రాన్తం భవన్త మనిమేష ము
దీక్షిషీయ" (౧)"త్వాం సేవితం జలజచక్రగదాసిశార్‌ఙ్గైః స్త్రోత్రైర్యేణాపి
స్వపతినానుచరై స్తథాన్యైః। దేవ్యాశ్రియా సహవసన్త మనన్తభోగే
భుఞ్జీయసాఞ్జలి రనఞ్చితాక్షిపక్ష్మా" ఇతి తద్విశిష్టస్యానుభావ్య
త్వోక్తేః.

నిత్యానాన్తు కైఙ్కర్యోద్దేశ్యత్వ మప్యస్తీతి (౨)"కైఙ్కర్య
నిత్యనిరతై ర్భవదేకభోగై ర్నిత్యైరనుక్షణ నవీన రసార్ద్రభావైః।
నిత్యాభివాఞ్ఛిత పరస్పరనీచభావై ర్మద్దైవతైః పరిజనై స్తవసఙ్గసీయ"
ఇత్యుత్తరశ్లోకే స్పష్టమితి;

అస్యగుణవిగ్రహ విభూతి విశిష్ట స్వరూపార్థకత్వే "స్వామి
త్వమ్" "ఆత్మేశ్వరాయ" ఇత్యాచార్యవ్యాఖ్యాన విరోధాత్త
త్రాహ (శేషిత్వేత్తితే యితి). స్వామిత్వపదఞ్చ ప్రకృత శేషిత్వపర
మితి సూచయితుం శేషి పదప్రయోగః. సర్వగుణప్రతిపాదనేప్యా
చార్యైః శ్శేషిత్వే తాత్పర్యాధిక్యాత్తథోక్తమితిభావః.

తత్రహేతుః (ప్రాప్తేతి). అప్రాప్తవిషయసేవాయాః "సేవా
శ్వవృత్తిః"ఇతినిషేధాదితిభావః. అత్రభోగ్యతాయామపితాత్పర్యవి
షయత్వంబోధ్యమ్. అభోగ్యవిషయేకైఙ్కర్యస్యరస్యత్వాభావాత్;
అతఏవస్వామిత్వ భోగ్యత్వయోస్తాత్పర్యమితి రమ్యజామాతృదేవై
రభిహితమ్. రహస్యత్రయచుళకేచ "స్వామిత్వభోగ్యత్వే ప్రాధాన్యే
నానుసన్ధేయే" ఇత్యుక్తమితిబోధ్యమ్.

నను ప్రార్థనాఞ్ఛేత్యయుక్తమ్; చతుర్థ్యాస్తత్రానుశిష్టత్వా
త్, నచ, అధ్యాహృతేనభవేయ మిత్యాదిపదాన్తరేణతత్సిద్ధిః; తథా

(౧) స్తై-స్తో-౪౪- (౨) స్తై-స్తో-౪౫.

(౫౪) ప్రాప్తవిషయత్తిల్ కైఙ్కర్యమిత్తే రసిప్పతు.

(౫౫) ఇన్ద చతుర్థికైఙ్కర్యత్తై ప్రకాశిప్పిక్కిఱతు.

(౫౬) కైఙ్కర్యన్దాన్ నిత్యమ్.

స్తితిచయాంచత ఇత్యాద్యనురోధాత్తదధ్యాహారస్య ప్రామాణికత్వేపి తాదర్థ్యస్యనిత్యసిద్ధత్వేన అప్రార్థనీయతయా తదనన్వయాదిత్యతశ్చతుర్థ్యాః కైఙ్కర్యలక్షణాం దర్శయతి (ఇన్దవితి). కైఙ్కర్యప్రార్థనా ప్రతిపాదకేతి వరవరమున్యుక్తిః పదాన్తరసమభివ్యాహారమపేక్ష్య, ప్రార్థనాశ్చేత్యాచార్య సూక్త్యుపపాదనాయ;

కేచిత్తుకైఙ్కర్య ప్రార్థనైవాత్రలక్ష్యతే, అయమితికైఙ్కర్యప్రార్థనాం ప్రదర్శయతీతిరమ్యజామాతృదేవైరభిధానాత్. ఏవఞ్చ ప్రార్థ్యమానం కైఙ్కర్యం ఫలత్వేనప్రదర్శ్యత ఇతి ప్రార్థనాయా అపి ఫలకోట్యన్తర్భావః. అతఏవఫలదశాయామపి ప్రార్థనాసత్త్వే కైఙ్కర్యస్య కాదాచిత్కత్వశఙ్కాయాం కైఙ్కర్యస్యనిత్యత్వేపి ప్రార్థనానువృత్తిస్సమ్భవతీతి ప్రతిపాదయితు మగ్రిమగ్రన్థస్సఙ్గచ్ఛతే; అత ఏవ అపునరావృత్తైరైశ్వర్యోత్తీర్ణమ్, అనన్తత్వాత్ కైవల్యవిలక్షణం సహజప్రీతి జనితమపికైఙ్కర్యమభిప్రాయాభిజ్ఞాపూర్వకత్వైనైవ క్రియతామితిమాంవదేతి ప్రార్థనాసాహిత్యేనాపి లభ్యమితిరమ్యజామాతృదేవైరభిహితమిత్యాహుః.

తత్ప్రార్థనాయా విశేష్యతయాలక్ష్యత్వే ఫలత్వబోధకపదాన్తరాభావాత్తదధ్యాహారేపి కైఙ్కర్యస్య ఫలత్వాసిద్ధిప్రసఙ్గాత్, విశిష్టస్యాన్యత్రాన్వయస్వీకారేపి, నమశ్శబ్దార్థస్యార్థతానివృత్తేః కైఙ్కర్యేనన్వయప్రసఙ్గాత్, రమ్యజామాతృదేవైరేవ శ్రీమన్నారా

(౪౭) నిత్యమాక ప్రార్థిత్తే పెఱవేణుమ్.

(౪౮) శేషిక్కు అతిశయత్తై విళైక్కై శేషభూతనుక్కు స్వరూపలాభముమ్ ప్రాప్యముమ్.

యథాస్య సర్వవిధాం శేషవృత్తిం తన్ముఖోల్లాసైక ప్రయోజనతయా కుర్యామిత్యేవ ఉత్తరఖణ్డవాక్యార్థవర్ణనాత్, ఆచార్యైరపి కైఙ్కర్యప్రార్థనాయా వర్తమానత్వనిర్దేశాత్, కృష్ణపాదగ్రన్థ విరోధాచ్చోపేక్షితమ్.

కైఙ్కర్యస్య స్వరూపప్రయుక్తత్వే ప్రార్థనావైయర్థ్యమ్; అతథాత్వే కాదాచిత్కత్వప్రసఙ్గ ఇతి శఙ్కాం వ్యుదస్య (కైఙ్కర్యమితి) కైఙ్కర్యయోగ్యతారూపం శేషత్వం నిత్యమ్; సత్యపి తస్మిన్ ప్రతిబన్ధకవశాన్న కైఙ్కర్యోత్పాదః; నివృత్తే తు ప్రతిబన్ధకే తస్య యావదాత్మభావిత్వ ముపపద్యత ఇతి భావః.

తర్హి ప్రతిబన్ధక నివృత్తిరేవ ప్రార్థనీయా ; కిం కైఙ్కర్యప్రార్థనేన; ప్రతిబన్ధకనివృత్తౌ తస్య స్వతస్సిద్ధత్వాత్, అత ఆహ (నిత్యమాక ఇతి), ప్రతిబన్ధకనివృత్తావపి పరతన్త్రస్య స్వతన్త్ర విషయే ప్రార్థనాపూర్వకమేవ కైఙ్కర్యకరణం స్వరూపమ్.

ఏవఞ్చ యదా నివృత్త ప్రతిబన్ధకస్యాపి ప్రతిక్షణం క్రియమాణేష్వపి కైఙ్కర్యేషు రస్యతాతిశయాదుత్తరోత్తర కైఙ్కర్యప్రార్థనా, తదా కిముత, అనివృత్తప్రతిబన్ధకస్యాలబ్ధఫలస్యేతి భావః; ముక్తిదశాయాం ప్రార్థనాపి రసాధాయకతయా ఫలకోటిప్రవిష్టేతి రహస్యజామాతృదేవానాముక్తిరిదానీం ఫలప్రార్థనాయాః కైముతికన్యాయసిద్ధత్వోపపాదనాయ;

(౫౯) నమః-కైఙ్కర్యవృత్తిల్ కళ్ళైయఱుక్కి-అతు.
(౬౦) కళ్ళైయావతు-తనక్కెన్న ప్పణ్ణుమతు.

కైఙ్కర్యస్య స్వరసానుగుణ్యేన ప్రార్థ్యత్వే పారార్థ్యానువృత్తిః అన్యథా తస్య సుఖాది భిన్నత్వాత్ప్రార్థ్యత్వా సమ్భవ ఇత్యత ఆహ (శేషిక్కితి), ఆత్మాభిమానానుగుణత్వాత్ పురుషార్థవ్యవస్థాయాశ్శేషతయావగతనిజస్వరూపస్య శేషిముఖోల్లాస ఏవ ప్రయోజనమ్; న చైవం యస్య కస్య చిత్కైఙ్కర్యేణ తత్సిద్ధేః నావశ్యం స్వస్య తదపేక్షా; స్వస్వరూపలాభస్యాపి ప్రయోజనత్వస్వీకారాత్; తథా చ మదధీనో భగవన్ముఖోల్లాసో భూయాదిత్యాకారికా ప్రార్థనా సమ్భవత్యేవేతి, న విరోధః.

భగవతశ్చ నైతావతా అవాప్తసమస్తకామత్వహానిః, తజ్జాతీయస్య రసాన్తరస్య విద్యమానత్వాత్; అన్యథా ప్రళయే సృష్టికాలీనలీలారసాభావాద వాప్తసమస్తకామత్వం న స్యాదితి బోధ్యమ్; ఏతచ్చ సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థోచిత సర్వవిధ కైఙ్కర్యరూపం బోధ్యమ్, తత్సిద్ధిః ప్రాగుక్తా. వాచికం సామగానాది; కాయికమనుసఞ్చరణాది. కైవల్యస్య సర్వకాల సమ్బన్ధిత్వేపి సర్వదేశసమ్బన్ధిత్వవిరహాద్వ్యావృత్తిః; కైవల్యం హి సంహృతిశక్తి నిరూపణప్రకరణే "సప్తమ్యాత్యన్తికీ ప్రోక్తా విలయో యోగినాం మయి। సూక్ష్మేఽపి వినివర్తన్తే శరీరాణి తదా సతామ్," ఇత్యాత్యన్తికలయత్వేనోక్తమ్; పరమమోక్షస్తు- "కాలేన మహతా యోగీ నిర్ధూతక్లేశసఞ్చయః। ప్రాప్నోతి పరమం బ్రహ్మ లక్ష్మీనారాయణాత్మకమ్" ఇత్యనుగ్రహశక్తి ప్రకరణేఽగ్రే నిరూపయిష్యత ఇతి న తదభేదశఙ్కా; న చ ద్వే ఏవ గతీ యోగియానస్యాప్యన్యస్యేతి శుకపక్షీయే లిఖితత్వాత్, కేవలస్యాప్యర్చిరాదిగతిరస్తీత్య

(౬౧) ఇతిలే అవిద్యాదికళుషమ్ కఴియుణ్ణుమ్.
(౬౨) "ఉనక్కే నామాట్చెయ్వోమ్" ఎన్నుమ్బడియే యాకవేణుమ్.
(౬౩) సౌన్దర్యమ్-అన్తరాయమ్. కీఴ్చ్చొన్న కైఙ్కర్యము మప్పడియే.

ప్యాహుః; భగవదానన్దాద్వైలక్షణ్యం జగద్వ్యాపారచిన్తా క్రోధాద్యసంవలనాత్ లక్ష్మ్యానన్దాద్వైలక్షణ్యముక్తమ్.

నను, నమఃపదం నప్రపత్తిపరమ్; ఫలవాక్యేనన్వయాత్, నాపి మమకారోపలక్షితాఽవిద్యాదివిరోధినివృత్తిపరః; తస్యాః కైఙ్కర్యాత్పూర్వభావిత్వేన వ్యుత్క్రమాపత్తేరతఆహ (కైఙ్కర్యత్తిలితి). కైఙ్కర్యే స్వార్థతాబుద్ధిరనేననివర్త్యతే.

తథాచాధికరణనిర్దేశస్య ప్రాథమ్యమితిభావః; "అహంభోక్తా, భోగోమదీయః" ఇతి బుద్ధిమాత్రస్యవ్యావర్త్యత్వే భాష్యకారైర్న మశ్శబ్దార్థతయా "మనోవాక్కాయైః" ఇత్యాదినా కర్త్రావిద్యాదినివృత్తికథనా సఙ్గతిరిత్యతఆహ (ఇతిలేయితి), ప్రబలతరవిరోధిప్రహాణస్యైవ ప్రధానార్థత్వేపి మమకారరూపావిద్యోపలక్షితకర్మనివృత్తిరపిబోధ్యత ఇతిభావః.

ప్రార్థనార్థత్వేనియామకతయా ఉపబృంహణతయా గోదాసూక్తిముదాహరతి (ఉనక్కేయితి).

ఏవం సౌన్దర్యస్య దృష్టిచిత్తాపహారితయా * రామేప్రమాదం మాకార్షీరితి న్యాయేన కదాచిదుచితకైఙ్కర్యనివృత్తిసమ్భవాత్, తద్గతనివృత్తి ప్రయోజకత్వనివృత్తిరపిప్రార్థనీయా; తథాగుణవద్విషయకైఙ్కర్యత్వకృతాకైఙ్కర్యగతా స్వరసత్వబుద్ధ్యనుకూలాశక్తి:

(౬౪) కైజ్కర్య ప్రార్థనై పోలే ఇప్పద త్తిల్ ప్రార్థనై యుమ్ ఎన్గు ముణ్డు.
(౬౫) "మరుస్దేనజ్లళ్ పోక మక్కిర్ చ్చిస్టు" ఎన్నానిన్నత్తిత్తే.

పిళ్ళైలోకాచార్యర్ తిరువడిక శేశరణమ్.

ద్వయప్రకరణమ్ ముర్ర్రు పెర్రుతు.

రవినివ ర్తనీయేతి విరోధినివృ త్తిసామాన్యమ త్రోపలక్షితమిత్యాహ (సౌన్దర్యముమిత్యాది).

నను సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థోచిత సర్వవిధకైజ్కర్య ప్రార్థనే తస్యస్వార్థతాబుద్ధ్యాదిరహితత్వనియమాత్, నమఃపదస్యై యర్థ్యమత ఆహ (కైజ్కేతి). అన్యన్యాయేన ప్రసక్తస్యస్వార్థత్వ స్యనివర్తకోయం ప్రార్థనా భగవన్ముఖోల్లాస విశేషాధాయకతయా ముక్తావప్యనువర్తత ఇతి తాదృశప్రార్థనా అధికారిణస్స్వభావః.

అతఏవహి భోగగతస్వార్థతాబుద్ధినివర్తకతయా ఉపకార త్వాన్నిత్యైరనుసన్ధీయత ఇతి భగవతాపద్మాసనోక్త మిత్యాహ (మరుస్దేఇతి).

సర్వస్యాపి భగవదధీనత్వాత్ స్వతస్సిద్ధమపి తథానుసన్ధీయ మానం భగవతో ముఖోల్లాసాయైవ భవతీతి భావః. శరీరనూక్తావ స్థాన్యదశమగాథాయాః తృతీయతృతీయ పఞ్చమగాథాయాశ్చ పూ ర్వోత్తరార్థ వివరణరూపత్వంబోధ్యమ్; వ్యుత్పత్త్యుత్పత్తి భేదేనశరా రిసూక్తిద్వయఖణ్డయోః పరస్పరంక్రమవైపరీత్యమితి, బుద్ధిస్థతయాఫల స్యఉపాయం ప్రతిసాధనత్వాత్, స్వరూపేణచోపాయస్య ఫలజనక

త్వాత్; నమశ్శబ్దార్థ ఉక్తగోదాసూక్తౌ "ఉపక్రైయాశ్చయ్" ఇత్యత్రచ విశదః;

అనిష్టనివృత్తి సామాన్యపరత్వేచ కేవలవత్ స్వరూపజ్ఞవిషయేతస్యాః ప్రాధాన్యేనోద్దేశ్యత్వా న్నమశ్శబ్దస్యానన్తర్యమ్, వైదిక పాఠే పూర్వభావిత్వనిబన్ధనం నమఃపదస్య పూర్వత్వఇచ్ఛేతి నమఃపదే పిస్యాదితిపదాధ్యాహారేణ వాక్యత్రయత్వ ముత్తరవాక్యద్వయ స్యాపి ఏకార్థబోధకత్వాద్ద్వయత్వోపపత్తిః.

అతఏవోక్తమ్- "ఏకం ద్వయం త్ర్యవయవం సుఖలభ్యతుర్యం వ్యక్తార్థషట్క ముపాత్తషడఙ్గయోగమ్। సప్తార్ణవీమహిమవద్విపృతాష్టవర్ణం రఙ్గేశతామిహరసం నవమంప్రసూతే" ఇతి; ఏకత్వమ్-ఉపాయప్రధానత్వాత్; అర్థషట్కవ్యక్తిః-ఉత్తమపురుషేణ అధికారిప్రతిపాదనాదితి; వాక్యార్థః- ఈశానామితి శ్లోకేదర్శితః.

ఇతి శ్రీశైలకులతిలక శ్రీమద్రామానుజగురుసూనునా తచ్చరణనళిన
మధువ్రతేన శ్రీనివాసరామానుజముని శ్రీమచ్ఛఠారిసూరి
నిర్వ్యాజకరుణాసమధిగతనిఖిలార్థతత్త్వయాథాత్మ్యేన
శ్రీమద్వీరరాఘవదాసేన విరచితాయాం
రహస్యత్రయవివరణటీకాయాం
తాత్పర్యదీపికాఖ్యాయాం
ద్వయాధికారో ద్వితీయః.

ద్వయాధికారస్సమాప్తః.

శ్రీవీరరాఘవమహాగురవే నమః.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

ముముక్షుప్పడి చరమశ్లోక ప్రకరణమ్.

(౧) మూ:-కీర్త్రే శిల ఉపాయవిశేషజ్ఞై ఉపదేశిక్క,

అథ తాత్పర్యదీపికాయాం

చరమశ్లోకాధికారః.

ననుద్వయోక్తాయాః ప్రపత్తే శ్శరణ్యాభిమతిప్రకాశకశ్చరమశ్లోకః, ద్వయోక్త స్వీకార కైఙ్కర్యాపేక్షితాఙ్గ విరోధినివృత్తి ప్రతిపాదకతయా ద్వయవివరణరూపత్వాదవశ్యజ్ఞాతవ్యో రహస్యత్రయే మూలమన్త్రానన్తరం మన్త్రత్వ సాధర్మ్యాద్ద్వయార్థస్యైవ జిజ్ఞాసితతయా అవసరసఙ్గత్యావా ద్వయవ్యాఖ్యానానన్తరం వ్యాఖ్యాయత ఇత్యయుక్తమ్.

నహి సర్వధర్మానితిశ్లోకో భగవదభిమతప్రపత్తివిధాయకః: యేనతద్గతా శరణ్యాభిమతతా అనేన ప్రకాశ్యేత; తథాహి;— యద్యపి, నతావత్ (౧) "మన్మనాభవ" ఇతి శ్లోకేన సర్వకర్మయోగనిష్ఠాయాః పరమరహస్య మీశ్వరశరణతా ముపసంహృత్య, కర్మయోగనిష్ఠా ఫలాత్మదర్శనం వేదాన్తవిహితముచ్యతే; (౨)

---

(౧) గీ-౧౮-౬౫ (౨) గీ-౧౮-౬౬.

“సర్వధర్మాన్” ఇతి; వేదాన్తేషుహి (౧) “తమేవవిదిత్వాతి మృత్యుమేతి, నాన్యః పన్థాః” ఇత్యాత్మజ్ఞానమేవ మోక్షోపాయతయా విధీయతే. కర్మాణి తు సర్వాణి మోక్షవిరోధిత్వేన స్వరూపతో జ్ఞానినస్త్యాజ్యాన్యేవ; (౨) “అన్యా వాచో విముఞ్చథ” ఇతిశ్రుతేః; (౩) “యస్త్వాత్మరతిరేవస్యా దాత్మతృప్తశ్చమానవః । ఆత్మన్యే వాత్మనాతుష్టస్తస్యకార్యం నవిద్యతే । జ్ఞానామృతేనతృప్తస్య కృతకృత్యస్యయోగినః । నైవాస్తికిఞ్చిత్కర్తవ్య మస్తిచేన్నసతత్త్వవిత్॥” ఇత్యుపబృంహణాచ్చ; దుఃఖాదిమూలత్యాగస్య తత్త్వవిత్స్వసమ్భవేన తత్సహచరితస్య సాత్త్వికత్యాగస్యాప్యస్య తత్త్వవిద్విషయత్వాత్; “మామేకంసర్వాత్మాన మహామేవేత్యేవశరణంవ్రజ, నమత్తోన్య త్కిఞ్చిదస్తీత్యవధారయ” ఇతి మామేకమితి పదస్యార్థ ఇతి శఙ్కరకృతం వ్యాఖ్యానముపపద్యతే.

మన్మనాభవేత్యస్య భక్తియోగనిష్ఠాయామేవప్రదర్శితత్వాత్, అత్రాపి శరణంవ్రజేతి కణ్ఠోక్తదర్శనేన పూర్వత్రతదుపసంహారాసమ్భవాత్; (౪) “సఖిత్వేవం వర్తయన్నావదాయుషమ్” ఇత్యాదినా జ్ఞానోత్పత్త్యనన్తరమపి కర్మానుష్ఠానస్యశ్రుతత్వాత్, మామేకం శరణంవ్రజేత్యస్య ప్రత్యగభిన్న బ్రహ్మజ్ఞానబోధకత్వేశక్త్యభావాత్, లక్షణాదిస్వీకారేచమానాభావాత్, అహంత్వేత్యుత్తరార్ధేన రక్ష్యరక్షక భావనిబన్ధన భేదప్రతీతేశ్చ; త్యాగవచనాని తుకానిచిన్ముక్తిదశావిషయాణి, ఆముక్తేః కర్తవ్యత్వజ్ఞాపనార్థానికానిచిత్ సమాధిదశావిషయాణి;

నాపి సర్వధర్మపరిత్యాగే నిమిత్తే తత్ప్రాయశ్చిత్తతయా శరణాగతి ర్విధీయత ఇతి; విహితధర్మప్రవణార్జునాభిముఖ్యేన ప్రప

(౧) శ్వే-౩-౮ (౨) ముణ్డ ౨-౨-౫.
(౩) గీ-౩-౧౭. (౪) భా-౮-౧౫.

త్తస్య శ్లోకస్య అతద్విషయత్వాత్; తత్తద్ధర్మత్యాగే ప్రతినియత ప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చ, సామాన్య విశేషరూపతయా వికల్పస్య నైరపేక్ష్యప్రతీత్యా సముచ్చయస్యచా సమ్భవాత్, సర్వపాపేభ్య ఇత్యస్య ధర్మత్యాగనిమిత్తపాపమాత్రపరత్వే సఙ్కోచాపత్తేశ్చ.

నాపి సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యాపిభక్త్యఙ్గభూతా శరణాగతిః కర్తవ్యేతి ప్రశస్యతఇతి; అపి శబ్దాశ్రవణాన్నైరపేక్ష్యేణచ అధ్యాహారానుపపత్తేః.

నాపి సర్వేషాం భగవద్వ్యతిరిక్త దేవానా మారాధనరూపాన్ ధర్మాన్పరిత్యజ్యమామేవాశ్రయస్వేత్యుచ్యత ఇతి; సర్వశబ్దస్య విశేష్యసాపేక్షత్వేనా సామర్థ్యాత్, దేవతాన్తరాణా మప్రస్తుతత్వాత్, ప్రాగేవ (౧) "అవిధిపూర్వకమ్" ఇత్యనేన తత్త్యాగస్యోక్తత్వాత్, సమానాధికరణసమాసజ్యాయస్త్వాత్, ఆశ్రయణమాత్రస్య శరణవరణ రూపతావిరహాచ్చ.

నాపి నిత్యనైమిత్తికానపి ధర్మాన్పరిత్యజ్య మద్యజనమదేకధ్యానాదిపరోభవేతి; శరణంవ్రజేతి శబ్దాన్తరేణ పూర్వశ్లోకవిహితాదన్యస్యైవ ధాత్వర్థస్యప్రతీతేః, అపిశబ్దస్య యథాసన్నివేశ మన్వయే ప్రమాణవిరోధాత్, పరిత్యజ్యాపీత్యన్వయే ప్రశంసా మాత్రార్థత్వేనానర్థక్యాత్, పూర్వత్రైవ యజనాదివిధానాత్, శ్లోకే అపిశబ్దాశ్రవణాచ్చ.

నాపి శరణాగతివిరుద్ధాన్ ధర్మాన్పరిత్యజ్య భక్త్యఙ్గభూతాం శరణాగతిం కుర్యాదితి దేవతాన్తర విషయధర్మాతిరిక్తానాం శరణాగతి విరుద్ధానాం ధర్మాణా మదర్శనాత్, విరుద్ధత్వే సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్త్యాగవిధివిరోధాత్, సర్వశబ్దానుపపత్తేశ్చ;

---

(౧) గీ-౯-౨౩.

తథాపి(౧) "విమృశ్యైత దశేషేణ యథేచ్ఛసి తథా కురు" ఇత్యన్తేన త్రిష్వపి యోగేషు కథితేషు "సర్వగుహ్యతమమ్" ఇత్యాది శ్లోకద్వయేన భక్తియోగరూపం సారాంశం నిష్కృష్య ప్రతిపాద్య యోగత్రయానువృత్తిః అవశ్యాపేక్షితో బుద్ధివిశేషః సర్వధర్మానిత్యనేనోచ్యతే;

"దేవదత్తాయ కమ్బళాదీయతామ్, యజ్ఞదత్తాయ వాసః, విష్ణుమిత్రాయ హిరణ్యమ్, సర్వం చైత్రాయ" ఇత్యాదౌ సర్వశబ్దస్య ప్రకృత సకలపరత్వదర్శనాత్, అత్రాపి సర్వశబ్దః కర్మయోగాదిత్రితయపరః; తేషాఞ్చ సాక్షాత్పరమ్పరయా వా అలౌకికనిశ్శ్రేయస్సాధనత్వాద్ధర్మత్వమ్;

త్యాగశ్చ న స్వరూపతః; మోక్షసాధనత్వేన తేషామవశ్యకర్తవ్యతోక్తేః; కిన్తు(౨) "సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలఞ్చైవ" ఇత్యధ్యాయాదావుపపాదితో బుద్ధివిశేషత్యాగాత్మకః సాత్త్వికత్యాగః; స చ ఫలసఙ్గకర్తృత్వోపాయత్వ దేవతాన్తరారాధనత్వ విషయః. తత్ర స్వర్గాదిఫలాంశే స్వరూపేణ త్యాగః. మోక్షే ప్రాధాన్యేన స్వార్థతాత్యాగః.

అత ఏవ కర్మాదిషు ప్రాధాన్యేన స్వశేషత్వత్యాగః. భగవతోఽనుమన్తృత్వ ప్రయోజకత్వ సత్వాన్నిరపేక్షకర్తృత్వం త్యాజ్యమ్. ఉపాయతా చ అవ్యవహిత సాధనత్వమ్; తదపి త్యాజ్యమేవ; ఏవఞ్చ స్వర్గాదివిముఖస్య మమ మోక్షోఽపి యత స్తదతిశయాధాయకః, అతః ప్రాధాన్యేన తదర్థేష్వేతేషు తత్ప్రీతిసాధనేషు కర్మాదిషు స ఏవ మాం ప్రవర్తయతీతి బుద్ధిరావశ్యకీత్యాహ (మామేకమితి)

(౧) గీ-౧౮-౬౩.　　(౨) గీ-౧౮-౯.

కామ్యకర్మసు కర్తృత్వారాధ్యత్వప్రాప్యత్వోపాయత్వా నాం వైయధికరణ్య బుద్ధిదర్శనాత్, ఏకశబ్దేనైతేషాం స్వస్మిన్ సామానాధికరణ్యం బోద్ధవ్య మిత్యభిప్రేయతే; శరణశబ్దోప్యుపాయ పరః. ఉత్తరార్ధేనచ అఙ్గిఫలమేవ అఙ్గేనిర్దిశ్యతే;

నచైవం ధర్మశబ్దస్య ఫలేచ్ఛా స్వీయ బుద్ధ్యాదిషు లక్షణా దోషః; మానాన్తరానుసారిత్వాత్; నచ ప్రాగేవకథితస్య సాత్త్వికత్యాగస్య పునః కథనమనర్థకమ్; కర్మస్వేవప్రాక్త దభిధానాత్, అత్రచకర్త్రాదిషు త్రిషు తదభిధానేన ఆనర్థక్యవిరహాత్; యదిచతుల్యన్యాయతయా త్రిష్వపి తత్సిద్ధేః, శ్రుతిసహ్యవైలక్షణ్యాయోగాత్; ఫలకీర్తనస్య చానర్థక్యాత్, అస్థానస్నేహాదినిమిత్తస్య శోకస్య ప్రాగేవాపోదితత్వాత్, ఆసురసర్గాన్తః ప్రవేశశఙ్కానిమిత్తస్య(౧)"మాశుచస్సమ్పదందైవీమ్" ఇత్యనేన నివర్తనాత్, సారనిష్కర్షణస్యచ పూర్వశ్లోకేనకృతత్వాత్, ఫలసంశయస్య (౨)"సత్యన్తే ప్రతిజానే ప్రియోసిమే"ఇత్యనేన నివృత్తత్వాత్, దౌష్కర్యాదినిమిత్తకశోకనివృత్త్యైవమాశుచఇత్యస్య తాత్పర్యస్య వక్తవ్యత్వాచ్చనైషాంవ్యాఖ్యోపపద్యతఇతి విభావ్యతే; తదా అనాదికాల సఞ్చితానన్తభక్తి విరోధిపాప నివర్తక కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది నానావిధ ప్రాయశ్చిత్తాశక్త్యాశోచతస్తావద్ధర్మస్థానాపన్నా శరణాగతిర్విధీయతే.

పాపానాం భక్తిప్రతిబన్ధకత్వం తన్నివృత్తేస్తత్సాధనతాచ, "విఘ్నాయుతేనగోవిన్దే నృణాం భక్తిర్నివార్యతే । నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణేభక్తిః ప్రజాయతే" ఇత్యాదివచనసిద్ధా; ఏవఞ్చ పరిత్యజ్యేతి అశక్తిసిద్ధస్వరూప త్యాగోనూద్యతే. నహిత్యక్త్వా ప్రత్య

(౧) గీ-౧౬-౫. (౨) గీ-౧౮-౬౫.

యాన్తార్థస్య విధేయతానియమః. (౧) "భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం
చరేత్" ఇత్యాదౌ వ్యభిచారాత్; నచైతావతా తత్ర తత్ర ప్రాయ
శ్చిత్త విధివైయర్థ్యమ్; వారుణమానసయోరివ ప్రపత్తి తదితరప్రా
యశ్చిత్తయోరపి భిన్నాధికారికత్వాత్; అత్రచదౌష్కర్యవత్,
దీర్ఘకాల సాధ్యత్వమపి శోకప్రయోజక మితి విళమ్బాక్షమస్యా
ప్యధికారితాసిద్ధ్యతి. గీతాభాష్యేప్యేవమేవాయం శ్లోకో వ్యా
ఖ్యాతః.

నచ, "సుదుష్కరేణ శోచేద్యో యేన యేనేష్టహేతునా।
ససతస్యాహమేవేతి చరమశ్లోకసఙ్గ్రహః" ఇతి భాష్యకారోక్తయో
జనా - ప్రపత్తేరనన్య సాధ్యస్వాభీష్ట సాధనతా మాత్రపరేతి వా
చ్యమ్. "కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగ గోచరం మాంశుచ
ఇత్యన్తం వచనమ్; కృత్స్నస్య గీతాశాస్త్రస్యసారార్థో భక్తియోగః.
పరమపురుషోపాసనైకలభ్యో వేదాన్తవేద్యః పరమపురుషో వాసు
దేవః" ఇత్యాదివాక్య పర్యాలోచనాయాం స్వతన్త్రప్రపత్తౌ తాత్ప
ర్యవ్యతిరేకావధారణాత్.

నచ చరమశ్లోకస్య భక్త్యారమ్భ విరోధి పాపనివృత్తిప్రయో
జకత్వ శాబ్దబోధపరత్వేపి స్వాశక్తకర్తృక ప్రపత్తి సాధ్యఫలకత్వం
భక్త్యాదౌ సాధనత్వాదిలిఙ్గై నావగన్తుం శక్యమితి స్వతన్త్రప్రపత్తిప
రతా. నహివారుణ స్నానఫల మశక్తస్య మానసేనైవ సిద్ధతీత్యేతా
వతా తదజ్ఞేనాపి ఫలం తేనసిద్ధ్యతి, విధ్యేకసమధిగమ్యత్వాదలౌకిక
ఫలసాధనతాయాః.

అస్తువా కథఞ్చిత్ స్వతన్త్రప్రపత్తిపరతా; తథాపి కథం
తస్యాస్తేన శరణ్యాభిమతిః ప్రకాశ్యతే. "మామేవైష్యసి" "అహం

(౧)

త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి" ఇత్యుక్తి వైలక్షణ్యా దితి చేన్న; "ప్రియోఽసి మే" ఇత్యస్యహి భాష్యే ఆశయో వర్ణితః:—యస్య మయ్యతిమాత్ర ప్రీతిర్వర్తతే; మమాపి తస్మిన్నతిమాత్రా ప్రీతిర్భవతీతి తద్వియోగమసహమానోఽహం తం మాం ప్రాపయామీతి; ప్రత్యుత అప్రధాన పాపనివృత్తిమాత్ర ప్రతిపాదనాత్, సార్థో భక్తియోగ ఇత్యాద్యనురోధాచ్చ అముఖ్యత్వమేవస్యాత్;

అథ అభిమతి రముఖ్యతయాఽప్యనుమతిరేవ; తదాకథమస్య చరమశ్లోకత్వ వ్యవహారః. నహినేతః పరంగీతాయాం శ్లోకోస్తి; ఉపాయపరో నాస్తీతిచేత్, తావతాకోఽస్యాతిశయః. ఉత్కృష్టాప్రతియోగ్యుపాయబోధకత్వేహి నస్యాత్. కథంవాస్యద్వయవివరణత్వమ్; నహిస్వీకారస్య త్యాగోఽఙ్గమ్; తస్యానువాదాత్.

నచక్త్వాన్తబోధ్యతా అఙ్గతానియతా, దర్శపూర్ణమాసయోస్స్నానాఙ్గత్వాత్; నచవిధేయసమర్పక సమభివ్యాహృతతా క్త్వాన్త విశేషణమ్. భోజనాదేస్స్నానీయణాద్యసఙ్గత్వాత్; విధేయసమర్పకత్వన్త్వసిద్ధమ్; "విశిష్టవిధిపక్షేహి ద్వయోరపి విధేయతా, విశేషణానువాదేతు విశేష్యస్యైవ సామతా"

నహి సమ్భవతి లాఘవే గౌరవాశ్రయణం న్యాయ్యమ్; త్యాగశ్చేద్విధిత్సితః; కింశక్తం ప్రతివిధీయతే; ఉత అశక్తమ్; ఆద్యే శక్తస్యాపి లఘునా ఫలసమ్భవే గురూపాయబోధకం శాస్త్రమప్రమాణంస్యాత్. ద్వితీయే విధివైయర్థ్యమ్; ధర్మశబ్దస్యచ కర్మాద్యుపాయాన్తర పరత్వేతచ్ఛక్తం ప్రత్యేవతత్త్యాగాఙ్గకం ప్రపదనం విధాతవ్యమితి సర్వాధికారతావిరోధః; †ధర్మసామాన్యత్యాగస్త్వశక్యత్వాదవిధేయః; యాదృచ్ఛికాదినా మవర్జనీయత్వాత్.

† ధర్మమాత్ర.

నచ ధర్మబుద్ధ్యా తత్కరణాభావ్యాజ్ఞమ్; దీపారోపణాదీనామపి త్యాజ్యత్వప్రసఙ్గాత్; కైఙ్కర్యబుద్ధ్యాతదనుష్ఠానమితిచేత్, కైఙ్కర్యం హి శేషిణః ప్రీతిజనకో వ్యాపారఏవ; విధ్యధీనసాధనతాధీప్రయుక్తానుష్ఠాన విరహ ఇతిచేత్, కేనతర్హి భగవన్ముఖోల్లాసనసాధనతా దీపారోపణాదీనామవగతా;

నహి ముక్తవదేతే ప్రత్యక్షవిదిత భగవదభిప్రాయాః; లోకసఙ్గ్రహార్థమేవ తదనుష్ఠానం నాదృష్టసాధనతాధీప్రయుక్తమితిచేత్; న; స్వాధికార విరుద్ధానామపి లోకసఙ్గ్రహానుష్ఠానే అతిప్రసఙ్గాత్.

నచోర్ధ్వరేతసాం స్వరూపాపేక్షైవ తన్నిషేధాదననుష్ఠానమ్; ప్రపన్నానాన్తు ధర్మతాబుద్ధ్యా అనుష్ఠానమేవ నిషిద్ధమితి నానుపపత్తిరితివాచ్యమ్; లోకసఙ్గ్రహార్థానుష్ఠానస్యాపి తజ్జన్యాదృష్టార్థత్వవ్యాఘాతాత్; ద్వితీయే అర్థకామప్రయోజనకత్వే ద్వైదికానుష్ఠానమపి శ్రేయ ఇతి చార్వాకమత ప్రవేశప్రసఙ్గః.

నచ దృష్టాదృష్టస్య ప్రయోజన విరహేపి పరానర్థ పరిహారేచ్ఛాప్రయుక్తం నిత్యానుష్ఠానమ్, రాగప్రాప్తఞ్చ దీపారోపణాద్యనుష్ఠాన మితి శఙ్క్యమ్; అనుష్ఠానేప్యే తదనుష్ఠాన ద్రష్టౄణాం మన్దప్రపన్నానాం ధర్మబుద్ధ్యా అనుష్ఠాన ప్రసఙ్గేన ప్రపత్తివైగుణ్యాపత్తిస్స్యాపరానర్థప్రసఙ్గాత్ ; ఈదృశరాగవతో భక్తావేవాధికారసమ్భవాచ్చ, రాగాదపి నిషిద్ధస్యానుష్ఠానే వైగుణ్యాపరిహారాచ్చ, బుద్ధివిశేషాధీనానుష్ఠాన విరహస్య శబ్దేనా బోధనాత్.

నచ, ధర్మత్వవిశిష్టత్యాగోక్త్యం విశేషణత్యాగపర్యవసితఇతి వాచ్యమ్. విద్యమానస్య శ్రేయస్సాధనత్వస్యధర్మనిష్ఠస్య

పురుషేణ త్యక్తు మశక్యత్వాత్, అవిద్యమానస్య చాత్యాజ్యత్వాత్, బుద్ధిత్యాగ వివక్షాయాఞ్చ లక్షణా; ఉక్తఞ్చ శాబరభాష్యే 'న విధౌ పరశ్శబ్దార్థః' ఇతి;

యద్యపి సోమపదేమత్వర్థలక్షణాయాః, నేక్షేతేత్యాదావపి క్షణాసఙ్కల్పాదిలక్షణాయాః, అవైక్షత ఇత్యాదౌ తదనుకూల వ్యాపారలక్షణాయాః, జిజ్ఞాసాదిపదేవిచారాదిలక్షణాయాశ్చస్వీకారాన్నాయంనియమః. తథాపి శ్రేయస్సాధనతయా శాస్త్రవిహితేషు తద్బుద్ధిస్త్యక్తుమశక్యా; స్వం ప్రతిశ్రేయస్సాధనతా బుద్ధిత్యాగోఽపి క్రియమాణేష్వసమ్భవి; తథాత్వే కరణానుపపత్తేః;

ప్రీత్యతిరిక్త శ్రేయస్సాధనతాత్యాజ్యేతి చేత్, సోఽయం కర్మయోగేఽపితుల్యః. అక్రియమాణేషు త్వ ప్రసక్తా స్వశ్రేయస్సాధనతాధీర్ననిషేధ్యా; అతస్సాధనతా బుద్ధిత్యాగస్యాఙ్గత్వే తద్విశిష్ట కర్మాఙ్గకతా ప్రసఙ్గాత్. ప్రపత్తేర్నైరపేక్ష్యే కిఞ్చిన్నాధికారిత్వాదికం సాధుసమర్థితమ్. ఉత్తరార్ధేచ పాపనివృత్తిమాత్ర ప్రతిపాదనాత్; నకైఙ్కర్యాపేక్షితాయా ఏవ తస్యా అభిధాన మిత్యత్రనియామకమస్తి.

ఉక్తార్థవిశదీకార యుక్తార్థాన్తరవర్ణనం హి వివరణమ్. న చోత్తర ఖణ్డోక్తః కశ్చిదర్థ ఉత్తరార్ధేన విశదీక్రియతే; అతశ్శరణ్యాభిముఖప్రకాశకత్వాదిక మనుపపన్న మితి, ఇమాశ్శఙ్కాః పరిహర్తుమాహ (కిఞ్చేతి)

నతావత్స్వతన్త్ర ప్రపత్తిరేవాపహ్నోతుంశక్యతే. తద్విధాయకానేక ప్రమాణోపలమ్భాత్, తథాహి— "యో

బ్రహ్మణామ్” ఇతి మన్త్రస్తావత్ ప్రపత్తివిధిపరః; నచ విధిప్రత్యయా శ్రవణమాత్రాదవిధిత్వమ్. యదాగ్నేయాది వాక్యానామపి తథాత్వప్రసఙ్గాత్;

నచ మన్త్రాణామవిధాయకతాయా విధి మన్త్రాధికరణసిద్ధత్వాత్తద్విరోధః. “యేషామాఖ్యాతశబ్దానాం యచ్ఛబ్దాద్యుపబన్ధనాత్ । విధిశక్తిప్రణాశస్స్యాత్తే సర్వత్రాభిధాయకాః” ఇతి వార్త్తికేన సూత్రభాష్యగత మన్త్రగ్రహణస్య ఉపహతశక్తికమన్త్రోపలక్షకతా వ్యవస్థాపనాత్; ఇహచ యచ్ఛబ్దస్య, విదధాతి ప్రహిణోతీతి క్రియావిధ్యుపఘాతకత్వేపి తచ్ఛబ్దాత్పరం శ్రూయమాణాయాః ప్రపత్తేర్విధేయతాయామవిరోధిత్వాత్;

యద్యపి వసన్తాయకపిఞ్జలానాలభేతేత్యాదిమన్త్రాణాం విధాయకత్వేపి, ఉత్తమపురుషదర్శనాదస్య విధాయకత్వాసమ్భవః, తథాప్యనుష్ఠేయావస్థ ప్రపత్తిప్రకాశకేన మన్త్రేణానుష్ఠాపకో విధిః కల్ప్యతే; దృశ్యతేహి “ధన్వన్నివ ప్రపా అసి” ఇత్యాద్యర్థవాదాదపి విధికల్పనా; తత్రచ ముముక్షుశబ్దస్య సర్వపాపనివృత్తీచ్ఛావత్త్వేన ప్రసిద్ధత్వాత్తదధికారికతయా విధీయమానా ప్రపత్తిః స్వతన్త్రైవ సిద్ధ్యతి. ఏవం తస్మాదపి వధ్యం ప్రపన్నం న ప్రతిప్రయచ్ఛన్తీతి సిద్ధవన్నిర్దేశాన్యథానుపపత్త్యా విధిః కల్ప్యతే.

యద్యపి కల్పితోపి, ప్రపన్నం రక్షేదితి విధిరీశ్వరస్యావిధివశ్యత్వాన్న ప్రకృతోపయోగీ. అవశ్యఞ్చ, (౧)“రక్షితవ్యః కృతాత్మనా” ఇతి విధేర్మూలమేషితవ్యమ్; తత్కల్పకమేవ చేదం వాక్యమితి నానేన ప్రపత్తి విధిసిద్ధిః; కారుణికానాం ప్రపన్నరక్షణం స్వభావ

(౧) రా-యు-౧౮-

ఇతి పరమకారుణికస్యేశ్వరస్య శరణాగతరక్షకత్వం కైముతికన్యాయేన సిద్ధవదిత్యనుమానమేవ ప్రదర్శితమ్, న విధిః.

తథాపి శ్వేతాశ్వతర గర్భోపనిషదాది మన్త్రైః ప్రపత్తి విధాన మప్రత్యాఖ్యేయమేవ. తథా "ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీత" ఇతి విస్పష్టో విధిశ్శ్రుతః. యుజిరనేకార్థోపి ప్రకృతన్యాసమాచష్టే; నచ న్యాసః ప్రపత్తిరితి "తేషాన్తు తపసాం న్యాసమ్" ఇత్యాద్యహిర్బుధ్న్యవచనై స్సిద్ధ్యతి.

యద్యపి శ్రౌతన్యాసస్య వసురణ్యాదిమన్త్రకస్య త్రైవర్ణికాధికారిత్వాత్ తాన్త్రికస్యచ తాన్త్రికమన్త్రస్య సర్వాధికారతయా తయోర్మిథోభేద ఆవశ్యకః; నచ శ్రౌతప్రపత్త్యావేన వైకల్పిక మన్త్రాన్తరవిధానాత్, ప్రయోగమాత్ర భేదేనచ అల్పేష్టివ దధికారిభేదోపపత్తేర్న కర్మభేద ఇతివాచ్యమ్; ఉత్పత్తిశిష్ట మన్త్రావరుద్ధే మన్త్రాన్తర విధానాసమ్భవాత్, శ్రుతిస్మృత్యోశ్చాతుల్యాత్. ఏతేమన్త్రవిశిష్టకర్మ విధానేపి శాఖాన్తరన్యాయాన్న కర్మభేద ఇతి నిరస్తమ్; తుల్యత్వాభావేన వికల్పానుపపత్తేః.

అతఏవ ఆశ్వలాయనాపస్తమ్బాదిసూత్రేషు భిన్న మన్త్రవిశిష్టతయోపదిశ్యమానానాముపనయన వివాహాదీనాం యథా నభేదః, తథాత్రేతి నిరస్తమ్. తుల్యప్రమాణకత్వేన తత్ర వికల్పసమ్భవాత్, తథాపి ప్రపత్తిత్వేనైక్యమాదాయ తదుపపత్తిర్వక్తవ్యా; వస్తుతశ్శ్రుతిపాఞ్చరాత్రయో స్తుల్యయోగక్షేమత్వేన ప్రధానప్రత్యభిజ్ఞానాత్ కర్మైక్యవికల్పః. ప్రయోగభేదశ్చ "తస్యైవం విదుషః" ఇత్యాదితు-విధ్యశ్రవణాత్, నైరపేక్ష్యమాత్రపరమ్. పూర్వానువాకవిహిత ప్రపత్తిస్తుత్యర్థమ్;

అతఏవ తాన్త్రికస్యాపి యజ్ఞాఙ్గకల్పనస్య నైరపేక్ష్యమాత్ర పరత్వాదైకపద్యం శ్రుతితన్త్రయోః; యథా "అత్యతిష్ఠద్దశాఙ్గులమ్" "వితస్తి మతితిష్ఠత" ఇతి శ్రుతిస్మృత్యోరాధిక్యమాత్రపరత్వాత్; ఏవఞ్చ పురుష విద్యాయామపిచేతిసూత్రం ఛాన్దోగ్యగతాత్ "పురుషోవావయజ్ఞః" ఇత్యాదివాక్య సన్దర్భాత్తైత్తిరీయగతస్య తస్యైవ మిత్యాదేర్భిన్నార్థ తాత్పర్యకత్వ మభిప్రైతి; బ్రహ్మవిద్యాఙ్గమితిచ భాష్యోక్తిః. తదపేక్షితస్తుతిపరత్వ నిమిత్తతాయోజ్యా; స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేచ "తస్యైవం విదుషః"ఇతి నైరపేక్ష్య పరతయా యోజితమ్; యది పునర్భాష్యస్వారస్యానురోధాత్ పురుషవిద్యాయా అఙ్గత్వమేవేష్యతే. తథాపి ప్రయోగభేదా దవిరోధః. కర్మభేదస్యైవ స్వీకారేనకిఞ్చిద్బాధకమితి.

ఏవం "త్ర్యమ్బకం యజామహే" ఇతి మన్త్రకల్పిత విధిరపిప్రమాణమ్; తథాహి; అస్యమన్త్రస్య సర్వజ్ఞేనార్థో వర్ణితః;- "ఇచ్ఛాజ్ఞప్తిః క్రియాచేతి తిస్రోలోకస్య మాతరః। తిస్రస్తుయస్య విద్యన్తే జగద్భావిన్యఊర్జితాః। త్ర్యమ్బక స్సతువిజ్ఞేయో జ్ఞానశక్తి క్రియాన్వితః। ఇచ్ఛాజ్ఞాన క్రియాకారం శోభనాత్మ జగత్ప్రియమ్। సాకారజ్ఞాప్తిత్రైశ్వర్యాం శుద్ధసంవిన్మయంపరమ్। ఈశానం సర్వలోకానాం పురుషం పుష్కరేక్షణమ్। దేవతాన్తు సముద్దిశ్య స్వాత్మాఖ్యాం ద్రవ్యముత్తమమ్।యజామ ఇతిమన్త్రస్య పూర్వాంశార్థోయమీదృశః। స్వాత్మస్వాత్మీయ సన్న్యాసీ దేవేద్యపరమాత్మని। మృత్యోర్ముచ్యేయ సంసారా న్నానాదుఃఖ మహోదధేః। ఉర్వారుకఫలంయద్వ దశ్లేశేన స్వబన్ధనాత్। ముచ్యతేమృత్యుతస్తద్వ దహం ముచ్యేయబన్ధనాత్। అమృతాద్బ్రహ్మణస్తస్మా ద్యస్తైమాం దత్తవానహమ్। జాతుచిన్నా స్మముచ్యేయ తేమదాతు ర్హ్యవేభవః"ఇతి.

ఏవం జాతవేదస ఇతి మన్త్రకల్పిత 'విధిరపిమానమ్; తస్య చార్థస్తేనైవ ప్రదర్శితః. "సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిశ్చ సర్వకృత్పురుషోత్తమః । జాతవేదాస్సముద్దిష్ట ఆత్మా సోమస్సమీరితః । సోమం యథాభిషుణ్వన్తి హ్యధ్వరే జాతవేదసే । దిత్సమాన స్తథాత్మానం హృదిస్థం పరమాత్మనే । దేహేన్ద్రియమనఃప్రాణధీగుణార్థస్వరూపతః । వివినక్తి ప్రసజ్యైనే స్సామ్యావైషమ్యహేతుభిః । అరాతీయతః సతుప్రోక్తో యోహ్యరాతి వదాచరేత్ । సచబన్ధ ఇతిప్రోక్తో మిథ్యాజ్ఞాననిబన్ధనః । తస్యవేదస్స్వతాసక్తా గుణసక్తిరనాదికా। స్వీకర్తుం సఘృతం సోమం జాతవేదాస్సనాతనః। తత్పదద్వన్ద్విసీం బన్ధసక్తాం నిర్దహతిస్వయమ్ । అఙ్గీకారం సమీపం స్వమాగతం నిఖిలంజనమ్ । నయత్యాత్మానమిత్యేవ మగ్నిశబ్దో నిరుచ్యతే। స్వాత్మోపసర్పణంజీవ స్నేతాన్హిస్వం పరంపదమ్ । దురితంవాత వర్షాద్యం పరిహృత్య యథాఖిలమ్। నావికః పారయేన్నావా సాగరం సంస్థితం నరమ్ । ఏవంస భగవానగ్ని ర్జాతవేదా హరిస్స్వయమ్ । దురితం క్లేశసంఘాత మపవర్గ విఘాతకమ్ । సర్వం పరిహరన్ దుర్గం పారయేత్తత్త్వపద్ధతిమ్ । అత్రనావేతి దృష్టాన్తా దుపాయస్థానమేవతు । నశేణకృత్యమన్యత్తు నావికస్యేతి వద్ధరేః." ఇతి.

విదేర్జ్ఞానస్య సత్తావిచారక్రియత్వాత్ సర్వజ్ఞత్వాద్యర్థలాభః; సత్తాశబ్దస్య సర్వశక్త్యభిమాని లక్ష్మీపరత్వాత్; నచ సమర్పణస్య ఆత్మవివేకపూర్వకత్వేన పురాడబిష్విశ్యేతద్విరోధః, తస్య దేహాద్వ్యతిరిక్తాత్మవివేకశూన్యస్యాపి ఆత్మసమర్పణం మహాత్మాపహారకృతనిగ్రహశామకమితి తత్ప్రాశస్త్యజ్ఞాపకత్వాత్; తదపి "మోహమస్మి సనస్యజే" ఇతి శ్రుతిమూలకమిత్యాహుః.

వేద ఇత్యస్మిన్నాద్వితీయా. అఙ్గీకారం నయతీత్యగ్రిమపద నిర్వచనమ్. అఙ్గీకార పదవివరణం సమీపమిత్యాది. అఙ్గీకరోతీత్యఙ్గీకారః, తేనాత్మదాన మనుమతి రూపమితి దర్శితమ్. ఆత్మానమితి కర్మాన్తరమ్; నయతేర్ద్వికర్మకత్వాత్; దాతార మిత్యనుక్త్వా హేతు స్స్వాత్మపదేన సూచ్యతే, స్వపదం నేతృపరమ్. నావేతి తృతీయా కరణ పరేత్యుపాయశబ్దేన సూచ్యతే, తథ్వేతి స్త్వధికారికృత్యమనుపాయ ఇతి గమ్యతే; కృపాదికమాత్రసాధ్యాసీయః. నోసమ్పాదనస్య కృత్యత్వానుక్తేః, స్థితిస్తు "సాధనం భగవత్ప్రాప్తౌ స ఏవేతి స్థిరామతిః"

ఏవం "యజ్ఞేన యజ్ఞమయజన్త దేవాః" ఇతి పురాకల్ప సరూపార్థవాదోఽపి ప్రమాణమ్." యాగసాధనభూతేన స్వాత్మనాచేజ్యమీశ్వరమ్। అయజత్తాని ధర్మాణి ప్రథమానీతి నస్స్మృతమ్।" ఇతి సర్వజ్ఞసంహితాయా ముపబృంహితత్వాత్; మూలశ్రుతౌ చాస్య నిరపేక్ష స్పష్టఏవవిధిః, "గ్రసేత్సంహారసమయే జగత్స బదరాణ్డవత్। లీలయాయస్తు భగవాం స్తంగచ్ఛ శరణంహరిమ్" ఇతి.

విష్ణుపరత్వాయాం "యద్యపీదం వచనం బ్రాహ్మపురాణే దృశ్యతే. "తథాచ భగవాన్మృత్యుర్నాచికేతం సమాగతమ్। పృచ్ఛన్తం ప్రాహవిప్రేన్ద్రం యమోధీరతరోఽపిసన్। యస్య బ్రహ్మ చక్షత్రఞ్చ ఉభే భవత ఓదనమ్। మృత్యుర్యస్యోపసేచనం క ఇత్థా వేద యత్రసః। గ్రసేత్సంహారసమయే హరిమ్" ఇతి విష్ణుస్మృతౌ చ పఠ్యతే; తథాపి తత్సమానానుపూర్వీక శ్రుతిసద్భావాన్న విరుద్ధః;

ఏవం "యస్మిన్ద్యౌః పృథివీచాన్తరిక్షమోతం మనస్సహ ప్రాణైశ్చసర్వైః, తమేవైకం జానథాత్మానమన్యావాచో విముఞ్చథ అమృతస్యైష సేతుః" ఇతి శ్రుతిరపి ప్రపత్తిం విదధాతి; "తమాత్మాన

మేవైక మమృతస్యైష సేతురితి జానథ; అన్యావాచో విముఞ్చథ" ఇత్యన్వయః; "తస్మాత్త్వముద్ధవో త్సృజ్యచోదనాం ప్రతిచోదనామ్। ప్రవృత్తిఞ్చ నివృత్తిఞ్చ శ్రోతవ్యం శ్రుతమేవచ" ఇత్యన్యావాచ ఇత్యంశ ఉపబృంహితః.

"ఆత్మానం సర్వదేహినామ్" ఇతి శ్రుతిగతాత్మశబ్దః ప్రత్యభిజ్ఞాపితః; శరణం యాహీత్యనేన సేతుశబ్దార్థః; తస్యజ్ఞానాన్వయిత్వఞ్చ వివృతమ్; సర్వాత్మభావేనేత్యాత్మశబ్దః స్వరూపపరః,త్యక్తసకలోపాయ స్థానాపన్నత యేత్యర్థః. యద్వా సర్వాత్మభావేన-సార్వాత్మ్య భావనయా ఉపలక్షితః; తేన ఆనుకూల్యసఙ్కల్ప ప్రాతికూల్యవర్జనయోస్సిద్ధిః.

ధర్మాణామేవ త్యాజ్యత్వేపి చోదనాయాస్తదుక్తిశ్రుతిసారూప్యాయ జానథేతి చోదనాయాఅపిత్యాగోమాభూదితి అన్యపదమ్. తచ్చన్యాయ ప్రాప్తానువాదత్వా దనుపబృంహితమ్; జానథవిముఞ్చథేతి పాఠక్రమో అవివక్షిత ఇత్యుత్సృజ్యేత్యనేన దర్శితమ్; ఆత్మతోక్తిః-జీవానాం పారతన్త్ర్యం దర్శయన్తీ ప్రపత్తేస్స్వరూపానుగుణ్యం సూచయతి. అరాఇవ రథనాభావర్పితా ఇతి తు అధ్యవసాయ దార్ఢ్యాత్ పునరుక్తిం విధత్తే.

యద్యపి సన్నిహితమేవ జ్ఞానం ధ్యాయతినా అనూద్య తత్ర ప్రణవ విధి రితిప్రతీయతే. అనువాద సామర్థ్యాదేవజానాతేర్ధ్యాన తాత్పర్యకతాం పరిత్యజ్యచ ద్వితీయాన్తో పాత్తం రూపం ప్రథమాన్తస్యేతి శబ్దాధ్యాహారేణ రూప సమర్పణ తాత్పర్యకత్వాశ్రయణ మనుచితమ్; తథాపిధ్యానోద్దేశేన ప్రణవమాత్రవిధానే, తమసః పరస్తాత్పారయేదిత్య స్యానర్థక్యాత్, ఫలసమ్బన్ధస్యాపివిధానే వాక్యభేదాత్, విశిష్టధ్యానమేవతత్ర విధీయతే.

అన్యా వాచో విముఞ్చథేత్యస్య సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యేత్యుపబృంహితత్వాత్ సకలేతరోపాయపరిత్యాగోక్త్యైవ స్వీకార్యవస్తున ఉపాయత్వానుక్త్యావసితల్లాభః; అమృతస్యైష సేతురిత్యంశః అహం త్వేత్యనేన ఉపబృంహితః; భక్తవిషయే ఫలప్రదత్వమేవ తస్యేతి సేతుశబ్దేన స్వరసః.

వస్తుతోऽన్తశ్చరతే ర్బహుధా జాయమాన ఇత్యన్తం సౌశీల్య సౌలభ్య ప్రతిపాదకతయా పూర్వశేషః; బహుధా జాయమాన ఇత్యేతదేవహి - మామితి వివృతమ్. ఓ మిత్యేవేత్యాదిరభ్యతు ధ్యానవిధిః;

శ్రీరామాయణ భారత భాగవత విష్ణుపురాణాదిషు చ తత్ర తత్ర ప్రపత్తివిధిర్దృశ్యతే; "సకృదేవ ప్రపన్నాయ" ఇతి శ్లోకస్తావదభయప్రాప్తికామోపాయః; సతుమాం ప్రపద్యేతేతి విధితాత్పర్యక ఇత్యుక్తమ్.

సర్వధర్మానితి శ్లోకోऽపిస్వతన్త్రప్రపత్తివిధిపరః. (౧) "ఇతి తే జ్ఞానమాఖ్యాతం గుహ్యాద్గుహ్యతరం మయా" ఇతి నిగమనానన్తర మప్యర్జునస్య విషాదమాలోక్య భగవతాకథితత్వాత్, అత్ర సర్వ గుహ్యతమమితి ప్రపత్తిం ప్రస్తోష్యమాణా మభిప్రేత్య ప్రతిజ్ఞా; న చైవం క్రియావృత్తి బోధకభూయశ్శబ్దానుపపత్తిః, మోక్షసాధనవిషయక శ్రవణత్వేన భక్తిప్రపత్తి శ్రవణయోరేకజాతీయత్వాత్; యథా (౨) "భూయఏవ మహాబాహో శృణుమే పరమంవచః" ఇత్యాదౌ భగవన్మాహాత్మ్య విషయశ్రవణత్వేనైక జాతీయతయా భూయశ్శబ్దప్రయోగః.

(౧) గీ-౧౮-　　(౨) గీ-౧౮-

అథవా అత్రభూయశ్శబ్దః-చిత్తంవావ వాచోభూయ ఇత్యాదివత్ ఆధిక్యపరః; "ఇదన్తు తే గుహ్యతమమ్" ఇతి భక్తావపి గుహ్యతమశబ్ద శ్రవణా త్తద్వ్యావర్తనాయ పరమత్వమ్, ఇతోఽధికస్యవక్తవ్యాన్తరస్యాభావాత్; భూయ ఏవేత్యత్రతు పరమశబ్దః-ఉత్కర్షమాత్రపరః; మన్మనాభవేతి శ్లోకేఽవక్ష్యమాణ ప్రపత్తినిష్ఠస్య మధ్యమాంవృత్తిం విదధాతి. పరిత్యజ్య స్వకృత్యే సాధనతా బుద్ధిసమ్పాదకం మయ్యు విస్రమ్భం మద్విషయప్రీత్యా మదాజ్ఞారూపాణ్యనుజ్ఞారూపాణిచ కైఙ్కర్యాణ్యనుతిష్ఠేత్యర్థః.

నచనావమికసాఙ్గత్యాదస్యభక్తిపరతా; తత్ర యుక్త్వైవమితి పూర్వార్ధోక్తస్య యోగరూపత్వప్రతీతేః, అత్రచ తద్విరహాత్; నచ మధ్యమవృత్తేః కేవలభగవత్ప్రీత్యర్థత్వాత్, మామేవైష్యసీత్యసఙ్గతమ్. అఙ్గత్వస్యాప్యభావేన అఙ్గీ ఫలమఙ్గేష్వపదిశ్యతఇతి న్యాయస్యాప్యసమ్భవా దితివాచ్యమ్.

పాఠక్రమా దర్థక్రమస్య బలవత్తరత్వేన మోక్షయిష్యామీత్యనన్తరం మామేవైష్యసీత్యాదేరన్వయాత్, ప్రాప్తిప్రతిబన్ధక నివృత్త్యోః పరస్పరసాకాఙ్క్షత్వాత్, భిన్నసామగ్రీ సాధ్యత్వాసమ్భవాచ్చ; ఏతేనమధ్యమనిష్ఠాయాః ప్రధానఫలసమ్బన్ధావగతేః ఫలవత్సన్నిధావితిన్యాయేన ప్రపత్తేర్మధ్యమనిష్ఠాఙ్గతా ప్రసజ్జ ఇతినిరస్తమ్; చరమశ్లోకేపి ఫలశ్రవణేనాఫలత్వాసిద్ధేః, తదతిరిక్తస్య సాధనసాధ్యస్యప్రధానఫలస్యాభావాచ్చ అథవా ప్రపత్తిప్రచ్యావకావిస్రమ్భవిరహాసాపేక్షతయా తత్ర ఫలకీర్తనం ప్రపత్తేరపి నాతీవోపాయత్వమితి జ్ఞాపనాయ.

అథవా, ప్రపత్త్యర్థమాచార్యోపసదనం మన్మనాభవేతి విధీయతే; నచోపదేష్టృవివక్షా లిఙ్గవిరహః. వక్ష్యామి తే హితమితి

వక్తృత్వేనాత్మనః ప్రస్తుతత్వేన సర్వత్రచపూర్వార్ధే అస్మచ్ఛబ్దోవక్తృత్వ విశిష్టపరః; యాగః-పరిచర్యా. ఆచార్యస్య దేవవదుపాస్యత్వజ్ఞాపనాయ యజిప్రయోగః, మామేవైష్యసీత్యత్రతుస్వరూపమాత్రపరామర్శః. జ్ఞానద్వారాగురుభక్తే ర్భగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వాత్, భూయశ్శబ్దేన మోక్షసాధన విషయశ్రవణత్వప్రతీతేః, బ్రహ్మప్రాప్తే రేవచ మోక్షత్వసిద్ధేః; అతఏవ చరమశ్లోకగతస్య మామిత్యస్యానవక్తృత్వవిశిష్టపరతా; విచ్ఛేదాత్; ఏతదర్థమేవచ అన్తరా మామేవైష్యసీత్యుక్తిః.

అథవా, సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యేతి త్యాగ విధ్యర్థోయమ్, మన్మనాభవేత్యాది రనువాదః; నచభూయ శ్శబ్దాస్వారస్యమ్. అగ్రిమమోక్షసాధన విధిమాదాయ తన్నిర్వాహాత్; నచ సర్వాణి ధర్మానిత్యనేనైవ కర్మాకాఙ్క్షాశాన్తే ర్వైయర్థ్యమ్. భక్తిత్యాగపూర్వికాంప్రపత్తిం వక్ష్యమాణామభిప్రేత్య "సర్వగుహ్యతమం పరమం వచశ్శృణు" ఇతి ప్రతిజ్ఞాయ, ప్రథమమేవ భక్తేస్త్యాగాభిధానే "త్యాజ్యయా ఏవభక్తే స్సాధనతా ప్రాగభిహితా మదుపచ్ఛన్దనాయ" ఇత్యనాశ్వాసస్స్యాదితి తద్వారణాయ భక్తిగత భగవత్ప్రాప్తిసాధనతాయా అబాధితత్వం ప్రతిజ్ఞాయ, తత్త్యాగాఙ్గికా ప్రపత్తిస్సాధనాన్తరత్వేన విధీయత ఇతి సార్థక్యాత్; నచ అనువాదలిఙ్గాభావః, ప్రాప్తేరేవ తథాత్వాత్, ఏవఞ్చ మాం నమస్కుర్విత్యాదేర్యదిమాంనమస్కరిష్యసి, తదా మామేవైష్యసీత్యత్ర సన్దేహోన కర్తవ్యః. నహి ప్రియం ప్రత్యసాధనం సాధనత్వేనోచ్యత ఇత్యర్థః.

అథవా, "యథేచ్ఛసి తథాకురు" ఇత్యస్యానన్తరంసఞ్జాతవిషాదం సవ్యసాచిన మవలోకయతా భగవతా పూర్వోక్తేష్వర్థేషు

ప్రధానాంశానిష్కర్షా దుక్తోపాయానాం దుష్కరత్వాదితోవాస్య శోకోజాత ఇతి వివేచనాయ సర్వగుహ్యతమాద్యది శ్లోకద్వయేన భక్తి యోగస్య సారతమత్వే ప్రదర్శితేప్యర్జునస్యాఽనివృత్తి స్సకలేతర విలక్షణోపాయ ప్రతిపాదనేన నిరాక్రియతే.

నచైవం సారతమాంశానిష్కర్షప్రయుక్తశోకనివర్తకత్వమేవ చరమశ్లోకస్యస్యాత్, నోపాయాన్తర విధాయకత్వ మితివాచ్యమ్; బుద్ధివిశేష రూపాఙ్గాభిధానే ఫలకీర్తనానర్థక్యాత్, భక్త్యారమ్భవిరోధిపాపనివర్తక ప్రపత్త్యభిధానేచ సర్వశబ్దయో స్సఙ్కోచప్రసఙ్గాత్, "తత్ర ధర్మాన్పరిత్యజ్య సర్వానుచ్చావచాఙ్గకాన్ । సంసారానలసన్తప్తో మామేకం శరణం వ్రజేత్" "అహం హి శరణం ప్రాప్తో నరేణానన్యచేతసా । ప్రాపయామ్యాత్మనాత్మానం నిర్ధూతాఖిలకల్మషమ్" ఇతి శ్రీవచనైకార్థస్య†శబ్దార్థ ప్రత్యభిజ్ఞాబలేనావధారణాచ్చ; తత్రచ స్వతన్త్ర ప్రపత్తిర్విధీయత ఇతి, "శృణూపాయం చతుర్థం మే సర్వత్యాగ సమాశ్రయమ్" ఇత్యుపక్రమాత్, సంసారానల సన్తప్తాధికారికత్వప్రతీతేః, సర్వోపాయాన్తర త్యాగవచనాత్, ఆత్మానం ప్రాపయామీత్యుక్తేశ్చ నిర్వివాదమ్; నచ "కరిష్యే వచనంతవ" ఇతివదతాఽర్జునేన ప్రపత్తేరననుష్ఠానాత్, భగవద్వచనస్య స్వతన్త్ర ప్రపత్తిపరత్వాసమ్భవః. ప్రపత్త్యఙ్గకభక్తేరపి తేనాననుష్ఠానాత్, తత్కాలే తదనుక్తావపి పశ్చాద్విస్మరణ సమ్భవాద దోష ఇతిచేత్తుల్యమ్.

అథవా, "స్థితోఽస్మి గతసన్దేహః" ఇతి సాధనత్వేనాఽఙ్గత్వేన ఆజ్ఞానువర్తనత్వేన వా సర్వేష్వపి మోక్షసాధనేషు వర్ణాశ్రమధర్మాణామవశ్యకర్తవ్యత్వోక్తేః, తత్కర్తవ్యత్వాకర్తవ్యత్వ సన్దేహా

---

† శిష్టార్థ.

నివృత్త్యా తత్కర్తవ్యత్వపరం తద్వచన మనుష్ఠాస్యామీతి, ఏవం పరమితి మామేవైష్యసీతి, పూర్వోక్తోపాయఫలత్వేనోక్తస్యైవ ఏతదుపాయఫలత్వాత్; విరోధినివృత్త్యంశేచ ప్రారబ్ధ ప్రతియోగికత్వలక్షణవిశేష సద్భావాత్తన్మాత్రోక్తిరితి వదతాం వరవర మునినామయమేవ పక్షోఽభిమత ఇతిలక్ష్యతే; స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేచ అయమేవపక్షః కథితః.

దీపకృతస్తు "న్యాసోపాయపరేత్యత్ర మన్మనాభవవాక్యతః। మనస్థైర్యవిధానేన విశ్వాసోఽత్ర ప్రదృశ్యతే। మద్భక్త ఇత్యనేనాస్య పురుషార్థాభిలాషితా। మద్యాజీతిప్రపన్నస్య సమాచార విధిక్రమః। అత్రోక్తమానుకూల్యఞ్చ ప్రాతికూల్య వివర్జనమ్। మాం నమస్కుర్వితి న్యాసస్సాక్షాదత్ర విధీయతే। నమసో న్యాసవాచిత్వం మూలమన్త్రే ప్రదర్శితమ్। శాస్త్రేచనమసస్యైవ ప్రపత్తిత్వం ప్రకీర్తితమ్। ఏవంవిధాయనిక్షేపం విశ్వాసాది విశేషితమ్। ప్రాప్తిరూపం ఫలఞ్చోక్తం మామేవైష్యసివాక్యతః। తస్యానపాయసత్యం తే ప్రతిజాన ఇతీరితః। ప్రియోసిమ ఇతివ్యక్తా విషయాకార యోగ్యతా। తతస్త్వనితరోపాయం వరణం శరణస్యచ। విధాయాఘవిమోకస్య ప్రాధాన్యఞ్చ ప్రదర్శితమ్। తస్మాచ్ఛ్లోకద్వయేనాత్మ నిక్షేప వరణాత్మకమ్। అర్థద్వయమశేషాఙ్గ వాక్యద్వయవదీరితమ్। నిక్షేపస్యప్రధానత్వాత్పూర్వత్వం వరణస్యచ। ఆనన్తర్యం తదఙ్గత్వాజ్జిజ్ఞాస్వాదిష్వపీష్యతే। ఇదన్తేనాతపస్కాయేత్యధికారివిశోధనమ్। య ఇదం పరమంగుహ్యమిత్యుపాయస్యవైభవమ్। సచ తస్మాదితిప్రోక్తం శరణాగతిగౌరవమ్। అధ్యేష్యతే చేత్యారభ్య ప్రబన్ధస్తు ప్రశస్యతే।" ఇతి పక్షాన్తరమాహుః. అస్మింశ్చపక్షే నిగమనప్రతిజ్ఞే స్వరసే;

అఙ్గప్రధానఫలసమ్బన్ధప్రతిపాదనేనైవ చ వరణనిక్షేపయోరఙ్గాఙ్గిభావో వ్యజ్యతే. వరణే ఫలప్రతిపాదనం తస్యాస్తదఙ్గత్వజ్ఞాపనాయ; అనుష్ఠానకాలీనక్రమానురోధీ ద్వయే వాక్యక్రమః; ఇహ తు తద్విపరీతః; క్రమోఽఙ్గాఙ్గిభావసూచనార్థః. జితన్తాయాం స్తోత్రే చ, నమ ఇతి న్యాసం ప్రతిపాద్య, "వ్రజామి శరణమ్" "శరణం ప్రపద్యే" ఇతి వరణం పశ్చాదభ్యధాయి.

అథవా, అఙ్గత్వస్య ప్రధానానన్తర్యావిరోధిత్వాత్, వరణం పశ్చాత్పూర్వం వేతి ప్రయోగద్వయమ్; "నిక్షిప్య-బుధ్యేత" "నిక్షిప్య - వృణు" "ప్రార్థయన్ - నిక్షిపతి" ఇత్యుభయ దర్శనాత్; ఏతేన విధాయకవాక్యే అఙ్గత్వసూచనాయ పశ్చాద్విధాన సమ్భవేఽపి, స్వానుష్ఠానప్రకాశక జితన్తాదిషు పశ్చాద్వరణప్రదర్శనమయుక్తమితి నిరస్తమ్; విశ్వాసాదీనాఞ్చోభయాఙ్గత్వాదేవ ద్వయే వరణ సమభివ్యాహారేణ ఇహ నిక్షేప సమభివ్యాహారేణ ప్రతిపాదనం న విరుధ్యతే.

ఆనుకూల్యం సమాచరేదిత్యాదేరివ సఙ్కల్ప పరత్వం మద్యాజీత్యస్యావిరుద్ధమ్. తాచ్ఛీలిక ప్రత్యయనిర్దేశస్తు-అపాయనివృత్తిసూచనాయ; "మద్భక్తో మద్యాజీ మన్మనా భవ" ఇత్యన్వయః; మద్భక్త ఇత్యనన్తరం భవేత్యనిర్దేశాదధికారో భక్తిరితి గమ్యతే; మద్భక్తస్త్వం మద్యాజీ సన్ మన్మనా భవేతి బోధస్వీకారాచ్చ, న మద్యాజీత్యంశే భవేత్యుక్తిరపేక్షితా; ఉభయాఙ్గత్వప్రధానత్వాన్తరఙ్గత్వ బోధనాయ చాత్ర విధిత్రయమ్.

ఆనుకూల్యసఙ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోరప్యధికారత్వే తు నానుపపత్తిగన్ధోఽపి; అస్మింశ్చ పక్షే మద్భక్తేష్విత్యుపలక్షణమ్. "భ

క్తింమయి పరాంకృత్వా" ఇతి ఫలభక్తి ప్రతిపాదనపరమ్. యద్య ప్యుపాయ ఫలంనాభిధానఫలమ్. తథాప్యభిధానపర్యన్త వైశద్యావ తల అచిరేణ పరభక్తిలాభ జ్ఞాపకమేతత్.

అథవా, "భక్తింమయి పరాంకృత్వా" ఇతి పూర్వేణాన్వి తమ్; మద్విషయప్రీత్యతిశయాద్ధ్యసౌనిరతిశయసమృద్ధిసాధనమేతద్గు హ్యం మద్భక్తేష్వభిదధాతీతి. ఏవఞ్చ మామేవైష్యసీతి సాధారణ మిత్యతో నచ తస్మాదిత్యాద్యుపాయాన్తరానర్హత్వ బుద్ధిరేవ కార్ప ణ్యమ్. తచ్చ పరిత్యజ్యేత్యనేనవిధీయత ఇతి పక్షే కార్పణ్యానుపా దాన శఙ్కానాస్త్యేవ; పక్షౌ సరేద్వయగతో త్తమేనేవ మధ్యమేన తత్ప్రకాశన మూహనీయమ్; "యుక్తి యుక్తోప్యయంపక్షో నోప దేశక్రమాగతః। వ్యాఖ్యానార్థోపదేశాది హ్యైకస్యైవప్రదర్శ్యతే॥"

పరేతు మన్మనాభవేత్యత్ర షడఙ్గన్యాసో ఽనన్తరశ్లోకేచ శరణాగతిర్విధీయతే; నచార్థభేదే ఏకప్రతిజ్ఞానుపపత్తిః. ప్రయోగ భేదేపి ప్రపత్తిత్వైక్యాత్; ఆద్యే సర్వగుహ్యతమత్వం సుకర త్వాత్; ద్వితీయేచ భగవదత్యన్తాభిమతత్వాత్; తచ్చ-అహన్త్వే త్యుక్త్యాగమ్యతే; భాష్యకారైర్హి చరమశ్లోకస్య స్వతన్త్రప్రపత్తి పరతయాఽవ్యాఖ్యానాత్, "ప్రియోసిమే" ఇత్యత్ర తద్వియోగమ సహమానోహం తం మాం ప్రాపయామీతి వ్యాఖ్యాతమ్.

నచ-అప్రధాన పాపనివృత్తిమాత్ర వర్ణనాదముఖ్యతా; అధి కార్యత్తన్త్రోక్తేః; "సాధనం భగవత్ప్రాప్తౌ స ఏవ" ఇతి స్థిరా యామతేరేవ ప్రారబ్ధహన్తృత్వోక్తేః, షడఙ్గస్యచ స్వస్మిన్నపి సాధ నతాబుద్ధిసంవలితత్వాత్, మన్మనాభవేతి శ్లోకస్యచ నార్థాన్తర పర తాసమ్భవః,

తథాహి; న తావన్మధ్యనువృత్తిపరః; ప్రవృత్తివిధానానన్తరమేవ తద్విధానస్యోచితత్వాత్, తస్యాః ప్రాప్తిఫలత్వవిరహేణావ్యవహితాన్వయప్రసఙ్గాచ్చ; మన్మనాభవేత్యస్య విశ్వాసపరత్వే వృత్త్యనన్తర్భావాచ్చ, ప్రాగభిధానేన తదనువృత్తిప్రతిపాదనాసమ్భవాత్, ఫలిత్వకర్తృత్వేష్వప్యనుసన్ధత్స్వేత్యర్థేపి యావజ్జీవమనుష్ఠేయేషు కర్మస్విత్యధ్యాహారప్రసఙ్గః; తత్త్వజ్ఞానకార్యస్య చాస్య విశిష్యేదానీం పునర్విధానం వ్యర్థమ్;

మద్యాజీత్యస్య మామన్తర్యామిత్వేన జానన్ననన్యయాజీ భవేత్యర్థేప్యయమేవ దోషః. "అహం హి సర్వయజ్ఞానామ్" ఇత్యాదినా స్వస్మిన్ సర్వకర్మారాధ్యత్వస్య ప్రాగేవ ప్రపఞ్చనాత్; మాం నమస్కురు ఇత్యస్య చ దీపారోపణాదీనామప్యుపలక్షకత్వమాశ్రయణీయమ్; ప్రాప్తనిత్యకర్మోద్దేశేన భగవతి కర్తృత్వానుసన్ధానాదీనామనేకేషాం విధౌ వాక్యభేదాపత్తిశ్చ. న చాఖ్యాతభేదాదసావిష్ట ఏవ. మద్భక్త ఇత్యత్ర ఆఖ్యాతాన్తరాశ్రవణాత్, "మద్భక్తేష్వభిధాస్యతి" ఇత్యుత్తరపర్యాలోచనయా తస్యాధికారిపరత్వప్రతీతేశ్చ.

నాప్యాచార్యోపసత్తిపరః; తస్యా అపి సర్వోపాయసాధారణత్వాత్. సన్నిధ్యపేక్షయా బలీయసా ప్రకరణేన ఈశ్వరపరత్వప్రసఙ్గాచ్చ, పూర్వోత్తరార్ధగతాస్మచ్ఛబ్దయోర్వైరూప్యప్రసఙ్గాచ్చ; నాప్యనువాదో నిషేధార్థః. సర్వగుహ్యతమమిత్యుక్త్యైవ భక్త్యాదీనామపి సాధనతాయా అబాధస్య సుజ్ఞానత్వేన అనువాదవైయర్థ్యాత్; కర్మాదీనామపి సర్వధర్మశబ్దార్థతాపక్షే తత్ఫలస్యాప్యబాధితత్వప్రతిజ్ఞాకరణాపత్తేశ్చ,

నాపి ప్రధానాంశనిష్కర్షార్థః. “నాహం వేదైర్న తపసా” ఇత్యనేనైవ భక్తేః ప్రాధాన్యసిద్ధేః. నాప్యుపదేశ్యస్యానుష్ఠేయార్థనిష్కర్షార్థః; సర్వజ్ఞేన భగవతా భక్త్యనధికారిణి తదధికారతయా నిష్కృష్య ప్రతిపాదనాసమ్భవాత్; తస్య తదధికారిత్వే ప్రపత్త్యుపదేశాసాఙ్గత్యాత్; సర్వగుహ్యతమమితి ప్రతిజ్ఞయా ఉక్తార్థనిష్కర్షవిషయత్వే వక్ష్యమాణవాక్యానాముక్తార్థతాత్పర్యకత్వావధారణాత్, సర్వధర్మాన్నిత్యాదేరపి బుద్ధివిశేషప్రపత్తివిధాయకత్వోపపత్తేశ్చ, ఉపక్రమప్రాబల్యేన సర్వశబ్దసఙ్కోచాదీనామపి న్యాయ్యత్వాత్.

నచోపక్రమః ప్రథమశ్లోకమాత్రావధికః; విచ్ఛేదకప్రతిజ్ఞాన్తరాదర్శనాత్, మాశుచ ఇత్యస్యోభయశేషత్వాత్; నచ శ్రీవాక్యైకార్థ్యాత్ప్రపత్తిపరతా; “శృణూపాయం చతుర్థం మే” ఇత్యుపక్రమతద్రాహిత్యాభ్యాం విశేషాత్, ప్రాపయామ్యాత్మనేతి తత్ర ప్రాప్తిఫలత్వప్రతీతేశ్చ.

నాపి, పూర్వస్మిన్ శ్లోకే ఆత్మసమర్పణమ్; ఉత్తరశ్లోకేచ భరసమర్పణం విధీయత ఇతియుక్తమ్; పూర్వోత్తరదశానువృత్తస్య తత్త్వజ్ఞానమాత్రరూపస్య స్వరూపసమర్పణస్య భరన్యాసవిశేషాఙ్గతయైవ విధేయత్వాత్;

ఉక్తఞ్చ కుమారవేదాన్తాచార్యైః- శేషత్వానుసన్ధానం హి స్వరూపసమర్పణమ్. తచ్ఛ్రవణప్రాప్తత్వాన్నవిధేయమ్; భరసమర్పణన్తు కర్తవ్యమేవ. మామేకం శరణం వ్రజేతి విహితత్వాదితి, ఫలసమర్పణవిధాయకశ్లోకాన్తరప్రసఙ్గాచ్చ; అసామ్ప్రదాయికశ్చాయం పక్షః; దీపకృదుక్తపక్షాన్తరవత్; అతో మన్మనా ఇతి శ్లోకస్య షడఙ్గవిధాయితా, చరమశ్లోకస్య శరణాగతివిధాయితేత్యేవ

యుక్తమ్; పృథగ్విహితస్యాపి విశ్వాసస్య సమస్తాఙ్గత్వం ప్రమాణాన్తరాదవగన్తవ్యమ్.

లక్ష్మీతన్త్రే శరణాగతిం ప్రతిపాద్య, న్యాసః ప్రతిపాదితః, శరణాగతశబ్దేనోపక్రమాత్; అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం న్యాసశబ్దేనోపక్రమాత్ శరణాగతేరానన్తర్యమ్; ఇహ పునస్సద్వారకసాధనానన్తరమద్వారకసాధనప్రతిపాదనసన్దర్భానురోధేన న్యాసానన్తరం శరణాగతిరభిహితా;

యదిహశబ్దస్యాపి " ఉపాయోऽయమ్ " ఇతి శీఘ్రఫలప్రదత్వకథనాత్ ప్రారబ్ధనివర్తకత్వమస్తీత్యుచ్యతే. తదా వ్యాఖ్యాయాం కాదాచిత్కసాధనతాబుద్ధ్యాది రూపపాపనివృత్త్యాది రూపఫలాధిక్యపరో వరవరమునిగ్రన్థో బోధ్యః: హితహితతరాభ్యాం భక్తిప్రపత్తిభ్యాం విలక్షణో హితతమ ఉపాయశ్చరమశ్లోకే ప్రతిపాద్యత ఇతి రమ్యజామాతృదేవ గ్రన్థానురోధాత్; మూలే ఉపాయవిశేషశబ్దః ప్రపత్తేరపి సఙ్గ్రాహకః. తత్రచ యోగ్యతావశాత్స్వరూప విరోధిత్వమాత్రస్యైవాన్వయః.

యద్యప్యేవం ధర్మశబ్దస్య ప్రపత్తిపరతాపి ప్రసజ్యత ఇతి తదనుక్త్యా గ్రన్థస్యన్యూనతా; తథాపి బహిరఙ్గవిరోధినివృత్తి ప్రదర్శనానన్తరమేక మిత్యన్తరఙ్గవిరోధీ నివర్త్యత ఇతి రమ్యజామాతృదేవ గ్రన్థానురోధాద్విరోధినాం ద్వైరాశ్య సూచనాయ, పాదద్వయేనోపాయాన్తరాణాం ప్రపత్తేశ్చ నివర్తనం క్రియత ఇత్యాశయో బోధ్యః. సాధనన్యాసవిధాయక వాక్యాభావే ఏకశబ్దేన స్వీకారే సాధనతాబుద్ధేర్వ్యావర్తనేన అవిహితస్య తస్య ఫలజనకత్వమేవ నస్యాదితి తత్తోపి ఫలసిద్ధి ప్రతిపాదకానామాచార్య వచసామనుత్పాదస్స్యాత్; ఏవఞ్చ పఞ్చమోపాయాభావప్రతిపాదకాని వాక్యాన్యాచార్యాభిమాన

స్యైవ షడఙ్గశరణాగతేః ప్రపత్త్యన్తర్భావవివక్షయేత్యవిరోధః, యథా చైవం "నిక్షేపాపరపర్యాయో న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః । సంన్యాసస్త్యాగ ఇత్యుక్తః" ఇతి వచనావిరోధస్తథోక్తమిత్యాహుః.

భక్తియోగవ్యవస్థాపనప్రవృత్తైర్భాష్యకారైః "యద్యేన కామకామేన" ఇత్యాది వచనసిద్ధోఽర్థ ఉదాహరణవిశేషే చరమశ్లోకార్థతయా ప్రదర్శిత ఇత్యేతావతా న స్వతన్త్రప్రపత్త్యసిద్ధిశఙ్కా;

తథా "త్యజ ధర్మమధర్మం చ" ఇతి వచనమపి ప్రమాణమ్; యద్యపి తత్ర ప్రపత్తివాచకశ్శబ్దో న దృశ్యతే, తథాప్యఙ్గేన వాక్యాన్తరైకార్థ్యాదఙ్గీ ఆక్షిప్యతే; తత్ర త్యజ ధర్మమితి కామ్యానాం ధర్మాణాం త్యాగో విధీయతే, న తు కామ్యత్యాగః; ఐశ్వర్యకైవల్యత్యాగోక్త్యైవ తత్సిద్ధేః; కామ్యకర్మత్యాగోఽపి హి తత్ఫలకామనావిరహే సిద్ధ ఏవ;

న చ సత్యానృతే-ఇతి వాచికధర్మాధర్మపరమ్; తయోరపి ప్రాగేవోక్తత్వాత్, "సర్వధర్మాంశ్చ సన్త్యజ్య సర్వకామాంశ్చ సాక్షరాన్" ఇత్యనేనైకార్థ్యస్యోచితత్వాచ్చ; ధర్మశబ్దో నాధర్మనివృత్తిసఙ్గ్రాహక ఇతి సూచనాయ పునరధర్మశబ్దప్రయోగః.

ఏవఞ్చ లాభహేతుప్రీతిసాధన సకలవ్యాపారోపరమవిషయాఽధ్యవసాయరూపసర్వధర్మత్యాగోక్త్యా తదేకోపాయత్వాధ్యవసాయ ఆక్షిప్తః. త్యజ సత్యానృతే అపీత్యనేన ఫలాన్తరత్యాగబోధకేన యథావస్థితఫలస్వరూపవిషయాధ్యవసాయరూపఫలసమర్పణమాక్షిప్యతే. ఉభే సత్యానృతే ఇత్యాత్మీయగతశేషత్వానుసన్ధానాత్మకమాత్మసమర్పణమ్; యేన త్యజసి తత్త్యజేతి-స్వీకారే ఉపాయతాబుద్ధిత్యాగో బోధ్యతే.

న చైవం త్యజ ధర్మమసఙ్కల్పాదిత్యాదివ్యాఖ్యానవచనవిరోధః,

ననుకథం ధర్మాదీనాం త్యాగఉచ్యతే, ధర్మసామాన్యత్యాగే నిత్యనైమిత్తికానామపి త్యాగప్రసఙ్గాత్; నచేష్టాపత్తిః, అపిప్లవా యేత్యాదివచనవిరోధాత్; యదిచ తత్రసాధనతాబుద్ధి విరహాద్ధర్మ త్యాగ ఉపపన్నః, తతోధర్మస్యాస్య నిష్టసాధనతా బుద్ధిత్యాగమాత్రేణానుష్ఠానే బాధకాభావః. ఆత్మాత్మీయయోశ్చ విద్యమానయోః కథంత్యాగః, పూర్వమపి స్వశేషత్వాభావేన తన్నివర్తన స్యాస్య నమ్భవాత్; ఏవం త్యాగాఙ్గికాయా అవశ్యకర్తవ్యాయా బుద్ధే స్త్యాగోనోచితఇతి శఙ్కాయాం తత్ప్రవృత్తేః, అసఙ్కల్పః-సాధనతా బుద్ధివిరహః. అహింసా-హింసోపలక్షితాధర్మస్వరూపత్యాగః. అబుద్ధ్యేతిచ్ఛేదః, సన్నిరార్థః, స్వశేషత్వ జ్ఞానాభావేనేతియావత్; బుద్ధ్యే త్యేవవాపదమ్, భగవచ్ఛేషత్వ విషయకజ్ఞానమేవ తత్త్యాగఇత్యర్థః. యచ్ఛబ్దార్థం వివృణోతి-బుద్ధిమితి; తామిత్యనుక్తే ర్నప్రకృతబుద్ధి పరామర్శః;జ్ఞానైక్యాత్తత్పరామర్శేపివా న బాధకమ్;పరమనిశ్చయః-పరమగతోపాయ భావనిశ్చయః; తథాచ ప్రతిబన్ధకాభావ మాత్రత్వాదుపాయతా త్యాగస్సమ్భవత్యేవేతిభావః.

వేదాన్తాచార్యాస్తు-త్యజధర్మమితి-కామ్యత్యాగవిధిః. తత్ర హేతుః ఫలకామనాభావరూపోఽసఙ్కల్పః, త్యజనత్యాన్నృతే అపీతి ప్రయోజనాన్తరత్యాగో విధీయతే. ఉభే సత్యానృతే త్యక్త్వేతి, త్యాగస్యదుర్లభత్వాదనువాదః, త్యాగేచ అకర్తృత్వానుసన్ధానమ్ యేనత్యజసీతి విధీయత ఇత్యాహుః;

తథా, (౧) "తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య" ఇతి వచనమపి ప్రపత్తిపరమ్. ప్రతిచోదనా - విశేషచోదనా, నివృత్తిః-మోక్షసాధనాన్తరమ్, చోదనాప్రతిచోదనోత్సర్గః - తదనుష్ఠాపి తత్త్వవిశిష్టత్యాగః; సాధనతాబుద్ధ్యభావేన అనుష్ఠానస్య సాధారణచోదనా ప్రయుక్తత్వాత్; యథాజ్ఞానాయ యజ్ఞాద్యనుష్ఠానం

న జ్యోతిష్టోమ చోదనాప్రయుక్తమ్, స్వరూపమాత్రజ్ఞాపనేతు తద్విధేర్వ్యాపారః. శ్రోతవ్యం శ్రుతమేవచేతి కార్త్స్న్యద్యోతనాయ; ప్రవృత్తిఇష్టేతి-దృష్టాన్తార్థమ్;

అయమేవత్యాగాఙ్గక శరణవరణరూపోర్థః. “అత్రైతత్పరమం గుహ్యం శృణు యాదవనన్దన। సుగోప్య మపి వక్ష్యామి త్వం మే భృత్య స్సుహృత్సఖా” ఇత్యుపక్రాన్తః. మధ్యేసత్సఙ్గోపవర్ణనం భగవతి దృఢతరసఙ్గస్యావశ్యకత్వాత్, ఉపాయత్వాంశేపి తత్రైవస్థిరామతిః కర్తవ్యేతి జ్ఞాపనాయ; తస్మా దిత్యనేన వక్ష్యమాణార్థ శేషత్వప్రతీత్యా అవ్యవహితేనాపితేనన ప్రతిజ్ఞాన్వయః. ప్రతిచోదనాపదస్య నిషేధ చోదనాపరత్వేతత్త్యాగ స్తన్నిషిద్ధత్యాగః. నతుతన్నిషేధత్యాగః; అపాయత్యాగప్రతిపాదక వచన విరోధాత్; “దేవర్షిభూతాత్మనృణాం పితౄణామ్” “స్వపాదమూలంభజతః” “ఏషాం సఏవభగవాన్ దయయేదనన్తః” ఇత్యాదీన్యపిద్రష్టవ్యాని; బ్రహ్మాణ్డే “శరణం త్వాం ప్రపన్నాయే ధ్యానయోగవివర్జితాః। తేపిమృత్యుమతిక్రమ్య యాన్తి తద్వైష్ణవంపదమ్” ఇతి యచ్ఛబ్దాపిశబ్దదర్శనేప్య ప్రాప్తార్థత్వాద్విధిః; అవిహితస్యార్థవాదానుపపత్త్యా కేవలార్థవాదత్వా సమ్భవాత్;

అథవా, “ప్రపద్యేన్నియతోదేవం సర్వభూతహితేరతమ్” ఇతి ప్రమాణాన్తరప్రాప్తాయాః ప్రపత్తేరపేక్షితః ఫలసమ్బన్ధో విధీయతే; అహిర్బుధ్న్యసంహితాసాత్యకితన్త్ర లక్ష్మీతన్త్ర సనత్కుమారసంహితాదిషుచ ప్రపత్తివిధయః పరశ్శతంద్రష్టవ్యాః.

ఏవం సత్స్వనేకేషు ప్రపత్తివిధిషు “తమేవం విద్వాన్” ఇత్యత్ర తచ్ఛబ్దస్య అన్యశబ్ద ప్రతియోగి సమర్పకత్వమాశ్రీయతే;

శ్వేతాశ్వతరాశ్చ - "తమేవ విదిత్వా" ఇత్యాదునన్తః తదతిరిక్త స్యైవ నిషేధం దర్శయన్తి; స్వవిద్యామూలభూత తత్త్వజ్ఞానస్య విధి నాభిధానే తదన్యస్యాసాధనత్వం సాధితమ్; విద్యాయా ఏవ తథా త్వాత్తత్పార్యకాన్యకత్వే అన్యశబ్దస్య లక్షణా;

నచ విద్యానితి వేదనాని సర్వాణ్యుద్దిశ్యైవంశబ్దోపస్థాపితాకా రవిధానమ్; తత్ప్రత్తిశిష్టైః ప్రాకరణికైశ్చ గుణైః ర్నైరాకాఙ్క్ష్యాత్, విశి ష్టవిద్యాన్తరవిధానేపున స్తదతిరిక్తనిషేధే విద్యాన్తరవిధివైయర్థ్యమ్; అవిహితవిషయత్వేతు నిషేధస్యన ప్రవృత్తినిషేధప్రసఙ్గః; శ్వేతాశ్వ తరానురోధాత్తు తచ్ఛబ్ద నిర్దిష్టాన్య నిషేధ ఏవోచితః.

నచ భగవదతిరిక్తస్యాపిపథో భక్తిరూపస్యసత్త్వాత్, కథం నిషేధ ఇతివాచ్యమ్; నిషేధస్య సజాతీయోపాయ విషయత్వాత్, "అనాదిః పరమేశోయశ్శక్తిమానచ్యుతః ప్రభుః స్వప్రాప్తయే ప్రధా నోయంపన్థానమున నామవాన్" ఇతి స్వేతరసకలోపాయాపేక్షయా తస్య ప్రాధాన్యప్రతీతేః; అతఏవహ్యుచ్యతే, "సదృశోపాయ వైధుర్యం సాక్షాద్భగవతో విదన్" ఇతి.

యదిపునః, (౧) "పన్థానాన్యోస్తివిజ్ఞానా దయనాయ విప శ్చితామ్" ఇతి తన్త్రానురోధాత్, శ్వేతాశ్వతరోప నిషద్యపి వ్య త్క్రమాన్వయ ఆశ్రియతే; తదానాపాత్యాకారాత్మకమేవ విజ్ఞాన శబ్దితం వేదనమిహ అన్యత్వ ప్రతియోగి ప్రపదనస్యాపి తదస్త్యేవేతి న ప్రపత్తి సాధనతావిరోధః. అవ్యవహిత పూర్వభావిన ఏవసాధనా న్తరస్య తత్రనిషేధాత్.

---

(౧) పాఞ్చరాత్రే

నా సమాహిత ఇతి నిషేధశ్చ నాశా న్త ఇత్యాది సమభివ్యాహారా దజ్ఞభూత చిత్తసమాధానపరమ్; ప్రజ్ఞానశబ్దస్య మోక్షసాధన సకలజ్ఞానపరత్వాచ్చ. (౧) "భక్త్యా త్వనన్యయాశక్యః" ఇతి అనన్యప్రయోజన భక్తిమాత్ర సాధ్యత్వాభిధానఞ్చ (౨) "నాహం వేదైః" ఇత్యాదినోక్తస్య వేదాదేకైవసాధనతాం వ్యవచ్ఛినత్తి. "భక్త్యైకలభ్యః" ఇత్యాదినా చ ఫలీభూత బ్రహ్మవిషయరాగాతిశయ ఏవ భక్తిరుచ్యతే; నతుసాధనభక్తిః; ఏవమన్యేషామపి నిషేధానాం విహితవ్యతిరిక్తవిషయతా పరిదర్శనీయా;

అథవా, ప్రపత్తేరుపాయతావాదాస్సర్వే నియతాన్వయవ్యతిరేకిత్వపరాః, భగవద్గతోపాయ భావపరావా. భక్త్యతిరిక్తోపాయ భావనిషేధాః పున ర్భక్తి తుల్యోపాయాన్తరవిరహపరా ఇత్యవిరోధ ఇత్యుక్తమధస్తాత్,

నచ ప్రపత్తివిధీనా మననుష్ఠాపకత్వ నిబన్ధనమప్రామాణ్యమ్ కేనాపి ప్రాక్తనేన తదననుష్ఠానాదితివాచ్యమ్, (3) "త్వామేవ శరణం ప్రాప్య నిస్తరన్తి మనీషిణః" "శరణం త్వాం ప్రపన్నా యే ధ్యానయోగ వివర్జితాః" ఇత్యాదిభి రనుష్ఠానాక్షేపాత్, "వైధేచానిషిద్ధే నానుష్ఠాన మపేక్షితమ్" లోకవిద్వేషాభావమాత్ర స్యైవాపేక్షితత్వోక్తేః; విభీషణశ్చ మోక్షార్థ మేవ ప్రాపద్యతేతి ప్రతిపాదిత మధస్తాత్; క్షత్రబన్ధోశ్చ శ్రుతయాప్రపత్త్యైవమోక్షోన భక్త్యా; నామసంకీర్తనస్య కాలక్షేపరూపత్వాత్ ! జాతిస్మరత్వస్యాపి నాన్తరీయకత్వాదితి సంక్షేపరక్షాయామ్;

---

(౧) గీ.　　　(౨) గీ.　　　(3) జితన్తే-౧

కేచిత్తు-సర్వ ఏవ మహర్షయః ప్రపత్తినిష్ఠాః, "వసిష్ఠో యాజ్ఞవల్క్యశ్చ శుకశ్చైవ బృహస్పతిః । శక్తిరో ఽథాయనో వ్యాసో హారీతో ఽప్యాశ్వలాయనః । కాత్యాయనశ్శౌనకశ్చ ఆపస్తమ్బాదయస్తథా । సాత్త్వికా మునయశ్చాన్యే ఋషయో హారితాన్వయాః । భరద్వాజాదిమునయో గార్గ్యశ్రీవత్సకాదయః । ఏతే శుద్ధప్రపన్నా వై వేదమార్గప్రవర్తకాః । ఏతదాచార నిష్ఠా వై సర్వదా కమలాసన" ఇతీశ్వర సంహితా వచనాదిత్యాహుః;

నచైవం తేషాం తత్ర తత్ర భక్తిప్రతిపాదనవిరోధః. సూత్రబన్ధో స్సఙ్కీర్తనస్యైవ తదీయభక్తేరపి కాలక్షేపరూపతాయా ఉదాహృతవచనస్య ప్రామాణికత్వే కల్పనాత్; నచ ప్రపత్తే రవిళమ్బిత ఫలప్రదత్వాద్వ్యాసాదధికార వ్యవస్థానానుపపత్తిః; తస్య భగవదిచ్ఛాను గుణ స్వేచ్ఛాముూలకత్వాత్, "దృప్తానామపి జన్తూనాం దేహాన్తర నివారిణీ" ఇతి దేహాన్తరాసహిష్ణువిషయమ్; అతఏవ యావత్ప్రారబ్ధం యావత్తద్దేహం యావత్తత్క్షణం వేతి ప్రపన్నానాం మోక్షావధి నియమే తత్తదిచ్ఛా తారతమ్యమేవ సర్వజ్ఞసాక్షికం ప్రమాణమితి తన్నియమాభావస్యోక్తత్వా దితి చ నిక్షేపరక్షాయా ముక్తమితి.

ఏవం స్వతన్త్ర ప్రపత్తేరనేకప్రమాణసిద్ధత్వాద విగీతత్వాచ్చ చరమశ్లోకస్య తత్పరత్వే బాధకాభావః; భాష్యకారైస్తు దేవగుహ్యామే తన్నప్రకాశితవ్య మితి భక్తిశేషతయా వ్యాఖ్యాతమ్. అస్యాశ్చ శరణ్యాభిమతతరత్వం "సర్వగుహ్యతమమ్" ఇత్యుపక్రమాత్, "అహం త్వా" ఇత్యుక్తినైలక్షణ్యాత్; "యేనత్వం బత సంరబ్ధః ప్రాణినః పాలయిష్యసి । ప్రబ్రూహి తమయాం మే"

ఇత్యాదివచనబలాచ్చ సిద్ధమ్; సకృదేవేత్యస్య భక్తిపరత్వేతు "మామేవైష్యసి" ఇతి పూర్వోక్తఫలానుషఙ్గేణైవ పాపనివృత్తే రర్థసిద్ధత్వాత్, ప్రాగ్బుభుక్షూనాం ఫలాధిక్య ప్రదర్శనార్థమేవ పునస్తస్యోక్తిరితి తదభిమతత్వసూచనం బోధ్యమ్; అత ఏవాస్య చరమశ్లోకత్వమ్; "సత్పూర్వనిరతా స్స్మృతాః" "ప్రాక్త్వత్రయ ఉపాయాన్తే" "నరస్య బుద్ధిదౌర్బల్యాత్" ఇత్యాదిభి ర్భక్త్యాద్యుపాయాన్తరాణా ముత్కర్ష ప్రతియోగిత్వబోధనాత్;

నచ చరమార్థప్రకాశకత్వమ్ - సకృదేవేత్యాది శ్లోకాన్తర సాధారణమ్; విశేష్యసాపేక్షస్య చరమశబ్దస్య నశ్లోకశబ్దేన సమాససమ్భవ ఇతి వాచ్యమ్; చరమత్వవిశిష్టసాధనపరిత్తిప్రయోజకశ్లోకత్వస్యైవ చరమశ్లోకపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వా దుపాయాన్తరోపదేశానన్తరమే తదుపదేశాత్; ఏతదుపదేశానన్తర మన్యానుపదేశాచ్చాత్రపర్యవసానప్రతీతేః. ప్రకరణాదివశేనచ చరమశబ్దస్యైవోపాయపరతయా నపదాన్తరసాపేక్షత్వప్రయుక్తసామర్థ్యమిత్యేకే.

అన్యేతు చరమశ్లోకశబ్దస్సమానాధికరణసమాసఏవ. చరమం వాక్యమిత్యాచార్యవచనాత్; చరమత్వఞ్చ - ఉపాయాన్తరోక్తిస్థితాప్యాకాఙ్క్షామూలకత్వేనత్యుపాయాన్తరాకాఙ్క్షానుత్థాపకత్వమ్; నిరూపకనిష్ఠయోచ శ్లోకస్య తాదృశత్వమ్- స్వేతరసకలసాధనప్రతియోగికాతిశయాన దుపాయబోధకత్వ నిబన్ధనమితి, ఫలితార్థాభిప్రాయా చరమోపాయప్రతిపాదకత్వాదితి హేతూక్తిః. అత ఏవాన్యేకోపాయోపదేశానన్తరంతదీయఫలసాధనతాసమ్పాదకస్యస్వస్యైవ సాధనతా మభిధాయ, అగ్రే ఉపాయాన్తరానుక్తేరస్య చరమశ్లోకత్వమితి రమ్యజామాతృదేశికై రుక్తమిత్యాహుః.

"స్వీకారపూర్వకాలీనత్యాగోక్తే రేకశబ్దతః । సర్వపాపవినిర్ముక్త్యుక్తే ర్ద్వయవ్యాఖ్యానరూపతా" తథాహి;—అస్తు తావత్, పరిత్యజ్యేతి త్యాగానువాదః; నచ అప్రాప్తస్య సర్వధర్మత్యాగస్య అనువాదాసమ్భవః. అతఏవ ప్రకరణేన సర్వశబ్దస్య సఙ్కోచాత్ప్రకృత ధర్మత్యాగశ్చాశక్త్యాదినా ప్రాప్తః.

నచ కేవలానువాదానర్థక్యాత్ త్యాగస్య చాసిద్ధత్వేనోద్దేశ్యత్వాసమ్భవాత్, నిమిత్తత్వాపత్త్యా ప్రవృత్తేర్నైమిత్తికత్వ ప్రసఙ్గః; స్థితస్త్వ మిత్యధ్యాహారేణ త్యాగవిశిష్టాధికారిణ ఏవోద్దేశ్యత్వాత్, త్యాగశ్చాఽసమ్బన్ధానుకూలవ్యాపార ఇత్యుపాయాన్తర నైరాశ్యమే వాత్ర అసమ్బన్ధానుకూలత్వాత్ త్యాగశబ్దేనోచ్యతే.

న కేవల ముపాయాన్తర విషయపూర్ణానుష్ఠాన నైరాశ్యమ్; కిన్తర్హి యథాశక్త్యనుష్ఠానే తదుపాయవిషయానుష్ఠానే చేతి సర్వ సాకల్యద్యోతకేన పరిశబ్దేన ద్యోత్యతే; ఏతత్ప్రయుక్త ఏవచ శోకో మాశుచ ఇత్యనేన నివర్త్యతే; నైరాశ్యేచ హేతుర్ద్రాఘిష్ఠాదిరశక్త్యాది రేవవా-ఉపాయాన్తరాననుష్ఠానానుకూలోఽత్ర లక్ష్యతే; తథాచ ద్వయగతోత్తమ పురుషాత్త స్యాధికారిణోఽత్ర విశదం ప్రకాశనాత్సమ్భవతి వివరణత్వమ్. వ్యాసార్యైశ్చ గద్యవ్యాఖ్యానే పరిత్యజ్యేత్యనువాద ఇతిదర్శితమ్. అయమేవ పక్షః స్వతన్త్ర చరమశ్లోకే విధాన్తరేణదర్శితః;

ధర్మశబ్దః ప్రకరణాన్మోక్షోపాయపరః; సర్వశబ్దస్త్వవయవ కార్త్స్న్యపరః-తద్యోగ్యతాపాదకాని ప్రత్యవాయ నివర్తకానిచ కర్మాణ్యభిధత్తే; నైరాశ్య హేతుశ్చాఽప్రాప్తిరపి; "అవిద్యాతో

దేశే పరిబృంహితయా వా-విదితయా - గతిమన్యాముపాసామహే" ఇతి తస్యాస్తద్ధేతుత్వప్రతీతేః.

యద్యపి విశిష్టాభిమతజనకత్వలక్షణం స్వరూపానుచితత్వముపాయాన్తరాణాం న ప్రవృత్తివిధేః ప్రాక్ జ్ఞాతుం శక్యమ్;

తథాపి, "యేనాశ్రవన్తోఽపి భవన్తి లోకే తేనాత్మకార్యాణి సమారభన్తే" ఇతి న్యాయేన "అహం స్వరక్షణసాధనవిషయప్రవృత్తిస్వరూపాయోగ్యః; శక్తకారుణికస్వామికత్వాత్" ఇతి లిఙ్గజన్యం జ్ఞానం కేషాఞ్చిద్భక్త్యాదివిధినా ప్రతిరుధ్యతే; కృతసాధనవిషయమేవాస్య కరుణాదీతి, కస్యచిత్ప్రసక్తోపాయాన్తరమపి తన్నైరపేక్ష్యేణానుష్ఠాతుం శక్యమ్. అతస్తన్నిష్ఠానామపి తత్తదంశే ఉపాయభూతోఽయం తన్నైరపేక్ష్యేణాపి తత్కార్యం సాధయత్యేవ.

ఉపాయాన్తరోక్తిస్తు హృదయశోధనార్థా స్యాదితి సమ్భావయమానోఽయుక్తిమాత్రస్యానిశ్చాయకత్వాత్; ఫలాకాఙ్క్షావశాచ్చోపాయాన్తరే శరణవరణే చ ప్రవృత్తిమలభమానః ఖిద్యతే. "గుణసమ్పన్నశక్త్యాది వ్యవసాయేన కశ్చన । సమ్భావయత్యస్య పరాం తత్తత్సాధనచోదనామ్ । ప్రాయేణ వాసనాయోగాచ్చోదనాభిర్గుణప్రసూతిః । తస్యాస్య ర్త్యేణ జానన్తి యే సభాగ్యార్థకాఙ్క్షిణః । ఏవం సమ్భావితా ప్రాప్తిర్నిశ్చితా శక్తికస్య చ । త్యక్తోపాయాన్తరస్యాత్ర ప్రవృత్తిః పరిచోద్యతే । అవధారణతామేతి సైవ సమ్భావనా తతః ।

యోగ్యతాపాదకానాన్తు యద్యపి సహకార్యసిద్ధస్య స్వాత్యాగస్సమ్భవతి; ఆపాద్యయోగ్యతాకానాం సాహకార్యాత్ సా

ధ్యాభావేపీతి న్యాయేన సిద్ధస్యాపి తత్త్యాగస్యానువాదే నకిఞ్చిత్ప్రయోజనమ్. తథాపి తదనువాదోవక్ష్యమాణోపాయనైరపేక్ష్యజ్ఞాపనార్థః; సాధారణప్రత్యవాయనివర్తకత్వేనాకారేణాతు తేషాం త్యాగే ప్రమాణాన్తరమనుసర్తవ్యమితి.

అథవా, పూర్వస్మిన్ పక్షే స్వత స్త్యామిత్యధ్యాహారాపత్తేః, తస్మాత్త్వముద్ధృత్యోత్సృజ్యేత్యాగో విధేరేవ ప్రతీతేశ్చ త్యాగోపి విధేయ ఏవ. నచాశక్తస్య త్యాగ స్స్వతస్సిద్ధః; శక్తస్య తత్త్యాగపూర్వక ముపాయాన్తరవిధానే తద్విధాయక శాస్త్రాసిద్ధక్యమ్; శక్తమ్ప్రతివిధిరశక్తమ్ప్రత్యనువాద ఇతి వైరూప్యం స్యాదితివాచ్యమ్. అశక్తమ్ప్రత్యేవవా అశక్తసాధారణ్యేనవా ఉపాయాన్తర ప్రత్యాశానివృత్తి విశిష్టశరణవరణస్య విధానాద ప్రవర్తమానోపిహి దుర్బలబుద్ధి స్తతఏవావిశ్వాసా దుపాయాన్తర మభివాఞ్ఛతి. సాచ ప్రపదనాఙ్గభూతాకిఞ్చన్య పురస్కార విరుద్ధేతి తత్త్యాగోపివిధీయతే.

అతఏవ సాత్యకితన్త్రే "భగవన్ హితమాఖ్యాతమాత్మనాం పతతామథ । త్వత్ప్రాపకం మహత్కర్మ కారుణ్యాదిన చాత్మనా । అధీతా బహవో మన్త్రా శ్శ్రీమదష్టాక్షరాదికాః । ఏభిః కర్మభి రీశాన స్త్వన్మన్త్రాన్ సతతం జపన్ । త్వామాప్నోత్యేవ పురుషః పురుషం పురుషోత్తమమ్। ఏతాన్యాలోచ్యమానాని కర్మాణి కరుణాకర । సుర్విజ్ఞేయ స్వరూపాణి దుష్కరాణి విభాగశః । మన్త్రాంశ్చైకైకశ స్త్వాం జపమానస్య మాధవ । ఉక్తేనైవచ మార్గేణ గచ్ఛత్యాయురపక్షయమ్ । " ఇత్యశక్తిసమ్భావనోపాయాన్తరానుక్తిభ్యాం విశిషదన్త్యం బ్రహ్మణామ్ప్రతి, "సత్యముక్త మశక్యాని కర్మాణి కమలాసన । మన్త్రాణాఞ్చ యథాశాస్త్ర మనుష్ఠానం సశక్యతే । పద్యతే

యేన తత్కర్మ కృతమాత్రేణ కర్మణా। మామాప్నోతి నరో బ్రహ్మన్ మహాత్మా చ భవిష్యతి" ఇత్యశక్తిదృఢీకరణేన సుకరోపాయాన్తరోక్త్యా తస్యాస్వాత్యన్తాభిమతత్వోక్త్యా చ భగవతా తత్పరిత్యాగశాసివర్తితా.

ఏతాదృశే విషాదశూన్యస్య చానధికారిత్వాత్, న గుహ్యోపాయవిధాయక శాస్త్రానర్థక్యమ్; మాశుచ ఇత్యనేన హి శోకోऽధికార ఇతి సూచ్యతే; అయమేవ పక్షస్స్వతన్త్ర చరమశ్లోక వ్యాఖ్యానే ఉక్తః; అనువాదశబ్దస్య తత్ర క్వాప్యదర్శనాత్త్యాగోఽఙ్గ మిత్యసకృద్వ్యవహారాదప్రాప్తేరివ శరణవరణస్యాపి సమ్భావితత్వేన తస్యాప్యవిధేయత్వప్రసఙ్గాచ్చ. ఏవఞ్చ "నైరాశ్యహేతు అశక్త్యప్రాప్తి" ఇత్యత్ర దృఢీక్రియత ఇతి శేషః. అనువాదత్వస్యైవ చాభిమతత్వే తత్రైవ స్నాత్వా భుఙ్క్తే ఇత్యుదాహరణమనుపపన్నం స్యాత్.

అథవా, ప్రత్యాశాయాం ధర్మశబ్దస్య లక్షణాస్వీకారాపేక్షయా విముక్త్యస్య సమారమ్భ ఇత్యనుసారాదశక్త్యారమ్భవ్యతిరేకవిశిష్టైవ శరణాగతిర్విధీయతే; ఆరమ్భలక్షణాయాః ప్రమాణానుగుణత్వాత్; అహం పాతకభీతస్త్వమితి చ శ్లోకః ప్రపత్తివిధాయక ఇతి ప్రపన్నపారిజాతాదిషూక్తమ్.

అథవా, లక్షణాదోషాదారమ్భశబ్దస్య ఆరభ్యమాణకర్మపరస్యాన్యశబ్దగతదేవతాన్తర పరత్వశఙ్కావ్యావర్తకత్వేనాప్యుపపత్తేరుపాయాన్తర త్యాగ ఏవాత్రాఙ్గతయా విధీయతే. యద్యపి వైకల్పిక సాధనాన్తరే ప్రవృత్తస్య వికల్పే విశిష్టఫలత్వాదితి న్యాయేనైవ సాధనాన్తరపరిత్యాగస్సిద్ధః; తథాప్యస్యోపాయాన్తరసంసర్గాసహత్వస్య "ఉపాయోపాయసంయోగే" ఇత్యాదిభిరవగ

తత్వాత్, తస్యైవాత్ర పరిత్యజ్యేత్యనేన విధానమ్. అస్మింశ్చ పక్షే త్యజిరసమ్బన్ధార్థకః; తద్విశిష్టాయాం ప్రపత్తావభిమత సాధనత్వజ్ఞాపనాత్త్యాగ ప్రతియోగినో విరుద్ధత్వసిద్ధిః.

అతఏవ ప్రపత్తేర్బ్రహ్మాస్త్రతుల్యత్వోక్తిః; ముఖ్యస్య ధర్మశబ్దస్య లక్షణాపేక్షయా చరమశ్రుతస్య త్యజేర్లక్షణౌచిత్యాల్లక్షణాయామపి శక్త్యేకదేశస్యైవాత్రబోధనాచ్చ; వస్తుతోఽస్మిన్పక్షే ధర్మశబ్దః ప్రపన్నమాత్రవిషయ చోదనాతిరిక్త చోదనాధీనానుష్ఠానవిషయత్వవిశిష్టపరః; చోదనాలక్షణోఽర్థో ధర్మ ఇతిసూత్రాన్నిషేధస్యవిహితవ్యతిరిక్తవిషయత్వాచ్చ.

యద్యపి, ధృతిశబ్దితాలౌకికశ్రేయస్సాధనత్వమేవ ధర్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమ్. అన్యథాసిద్ధధర్మే తత్ప్రయోగానుపపత్తేః; తథాపి ప్రకృతే, "చోదనాం ప్రతిచోదనామ్" "విహితాయ ఉపాయాస్తే" ఇత్యాది ప్రమాణానురోధాత్, శ్రుతౌ చ "అన్యా వాచో విముఞ్చథ" ఇతి దర్శనాద్విహితత్వప్రకారేణైవ లక్షణయా బోధః.

అథవా, ముక్తకృతేషు దీపారోపణాదిషు ధర్మశబ్దప్రయోగాదర్శనాద్ధర్మశబ్దో లాఘవేనతు భగవత్ప్రీతిసాధనపరః; నైవహి ప్రీతిర్నియమేనకామాభిమతాఽపూర్వస్థానీయా; యాగస్య ప్రయోజనా ప్రీతిర్న సాధర్మ్యః, తద్ధేతుశ్చ కైఙ్కర్యమ్; సాధారణవిధయశ్చాదృష్టసాధనతామేవ బోధయన్తి. భగవత్ప్రీతిమాత్రోద్దేశేన తత్త్వవిదాం ప్రవృత్త్యభావాత్; "ప్రియాయ మమ విష్ణోశ్చ" ఇతి విధయస్తు ప్రీతిమేవోద్దేశ్యాం బోధయన్తి. తథాచ లాఘవేనతు ప్రీతిసాధనమాత్ర సంసర్గాసహత్వమేవ ప్రపత్తేః ప్రతిపాద్యతే.

సహైవ తత్ప్రమాణాన్తరాత్ప్రాప్తమితి విధేయతా. ఏవఞ్చ ధర్మశబ్దస్య నాత్యన్తసఙ్కోచః; అసమ్బన్ధానుకూల వ్యాపారాత్తాన్నివృత్త్యధ్యవసాయ ఏవాఙ్గమ్. తస్య తత్ప్రచ్యావకసాధన సంసర్గనివారకత్వాత్; ఏవఞ్చ సామాన్యవిధీనాం త్యాగచోదనానాఞ్చాధికారిభేదేన విరోధః పరిహార్యః; న వా తాన్త్రికవచన సమ్ప్రదాయవిరోధః.

అథవా, ఉపాయాన్తరత్యాగస్తన్నివృత్త్యధ్యవసాయాత్మా న్యాసస్యైకదేశః; న్యాసో హి స్వసమ్బన్ధపరిత్యాగపూర్వకపరసమ్బన్ధాపాదనమ్; అత్ర చ అకిఞ్చనేన న విద్యమానస్వసమ్బన్ధస్త్యజ్యతే; అపి తు మా కదాచిదపి తే న స్యామిత్యధ్యవస్యతే; పరసమ్బన్ధాపాదనఞ్చ స్వభక్త్యాదీనాం భగవద్గతత్వాపాదనమ్; పరన్తు తన్నిరపేక్షరక్షకత్వాధ్యవసాయ ఏవ; తదేతద్ద్విదళద్వయమర్థేన విధీయతే.

తత్ర యది త్యాగపూర్వకత్వం త్యాగవైశిష్ట్యమాత్రమ్; తదా సుఖం వ్యాదాయేత్యత్రేవ ల్యప్; అథ యథాశ్రుతమేవ, తదా ల్యబప్యఙ్గస్యైవోపపద్యతే; ఏవఞ్చ యత్రోపాయాన్తరత్యాగో నోక్తః, తత్రైవకారైకశబ్దాదినైవ తత్సిద్ధిః; యత్ర పృథగుక్తిః, తత్ర ప్రపత్తిగత స్వసమ్బన్ధవ్యావర్తకమేకశబ్దః; ఏవఞ్చ యాగదేవతోద్దేశాదివ దేవతాత్యాగస్య ప్రపత్త్యఙ్గతా. అత ఏవ, "న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుతః" ఇత్యనేనాపి న విరోధః, అత ఏవోక్తం సమ్ప్రదాయ చన్ద్రికాయామ్- "త్యాగవిశిష్ట శరణవరణస్యైవ ప్రపత్తిశబ్దార్థత్వాత్" ఇతి.

అథవా, సాధనత్వబుద్ధిత్యాగోఽఙ్గం విధీయతే; అత ఏవ "తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య" ఇత్యత్ర వ్యాసార్యైర్వ్యాఖ్యాతమ్;- ఉపాయతయా బుద్ధిత్యాగో వివక్షితః. "ఉపాయత్వగ్రహం తత్ర వర్జయేన్మనసా సుధీః" ఇతి ప్రపత్తిశాస్త్రేషు దృష్టత్వాదితి.

యద్యప్యుత్తరకృత్యత్వవిధాయకేష్వేవ వాక్యేషు ఉపాయతాబుద్ధిత్యాగవిధిరుచితః; ప్రవృత్తివిధాయకవాక్యేషు తద్విధానే త్యాగప్రవృత్త్యోః కర్మద్వారక ఏవ సమ్బన్ధో వక్తవ్య ఇతి తద్విశిష్టకర్మణామఙ్గత్వప్రసఙ్గః. తథాపి క్రియమాణకర్మాశ్రితస్యైవ త్యాగస్య ప్రవృత్తివిరోధిసాధనతాబుద్ధిప్రచ్యావకత్వేన తదఙ్గత్వేపి పరిత్యక్తానాం కర్మణాం నైతదఙ్గత్వప్రసక్తిః; లాభహేతు ప్రీతిసాధనతాబుద్ధిపరిత్యాగేపి చ, స్వతస్త్వప్రీతిసాధనతాజ్ఞానాదినా ప్రవృత్తిర్న విహన్యతే; అస్మింశ్చ పక్షే పరిత్యజ్యేతి పూర్వకాలీనత్వమవివక్షితమ్.

“ఉపాయత్వగ్రహం తత్ర” ఇత్యత్ర చ అప్రపన్నవిషయే యాదృశీ ఉపాయతా, సా సర్వాపి నిషిధ్యతే; సతూపాయోపకారకతామాత్రమితి విహితత్వాకారస్యాపి నిషేధః. తచ్ఛ్రుతిశేషవిధిప్రయుక్తానుష్ఠానేన విరుధ్యతే; ఏవమఙ్గత్వబుద్ధిత్యాగో విధీయత ఇత్యపి పక్షస్సఙ్గచ్ఛతే; అఙ్గత్వబుద్ధిశ్చ మోక్షసాధనభక్తేః కర్మాఙ్గకత్వదర్శనాత్ప్రసక్తా. అన్యథా తత్రాపి తద్విశిష్టకర్మాఙ్గకత్వప్రసఙ్గః, తాదర్థ్యవిశిష్టానుష్ఠానాభావస్య తన్నిరపేక్షజ్ఞానస్య వాత్వఙ్గత్వే తు నానుపపత్తిగన్ధోపి.

ఏవం సాధనతాబుద్ధిత్యాగపక్షేపి బుద్ధివిశిష్టానుష్ఠానాభావస్యైవ త్యాజ్యత్వేనానుపపత్తిలేశః.

యది చ కార్పణ్యజ్ఞానస్య స్వోపాయనిష్పత్తిహేతుతా ప్రమాణసిద్ధా, తదనుసన్ధానమేవ పరిత్యజ్యేత్యనేన బోధ్యతే. తదా తస్య ద్వయే ఉత్తమేన సూచితస్యాత్ర విశదం ప్రకాశనాద్వివరణత్వమ్.

ఏకశబ్దస్యాపి యదితావత్ప్రాప్యప్రాపకాభేదోర్థః;తతస్సమానశబ్దోపాదానేన ద్వయేసూచితస్య తస్యాఽత్రవిశదీకరణాత్, స్వస్వవ్యాపారప్రాధాన్యనివారణపరత్వేతుస్వస్మిన్నుపాయకర్తృతాబుద్ధేః, స్వకృత్యే ఉపాయతాబుద్ధేశ్చ త్యాగః ప్రపత్త్యపేక్షితోఽత్రాభిధీయతే;

ఉపాయానపేక్షతాలక్షణకైవల్యపరత్వేపి శరణశబ్దేనైవభగవత్తత్సిద్ధా ఏకశబ్దో నిరుచ్యమానః ప్రపత్తిగతోపాయభావాసహిష్ణుతాం వ్యనక్తీతి పూర్వవద్వివరణత్వమ్, సాధారణపరతయా సర్వఫలసాధనత్వార్థకత్వే పృత్తరఖణ్డే ఫలవిశేషోపాదానేనాక్షిప్తంసర్వఫలసాధనత్వం వ్యక్తీక్రియతే.

మోక్షసాధనప్రకరణేచ సర్వపాపనివృత్త్యుక్తిః కైఙ్కర్యాపేక్షితతయైవేతి స్పష్టమ్. ఉదేతిహన్తి సర్వేభ్యఇత్యాద్యామానాన్తరానుసారేణ సఙ్కోచస్వీకారేపి ఇహమానాన్తరానురోధేన ప్రారబ్ధపరతాపిస్వీక్రియతే;

అతో విశదస్యార్థస్య విశదీకారో విశదస్యార్థస్యాపేక్షితార్థకథనమిత్యుభయమేవ వివరణమితి శరణ్యాభిమతి ప్రకాశకేన చరమశ్లోకేన ద్వయంవివ్రియతఇతి సుష్ఠూక్తమితిభావః.

(శిలవుసాయవిశేషఙ్గకై యితి) భగవాన్ భూభారావతరణవ్యాజేన ధర్మసంస్థాపనార్థాయావతీర్ణః, యుద్ధార్థమవస్థితాన్ బన్ధుజనాన్ భగవన్తఙ్చ స్వోపదేశేన తత్సంహరణోత్సుకం సమీక్ష్య నిర్థార్యబన్ధువినాశమస్థానే సముపస్థితాభ్యాం స్నేహకారుణ్యాభ్యామప్రకృతిజ్ఞతం భాగ్యవత్త్రిత్రైకలభ్య మయత్నోపనతం స్వవర్ణధర్మమప్యధర్మం మన్వానమ్, "యచ్ఛ్రేయస్స్యాం నిశ్చితం బ్రూహి

తస్మై" ఇతి ధర్మబుభుత్సయా శరణముపగతమర్జునం ప్రతి, సాస్యమోహా ఆత్మయాథాత్మ్యవివేకపూర్వకస్య ఫలాభిసన్ధిరహితస్య కర్మణో యుద్ధాఖ్యస్య జ్ఞానయోగద్వారా అన్తర్గతజ్ఞానయోగతయా వా ఆత్మయాథాత్మ్యప్రాప్త్యుపాయతాం జ్ఞానమన్తరేణ శామ్యతీతి మత్వా,

"కర్మజంబుద్ధియుక్తాహి ఫలంత్యక్త్వా మనీషిణః। జన్మబన్ధవినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛన్త్యనామయమ్" ఇతి కర్మయోగస్యాత్మప్రాప్తిసాధనతామభిధాయ; తస్యజ్ఞాననిష్ఠాద్వారైవతత్సాధనతేతి, "శ్రుతివిప్రతిపన్నాతేః" ఇతి శ్లోకేనోపక్షిప్య "ప్రజహాతియదాకామాన్" ఇత్యాదినా జ్ఞాననిష్ఠాభేదానభిధాయ, "ఇన్ద్రియాణిప్రమాథీని" ఇత్యాదినా జ్ఞాననిష్ఠావిరోధీన్ద్రియజయశ్శుభాశ్రయే మయి మనోవస్థానేన సమ్పాద్యః, అన్యథాతు వినాశ ఏవస్యాదిత్యభిధాయ, "ఏషా బ్రాహ్మీస్థితిః" ఇతి జ్ఞాననిష్ఠాసాధన భూతకర్మయోగస్యాత్మప్రాప్తిసాధనతాముపసంహృత్య,

"లోకేస్మిన్ ద్వివిధానిష్ఠా" ఇత్యాదినా ఆవశ్యకత్వేన జ్ఞాననిష్ఠైవ సమ్పాద్యతామ్, కింకర్మయోగేనేతి నాశఙ్కనీయమ్; సహసైవ సర్వస్య జ్ఞాననిష్ఠాయామనధికారాత్, అతః పక్వాపక్వాన్తఃకరణాధికారిభేదేనకర్మజ్ఞాననిష్ఠయోర్వ్యవస్థా ఇత్యుపపాద్య, "యస్త్విన్ద్రియాణి" ఇత్యాదినా జ్ఞాననిష్ఠాధికారిణోఽపి కర్మయోగస్యైవాత్మనోఽకర్తృత్వాద్యనుసన్ధానపూర్వకస్యాన్తర్గతజ్ఞానయోగత్వాదభ్యస్తపూర్వతయా అసమ్భావితప్రమాదత్వాత్, కర్మాభావే యజ్ఞశిష్టాశనాధీన శరీరధారణాసమ్భవాత్, అన్యథా శరీరధారణేచ దుష్టమనస్కతయా ఆత్మావలోకనానిష్పత్తేః, శిష్టతయా వ్యపదిష్టస్యచ జ్ఞాననిష్ఠానధికారిలోకసఙ్గ్రహార్థమపి కర్మయోగకరణా

వశ్యత్వాభావాచ్చ గుణత్రయయుక్తం పరమపురుషాయత్తం కర్తృత్వమిత్యనుసన్ధానపూర్వకం కర్మయోగ ఏవ కర్తవ్యః, సతు జ్ఞాననిష్ఠా; దుశ్శకత్వాత్, సప్రమాదత్వాచ్చేత్యుపపాద్య,

"ఇమం వివస్వతే యోగమ్" ఇత్యాదినా మన్వన్తరాదావేవ స్యైవోపదిష్ట ఇతి కర్మయోగం ప్రశస్య, తత్ప్రసఙ్గాత్స్వావతార యాథాత్మ్యం తజ్జ్ఞానస్య చ మోక్షసాధన సాధ్య ఫలావిళమ్బ సాధనతాం "బహూని మే" ఇత్యాదినా ప్రదర్శ్య, "చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టమ్" ఇత్యాదినా స్వగతవైషమ్యాది రాహిత్యజ్ఞానస్య కర్మయోగారమ్భవిరోధిపాపక్షయహేతుత్వం ప్రదర్శ్య, జ్ఞానాత్మకస్య కర్మణోऽవాన్తర భేదాన్ - "దైవమేవాపరే యజ్ఞమ్" ఇత్యాదినా విశదీకృత్య, "శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయాత్" ఇత్యాదినా తదన్తర్గత జ్ఞానస్య ప్రాధాన్యమభిధాయ,

"సన్న్యాసః కర్మయోగశ్చ నిశ్శ్రేయసకరౌ" ఇత్యాదినా అన్తర్గతజ్ఞానస్య కర్మయోగస్య జ్ఞానయోగాపేక్షయా ఫలావిశేషేప్యవిళమ్బితఫలసాధనతా విశేష ఇత్యుపదిశ్య, "నైవ కిఞ్చిత్" ఇత్యాదినా దేహేన్ద్రియాద్యాకారేణ పరిణతాయాం ప్రకృతౌ కర్తృత్వం న్యస్య ఫలసఙ్గం పరిత్యజ్య మదారాధనరూపో యోగశిరస్కః కర్మయోగః కార్య ఇత్యుపపాద్య,

"యోగీ యుఞ్జీత సతతమ్" ఇత్యాదినా శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదిషు నిర్వికారమనస్కతాపత్తౌ కర్మయోగనిష్ఠానారమ్భణీయం యోగాభ్యాసమాత్మావలోకనానుకూలం ప్రతిపాద్య, "పార్థ నైవేహ" ఇత్యాదినా యోగభ్రష్టస్యాపి యథాపూర్వం జన్మాన్తరే యోగావాప్త్యా అభిక్రమనాశాభావముక్త్వా, ఆత్మప్రాప్త్యతిరిక్త

మోక్షసాధనస్యార్జునేనఅపృష్టత్వాత్, స్వయమేవకర్మజ్ఞానసాధ్యాత్మావలోకన వదధికారికం భక్తియోగం స్వప్రాప్తిలక్షణ మోక్షసాధనం వివక్షుః, "యోగినామపి" ఇత్యనేన భక్తియోగనిష్ఠస్య సర్వయోగ్యపేక్షయాధిక్యం ప్రస్తుత్య, "భూమిరాపో నలో వాయుః" ఇత్యాదినా ఉపాసనోపయోగ్యుపాస్యస్య పరమపురుషస్య యాథాత్మ్యం ప్రదర్శ్య,

"దైవీహ్యేషా" ఇతి ప్రకృతి కార్యభగవత్స్వరూప తిరోధాన స్వవిషయభోగ్యతాబుద్ధ్యోర్నివృత్తి ర్భగవత్ప్రపత్త్యేతి జ్ఞాపయిత్వా, "చతుర్విధాః" ఇత్యాదినా సుకృత తారతమ్యాధీనైశ్వర్యాక్షరయాథాత్మ్యభగవచ్ఛరణాపేక్షాకృత ముపాసకభేదం జ్ఞానినశ్శ్రైష్ఠ్యం త్రయాణా మపి జ్ఞాతవ్యోపాదేయ భేదానుపాసనాన్తిమప్రత్యయప్రకారా పునరావృత్త్య పునరావృత్త్యర్చిరాదిగతీశ్చ యథాసమ్భవం ప్రదర్శ్య,

"ఇదన్తు తే గుహ్యతమమ్" ఇత్యాదినా భక్తియోగం సపరికరమభిధాయ, భక్తివివృద్ధయే "భూయ ఏవ మహాబాహో" ఇతి భగవత్పారమ్య ప్రతిపాదనం ప్రతిజ్ఞాయ, "యోమామజమనాదిఞ్చ వేత్తిలోక మహేశ్వరమ్" ఇతి స్వవిషయస్వేతర వస్తువైలక్షణ్యజ్ఞానస్య భక్త్యుత్పత్తి విరోధిపాపనివర్తకతాముక్త్వా;

"బుద్ధిర్జ్ఞానమ్" ఇత్యాదినా ఆత్మీయైశ్వర్య గుణయోగజ్ఞానవతాం భక్తివివృద్ధిస్స్వసఙ్కల్పా ద్భవతీతి ప్రదర్శ్య, "హన్త తేకథయిష్యామి" ఇత్యాదినా విభూతియోగం విస్తరేణోక్త్వా, సర్వైశ్వర్య ప్రదర్శకరూపవిశేషదిదృక్షవేఽర్జునాయ దివ్యచక్షుః ప్రదాయ తత్ప్రదర్శ్య, అత్యన్తాపరిదృష్ట తద్దర్శనవ్యాకులితేన్ద్రి

యేణ పార్థేన ప్రార్థిత స్తముపసంహృత్య సౌమ్యరూపః, ఈదృశస్య ప్రాప్తి ర్భక్త్యేకసాధ్యేతి “నాహం వేదైః” ఇత్యాదినాభిధాయ, న కేవలం భక్తియోగస్యాఙ్కురయోగాపేక్షయా పురుషార్థాధిక్య నిబన్ధనం శ్రైష్ఠ్యమ్, కిన్తు ఫలావిళమ్బాదపీతి “మయ్యావేశ్యమనః” ఇత్యాదినా దర్శయిత్వా,

“అథచిత్తం సమాధాతుమ్” ఇత్యాదినా అశక్తస్యాభ్యాసా న్తర్గత భక్తికర్మాత్మనిష్ఠా న్తర్గత జ్ఞానానభిసంహితఫలకర్మాణి పర్వక్రమేణ కర్తవ్యతయోపదిశ్య “అద్వేష్టా సర్వభూతానామ్” ఇత్యాదినా తస్యోపాదేయాంశ్చ గుణాన్ ప్రతిపాద్య “యేతుధర్మ్యామృతమ్” ఇతి భక్తియోగశ్రైష్ఠ్య ముపసంహృత్య, “ఇదం శరీరమ్” ఇత్యాదినా స్వాభావికతాభ్రమేణ సంసారస్యాఽనివర్త్యతాం కశ్చిచ్ఛఙ్కేతేతి ప్రకృతిపురుషయాథాత్మ్యం తత్పరిణామయోగస్యానాది గుణసఙ్గోపాధికతాఞ్చ ప్రతిపాద్య,

“మమయోనిః” ఇత్యాదినా తస్యాపి స్వకృతత్వా త్తన్నివృత్తిపూర్వకాత్మ యాథాత్మ్యప్రాప్తిః స్వవిషయ భక్తియోగాధీనేత్యుక్త్వా, “ఊర్ధ్వమూలమ్” ఇత్యాదినా త్రివిధచేతనవైలక్షణ్యరూపం స్వస్య పురుషోత్తమత్వ ముపవర్ణ్య, తజ్జ్ఞానస్య “యోమా మేవమ్” ఇత్యాదినా కృతకృత్యతాపాదకత్వేన ప్రశస్య,

పూర్వోక్తార్థే ప్రాయశో జనానామ ప్రవృత్తే రనుష్ఠాన నిబన్ధన మప్రామాణ్యం కశ్చిచ్ఛఙ్కేతేతి దేవాసుర విభాగ ముపదిశ్య, ఆసురసర్గాన్తర్గతత్వ శఙ్కా నిమిత్త మర్జునస్య శోకం మాశుచ ఇతి నివార్య, దేవవిభాగాన్తర్గతస్య తవ శాస్త్ర శ్రద్ధాపూర్వకం తదుక్తసాధన మేవోపాదేయమితి, “తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే” ఇత్యనేనోపదిశ్య,

శాస్త్రసిద్ధస్య మోక్షోపాయస్యాత్మోపకారహారసేవాధీనసత్త్వో ద్రేకమూలకాఽనభిసంహితఫలకర్మానుష్ఠానమితి – తదిత్యనభిసన్ధా యేత్యాదినా దర్శయిత్వా, తదపేక్షితం బుద్ధివిశేషం "నిశ్చయం శృణు మే తత్ర" ఇత్యాదినా త్యాగశబ్దార్థత్వేన దర్శయిత్వా, త్యాగపూర్వస్య కర్మణః ఆత్మావలోకన పూర్వకభక్తి ద్వారకం మోక్షసాధనత్వం "స్వే స్వే కర్మణ్యభిరతః" ఇత్యాదినా దర్శయిత్వా,

"అథ చేత్త్వమ్" ఇత్యాదినా ప్రతిజ్ఞా వర్తనానువర్తన యోరనర్థాభ్యుదయ సాధనతాముక్త్వా, "ఇతి తే జ్ఞానమాఖ్యాతమ్" ఇతి త్రివిధ పరిత్యాగపూర్వక కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగ విషయంకృత్స్న మాఖ్యాత మిత్యుపసంజహార.

ఆత్మ పరమాత్మ యాథాత్మ్య తత్ప్రాప్త్యుపాయ కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగ గోచరమితి భాష్యే ఆత్మప్రాప్త్యుపాయత్వం కర్మయోగజ్ఞానయోగయోః, పరమాత్మప్రాప్త్యుపాయత్వఞ్చ తయో ర్భక్త్యధికారాత్మావలోకన సమ్పాదకతయా, భక్తియోగస్య చ సాక్షా దితి వివక్షిత మిత్యాశయేన తత్ప్రాప్తిసాధనం కర్మజ్ఞానే ఇత్యుప దిశ్యేతి స్వతన్త్రే చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఉక్తమ్;

యుద్ధస్య ఫలాభిసన్ధిరహితస్యాత్మప్రాప్త్యుపాయతాజ్ఞానేన వినేత్యుత్తరగ్రన్థ పర్యాలోచనేనాత్మనోపి తచ్ఛబ్దార్థత్వ మిత్యవగ మాత్, ప్రాప్తిశబ్దో యద్యవలోకనమాత్రపరః; తదా "జ్ఞానకర్మాత్మికే నిష్ఠే యోగలక్ష్యే సుసంస్కృతే। ఆత్మానుభూతి సిద్ధ్యర్థే పూర్వ షట్కేన చోదితే" ఇతి, భక్తిం వక్తుం తదఙ్గభూతం ప్రాప్తురాత్మనో యాథాత్మ్యదర్శనం, కర్మనిష్పాద్య జ్ఞానయోగసాధ్యాత్మజ్ఞాన పూ ర్వకకర్మానుష్ఠాన సాధ్యమిత్యాద్యాచార్య వచనానుగుణ్యమ్.

యదా పునః కైవల్యపరః, తదా, "ఆత్మార్థీ చేత్త్రయోప్యేతే తత్కైవల్యస్య సాధకాః" ఇత్యేతదనురోధేన కైవల్యసాధనత్వమపి తయోః పూర్వషట్క- తాత్పర్య విషయ ఇతి సమర్థనీయమ్.

"జన్మబన్ధ వినిర్ముక్తాః పదంగచ్ఛన్త్యనామయమ్ । స్థిత్వాస్యామన్తకాలేఽపి బ్రహ్మ నిర్వాణమృచ్ఛతి" ఇత్యాదేస్సాక్షాత్సాధన పరత్వే స్వారస్యాత్, "మధ్యమే భగవత్తత్త్వయాథాత్మ్యావాప్తి సిద్ధయే । జ్ఞానకర్మాభి నిర్వర్త్యో భక్తియోగః ప్రకీర్తితః" ఇత్యేతదనురోధేనోక్తమ్; తదుపాయ కర్మజ్ఞానసాధ్యభక్తియోగముఖ్యోక్త్యా ఇతి "ప్రధానపురుష వ్యక్తసర్వేశ్వర వివేచనమ్ । కర్మధీర్భక్తిరిత్యాదిః పూర్వశేషోఽన్తిమోదితః" ఇతి చరమషట్కస్య షట్కద్వయ శేషత్వోపవర్ణనాత్తదర్థోనోక్తః.

"కర్మజ్ఞానాదీన్ కాంశ్చిదుపాయవిశేషాన్ స్వప్రాప్తిలక్షణ మోక్షోపాయత్వేనోక్త్వా" ఇతి వరవరమునివ్యాఖ్యానే రమ్యజామాతృదేవ గ్రన్థానురోధేన కైవల్యసాధన గత దుశ్శకత్వాది జ్ఞానస్య శోకానుపయోగాత్, స్వప్రాప్తిలక్షణేతి విశేషణమ్; రమ్యజామాతృదేవ గ్రన్థ గతసాధనశబ్దస్య, ధర్మ ఇతి - కర్మజ్ఞానపరికర భక్తిరూపమోక్షసాధన మాచష్ట ఇతి తదీయోత్తర గ్రన్థానురోధాత్, సాక్షాత్పరమ్పరాసాధారణసాధనతాపరః; అతఏవోపాయాః కర్మజ్ఞాన భక్తయ ఇతివాక్యమ్.

ఏతేషాముపాయాః-ఉభయపరికర్మితస్వాన్తస్యేత్యుక్తేః కర్మజ్ఞానభక్తయ ఇతి శ్రీశైలనాథార్యైర్వ్యాఖ్యాతమ్; అర్థపఞ్చకేచ ఉపాసక ప్రపన్నభేదేన ముముక్షుద్వైవిధ్యముక్తమ్; తత్త్వత్రయ వ్యాఖ్యానేచ "భక్తిమూలా భగవత్ప్రసాదేన కృపామూల ప్రపత్తి

మూలక భగవత్ప్రసాదేనవా నివృత్త సంసారాముక్తాః" ఇత్యుక్తమ్. అత స్తత్సాధ్య భక్తియోగేత్యనుక్తావపి నన్యూనతా.

అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాఞ్చ "అత్యన్తం సాధనంతస్య యుక్త స్ద్వేధా వ్యవస్థితమ్ । విధాజ్ఞానమితి త్వేకా ధర్మ ఇత్యపరా విధా । హేతుమద్ధేతుభావస్తు విధయోరనయోస్స్మృతః । జ్ఞానన్తు హేతుమత్తత్ర తచ్చ ద్వేధావ్యవస్థితమ్ । సాక్షాత్కార మయం త్వేకం పరోక్షం పరమీర్యతే । హేతుమద్ధేతుభావశ్చాయం ద్వయో రపి నిరూప్యతే । హేతుమత్త్వపరోక్షం యత్పరోక్షం హేతురుచ్యతే । అనయో ర్జ్ఞానయో ర్ధర్మస్స హేతురితి గీయతే । సాక్షాత్పరోక్షే తత్సాధ్యే హేతు స్తన్ముఖత స్త్వసౌ । అస్యాపి ద్వైవిధ్యం ప్రోక్తం తత్త్వశాస్త్రార్థ పారగైః । సాక్షాదారాధనాత్మైకః పరస్తు స్వవధానతః" ఇత్యాదినా ద్వివిధస్యాపి ధర్మస్య జ్ఞానద్వారామోక్షసాధనత్వం విస్తరేణ ప్రతిపాదితమ్.

ఏవఞ్చ "తత్ప్రాప్తిసాధనం యోగః కర్మ చ శ్రుతిచోదితమ్" ఇత్యత్ర సాధనశబ్దః సాక్షాత్పరమ్పరా సాధారణ సాధనతామాత్ర పర ఇత్యేకే.

"వియుక్తం ప్రకృతేరూపమాత్మనః" ఇత్యుపక్రమానురోధేన సర్వగ సర్వభూతస్థ విష్ణ్వాది పదానాం జ్ఞానవ్యాప్త్యాదినిబన్ధనతయా యథాకథఞ్చి ద్వర్ణనీయత్వాదాత్మ ప్రాప్త్యావాన్తరత జ్ఞానస్యకర్మణో జ్ఞానస్య చ సాధనత్వా త్తత్పరంతదిత్యేకే.

నచజ్ఞానస్య ప్రకృతివియుక్తాత్మచిన్తారూపతయా, "చక్రరూపం జనార్దనమ్, ధ్యాయీత నియత స్తస్మిన్" ఇతి భగవద్ధ్యాన ప్రదర్శనానుపపత్తిః; భగవత్ప్రకారక స్వాత్మచిన్తాయాం భగవతోఽపి విష

యత్వసమ్భవాత్ ; ఏతేన అర్థపఞ్చకే జ్ఞానయోగస్య భగవద్విషయత్వోక్తిర్వ్యాఖ్యాతా; కర్మయోగస్థలేతు కర్మసాధ్యోయోగ ఇతి వివక్షయా ఆత్మవిషయకజ్ఞానపర్యన్తకథనమిత్యేకే. ఫలోపహిత కరణత్వ రూపోపాయత్వం యోగశబ్దార్థ ఇతి సఫలం కర్మకథితమిత్యన్యే; తద్వదేవజ్ఞానయోగేపి భక్తేః కథన మిత్యప్యాహుః.

భక్తియోగనిరూపణావసరేతు ప్రీతిరూపాపన్నతా భక్తిశబ్దార్థతయా ప్రదర్శితా; సావతారరహస్యజ్ఞానతాయాం దేహాన్తరారమ్భక ప్రారబ్ధాంశనివృత్తిః పరభక్త్యాదిరూపేణ పరిణామశ్చ యోగ శబ్దార్థతయాదర్శిత ఇతి బోధ్యమ్; అతః "తస్మాత్" ఇత్యాదేస్సాధనతా జ్ఞానవ్యతిరేకే సాధ్యభక్తిరూపతయా, ప్రారబ్ధ నివృత్తిరిత్యర్థస్తుస్వరసః;

ఇదన్తు బోధ్యమ్:-"తత్ప్రాప్తి హేతుర్జ్ఞానఞ్చ" "జ్ఞానన్తు పరమాగతిః" ఇత్యాదిషు క్వచిద్భక్తేరపిజ్ఞానత్వా ద్భేదావివక్షయాభక్త్యనుక్తిః. క్వచిజ్జ్ఞానభక్త్యో ర్భేదవ్యవహారస్తు తద్వివక్షయా; తత్రక్వచిద్గీతోక్తదిశా జ్ఞానయోగో బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మచిన్తా; భక్తియోగస్తు భగవద్విషయ ప్రీతిరూపాపన్నస్మృతిసన్తానరూపేతి భేదో వివక్ష్యతే.

అతఏవోక్తం వాదిభీకరాచార్యైః;—"కర్మయోగో నామజ్ఞాననిష్పత్తయే క్రియమాణం యజ్ఞదానతపఃప్రభృతికమ్; తేననిర్జితస్వాన్తస్య పరిశుద్ధాత్మభావనా జ్ఞానయోగః; తేన లబ్ధాధికారస్య తైలధారావదవిచ్ఛిన్నా ప్రీతిరూపాపన్నా స్మృతి ర్భక్తియోగః" ఇతి.

క్వచిత్పక్షాన్తరే విద్యాయా బ్రహ్మవిశేష్యకత్వ విరహేపి భక్తిరూపత్వా త్ప్రీతిరూపత్వ తదభావాభ్యామేవ భక్తిజ్ఞానయో ర్భేదఇత్యుచ్యతే. అతఏవ ప్రాదాహృతార్థపఞ్చకవాక్యసఙ్గతిః. క్వచిత్తు లక్ష్మీతన్త్రే సంయమస్యాపి యోగవిధాత్వకథనాత్ జ్ఞానకోటావేవ సమాధిమన్తర్భావ్య కీర్తనాదీనాం భక్తిత్వ వ్యపదేశః; అతఏవ తత్త్వదీపే జ్ఞానస్యోపాస్య భేదనిబన్ధన విద్యాభేదాద్బహువిధమ్; అత ఏవహి సద్విద్యాదహరవిద్యాదివికల్పభేదః; భక్తిశ్చధ్యానార్చన ప్రణామాదిరూపేణ బహువిధేత్యుక్తమ్.

యద్యపి లక్ష్మీతన్త్రే సమాధిస్స్మృతియోపాయతయైవోక్తః; తథాపి, శ్రవణవిచారతజ్జన్యనిర్ణయాత్మక పరోక్షజ్ఞానస్య చాహి ర్బుధ్న్యసంహితాయాం జ్ఞానశబ్దేన వ్యపదేశాత్, తత్ర సంయమస్య ధర్మశబ్దార్థనివేశేపి సాక్షాదారాధనత్వ ప్రయుక్త భేదవివక్షయా అత్రపృథగుక్తే రుభయాంశానుసారిణీ దీపోక్తిర్న విరుద్ధా.

యద్యపి, "సాత్వతం శాసనం సర్వం తస్యైతస్యావబోధనమ్" ఇతి సాత్వతోక్తో ధర్మవిశేషఏవ సంయమశబ్దార్థ ఇత్యవగమ్యతే; తథాపి "విభూతిమత్పరం బ్రహ్మ తదేవావ్యవధానతః । యేన ప్రీణయతే యోగీ ససాక్షాద్ధర్మఇష్యతే" ఇతి తస్యసాక్షాద్భగవత్ప్రీతి సాధనత్వోక్తేః, తత్తుల్యానాం కీర్తనాదీనామపి తథాత్వోక్తిర్నవి రుధ్యతే;

వస్తుతస్తు ఉద్దేశ్యస్య యాగాంశత్వవత్, కీర్తనాదీనాం భక్త్యఙ్గత్వాత్, అంశినోజ్ఞాన పరిపాకరూపతయా నతిభేదాదంశానామేవ భక్తిశబ్ద వ్యపదేశఃకృతః; అతఏవ వ్యాసార్యైరుక్తమ్, సమాధినిష్ఠస్యవ్యుత్థానకాలే క్రియమాణ మర్చనాదిక మఙ్గకోటౌ

నివిష్టమ్; "మద్భక్తో మద్యాజీమాం నమస్కురు" ఇత్యుక్త్యా ప్రాప్తే
రస్య వ్యవహితోపాయత్వ ప్రతీతేః, తేనానుష్ఠీయమానో వర్ణాశ్రమ
ధర్మస్త్వఙ్గమేవేతి, భక్తేశ్చ కీర్తనాది శరీరత్వమ్, "సతతం కీర్త
యన్తోమామ్" "మన్మనాభవ" ఇత్యాద్యా వ్యక్తమితిచ భట్టపరా
శరపాదాః.

యద్యపి చ లక్ష్మీతన్త్రోక్తే సాఙ్ఖ్యే తృతీయాసఙ్ఖ్యా కృత్య
సాధ్యేతి-"చర్చాయా మిహ సఙ్ఖ్యాయాం సిద్ధాయా మమలాత్మని ।
ఉదేతిసాసమీచీనా సఙ్ఖ్యాసత్తత్త్వగోచరా" ఇతి వచనేన ప్రతీ
యతే; "పరోక్షు శాస్త్రజన్యోసా నిర్ణయోదృఢతాంగతః । ప్రత్య
క్షతా మివాపన్నో మత్ప్రీతిం జనయేత్పరామ్" ఇతిచ, తస్యైవో
పాయతా శాస్త్రజన్యతా చోక్తేతి, అవిధేయ జ్ఞానస్య మోక్షహే
తుత్వమాపతతి; తథాపి తద్ధేతో ర్విచారస్య విధేయత్వాన్న విధివై
యర్థ్యమిత్యేకే.

అన్యేతు, "దృఢతాంగతః" "ప్రత్యక్షతా మివాపన్నః"
ఇత్యుక్తేః శాస్త్రజన్యజ్ఞాన సమానవిషయక నిరన్తర స్మృతిసన్తాన
ఏవ వైశద్య విశిష్టోఽత్ర సాఙ్ఖ్యశబ్దార్థ ఇత్యన్యే; అత్రసాఙ్ఖ్యమ్-సమా
హాలమ్బనరూపం సర్వ తత్త్వవిషయమ్; యోగస్తు- "యమాద్యఙ్గ
సముద్భూతా సమాధిస్సంస్థితిః పరే । బ్రహ్మణి శ్రీనివాసాఖ్యే
హ్యన్యస్థాన పరివర్జితా" ఇతి వచనాత్, పరమాత్మమాత్ర విషయ
ఇతి కేచిత్.

తత్-"అహం సఙ్ఖ్యాయమానాహి స్వరూప గుణవైభవైః"
ఇతి సాఙ్ఖ్యస్యాపి స్వప్రాధాన్య కథనాత్, "ధ్యాతృధ్యేయా విభాగ
స్థామత్ప్రసాద సముద్భవా" ఇతి సమాధేరపి శరీర శరీరిభావ విష
యత్వ కథనాదయుక్తమ్;

పరన్తు "ప్రత్యక్షతామివ" ఇతి, "సాక్షాత్కారమయీ" ఇతి నిర్దేశాదసతివైశద్యాతివైశద్యాభ్యాం సాంఖ్యసమాధ్యోర్భేదః; సమాధౌ విశిష్యయమాద్యఙ్గకీర్తనం యోగశాస్త్రే తత్ప్రపఞ్చన జ్ఞాపనార్థమ్; త్రయీపాశుపతాభ్యాం కర్మణస్సాంఖ్యస్య సాంఖ్యేన యోగస్య యోగసాత్వతాభ్యాం ప్రతిపాదనాత్, త్రయాణాముపాయానాం పఞ్చసుశాస్త్రేషు ప్రతిపాదనమిహావివక్షితమ్.

యద్యపి "త్రివిధం కర్మవైదికమ్" ఇత్యుపక్రమాత్, "ఇతి తే లేశతః ప్రోక్తం శ్రుతిస్మృతి నిదర్శనమ్" ఇత్యుపసంహారాచ్చ వైదికమేవ కర్మశబ్దేనాభిహితమితిప్రతీయతే; తథాపి, "ధర్మ ఏకవిభూతిస్థో మయా పాశుపతే స్మృతః । ఉగ్రవృత్తైర్నచైశ్శశ్వద్బ్రహ్మప్రీత్యై నసాధ్యతే" ఇత్యహిర్బుధ్న్యసంహితోక్తేర్విభూతిముఖేన భగవత్ప్రీణనస్సర్వోపి ధర్మోత్రవైదికశబ్దేనోపలక్ష్యత ఇతిబోధ్యమ్.

సమాధౌ ప్రత్యక్షశబ్దప్రయోగ ఔపచారిక ఇతి "ప్రకృష్టసత్త్వసముద్భూత ప్రసాదాతిశయోహియః" ఇత్యనేనదర్శితమ్; ప్రసాదో వైశద్యమ్, అతిశయ ఇతి- అధికరణేచ-తత్ర, "ఉద్భావయామి తద్జ్ఞానం ప్రత్యక్షం యద్వివేకజమ్" ఇత్యుక్తం జ్ఞానం సమాధిరేవ; కర్మజన్యత్వేనోక్తాదన్తఃకరణశోధనాత్సాఙ్ఖ్యరూపాత్ జ్ఞానాత్ సాక్షాత్కారమయ సమాధి జనన ప్రతిపాదనస్యైవ సన్దర్భానుగుణత్వాత్;

అతఏవ "వేదనధ్యాన ధ్రువానుస్మృతివివేకజాది పదపర్యాయమ్" ఇతి భగవద్గుణదర్పణోక్తిస్సఙ్గచ్ఛతే; "జ్ఞానం తచ్చవివే

కోత్థమ్" ఇత్యుక్తన్తు వివేకజన్యం జ్ఞానం పరజ్ఞానమ్; యోగజన్యత్వే నాభిధానా దిత్యవసేయమ్.

యద్యపి ప్రాయశస్తత్ప్రపన్నానాం శరీర వియోగ సమనన్తరం భగవత్ప్రాప్తేః పూర్వం సిధ్యతీత్యాచార్యహృదయవ్యాఖ్యానేఽక్తమ్; తథాపి తదేవ వివేకే శరీరాద్వివేచనేసతి, జాయత ఇతి ప్రపన్నవిషయే వివేకజశబ్దేనోక్తమితిబోధ్యమ్.

భక్తప్రపన్న సాధారణ్యే నైకార్థకత్వస్యౌచిత్యా త్పునరన్తిమస్మృతిపరత్వం ప్రాగభిహితమ్. యద్యపి భక్తివిషయే అన్తిమస్మృతిస్స్వయత్నసాధ్యా; తథాపి తత్సాధనయత్నసమ్పాదనమపి భగవత్కార్యమేవేతి - ఉద్భావయామీత్యస్యాఽవిరోధః. ఏతేన వివేకజశబ్దస్య భక్తౌప్రసిద్ధత్వా ద్భక్త్యఙ్గభూత ప్రపత్తిరేవాఽత్రోచ్యత ఇతి నిరస్తమ్.

"అహంహి శరణంప్రాప్తా సరేణా నన్యచేతసా । ప్రాపయామ్యాత్మనాత్మానం నిర్ధూతా ఖిలకల్మషమ్" ఇతి సర్వపాప వినిర్మోక పూర్వక ప్రాప్తావేవసాధనత్వ ప్రతీతేః. పరభక్తి పరజ్ఞాన పరమభక్తయ స్త్వేతద్విషయే ఫలరూపా ఏవేతి న స్వాతన్త్ర్యవిరోధః.

"ప్రకృతిం స్థూలసూక్ష్మరూపాం విసృజ్య తదానీమేవ మత్ప్రసాదలబ్ధ మచ్చరణారవిన్దయుగళైకాన్తికాత్యన్తిక పరభక్తి పరజ్ఞాన" ఇత్యాదినా భాష్యకారై శ్శరీరపాతానన్తర భావిత్వేనాభిహితానాం సాధనత్వాసమ్భవాత్; "విశతే తదనన్తరమ్" ఇత్యుక్తాయాః ప్రాప్తేః, "తతోమాం తత్త్వతోజ్ఞాత్వా" ఇత్యుక్తం తత్త్వజ్ఞానం పూర్వవర్తి పరిపూర్ణానుభవాభినివేశాత్మక పరమభక్తేః

ప్రవేశగత పురుషార్థతా సమ్పాదకత్వాత్, తస్యా స్సాత్మ
త్మక తత్త్వజ్ఞానసాధ్యత్వాత్, తస్యాశ్చ "భక్త్యా మామభి
ఇతి భక్తిసాధ్యత్వకథనాత్, "జ్ఞానే తస్మిన్ సముత్పన్నే
మనన్తరమ్" ఇత్యుక్తేర విరోధః.

నచ జ్ఞానశబ్దశ్రవణాత్ జ్ఞాతుమిత్యుక్తం జ్ఞానమే
ధీయతా మితివాచ్యమ్; తస్యాః కిఞ్చిదానుకూల్యరూప భ
సాధ్యత్వాత్, "పణ్డానాన్యోస్తి విజ్ఞానాత్" ఇతి విశబ్ద
త్యలం ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా.

పరమ్పరాసాధనయోరపి కర్మజ్ఞానయో ర్భక్త్యాతు
గణన్తు లక్ష్మీతన్త్రానురోధేన; తత్రాపి తుల్యవత్పరిగణనం
భేదాధీనమ్. పురుషార్థోపాయ ప్రీత్యుద్దేశేనైకస్య
కర్మణైవ ప్రీతిర్జ్ఞానముత్పాద్యఫలం సాధయతీతి తస్యాభిస
స్యతు విజితాన్తఃకరణస్య ప్రథమత ఏవేన్ద్రియని
ప్రవృత్తిః; తజ్జన్యైవ ప్రీతి ర్భక్తి ముత్పాద్యసాధయతీతి.

అథవా, అన్తర్గతజ్ఞాన కర్మయోగ సాధ్యాత్మ
సాధ్యో భక్తియోగః, జ్ఞానయోగసాధ్యాత్మావలోకన
భక్తియోగః, యదృచ్ఛయా భగవత్కథాదౌ సఞ్జా
లయ నిర్మాణోద్యానకరణాది భక్తియోగాఙ్కురభూత భ
సాధ్య తదితర విషయనివృత్తిపూర్వక భక్తియోగ ఇతి
దుపాయ త్రిత్వవ్యపదేశః; ఏవమేవహి షట్త్రింశత్సహస్రి
షష్టశతకోప్యస్య గాథావ్యాఖ్యానే కర్మజ్ఞాన భక్తియో

ఏతేషాఞ్చ దుష్కరత్వం శ్రీహైవ ప్రతిపాదితమ్.
న తే శక్యం కర్తుం కాలేన గచ్ఛతా। కాలోహి కలయన్నేక

అత్రై దుశ్శకజ్ఞత్వస్తుమ్ స్వరూపవిరోధికత్వస్తుమ్ నివృత్తు శోకావిష్ట
స్థాన మర్జునస్యైకస్య జిత్తు అవనుష్ఠేయ శోకనివృత్త్యర్థమాక

భవదాత్మకః। జ్ఞానం సత్త్వం బలఞ్చైవా మాయుశ్చ విసకృన్తతి। అన్తఃకరణ సంస్థాహి వాసనా వివిధాత్మికా । తత్ర తత్కాలవశం ప్రాప్య ఘాతయన్తి శరీరిణః । ఉదాసీనో భవానేవం ప్రాణినాం కర్మ కుర్వతామ్। తత్తత్కాలానుకూలాని తత్ఫలాని ప్రయచ్ఛసి" ఇతి, "సత్యముక్త మశక్యాని కర్మాణి కమలాసన" ఇతి భగవతాప్యుక్తమ్, అర్జునశ్చాహ—"తస్యాహం నిగ్రహంమన్యే వాయోరివ సుదుష్కరమ్" ఇతి.

"అత్యన్త పారతన్త్ర్యస్వరూపానుచితాశ్చైతే" ఇతి లోకతోవగమ్యతే; నాథవతాంహి స్వరక్షణసాధనవిషయప్రవృత్తిర్నాత్యన్తాయనాథానామభిమతా; "ఉదాసీనో భవానేకః" "యేనత్వం బతసంరబ్ధః ప్రాణినః పాలయిష్యసి" ఇతి ఇతరవిషయే ప్రపన్నవిషయేచ భగవతోవిశేషః కథితః; ఫలకాల తారతమ్యమేవ చాభిమతితారతమ్యం స్పష్టమితి స్వరూపవిరోధితాజ్ఞానశ్చార్జునస్య సమ్భావనామాత్రరూపమ్. నహిప్రపత్త్యుపదేశాత్ప్రాక్ తన్నిశ్చయస్సమ్భవతీతి.

కేచిత్తు—ఉద్దేశ్యత్వేన దేవతాన్తరాభిసన్ధిరాహిత్యం పారమైకాన్త్యమ్, తత్స్వరూపవిరోధస్సాధనాన్తరాణామ్, తన్నిష్ఠానాం సర్వాత్మనా ప్రపన్నత్వాభావేన దేవాదీన్ప్రతిఋణిత్వాత్, తన్నివృత్తేస్తత్ప్రీతిమన్తరా అసమ్భవేన శరీరభూతదేవతావిశిష్ట భగవదుద్దేశ్యేనైవతై ర్నిత్యనైమిత్తికానుష్ఠానాత్, ప్రపన్నానాన్తు తదుపలక్షిత భగవదుద్దేశ్యేనైవ తదనుష్ఠానమితి విశేషాదిత్యాహుః.

"ఇని ఇతు క్కవ్వారుకిఱ్ఱై" ఎన్నలామ్బడియాన చరమోపాయ త్తై యురుళిచ్చెయ్కైయాలే చరమశ్లోకమెన్ఱు ఇతుక్కుప్పేరా యిరుక్కిఱతు.

విశ్వవిఖ్యాత ఫలప్రదత్వమపి స్వతన్త్ర చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే శోక హేతుత్వేనోక్త మిహానుసన్ధేయమ్; అత్ర దుష్కరత్వాది జ్ఞాన నిమిత్త శోక స్తత్కాలేర్జునస్య జాత ఇతివా, అర్జునవ్యాజేన భగ వానేవ సఞ్జాతనిర్వేదాధికారిక ర్తవ్యోపాయముపాదిశదితివా ద్రష్ట వ్యమ్.

"ప్రసాదనానాం సర్వేషాం శ్రేయసీ శరణాగతిః" ఇత్యే తదభిప్రేత్యాహ (ఇని యితి) అత్రశోకవన్తం ప్రత్యుపదేశోక్త్యా శోకనివర్తక జ్ఞానజనకతా శ్లోకస్యగమ్యతే; సాచ శ్లోకప్రతిపాద్య స్యోపాయస దుష్కరత్వాదిదోషశూన్యత్వే సత్యేవ సమ్భవతీతి తత్ప్రియుక్తమేవ సర్వాధికారత్వం వివక్షిత మిత్యాశయేన పరవర మునిభిస్సుశకత్వాది హేతుత్వేనోపాత్తః.

తత్రచ స్వతన్త్ర చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానార్థ పఞ్చకాద్యనురోధేన శీఘ్ర ఫలప్రదత్వరూపోపి హేతు రనుసన్ధేయః; అర్థపఞ్చకే "అశక్తర్కుమ్" ఇత్యత్ర విశమ్బ్రాసహిష్ణుత్వాపి వివక్షితాః; "తోఱ్ఱైయే" ఇత్యాద్యాచార్యహృదయ వ్యాఖ్యానానురోధాత్; సర్వాధికారత్వేనైవ స్వరూపానురూపత్వం కథిత ప్రాయ మితి స్వతన్త్ర చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే తదనుక్తిరిత్యేకే.

అన్యేతు "సుశకముమాయ్" ఇత్యత్ర అప్రవృత్తినిరపేక్షత్వ స్యాపి వివక్షితత్వాత్, స్వరక్షణోత్తర భావి భగవద్విషయప్రవృత్తి సామాన్యగత ప్రాప్యతాకత్వ లక్షణం స్వరూపానురూపత్వమప్యర్థ

(౨) ఇతిల్ పూర్వార్ధత్తాలే అధికారికృత్యత్తై యరుళిచ్చెయ్కిఱాన్.
ఉత్తరార్ధత్తాలే ఉపాయకృత్యత్తై యరుళిచ్చెయ్కిఱాన్.

సిద్ధమ్; సాధనాన్తరనిష్ఠేషు ముక్తాత్మస్వరూపవృత్తిత్వా ద్యోగ్యానాంసాధనప్రవృత్తీనాం ప్రాచుర్యాత్ సాధనాన్తరాణాం స్వరూపవిరుద్ధత్వోక్తి రిత్యుక్తమిత్యాహుః; పరమరహస్యత్వోక్తిః దేవానాంగుహ్యామిత్యే తదనురోధేన; వేదాన్తసిద్ధత్వోక్తిః ప్రామాణికత్వద్యోతనాయ; నతు చరమతాసిద్ధయే; భక్తిసాధారణ్యాత్.

నన్వత్రపూర్వార్ధే కిఞ్చిత్కర్తవ్యత్వేన ప్రతీయతే. ఉత్తరార్ధేచ భగవతః ఫలసాధనత్వం ప్రతీయత ఇతి పూర్వోత్తరార్ధయోరసఙ్గతిః; విధేయస్యహి ఫలమాకాఙ్క్షితమితి తస్యైవఫలం జ్ఞాప్యమ్. నచ " త్వా " ఇత్యనేన న్యస్తభరతాప్రతీతే ర్భరన్యాసస్య తత్రహేతుతాసిద్ధిః ; తథాపి భక్తిశ్లోకానైరూప్యాయ సర్వపాపేభ్యోమోక్ష్యస ఇత్యేవ వక్తుముచితత్వాదిత్యత ఆహ (ఇతిలితి); మామేకం శరణమితి భగవత ఏవోపాయత్వోక్తే రుపాయప్రవృత్తిప్రతిబన్ధకాభావమాత్రరూప మధికారికృత్యం భరన్యాసః పూర్వార్ధేన ప్రతిపాద్యతే; ఉపాయకృత్యన్తు ఉత్తరార్ధేన ప్రతిపాద్యత ఇత్యర్థః.

అత్ర కేచిత్, అధికారిణః కృత్యమితి తాదర్థ్యరూప సమ్బన్ధార్థక షష్ఠీసమాసః; తథాచాధికారరూపం కృత్యమిత్యర్థః; ప్రతిబన్ధకాభావతయా ప్రపత్తేస్సిద్ధోపాయాధికారరూపత్వాదిత్యాహుః.

అన్యేతు అధికారశబ్దేన అత్ర మన్త్రజన్యస్వరూపజ్ఞానస్వరూపానురూప పురుషార్థరుచ్యా కిఞ్చనస్య వ్యవసాయోఽభిరుచ్యతే; తద్వతః కృత్యం కర్తవ్యం భరన్యాసమిత్యర్థ ఇత్యాహుః.

యద్యపి నైర్భర్యేణావస్థానమప్యధికారికృత్యమితి, తస్య మాశుచ ఇత్యత్ర ప్రతిపాదనాన్నపూర్వార్థే కృత్స్నమధికారి కృత్యం ప్రతిపాద్యతే; నచోత్తరార్థేన కృత్స్నేన ఉపాయకృత్యమ్; తథాప్యధికారికృత్యే ప్రధానాంశస్య పూర్వార్ధేన కథనాదుత్తరార్ధే భూయోభిః పదైరుపాయకృత్యకథనాత్, మాశుచ ఇత్యస్యప్రారబ్ధ నివర్తన తాత్పర్యగ్రాహకత్వాచ్చైవముక్తమ్.

ఏతదభిప్రాయేణైవ "శోకోధికారః, శోకనివృత్తిః ఫలమ్" ఇతి స్వతన్త్రచరమశ్లోక వ్యాఖ్యానోక్తిః; శోకనివృత్తిరిత్యస్య- శోకనివృత్తిద్యోత్యా సకలానిష్టనివృత్తిరిత్యర్థాత్; నిర్భరత్వాను సన్ధానరూపాతు శోకనివృత్తిః - "అధికారికృత్యశేషత్రయమ్" ఇతి ప్రతిపాదితా;

నచ, ప్రపన్నస్య యావత్ఫలప్రాప్తి నిర్భరత్వానుసన్ధానం కార్యమ్; ప్రాక్ శోకాభావే అనధికారిత్వవత్, పశ్చాచ్ఛోకే ఫలా సిద్ధేరితి స్వీకారే "సకృదేవ ప్రపన్నస్య" ఇత్యాదివిరోధః; విశ్వాస విశేషణ మహత్త్వస్య యావత్ప్రాప్తి విళమ్బదశాయాంబాధాభా వరూపతయా, తదభావే "తథాపుంసామ విస్రమ్భాత్" ఇతి ప్రపత్తి నిష్ఠాహాని కథనాత్, ఫలవిళమ్బస్వీకారాత్; అతఏవ ప్రపన్నం న కథ ఞ్చిదపి శరణ్యోజహాతీత్యుక్తే ర్బుద్ధిపూర్వాఘస్యాపి సర్వశబ్దార్థ తయా వ్యాఖ్యానస్యచ న విరోధః.

పశ్చాచ్ఛోకే న ఫలసిద్ధి రితివాక్యం స్వీకృతోపాయతా నన్తరం శోకే ప్రపత్తినిష్ఠాహాన్యా ఫలవిళమ్బో భవిష్యతీతివాక్యేన వ్యాఖ్యాతమ్; ఉపాయకృత్యే ప్రధానాంశస్యోత్తరార్ధేన కథనాదేవ త్యాగస్వీకారసమ్పాదనస్యాప్యుపాయకృత్యేశా రమ్యాజామాత్ర

దేవై రన్తర్భావితస్య పూర్వార్ధగతైకశబ్దావగత స్వీకారానుపాయ త్వాద్యోత్యత్వే ఽప్యుత్తరార్ధస్యైవోపాయ కృత్య ప్రతిపాదకత్వ కథనమ్.

నచ వ్రజేత్యనేన అధికారికృత్యస్య, మోక్షయిష్యామీత్యనే నోపాయకృత్యస్య, మాశుచ ఇత్యనేనాధికారికృత్య శేషస్యచ ప్రతి పాదనే ఽఖిలస్యాస్య శ్లోకస్య మాశుచ ఇతి క్రియాపద మిత్యుక్తి ర్విరుధ్యేత ఇతివాచ్యమ్.

మూలమన్త్రద్వయాభ్యా మేవావశ్య జ్ఞాతవ్యానాం స్వరూ పోపాయ పురుషార్థానాం జ్ఞాపనాత్కి మనేనేతి శఙ్కా నివార ణార్థం తథోక్తేః; మాశుచ ఇత్యనేనహి సుకరత్వ సకృత్కర్త వ్యత్వ శుకారిత్వాది ప్రయుక్తం సకలేతరోపాయ వైలక్షణ్యం ద్యోత్యతే; తథాచైతజ్జ్ఞాపనార్థమేవ చరమశ్లోక ఇతిఫలితమ్;

ప్రపత్తివిధాయకతయా చరమశ్లోకస్యసార్థక్యమ్, "ఇశ్లోకమ్" ఇత్యాదినోక్తమ్; యద్యపి మన్త్రబలాదేవ విధిరాక్షేప్తుం శక్యః; తథాప్యాక్షేపతః ప్రాప్తాదితిన్యాయా ద్విశిష్ట స్వీకారాసిద్ధి ప్రసఙ్గా, చ్ఛ్లోక ఆవశ్యక ఇతిబోధ్యమ్; భాట్టమతరీత్యా పుంవాక్యేష్వభి ప్రాయరూపాయాః ప్రేరణాయా ఏవ విధ్యర్థత్వాశ్రయణేనాస్యశర ణ్యాభి మతిప్రకాశకత్వోక్తి రిత్యాహుః.

అథవా, అన్తేమాశుచ ఇత్యస్యామ్నానాత్, సత్స్వప్యనే కేషు క్రియాపదేషు శోకనివృత్తావేవ తాత్పర్యం గమ్యతే. తథాచ అర్జునాశ్వాసనమాత్ర తాత్పర్యకస్య శ్లోకస్యాస్య కథం ప్రపదన తాత్పర్యకత్వ మిత్యాశఙ్కాయా మాహ (శ్లోకత్తుక్కిత్యాది)

(3) అధికారిక్కృత్యమావతు-ఉపాయపరిగ్రహమ్.

క్రియాపదశబ్దేన సమాప్తిపదం లక్ష్యతే; సర్వం వాక్యం క్రియాయాం పరిసమాప్యత ఇతిహ్యాహుః; తాత్పర్యమిత్యన్తేన గ్రన్థేన పరిహర్తుం చోద్యమభ్యుపగచ్ఛతి. ఇశ్లోకమిత్యతః ప్రాక్ "ఆకిలుమ్" ఇతి పూరణీయమ్; "ఇన్ద్రశ్లోకముష్" ఇతిపాఠః; ఇన్దవిత్యనేన "అశోచ్యానన్వశోచః" ఇత్యుక్త్వా వ్యథావస్థితాత్త్వోపదేశ నివర్త్యాద్బన్ధువధనిమిత్తాచ్ఛోకాత్ సురసర్గాన్తర్భావనిమిత్తాచ్ఛ "మాశుచ స్సమ్పదం దైవీమ్" ఇత్యుక్తినివర్త్యాచ్ఛోకాచ్చ వ్యావృత్తిస్సూచ్యతే.

ననునాస్తికిఞ్చిదధికారిణః కర్తవ్యమ్; "తస్యైవబోధోన్యాసాఖ్యః" ఇత్యాదినాప్రపత్తేస్సమ్బన్ధజ్ఞానరూపతావగమాత్; వాక్యమాత్రేణసిద్ధత్వాదేవహి ప్రపత్తిస్సిద్ధోపాయ ఇత్యుచ్యతే.

నచైవం శరణంవ్రజేత్యాది విధ్యనుపపత్తిః; తద్విజిజ్ఞాసస్వ, యాగన్ధవతీతాం పృథివీం విద్ధీత్యాది వదీశ్వరో మోక్షోపాయ ఇత్యేతజ్ఞాపన మాత్రపరత్వాత్; విధాయకత్వే విధేరిష్టసాధనత్వ బోధకత్వేన ప్రపత్తేరుపాయతాప్రసఙ్గాత్, "విహితాయ ఉపాయాస్తే" ఇత్యుక్త్యాప్రపత్తేరప్యుపాయ కోట్యన్తర్భావే త్యాజ్యతాప్రసఙ్గాచ్చ; అతః పూర్వార్ధే అధికారికృత్యం ప్రతిపాద్యత ఇత్యయుక్తమత ఆహ (అధికారిక్కృత్యమావతీతి)

"సకృదేవహి శాస్త్రార్థః కృతోయం తారయేన్నరమ్" "ప్రపత్తిం తాం ప్రయుఞ్జీత" ఇత్యాది ప్రమాణబలాత్కర్తవ్యైవ ప్రపత్తిః; తస్యాస్సమ్బన్ధవిషయకత్వమప్యస్తీతిసమ్బన్ధజ్ఞానతావాదః;

(ర) అత్రైసాఙ్గమాక విధిక్రియాన్.

విధేశ్చ కృతిసాధ్యతామాత్రమర్థః. ఇష్టప్రయోజకత్వమాత్రకం వా విధ్యర్థః.

నచైవం యాగాదేరుపాయత్వాసిద్ధిప్రసఙ్గః; తత్రోపాయాన్తరాభావే నోపస్థితస్య యాగాదేస్తథాత్వకల్పనాత్; అత్రతు భగవత ఏవోపాయత్వబోధనేన విశేషాత్; "విహితాయ ఉపాయాన్తే" ఇత్యత్రచ సాధారణచోదనాచోదితానామేవ నిషేధః; నతు విశిష్య విహితానామపీతిభావః; ఉపాయపరిగ్రహః- అనిష్టనివృత్తిపూర్వకేష్టప్రాప్తైరవ్యవహితోపాయత్వేన స్వీకారః;

యద్యపి గోప్తృత్వవరణమేవైవంరూపతయా స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఉక్తమ్; తథాపి గోప్తృత్వస్యరక్షకతామాత్రరూపత్వాత్, భరన్యాసావయవపరసమ్బన్ధాపాదనాంశసంవలనేన తస్యోపాయతాప్రార్థనారూపత్వాత్, స్వసమ్బన్ధత్యాగస్య తదఙ్గత్వమవిరుద్ధమ్; స్వప్రవృత్తినివృత్త్యధ్యవసాయాత్మకస్వసమ్బన్ధత్యాగపూర్వక భగవదేకోపాయత్వాధ్యవసాయరూపోహి భరన్యాసః.

నను ద్వయే పూర్వఖణ్డే "శరణంప్రపద్యే" ఇత్యనేనైవ కర్తృవ్యభాగస్య ప్రతిపాదితత్వాత్, ఇహాపి శరణంవ్రజేత్యేతావతైవాలంతత్రేహ (అత్రైయితి). అఙ్గమ్-అవయవః.

నచ భరన్యాసావయవస్య త్యాగస్య పూర్వకాలీనత్వాభావాల్ల్యబసఙ్గతిః; తత్పదార్థైకదేశత్వస్యైవ తదవయవరూపత్వాత్; అత్ర ప్రక్షాళ్యపాదావిత్యాదావివ క్త్వాప్రత్యయబలాదుపాయాన్తరత్యాగోఙ్గత్వేన బోధ్యత ఇతి పరవరమునయః.

తత్ర యద్యపి క్త్వాప్రత్యయో నవిధ్యేకాన్తః; సమాఙ్గత్వే శక్తః; తథాపి స్వరసతశ్శక్త్యైక్యరూపం సమానకర్తృకత్వం క్త్వయా బోధ్యతే; అసమ్భవేతు శక్తిమదైక్యమ్; అఙ్గప్రధాన భావాపన్న క్రియాస్థలేచ సాఙ్గస్య చికీర్షితత్వాత్ శక్త్యైక్యం సమ్భవతీతి "వాజపేయే నేష్ట్వా" ఇత్యాదావఙ్గత్వ సిద్ధి స్తాన్త్రికైరుక్తా.

క్త్వాన్తార్థ క్రియాయాశ్చ సమభివ్యాహృత ధాత్వన్తరోప స్థాప్య క్రియావిశేషణత్వ నియమా ద్విశిష్టాన్వయస్యచ స్వారసికత్వాద్విశేషణేపి విధ్యన్వయప్రతీతిః; గౌరవప్రసఙ్గాద్విశిష్టాన్వయ స్త్యజ్యత ఇతిచేత్, తర్హి "సోమేనయజేత" ఇత్యాదావపిసోమో ఽవిధేయస్స్యాత్; నియమతస్సోమస్య ప్రాప్త్యభావాత్ పాక్షికానువాదాపత్తే ర్విశిష్టస్య విధానమితిచే దత్రాప్యశక్త్యా కతిపయ ధర్మత్యాగమాత్ర ప్రాప్తావపి న సర్వత్యాగప్రాప్తిః.

విద్యాగతమేవ నిరవశేషత్వం సర్వశబ్దోవక్తీతి సర్వాసాం తాసామశక్త్యా త్యాగః ప్రాప్త ఇతిచేత్, ఏవం తర్హ్యనువాదబలేన ప్రధానభూత భక్తియోగాశక్తే రేవాధికారత్వావగమాత్, గురాకర్మయోగాద్యుపాయే నకశ్చిదపి ప్రవర్తేత. ఉపాయసంసర్గేచాస్తి ప్రాయశ్చిత్తవిధానమ్.

"త్యజధర్మమ్" "తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య" ఇత్యాదిషుచ త్యాగవిధిః ప్రతీతః; శఠారిసూక్త్యా చైతదుపబృంహణభూతాయాం విధిః ప్రతీయతే. త్యజేశ్చాఽనన్వయానుకూలవ్యాపారశక్తస్య అశక్త్యా లక్షణాస్యాత్; స్థితస్త్వమితి పదాధ్యాహారశ్చదోషః, అతః పూర్వోక్తేషు పక్షేష్వన్యతమం పక్షమాశ్రిత్య విధిత్వ స్వీకార ఏవోచితః.

(௫) రాగప్రాప్తమాన ఉపాయస్థానే వైధమానాల్ కడుక ప్రవృత్తిగ్రహిక్కైక్కు ఉడలాయిరుక్కుమ్.

యద్యపి, "ఏవమప్యాత్మ మత్కైఙ్కర్యప్రాప్త్యుపాయతయా" ఇత్యాది గద్యగ్రన్థే త్యాగస్యానువాదః ప్రతీయతే. తథాపి ప్రపత్తేస్స్వత న్త్ర్యమాత్రజ్ఞాపనార్థో విధిసిద్ధస్యదాష్కర్యాటనిమిత్తస్యవా ఉపాయాన్తరా సమ్బన్ధస్య తత్రానువాద ఇత్యవిరోధః,

నను, శక్త కారుణికవిషయ శరణాగతేః ఫలసాధనతాయా లోకే దర్శనాత్, శరణవరణస్యోపాయతా నిశ్చయే సుకరత్వాదినా స్వతఏవ తత్రప్రవృత్తిశ్చ భవిష్యతీతి కిం విధినేత్యత ఆహ (రాగేతి). భక్త్యాదివిధిప్రతికోటేనానుమితే రప్రామాణ్య శఙ్కకళఙ్కితతయా నతత్రోఝటితిప్రవృత్తిస్సమ్భవతీతి విధే రుపయోగ ఇతిభావః.

ఏవఞ్చ తత్రతత్రలోక దృష్ట్యుపవర్ణనం విధిప్రవృత్తి ప్రతిబన్ధకాయోగ్యతా నిశ్చయ నిరాసకతయా; యథా, "సానుక్రోశే సమర్థే ప్రపదనమృషిభిస్స్మర్యతే ఫ్టిష్టసిద్ధ్యై లోకేప్యేతత్ప్రతీతం న చవిమతి రిహాపేక్ష్యతే క్వాపి తన్త్రే । తస్మాత్కైఙ్కర్యసిద్ధం భగవతితు భరన్యాస విద్యానుభావమ్" ఇతి.

కేచిత్తు, ప్రపత్తిస్తావత్ స్వతః ఫలరూపా; "శాశ్వతీ మమ సంసిద్ధిః" ఇతివచనాత్; స్మర్యతేచ తస్యా అనువర్తమానాయాః ఫలరూపతా-"న ఏవోపర్యుపర్యస్య" ఇత్యాదినా; అస్య - పరమాత్మనః, ప్రపన్నస్యవా; తథాచరాగప్రాప్తత్వం కైఙ్కర్యరూపతయా సుఖరూపతయావాస్వతః ప్రాప్తత్వమ్; అగ్రేచైతచ్ఛబ్దేన స్వీకారా

నుపాయతాద్యోతనే కర్తృప్రవృత్తి ర్నస్యాదిత్యాశఙ్కాయాం రాగప్రాప్తమితి వక్ష్యతే; తదనురోధేనాఽత్రాప్యయ మేవార్థో వాచ్యః.

ఏవఞ్చ "రాగప్రాప్తస్నానే ఉపాయమాశ వైధమానాత్" ఇతి యోజనీయమ్; ఇతే ఇతిహిప్రసిద్ధిః; పిత్త్రోపహతిసాధనత్వేన విహితస్య క్షీరపానాదేః దృష్టాన్తత్వం సూచయతి; తత్రచరాగతః ప్రాప్తిస్స్వతో భోగ్యతయైవ; వైధత్వఞ్చోపాయతయా జ్ఞాప్యమానత్వమ్. ఇహాఽపి వ్యాజతయా జ్ఞాప్యమానత్వం వైధత్వమ్; వక్ష్యతేచ "ఇతుతాన్ సర్వముక్తిప్రసఙ్గ పరిహారార్థమ్" ఇతి వ్యాజత్వమ్; ఏవఞ్చాత్రోపాయ శబ్దోవ్యాజపరః.

అథవా సిద్ధోపాయపరః; రాగప్రాప్తత్వం తాదృశస్వవిషయ స్వీకారకత్వమ్; వైధత్వమపిస్వీకారద్వారకమ్; ఉపాయతయా ఆజ్ఞా తజ్ఞాపన విషయత్వరూపస్య తస్య భగవతిసమ్భవేపి "అత్తైసాజ్ఞమాక" ఇత్యాదినా స్వీకారగతస్య వైధత్వస్య ప్రస్తుతత్వాత్, తత్పరత్వ మవధార్యతే; తత ఏవ వరపరమునీనాం క్షీరదృష్టాన్తకథనమ్; ఇదం స్వీకుర్వితివిధిప్రయుక్తత్వ ఇతి వచనఞ్చోపపద్యత ఇత్యాహుః,

అథ ప్రతిపదం వ్యాచిఖ్యాసుః ద్వయావయవ ఖణ్డయో శ్శ్లోకావయవార్ధద్వయం వివరణ మితిసూచయన్ పదసఙ్ఖ్యామాహ (ఇతిల్ పూర్వార్ధమితి). ఉత్తరార్ధన్తు పదషట్కరూప మితి వరదాచార్యాః; "యదాహు రుత్తరోత్తరం పదద్వైగుణ్యంద్రష్టవ్యమ్" ఇతి; నచమాజ ఉపపదత్వా న్నిత్యసమాస శ్శఙ్కనీయః. అతిజేతి నిషేధాత్. పదపఞ్చక మితి రమ్యజామాతృదేవాః.

(౬) ఇతిల్ పూర్వార్థమ్ ఆఱుపదమ్.

సహేతి యోగవిభాగాత్ పర్యభూషదిత్యాదివత్సమాసః; నాస్తీత్యేకంపదమిత్యాది వ్యవహారదర్శనాదితితదాశయః; ఉభయథాపిన దోష ఇత్యభిప్రాయేణ ఉత్తరార్ధ పదసఙ్ఖ్యానోక్తా. వస్తుతస్తు స్వతన్త్రపదాభిప్రాయ ఏకాదశపదత్వవ్యవహారః; తేప్రాగ్ధాతోరిత్యాదినా ప్రయోగనియమే అనుశిష్యమాణేపి హీనపదానాం ప్రయోగనియమశ్శాస్త్రేణ క్రియత ఇతి పతఞ్జలినోక్తమ్.

అతఏవ స్వతన్త్ర చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానాదా త్యాజ్యత్యాగప్రకార స్వీకార్య తద్గతస్వీకారోపయోగిగుణజాత తన్నైరపేక్ష్యోపాయభావ స్వీకారస్వీకృతోపాయగతకార్యోపయోగిగుణజాతాఽధికారిప్రాప్తివిరోధి తద్విమోచన నైర్భర్యాణి చరమశ్లోకేనోక్తానీత్యేకాదశానామర్థానా ముపసంహారఃకృతః.

అతఏవ వరవరమునిభిరపి అనన్తరం చరమపద ముపాదత్తే మాశుచఇతీ త్యవతారితమ్. ఏవఞ్చ విచ్ఛిద్యవక్తుమర్హాణాం వ్యాఖ్యేయానా మేకాదశత్వే మన్త్రాభిప్రేతమ్; ఆద్య విశేషణేన "సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య" "సర్వపాపేభ్యః" ఇత్యాదా వ్యాఖ్యేయాం శాధిక్యేపినాధిక్య ప్రసక్తిః.

ఏవఞ్చ "చతుర్విధ పదేచాత్ర ద్వివిధస్యార్థనిర్ణయః। క్రియతే సంశయోత్పత్తే ర్నైపసర్గ నిపాతయోః। తయోరర్థాభిధానేహి వ్యాపారో నైవవిద్యతే। యదర్థద్యోతకౌ తౌతు వాచకస్సవిచార్యతే," ఇతి కుమారిలోక్తరీత్యా చాదిషు పఠితస్య మాఙో నిపాతత్వేన ద్యోతకతయా శుచఇత్యస్యైవ శోకప్రతిషేధాభిప్రాయిత్వం మాఙ్ సమభివ్యాహారేణేత్యేకాదశపదవ్యవహార స్సమఞ్జసః.

(౭) సర్వధర్మాన్-ఎల్లాధర్మజ్ఞళైయుమ్,
(౮) ధర్మమావతు-ఫలసాధనమాయిరుక్కుమతు.

"మికుతుక్కు వాచకమానపది యెన్నిల" ఇత్యత్ర సాధక శబ్దో ద్యోతకపరః; నిపాతా వాచకా ఇతి పక్షమాశ్రిత్య పదార్థద్వయసంసర్గబోధకతాలక్షణం వాక్యత్వం రహస్యత్రయసారే మాం శుచ ఇత్యస్య తత్రతత్ర వ్యవహ్రియతే.

పదాన్తరాఘటకత్వేసతి సుప్తిఙన్యతరాన్తత్వరూపపదత్వమాదాయ వివరణత్వోపయికం ద్వైగుణ్యముపపాద్యమితి ద్రష్టవ్యమ్;

సర్వేషాం ధర్మా ఇతి దేవతాన్తరారాధనరూపాధర్మా ఉచ్యన్త ఇతిమతం నిరాకర్తుం వ్యాచష్టే (ఎల్లాధర్మజ్ఞళైయు మితి).

ధర్మిప్రతియోగినాం ధర్మాణాం నేహాభిధాన మిత్యాహ (ధర్మమావతితి). అలౌకికత్వేసతీతిపూరణీయ మిత్యభిప్రాయేణ "ధర్మమావతు-శాస్త్రజ్ఞాను అఱియవేణ్డియిరుక్కుమ్ పురుషార్థ సాధనమ్" ఇత్యుక్తం రహస్యత్రయసారే; ఫలసాధనతామాత్రస్య భోజనాదిష్వతిప్రసక్తత్వాత్; రమ్యజామాతృదేవగ్రన్థేతు శ్యేనాదివారణాయ "నల్వழియాక" ఇతి విశేషణ ముపాత్తమ్; బలవదనిష్టాననుబన్ధితాచ అత్రసమ్యక్త్వమ్.

వస్తుతస్తు-అదృష్టద్వారక ఫలసాధనత్వం ధర్మత్వమ్; అదృష్టమిష్ట-లాభసాధనీభూత భగవత్ప్రీతిః; ఫలమపి భగవత్ప్రీతిజమితి; త్రయ్యాన్తవృద్ధా ఇత్యాచార్యోక్తేః పఞ్చైకత్రింశద్యుక్తేః ప్రపన్నేష్వప్యుక్త్యుక్తి, మాణానాం ధర్మశబ్ద వాచ్యత్వమేవనాస్తి; తేషాం స్వాతన్త్ర్యేణ

పురుషార్థభూత భగవత్ప్రీతి సాధనత్వాత్; శాస్త్రైక సముధిగమ్యాత్తు పురుషార్థసాధనతా ప్రపన్నకృత్యేష్వస్తీతి తేషామపి త్యాగస్స్యాదితి తద్వారణాయ తత్పక్షే క్లేశ ఆశ్రయణీయ ఇతి, చోదనా లక్షణోఽర్థో ధర్మ ఇతి జైమిన్యుక్తం లక్షణమాశ్రిత్య స్వతన్త్రైశ్చరమ శ్లోకవ్యాఖ్యానే ధర్మశబ్దో వ్యాఖ్యాతః.

తత్ర యద్యపి చోదనాశబ్దస్య చుద ప్రేరణ ఇత్యతో వ్యుత్పన్నస్య ప్రవర్తకత్వవాచితయా అనుష్ఠేయతయాజ్ఞాపితత్వమ్ - ధర్మ శబ్దార్థ ఇతి పర్యవసానాత్ సిద్ధధర్మావ్యాప్తిః; జైమినినాతు స్వనిరూపిత ధర్మమాత్రం లక్షితమితి శ్రుతప్రకాశికాయాం స్ఫుటమ్.

నచాత్ర త్యాజ్యధర్మేషు సిద్ధధర్మస్యాన్తర్భావేనక్షతిరితి వాచ్యమ్; తదన్తర్భావే నచాతుర్విధ్య కథనవిరోధప్రసఙ్గాత్; తథాపి తత్రసిద్ధ ధర్మశబ్దేన తద్విషయ స్వీకారఉచ్యతే; భగవద్గతోపాయ భావసఙ్క్రమణేన ప్రపత్తావుపాయతయా వ్యపదేశవత్స్వీకారగత ధర్మత్వ సఙ్క్రమణేన భగవతిధర్మత్వ వ్యపదేశో భాక్త ఇతి జైమినేరాశయ ఇతి తద్గ్రన్థప్రవృత్తేః.

అతఏవ సిద్ధ ధర్మో నామ పరమధర్మస్వీకార ఇత్యుక్తమ్; అస్మింశ్చపక్షే సాధారణ చోదనాచోదితానాం సర్వేషాం త్యాగో విధీయత ఇతి, నస్వీకారస్యాజ్ఞానుపాలనస్యవా త్యాగప్రసఙ్గః.

నచైవం విహితధర్మో నామ "క్రియమాణం న కస్మైచిద్యదర్థాయ ప్రకల్పతే," ఇత్యుక్తరీత్యా నిష్కారణ ప్రత్యవాయ ప్రయోజకీభూతాభావ ప్రతియోగ్యనుష్ఠానో ధర్మ ఇతి గ్రన్థవిరోధః; తస్య "అహరహస్సన్ధ్యాముపాసీత" ఇత్యాది చోదనా చోదితత్వేప

(౫) ఇష్టా పూర్తికయోః ధర్మశబ్దః-దృష్ట ఫలసాధనత్వేన పూర్తికే యజ్ఞికే- మోక్షఫలసాధనత్వేన పూర్తికయోస్తు.

లక్షకత్వాత్; "క్రియమాణాం న కస్మైచిత్" ఇత్యాది వచనోదాహరణన్తు "శృణుధ్వం పరమం కర్మ ద్వివిధం తదిహోచ్యతే" ఇతి వచనాత్ ప్రవృత్తినివృత్తి ధర్మాతిరిక్తో ధర్మఏవనాస్తీతి శఙ్కావారణార్థమ్; అర్థశబ్దేనచ అత్ర సాక్షాత్పురుషాభిలషితం ఫలం వివక్షితమితి సన్ధ్యాదీనాం పాపక్షయ సాధనత్వేన నవిరోధః.

నచైవమఙ్గానాం ప్రధానోపకరణ సాధనానామ్, అక్రియావదిత్యనేన వారణాదనుష్ఠేయత్వే ప్రాప్తావపి, ఉపాయకోట్యనన్తర్భావాత్త్యాగోపిన ప్రాప్నోతీతివాచ్యమ్, సాధ్యాభావ ఇతిన్యాయేనైవ తత్త్యాగసిద్ధేః; ఏవఞ్చనిత్యానా ముపాయాన్తర యోగ్యతాపాదకతయానుష్ఠానం సాధ్యాభావన్యాయేనైవ నివృత్తమ్; ఉపాత్తదురితక్షయార్థ మనుష్ఠానమ్, "తమంశం నైవ కుర్వీత" ఇతి నిషిద్ధమ్; ప్రపత్తేస్తు నయోగ్యతా పాదకాపేక్షేతి "ప్రపత్తేః క్వచిదప్యేవమ్" ఇత్యాదితోవగమ్యతే;

అతోలోక సఙ్గ్రహాదిజన్య భగవత్ప్రీత్యర్థతయైవ ప్రపన్నానాం తదనుష్ఠానమితిసిద్ధ్యతి; ఏవఞ్చ ప్రపన్నైరనుష్ఠీయమానానాం కర్మణాం స్వాసాధారణ విధ్యనుగుణత్వేపి క్వచిద్వ్యాఖ్యాతి క్రమోక్తిః ప్రతిపదోక్త ప్రాయశ్చిత్తాభిప్రాయేత్యేకే. "మన్నిమిత్త కృతం పాపమ్" ఇత్యాది వదాపాత ప్రతీత్యభిప్రాయేత్యపరే.

నన్వత్ర స్వరసతస్సర్వేషామేవ భోగమోక్షసాధనానాం త్యాగే ప్రతీయమానే కథమాచార్యైః "మత్ప్రీత్యర్థ తయాను

యోక్తమఖిలం సన్త్యజ్య" ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్; తత్రాహ (ఇజ్జు చ్చొల్లుకిఅవితె)

దృష్టశబ్దేనాత్ర దృష్టసజాతీయత్వాత్ స్వర్గాద్యపి సఙ్గృహ్యతే. యథా "అద్వైతస్యాహార్యోజనస్య సర్వాపవలిప్సన్తః" ఇత్యత్రప్రకరణాత్పరికృతానామేవ ఋత్విజాం భక్షణం విధీయతే. తథాత్రానపేక్షత్వాత్తత్ర సర్వశబ్దస్య సఙ్కోచః; "సర్వేభ్యః కామేభ్యః" ఇత్యాదౌచ "నాన్యః పన్థాః" ఇత్యాది నిషేధానురోధేన సఙ్కోచ ఆవశ్యక ఇతి ప్రకరణాదరః;

నత్విహ కిఞ్చిన్నిదాన మస్తీతివాచ్యమ్; "యామిమాం పుష్పితామ్" ఇత్యాదినా ఆదావేన దృష్టఫలసాధనానాం నిషిద్ధత్వాత్, స్వీకారాజ్ఞానుపాలనాదీనాం త్యాగానపేక్షవేన సఙ్కోచస్యావశ్యకత్వాచ్చ; వస్తుత స్సర్వశబ్దస్య పృథగర్థతాయా వక్ష్యమాణత్వాద్ధర్మశబ్దస్య ప్రకరణాన్మోక్షసాధనపరత్వ ముచితమ్.

ఏతేన స్వార్థాన్వయితావచ్ఛేదక రూపావచ్ఛిన్నాన్వితప్రక్రాన్తతత్తద్ధర్మావచ్ఛిన్నేషు యావత్స్వేవ సర్వపదస్య శక్త్యా చైత్రో దధిభుఙ్క్తే, మైత్రో ఘృతమ్, విష్ణుమిత్ర స్సర్వమిత్యాదౌ ఘృతత్వ దధిత్వాది ప్రకారక బోధసమ్భవేపి కర్మయోగత్వాదీనాం త్యాగాన్వయితావచ్ఛేదకత్వేనాపరికృతతయా సర్వపదాన్త తత్తద్ధర్మప్రకారక బోధసమ్భవః.

అతోత్రస్వసమభివ్యాహృత పదార్థతావచ్ఛేదక వ్యాపక యావత్త్వస్యైవ సర్వపదేన ప్రతీత్యా కర్మయోగాదిమాత్ర పరామర్శ ఇతిశక్యం వక్తు మిత్యపాస్తమ్. ధర్మశబ్దస్య ధర్మవిశేషపర

(౧౦) అద్వైతాన్ శ్రుతిస్మృతివిహితధర్మాన్ ఫలవాయురుక్త్యే-
యాలే బహువచనప్రయోగమ్ పణుకేంటతు.

త్వాత్, సర్వశబ్దస్య ధర్మగతయా వత్త్వ బోధకత్వాద్వా; టీకాతు-శ్రుతిస్మృతిచోదితం భోగమోక్షరూపేష్టోపాయమభిధత్తే ధర్మశబ్ద ఇత్యుక్తమ్; తత్ర భోగశబ్దః-ఫలాన్తరార్థప్రవృత్త్యభిప్రాయః; తత్తత్పురుషార్థసాధనత్వేన భగవచ్ఛరణవరణం యుక్తమేవేతి పూర్వగ్రన్థానుసారాత్.

నన్వేవం "నాహం వేదైర్న తపసా" ఇతి భగవతో భక్తిమాత్ర లభ్యత్వాభిధానాత్, మోక్షసాధనస్య భక్తియోగలక్షణస్య ధర్మస్యైకత్వాద్బహువచనానుపపత్తిః; నచ సద్విద్యాద్యుపాసనాభేదాద్బహువచనమ్. తథాపి "కర్మాద్యుపాయాన్" ఇత్యాచార్యవచనాసఙ్గతేః; తస్య పరమనిశ్శ్రేయస సాధనభూతాన్ కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగా నితి భాష్యానుసారిత్వా దిత్యత ఆహ (అద్వైతానితి)

అత్రవిద్యాభేదకృతం బహుత్వం బహువచనేనాభిధీయత ఇతి రహస్యత్రయసార రహస్యజామాతృదేవ గ్రన్థయో రవిశిష్టమ్. పురుషోత్తమవిద్యావతారరహస్యజ్ఞాన దేశవాస నామసఙ్కీర్తనాదిభేదోపి గృహ్యత ఇతి రహస్యజామాతృదేవగ్రన్థే అధికమ్. తదనుసారాచ్చ భక్తియోగఙ్గళు మిత్యత్ర బహువచనాన్తేన విగ్రహో వివక్షితః.

స్వతన్త్రే చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేతు ధర్మశబ్దేన సాఙ్గా మోక్షసాధనీభూతా భక్తిరభిధీయతే. బహువచనేన అఙ్గసాధనాన్యుచ్యన్త ఇత్యుక్తమ్. రహస్యత్రయసారేతు సర్వశబ్దేన సపరికరతా వివక్ష్య

తే ఇత్యుక్తమ్. వరదాచార్య దీపకార ప్రభృతిభిస్తు సర్వశబ్దస్సమభివ్యాహృత పదార్థగతా శేషత్వపర ఇతి, తత్ర ధర్మశబ్దో భక్తిపరః; బహువచనం తద్గతబహుత్వార్థకమ్; సర్వశబ్దః కపిఞ్జలాధికరణన్యాయేన త్రిత్వే పర్యవసానం వారయతి.

సర్వశబ్దేనైవానేకశేషత్వసిద్ధౌ బహువచనం సాధుత్వార్థమిత్యేవయుక్తమ్; బహువచనస్య ప్రకృత్యర్థగత బహుత్వబోధకతా వ్యుత్పత్తేః, సర్వశబ్దస్య చ సమభివ్యాహృత పదార్థగతకార్త్స్న్య బోధకత్వేన ధర్మశబ్దార్థ వ్యతిరిక్తార్థాభిధాయకత్వాసమ్భవాత్, కేషామఙ్గానాం సర్వశబ్దేన గ్రహణం కేషాం బహువచనేనేతి వ్యవస్థానుపపత్తేశ్చ.

యది కర్మాదీనామపి స్వాతన్త్ర్యేణైవ మోక్షసాధనతా, తదా ధర్మశబ్దేనైవ తేషాం గ్రహణం స్యాత్; కిం బహువచనేన; ధర్మశబ్దస్య మోక్షోపయోగిమాత్రపరత్వేచ తత ఏవ నిత్యనైమిత్తికానామపి గ్రహణసిద్ధేః, కిం సర్వశబ్దేన; బహువచనానర్థక్యమభిప్రేత్యైవ పరాశరభట్టపాదైః, "మత్ప్రాప్త్యర్థతయా మయోక్తమఖిలం ధర్మమ్" ఇతి శ్లోకే బహువచనం త్యక్తమితి కేచిత్.

అత్రాహుః;- సత్యం బహువచనం న స్వాతన్త్ర్యేణార్థాన్తరాభిధాయకమ్; తథాపి ధర్మశబ్దస్యైవ సాక్షాత్పరమ్పరా సాధారణసాధనపరత్వే తాత్పర్యగ్రాహకం తత్. నచ విద్యాభేదమాత్రేణైవ తదుపపత్తేర్న తాత్పర్యగ్రాహకతా; "మద్భక్తిం లభతే పరామ్" "భక్త్యా త్వనన్యయా శక్యః" ఇత్యాదిషు సర్వాసామపి విద్యానాం ప్రీతిరూపాపన్నానవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానత్వరూపైకధర్మావచ్ఛిన్నతయా ఏకవచనాన్తనిర్దేశ్యత్వదర్శనేన ఇహాపి తస్యాత్ర సిద్ధత్వే అఙ్గరూపస్యా

యఏకవచనేనైవ నిర్దేశస్యోచితత్వాత్, "యఏతాన్స్త్రుపహితా
కర్మజ్ఞానక్రియాత్మకాన్" ఇత్యాదిష్వాగ్ర నిర్దేశేషు బహువచనా.
మోక్షసాధన పఙ్క్తిశబ్దస్య కర్త్రాదిపరతాదర్శనాచ్చ, భక్తిమాత్ర
పరత్వే సాధారణ ధర్మశబ్దేన తద్బోధనవైయర్థ్యాచ్చ.

నచైవం బహువచనానర్థక్యతాదవస్థ్యమ్; తదభావే దు
రూప భక్త్యైత్యాగవారణాయ ధర్మశబ్దస్యావశ్యకత్వాత్, బహువచ
నేన సత్యే తేనైవ విద్యాభేద వివక్షాసమ్భవాత్, ఏవఞ్చ ధర్మశబ్దస్య
త్రసత్వేమోక్షావ్యవహితసాధనభక్తిమాత్రపరతాకబాధితత్వాన్నదితి
బహువచనేన వ్యవహితావ్యవహితసాధన సాధారణ్యం ధర్మశబ్దస
బోధ్యతే;ఏతదభిప్రాయకస్సత్తు చరమశ్లోక వ్యాఖ్యాసగ్రన్థః;కర్మ
జ్ఞానయోర్వ్యవహితసాధనత్వే నిరూఢో మోక్షోపాయ వ్యపదే
శాస్త్విష్వితి ముఖ్యతుల్యతా.

నిరూఢస్థలే గౌణముఖ్య విభాగోనాశ్రీయత ఇత్యేవపిం వ్యా:
దేశివద్భావవచనం ప్రత్యాఖ్యాతమ్; సర్వశబ్దస్తు అవయవసా
కల్యేష్యపివర్తత ఇతి. సర్వోఘటశ్శ్వేత ఇత్యేకఘటతాత్పర్యకనాశ్రే
దృష్టమ్; ఉక్తఞ్చ "సర్వస్యదేవ" ఇత్యత్ర కైయటేన అవయవ
కార్త్స్న్యేన యథా సర్వపటోదగ్ధ ఇతి. ఇహతు పర్వాదీనాం విశిష్టా
ర్థానాం కార్యత్వేనోపాదానాత్ దవ్యప్రకారక కార్త్స్న్యే సమ్భ
వాదవయవ కార్త్స్న్యేవృత్తిస్సర్వశబ్ద ఇతి. తత్ర సర్వశబ్ద సమ
భివ్యాహృతశబ్దస్య తదవయవేషు లక్షణేత్యేకే.

సర్వశబ్దస్యైవ సర్వావయవవాచిత్వే లక్షణేత్యన్యే; సమభి
వ్యాహృతపదార్థఏవ అవయవావయవిసాధారణ ధర్మావచ్ఛిన్నే
లక్షణాయాం తాత్పర్యగ్రాహకం తదిత్యపరే; సర్వథా సర్వశబ్దస్య

(౧౧) అవైయావన-కర్మజ్ఞాన భక్తియోగఙ్గళుమ్, అవతారరహస్య జ్ఞానమ్, పురుషోత్తమవిద్యై, దేశవాసమ్, తిరునామసఙ్కీర్తనమ్, తిరువిళక్కెరిక్కై, తిరుమాలైయెడుక్కై తుడక్కమాన ఉపాయబుద్ధ్యా శెయ్యుమవైయుమ్.

స్తీతి కర్తవ్యతాబోధానుకూలతా; దృశ్యతే హ్యేకస్యైవ నానాపదార్థసమ్బన్ధే ప్రతియోగినామంశవ్యపదేశః; జ్ఞానం ధర్మ్యంశే ప్రమాద, రజతాంశే అప్రమేతి, విశిష్టస్య చ విశేషణాంశ ఇతి స్ఫుటం భాష్యాదిషు. క్రియాయాశ్చ నామ కోఽన్యోంశో భవితుమర్హతి, అన్తరేణేతి కర్తవ్యతాం కరణవిశేషణీభూతామ్; తత్రాద్యే, అఙ్గినామపి త్యాగావబోధాయ యుగపద్వృత్తిద్వయవిరోధస్యాదోషత్వమాస్థేయమ్.

నచేహ విద్యాకార్త్స్న్యం కర్మజ్ఞానాదిభేదేన సర్వప్రకారాన్ ధర్మానితి ప్రకారకార్త్స్న్యావృత్తిసమ్భవః; నావయవకార్త్స్న్యపరతా; యథాహి, పశోర్వ్రజన ఇత్యాదౌ వ్యక్తిబహుత్వేన ద్రవ్యకార్త్స్న్యసమ్భవేపి, ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన విధేయాన్వయాదేవ తల్లాభాదతిరిచ్యమాన స్సర్వశబ్దో న తత్పర ఇత్యాశ్రీయతే. ఏవమిహాపి యత్కిఞ్చిద్విద్యాత్యాగస్య సర్వసాధారణ్యాదనుష్ఠానవిధౌ యత్కిఞ్చిద్వ్యక్త్యుపాదానేన శాస్త్రార్థనిర్వృత్తావపి త్యాగవిధౌ సర్వప్రాప్తేర్మాంసభక్షణం వర్జయేదిత్యాదావివసిద్ధేః.

“తత్రధర్మాన్ పరిత్యజ్య సర్వానుచ్చావచాఙ్గకాన్” ఇతి సర్వత్యాగశ్చ విద్వద్భిరితి ప్రస్తుతస్య సర్వశబ్దస్య ఉచ్చావచాఙ్గకానిత్యనేన వివరణాచ్చ సర్వశబ్దోఽవయవకార్త్స్న్యపరః ప్రతీయతే. న చోచ్చావచాఙ్గకార్థస్య సర్వశబ్దస్య విశేష్యధర్మశబ్దసాపేక్షత్వా

త్వమానానుపపత్తేః. సర్వశబ్దస్య ద్రవ్యశాస్త్రన్యాయపరత్వేప్యుక్త దోషాత్ ప్రకరణాదేవ విశేష్యలాభాన్న సాపేక్షత్వ మితితుల్యమ్.

"మత్వా ప్రత్యర్థ తయామయోక్తమ్" ఇత్యత్రతు "విమృశ్యైతదశేషేణ యథేచ్ఛసి తథాకురు" ఇతి మోక్షార్థప్రవృత్తివిషయత్వేన కర్మాద్యన్యతమస్యాభిధానాత్తద్రూపైక్యాభిప్రాయే ణైకవచనం ప్రయుక్తమ్. మోక్షసాధనతయా ప్రమాణ బోధితత్వమేవహి బహువచనాత్త ధర్మశబ్దబోధ్యతాయాం ప్రయోజకమ్; నత్వ వ్యవహితసాధనత్వ మపీత్యుక్త పదస్యభావః.

యత్తు తత్త్వదీపే సర్వశబ్దస్య పార్థగర్థ్యదూషణమ్; తత్తృతీయపక్షాభిప్రాయేణ; నచ తత్పక్షే సర్వశబ్దస్య తాత్పర్యగ్రాహకత్వాత్, శాస్త్రన్యాయమేవ సర్వశబ్దార్థ ఇత్యసఙ్గతమితివాచ్యమ్. సమానాధికరణ సమాసలాభాయైవ స్వార్థపరస్యాపి తాత్పర్యగ్రాహకతా, అవిరోధాదిత్యాహుః, బహువచన వివక్షితత్వేనేత్యాది దర్శనాద్యోజనాన్తరమేవ తత్రదర్శిత మిత్యన్యే; యోజనాన్తరాభిధిత్సయా ప్రవృత్తాని యోజనాన్తర దూషణాని దృశ్యాని ప్రాచాం న పరస్పరవిరోధసమ్పాదకాని.

ఏతేన స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ధర్మశబ్దః - చోదనాలక్షణధర్మపర ఇత్యుక్తేః, విస్తృతరహస్యే చోదనాలక్షణార్థపరత్వే ధర్మశబ్దస్య సిద్ధధర్మసాధారణ్యాభావ ప్రసఙ్గ ఇతి దూషణాకథనాత్త్యాగస్య స్వరూపత్యాగరూపత్వే దీపారోపణాదీనామపి త్యాగప్రసఙ్గాత్, ఉపాయత్వ బుద్ధిత్యాగ ఏవోచ్యత ఇతి విస్తృతరహస్యోక్తేః, ఉపాయత్వ బుద్ధిత్యాగే నిజకర్మాదిభక్త్యన్తస్య బుద్ధిత్యాగ విశిష్టస్యానుష్ఠేయతా ప్రసఙ్గాత్, స్వరూప త్యాగఏవ

త్యాగశబ్దేనోచ్యత ఇతి స్వతన్త్రి చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే దూషణా న్మిథోవిరోధ ఇతి నిరస్తమ్. యోజనాభేదేపి తాత్పర్యవిషయీభూతార్థభేదాభావాత్;

ఏవఞ్చ మోక్షసాధనత్వేన ప్రచురవ్యవహారవిషయాణాం బహువచనేన తద్యోగ్యతాపాదకానాం సర్వశబ్దేన గ్రహణమితి వ్యవస్థోపపత్తిః; స్మృతిశబ్దేన శ్రుతిమూలకప్రమాణసామాన్యం వివక్షితమ్; తానేవధర్మాన్దర్శయతి (అన్వైయావన ఇతి) "కర్మజ్ఞాన భక్తి యోగజ్ఞఖమ్" ఇత్యనేన "కర్మసాఙ్ఖ్యదయశ్శాస్త్రై రుపాయత్వేన దర్శితాః" ఇతి వరదాచార్యోక్తిః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే,

యోగశబ్దః ప్రత్యేకం సమ్బధ్యతే. లక్ష్మీతన్త్రానురోధేన కర్మణ స్సంయమశబ్దార్థజాతీయానాం దీపారోపణాదీనాం పృథగ్వ్యపదేశః; కర్మయోగాదీనాం పృథగుపాయతయా భాగవతే వ్యపదేశోదృశ్యతే; "యోగాస్త్రయో మయాప్రోక్తా నృణాం శ్రేయోవిధిత్సయా । జ్ఞానం కర్మచ భక్తిశ్చ నోపాయోన్యోస్తి కుత్రచిత్ । ఏవమేతాన్మయోద్దిష్టా ననుతిష్ఠతి మేపథః । క్షేమంవిన్దన్తి యత్స్థానం యద్బ్రహ్మ పరమంవిదుః । య ఏతాన్మత్పథోహిత్వా కర్మజ్ఞాన క్రియాత్మకాన్ । క్షుద్రాన్కామాంశ్చలైః ప్రాణై ర్జుషన్త స్సంసరన్తితే" ఇతి; అధికారి భేదశ్చోక్తః.

"నిర్విణ్ణానాం జ్ఞాన యోగో న్యాసినా మిహకర్మసు । తేష్వనిర్విణ్ణచిత్తానాం కర్మయోగస్తు కామినామ్ । యదృచ్ఛయా మత్కథాదౌ జాతశ్రద్ధస్తు యః పుమాన్ । న నిర్విణ్ణోనాతి సక్తో భక్తి యోగోస్య సిద్ధిదః" ఇతి; అత్రజ్ఞానయోగశబ్దేనైవ సద్విద్యాదీనా మపిసఙ్గ్రహః; భక్తియోగశబ్దస్తు సంయమపరః; కామినా మితియోగానుగుణమనో నైర్మల్యరహితానా మిత్యర్థః; కర్మణశ్చ భక్తి

జ్ఞానాన్యతరవ్యాపారాత్మకతోక్తా. "అస్మిన్ లోకే వర్తమానస్స్వధర్మస్థోఽనఘశ్శుచిః। జ్ఞానం విశుద్ధమాప్నోతి మద్భక్తిం వా యదృచ్ఛయా।" ఇతి; ఏతదభిప్రాయేణైవోక్తమ్; "వర్ణాశ్రమవతాం ధర్మ ఏవ ఆచారలక్షణః। ఏష మద్భక్తియుక్తో హి నిశ్శ్రేయసకరః పరః" ఇతి, "కర్మణైవ హి సంసిద్ధిమాస్థితాః" ఇతి కర్మ స్వతన్త్రసాధనత్వేనోక్తమితి కృష్ణపాదసూక్తౌ స్వతన్త్రశబ్దో జ్ఞానయోగనైరపేక్ష్యపర ఇతి వదన్తి.

సర్వం కర్మేత్యాదేరన్తర్గతజ్ఞానకర్మయోగే జ్ఞానప్రాధాన్యపరత్వేన భాషితస్యాపి స్వాధికారివిషయే జ్ఞానప్రశంసాపరత్వమపి సమ్భవతీత్యభిప్రాయేణ కర్మసాధ్యజ్ఞానపరతోక్తా; "ఉభాభ్యామేవ పక్షాభ్యామ్" ఇత్యత్ర అర్చికోటిప్రవిష్టార్చనాదిసహకృత జ్ఞానరూపభక్తిర్వివక్షితేత్యాశయేన కర్మజ్ఞానసముచ్చయే ప్రమాణతయోదాహరణమ్; భక్తేర్న బహువచనలభ్యత్వం ధర్మశబ్దేనైవ భగవత్సల్లంభసమ్భవాదితి జ్ఞాపయితుం కర్మజ్ఞానసహకృతత్వేన భక్తివిశేషణముపాత్తమ్.

అతఏవ స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే బహువచనార్థప్రదర్శనే భక్తియోగోఽనుక్తః; అవతారరహస్యచిన్తనసహకృతాయాశ్చ భక్తేః ప్రారబ్ధనివృత్తిపూర్వకమోక్షసాధనతయా కేవలభక్తితః పృథగభిధానమ్. ఏతచ్చ భక్తౌ శక్తానామపి విశ్వాసాభావాదేవ కేషాఞ్చిత్ప్రపత్త్యనుష్ఠానమితి శఙ్కావారణాయ తత్త్వజ్ఞానమాత్రరూపాయా అపి పురుషోత్తమవిద్యాయా భక్తిసాధ్యప్రీతిజనకత్వవత్ "స సర్వవిద్భజతి మామ్" ఇత్యాదినా ప్రతిపాద్యత్వ ఇతి భాషితత్వాత్ప్రశంసార్థమపి తస్యా మోక్షసాధనతోక్త్యేతావతా తదుక్తిః.

యథాలబ్ధం తావన్ముద్రితమ్.

శ్రీవీరరాఘవ గురవేనమః.